

Gramatica
uzuală a limbii române

LITERA EDUCAȚIONAL

ACADEMIA DE ŞTIINŢE A MOLDOVEI

Institutul de Lingvistică

GRAMATICA
uzuală a limbii române

LITERA
Chişinău · 2000

CZU 811.135.1 ' 36 (075)
G 76

Prezenta ediţie a apărut cu sprijinul
Fundaţiei Soros Moldova

Lucrarea a fost elaborată de:

Ion BĂRBUŢĂ, Armenia CICALĂ, Elena CONSTANTINOVICI,
Teodor COTELNIC, Alexandru DÎRUL

Coordonator: Teodor COTELNIC

Redactori responsabili:

Mioara AVRAM şi Silviu BEREJAN

Coperta: Vladimir Zmeev

ISBN 9975-74-295-5

PREFAŢĂ

Prezenta gramatică este normativă prin faptul că structura limbii se descrie de pe poziţia vorbirii normate, adică a folosirii mijloacelor de exprimare caracteristice formei literare a limbii române. În acest sens, orice gramatică are caracter normativ.

În linii mari, norma în limbă nu este altceva decît statutul social de reglementare a utilizării vorbirii în cadrul societăţii în epoca dată. Întrucît norma este legată de folosirea limbii în procesul comunicării, scopul ei este de a asigura în exprimare reproducerea „corectă" a sunetelor, a cuvintelor, a modului de construire a propoziţiilor şi a frazelor. Norma presupune respectarea obligatorie de către reprezentanţii colectivităţii glotice (lingvistice) date a unor reguli unice în actele concrete de comunicare.

Limba română — ca şi toate celelalte limbi naţionale — dispune de mai multe forme de manifestare, dintre care principale sînt trei: forma literară, forma dialectală, forma uzuală a vorbirii curente.

Dintre toate formele de manifestare a limbii naţionale tocmai forma literară are sarcina de a imprima procesului de comunicare un caracter unitar. Acest lucru se explică prin faptul că:

— forma literară are cel mai larg cîmp de întrebuinţare, deservind, de fapt, toate sferele de cultură din societate;

— forma literară este cea mai bogată, dispunînd de un amplu şi variat vocabular ce se referă la diverse domenii de activitate umană;

— forma literară este cea mai îngrijită formă a limbii naţionale (la elaborarea ei au contribuit scriitori de seamă, oameni de cultură, savanţi de prestigiu, care au stabilit mostre de folosire exemplară a limbii în scris);

— forma literară este cea mai stabilă formă a limbii naţionale, fixînd în uz pentru întreaga colectivitate variantele recomandabile (la nivel fonetic, lexical şi gramatical) pentru perioade lungi de timp.

Necesitatea normelor în utilizarea formei literare a limbii naţionale este determinată de funcţia ei de bază — aceea de a servi drept mijloc principal de comunicare şi de înţelegere reciprocă între reprezentanţii colectivităţii date. Norma are menirea de a stabili limitele arbitrarului individual în vorbire, urmărind scopul de a conserva unitatea vorbirii — fapt ce garantează menţinerea unui nivel înalt de cultură la membrii societăţii în diverse sfere şi la diferite perioade.

Prin caracterul său normativ, forma literară a limbii naţionale se opune altor forme de manifestare a acesteia, în special vorbirii dialectale, deşi la baza limbii literare se află anume vorbirea dialectală, de obicei, unul dintre dialectele limbii naţionale.

Norma se referă la toate nivelurile structurale ale limbii (fonetică, vocabular, derivare, gramatică) şi se manifestă în cazul în care din două sau mai multe variante posibile e necesară alegerea doar a uneia dintre acestea.

Variantele fonetice apar atunci cînd în aceeaşi poziţie în cuvînt se rosteşte un sunet sau altul, apropiat din punct de vedere articulatoriu de primul (comp. *casă — casî, perete — păreti — parete, şarpe — şărpi — şerpe, şapte — şăpti — şepte, trei — trii, umplu — împlu,*

cămaşă — cămeşă, intru — întru etc.). Dintre variantele existente una este recomandată drept normă (de obicei, cea cu răspîndire mai largă: dintre cele fonetice citate mai sus, drept normă ortoepică şi ortografică s-au impus formele: *casă, perete, şarpe, şapte, trei, umplu, cămaşă, intru*).

În cazurile în care unele substantive apar cu forme diferite de gen, norma recomandă, de obicei, doar una: dintre perechile *un fruct — o fructă, un genunchi — o genunche* drept normative sînt considerate primele.

Dintre variantele în *-e* şi *-i* ale formei de plural a unor substantive feminine norma recomandă numai pe cele în *-e*: *albine* (nu *albini*), *cireşe* (nu *cireşi*), *cîrje* (nu *cîrji*), *credinţe* (nu *credinţi*).

Dat fiind că norma e legată în mare parte de forma cuvîntului (de felul cum se rosteşte şi se scrie acesta), s-a găsit de cuviinţă ca în gramatica de faţă să se expună, pe lîngă normele morfologice şi sintactice, şi principalele norme ortoepice şi ortografice.

Deci în afară de cele două compartimente tradiţionale ale gramaticii (*Morfologia* şi *Sintaxa*), prezenta lucrare mai cuprinde unul — *Fonetica*, în care se descrie sistemul sonor al limbii române. De asemenea sînt expuse regulile normative de ortoepie şi de ortografie, care sînt necesare, deoarece există fluctuaţii în rostire şi scriere, determinate de vorbirea dialectală şi de vorbirea curentă.

Morfologia, prin descrierea paradigmelor caracteristice părţilor de vorbire în limba literară, promovează norma privind formele proprii limbii române.

Cît despre sintaxă, aceasta descrie, sub aspect normativ, modul în care se îmbină formele cuvintelor în propoziţii şi fraze.

* * *

Lucrarea a fost scrisă după cum urmează:

Fonetica — Al. Dîrul (exceptînd *Silabaţia şi trecerea cuvintelor dintr-un rînd în altul, Semnele ortografice, Scrierea cu majusculă* — de T. Cotelnic); *Morfologia. Noţiuni generale* — Elena Constantinovici; *Substantivul* — I. Bărbuţă; *Adjectivul* — I. Bărbuţă; *Pronumele* — Al. Dîrul; *Numeralul* — T. Cotelnic; *Verbul* — Elena Constantinovici; *Adverbul* — T. Cotelnic; *Prepoziţia* — Al. Dîrul; *Conjuncţia* — Al. Dîrul; *Interjecţia* — T. Cotelnic; *Sintaxa. Noţiuni generale* — Al. Dîrul; *Clasificarea propoziţiilor după sensul şi scopul comunicării* — Al. Dîrul; *Părţile de propoziţie* — Al. Dîrul; *Subiectul* — Elena Constantinovici; *Predicatul* — Armenia Cicală (exceptînd *Predicatul nominal* — de I. Bărbuţă); *Acordul predicatului cu subiectul* — T. Cotelnic; *Părţile de propoziţie subordonate* — Armenia Cicală (exceptînd *Apoziţia* — de T. Cotelnic); *Elementul predicativ suplimentar* — T. Cotelnic; *Părţile de propoziţie multiple* — T. Cotelnic; *Elementele nelegate gramatical în propoziţie* — T. Cotelnic; *Sintaxa frazei. Noţiuni generale* — T. Cotelnic; *Propoziţiile coordonate* — T. Cotelnic; *Propoziţiile subordonate* — Armenia Cicală (exceptînd *Propoziţiile subiectivă, predicativă, atributivă, apozitivă şi predicativă suplimentară* — de T. Cotelnic); *Fraze cu mai multe propoziţii subordonate şi coordonate* — T. Cotelnic; *Perioada* — T. Cotelnic; *Dezvoltarea părţilor de propoziţie subordonate şi contragerea propoziţiilor subordonate în părţi de propoziţie* — T. Cotelnic; *Vorbirea directă şi indirectă* — T. Cotelnic; *Topica cuvintelor în propoziţie şi a propoziţiilor în frază* — T. Cotelnic.

Coordonatorul lucrării — T. Cotelnic.

Fonetica

NOŢIUNI GENERALE

Unităţile de bază ale limbii — *morfemele* (adică *rădăcinile, afixele, desinenţele*), *cuvintele, sintagmel*e (*grupurile de cuvinte*), *propoziţiile* — poartă caracter bilateral: pe de o parte, ele au o expresie materială (sînt reprezentate printr-o serie de sunete) şi o anumită valoare semantică (exprimă un sens); pe de alta, unităţile limbii au aceleaşi proprietăţi ca şi semnele: ele se prezintă ca semnificante, adică entităţi materiale care pot fi percepute cu ajutorul organelor de simţ, şi, totodată, ca semnificate, fiind unităţi ce exprimă sensuri, valori, adică entităţi ideale. Legătura dintre semnificat (valoare semantică) şi semnificant (combinaţie de sunete) este arbitrară şi nu naturală.

De exemplu, prin combinarea de sunete *m - a - s - ă* numim un obiect de mobilă format dintr-o placă orizontală, de obicei, de lemn, sprijinită pe unul sau cîteva picioare, pe care se mănîncă, la care se scrie etc. Între sunetele respective şi sensul dat nu există vreo legătură organică: corelaţia s-a stabilit în mod arbitrar în procesul evoluţiei limbii. Starea aceasta de lucruri este confirmată şi de faptul că obiectul dat este exprimat prin combinaţii diferite de sunete în limbi diferite (cf. : rus. *стол* [stol], germ. *Tisch* [tiş], fr. *table* [tabl]).

Astfel, se poate afirma că principalele unităţi ale limbii, fiind semne, se caracterizează prin latura lor materială — de semnificant, reprezentată de sunete combinate într-un mod anumit. Dat fiind că unităţile limbii, sub aspect material, sînt legate (în mod convenţional, bineînţeles) de sunete, putem conchide că toate disciplinele lingvistice care analizează aceste unităţi nu se pot lipsi de fonetică, ramură care studiază producerea, transmiterea, receptarea şi evoluţia sunetelor limbii.

Fonetica, ocupîndu-se de sunete, le cercetează în sistem, deoarece între ele există relaţii de interdependenţă.

Sunetele și mijloacele fonice

Fonetica, pe lîngă studierea sunetelor şi a combinărilor de sunete, se ocupă şi de mijloacele fonice pe care se foloseşte limba, în parte de accent şi intonaţie.

Sunetele, combinîndu-se în diferite moduri, servesc la diferenţierea cuvintelor între ele. Aceasta se poate observa uşor chiar schimbînd un singur sunet dintr-o îmbinare semnificativă de sunete (a se compara: *bare, zare, dare, mare, tare, sare, pare, care, rare*).

Prin **accentul** cuvîntului înţelegem evidenţierea prin anumite mijloace fonice — ridicarea tonului, intensitatea vocii, durata rostirii — a unei silabe din cuvînt sau dintr-un grup de cuvinte. O astfel de silabă se prezintă ca un centru în jurul căruia este „organizată“ entitatea sonoră care constituie cuvîntul. Accentul serveşte la diferenţierea cuvintelor sau a logoformelor care conţin aceleaşi sunete (de ex.: *pára — pará, alúnecă — alunecắ*).

Intonaţia este un ansamblu de mijloace fonice (melodică, ritm, intensitate, tempo, timbru), cu ajutorul cărora, la nivelul propoziţiei, sînt exprimate atît valori şi categorii sintactice, cît şi nuanţe expresive şi emotive.

Prin mijlocirea intonaţiei se disting diferite tipuri de enunţuri, chiar dacă au, formal, aceeaşi componenţă. A se compara următoarele trei propoziţii:

A venit Vasile.
A venit Vasile?
A venit Vasile!

Prin prima propoziţie se constată un fapt; prin cea de a doua se cere o informaţie; prin a treia se exprimă o stare afectivă.

Din mijloacele fonice face parte şi accentul logic sau sintactic (accentul frazei), graţie căruia se deosebesc enunţurile ce au componenţă lexicală şi structură sintactică identică (comp.: ***Vasile*** *s-a întors — Vasile* ***s-a întors***).

Sunetele şi **accentul** cuvîntului se studiază în cadrul foneticii şi, fiind elemente prin care se disting unităţile semnificative ale vorbirii (cuvintele şi logoformele), ţin de lexic şi de morfologie. *Intonaţia* şi *accentul logic* (al frazei) sînt elemente cu ajutorul cărora se exprimă valorile enunţurilor şi se referă la sintaxă.

Vorbirea este o înlănţuire de sunete care se segmentează în anumite **unităţi fonice**: **fraze, tacturi, cuvinte fonetice, silabe şi sunete.**

Fraza fonetică, cea mai mare unitate fonică, constituie un segment integral al vorbirii care, din punctul de vedere al sensului, este însoţit de o intonaţie specifică şi despărţit de alte unităţi fonice prin pauze temporale.

Tactul vorbirii sau **sintagma** constituie un grup de cuvinte (de regulă, cuvinte semnificative legate între ele prin instrumente gramaticale) reunite în jurul unui singur accent.

Cuvîntul reprezintă o secvenţă de sunete avînd un singur accent, secvenţă ce se află în corelaţie cu un segment al realităţii.

Cuvintele se împart în **silabe**, iar acestea, la rîndul lor, în **sunete.**

Silaba este o unitate fonică constînd dintr-un sunet sau un grup de sunete rostite printr-un singur impuls al expiraţiei. Drept centru al silabei, cînd aceasta întruneşte mai multe sunete, apare întotdeauna o vocală. Vocalele sînt sunetele care alcătuiesc silabele. Vocala poate apărea şi singură ca silabă. Cît despre consoane, acestea singure nu pot constitui silabe. La fel nu formează singure silabe nici semivocalele.

Silabele se împart în **deschise** şi **închise,** în funcţie de poziţia vocalei în cadrul silabei. Silabele sînt considerate deschise cînd se termină printr-o vocală (de ex.: *pa-ră, ma-să, pe-te*). Silabele sînt închise cînd se termină printr-o consoană sau o semivocală (de ex.: *car-ton, cîn-tec, bur-tos, cui-bul, (tu) răs-torni*).

Afară de aceasta, în funcţie de faptul dacă încep printr-o consoană sau printr-o vocală, silabele se împart în acoperite şi neacoperite. Silaba se numeşte acoperită dacă începe cu o consoană (de ex.: *ca-să, cîn-tec, de-can*) şi neacoperită dacă începe cu o vocală (de ex.: *an, o-ul*).

NOŢIUNEA DE SUNET

Sunetul limbii este cea mai mică unitate sonoră indivizibilă cu care se formează cuvîntul.

Producerea sunetelor în timpul vorbirii este legată de procesul fiziologic — expiraţia. Aerul din plămîni, trecînd prin trahee, întîlneşte în calea sa coardele vocale, făcîndu-le să vibreze. Vibraţia coardelor vocale creează tonul — sunet muzical diferit de zgomot, care e lipsit de muzicalitate.

Înfruntînd coardele vocale, curentul de aer ajunge în cavitatea bucală, prin care, dacă trece liber, tonul rămîne curat şi formează sunete vocale. Dacă însă el întîmpină obstacole (limbă, dinţi, buze), tonul se alterează prin zgomotul produs de impactul curentului de aer cu aceste obstacole (limba apropiată de palatul moale sau de dinţi, de buzele închise) şi creează sunete, numite consoane.

Zgomotul ce însoţeşte tonul poate fi diferit, după cum e diferit şi obstacolul din cavitatea bucală. Diferitele tipuri de consoane se datorează corelaţiilor diferite dintre ton şi zgomot în procesul articulării lor.

1. Cînd tonul predomină asupra zgomotului, se produc consoane numite **sonante**: [m], [n], [l], [r].

2. Cînd tonul şi zgomotul participă în măsură egală, se produc consoane numite **sonore**: [b], [d], [g], [j], [z], [v], şi [g′], [ğ].

3. Cînd zgomotul predomină asupra tonului, se produc consoane numite **surde**: [p], [t], [c], [s], [ş], [f], [h] şi [k′], [č], [ţ].

Deosebirea în rostirea sunetelor se datorează dimensiunilor cavităţii bucale, care pot fi schimbate prin unghiul de deschidere a gurii, prin poziţia limbii şi a buzelor. Organele care participă la rostirea sunetelor sînt numite organe de articulare. Diferitele poziţii ale organelor de articulare asigură producerea diferitelor sunete ale limbii.

VOCALELE

Pronunţarea vocalelor se obţine prin modificarea dimensiunilor cavităţii bucale, care constituie rezonatorul articulării sunetelor, adică prin schimbarea poziţiei limbii (pe verticală şi pe orizontală), prin varierea gradului de deschidere a gurii, prin participarea sau neparticiparea buzelor.

Astfel, la clasificarea vocalelor urmează să se ţină cont de aceste criterii.

1. Din punctul de vedere al poziţiei limbii pe verticală, vocalele pot fi de trei feluri:

— vocale la rostirea cărora limba ocupă poziţia de sus **(superioară)**: [i], [î], [u];

— vocale la rostirea cărora limba ocupă poziţia de mijloc **(medie)**: [e], [ă], [o];

— vocale la rostirea cărora limba ocupă poziţia de jos **(inferioară)**: [a].

Celor trei poziţii ale limbii pe verticală le corespund trei grade de deschidere a gurii, conform cărora vocalele se împart în:

a) **închise** (grad minim de deschidere a gurii): [i], [î], [u];
b) **medii** (grad mijlociu de deschidere a gurii): [e], [ă], [o];
c) **deschise** (grad maxim de deschidere a gurii): [a].

2. Din punctul de vedere al poziţiei limbii pe orizontală, vocalele se împart în:

a) **anterioare** (limba este înaintată spre alveole): [i], [e];
b) **centrale** (limba ocupă poziţia de centru): [î], [ă], [a];
c) **posterioare** (limba se retrage în partea posterioară a cavităţii bucale): [u], [o].

3. Din punctul de vedere al participării/neparticipării buzelor la rostire, vocalele se împart în:

a) **labiale** (buzele participă la rostire): [o], [u];
b) **nelabiale** (buzele nu participă la rostire): [a], [ă], [e], [i], [î].

În conformitate cu aceste criterii se poate face caracteristica fiecărei vocale:

[a] — deschisă, centrală, nelabială;
[e] — medie, anterioară, nelabială;
[ă] — medie, centrală, nelabială;
[i] — închisă, anterioară, nelabială;
[î] — închisă, centrală, nelabială;
[o] — medie, posterioară, labială;
[u] — închisă, posterioară, labială.

Vocalele se deosebesc între ele prin cel puţin una dintre caracteristicile mai sus menţionate. De exemplu, vocala [î] se deosebeşte de vocala [i] prin poziţia limbii pe orizontală: prima este centrală, cea de a doua — anterioară. Vocala [o] însă se deosebeşte de [i] prin trei caracteristici: prin gradul de ridicare a limbii (prin unghiul gurii), prin poziţia orizontală a limbii, prin participarea buzelor.

Clasificarea vocalelor poate fi prezentată schematic prin tabelul următor:

participarea/neparticiparea buzelor		nelabiale		labiale
poziţia limbii pe verticală	poziţia limbii pe orizontală / unghiul de deschidere a gurii	anterioară	centrală	posterioară
superioară	închis	i	î	u
mijlocie	mediu	e	ă	o
inferioară	deschis		a	

În limba română există un grup de semivocale care, asemănător consoanelor, singure nu formează silabe. Spre deosebire de vocale, semivocalele se caracterizează printr-o rostire mai redusă, ceea ce înseamnă că din punctul de vedere al suflului expirator ele au o amplitudine a vibraţiilor mai mică.

Semivocalele au nevoie de sprijinul vocalelor, formînd împreună cu acestea diftongi şi triftongi (de exemplu: *nea, leu, tigroaică, cuib*).

Grafic, ele sînt notate prin aceleaşi semne ca şi vocalele respective. De exemplu, în cuvîntul *copii* primul *i* reprezintă o vocală propriu-zisă, iar al doilea — o semivocală. În limba română sînt următoarele semivocale: [e], [i], [o], [u].

La formarea diftongilor semivocala precede sau succede vocala. În primul caz se formează diftongi ascendenţi, iar în cel de-al doilea — diftongi descendenţi.

Dintre diftongii ascendenţi fac parte: [ia] *(iarnă),* [ea] *(teamă),* [ie] *(piele),* [io] *(iod),* [iu] *(iubire),* [oa] *(poartă),* [uă] *(nouă)*.

Dintre diftongii descendenţi fac parte: [ai] *(cai),* [eu] *(leu),* [iu] *(viu),* [ou] *(bou),* [ău] *(rău),* [îu] *(brîu),* [ei] *(lei),* [ii] *(copii),* [oi] *(strigoi),* [ui] *(cui),* [ăi] *(nătărăi),* [îi] *(lămîi)*.

La formarea triftongilor participă două semivocale, dintre care una precede vocala, iar alta o succede. De exemplu: *leoaică, tigroaică, rămîneau, aripioară, leoarcă* etc.

CONSOANELE

Spre deosebire de vocale, la rostirea consoanelor, alături de ton, participă şi zgomotul. Uneori zgomotul chiar prevalează şi atunci consoanele pot fi sesizate numai datorită vocalelor pe lîngă care se folosesc. De aceea nici nu există cuvinte care ar consta numai din consoane[1], pe cînd cuvinte alcătuite numai din vocale se întîlnesc.

Consoanele sînt mai numeroase decît vocalele şi se grupează în cîteva tipuri, în funcţie de măsura în care la rostire participă tonul şi zgomotul, de locul de formare a obstacolului care generează zgomotul (*buze, dinţi, limbă*) şi de felul obstacolului care determină modul de articulare a consoanei (*explozie, vibraţie, suflu, nazalizare* etc.).

La clasificarea consoanelor se pun la bază anume aceste criterii.

1. După cum sînt pronunţate, cu sau fără zgomot, consoanele se împart în **sonante** şi **nesonante**.

Sonante sînt consoanele la rostirea cărora tonul prevalează asupra zgomotului: [l], [m], [n], [r]. Toate celelalte sînt nesonante sau zgomotoase. Acestea, la rîndul lor, se împart în s o n o r e şi s u r d e. Sonore sînt consoanele la rostirea cărora tonul şi zgomotul participă în măsură egală: [b], [d], [g], [g′], [ğ], [j], [v], [z].

---

[1] În unele limbi (în limba rusă, de exemplu) există **prepoziţii** (в, к, с), reprezentate prin cîte o singură consoană, dar ele se rostesc împreună cu **numele** înaintea căruia se situează.

Surde sînt consoanele la rostirea cărora prevalează zgomotul, adică nu participă coardele vocale: [p], [t], [k],[k′], [f], [s], [ş], [h], [č].

2. Din punctul de vedere al locului de formare a obstacolului, consoanele se împart în l a b i a l e (dacă principalul obstacol îl constituie buzele), l i n g u a l e (dacă principalul obstacol îl constituie limba), d e n t a l e (dacă principalul obstacol îl constituie dinţii).

De regulă, obstacolul format la rostirea consoanelor este complex.

Dacă participă buzele şi dinţii, consoanele se numesc **labiodentale**: [f], [v].

Dacă participă dinţii şi limba, ele se numesc **linguodentale**: [t], [d], [n], [s], [z].

Dacă participă doar buzele, consoanele se numesc **bilabiale**: [m], [b], [p].

În funcţie de poziţia limbii, consoanele pot fi **prelinguale**: [t], [d], [n], [s], [z], [ţ], [l], [r], **mediolinguale** sau **anteropalatale**: [ş], [j], [k′], [g′], **postlinguale** sau **velare**: [k], [g], [č], [ğ], [h].

3. Din punctul de vedere al modului de articulare, adică după felul obstacolului ce produce zgomotul, consoanele se împart în:

— **oclusive** (obstacolul format de organele de articulare este înlăturat prin explozie): [p], [b], [t], [d], [k], [g], [k′], [g′];

— **fricative** sau **continue** (organele de articulare formează un canal îngust prin care aerul trece treptat: [f], [v], [s], [z], [j], [ş], [h];

— **nazale** (cavitatea bucală este închisă de limbă şi dinţii incisivi şi aerul se strecoară prin cavitatea nasului): [m], [n];

— **vibrante** (aerul propulsat prin cavitatea bucală face să vibreze limba): [r];

— **laterale** (aerul trece prin părţile laterale ale limbii): [l];

— **africate** (în procesul rostirii sunetelor respective organele de articulaţie îşi modifică poziţia: la început ele se află în poziţia pe care o iau la pronunţarea dentalelor, iar apoi în poziţia de rostire a fricativelor: [ţ], [ğ], [č].

Dacă ţinem cont de modalităţile de articulare, consoanele ar putea fi prezentate schematic prin tabelul următor:

Prezenţa sau absenţa zgomotului	Modul de articulare		Localizarea obstacolului				
			bilabiale	labiodentale	linguodentale (prelinguale)	anteropalatale (mediolinguale)	postlinguale
nesonante	oclusive	sonore surde	b p		d t	g′ k′	g c
	fricative	sonore surde		v f	z s	j ş	h
	africate	sonore surde			ţ		ğ č
sonante	lichide	vibrante laterale			r l		
	nazale		m		n		

După cum reiese din tabel, fiecare consoană se caracterizează printr-un ansamblu de trăsături individualizatoare. De exemplu, sunetul [b] este consoană zgomotoasă, oclusivă, bilabială, sonoră; sunetul [s] este consoană surdă, fricativă, linguodentală ş. a. m. d.

Consoanele se pot deosebi între ele printr-o trăsătură sau prin mai multe. Bunăoară, consoana [p] se deosebeşte de [b] printr-o singură trăsătură: în timp ce [b] este sonoră, [p] este surdă. În rest, caracteristicile lor coincid: ambele sînt zgomotoase, oclusive, bilabiale. Consoana [s], însă, se deosebeşte de [b] prin cîteva trăsături: este şi ea zgomotoasă ca şi [b], dar în timp ce [b] este bilabială, oclusivă, sonoră, [s] este fricativă, linguodentală, surdă.

NOŢIUNI GENERALE DESPRE FONOLOGIE

Sunetele, fiind lipsite de conţinut semantic propriu, sînt totodată mijloace cu ajutorul cărora se deosebesc între ele cuvintele care au conţinut semantic. Cu ajutorul sunetelor cuvîntul se identifică din punct de vedere atît formal, cît şi semantic. Astfel, prin **îmbinarea de sunete** [*casă*] se redă o unitate lexicală care posedă un sens concret („clădire servind drept locuinţă omului“). Schimbînd primul sunet al acestei îmbinări de sunete prin altele, se pot obţine cuvinte noi cu alte conţinuturi semantice: [*masă*], [*lasă*], [*pasă*], [*rasă*], [*iasă*].

Sau, prin combinarea diferită a sunetelor [a], [c], [r] se pot obţine cuvinte cu diferite sensuri: [*car*], [*rac*], [*arc*].

Sunetul privit din punctul de vedere al identificării cuvîntului, adică sub aspect funcţional, se numeşte **fonem**. Cu ajutorul fonemelor se identifică nu numai cuvinte aparte, ci şi logoforme ale aceluiaşi cuvînt: *casă — case — casei — casele; masă — mese — mesei; ară — ara — aram...*

Ramura foneticii care se ocupă cu studierea fonemelor se numeşte **fonologie**. Analizate din punct de vedere fizic, sunetele unei limbi reprezintă nişte entităţi care nu sînt strict delimitate. De exemplu, în cuvîntul *perete* vocala [e] din prima silabă poate fi rostită în mod diferit de persoane diferite sau de aceeaşi persoană în momente diferite, modurile de pronunţare variind de la un [e] pînă la un [ă] ([părete]) şi chiar [a] ([parete]). Acelaşi lucru se poate spune şi despre modul de rostire a vocalei [e] din cuvîntul *muncitoarei*, care poate fi foarte variată, oscilînd între [e] şi [i] ş. a. m. d.

Ţinînd seama de numărul mare de nuanţe fonetice prin care se caracterizează rostirea aceluiaşi sunet al vorbirii, putem afirma că diferenţa dintre două sunete nu este totdeauna destul de distinctă. Aceasta priveşte, în primul rînd, sunetele apropiate prin articulare, mai ales cele ce se deosebesc printr-o singură caracteristică fonică. E vorba, în parte, de perechile de vocale: [e] — [i]; [e] — [ă]; [u] — [o]; [î] — [ă]; [i] — [î], precum şi de multiplele perechi de consoane.

Fonologia nu ţine seama de nuanţele care se pot sesiza la rostirea aceluiaşi sunet al limbii, considerînd că în fiecare din aceste cazuri e vorba de aceeaşi entitate sonoră cu ajutorul căreia se identifică un cuvînt sau o logoformă. De exemplu, se afirmă că în diferitele rostiri ale entităţii fonetice [e] din segmentul sonor [perete] avem de a face cu acelaşi cuvînt purtător al aceleiaşi semnificaţii.

Rostirea diferită a aceluiaşi sunet al limbii este determinată în mare parte de poziţia acestuia în cuvînt, de lanţul vorbirii în genere. De exemplu, consoana [m] în funcţie de sunetul imediat următor (de ex.: *mînă, miere, îndemn, mare, mut, împotrivire* ş. a.) se va rosti cu nuanţe diferite (în rostirea dialectală în unele poziţii ea alternează chiar cu alt sunet: *miere* — *n'iere*), dar de fiecare dată va fi receptată ca aceeaşi unitate sonoră. E vorba de un sunet-tip.

Privit sub acest aspect, sunetul-tip al limbii reprezintă un fonem. Se poate afirma deci că fonemul este un sunet generalizator, de fapt o abstracţie, care întruneşte rostiri poziţionale diferite, servind la diferenţierea şi identificarea unui cuvînt sau a unei logoforme. Există totuşi anumite reguli de rostire corectă recomandabilă pentru purtătorii limbii literare. Aceste reguli sînt stabilite de *Ortoepie*.

NOŢIUNI GENERALE DESPRE ORTOEPIE

Ortoepia (gr. *orthos* — „drept", „corect" şi *epos* — „vorbire") reprezintă un ansamblu de reguli privind pronunţarea normativă în vorbirea literară.

Normele ortoepice privesc rostirea diferitelor cuvinte în multiplele lor îmbinări.

Apariţia normelor ortoepice este determinată de necesitatea combaterii rostirii dialectale sau a celei ce caracterizează vorbirea neîngrijită, precum şi a fluctuaţiilor în pronunţare condiţionate de poziţia sunetului în cuvînt. Norma ortoepică vizează şi unele împrumuturi recente din alte limbi, în care semnele grafice respective au alte valori fonetice decît în limba noastra (de ex.: **business** pronunţat englezeşte [biznis]).

Dat fiind caracterul fonetic al ortografiei limbii noastre (scriem cum rostim), deosebiri însemnate între ortoepie şi ortografie nu există, astfel că regulile ortoepice coincid, în fond, cu cele ortografice. Devierile ortoepiei de la ortografie se rezumă la cîteva elemente. În unele situaţii se simte nevoia ca regula ortografică sa fie completată prin recomandări de ordin ortoepic.

În fond, rostirea literară (ortoepia reprezintă norma rostirii literare) este în opoziţie cu rostirea dialectală sau cu cea orală neîngrijită, respingînd pronunţarea dialectală palatalizată a unor consoane înaintea prepalatalelor [e], [i], care face ca aceste consoane să se altereze, fiind chiar înlocuite prin altele ([bine] — [ghine] — [d'ine], [viţel] — [j'iţăl] — [hiţăl] — [ghiţăl], [fier] — [ş'er] — [s'ier] — [h'er]. Regula ortoepică combate rostirea dialectală ([ghine], [d'ine] [j'iţăl], [hiţăl], [ghiţăl], [ş'er], [s'ier], [h'er]), recomandînd formele: [bine], [viţel], [fier].

Vorbind despre normă în rostire trebuie să recunoaştem că recomandările privind rostirea unui sunet se pot face doar cu aproximaţie, căci norma aici este doar o abstracţie, deşi bazată pe realităţile concrete de limbă pe care le are în conştiinţa sa fiecare vorbitor.

În fluxul vorbirii sunetul nu se prezintă izolat, ci în corelaţie cu sunetele vecine, care exercită asupra lui o anumită influenţă (e vorba de aşa-numita coarticulare a sunetelor): organele vorbirii în procesul rostirii sunetului respectiv trebuie să-şi schimbe poziţia pentru pregătirea poziţiei necesare

rostirii sunetului următor, fapt care implică unele modificări în articularea primului sunet. Astfel, în funcţie de locul său în cuvînt, de caracterul sunetelor vecine (iar pentru vocale şi de poziţia faţă de accent), acelaşi sunet poate fi rostit în mod diferit: un [i] poate fi rostit ca [î], un [e] ca [i], un [b] ca [p], un [v] ca [f] ş. a. m. d.

Pronunţarea în aceeaşi poziţie fie a diftongului [oa], fie a lui [ua] duce la ezitări în rostirea aceluiaşi cuvînt, fapt ce se reflectă şi în scriere: *toaletă — tualetă; coafură — cuafură, aluat — aloat; (a) lua — (a) loa* ş. a.

Fluctuaţiile în rostire impun unele recomandări de ordin ortoepic. În cele de mai jos vor fi menţionate doar cele mai importante dintre ele.

ROSTIREA VOCALELOR

Vocala la început de cuvînt trebuie pronunţată clar, fără un adaos de rostire a unei alte vocale apropiate după articulare. Se rosteşte: [om], nu [ŭom]; [inel] nu [ĭinel]; [epocă], nu [ĭepocă]. Excepţie fac cuvintele din fondul vechi care încep cu [e] (*eu, el, este, eram*), pronunţate cu un [i] de sprijin: [ĭeu], [ĭel], [ĭeste], [ĭeram].

Întrucît vocalele, datorită coarticulării, îşi pot modifica timbrul sub influenţa vocalei din silaba următoare, mai ales cînd prima se află în poziţie neaccentuată, ortoepia recomandă pronunţarea nealterată a primei vocale. Deci trebuie rostit:

[măslină], nu [maslină];
[năframă], nu [naframă];
[pînă], nu [pănă];
[vopsea], nu [văpsea];
[amorţit], nu [amurţit];
[matricolă], nu [matriculă];
[articol], nu [articul];
[vîltoare], nu [vultoare];
[căpăţînă], nu [căpăţină];
[risipă], nu [rîsipă];
[deseară], nu [disară];
[duminică], nu [duminecă];
[sîmbătă], nu [simbătă];
[sălbatic], nu [sălbatec];
[trimite], nu [trimete];
[jăratic], nu [jeratic], sau [jaratic];
[mazăre], nu [mazere] ş. a. m. d.

Vocala finală neaccentuată trebuie pronunţată clar, fără ca organele de articulaţie, sub influenţa consoanei precedente, să lunece spre poziţia de rostire a altei vocale. Se recomandă a evita rostirea, la sfîrşit de cuvînt, a vocalelor [î] în loc de [ă], [i] în loc de [e], [î] în loc de [i], [ă] în loc de [e]:

[apă], nu [apî];
[glugă], nu [glugî];
[inimă], nu [inimî];
[lînă], nu [lînî];
[curte], nu [curti];
[rîde], nu [rîdi];
[vorbe], nu [vorbi];
[tandreţe], nu [tandreţă];
[bătrîneţe], nu [bătrîneţă];
[mătase], nu [mătasă] ş. a. m. d.

Un loc deosebit printre sunetele finale îl ocupă [ĭ]. Trebuie să se ţină seama că în unele cazuri el apare ca semivocală ce face parte dintr-un diftong (de ex.: [cai], [lei], [ştii], iar în altele se caracterizează printr-o articulaţie redusă cu durată minimă ([lupi], [garduri], [papuci]).

ROSTIREA DIFTONGILOR

Diftongul este alcătuit, după cum s-a menţionat, dintr-o vocală şi o semivocală. Aceasta din urmă este pronunţată în mod diferit în funcţie de poziţia sa faţă de vocală, adică face parte dintr-un diftong ascendent [ĭa, ĕa, ĭu, ŭa, ŭo, ŏa, ŭă] sau descendent [aĭ, aŭ, oŭ, eĭ]. Articularea semivocalei depinde de sunetul precedent. De exemplu, [i] capătă la rostire nuanţă închisă fricativă, cînd se află în componenţa diftongului ascendent ce urmează după o bilabială: [*miere*], [*piatră*], [*biată*], [*piept*], [*fier*], [*obiect*]; [i] poartă caracter mai deschis cînd diftongul ascendent din componenţa căruia face parte urmează după o vocală: [*bîntuie*], [*claie*], [*văpaie*], [*femeie*], [*toiag*], [*paie*].

Trebuie evitată la rostire substituirea diftongului [ea] prin [a] după [z], [ţ], [s], [j], [ş] în cuvinte ca:

[seamă], nu [samă];
[zeamă], nu [zamă];
[seară], nu [sară];
[seacă], nu [sacă];
[iuţeală], nu [iuţală];
[ţeavă], nu [ţavă];
[searbăd], nu [sarbăd];
[ţeapăn], nu [ţapăn];
[ţeastă], nu [ţastă] ş. a. m. d.

Deseori două vocale sînt rostite greşit ca diftong (într-o singură silabă), în timp ce ele trebuie rostite în hiat, ca aparţinînd la două silabe aparte. Se rosteşte deci:

[naţi-une], nu [naţi͡une][1];
[de-odată], nu [de͡odată];
[a-ure-olă], nu [a͡ure͡olă];
[di-optrie], nu [di͡optrie];
[A-ustria], nu [A͡ustria];
[a-uster], nu [a͡uster];
[iluzi-ile], nu [iluzi͡ile];
[sfi-iciune], nu [sfi͡iciune] ş. a. m. d.

Este nerecomandabilă rostirea diftongată [ĭe] a vocalei [e] din hiaturile: [a-e], [u-e], [o-e] în cuvintele neologice:

[alee], nu [aleĭe];
[poet], nu [poĭet];
[siluetă], nu [siluĭetă];
[agreez], nu [agreĭez] ş. a. m. d.

ROSTIREA CONSOANELOR

La rostire, consoana îşi modifică timbrul în funcţie de vocala următoare: consoana se palatalizează înaintea vocalelor prepalatale [e] şi [i], devine rotunjită înaintea vocalelor labiale [o] şi [u], rămîne neutră înaintea vocalelor centrale [a], [ă] şi [î]. A se compara:

neutre	palatale	rotunjite
[apă], [par]	[ape], [piatră]	[apoi], [poartă]
[bănui], [babă]	[biberon], [biată]	[bour], [bun]
[mare], [tare]	[miere], [umil]	[moale], [motor]

Se recomandă rostirea palatalizată a unor consoane finale urmate de semivocala [i], întrucît ea serveşte la deosebirea diferitelor forme gramaticale

[1] Prin semnul ⁀ se notează rostirea diftongată a vocalelor respective.

(pluralul de singular la unele substantive şi adjective, persoana a II-a de persoana I singular la verbe ş. a.):

[soţ] — [soţi]; [laş] — [laşi]; [ostaş] — [ostaşi];
[lup] — [lupi]; [îngraş] — [îngraşi]; [visez] — [visezi].

Sînt însă inadmisibile în vorbirea literară cazurile de palatalizare care duc la substituiri de sunete, fenomen caracteristic pentru vorbirea dialectală. Astfel, se rosteşte:

[bine], nu [bghine], [ghine] sau [d'ine],
[piept], nu [t'ept] sau [chiept],
[miere], nu [n'ere],
[viţel], nu [j'iţăl], [hiţăl] sau [ghiţăl],
[ceaun], nu [ş'eaun], sau [seaun].

Consoanele finale trebuie rostite clar, întrucît rostirea lor ştearsă poate duce la confundarea unor perechi de cuvinte, care diferă între ele doar prin opoziţia consoanelor finale: sonoră — surdă. A se compara: [cad] — [cat], [cod] — [cot], [crap] — [crab], [roz] — [ros] ş. a.

Trebuie evitată omiterea la rostire a unei consoane dintr-un grup consonantic. Astfel, sînt inadmisibile rostiri ca:

[alceva] pentru [altceva];
[todeauna] pentru [totdeauna];
[îmărmurit] pentru [înmărmurit];
[cînva] pentru [cîndva];
[vîrsnic] pentru [vîrstnic];
[estrem] pentru [extrem] ş. a.

Notă. Unele cuvinte de origine străină au semne grafice cărora, în rostire, nu le corespunde nici un sunet. E vorba de cazuri ca:

rhyton rostit [riton]
catharsis rostit [catarsis]
ghanez rostit [ganez],
Martha rostit [Marta] ş. a. m. d.

Nu este corectă pronunţarea [şc] în loc de [sc] în cuvinte ca:

[şcenă] pentru [scenă];
[ecşcepţie] pentru[excepţie];
[dişciplină] pentru [disciplină];
[deşchide] pentru [deschide].

Sonoritatea sau surditatea consoanei influenţează asupra consoanei precedente. De exemplu, se sonorizează consoana [s] din componenţa prefixului [des-] (ca şi înainte de vocale), dacă acesta este urmat de o consoană sonoră: [dezbate], [dezgropa], [dezvaţă]. Cînd prefixul în cauză este urmat de o consoană surdă, sunetul [s] se păstrează: [descoase], [desface], [despăgubi].

Prin tradiţie (aici a contribuit în mare măsură scrierea care a influenţat rostirea), în condiţii similare, în unele cazuri, s-a impus rostirea cu consoană sonoră, iar în altele, cu consoană surdă: [plasmă], [schismă], [fantasmă], dar: [pizmă], [beznă], [caznă].

Cazurile de tipul acestora urmează a fi verificate după dicţionarul ortografic sau cel ortoepic.

ACCENTUL

Caracterul dinamic sau expirator al accentului în limba română constă în faptul că silaba accentuată se caracterizează printr-o intensitate şi o durată mai mare, precum şi printr-un ton mai ridicat.

Accentul în limba română cade pe silabe diferite. Grupuri diferite de cuvinte poartă accentul pe prima, pe a doua, sau pe a treia silabă de la sfîrşitul cuvîntului. În cazuri rare, accentul cade pe silaba a patra de la sfîrşit şi în cazuri foarte rare — pe a cincea (de ex.: [*basmá, súnă, ámforă, únsprezece, al óptsprezecelea*]).

E greu de stabilit anumite reguli privind accentuarea, luînd la bază aspectul formal al cuvîntului. Totuşi, cîteva reguli pot fi formulate.

Uneori schimbînd locul accentului deosebim o formă gramaticală de alta (de ex. : *adúnă — adunắ*) sau două omografe între ele (de ex.: *anáforă — anafóră*).

Au accent pe ultima silabă, fiind numite oxitone:

— substantivele feminine terminate la singular N., nearticulat în [-*a*], [*ea*]: [balamá], [basmá], [musacá], [rîndeá], [măseá];

— imperfectul, gerunziul şi participiul tuturor verbelor, precum şi infinitivul celor de conjugarea I, a II-a şi a IV-a: [a mîncá], [a declará], [a scînteiá], [a şedeá], [a zidí], [a coborî́], [arám], [trăiám], [aranját], [împotmolít], [formî́nd], [tămîínd], [pomenínd] ş. a. ;

— substantivele şi adjectivele masculine şi neutre [adultér], [atláz], [antihríst], [autobúz], [aviatór], [azbést], [bobér], [bolnáv], [bitúm], [expórt], [impórt], [microbúz], [mirós], [năpîrstóc], [nonséns], [rezonatór], [senatór], [şervét], [şofér], [tambúr], [troleibúz], [vatmán], [vectór], [vibratór] ş. a.

Accentul cade pe penultima silabă, fiind numite paroxitone:

— infinitivele verbelor de conjugarea a III-a: [a fáce], [a mérge], [a tréce], [a prefáce], [a zíce] ş. a.;

— substantivele şi adjectivele masculine şi neutre: [bámbus], [bíber], [bóbslei], [coréctor], [crédit], [cúmul], [débit], [démon], [erétic], [fóxtrot], [ghízdav], [húlpav], [inspéctor], [júriu], [lóto], [mízer], [pámpos], [pulóver], [repórter], [rúcsac], [scrúpul], [supórter], [témpo], [tránzit], [vólei], [vérso] ş. a.;

— substantivele feminine [afazíe], [avaríe], [androfobíe], [antipatíe], [anarhíe], [preríe], [amnistíe], [academíe], [agoníe] ş. a.

Notă. Trecerea verbelor de la o formă la alta implică uneori şi schimbarea locului accentului: [*ară*] — [*arásеră*].

Au accentul pe antepenultima silabă, fiind numite proparaxitone:

— substantivele feminine [acrópolă], [ácvilă], [ágrişă], [ámforă], [áncoră], [áulă], [ázimă], [díplomă], [époсă], [fíbulă], [fístulă], [fórfotă], [gárdină], [góştină], [grániţă], [indústrie], [ménghină], [mólimă], [námilă], [necrópolă], [óbcină], [obî́rşie], [prícină], [púrpură], [rácilă], [sinécdocă], [stávilă], [stínghie] ş. a.

Au accentul pe a patra silabă de la sfîrşit, fiind numite proproparaxitone, substantivele feminine polisilabice vechi de tipul: [bívoliţă], [férfeniţă], [gógoriţă], [lápoviţă], [lúbeniţă], [rắzmeriţă], [şlíboviţă] ş. a.

Pentru unele substantive norma admite dubla accentuare:

[áripă] şi [arípă];
[díhor] şi [dihór];
[anátemă] şi [anatémă];

Cuvintele compuse, pe lîngă accentul de bază, mai pot avea şi unul secundar, acesta caracterizîndu-se printr-o intensitate mai mică: [éxtraordinár], [súprasolicitát], [médiopalatál], [psíholingvística] ş. a.

REDAREA GRAFICĂ A SUNETULUI

Principiul fonetic după care se conduce scrierea românească („Scriem cum vorbim“) facilitează corelaţia dintre vorbire şi scriere.

În principiu, fiecare literă din alfabetul limbii noastre redă cîte un singur sunet (fonem). Există însă şi unele abateri:

— prin aceeaşi literă se notează sunete (foneme) diferite;
— acelaşi sunet (fonem) este redat prin două sau trei litere;
— un singur sunet (fonem) este notat printr-o combinare de litere;
— litera nu notează nici un sunet;
— o singură literă redă un grup de sunete.

1. Astfel, litera *w* poate reda (în cuvinte împrumutate de diferite origini) atît un [v]: *wagnerian* (pron. [vagnerian]), cît şi un [u]: *wigwam* (pron. [ŭiguam]), *western* (pron. [ŭestern]).

2. Literele *c, k* şi *q* notează acelaşi sunet [k] în cuvinte de diferite origini: *cort, kilometru, quasar*.

Literele *î* şi *â* notează acelaşi sunet [î] în cuvinte româneşti, în funcţie de poziţia lor în cuvînt.

3. Prin literele *c, g* se notează, pe de o parte, consoanele [c], [g] (*caz, gard, coardă, grădină*), iar pe de altă parte — africatele [č], [ğ] înainte de e, i *(ceas, circ, ger, geam, gingaş, deci, acesta*, *giuvaier* ş. a).

4. Litera *h* în cuvinte ca *ghem, cheie, chingă, gheaţă* nu notează nici un sunet, ci serveşte drept indice al rostirii palatalizate a literelor *c, g*.

5. Prin litera *x* se notează grupurile de consoane [cs], [gz]: *examen* pronunţat [*egzamen*], *maxim* pronunţat [*macsim*], *exerciţiu* ş. a. (în afară de cazuri ca *fucsie, cocs, cocsifica, micsandră, ticsit, vacs, văcsui, văcsuitor* etc.).

Literele *k, q, w, y* vin să dubleze în împrumuturi literele existente în alfabetul nostru (*k = c, q = c, w = v, w = u, y = i*).

În legătură cu folosirea numelor străine, a cuvintelor împrumutate recent trebuie menţionat că literele adesea au aici altă valoare fonetică decît în limba română.

Astfel, grupul de litere *ch* notează, în împrumuturi, uneori africata [č]: *charlston* (pron. [cearlston]), *charter* (pron. [ceartăr]), iar alteori fricativa [ş]: *chalon* (pron. [şalon]).

Litera *j* notează uneori africata [ğ]: *Jon* (pron. [ğion]), iar alteori velara [h]: *Juan* (pron. [huan]; *junta* (pron. [hunta]).

Grupul de litere *sh* notează fricativa [ş]: *shop* (pron. [şop]); *show* (pron. [şou]).
Grupul *tz* notează africata [ţ]: *hertz* (pron. [herţ]).
Litera *x* notează velara [h]: *Mexico* (pron. [mehico]), *Texas* (pron. [Tehas]).
Grupul *zz* notează africata [ţ]: *intermezzo* (pron. [intermeţo]), *pizza* (pron. [piţa]).

Modul de interpretare specifică a unor litere din cuvintele şi din numele proprii străine împrumutate recent face să ne ciocnim de unele dificultăţi la ortografierea acestora. În asemenea situaţii trebuie să consultăm dicţionare ortografice, liste de nume străine anexate la ele, dicţionare de neologisme şi alte surse de informare. Sistematizat, alfabetul nostru se prezintă în felul următor:

Litera		Pronunţarea	Condiţiile ce determină o valoare sau alta a literei	Exemple
majusculă	minusculă			
1	2	3	4	5
A	a	[a]		
Ă	ă	[ă]		
Â	â	[î]	În cuvintele *român* şi în derivatele acestuia, în unele nume proprii	*român, România, româneşte, aromân, istroromân ş. a. Brâncuşi, Pârvan ş. a.*
B	b	[b]		
C	c	[k]	Înainte de consoană; înainte de vocalele *a, ă, î, o, u*; la sfîrşit de cuvînt	*clopot, (a) încasa* *cînd, codaş, cunoscut* *adînc, copac*
		[č]	Înainte de *e, i*	*cerc, cinematograf, ceas, căci*
		[k′]	În îmbinarea *ch* înainte de *e, i*	*chem, cheltui, chibzui, chip*
D	d	[d]		
E	e	[e]		
		[e]	În componenţa diftongilor	*teamă, seamă, telemea*
F	f	[f]		
G	g	[g]	Înainte de consoană; înainte de vocalele *a, ă, î, o, u*; la sfîrşit de cuvînt	*grevă, gloată, gard* *gît, goană, gust, găsi* *beteag, covrig*
		[ğ]	Înainte de *e, i*	*ger, geam, gingaş, fulgi*
		[g′]	În îmbinarea *gh* înainte de *e, i*	*gherghef, ghindă*

1	2	3	4	5
H	h	[h]		*haină, hram*
H	h	fără valoare fonologică	În grupurile *ch*, *gh* înainte de *e, i*	*ghem, chef, ghindă, chirie*
I	i	[i] (plin)	De regulă, după consoană sau înainte de consoană cînd apare singur ca vocală în silabă	*inimă, nimic, isteţ, pilire*
		[i] (scurt)	În componenţa diftongilor (ascendenţi şi descendenţi)	*rai, cui, iarbă, iesle, dulăi, chei*
		[i] (redus)	De regulă, la sfîrşit de cuvînt după consoane	*toţi, cununi, dîrji, calmi, ostaşi, tari*
Î	î	[î]		
J	j	[j]		
K	k	[k]		
L	l	[l]		
M	m	[m]		
N	n	[n]		
O	o	[o]	În diferite poziţii, cu excepţia diftongului *oa*	*om, cont, contopire, prompt, pronume, bot, dor*
		[o] (scurt)	În componenţa diftongului ascendent *oa*	*coamă, oameni, toamnă*
P	p	[p]		
Q	q	[k]		
R	r	[r]		
S	s	[s]		
Ş	ş	[ş]		
T	t	[t]		
Ţ	ţ	[ţ]		
U	u	[u]	În toate poziţiile, cu excepţia diftongilor	*un, crunt, codru, dur, cumnat*
		[ŭ] (scurt)	În componenţa diftongilor (ascendenţi şi descendenţi)	*ou, dau, ziua, rouă, lui, rău*
V	v	[v]		
W	w	[v]	În cuvinte, în fond, de origine germană	*watt, weber, wattormetru*
		[u]	În cuvinte, în fond, de origine engleză	*whisky, wigwam, western*
X	x	[ks]	În poziţii diferite	*xilofon, lux, xerograf, reflexiv, textologie*

1	2	3	4	5
		[gz]	Uneori între vocale	*examen, exil, exulta*
Y	y	[i]	Înainte sau după consoane	*ytriu, hobby*
		[ĭ] (scurt)	În componenţa diftongilor	*yoga, boy*
Z	z	[z]		

NOŢIUNI GENERALE DESPRE ORTOGRAFIE

Ortografia (gr. *orthos* — „drept“ şi *graphia* — „scris“), fiind o totalitate a regulilor de scriere corectă, apare ca disciplină lingvistică din necesitatea de a unifica scrierea. Studierea ortografiei urmăreşte scopul de a lichida fluctuaţiile în scriere, determinate de rostirea diferită a aceluiaşi sunet, cuvînt. Rostirea diferită poate fi condiţionată, la rîndul său, de coarticularea sunetelor.

În funcţie de sunetul vecin (precedent sau următor), sunetul îşi poate modifica întrucîtva articulaţia, făcînd ca pronunţarea să oscileze între două sunete, de regulă, cu articulaţie afonizată. Uneori coarticulaţia are ca urmare substituiri de semne grafice acceptate de ortografie. De exemplu, sonanta linguodentală [n], înainte de consoanele bilabiale [b], [p], începe să fie rostită cu o nuanţă de bilabialitate, substituindu-se prin sonanta bilabială [m], fapt reflectat şi de ortografie:

în parte, dar *(el) împarte,*
în bucăţi, dar *(a) îmbucăţi,*
în pietre, dar *(a) împietri,*
în barcă, dar *(el) îmbarcă* ş. a.

Fluctuaţii la rostire şi, respectiv, la scriere generează utilizarea vocalei [a] în loc de diftongul [ea] după consoanele fricative [ţ] [s], [z] şi a prepalatalelor [j], [ş]. De exemplu, se scrie uneori greşit *sară* în loc de *seară, ţavă* în loc de *ţeavă, zamă* în loc de *zeamă, să prăjas*că în loc de *să prăjească, orăşan* în loc de *orăşean* ş. a. m. d.

Fluctuaţiile la scriere pot fi determinate şi de faptul că acelaşi sunet sau grup de sunete poate avea reflexe diferite în împrumuturi din diferite limbi. Astfel, ezitările în scrierea cu *x* sau *cs* sînt o urmare a faptului că unele împrumuturi conţin îmbinarea de litere cs (de ex.: *cocs* < germ. *kocs*; *comics* < engl. *comics*; *rucsac* < germ. *Rucksack*, *tocsin* < fr. *tocsin*; *eczemă* < fr. *ecseme*), iar altele — grafemul *x* (*xilofon, linx, sfinx* ş. a.).

Regula ortografică poartă, în fond, caracter convenţional (se alege, prin înţelegere, o formă sau alta), ţinîndu-se seama la formularea ei de caracterul sunetelor vecine, de poziţia sunetului în cuvînt (în rădăcină, în sufix), de tradiţie. De ex., după [j], [ş] în rostire se aude cînd [a], cînd [ea]. Regula vine să precizeze lucrurile, recomandînd să se scrie [a] în rădăcina cuvîntului (*aşa, jar, şarpe, jale*), dar *ea* în sufix (*crişean, clujean*).

Întrucît regula nu poartă caracter general, exhaustiv, ea este însoţită, de cele mai multe ori, de o listă a excepţiilor.

Regulile poartă caracter de prescripţie: se recomandă scrierea cutărei sau cutărei litere, în conformitate cu poziţia ei în cuvînt, excluzîndu-se, totodată, alte scrieri. Faptul acesta îşi află reflectare în titlul regulii: *A* (*nu Ă, nici EA*); *E* (*nu Ă*); *Î* (*nu I*); *M* (*nu N)*; *CS* (*nu X*) ş. a. m. d.

SCRIEREA VOCALELOR

Se scrie:

A (nu Ă, nici EA)

— în rădăcina cuvîntului după *j, ş*: *aşa, aşază, deja, deşartă, dojană, jalbă, jale, şa, şade, şale, şapte, şarpe* ş. a.

A (nu IA)

— după *i* în hiat în cuvintele vechi: *apropiat* (pron. [apropiĭat]), *hîrtia* (pron. [hîrtiĭa]), *istoria* (pron. [istoriĭa]), *mia* (pron. [miĭa]), *roşia* (pron. [roşiĭa]), *subţiam* (pron. [subţiĭam]) ş. a.;
— în cuvintele neologice după *-e-*, *-i-* în hiat: *(a) agrea* (pron. [agreĭa]), *(a) crea* (pron. [creĭa]), *(a) varia* (pron. [variĭa]) ş. a.

Ă (nu E)

— după *j, ş* în rădăcina unor cuvinte ca: *deşănţat, jălbar, ştejăriş, şănţuleţ, şătrar* ş. a.;
— după *j, ş* în sufixul substantivelor la forma de plural: *amenajări, corijări, deranjări, descătuşări, înduioşări, îngrăşări* ş. a.;
— după *s* în rădăcina cuvintelor *să, sămînţă, sărbătoare, său, (a) ţesăla* ş. a., dar: *(a) semăná, seminţe, chiseliţă, secară, secui;*
— după *b* în rădăcina unor cuvinte ca: *băjenie, băjenar, (a) băjenări, (a) băjeni, (a) bărbieri, băşică, foraibăr, greabăn, lebădă* ş. a., dar: *galben, oberliht.*

E (nu Ă)

— după *j, ş* în rădăcina unor cuvinte ca: *(a) deşerta, deşert, muşeţel, (a) jecmăni, (a) jeli, (a) jelui, jerpelit, păianjen, stînjen, jertfă, şed, şedinţă, şepcar, şepcărie, şerpui, şerpar, şerpesc, şervet, şesime* ş. a.;
— după *ţ* la sfîrşitul substantivelor: *bătrîneţe, bruscheţe, delicateţe, fineţe, frumuseţe, juneţe, nobleţe, politeţe, stricteţe, tristeţe* ş. a.;
— după *s* la sfîrşitul substantivelor: *mătase, tuse*;
— după *z* în rădăcina unor cuvinte ca: *muzeu, răzeş, răzeşie, reazem, (a) rezema, zece, zeghe, zemos, zer, zeţui* ş. a.; dar: *mazăre, zănat, zărzărel, zăngăneală* etc.;
— după *ţ* în rădăcina unor cuvinte ca: *(a) înţelege, oţet, ţelină, ţencuşă, ţepi, ţepos, ţepuşă, (a) ţesăla, (a) ţese, ţesător, ţesătorie, ţestos, ţevar, ţevişoară* ş. a., dar: *(a) înţărca, ţăpoi, ţăran, ţăruş;*
— după *v* în rădăcina unor cuvinte ca: *(a) dezveli, (a) înveli, vecui, vedriţă, veleat*, dar: *levănţică, reavăn.*

E (nu IE)

— la început de cuvînt sau de silabă postvocalică în împrumuturile neologice: *agreez, alee, etică, epocă, eră, etaj, lactee, maree, poet, siluetă* ş. a.;

— după *i* în hiat în cuvintele fondului vechi: *hărnicie* (pron. [hărniciĭe]), *lozie* (pron. [loziĭe]), *pătăranie* (pron. [pătăraniĭe]), *(a) scrie* (pron. [scriĭe]) ş. a.;

— la început de cuvînt, în unele împrumuturi vechi (majoritatea din greacă) de tipul: *ectenie, edec, efendi, efor, egumen, eparhie, episcop, epitrop, eres, eretic, evanghelie, evreu* ş. a.;

— formele pronominale şi verbale: *eu, el, ei, ele, eşti, e, eram, erai, era, eraţi, erau,* precum şi interjecţiile: *e! eh! ei! ehei!*

I (nu Î)

— înainte de *m, n* în cuvinte ca: *imbold, (a) impieta, (a) incrimina, indemnizaţie, (a) inocula, (a) intabula, interes, (a) intra, intrepid, (a) introduce, introducere, (a) insufla*;

— după *j, ş, s, ţ, z* în rădăcina unor cuvinte ca: *jigăraie, (a) jigui, jilav, jilţ, (a) jimba, (a) jindui, jir, jitar, prăjină, maşină, mojic, răşină, ruşine, sprijin, sihlă, streaşină, şindrilă, şir, şiştar, vişină, (a) sili, simbrie, (a) simţi, singur, (a se) ţicni, ţigaie, ţine, ţintă, ţinut, (a) ţipa, ţiştar, zi, zice, zidi, zimţos, zimbru* ş. a.;

— după *j, ş* în sufixele formelor nepredicative ale verbelor: *descojit, descojind, tînjind, vestejit, cerşind, înăbuşind, înăbuşit, prăbuşind* ş. a.

Î (nu Ă)

— după *m* în rădăcina cuvîntului: *lumînare, mînătarcă, mînuşiţă, mîzgăli* (se admit variantele cu ambele vocale în *mănăstire/mînăstire* şi în derivatele acestora);

— după *p, r* în rădăcina cuvîntului: *pînă, pîrcălab, pîrîu, vrîncean* (dar: *răşchitor, răzgîia*);

— după *t* în rădăcina cuvîntului: *întîi, întîlni, păstîrnac, tîlhar, (a) tîndăli, tîrziu* ş. a., dar: *tălmaci, (a) tălmăci, (a) tărbăci, tătar, tătarcă, tăvălug*.

Î (nu I)

— înainte de *n* în poziţia iniţială în cuvinte ca: *(a) încasa, (a) învedera, (a) însera* (= a amurgi), dar *(a) insera* (= a introduce), *(a) învesti* (= a acorda un drept), dar *(a) investi* (= a plasa un capital), *a îmboldi,* dar: *imbold, (a) înhuma, înhumare,* dar: *inhumaţie, (a) însufleţi,* dar: *(a) insufla*;

— după *s, ţ, z* în rădăcina unor cuvinte ca: *sîmbure, sîn, sînziene, ţîfnos, ţînc, ţîră, (a) ţîşni, ţîţînă, zînă, zîzanie* ş. a.;

— după *j, ş, ţ* în sufixul gerunzial al verbelor: *admiţînd, amenajînd, angajînd, comiţînd, corijînd, deranjînd, îmbrăţişînd, înfăţişînd, permiţînd, protejînd, scoţînd;*

— după *v* în rădăcina cuvintelor din fondul mai vechi: *vîrtos, vîrtoşie, vîrtute, vîscos*, dar: *virtuos, virtuoz, virtuozitate, viscoză, viscozitate* ş. a.

U (nu Î)

— în poziţie iniţială la verbele: *(a) umbla, (a) umfla, (a) umple* şi derivatele lor.

SCRIEREA DIFTONGILOR

EA (nu A)

— după *s, ţ, z* în rădăcina unor cuvinte ca: *aseară, seamă, seamăn, seară, searbăd, ţeapă, ţeapăn, ţeastă, ţeavă, zeamă* ş. a., dar: *za (zale), ţară*;

— după *s, ţ, z, ş, j* în terminaţii şi sufixe verbale: *cosea, iţea, (să) încălzească, îmbrăţişează, înfăţişează, (să) părăsească, (să) roşească, (să) tînjească* ş. a.;

— după *j, s, ş, ţ, v, z* în sufixe substantivale: *ameţeală, betejeală, călărăşean, clujean, greşeală, gălăţean, moldovean, umezeală, iuţeală, zăpuşeală, oboseală, pricopseală, prahovean, lipovean* ş. a.

EA (nu IA)

— după consoanele prepalatale *c, g* (č, ğ) în rădăcina cuvîntului: *acea, amăgească, atingea, briceag, ceas, ceafă, ceapă, a zecea, ducea, fugea, geam, geamăn, geană, mergea, (să) muncească* ş. a. Fac excepţie: *buciardă, ciaconă, ciadian, giardiază*;

— după *ch, gh*: *blochează, cheamă, cheag, cheală, desperechează, gheară, gheată, gheaţă, jgheab, lichea, (să) ochească, veghează* ş. a., dar: *chiar, chiabur, ghiaur, unchiaş, maghiar*;

— după consoanele labiodentale *d, l, n, r, s, t, ţ, z*: *deasă, leac, neamţ, reavăn, seară, teafăr, ţeapă, zeamă, neaoş, prea, seamă, teatru, alăturea, nimenea, marţea, vinerea* ş. a. Dar se scrie *ia* (adesea în hiat) în cuvinte ca: *adiacent, coniac, diabet, diavol (*şi în derivatele lor*), aceştia, atîţia, liană, dania, bucuria, tiară, raţia, ziar* ş. a.;

— la sfîrşitul formelor articulate ale substantivelor numiri de zile ale săptămînii: *lunea, marţea, miercurea, vinerea,* dar: *joia;*

— după vocală (în special *e*) în neologisme de tipul: *aleea, aloea, caldeean* (de la *Caldeea*), *coreean, guineean* (de la *Guineea*), *epopeea, ideea, moscheea, agreează, creează* ş. a.

IA (nu EA)

— la început de cuvînt sau la început de silabă postvocalică: *ia* (de la a lua), *iarnă, iadă, iapă, iască, (să) iasă, iarbă, iasomie, iatac, iazmă, băiat, (să) dăltuiască, (a) îmbăia, iaca, iacobin, iactant, iad, iadeş, iahnie, iaht, iarnă, iamb, ianuarie, iar, iarăşi, iard, iarmaroc, (a) iaroviza, iască, iatagan, scînteiază, (să) vremuiască* ş. a.;

— după consoanele bilabiale *b, p, m* şi labiodentale *v, f*: *piatră, amiază, fiare, dezmiardă, (să) fiarbă, obială, piaptănă, (să) piară, piaţă, viaţă* ş. a.

IE (nu E)

— la început de cuvînt şi la început de silabă postvocalică în elemente lexicale vechi: *aievea, baie, baieră, băieţi, boier, condeier, cuier, giuvaier, foaie, femeie, fluier, gutuie, iederă, ied, ieftin, iei* (de la *a lua*), *ienicer, iepure, ieri, (a) ierna, (a) ierta, ieşean, (a) ieşi, ieruncă, iesle, îndoaie, oierit, lămîie, oaie, tămîiez, îmbăiez, îngreuiez, şuier, (el) moaie, suie* ş. a.;

— după vocală în unele forme ale verbelor neologice cu infinitivul în *-ia* sau *-i*: *ambreiez, bruiez, constituie, debreiez, deraiez, destituie, remaniez, restituie, substituie* ş. a.;

— în împrumuturi noi care au păstrat *ie* din limba de origine: *caiet, castanietă, iezuit, paietă, proiect, proiecţie, proiector, statuie, traiectorie, şifonier, vinietă* ş. a.;

— după consoane, în special după *c(h), g(h), t, d* în cuvinte ca: *aşchie, dajdie, rochie, pîrghie, pîrtie, prăpastie, răspîntie, stinghie, unghie, urticarie* ş. a., dar: *buche, bute, cobe, elice, falce, helge, lance, veghe* ş. a. Sînt admise ambele variante: *muchie şi muche.*

— în denumirile lunilor anului: *ianuarie, februarie, martie, aprilie, iunie, iulie, septembrie, octombrie, noiembrie, decembrie;*

— după labialele *b, p, m, t, v* în cuvinte ca *biet, dezmierd, fier, (a) fierbe, împiedica, piersic(ă), pietre, pieţe, pierde, pieziş, pieptene, piedică, obiect, piept, piele, miere, mierlă, miercuri, (a) mieuna, viespe, (a) vieţui, viezure* ş. a.

Notă. Cuvintele provenite de la aceeaşi rădăcină latină în perioade diferite de dezvoltare se comportă în mod diferit: cele moştenite (şi toate derivatele lor) se scriu cu *ie*, iar cele împrumutate — cu *e*:

fier, fierar, fierărie, înfiera	— *(cale) ferată, feros, feruginos, ferură, fero-aliaj, feromagnetism;*
miercuri	— *Mercur, mercurial;*
miere, mieros	— *melifer, melivor;*
piept, pieptar, pieptiş, pieptos, pieptuţ	— *pectoral;*
pietre, pietros, (a) împietri	— *(a) petrifica, petrograf;*
vierme, viermănos	— *vermial, vermicular, vermiform;*
viers „melodie“, *(a) viersui* „a cînta“	— *vers, verset, (a) versifica.*

IO (nu EO)

— la început de cuvînt şi la început de silabă postvocalică: *bălăior, fuior, maior, ploios, iobăgie, iod, iolă, iorgovan, iot, iotă, taior, voios* ş. a;

— după *č, ğ, ch, gh: ciob, cioban, ciocan, ciocoi, ciondăni, ciorap, cărucior, ghiol, gionat, chior, chioşc, ghiozdan, neghiob* ş. a.

Notă. Diftongul *eo* apare, de regulă, după consoana *l-* : (a) *leorpăi*, *leorbăială*, (a) *bleojdi*, (a) *bleotocări*, (a) *pleoscăi*, (a) *pleoşti* ş. a.

ÎI (nu Î)

— în cuvintele: *cîine, mîine, mîini* (sg. *mînă*), *pîine*, precum şi în derivatele şi logoformele lor.

ÎI (nu ĂI)

— la verbele formate de la interjecţii ce conţin vocala *î*: *(a) bîlbîi, (a) cîrîi, (a) fîlfîi, (a) mîrîi, (a) pîrîi, (a) scîrţîi, (a) sîcîi, (a) vîjîi, (a) zbîrnîi* ş. a.

ĂI (nu ÎI)

— la verbele formate de la interjecţii ce conţin alte vocale decît *î*: *chirăi, fleşcăi, grohăi, lălăi, mormăi, ronţăi, tropăi, zornăi* ş. a.

OA (nu UA)

— în poziţie iniţială la cuvinte ca: *oablă, oac, oacăr, oacheş, oaie, oală, oameni, oară, oare, oarbă, oaspete, oaste, oarecare, oarecine, oază* ş. a.;

— la mijloc de cuvînt, cînd diftongul alternează cu vocala *o*: *idioată / idiot, mioapă /miop, perioadă /periodic, coase /cos, doare /dor, goală /gol, joacă / joc)* ş. a.;

— într-o serie de cuvinte cînd nu are loc o astfel de alternanţă: *angoasă, boare, doar, foarte, încoace, poală* ş. a.; mai ales în neologisme: *(a) coafa, croazieră, culoar, exploata, fermoar, foaier, lavoar, moar, pavoaz, (a) pavoaza, pledoarie, poantă, savoare, toast* ş. a.

UA (nu OA)

— la sfîrşitul substantivelor feminine articulate (forma hotărîtă): *basmaua, beizadeaua, cacaua, cafeaua, mantaua, caua, neaua, steaua, ziua, roua, piua* ş. a.

— la unele forme ale verbelor cu tema în *-u*: *(a) înşeua, (a) oua, (a) ploua* ş. a.;
— la derivate formate de la cuvinte cu tema în *u* (semivocală): *băcăuan (<Bacău), flăcăuan, flăcăuaş (<flăcău)* ş. a.

UA (nu VA)

— într-o serie de neologisme după *c, g, q*: *acuarelă, cuantă, cuarţ, cuaternar, (a) descuama, ecuadorian, scuar, guano, guarani, guard, guaşă, guatemalez, iguană, paraguayan, uruguayan, quarc, quasar, quattrocento* ş. a., dar: a*cvatic, acvariu, acvamarin, cvadrigă, cvadrilion* ş. a.

SCRIEREA CONSOANELOR

K (nu C sau CH)

— în cuvinte de origine străină, inclusiv în nume proprii: *kamikaze, karate, kaizer, karling, kibbutz, khmer, kazah, kirghiz, kiwi, koine, kilogram, kilometru, kilowatt, kinescop, başkir, quaker, rock, joker, lock-out, marketing, pick-up, tomahawk, turkmen, volapuk, week-end, wisky, yankeu, irakian, bikini, New York (newyorkez), Kazan, Kaluga, Kant (kantian), Kennedy, Kekkonen, Kenya, Kerenski, Kovalevski, Kiev, Kurdistan, Novokuzneţk, Tiktin, Tokio, Tokaj* ş. a.;
— în unele abrevieri şi simboluri internaţionale: *kc* (*kilociclu*), *K* (*kaliu*), *k. d.* (cnocdaun-nocdaun), *k. o.* (cnocaut-nocaut), *Kr*. (kripton), *Bk* (berkeliu), *O. K.* (o'key), *kcal* (kilocalorie), *kg* (kilogram), *kgf* (kilogram-forţă), *kHz* (kilohertz), *kJ* (kilojoule), *kl* (kilolitru), *km* (kilometru), *km/h* (kilometru pe oră), *kt* (kilotonă), *kV* (kilovolt), *kW* (kilowatt), *kWh* (kilowatt-oră), *MKS* (sistemul metru-kilogram-secundă).

H (nu CH)

— în cuvinte ca: *arahidă, drahmă, exhibiţie, haos, hartă, holeră, himeră, hrisov, ipohondru, tehnic, arheolog, arhitect, dihofiză, dihotomie, autohton, psihologie, tehnologie* ş. a.

C (nu CH)

— în cuvinte ca: *scolastic, clor, cor, coleric, crestomaţie, crizantemă, crem, cronică, hipocondru* (termen anatomic)*, cartografie, clorofilă, melancolie, condriosferă, coregrafie, cronologie, sincronie* ş. a.;
— în prenumele *Cristian(a), Cristina, Cristofor;*

CH (nu C sau K)

— înainte de *e, i* în cuvinte ca: *alchimie, chiasm, chiasmă, chimie, chiromant, chiromanţie, chirurg, schemă, schematic, schismă* ş. a.

Cu sau fără H iniţial

În împrumuturi din diferite perioade care aveau la origine un *h* iniţial, acesta uneori a fost păstrat, iar alteori a fost omis. Acest lucru a cauzat multiple fluctuaţii în rostire şi scriere, astfel încît s-a simţit nevoia de a se întocmi listele de cuvinte care se scriu într-un mod sau altul.

Se scriu fără *h* iniţial cuvinte ca: *alviţă, alviţar, angara, arac, arap, arman, armăsar, arpagic, arţag, arţăgos, aşchie, (a) oropsi, ursuz; elice, emisferă, emistih, igienă, igienic, ilaritate, uman, umor, ipostază* (situaţie), dar *hipostază (*termen medical*), ipohondru* (bolnav), dar *hipocondru* (termen anatomic)*, ipocrit, ipotecă, ipotenuză, eterogen, omofag, omofor, omoform, omogen, omogenitate, omograf, omolog, (a) omologa, omonim, omoplat ş. a.*

Se scriu cu *h* iniţial cuvinte ca: *hai, haide, halva, halvagiu, ham, hambar, harababură, harbuz, hasmaţuchi, havuz, hăţ, (a) hurduca, huţa, halebardă, halogen, hangar, harnaşament, harpă (harfă), harpon, hazard, hebdomadar, hecatombă, hectar, hectolitru, hegemon, hegemonie, hermeneutică, hemoglobină, hemoragie, hermină, hernie, hibrid, hidalgo, hidră, hidrocentrală, hidroavion, hidrobicicletă, hieratic, hieroglifă, hieroglific, hispanic, histrion, hotel, hexaedru, hexagon, hipic, hipodrom, histologie, homeopat, homocromie, homicid, hominid, humeral* ş. a.

M (nu N)

— înainte de *b, p*: *alambic, (a) combina, companie, compatriot, imprevizibil, improbabil, (a) îmbina, (a) împărţi, (a) plimba, plombă, saltimbanc* ş. a.

Notă. Regula nu se referă la numele proprii străine: *Istanbul, Steinbeck.*

S (nu Z)

— în secvenţele fonice *-asm(ă), -easm(ă)* şi *-ism(ă)*: *agheasmă, catapeteasmă, fantasmă, marasm, mireasmă, plasmă, pleonasm, sarcasm, spasm, schismă, simbolism, sofism, totalitarism* ş. a.;

— în cuvintele: *balsam, cens, chermesă, corosiv, desinenţă, episod, laser, năprasnic, peisaj, premisă, rucsac, smalţ, (a) smuci, (a) smulge, smicea*.

Z (nu S)

— în cuvinte ca: *autobuz, atlaz* (stofă)*, azbest, bazin, barcaz, bezmetic, beznă, caznă, izlaz, microbuz, omnibuz, ovăz, pizmă, siloz, troleibuz, virtuoz.*

X (nu CS)

— în cuvinte de origine străină: *anexă, axă, box, boxă, excursie, exigent, extracţie, extremism, exuberanţă, ortodox, sfinx, sintaxă, toxic, vexat* ş. a.

CS (nu X)

— în cuvintele din fondul vechi: *bucsău, (a) îmbîcsi, micsandră* s. a.;

— în unele împrumuturi care păstrează acest grup consonantic din limba de origine: *cocs, rucsac, vacs, vecsel* ş. a.

Notă. Conform tradiţiei, se păstrează *cs* în numele poetului *Alecsandri*.

Mai sus au fost prezentate regulile ortografice care vizează, în fond, fluctuaţiile în rostirea şi, respectiv, scrierea literelor condiţionate de poziţia lor în cuvînt (iniţială, medie sau finală), de caracterul sunetelor vecine, de faptul dacă se află sub accent sau nu, de caracterul silabei precedente.

Cît priveşte regulile legate de formele gramaticale şi derivative, acestea vor fi descrise în compartimentele respective.

SILABAŢIA ŞI TRECEREA CUVINTELOR DINTR-UN RÎND ÎN ALTUL

Împărţirea cuvintelor în silabe (numită pe scurt *silabaţie*) nu se face la întîmplare, ci după anumite reguli. Aceste reguli se bazează pe particularităţile de structură sonoră şi, parţial, morfologică a limbii respective. Pentru limba română sînt importante următoarele reguli:

1. Două vocale alăturate, care nu formează un diftong, aparţin la silabe diferite: ***a**-**u**r, **a**-**e**-ri-si, a-si-d**u**-**u**, **a**-**u**-zi, ce-r**e**-**a**-le, ca-s**i**-**e**-ri-e, i-g**i**-**e**-nă, i-d**e**-**a**l, l**a**-**u**-dă, d**e**-**u**-năzi, pl**e**-**u**-ră, so-c**i**-**e**-ta-te, v**i**-**o**-let, vră-b**i**-**u**-ţă* etc.

2. Diftongii şi triftongii formează o singură silabă: ***au**t, **au**-gust, c**oa**-fură, co-n**ia**c, c**ua**rţ, **io**t, (al) d**oi**-**lea**, (al) tr**ei**-**lea**, **fia**s-co, fer-m**oa**r, o-b**ie**ct, p**ie**-di-că, s**ei**f, t**ea**-tru, a-ri-p**ioa**-ră, le-**oai**-că, l**eoa**r-că, ho-ţ**oai**-că, cre-**ioa**-ne, tă-mî-**ioa**-să, vo-**ioa**-să* etc.

3. Dacă o vocală este urmată de un diftong sau de un triftong, despărţirea se face între vocală şi diftong sau triftong: *ce-**ea**, ro-**ua**, cre-**ioa**-ne, tă-**ioa**-să.*

4. Dacă există doi diftongi alăturaţi, despărţirea se face între ei: *mă-s**ea**-**ua**, pl**oa**-**ia**, **oa**-**ia**.*

5. Semivocalele *i* şi *u* aflate între două vocale trec la silaba următoare: *cle-**i**os, bo-**i**er, cre-**i**er, fu-**i**or, ma-**i**or, ra-**i**on, în-doa-**i**e, do-**u**ă, no-**u**ă, ro-**u**ă* etc.

Notă. ***I*** asilabic final, care arată că sunetul consonantic precedent este palatalizat, formează silabă cu vocala anterioară consoanei: *oa-men**i**, lă-că-tuş**i**, vez**i**, mar**i*** etc.

6. Consoana situată între două vocale, între un diftong sau un triftong şi o vocală, ori între doi diftongi, intră la silaba următoare: *bu-**n**i-că, a-**p**oi, doi-**n**ă, tai-**c**ă, ie-**p**u-**r**oai-că, lu-**p**oai-**c**ă, floa-**r**e* etc.

Nota 1. Deoarece grupurile de litere *ch, gh* urmate de *e* sau de *i* notează cîte o singură consoană k', g', ele nu se despart la împărţirea în silabe: *ve-**che**, ve-**ghe**, li-**chior**, u-re-**che**, a-**chiu*** etc.

Nota 2. Această regulă este valabilă şi pentru cuvintele cu litera *x* intervocalic, care, deşi notează un grup de două consoane [ks] sau [gz], reprezintă o unitate grafică: *a-**xă**, bo-**xă**, e-**xact**, e-**xa**-ge-ra, e-**xe**-cu-tiv.*

Dacă litera *x* este urmată de o altă consoană, ea trece la silaba precedentă, iar consoana următoare trece la altă silabă: *e**x**-ca-va-tor, e**x**-po-nent, te**x**-tu-al.*

7. În grupurile de două consoane intervocalice, prima trece la silaba dinainte, iar cealaltă la silaba următoare: *a**c**-**c**ent, a**l**-**b**i-nă, a**r**-**t**ă, a**s**-**c**ult, bă**r**-**b**ă-teş-te, crea**n**-**g**ă, i**r**-**l**an-dez, mă**s**-**l**ui, mie**r**-**l**ă, mu**s**-**t**a-ţă, pa**s**-**t**ă, toa**m**-**n**ă, u**n**-**d**ă* etc.

Notă. Excepţie fac grupurile biconsonantice formate dintr-o oclusivă (*b, c, d, g, h, p, t*) sau o constrictivă labială (*f, v*) urmate de lichidele *l* sau *r* care trec la silaba următoare: *a-**tl**et, du-**bl**u, ta-**bl**ă, i-**cr**e, li-**vr**et, ca-**dr**u, a-**pl**e-cat, a-**gr**e-a-bil, ne-**gr**u, sa-**cr**u, su-**fl**et, şo-**fr**an, vi-**dr**ă, su-**fl**e-ca, su-**fr**a-ge-rie, ne-**vr**ed-nic* etc.

8. Dacă între două vocale se află trei sau mai multe consoane, prima trece de cele mai multe ori la silaba dinainte, iar celelalte la silaba următoare: *a**b**-**str**act, a**s**-**pr**u, î**m**-**pr**e-u-nă, ci**n**-**st**e, i**s**-**pr**a-vă, î**n**-**gr**i-jit, o**b**-**şt**i-me, sa**n**-**gv**in, no**s**-**tr**u* etc.

Notă. Fac excepţie grupurile consonantice *lpt, mpt, cţ, cş, pt, ncş, ncţ, ndv, rct, rtf* şi *stm*. Primele două consoane ale acestor grupuri trec la silaba anterioară, iar a treia aparţine silabei următoare: *a**rc**-**t**ic, con-ju**nc**-**ţ**i-e, pu**nc**-**t**aj, so**mp**-**t**u-os, sa**nc**-**ţ**i-u-ne, sfi**nc**-**ş**ii, pu**nc**-**ţ**i-e, je**rt**-**f**i-re* etc.

În grupul *rstn* separarea se face după a treia consoană: *vî**rst**-**n**ic*.

Despărţirea se face înaintea întregului grup de litere cînd acesta notează o singură consoană, în neologisme neadaptate, ca *tch* = [*c*]: *ke-tchup*.

Grupurile de litere *sh, th, tsch, ts, tz* din neologismele neadaptate complet la scrierea românească nu se despart: *fla-**sh**ul, ca-**th**ar-sis, jiu-ji-**ts**u, ki-**tsch**ul, kib-bu-**tz**uri*.

La împărţirea în silabe a compuselor sau a derivatelor cu prefixe nu se aplică regulile fonetice generale, ci se ţine seama de părţile componente ale cuvintelor, consoanelor intervocalice: *dez-a-cord, alt-fel, cînd-va, într-a-ju-to-ra-re, dintr-un, opt-zeci, un-spre-zece, drept-unghi, port-a-vi-on, trans-port, unt-de-lemn* etc.

Silabaţia are o mare importanţă practică la scriere, deoarece trecerea unui cuvînt dintr-un rînd în altul se poate realiza numai după silabe întregi. Întrucît silaba reprezintă unitatea fonică minimă, ea nu poate fi divizată în alte părţi componente. De aceea cuvintele monosilabice (indiferent de lungimea lor) nu pot fi trecute dintr-un rînd în altul: *chiar, corb, ochi, pom, trunchi, unchi, strîmt, şchiop, ştreang* etc.

Nu se divizează de asemenea abrevierile (*O. N. U., U. T. A., a. c., ş. a. m. d.)*, numeralele ordinale notate prin cifre plus *-a* sau *-lea*: *a 3-a, al XX-lea*. Se evită lăsarea sau trecerea în rînduri diferite a silabelor iniţiale şi, mai ales, finale constituite dintr-o singură vocală (*a-pă, a-le-e, e-ră, gli-e, i-ni-mă, o-ră, am-bi-gu-u*), a cuvintelor formate dintr-un singur sunet sau cele monosilabice care intră în componenţa grupurilor de cuvinte conjuncte: *m-au* (luat), *ţi-am* (spus).

Nu se recomandă nici divizarea cuvintelor compuse în locul unde stă cratima.

SEMNELE ORTOGRAFICE

În scrierea actuală se folosesc următoarele semne ortografice: c r a t i m a sau l i n i u ţ a d e u n i r e, a p o s t r o f u l şi, în anumite împrejurări, p u n c t u l, b a r a şi l i n i a d e p a u z ă (întrebuinţate, cu excepţia apostrofului, şi ca semne de punctuaţie).

Cratima sau **liniuţa de unire (-)** serveşte la legarea între ele a două sau mai multe cuvinte care se rostesc împreună. În această funcţie ea marchează grafic: 1) rostirea într-un diftong sau triftong a vocalei finale a unui cuvînt cu vocala iniţială a cuvîntului următor (*de-o parte*, *cartea-i nouă*); 2) dispariţia sau elidarea (suprimarea) uneia dintre cele două vocale (*m-aş, n-am fost, într-adins, dintr-o*); 3) alipirea unor cuvinte neaccentuate, cu sau fără includerea într-o silabă comună (*din parte-mi, a-şi face, l-oi ajuta, veni-voi*). Rostirea împreună este frecventă mai ales cînd cel puţin unul dintre cuvintele alăturate este monosilabic: un pronume neaccentuat, un verb auxiliar, o prepoziţie, un articol nehotărît sau adverbul negativ *nu* (*s-a dus, într-o, nu-i acasă Ion* ş. a.).

Folosirea în scris a cratimei este uneori obligatorie, alteori facultativă. E obligatorie cînd cuvintele pe care le uneşte se rostesc întotdeauna împreună. De exemplu, între unele forme neaccentuate de dativ ale pronumelor personale sau reflexive şi forma de acuzativ *o* (*ne-o spune, şi-o ia*), la formele inversate ale

verbelor însoţite sau nu de pronume (*auzit-ai, făcîndu-li-se milă*), la junctura formelor neaccentuate ale pronumelor personale sau reflexive şi ale verbelor auxiliare cu alte cuvinte pe care le însoţesc (*te-a auzit, mi-i foame, l-am văzut, adă-i*). Există însă situaţii cînd se poate alege între construcţia cu cratimă şi cea fără cratimă (*nu am* sau *n-am, mă aşteaptă* sau *m-aşteaptă, de obicei* sau *de-obicei, pe aproape* sau *pe-aproape*). Prima e specifică rostirii literare, a doua redă vorbirea cotidiană caracterizată printr-un tempo mai mult sau mai puţin rapid.

Ca semn ortografic, cratima se mai foloseşte şi la scrierea unor derivate cu prefixe (*ex-ministru, stră-străvechi*) sau sufixe (*rousseau-ism, C. F. R.-ist*), a unor cuvinte compuse (*floarea-soarelui*), a unor abrevieri (*d-ta = dumneata, d-tale = dumitale, S-E = sud-est*), precum şi la despărţirea cuvintelor în silabe (*is-pra-vă, nos-tru*), la separarea elementului formativ enclitic al numeralelor ordinale transcrise cu cifre romane sau arabe (*secolul al XIX-lea, clasa a 9-a*), la prepoziţia compusă *de-a* din componenţa locuţiunilor prepoziţionale şi adverbiale (*de-a curmezişul, de-a gata, de-a baba-oarba*).

Cratima este folosită de asemenea în lucrări de lingvistică la notarea unor segmente izolate dintr-un cuvînt: *a-* — din ***a**lene, -aj* — din *limb**aj**, -va* — din *cînd**va*** şi a unor forme pronominale şi verbale exclusiv conjuncte: pronumele *mi-(-mi, -mi-), ţi-(-ţi, -ţi-), te-(-te, -te-), ne-(-ne, -ne-)* ş. a, forma scurtă *s- (-s, -s-)* a verbului *a fi*.

Notă. Se pune cratimă între toate silabele unui cuvînt sau ale unui enunţ scurt în situaţiile în care se reproduce pronunţarea sacadată, motivată de împrejurări afective sau obiective: *„Tot stadionul scanda: «Ma-ra-do-na! Ma-ra-do-na!»“*; *Bolnavul are le-u-ce-mi-e.*

Apostroful (’) indică grafic căderea accidentală în rostire a unor sunete de la începutul, de la mijlocul sau de la sfîrşitul unui cuvînt: *’neaţa*! în loc de *bună dimineaţa!*; *dom’le*! în loc de *domnule*!; *Hai scoal’*! în loc de *Hai scoală*! Apostroful poate marca de asemenea absenţa primelor cifre ale notaţiei unui an: *Revoluţia de la ’48* în loc de *Revoluţia de la 1848*.

Ca semn ortografic, **punctul** (.) se foloseşte la abrevieri: *a. c.* (= anul curent), *lt.-col.* (= locotenent-colonel), *acad.* (= academician), *str.* (= stradă), *prof.* (= profesor), *C. F. R.* (= Căile Ferate Române), *O. M. S.* (= Organizaţia Mondială a Sănătăţii), I. (= Ion) Creangă ş. a.

Se scriu fără punct simbolurile fizice, chimice, matematice, muzicale: *F* (= forţă), *O* (= oxigen), *cos* (= cosinus), *pp* (= pianissimo); abrevierile oficiale ale unităţilor de măsură: *cm* (= centimetru), *ha* (= hectar), *kg* (= kilogram), *l* (= litru), *kwh* (= kilowatt-oră); abrevierile compuse din litere iniţiale şi partea finală: *dra, drei* (= domnişoara, domnişoarei), *cca* (= circa), *bd* (= bulevard); simbolurile punctelor cardinale (*E* (= est), *N* (= nord), *S* (= sud), *V* (= vest)); abrevierile ce conţin fragmente de cuvinte (*Telecom* (= Telecomunicaţii), *AGEPPI* (= Agenţia pentru Protecţia Proprietăţii Intelectuale), *TAROM* (Transportul Aerian Român); abrevierile împrumutate din alte limbi, în care ele se folosesc fără punct: *NATO, UNESCO, FIAT*.

Linia de pauză (—) se foloseşte la scrierea unor cuvinte compuse formate dintr-un termen simplu şi altul compus sau din doi termeni compuşi care se scriu fiecare cu cratimă: *anglo—vest-german, sud-vest—nord-est*.

Notă. Uneori se admite şi folosirea cratimei în locul liniei de pauză (*anglo-vest-german*).

Bara (/) se utilizează în prescurtarea prefixului *contra-* şi a cuvîntului care urmează după el: *c/val* (= contravaloare), *c/exp.* (= contraexpertiză), precum şi în abrevieri de felul: *m/sec* (= metru pe secundă), *km/h* (= kilometru pe oră).

SCRIEREA CU MAJUSCULĂ

Deşi diferă de la o limbă la alta, scrierea cu majusculă (literă mare) transmite o informaţie în plus faţă de cea cu minusculă (literă mică). În limba română, iniţiala majusculă marchează în scris începutul unui enunţ, deosebeşte grafic substantivele proprii de cele comune, ajută la evidenţierea anumitor formule sau pronume de politeţe, abrevieri şi simboluri, poate avea diferite întrebuinţări stilistice. În cele ce urmează, ne vom limita doar la unele reguli privind scrierea cu iniţială majusculă.

I

1. Oricît de scurt ar fi un text, el începe în mod obligatoriu cu iniţială majusculă:

Aşa. Bun. Frumos. Să vedem ce facem mai departe. (I. Druţă)

2. Conform acestei reguli, se scrie cu iniţială majusculă primul cuvînt al titlului sau al capitolului unui text, primul cuvînt care urmează după titlu, primul cuvînt al unei adrese (*Profesorului Ion Moraru, Către asociaţia*...), primul cuvînt al unei formule de adresare în vocativ la începutul unei scrisori (*Scumpă mamă, Iubiţi părinţi*), primul cuvînt al notelor din subsolul paginii în textele ştiinţifice (*Op. cit., Ibidem*).

3. Majuscula se foloseşte de asemenea după anumite semne de punctuaţie: punct, semnul întrebării, semnul exclamării, puncte de suspensie, două puncte.

4. Este obligatorie marcarea cu iniţială majusculă a primului cuvînt după punct ca semn de punctuaţie, nu şi după punct ca semn ortografic (în abrevieri):

Cerne un fum argintiu şi subţire pe acoperişul casei bătrîneşti. Fac focul şi vecinii din dreapta şi cei din stînga. Fumegă casele satului întreg... (I. Druţă)

Pe la patru după-amiază am fost acasă.

5. După celelalte semne de punctuaţie (semnul exclamării, semnul interogării, puncte de suspensie, două puncte) majuscula se foloseşte numai atunci cînd începe o nouă comunicare:

Bravo, Filip! Ai facut o treabă grozavă. (A. Busuioc)

Ce mai nou e pe acasă? Ce se mai aude-n sat? (L. Deleanu)

Apoi unul a zis: „Acum hai să facem un monument iernii“. (S. Vangheli)

Coloana dispare... Abia se mai aude de undeva, de printre văi toaca căruţelor... (I. Druţă)

Dacă semnele de punctuaţie numite nu indică sfîrşitul unei idei, textul continuă cu literă mică: *Duminicile bîzîiam la strană şi* ***hîrşti!*** *cîte-un colac*! (I. Creangă)

E bucurie mare: s-a întors un om (I. Druţă)

— *D-apu... măi tu Onache, măi... cum de te-o ajuns capu'?!* (I. Druţă)

Tot cu iniţială mică se scriu şi cuvintele autorului după vorbirea directă sau după un citat:

— *Încotro ţineţi calea, creştinilor? nu le dădu vornicul răgaz.* (S. Lesnea)

6. Ca excepţie, se scrie cu iniţială majusculă primul cuvînt al textului unei scrisori, al unei cereri sau al unui memoriu (deşi după formula de adresare se pune virgulă):

Bădie Mihai,

Ai plecat şi mata din Ieşi, lăsînd în sufletul meu scîrbă şi amăreală. (Ion Creangă către Mihai Eminescu)

Domnule primar,

Subsemnatul, Ion Doru, domiciliat în Chişinău...

7. Se scrie, de obicei, cu iniţială majusculă primul cuvînt al fiecărui vers, fără a se ţine cont de punctuaţie.

Nu ajunge, vream să zic,
Să fii mare cu cel mic,
Că puterea se adună
Din toţi micii împreună. (T. Arghezi)

Mai drept ca mine e acest popor
Ce ţine vatra ţării, nu se plimbă,
Şi preţuit sau nu de-un impostor,
Nu poate să existe fără limbă. (L. Lari)

În poezia modernă însă această regulă poate să nu se respecte:
Pe meleagul meu străbun
calcă totul în picioare,
lăudîndu-se cu-n tun
că pot spulbera popoare. (N. Dabija)

8. Se poate scrie cu iniţială majusculă orice cuvînt în cadrul unui text pentru a-i atribui o semnificaţie simbolică specifică:

Şi cine / Au îndrăznit s-arunce-n noi cu aşa ruşine, / Ca să vedem ***Mărirea*** *căzută-n înjosire / Şi* ***Eroismul*** *sacru plătit cu umilire?* (V. Alecsandri)

II

Scrierea cu iniţială majusculă sau minusculă are rolul de a deosebi grafic numele proprii de cele comune. Deşi s-ar părea că regula este simplă (substantivele proprii se scriu cu iniţială majusculă, iar cele comune cu iniţiala minusculă), aplicarea ei în practică este uneori dificilă. Ridică probleme, în primul rînd, substantivele proprii compuse. Nu totdeauna e clar dacă se scrie cu iniţială majusculă fiecare termen din componenţa lor (cu excepţia instrumentelor gramaticale — prepoziţii, conjuncţii, articole) sau numai primul termen (chiar dacă e instrument gramatical).

Conform *Normelor ortografice* în vigoare există mai multe reguli în această privinţă. Astfel, se scriu cu majusculă:

1. Numele de persoană (prenumele şi numele de familie), pseudonimele şi poreclele: *Alexandra, Alexei, Anişoara, Corneliu, Ileana, Petrică, Viorel; Cazacu, Ciobanu, Grăjdieru, Păcuraru, Scobioală; Bostan, Buzilă, Dîrlog, Ghebosu, Şchiopu, Ţîncu, Păcală, Prîslea* ş. a.

2. Numele proprii ce indică comunităţi întregi formate pe bază de rudenie (dinastii, clanuri ş. a.), folosite la plural:

Erau, pe semne, nişte răfuieli străvechi ce se duceau cu veacurile, pentru că

acum nimeni n-ar fi putut spune ce au ***Ciobanii*** *cu* ***Olarii*** *şi de ce* ***Ungurenii*** *nu-i pot suferi pe* ***Olari,*** *iar* ***Ciobanii*** *pe* ***Cărăbuşi.*** (I. Druţă)

Strănepoţii ***Urecheştilor, Dragomireştilor, Movileştilor*** *i-ar zice în versuri, în ode şi în proză.* (Al. Russo)

Rămîneţi în umbră sfîntă, ***Basarabi*** *şi voi* ***Muşatini****, / Descălecători de ţară, dătători de legi şi datini.* (M. Eminescu)

3. Numele de persoană compuse ale căror elemente s-au contopit: *Ababei, Barbăneagră, Cincilei, Delavrancea, Mînăscurtă, Taievorbă* ş. a.

4. Numele proprii de personaje mitice şi religioase: *Alah, Aghiuţă, Buda, Hristos, Dumnezeu, Domnul (cu sens de Dumnezeu), Iehova, Jupiter, Mesia, Mahomed, Mîntuitorul, Precista, Profetul, Scaraoţchi, Venera, Zeus* s. a.

5. Denumirile geografice simple: *Anglia, Atena, Brazilia, Bucovina, Carpaţi, Călăraşi, Crimeea, Dardanele, Ecuador, Himalaia, Madagascar, Mexic, Tokio, Volintiri, Vulcăneşti* ş. a.

6. Denumirile simple de specii şi soiuri de plante şi animale folosite ca termeni ştiinţifici: *Aurora* (floarea-soarelui), *Feteasca* (viţă de vie), *Victoria* (roşii), *Cardinal* (viţă de vie) ş. a.

7. Numele punctelor cardinale folosite ca toponime sau ca părţi componente ale acestora: *Apus, Nord, Răsărit, Vest, Occident, Est, Sud-Vest* ş. a.; *Bălţi-Nord, Călăraşi-Sud* ş. a.

Şi nu mă-nvîrt cum vîntul bate/ Din ***Răsărit*** *sau din* ***Apus.*** (P. Zadnipru)

Notă. În restul cazurilor numele punctelor cardinale se scriu cu literă mică: *vînt de nord, sat din sudul republicii, partea de est a oraşului* ş. a.

8. Numele simple de aştri şi de constelaţii: *Berbecul, Dragonul, Găinuşa, Lebăda, Marte, Mercur, Rariţa, Saturn, Ţapul, Vărsătorul* ş. a.

Notă. Substantivele *Lună, Pămînt, Soare* se scriu cu majusculă în terminologia astronomică, fiind nume proprii de aştri. În limbajul obişnuit ele se scriu cu iniţială mică.

9. Denumirile simple ale tuturor sărbătorilor: *Arminden, Bobotează, Crăciun, Drăgaica, Moşi, Paşti, Rusalii, Sînziene* ş. a.

10. Denumirile simple ale produselor agricole şi industriale: *Albina* (maşină de găurit), *Doina, Fluieraş* (ţigări), *Iarna* (frigider), *Codru* (coniac), *Vierul* (tractor) ş. a. (în text se scriu între ghilimele).

11. Numele de animale: *Azor, Grivei, Bălaia, Duman, Joian, Joiana, Murgu, Plăvan, Rujana, Şargu, Zefir, Ursu, Lupu* ş. a.

12. Simbolurile elementelor chimice: *C* (= carbon), *O* (= oxigen), *H* (= hidrogen) ş. a.

13. Simbolurile punctelor cardinale: E (= est), V (= vest), N (= nord), *S* (= sud), *S-E* (= sud-est) ş. a.

14. Simbolurile unor unităţi de măsură: *A* (= amper), *CP* (= cal-putere), *VA* (= volt-amper) ş. a.

15. Abrevierile formate din litere iniţiale: *O.Z.N.* (= obiect zburător neidentificat), *F.M.I.* (= Fondul Monetar Internaţional), *O.N.U.* (= Organizaţia

Naţiunilor Unite), *M. S.* (= Maiestatea sa), *P. S. S.* (= Preasfinţia sa), *N. B.* (= *nota bene* = fii atent), *P. S.* (= post-scriptum) ş. a.

Notă. La unele formule de politeţe abreviate se scrie cu majusculă numai prima literă: *D-lor* (= Domniile lor), *D-lui* (= Domnia lui), *D-sa* (= Domnia sa), *D-sale* (= Domniei sale), *D-ta* (= Domnia ta), *D-tale* (= Domniei tale), *Dv.* (= Domnia voastră), *Dvs.* (= Domnia voastră), dar şi *dvs.*, *dv.*, *d-voastră* (= dumneavoastră).

16. Denumirile geografice compuse (continente, ape, forme de relief etc.) şi teritorial-administrative (toate elementele componente, exceptînd cuvintele auxiliare): *Baurci-Moldoveni, Extremul Orient, Marea Britanie, Asia Mijlocie, Poiana de la Lac, Jora de Jos* ş. a.

17. Denumirile geografice compuse, în care termenul generic (*alee, baltă, bulevard, chei, cîmpie, cale, deal, deltă, insulă, istm, mare, munte, ocean, pasaj, peninsulă, piaţă, podiş, rîu, sat, stat, ţară, vale, vîrf* ş. a.), indiferent de poziţia pe care o ocupă, face corp cu celelalte elemente constitutive fiind concepute ca o singură unitate: *Aleea Clasicilor (*parc*), Balta Albă, Codrii Cosminului, Dealul Crucii (*str.*), Dumbrava Roşie, Cheile Bicazului, Cîmpia Lipcanilor, Coasta de Azur, Arhipelagul Britanic, Insula Paştelui, Insula Şerpilor, Lacul Sărat, Peninsula Scandinavică, Piaţa Unirii Principatelor, Poiana Cunicea, Podul Înalt, Satu-Nou, Ţara Românească, Valea Bîcului; Căuşeni-Gară, Bucovăţ-Sat, Bocancea-Schit, Copăceni-Deal, Broşteni-Vale* ş. a.

Notă. Cînd termenii generici nu fac parte organică din numele geografice, teritorial-administrative, ei se scriu cu iniţială mică: *parcul La Izvor, piaţa Ovidiu, peninsula Florida, strîmtoarea Bosfor, şoseaua Balcani* ş. a.

18. Denumirile astronomice compuse (toate elementele, cu excepţia cuvintelor auxiliare): *Calea-Laptelui, Calea-Robilor, Carul-Mare, Ciobanul-cu-Oile, Cloşca-cu-Pui, Cîinele-Mare, Cornul-Caprei, Steaua Polară, Ursa-Mică* ş. a.

19. Denumirile compuse ale organelor şi organizaţiilor de stat şi politice, naţionale sau internaţionale, ale întreprinderilor şi instituţiilor, indiferent de natura şi importanţa lor: *Federaţia Sindicală Mondială, Muzeul Republican de Arte, Academia Agricolă, Institutul de Cercetări în Domeniul Industriei Uşoare din Moldova, Camera Lorzilor, Camera Comunelor, Ministerul Afacerilor Interne, Organizaţia Internaţională a Muncii* ş. a.

Notă. Cînd denumirile conţin un nume propriu sau un nume simbolic, acesta se scrie cu iniţială majusculă şi se ia între ghilimele: *Capela Corala „Academia“, Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă“ din Chişinău, Fabrica de Încălţăminte „Zorile“* ş. a.

20. Denumirile compuse de sărbători (toate elementele, cu excepţia cuvintelor auxiliare): *Anul Nou, Buna-Vestire, Duminica Mare, Patruzeci-de-Sfinţi, Ziua Independenţei, Ziua Internaţională a Copiilor* ş. a.

Notă: În denumirile compuse care încep cu o cifră, numele lunii se scrie cu iniţială majusculă: *1 Mai, 1 Decembrie, 31 August* ş. a.

21. Denumirile de ordine, medalii, premii, distincţii şi titluri onorifice (ele se iau de obicei între ghilimele): *„Meritul Militar“, „Pentru Vitejie“, „Meritul Civic“, „Ordinul Republicii“, „Meşter-Faur“, „Maestru al Literaturii“, „Maestru în Artă“, „Premiul de Stat al Republicii Moldova“* ş. a.

III

Se scriu cu iniţială majusculă la primul cuvînt (şi la altele numai cînd sînt nume proprii):

1. Denumirile de monumente: *Arcul de triumf, Biserica Adormirii Maicii Domnului, Coloana fără sfîrşit, Masa tăcerii, Palatul poştelor, Poarta Brandeburg* ş. a.

2. Titlurile publicaţiilor periodice, ale operelor social-politice, literare, ştiinţifice, religioase etc.: *Bugetul de stat al Republicii Moldova pe anul 2000, Decretul păcii, Regulamentul organic, Frunze de dor* (nuvela), *Capra cu trei iezi* (poveste), *Dacia literară* (revistă), *Se caută un paznic* (film), *Lacul lebedelor* (balet) ş. a.

3. Denumirile compuse de soiuri şi specii folosite ca termeni ştiinţifici (în literatura de specialitate): *Coarnă neagră* (viţă de vie), *Galben moldovenesc* (piersic), *Marele alb* (porcină), *Brună letonă* (bovină), *Şasla muscat* (viţă de vie), *Roşie de stepă* (bovină), *Uriaşul sur* (iepure) ş. a.

4. Denumirile compuse ale mărcilor de produse industriale şi agricole: *Flori de cîmp* (săpun), *Lapte-de-pasăre* (bomboane), *Roz de masă* (vin) ş. a.

5. Formulele de politeţe de tipul: *Alteţa sa* (voastră), *Domnia sa* (ei, lui, ta, voastră), *Excelenţa sa* (ta, voastră), *Maiestatea sa* (ta, voastră), *Preacuvioşia sa* (ta, voastră), *Preasfinţia sa* (ta, voastră).

Nota 1. În textele comunicatelor şi ale altor documente oficiale se scriu cu iniţială majusculă toate cuvintele din structura formelor de reverenţă: *Înaltele Părţi Contractante*.

Nota 2. Nu se scriu cu iniţială majusculă pronumele de politeţe *dumneata, dumneavoastră, dumnealui, dumneaei*.

IV

Se scriu cu iniţială mică:

1. Numele comune simple şi compuse care au la bază personaje literare sau folclorice folosite pentru tipizarea caracterelor omeneşti: *donchihote, donjuan, gobseck, adonis, cicerone, harpagon, hercule, narcis, prometeu, mecena, pepelea* ş. a.

2. Numele de fiinţe mitice cînd se folosesc ca nume comune: *drac, diavol, elf, nimfă, rusalie, satir, trol, zînă* ş. a.

3. Denumirile unor obiecte sau unităţi de măsură care au la bază un nume propriu (al inventatorului sau al creatorului lor): *boicot, diesel, faeton, raglan, sandviş, savarină, stradivarius, ford, amper, ohm, röntgen, watt, weber* ş. a.

4. Numele unor obiecte denumite după oraşul sau ţara de origine: *americă, astrahan, bengal, boston, bristol, cotnar, damasc, havană, niagară, olandă* ş. a.

5. Denumirile subdiviziunilor unor organizaţii, instituţii şi întreprinderi (servicii, secţii, sectoare etc.): *laboratorul de fizică nucleară* (al Institutului de Fizică Teoretică), *catedra de romanistică* (a Universităţii...), *direcţia de transport* (a Ministerului...) ş. a.

6. Numele de popoare: *chinez, bulgar, iugoslav, rus, englez, polonez, mongol, italian* ş. a.

7. Numele lunilor şi ale zilelor săptămînii: *august, ianuarie, februarie, iunie, iulie; marţi, miercuri* ş. a.

8. Numele obiectelor de studiu: *aritmetica, botanica, geografia, desenul, limba şi literatura română* ş. a.

9. Denumirile epocilor istorice, geografice: *antichitate, capitalism, feudalism, socialism; mezozoic, paleozoic, cretaceu, paleolitic, perioada glaciară* ş. a.

10. Denumirile simple şi compuse ale funcţiilor de stat, bisericeşti, politice şi militare: *arhiepiscop, cancelar, cardinal, consilier, deputat, domn (*domnitor*), general, han, împărat, mareşal, ministru, mitropolit, paşă, patriarh, preşedinte, rege, şah, secretar, senator, voievod, prim-ministru, prim-vicepreşedinte, ministru adjunct* ş. a.

Morfologia

NOŢIUNI GENERALE

Morfologia este o disciplină lingvistică (parte componentă a gramaticii) care studiază modificările formale, flexiunea, caracteristicile gramaticale, posibilităţile de variere ale cuvîntului (ca unitate ontologică a limbii şi ca element al sistemului lexical) pentru a exprima raporturile asociative (paradigmatice) dintre diferitele sale forme (aşa-numitele logoforme).

Pentru morfologie cuvîntul este, în primul rînd, un sistem de logoforme ce reflectă un complex de sensuri gramaticale. Astfel, logoformele *admir, admiri, admiră, admirăm, admiraţi, admiră,* forme flexionare ale cuvîntului *a admira,* păstrînd intact sensul lexical al acestuia, exprimă diferite sensuri gramaticale. Chiar dacă sensul lexical al lexemului *a admira* nu este cunoscut pentru toţi, el poate fi lesne găsit în dicţionare. Însă dicţionarele explicative nu conţin toate informaţiile necesare pentru a caracteriza orice logoformă a unui cuvînt (lexem). Ele nu înregistrează verbe la perfectul simplu, pers. a III-a, plural, substantive la numărul singular, cazul dativ, forma nehotărîtă, adjective feminine la plural, cazul genitiv etc. Informaţiile acestea pot fi aflate numai din morfologie.

Fiind biplan, nivelul morfologic ca şi cel lexical îşi organizează unităţile prin corelaţia dintre latura lor ideală (*planul conţinutului)* şi cea materială (*planul expresiei*). Planul conţinutului este constituit din totalitatea sensurilor (lexicale şi gramaticale), iar planul expresiei este conturat de mijloacele formale prin care sînt redate aceste sensuri. În şirul de logoforme verbale de mai sus elementele de expresie gramaticală sînt: *-i, -ă, -ăm, -aţi, -ă,* iar cele de conţinut gramatical — *prezent, indicativ, pers. I—III, singular* şi *plural*.

De remarcat că numai unităţile planului expresiei se află în cîmpul observaţiei directe, pe cînd cele din planul conţinutului nu se văd cu ochiul, ele trebuie reconstituite prin anumite operaţii ale gîndirii. Astfel, în şirul de logoforme: *luptam, biruiam, muream* oricine poate observa că segmentul *-am* se repetă. Însă ceea ce exprimă acest segment este ascuns de privirea unui simplu observator. Numai cei ce au învăţat şi învaţă gramatica ştiu că *-am* este corespondentul material al sensului gramatical *imperfect, pers. I sau a III-a.* Morfologia, deci, studiază variatele corelaţii dintre sensurile gramaticale ale cuvintelor şi mijloacele prin care sînt exprimate ele.

Printre noţiunile de bază ale morfologiei se numără: s e n s u l g r a m a t i c a l, l o g o f o r m a, p a r a d i g m a, c a t e g o r i a g r a m a t i c a l ă, p a r t e a d e v o r b i r e. În cele ce urmează ele vor fi examinate fiecare în parte.

Sensul gramatical

Ca obiect de studiu al morfologiei, s e n s u l g r a m a t i c a l reprezintă latura abstractă (de conţinut) a unui lexem. El însoţeşte în mod obligatoriu sensul lexical al acestuia şi se caracterizează prin regularitate, adică prin repetare regulată în diverse cuvinte omogene. Spre deosebire de sensul lexical, care este individual şi distinge net un cuvînt de altul, sensul gramatical este comun unei clase întregi de cuvinte. De exemplu, ceea ce reuneşte următoarele logoforme foarte îndepărtate ca sens lexical: *aduc, adorm, aflu, birui, cuget, cînt, caut, chem, doinesc, găsesc, împart, înşel, învăţ, merg, muncesc, mor, ofer, plîng, sper, strig* este conţinutul lor gramatical comun, alcătuit din următoarele sensuri gramaticale: *indicativ, prezent, persoana I, singular, diateza activă.*

MIJLOACELE DE EXPRIMARE A SENSURILOR GRAMATICALE

Orice cuvînt este reprezentat la nivel morfologic (în planul expresiei) de un sistem de forme proprii, numite **logoforme**. Logoformele aceluiaşi cuvînt se reunesc prin identitatea sensului lexical şi se deosebesc prin diversele sensuri gramaticale pe care le exprimă. Bunăoară, seria de logoforme *concurează, concura, concurase, concură* exprimă acelaşi sens lexical „a lua parte la un concurs“, dar ele se deosebesc prin sensurile gramaticale: *prezent — imperfect — mai mult ca perfect — perfect simplu,* iar seria *concuram, concurai, concura, concuram, concuraţi, concurau* constă din logoforme care, pe lîngă sensul lexical comun, au şi un sens gramatical comun — *imperfect,* deşi se deosebesc prin alte sensuri gramaticale, cele de persoană şi număr.

Logoforma este, aşadar, unitatea de expresie a nivelului morfologic, care constituie una din modificările regulate ale aceluiaşi lexem. Logoforma exprimă, de obicei, un complex de sensuri gramaticale (v. exemplele de mai sus), dar poate fi şi purtătoarea unui singur sens gramatical (cuvintele neflexibile: *aseară*, *deci, mîine, devreme, tîrziu* etc. sînt considerate logoforme cu raport de unu la unu între conţinut şi expresie). Pe lîngă aceasta, logoforma păstrează sensul abstract al părţii de vorbire din care face parte lexemul pe care-l reprezintă. Astfel, seriile de logoforme: 1) *masă, masa, mesei, mesele, meselor*; 2) *bogată, bogata, bogatele, bogatelor;* 3) *lucrez, lucrează, lucrase, lucra* se deosebesc, în primul rînd, prin faptul că ţin de clase morfologice diferite (substantiv, adjectiv, verb). Fiecare dintre aceste serii de logoforme, pe lîngă sensul lexical (sememul) comun, păstrează respectiv şi sensul abstract (numit categorial) de „obiect“, „calitate“, „proces“, propriu claselor morfologice din care fac parte. Sensul categorial, fiind abstract şi general, nu este actualizat în cadrul logoformei printr-o anumită unitate de expresie, pe

cînd sensurile lexicale şi cele gramaticale sînt exprimate prin unităţi distincte ale expresiei. Acestea sînt **morfemele** (prefix, rădăcină, sufix — pentru semantica lexicală şi sufix gramatical sau desinenţă — pentru semantica morfologică). Prefixul, sufixul şi desinenţa se mai numesc afixe.

Rădăcina este segmentul (indivizibil în unităţi similare mai mici) comun pentru o familie de cuvinte, adică pentru cuvintele înrudite. Este purtătoarea sensului lexical şi are întotdeauna realizare pozitivă: *copil, copil*-ul, *copil*-ului, *copil*-aş etc.

Prefixul este un segment afixal plasat înaintea rădăcinii. Rolul lui de bază este cel derivatologic, adică de formare a cuvintelor. De aceea prefixului i se conferă, de obicei, valoare lexicală: *a în*-noda, *a dez*-noda, *a con*-lucra, *a de*-veni. Uneori însă prefixele contribuie şi la exprimarea anumitor sensuri gramaticale (de ex.: gradul superlativ: *arhi*-plin, *extra*-fin, *hiper*-tensiv, *ultra*-modern).

Sufixul este un segment afixal plasat după rădăcină. Spre deosebire de prefixe, care nu sînt susceptibile de a exprima sensuri gramaticale, sufixele exprimă în egală măsură atît sensuri lexicale, cît şi sensuri gramaticale. Există, de aceea, sufixe de două feluri: lexicale şi gramaticale. Sufixele lexicale servesc la formarea cuvintelor noi (*a* gaz-*ifica, a* ideal-*iza,* lucr-*ător,* frumuş*ic*-ă), iar cele gramaticale, la modificări în cadrul sistemului de logoforme ale părţilor de vorbire (lucr-*ez,* iub-*esc,* hotăr-*ăsc,* bău-*răm*).

Desinenţa este un afix gramatical prin excelenţă. Ea exprimă numai sensuri gramaticale. Spre deosebire de rădăcină, desinenţa poate avea realizare negativă (zero). Desinenţa se deosebeşte de celelalte elemente componente ale unui cuvînt, deoarece se detaşează net de tema pe lîngă care stă (dacă stă). Celelalte elemente componente — prefixul, rădăcina şi sufixul — fac parte din temă şi exprimă împreună sensul lexical, comun pentru toate logoformele paradigmei cuvîntului. Modificările formale ale cuvîntului realizate cu ajutorul sufixelor gramaticale şi al desinenţelor poartă numele de flexiune externă, iar cele realizate prin varierea rădăcinii, prin alternanţa sunetelor poartă numele de flexiune internă.

Notă. Pentru denumirea mijloacelor de exprimare a sensurilor gramaticale se foloseşte termenul *morf*. Morful reprezintă un segment de expresie, indivizibil în alte unităţi semnificative mai mici, cu ajutorul căruia se exprimă numai sensuri gramaticale. În logoformele *tînăr/∅, tiner/i, tînăr/ă, tiner/e*, elementele finale izolate prin bare sînt morfe, adică elemente din planul expresiei, care exprimă sensurile gramaticale de gen şi număr. În acest sens morful se deosebeşte de morfem, care este o unitate bilaterală (atît de expresie, cît şi de conţinut). Morfele pot fi **segmentale** (sufixele, desinenţa şi cuvintele auxiliare), **nesegmentale** (desinenţa zero, de exemplu) şi **suprasegmentale** (accentul şi intonaţia). Alternanţa sunetelor este un fenomen morfologic şi fonologic totodată. De aceea elementele expresiei cu ajutorul cărora se realizează acest fenomen se numesc **morfoneme.**

Logoformele cuvîntului pot fi **analitice** şi **sintetice**. Analitice sînt logoformele care realizează semantica gramaticală printr-o structură complexă (un element-bază şi un element auxiliar), în care modificarea elementului-bază are loc concomitent cu modificarea elementului auxiliar. Elementul auxiliar nu face parte din corpul cuvîntului, ci se plasează lîngă acesta (*am cîntat, voi cînta, voi fi cîntat, cîntat-am* etc.). Sintetice se numesc logoformele care realizează semantica gramaticală prin modificări în cadrul aceluiaşi cuvînt (*lucrez, lucrăm, lucrai, lucrasem* ş. a.).

Totalitatea logoformelor constituie **paradigma** cuvîntului. Paradigmele

pot fi particulare şi complete. Sistemul de logoforme, care exprimă un sens gramatical comun, formează o paradigmă particulară. Astfel, logoformele *lucrez, lucrezi, lucrează, lucrăm, lucraţi, lucrează* exprimă toate acelaşi sens: *timpul prezent* al verbului *a lucra*. Paradigma completă a unui cuvînt este alcătuită din totalitatea unor astfel de paradigme particulare. Paradigma completă a unui cuvînt ce ţine de clasa verbului va fi alcătuită din 86 de logoforme (numai la diateza activă). Deci, cuvîntul e privit în morfologie ca o totalitate de logoforme, care exprimă cu diferite mijloace (sufixe, desinenţe, alternanţa sunetelor, accent, elemente auxiliare) diferite categorii gramaticale.

CATEGORIA GRAMATICALĂ

Categoria gramaticală constituie un sistem de sensuri gramaticale (cel puţin două), care se află în raport opoziţional, adică diferă în cadrul unei baze comune. Deci, nu orice deosebire dintre formele unui cuvînt constituie o categorie gramaticală, ci numai acelea care intră în raport de reciprocitate cu elementele din planul opus.

De exemplu, clasa verbelor în *-a* se distinge sub aspect formal de cea a verbelor în *-i*. Dar distincţia aceasta nu se bazează pe un raport de conţinut (gramatical). De aceea nu există o categorie gramaticală a conjugării. Pe de altă parte, substantivele abstracte se deosebesc de cele concrete sub aspectul conţinutului, dar, deoarece această distincţie nu este marcată prin nici un fel de mijloace formale specifice, nu se poate vorbi de o categorie morfologică nici în acest caz. În situaţie similară se află şi aspectul verbal în limba română. Cu toate că ea poate exprima diverse sensuri aspectuale (de perfectiv, imperfectiv, durativ, momentan), acestea sînt exprimate, de regulă, prin mijloace lexicale, nu printr-un sistem organizat de logoforme.

Din această cauză categoria gramaticală a aspectului, caracteristică, de exemplu, pentru limba rusă, nu există în limba română. Articolele însă, hotărît şi nehotărît, pot fi reunite în categoria determinării, deoarece elementele de conţinut sînt corelative cu elemente specifice de expresie: **un / o, unui / unei, nişte / unor** sînt morfeme ce exprimă sensul gramatical de nehotărît, şi **-l/-a, -i/-le, -lui/-ei** sînt morfeme ce exprimă sensul gramatical de hotărît.

Notă. Categoria determinării, despre care se vorbeşte deja în unele lucrări de specialitate, nu are încă un statut general recunoscut de categorie morfologică. Gramaticile existente consideră conceptul determinării ca entitate sintactică, specifică pentru relaţiile dintre elementele subordonate şi cele regente. Determinarea minimă, paradigmatică, adică organizată într-un sistem de logoforme opoziţionale (hotărît/nehotărît) continuă să fie dizolvată în clasa morfologică a articolului, al cărui statut de parte de vorbire este însă discutabil.

Unanim recunoscute şi relativ bine studiate sînt următoarele categorii gramaticale: gen, număr, caz, grade de comparaţie, mod, timp, persoană, diateză. În funcţie de posibilitatea limbii de a exprima sensurile gramaticale prin serii de logoforme (adică prin mijloace morfologice) sau prin cuvinte (adică prin mijloace lexicale), categoriile gramaticale se împart în categorii flexionare şi clasificatoare. Sînt flexionare categoriile gramaticale care dispun în planul expresiei de serii de logoforme opoziţionale: de gen, număr şi caz (la adjective), de caz (la pronume şi substantive),

de grad de comparaţie (la adjective şi la adverbe), de diateză, mod, timp, persoană, număr (la verbe). Clasificatoare sînt categoriile gramaticale exprimate prin cuvinte diferite: genul la substantive, numărul la pronume, aspectul la verbe.

Unele dintre aceste categorii sînt comune pentru mai multe clase de cuvinte, altele sînt specifice exclusiv pentru anumite clase. Astfel, numărul şi cazul sînt comune pentru clasa numelui (adică pentru substantive, adjective, pronume şi numerale). Numărul (sporadic, şi genul) sînt proprii şi verbului.

Gradele de comparaţie caracterizează adjectivul şi adverbul, persoana — pronumele (unele clase) şi verbul (modurile personale).

Categoria determinării este specifică pentru clasa morfologică a substantivului. Diateza, modul şi timpul sînt caracteristice în exclusivitate clasei verbului.

PĂRŢILE DE VORBIRE

Fiecare cuvînt din vocabularul limbii este susceptibil de a exprima doar sensuri gramaticale ce ţin de anumite categorii gramaticale din cele examinate mai sus. De exemplu, logoformele *pereţii* şi *casei* conţin morfeme ce exprimă genul, numărul, cazul, determinarea, iar *lucrează* şi *cîntă* — morfeme ce exprimă diateza, modul, timpul, persoana. Are loc aşa-zisa „specializare" gramaticală a cuvintelor, care le asigură un anumit loc în procesul de comunicare. După cum s-a menţionat în lucrările de specialitate, această specializare gramaticală nu are caracter individual, ea cuprinde clase întregi de cuvinte. Repartizarea cuvintelor în clase cu trăsături semantice, morfologice şi sintactice omogene este cunoscută gramaticii de la primii ei paşi. Indiferent de criteriile de repartizare şi de termenii folosiţi pentru denumirea acestui fenomen, conceptului respectiv (parte de vorbire) i-a fost rezervat un loc central în gramaticile de diferite tipuri.

S-a constatat de la bun început că părţile de vorbire nu totdeauna corespund realităţilor pe care le semnifică. Aceeaşi realitate poate fi exprimată prin cuvinte ce ţin de diferite clase morfologice şi realităţi diferite sînt denumite prin cuvinte ce ţin de aceeaşi clasă morfologică. De exemplu, calitatea poate fi exprimată prin cuvinte din clasa adjectivului (*cald, abil, trist, alb*) şi din clasa substantivului (*căldură, abilitate, tristeţe, albul*), acţiunea poate fi exprimată prin cuvinte din clasa verbului (*a iubi, a intra, a rîde, a plînge*) şi a substantivului (*iubire, intrare, rîs, plîns*).

Pe de altă parte, din aceeaşi clasă morfologică fac parte cuvinte cu sensuri lexicale complet diferite (*noapte* şi *zi, lumină* şi *întuneric, bucurie* şi *durere, dragoste* şi *ură*), iar cuvintele înrudite semantic (*înălţime, înalt, a înălţa; frumuseţe, frumos, a înfrumuseţa*) se includ în clase diferite.

Există trei criterii de clasificare a lexemelor în părţi de vorbire: criteriul semantic, criteriul morfologic (formal) şi criteriul sintactic (funcţional). Deşi cele trei criterii se află în raport complementar, preponderent este considerat totuşi criteriul semantic, care determină sensul categorial de clasă: „obiect", „proces", „semn al obiectului", „semn al procesului" (semn al semnului), care stau la baza divizării lexicului în clase relativ unitare.

Criteriul semantic exprimă, pe de o parte, raportul cuvintelor faţă de

realitatea obiectivă, adică faţă de substanţa concretă reflectată de ele, iar, pe de altă parte, faţă de realitatea noţională, adică faţă de redarea unei noţiuni prin intermediul gîndirii.

După cum s-a arătat foarte explicit şi convingător în lucrările de specialitate, din punct de vedere logic numai cuvintele incluse în clasa substantivului exprimă noţiuni, adică entităţi ale gîndirii. Cele din clasa adjectivului, verbului şi adverbului nu exprimă noţiuni, ci diverse caracteristici ale noţiunilor respective. Adică, sensul categorial „obiect" (entitate) este caracteristic numai pentru unităţile din clasa substantivului şi implicit ale pronumelui, pe cînd pentru clasa adjectivului este caracteristic sensul categorial „semn al obiectului" (în terminologia tradiţională „calitate", „însuşire"), pentru cuvintele din clasa verbului — sensul categorial „proces" (acţiune, stare prezentată ca proces), pentru cuvintele din clasa adverbului — sensul categorial „semn al procesului". Cu excepţia substantivului, considerat ca exprimînd un sens primar, celelalte părţi de vorbire exprimă sensuri secundare, adică dependente de substantiv, pe care îl determină într-un fel sau altul. În enunţul *Omul voinic merge repede,* lexemul *omul* exprimă noţiunea care se află în legătură directă cu „obiectul" respectiv real; lexemul *voinic* completează această noţiune din punctul de vedere al „calităţii", *merge* — din punctul de vedere al „acţiunii" înfăptuite; *repede* — din punctul de vedere al „modului de desfăşurare" a acestei acţiuni. Deci, *voinic, merge, repede* determină semantic aceeaşi entitate, exprimată de logoforma *omul*, care în anumite condiţii contextuale poate fi substituită prin logoforma *el* (pronume). În acest mic enunţ îşi află locul cîte un exponent din cinci clase morfologice: a substantivului sau a pronumelui (*omul, el*), a adjectivului (*voinic*), a verbului (*merge*) şi a adverbului (*repede*), care reflectă două tipuri de sens: categorial şi lexical concret.

Completînd enunţul de mai sus, căpătăm un altul (dezvoltat): *Omul voinic merge repede la deal, iar la vale şi mai şi*, în care atestăm apariţia elementelor *la, iar, şi*, ce nu mai determină noţiunea în cauză, ci sînt elemente de legătură în conexiunea sintagmatică, adică sînt segmente relaţionale (numite instrumente gramaticale) — prepoziţia şi conjuncţia. De aceeaşi natură sînt şi lexemele *vai!*, *of!, ah!* ş. a., care ar putea să completeze în continuare enunţul examinat. Ţinînd de clasa interjecţiei, ele nu au nici sens categorial, nici sens lexical.

Aşadar, pe baza criteriului semantic lexemele se organizează în clase semnificative (autosemantice) şi nesemnificative (sinsemantice). Părţile de vorbire autosemantice cuprind cuvinte care au în planul conţinutului sens categorial şi sens lexical concret: substantive, adjective, verbe, adverbe şi numerale. Clasele sinsemantice cuprind cuvintele ce nu au sens categorial noţional şi nici sens lexical concret. Ele au un sens de relaţie. E vorba de prepoziţie şi conjuncţie.

Din acest punct de vedere, o situaţie aparte ocupă pronumele, care nu are sens lexical concret, deci nu poate exprima noţiuni, dar exprimă implicit sens categorial de „obiect", fiind un substitut al substantivului.

Conform criteriului semantic, clasa substantivului deţine, aşadar, o poziţie dominantă în sistemul părţilor de vorbire. Celelalte părţi de vorbire depind de substantiv, determinîndu-l şi completîndu-l. S-ar putea afirma că nici interjecţiile nu au sens lexical, deoarece ele nu denumesc, ci doar sugerează existenţa senzaţiilor, sentimentelor, stărilor sufleteşti etc.

Criteriul morfologic constituie punctul de reper pentru organizarea paradigmatică a clasei în sistemul părţilor de vorbire. Conform acestui criteriu, fac parte dintr-o clasă morfologică unităţile lexicale (lexemele) susceptibile de a exprima un anumit complex de sensuri gramaticale, fapt ce le imprimă aceeaşi configuraţie flexionară. De exemplu, logoformele de tipul *patria, geamului, fraţilor, omului, icoanele, respect* fac parte din aceeaşi clasă (a substantivului), deoarece exprimă categoriile gramaticale de gen, număr, caz, determinare. Seria de logoforme *merg, am fost, venisem, iubeam, vrăjii, aş face, o fi fiind, să cînte* etc. ţine de clasa verbului, deoarece exprimă alt complex de categorii gramaticale: diateză, mod, timp, persoană, număr. Paradigmele verbului sînt evident distincte de cele ale substantivului.

Din punctul de vedere al posibilităţii de exprimare a sensurilor gramaticale, părţile de vorbire se împart în **flexibile** şi **neflexibile**. Flexibile sînt clasele de cuvinte care îşi modifică forma (păstrîndu-şi intact sensul lexical) în raport cu categoriile gramaticale specifice: substantivul, adjectivul, pronumele, numeralul şi verbul. Neflexibile sînt clasele de cuvinte care nu-şi modifică forma (adverbul, prepoziţia, conjuncţia şi interjecţia).

Criteriul funcţional vizează rolul lexemelor în propoziţie, adică comportamentul lor în conexiunea sintagmatică, precum şi posibilităţile lor combinatorii. Conform criteriului dat, într-o clasă sînt incluse cuvintele care se comportă identic în contexte similare, adică au funcţii sintactice omogene. Din acest punct de vedere, materialul lexical se grupează în clase de cuvinte cu funcţie sintactică în propoziţie (ele reprezintă părţile de propoziţie) şi clase de cuvinte fără funcţie sintactică propriu-zisă (acestea nu reprezintă părţi de propoziţie), dar care servesc la stabilirea diferitelor tipuri de relaţii dintre părţile de propoziţie sau dintre propoziţii. Din primul grup fac parte clasele de cuvinte autosemantice (substantivul, adjectivul, pronumele, numeralul, verbul, adverbul), iar din cel de al doilea — cele sinsemantice (prepoziţia şi conjuncţia).

În afara acestei clasificări rămîn cuvintele din clasa interjecţiei, care, de obicei, nu pot avea nici funcţie sintactică, nici rol relaţional, deoarece ele, de fapt, nu se încadrează în propoziţie, fiind de cele mai multe ori o expresie redundantă a conţinutului acesteia în conexiunea sintagmatică (excepţie: interjecţiile integrate în propoziţie). De exemplu, în *Of, mă doare*! interjecţia *of* exprimă acelaşi conţinut ca şi *mă doare*, deci i-ar putea prelua rolul comunicativ. De aceea cuvintele din clasa interjecţiei sînt considerate substitute ale enunţurilor.

După cum se poate constata din cele menţionate mai sus, nici unul dintre criteriile examinate, luat aparte, nu este suficient în problema clasificării cuvintelor în părţi de vorbire. Numai completîndu-se reciproc ele asigură o soluţie definitorie în această problemă.

Aşadar, părţile de vorbire reprezintă clase de cuvinte ce au o comunitate semantică, un inventar de categorii gramaticale specifice şi vecinătăţi (ocurenţe) omogene în aceleaşi tipuri de contexte.

Din această perspectivă în limba română există nouă părţi de vorbire: substantivul, adjectivul, verbul, adverbul, numeralul, pronumele, prepoziţia, conjuncţia şi interjecţia. Nucleul sistemului este constituit din părţile de vorbire autosemantice (primele cinci), iar periferia lui — din părţile de vorbire sinsemantice.

Cuvintele din clasa **substantivului** exprimă noţiuni. Sensurile (sememele) lor includ, de regulă, două tipuri de seme: seme lexicale concrete şi semul categorial „obiect“. Organizarea paradigmatică a logoformelor substantivului este conformă cu modificările formale impuse de categoriile gramaticale de gen, număr, caz şi determinare, rolul definitoriu revenind cazului. Funcţia sintactică primară a cuvintelor din această clasă e cea de subiect, vecinătatea contextuală proximă este, de regulă, un lexem din clasa adjectivului.

Cuvintele din clasa **adjectivului** completează conţinutul noţional al lexemelor din clasa precedentă. Sensurile lor includ seme lexicale concrete şi semul categorial „semn al obiectului“. Logoformele adjectivului sînt susceptibile de a exprima categoriile gramaticale de gen, număr, caz şi grad de comparaţie. Are funcţia primară de atribut şi un context specific — vecinătatea lexemelor din clasa substantivului.

Clasa **verbului** cuprinde cuvinte care se caracterizează prin seme lexicale şi semul categorial „proces“. Logoformele verbale reflectă categoriile gramaticale de diateză, mod, timp, persoană şi număr. Preponderentă în organizarea paradigmatică a verbului este categoria timpului. Funcţia sintactică primară — predicat, iar vecinătatea — lexeme din clasa adverbului.

Clasa **adverbului** cuprinde cuvinte al căror conţinut semantic include seme lexicale concrete şi semul categorial „semn al procesului“. Cuvintele din această clasă manifestă indiferenţă faţă de categoriile gramaticale (cu excepţia gradelor de comparaţie) şi de aceea sînt neflexibile. Funcţia sintactică primară este cea de complement şi apare în vecinătate contextuală cu verbul.

Numeralul reprezintă o clasă de cuvinte care exprimă sens lexical concret şi sensul categorial „cantitate“. Modificările formale nu sînt regulate pentru toate logoformele din această clasă. Funcţia sintactică depinde de poziţia contextuală a numeralelor, care poate fi echivalentă cu cea a cuvintelor din clasa substantivului, adjectivului şi uneori a adverbului.

Clasa **pronumelui** include lexeme ce nu au sens lexical concret, dar exprimă indirect semul categorial „obiect“, supunîndu-se cerinţelor de clasă ale substantivului.

Prepoziţia este o clasă de cuvinte sinsemantice şi neflexibile. Menirea cuvintelor din această clasă este de a efectua legătura dintre segmente în cadrul unor reuniuni sintactice de proporţii mici (enunţuri).

Conjuncţia este o clasă care constă tot din cuvinte sinsemantice şi neflexibile, dar care, spre deosebire de prepoziţie, exprimă raporturi dintre segmente şi în cadrul unor reuniuni sintactice de proporţii mai mari (fraze). Cuvintele din ultimele două clase sînt elemente de relaţie.

Interjecţia, fiind un echivalent funcţional al propoziţiei, are, după cum s-a menţionat mai sus, un statut aparte în sistemul părţilor de vorbire.

Notă. Articolul, în majoritatea lucrărilor de gramatică, este tratat ca parte de vorbire auxiliară de sine stătătoare, care însoţeşte un substantiv şi serveşte la marcarea categoriilor morfologice ale acestuia.

În studiile mai recente însă articolul nu mai este interpretat ca o clasă morfologică de sine stătătoare. El este examinat la părţile de vorbire pe care le caracterizează şi în cadrul acelor categorii morfologice a căror marcă formală este. Această dispersare a articolului se explică prin faptul că unităţile care-l constituie sînt eterogene din punct de vedere semantic şi funcţional şi prin faptul că semnificaţia lor nu poate fi sesizată independent de partea de vorbire pe care o însoţesc.

Astfel, articolul hotărît şi cel nehotărît funcţionează ca morfe ale numărului, cazului şi determinării minime la substantiv. Iar articolul posesiv (genitival) serveşte la diferenţierea cazului genitiv de dativ. Cît priveşte articolul demonstrativ (adjectival), el face legătura între adjectiv şi substantivul determinat, acordîndu-se cu acesta în gen, număr şi caz.

Prin urmare, luîndu-se în consideraţie lipsa de omogenitate semantică şi pierderea independenţei funcţionale, în lucrarea de faţă articolul va fi examinat ca indice al categoriilor morfologice respective, nu ca o clasă de cuvinte aparte.

Cu toate acestea, este raţional ca aici să fie prezentate în ansamblu toate tipurile de articole proprii limbii române (cel puţin într-un tabel sinoptic ca cel ce urmează).

În limba română se disting următoarele tipuri de articole morfe.

1) Articolul nehotărît (proclitic)

Cazul	masculin		feminin	
	singular	plural	singular	plural
N.-A.	*un (frate)*	*nişte (fraţi)*	*o (copilă)*	*nişte (copile)*
G.-D.	*unui (frate)*	*unor (fraţi)*	*unei (copile)*	*unor (copile)*

2) Articolul hotărît (enclitic)*

Cazul	masculin		feminin	
	singular	plural	singular	plural
N.-A.	*-l,-le,-a (pomul, muntele, popa)*	*-i (pomii, munţii, popii)*	*-a (pădurea)*	*-le (pădurile)*
G.-D.	*-lui,-i (pomului, muntelui, popii)*	*-lor (pomilor, munţilor, popilor)*	*-i (pădurii)*	*-lor (pădurilor)*

3) Articolul posesiv (genitival)

Cazul	masculin		feminin	
	singular	plural	singular	plural
N.-A.	*al*	*ai*	*a*	*ale*
G.-D.	—	*alor*	—	*alor*

4) Articolul demonstrativ (adjectival)

Cazul	masculin		feminin	
	singular	plural	singular	plural
N.-A.	*cel*	*cei*	*cea*	*cele*
G.-D.	*celui*	*celor*	*celei*	*celor*

* Pe lîngă numele proprii de persoană şi pe lîngă unele substantive comune nearticulabile enclitic, articolul la G.-D. *lui* este aşezat înaintea acestora *(lui Vasile, lui vodă* etc.).

Substantivul

Substantivul este partea de vorbire autosemantică, flexibilă, care desemnează obiecte în sens larg. În gramatică, la fel ca şi în logică, noţiunea de obiect se defineşte ca o entitate autonomă. Ea cuprinde nu numai corpurile fizice, ci şi diferite entităţi abstracte concepute de conştiinţa umană ca avînd existenţă de sine stătătoare. Datorită acestui fapt, substantivele pot semnifica lucruri (*plug, potcoavă, stîncă, şcoală*), fiinţe (*boboc, copil, lup, vulpe*), plante (*brad, cînepă, fag, tei*), substanţe (*aramă, făină, miere, plumb*), ansambluri de obiecte (*stîncărie, studenţime, tineret*), unităţi de timp (*an, dimineaţă, lună, vară*), evenimente (*grevă, luptă, răscoală, spectacol*), acţiuni (*recoltare, risipire, spargere*), stări (*prosperitate, tristeţe, trîndăvie*), relaţii (*apartenenţă, dependenţă*), însuşiri (*bunătate, sensibilitate, prudenţă*) etc.

Categoriile morfologice specifice substantivului sînt: numărul, cazul şi determinarea minimală.

Genul la substantiv este o categorie clasificatoare. Substantivele nu au forme diferite de gen. Pe baza genului ele se împart în trei clase flexionare.

În propoziţie, substantivul poate îndeplini toate funcţiile sintactice. Unele dintre acestea sînt specifice (primare), iar altele — nespecifice (secundare) pentru această clasă morfologică.

În funcţiile sintactice primare se manifestă plenar toate caracteristicile semantice şi morfologice ale clasei date. Acestea sînt funcţiile de subiect, complement direct, complement indirect, complement de agent, complement sociativ, complement instrumental, complement de relaţie şi complement opoziţional.

Funcţiile sintactice secundare ale substantivului sînt cele de atribut, nume predicativ, element predicativ suplimentar şi diferite complemente circumstanţiale. În aceste funcţii, substantivul este privat de anumite proprietăţi categorial-semantice şi morfologice. De exemplu, în poziţia de atribut se neutralizează opoziţia de număr, uneori şi cea de determinare. Astfel, în grupul de cuvinte *cîntec de leagăn* substantivul *leagăn* poate fi folosit numai la singular, utilizarea formei de plural este exclusă.

CLASIFICAREA LEXICO-SEMANTICĂ A SUBSTANTIVELOR

Clasa substantivului cuprinde următoarele subclase corelative:
1) substantive comune / proprii;
2) substantive concrete / abstracte;
3) substantive apelative / colective / nume de materie / unice;
4) substantive animate / inanimate.

SUBSTANTIVE COMUNE ŞI PROPRII

Divizarea clasei substantivului în comune şi proprii are la bază criteriul semantic şi cel funcţional. În ceea ce priveşte aspectul semantic, substantivele comune dispun de o structură semantică complexă, care reflectă ansamblul de semne esenţiale ale obiectului denumit. De exemplu, cuvîntul *casă* numeşte obiectul respectiv, indicînd semnele lui distinctive („clădire servind ca locuinţă"). Din acest punct de vedere, substantivele proprii se caracterizează printr-o structură semantică mai săracă. Ele ne pot comunica doar cele mai generale date despre denotat. După numele propriu, de exemplu, putem să ne dăm seama că e vorba fie de o fiinţă umană, fie de o vietate, fie de o localitate. Numele de persoană ne poate furniza o anumită informaţie referitoare la apartenenţa naţională, la sex, la vîrstă etc.

Particularităţile semantice ale acestor subclase determină şi specificul lor funcţional. Astfel, substantivele comune îndeplinesc două funcţii: 1) funcţia semnificativă, care constă în generalizarea şi reflectarea semnelor esenţiale distinctive ale denotatului şi 2) funcţia nominativă. Ele denumesc obiecte ce fac parte dintr-o clasă de acelaşi fel. De exemplu, *arbore, cal, iepure.*

Substantivele comune sînt foarte variate sub aspect semantic. Ele numesc lucruri (*zid, scut, camion*), fiinţe (*furnică, leu, elev*), plante (*iarbă, măr, nuc, urzică*), substanţe (*ceară, nisip, sare, praf*), noţiuni abstracte (*domnie, dreptate, vizită*) etc.

Substantivele proprii au o singură funcţie — cea nominativ-distinctivă. Ele numesc obiecte aparte, desprinse din clasa lor şi considerate unice în felul lor, fără a se referi la semnele lor caracteristice. Deci substantivele proprii servesc la individualizarea unui obiect dintr-o clasă de obiecte de acelaşi fel sau chiar la evidenţierea unei clase întregi de obiecte. De exemplu, numele de autoturism *Dacia* este purtat de o clasă întreagă de obiecte.

Substantivele proprii se clasifică în funcţie de tipul obiectelor denumite. Ele pot desemna persoane — antroponimele (*Maria, Victor, Ciobanu, Păunescu*), locuri terestre sau cosmice — toponimele (*Asia, Carpaţi, Europa, Saturn*), evenimente istorice — crononimele (*Renaşterea, Comuna din Paris, Unirea Principatelor*), animale — zoonimele (*Duman, Grivei, Joiana*), plante — fitonimele (Renglot, Feteasca), opere ale activităţii spirituale a oamenilor — ideonimele (*Luceafărul*, *Descrierea Moldovei*), sărbători (*Anul Nou, Crăciunul, Paştele*), întreprinderi şi instituţii (*Ateneul Român, Muzeul Naţional de Arte*), produse industriale (*Aurica* — maşină de spălat, *Mercedes* — autoturism).

Clasificarea substantivelor în comune şi proprii este importantă pentru ortografierea lor: toate substantivele comune se scriu cu iniţială minusculă, iar cele proprii — cu majusculă.

SUBSTANTIVE CONCRETE ŞI ABSTRACTE

Clasa substantivelor comune se divizează, la rîndul ei, în subclasa substantivelor concrete şi în cea a substantivelor abstracte. Această distincţie cunoaşte două modalităţi de interpretare în funcţie de modul în care sînt definite noţiunile de concret şi abstract.

În primul caz, prin noţiunea de concret se subînţelege materialul, iar prin cea de abstract — idealul. În felul acesta sînt considerate concrete substantivele

ce denumesc obiecte materiale, care pot fi percepute senzorial *(băiat, bolovan, gard, munte, roată* etc.). Sînt abstracte substantivele care desemnează entităţi ideale ce pot fi concepute numai cu ajutorul conştiinţei (*funcţie, noţiune, număr, obicei* etc.).

Cea de a doua clasificare defineşte concretul ca pe o entitate ce se caracterizează printr-un ansamblu de semne, iar abstractul — ca pe o latură a concretului. Astfel, în procesul gîndirii conştiinţa omului desprinde unele semne ale obiectului şi operează cu ele de parcă acestea ar exista independent de purtătorul lor. De exemplu, *om sărac — sărăcie; copil harnic — hărnicie; pasărea zboară — zborul (păsării).*

Prin urmare, substantivele concrete denumesc obiectul în totalitatea semnelor lui esenţiale, iar substantivele abstracte desemnează unul dintre aceste semne independent de obiectul căruia îi aparţine, prezentîndu-l ca entitate autonomă.

Categoria substantivelor concrete este numeroasă şi eterogenă. Ele denumesc vietăţi, plante, corpuri fizice (*cal, colibă, lup, mărar, vişin* etc.).

Substantivele abstracte exprimă însuşiri, acţiuni, stări şi sînt, de obicei, de origine adjectivală sau verbală. Ele se formează prin conversiune sau prin derivare cu ajutorul sufixelor *-itate, -ătate, -anie, -enie, -ură, -ătură, -ămînt, -eţe, -itură, -inţă, -eală, -ială, -ie, -anţă, -enţă, -re, -ime* etc. Substantivele care semnifică însuşiri sînt numite şi abstracte adjectivale (*greutate, bunătate, vitejie, iscusinţă*), iar cele care numesc acţiuni, stări, deveniri poartă numirea de abstracte verbale (*aşteptare, călătorie, cerinţă, izbitură*).

SUBSTANTIVE APELATIVE, COLECTIVE, NUME DE MATERIE ŞI UNICE

Substantivele apelative numesc obiecte sau fiinţe care fac parte dintr-o clasă comună (*avion, cleşte, claie, roată, vioară* etc.).

Ele pot semnifica atît clasa întreagă, cît şi fiecare element aparte al acesteia. În primul caz, substantivul are un sens generic, iar în cel de al doilea — un sens concretizat. De exemplu: *Lupul este un mamifer carnivor* şi *Lupul* (sau *un lup*) a *intrat în sat*. Prin posibilitatea de a fi întrebuinţate cu sens generic, substantivele apelative se deosebesc de toate celelalte tipuri de substantive, care nu admit o asemenea valoare.

Din punct de vedere semantic, ele sînt foarte variate şi o clasificare completă a lor este de fapt irealizabilă.

Substantivele colective desemnează ansambluri de noţiuni omogene concepute ca un tot unitar. Ele pot indica:

1) **colectivităţi de persoane**, şi anume: grupuri sociale (*ciocoime, moşierime, nobilime, ţărănime*), grupuri naţionale (*arăpime, turcime, ţigănime*), grupuri profesionale (*învăţătorime, muncitorime, ostăşime, studenţime*), grupuri de persoane după vîrstă (*băieţime, bătrînime, tineret*);

2) **colectivităţi de animale** (*broscărie, motănime, muscărime*);

3) **clase de plante** (*agăţătoare, apetale, păioase*);

4) **ansambluri de obiecte** (*bănet, mătăsărie, rufărie, sticlărie*).

Din cauza semanticii lor, substantivele colective rămîn în afara opoziţiei de număr. Ele prezintă de asemenea un anumit specific şi în ceea ce priveşte categoria determinării. În majoritatea cazurilor de folosire, ele sînt articulate hotărît (*turcimea, creştinătatea*); îmbinarea lor cu articolul nehotărît întîmpină anumite restricţii.

Substantivele nume de materie desemnează diferite substanţe (*apă, fontă, pămînt, sticlă*). Denotaţii lor nu există sub forma unor exemplare aparte, ci reprezintă nişte mase amorfe, continue şi unitare, care pot fi măsurate, însă nu pot fi numărate. Se pretează la această operaţie doar fragmentele şi sortimentele acestor substanţe. Din cauza acestui specific al semanticii lor, numele de materie nu cunosc opoziţia de număr şi nu se pot combina direct cu numeralele. Acest lucru este posibil numai în cazul cînd substantivele date sînt însoţite de un cuvînt ce denumeşte un fragment al substanţei sau diferite recipiente: *bucată, picătură, tonă, butoi* etc. De exemplu: *două picături de apă, trei kilograme de zahăr, zece sticle de ulei* etc.

Subgrupa numelor de materie are un anumit specific şi în privinţa categoriei determinării. Pe lîngă forma lor de singular poate apărea şi articolul nehotărît *nişte*, care însă nu mai are funcţia sa obişnuită de a marca împreună cu substantivul o mulţime necunoscută, neindividualizată de obiecte, ci semnifică o anumită parte, o cantitate nedefinită a unei substanţe (*nişte brînză, nişte ulei*).

Substantivele unice semnifică obiecte care există în realitate într-un singur exemplar (*lună, luceafăr, soare*). Datorită specificului lor semantic, aceste substantive nu admit forma de plural şi, de regulă, atunci cînd sînt fără determinative, apar articulate mai ales cu articol hotărît: *Pe cer străluceşte soarele* (şi nu *un soare*).

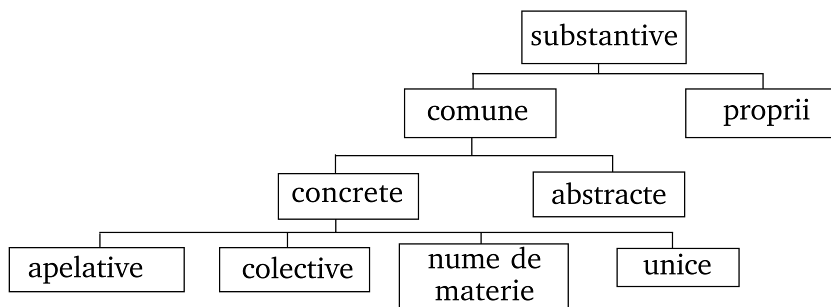
SUBSTANTIVE ANIMATE ŞI INANIMATE

Substantivele animate denumesc oameni, animale, păsări, insecte (*copil, gîză, pisică, vultur*).

Substantivele inanimate desemnează obiecte neînsufleţite şi plante (*armă, pelin, stîncă*).

Clasificarea substantivelor în animate şi inanimate prezintă o anumită importanţă pentru categoria genului, deoarece la unele dintre numele de animate genul are o motivare semantică, fiind condiţionat de sexul natural al fiinţei denumite. La numele de inanimate genul are doar o funcţie structurală, asemantică. În afară de aceasta, o parte dintre numele de animate, şi anume substantivele nume de persoană, se deosebesc de cele inanimate prin faptul că, atunci cînd îndeplinesc funcţia sintactică de complement direct, sînt precedate de prepoziţia *pe*. De exemplu: *Elevii îl ascultă pe profesor,* dar *Picătura sparge piatra.*

Clasificarea lexico-semantică a substantivelor ar putea fi prezentată schematic în felul următor:

GENUL SUBSTANTIVELOR

Genul la substantive nu este o categorie flexionară, ci una clasificatoare. Aceasta înseamnă că substantivele nu-şi schimbă forma după gen. Genul nu caracterizează diferite forme ale aceluiaşi lexem, ci diferite lexeme. După mărcile lor morfologice, sintactice şi parţial semantice, toate substantivele limbii române se repartizează în trei genuri: masculin, feminin şi neutru.

INDICII FORMALI AI GENULUI

Mijloacele formale care indică genul substantivelor sînt: terminaţia (la cazul nominativ singular nearticulat), articolul substantival şi forma de gen a determinanţilor adjectivali.

Substantivele celor trei genuri au la forma nearticulată nominativ următoarele terminaţii:

Genul masculin	Genul feminin	Genul neutru
consoană — *corb*	*-ă* — *frunză*	consoană — *punct*
-u — *codru*	*-e* — *floare*	*-u* — *tablou*
-e — *frate*	*-a* — *stea*	*-i* — *obicei*
-i — *tei*	*-i* — *zi*	*-e* — *nume*
-ă — *tată*		

ARTICOLUL

În ceea ce priveşte articolul substantival, unităţile celor trei genuri se caracterizează prin următoarele trăsături:

I. Substantivele masculine primesc articolul nehotărît *un* la singular şi *nişte* la plural şi articolul hotărît *-l* (*-le*, *-a*) la singular şi *-i* la plural.

II. Substantivele feminine primesc articolul nehotărît *o* la singular şi *nişte* la plural şi articolul hotărît *-a* la singular şi *-le* la plural.

III. Substantivele neutre prezintă un anumit specific faţă de primele două: la singular au indicii genului masculin, iar la plural — pe cei ai genului feminin. Astfel, substantivele neutre sînt însoţite la singular de articolul nehotărît *un* şi de articolul hotărît *-l* (*-le*), iar la plural de articolul nehotărît *nişte* şi de articolul hotărît feminin *-le*.

FORMA DE GEN A DETERMINANŢILOR

Genul substantivului poate fi identificat şi după forma determinanţilor de tip adjectival, întrucît majoritatea acestora au forme speciale pentru masculin şi pentru feminin. Însoţind un substantiv, prin forma lor, adjectivele vor marca, suplimentar, genul substantivului:

ochi albastru — *ochi albaştri* — masculin;
floare albastră — *flori albastre* — feminin;
creion albastru — *creioane albastre* — neutru.

Genul unui substantiv poate fi indicat şi de articolul adjectival care are forme speciale de gen:

elevul cel bun	— *elevii cei buni*	— masculin;
casa cea înaltă	— *casele cele înalte*	— feminin;
lacul cel albastru	— *lacurile cele albastre*	— neutru.

Genul substantivului poate fi recunoscut mai ales după forma adjectivelor pronominale (demonstrative si posesive), precum şi cu ajutorul numeralului cardinal. Substantivele celor trei genuri apar în următoarele contexte:

acest	— *aceşti*	*meu*	— *mei*	*un*	— *doi*	— masculin;
această	— *aceste*	*mea*	— *mele*	*o*	— *două*	— feminin;
acest	— *aceste*	*meu*	— *mele*	*un*	— *două*	— neutru.

În sfîrşit, ultimul indice al genului unui substantiv este substituirea acestuia prin pronumele personal corespunzător: substantivele masculine pot fi înlocuite cu pronumele *el—ei*, cele feminine, cu *ea—ele*, iar cele neutre, cu *el—ele*.

GENUL ŞI SEMANTICA SUBSTANTIVULUI

La o parte din substantivele animate indicii de gen îndeplinesc şi o funcţie semantică exprimînd distincţia naturală dintre fiinţele de sex masculin şi cele de sex feminin. În legătură cu acest fapt, apare necesitatea examinării corelaţiei dintre gen şi semantica substantivului.

Din perspectiva acestei corelaţii, toate substantivele animate ar putea fi repartizate în trei categorii.

l) Substantive animate la care există o concordanţă între sexul fiinţei şi genul gramatical. Ele pot fi numai de genul masculin sau de genul feminin. În cazul acestor substantive, indicii de gen îndeplinesc şi o funcţie semantică, întrucît ei exprimă o realitate existentă obiectiv.

După modalitatea de redare a acestei opoziţii semantice, se disting mai multe situaţii:

a) distincţia dintre sexe este exprimată prin perechi de cuvinte cu teme diferite (*băiat—fată; bărbat—femeie; frate—soră; unchi—mătuşă; cocoş—găină; cotoi—pisică; ţap—capră* etc.);

b) distincţia dintre sexe este exprimată prin intermediul unor perechi de cuvinte derivate de la acelaşi radical.

De obicei, substantivele feminine se formează de la cele masculine, dar se întîlnesc şi cazuri inverse.

Primele se formează prin adăugarea desinenţei de feminin ***-ă*** *(student, -ă; nepot, nepoat-ă; coleg, -ă; prieten, -ă; matematician, -ă; văr, var-ă)* sau a sufixelor:

-că *(american, -că; italian, -că; orăşean, -că; fiu, fiică; sătean, -că; ţăran, -că);*

-easă *(bucătar, -easă; croitor, -easă; jupîn, -easă; moşier, -easă; preot, -easă);*

-esă *(conte, -esă; duce, -esă; negru, -esă; principe, -esă);*

-iţă *(baci, -iţă; casier, -iţă; pictor, -iţă; şcolar, -iţă);*

-oaică *(cerb, -oaică; leu, -oaică; zmeu, -oaică; chinez, -oaică; englez, -oaică; turc, -oaică; tătar, -oaică).*

Substantivele feminine se pot forma de la cele masculine şi prin substituirea sufixelor:

-tor prin ***-toare*** *(învăţător, -toare; vizitator, -toare; muncitor, -toare);*

-el prin ***-ică*** sau ***-ea*** *(nepoţel, -ică; purcel, -ică, -ea; mieluşel, -ea, -ică).*

Formarea substantivelor masculine de la cele feminine este un procedeu mai puţin productiv. El se realizează cu ajutorul sufixelor:

-an *(ciocîrlie, -an; curcă, -an; gîscă, -an);*

-oi *(raţă, -oi; broască, -oi; maimuţă, -oi; vrabie, -oi; vulpe, -oi);*

-el *(rîndunică, -el).*

c) distincţia dintre sexe este exprimată numai cu ajutorul articolului nehotărît şi al determinanţilor adjectivali (la substantivele nume de persoană, care posedă o singură formă pentru ambele genuri — aşa-zisele substantive cu gen comun). Comp.: *un nătăfleaţă / o nătăfleaţă; un gură-cască / o gură-cască; un vîntură-lume / o vîntură-lume.*

2) Substantive animate (în special nume de animale) la care nu există concordanţa între sexul fiinţei şi genul gramatical. Forma de gen la aceste substantive este nemotivată şi îndeplineşte doar o funcţie asemantică, structurală. Din această clasă fac parte:

a) unele nume de vieţuitoare (*barză, fluture, şoim, viespe*), precum şi numele generice (*animal, dobitoc, fiinţă, jivină, vieţuitoare, vită*).

Aceste substantive — aşa-numitele substantive e p i c e n e — au forma unui singur gen, dar semnificaţia ambelor genuri naturale. Aici avem de a face cu neutralizarea distincţiei dintre genuri. După indicii formali, substantivele date pot fi masculine (*elefant, iepure, ţînţar, şoarece*), feminine (*albină, furnică, vrabie, veveriţă, muscă*) sau neutre (*animal, dobitoc*).

b) unele nume de profesiuni, ocupaţii la care de asemenea este neutralizată distincţia dintre sexe (*medic, inginer, chirurg, pilot, cosmonaut*). În cazul acestor substantive este mai importantă informaţia despre profesiune ca atare, distincţia genului natural fiind nesemnificativă.

Genul natural al fiinţelor denumite de substantivele epicene poate fi indicat şi cu ajutorul mijloacelor lexicale: substantivului i se alătură drept apoziţie cuvîntul *bărbat / femeie* la desemnarea persoanelor şi *bărbătuş, mascul / femeiuşcă, femelă* la denumirea animalelor (*femeie-pilot, femeie-ministru, fluture-mascul, fluture-femelă*). Modalitatea în cauză oferă posibilitatea de a se evita derivatele de tip *lebădoi, veveriţoi, decană,* care sînt nerecomandabile.

3) Substantive animate care au forma unui gen şi semnificaţia genului opus. De exemplu, substantivele *beizadea, cătană, calfă, ordonanţă, santinelă, călăuză, slugă* sînt de genul feminin, deşi denumesc persoane de sex masculin.

FLUCTUAŢIILE DE GEN LA SUBSTANTIVE

În vorbirea curentă, neîngrijită, genul substantivelor este deseori modificat. Fluctuaţiile genului sînt condiţionate de schimbarea nejustificată a desinenţei substantivelor. Ele sînt de două tipuri:

1) fluctuaţii de gen care nu implică şi modificarea semanticii lexicale a substantivului.

Astfel apar variantele: *anecdotă / anecdot, beretă / beret, carcasă / carcas, cooperativă / cooperativ, cremă / crem, presă / pres, salată / salat, şansă / şans* şi multe altele, dintre care corecte sînt numai primele, cele cu formă de feminin (desinenţa *-ă*).

Dar există şi variaţia inversă, cînd se transformă în feminine substantivele neutre, adăugîndu-li-se desinenţa *-ă*, ceea ce e incorect: *fonem / fonemă, morfem / morfemă, sistem / sistemă, preambul / preambulă* ş. a.

2) fluctuaţii de gen care implică schimbarea semanticii lexicale a substantivului.

În limba română există perechi de cuvinte cu opoziţie formală de gen, care însă nu exprimă diferenţa de sex, ci serveşte la diferenţierea lor semantică. De exemplu, în perechile *alun / alună, cais / caisă, cireş / cireaşă, nuc / nucă, piersic / piersică, vişin / vişină,* primele cuvinte denumesc pomul, iar cele de pe locul al doilea — fructul pomului respectiv. Au sensuri diferite şi cuvintele *pom* „copac fructifer“ şi *poamă* „fructul unor plante“, *program* „plan de activitate a unei organizaţii“ şi *programă* „expunere a materiei de predare în şcoli“.

NUMĂRUL SUBSTANTIVELOR

Numărul este categoria morfologică a substantivului care exprimă distincţia existentă în realitate între un exemplar şi o mulţime de exemplare ale unui obiect.

Limba română are două forme de număr: singular şi plural.

ORGANIZAREA PARADIGMATICĂ A CATEGORIEI NUMĂRULUI

Această categorie se exprimă formal prin modificarea desinenţei, însoţită, uneori, de schimbări în corpul radicalului şi, suplimentar, prin formele articolului substantival (hotărît şi nehotărît), precum şi prin mijloace sintactice (adică prin formele determinanţilor, atunci cînd substantivul are aceeaşi formă atît pentru singular, cît şi pentru plural).

A. Marcarea opoziţiei de număr prin modificarea desinenţei

Din punctul de vedere al capacităţii de a-şi schimba desinenţa în funcţie de număr, substantivele se împart în variabile şi invariabile.

Substantivele variabile formează pluralul:

1) prin alipirea desinenţei respective la forma de singular (*snop—snopi, prieten — prieteni, scaun — scaune, lac — lacuri*);

2) prin înlocuirea desinenţei de singular cu cea de plural: (*arbore — arbori, tigru — tigri, casă — case, padure — păduri*);

3) prin simpla suprimare a desinenţei de singular (*gutuie — gutui, lămîie — lămîi*).

Substantivele variabile diferenţiază singularul de plural cu ajutorul următoarelor perechi de desinenţe, care sînt clasate după genuri.

I. Desinenţele de singular şi de plural ale substantivelor masculine sînt:

-∅ — -i: *fecior — feciori, meşter — meşteri, pom — pomi, stejar — stejari, ţăran — ţărani, vişin — vişini*;

-u — -i: *cedru — cedri, socru — socri, tigru — tigri, ministru — miniştri, leu — lei, boiangiu — boiangii, spahiu — spahii, uliu — ulii, fiu — fii, cafegiu — cafegii, scafandru — scafandri*;

-e — -i: *arbore — arbori, rege — regi, iepure — iepuri, tăciune — tăciuni, perete — pereţi, frate — fraţi*;

-ă — -i: *papă — papi, paşă — paşi, popă — popi, tată — taţi, vlădică — vlădici.*

II. Desinenţele de singular şi de plural ale substantivelor feminine sînt:

-ă — -e: *fată — fete, salbă — salbe, casă — case, coasă — coase, formă — forme, glumă — glume, piatră — pietre, suliţă — suliţe, traistă — traiste*;

-ă — -i: *pisică — pisici, lacrimă — lacrimi, furtună — furtuni, fîntînă — fîntîni, ramură — ramuri, aripă — aripi, lumină — lumini, furnică — furnici*;

-ă — -uri: *alamă — alămuri, aramă — arămuri, blană — blănuri, ceaţă — ceţuri, dulceaţă — dulceţuri, gheaţă — gheţuri, iarbă — ierburi, leafă — lefuri, lipsă — lipsuri, lînă — lînuri, marfă — mărfuri, treabă — treburi, verdeaţă — verdeţuri*;

-e — -i: *lume — lumi, mare — mări, privire — priviri, ureche — urechi, şezătoare — şezători, comisie — comisii, istorie — istorii, primejdie — primejdii, constelaţie — constelaţii, definiţie — definiţii, salcie — sălcii, sabie — săbii*;

-e — -uri: *carne — cărnuri, favoare — favoruri, sare — săruri, vreme — vremuri* (dar şi *vremi*), *mătase — mătăsuri*;

-e — -∅: *baie — băi, cheie — chei, foaie — foi, odaie — odăi, scînteie — scîntei, nevoie — nevoi, oaie — oi, claie — clăi, ploaie — ploi*;

-a — -le: *stea — stele, măsea — măsele, viorea — viorele, andrea — andrele, cafenea — cafenele, cişmea — cişmele, lalea — lalele, duşumea — duşumele, vîlcea — vîlcele*;

-a — -ele: *nuia — nuiele, raia — raiele, saia — saiele*;

-∅— -le: *basma — basmale, para — parale, manta — mantale, mahala — mahalale, cazma — cazmale, şandrama — şandramale, zi — zile*;

-ică — -ele: *floricică — floricele, bucăţică — bucăţele, păsărică — păsărele, rămurică — rămurele, rîndunică — rîndunele, turturică — turturele, surcică — surcele*.

Notă. Apariţia cuplului desinenţial **-ică — -ele** este determinată de faptul că unele dintre aceste substantive au la singular două forme: *rîndunică, rîndunea*; *turturică, turturea*. Corelaţia iniţială a formelor de singular şi a celor de plural se prezenta astfel:

*rîndune**a** — rîndune**le***	*turture**a** — turture**le***
*rînduni**că** — rînduni**ci***	*turturi**că** — turturi**ci***

Ele se încadrau în perechile cunoscute deja: **-a — -le** şi **-ă — -i.** Din cauza sinonimiei, aceste forme s-au contaminat, unele începînd să iasă din uz sau să aibă o frecvenţă mai redusă. Drept urmare, s-a format un nou cuplu desinenţial: *rîndunică — rîndunele*. De altfel, majoritatea substantivelor în cauză nici nu pot alcătui astăzi pluralul în ***-ici***, ele avînd două forme de singular şi o singură formă de plural (*purcea, -ică, — purcele; viorea, -ică, — viorele*).

III. Desinenţele de singular şi de plural ale substantivelor neutre sînt:

-∅ — -uri: *stol — stoluri, val — valuri, bloc — blocuri, cioc — ciocuri, sfat — sfaturi, veac — veacuri, trunchi — trunchiuri, beci — beciuri, temei — temeiuri, roi — roiuri, zero — zerouri, radio — radiouri; indigo — indigouri*;

-∅ — -e: *caier — caiere, cîrlig — cîrlige, oraş — oraşe, condei — condeie, pai— paie, butoi — butoaie, cui — cuie, curmei — curmeie*;

-u — -uri: *ansamblu — ansambluri, ciclu — cicluri, titlu — titluri, lucru — lucruri, cifru — cifruri, cadou — cadouri, tablou — tablouri, tricou — tricouri, defileu — defileuri, interviu — interviuri*;

-u — -e: *căpăstru — căpestre, clişeu — clişee, teatru — teatre, timbru — timbre, exemplu — exemple, jubileu — jubilee, muzeu — muzee, chipiu — chipie* (dar şi *chipiuri*);

-u — -ie: *brîu — brîie, frîu — frîie, resteu — resteie*;

-u — -i: *domeniu — domenii, exerciţiu — exerciţii, fluviu — fluvii, serviciu — servicii, imperiu — imperii, deceniu — decenii, consiliu — consilii*;
-i — -e: *bici — bice, ghiveci — ghivece, gîrbaci — gîrbace*.

Notă. Nu se încadrează în aceste perechi desinenţele de număr ale substantivului *ou*, care formează pluralul în *-ă:* **ouă.** Cîteva substantive formează pluralul neregulat: m. *om — oameni*, f. *soră — surori, noră — nurori*, n. *cap — capete.*

genul	masculin		feminin		neutru	
numărul	singular	plural	singular	plural	singular	plural
Perechile desinenţiale	-∅	-i	-ă	-e	-∅	-uri
	-u	-i	-ă	-i	-∅	-e
	-e	-i	-ă	-uri	-u	-uri
	-ă	-i	-e	-i	-u	-e
			-e	-uri	-u	-ie
			-e	-∅	-u	-i
			-a	-le	-i	-e
			-a	-ele		
			-∅	-le		
			-ică	-ele		

Substantivele invariabile au formă comună pentru ambele numere. În acest caz se vorbeşte de aşa-numitul număr comun. Opoziţia de număr la asemenea substantive se exprimă cu ajutorul articolului substantival şi prin mijloace contextuale.

Substantive invariabile există în cadrul celor trei genuri.

I. Substantivele masculine invariabile se termină în:

-i semivocalic: *ardei, bei, broscoi, caprifoi, cintezoi, ciocoi, cioroi, costrei, cotei, cotoi, crai, cristei, gutui, holtei, lămîi, lupoi, maimuţoi, marţafoi, moroi, pisoi, pistrui, piţigoi, pui, răţoi, scai, secui, slugoi, strigoi, tei, trifoi, usturoi, vulpoi.*

Notă. Sînt invariabile toate substantivele masculine formate cu sufixul augmentativ *-oi*.

-i asilabic: *arici, baci, cîrmaci, cîrpaci, genunchi, gonaci, licurici, muşchi, ochi, pogonici, pricolici, puşti, rinichi, tălmaci, unchi;*
-i vocalic: *colibri, culi, dandi.*

II. Substantivele feminine invariabile se termină în:

-e: bractee, camee, canoe, carapace, cicatrice, cobe, complice, cornee, cuţitoaie, elice, iesle, leghe, luntre, lupoaie, maree, matrice, pacoste, stirpe, streche, tranşee, vintre.

Notă. Sînt invariabile toate substantivele feminine nume de persoană derivate de la verbe cu sufixul *-toare (învăţătoare, mulgătoare, trecătoare, vizitatoare),* precum şi numele de clase de plante şi animale *(prăşitoare, răpitoare, tîrîtoare, zburătoare)* şi numele generic *vieţuitoare*.

Substantivele feminine nume de animale, plante, obiecte, acţiuni formate cu acelaşi sufix *-toare* sînt variabile avînd la plural desinenţa *-i (ciocănitoare, -i, privighetoare, -i, cingătoare, -i, zicătoare, -i, vînătoare, -i*). Unele dintre substantivele în *-toare* pot denumi atît persoana, cît şi obiectul. Invariabile sînt numai cele care denumesc persoana, celelalte sînt variabile: *secerătoare*, *-i* „maşină agricolă de secerat“.

III. Substantivele neutre invariabile se termină în:

-e: *apendice, cleşte, codice, laringe, nume, pîntece, portavoce, prenume, pronume, spate;*
-i semivocalic: *parascîntei, portchei.*

B. Marcarea opoziţiei de număr prin flexiune internă (modificarea rădăcinii)

La o parte din substantive schimbarea desinenţei de număr este însoţită şi de modificări în rădăcină, numite alternanţe fonetice. Din acest punct de vedere, substantivele se împart în substantive cu rădăcina variabilă şi substantive cu rădăcina invariabilă.

În funcţie de tipul sunetelor ce se modifică în rădăcină, se disting alternanţe vocalice şi alternanţe consonantice.

La substantivele cu rădăcina variabilă, diferenţa dintre singular şi plural este marcată cu ajutorul următoarelor perechi de alternanţe vocalice:

a/ă: *mare — mări, pasăre — păsări, daltă — dălţi, cetate — cetăţi, dumbravă — dumbrăvi;*

Notă. În unele cuvinte mai noi, alternanţa *a/ă* nu are loc: *fabrică — fabrici, organizaţie — organizaţii, staţie — staţii.*

a/e: *fată — fete, faţă — feţe, pană — pene, viaţă — vieţi, piatră — pietre, vară — veri, băiat — băieţi, toiag — toiege;*
ă/e: *pavăză — paveze, ospăţ — ospeţe, cumătru — cumetri, văr — veri, măr — mere*;
î/i: *cuvînt — cuvinte, mormînt — morminte, sămînţă — seminţe, sfînt — sfinţi*;
ea/e: *creastă — creste, pădurean — pădureni, european — europeni, dimineaţă — dimineţi, meteahnă — metehne;*
oa/o: *moară — mori, culoare — culori, noapte — nopţi;*
o/oa: *cuptor — cuptoare, etimon — etimoane, excavator — excavatoare, camion — camioane;*
o/u: *soră — surori, noră — nurori;*

şi cu ajutorul următoarelor alternanţe consonantice:

c/č: *gîndac — gîndaci, colac — colaci, epocă — epoci, furnică — furnici, cîntec — cîntece, mac — maci;*
g/ğ: *creangă — crengi, mag — magi, moşneag — moşnegi, dungă — dungi, verigă — verigi;*
t/ţ: *grăunte — grăunţi, laborant — laboranţi, frate — fraţi, carte — cărţi;*
d/z: *grămadă — grămezi, grindă — grinzi, lespede — lespezi, individ — indivizi;*
s/ş: *lotus — lotuşi, urs — urşi, pas — paşi, sas — saşi, iris — irişi;*
st/şt: *poveste — poveşti, artist — artişti, naturalist — naturalişti;*
str/ştr: *astru — aştri, pilastru — pilaştri, ministru — miniştri;*
sc/şt: *mască — măşti, muscă — muşte, etrusc — etruşti, broască — broaşte, gîscă — gîşte;*
şc/şt: *morişcă — morişte, puşcă — puşti;*
z/j: *cneaz — cneji, boz — boji, grunz — grunji, grumaz — grumaji, mînz — mînji, obraz — obraji, viteaz — viteji, praz — praji;*
l/Ø: *miel — miei, mişel — misei, cale — căi, cercel— cercei, clopoţel — clopoţei, porumbel — porumbei, sugel — sugei.*

În legătură cu condiţiile de realizare a alternanţelor, se pot face unele observaţii numai în ceea ce priveşte alternanţele *z/j* şi *l/∅*. Astfel, alternanţa *z/j* afectează doar cuvintele din fondul vechi (*grumaji, mînji, obraji*), deşi sînt totuşi

cîteva cuvinte vechi care îl păstrează pe *z* şi la plural (*solz — solzi, bulz — bulzi*). La cuvinte neologice această alternanţă este inadmisibilă (*matrozi, englezi, francezi*). La fel e şi cu alternanţa *l/∅*, care se întîlneşte la cuvintele vechi (*miei, cercei, sugei*), la substantivele derivate cu sufixul diminutival *-el* (*băieţei, tinerei, colăcei*) şi la neologismul *colonel* (*colonei*). Rădăcina substantivelor neologice nu cunoaşte o asemenea alternanţă (*amiral — amirali, discipol — discipoli*).

Un număr mare de substantive au rădăcina invariabilă (*fecior, stîlp, strună, margine, ceas, gînd*).

C. Marcarea opoziţiei de număr prin formele articolului substantival

Opoziţia de număr la substantive este exprimată şi prin intermediul articolului substantival care, posedînd forme speciale de număr şi caz, echivalează, din punct de vedere funcţional, cu desinenţele (de altfel, articolul hotărît şi sub aspectul formei se aseamănă cu desinenţa, fiind ataşat substantivului). Repartizarea formelor articolului substantival (hotărît şi nehotărît) în funcţie de număr şi gen se prezintă în felul următor:

	articolul nehotărît		articolul hotărît	
	sg.	pl.	sg.	pl.
m.	*un ...*	*nişte ...*	*... -l(-le, -a)*	*... -i*
f.	*o ...*	*nişte ...*	*... -a*	*... -le*
n.	*un ...*	*nişte ...*	*... -l(-le)*	*... -le*

Pe lîngă substantivele variabile, articolul este, alături de desinenţă, un indice suplimentar şi redundant al numărului. În cazul substantivelor invariabile, care au o formă comună pentru ambele numere, articolul serveşte la dezambiguizarea formelor omonimice. De exemplu, *un tei — nişte tei, o învăţătoare — nişte învăţătoare, un nume — nişte nume*.

În ceea ce priveşte articolul hotărît, el indică în mod sincretic numărul, cazul şi determinarea substantivului. Majoritatea substantivelor limbii române este articulabilă enclitic, adică poate să fie însoţită de articolul hotărît. Există însă şi un număr mic de substantive invariabile nearticulabile care, din cauza structurii lor morfematice, nu se pot combina cu articolul definit (*tanti, dandi, culi, colibri, michiduţă, sarsailă, setilă, ochilă, tîndală* ş.a.)

D. Marcarea opoziţiei de număr la substantive prin mijloace sintactice

Ultimul mijloc de exprimare a numărului la substantiv este reluarea sau anticiparea caracteristicilor de număr prin indicii formali ai determinanţilor, de tip adjectival. Ca şi în cazul articolului, această modalitate de marcare a opoziţiei de număr este suplimentară la substantivele variabile şi unica posibilă la substantivele invariabile (*puşti cuminte — puşti cuminţi, ascultătoare atentă — ascultătoare atente, codice interesant — codice interesante*).

SUBSTANTIVE OMONIME CU FLEXIUNE DE NUMĂR CE DIFERENŢIAZĂ SENSURILE

În limba română există o serie de substantive cu forme diferite de plural. Flexiunea de număr a unor asemenea substantive constituie un mijloc de diferenţiere lexicală, servind la rezolvarea omonimiei. Substantivele în cauză ţin fie de genuri diferite, fie de unul şi acelaşi gen.

Printre substantivele de acest fel, se includ:

cap — capete (n.) = extremitate superioară a corpului omenesc;
cap — capi (m.) = căpetenie;
cap — capuri (n.) = proeminenţă a uscatului;
car — care (n.) = vehicul;
car — cari (m.) = insectă;
car — caruri (n.) = piesă a maşinii de scris;
colţ — colţuri (n.) = punct unde se întîlnesc muchiile unui obiect;
colţ — colţi (m.) = dinte;
termen — termeni (m.) = cuvînt;
termen — termene (n.) = dată, interval în timp.

Se întîlnesc şi substantive omonime la singular şi cu forme diferite la plural care sînt de acelaşi gen:

trecătoare invar. (f.) = drumeaţă, călătoare;
trecătoare — trecători (f.) = loc de trecere;
spată — spate (f.) = parte a războiului de ţesut;
spată — spete (f.) = os lat care susţine articulaţia umărului.

În cadrul genului neutru se includ doar cîteva substantive omonime cu desinenţe diferite de plural:

mijloc — mijlocuri (n.) = punct central;
mijloc — mijloace (n.) = procedeu;
ocol — ocoluri (n.) = mişcare în jurul unui punct fix;
ocol — ocoale (n.) = loc îngrădit;
raport — raporturi (n.) = relaţie;
raport— rapoarte (n.) = dare de seamă.

Utilizarea corectă a flexiunii de număr la aceste perechi omonimice are o mare importanţă, deoarece tipul de flexiune este legat aici nu numai de diferenţierea morfologică, ci şi de diversificarea semantică a omonimelor. Este incorectă, bunăoară, folosirea formelor de plural *raporturi* în loc de *rapoarte, ocoluri* în loc de *ocoale, colţi* în loc de *colţuri, semănătoare* în loc de *semănători* etc.

NUMĂRUL ŞI SEMANTICA SUBSTANTIVULUI

În funcţie de capacitatea substantivelor de a avea ambele forme de număr, ele se împart în următoarele trei clase:

1) substantive ce denumesc obiecte numerabile;
2) substantive ce denumesc obiecte nenumerabile;
3) substantive ce denumesc obiecte unice.

Semantica substantivelor numerabile admite opoziţia singular / plural, adică au o paradigmă de număr completă (*o ţară — nişte ţări*). Din această clasă fac parte substantivele comune apelative.

Substantivele nenumerabile denumesc entităţi care nu admit sau nu necesită o determinare cantitativă, deoarece ele nu pot fi numărate. Semantica unor atare substantive este incompatibilă cu semantica numărului. Drept rezultat, ele au o paradigmă de număr incompletă, defectivă, fiind repartizate, din punctul de vedere al formei, fie la singular, fie la plural. Aceste substantive sînt numite

singularia tantum sau pluralia tantum. Clasa substantivelor nenumerabile cuprinde substantivele abstracte, colective şi numele de materie (*delicateţe, ţărănime, ceară, lapţi*).

Substantivele unice au de asemenea o paradigmă de număr incompletă, deoarece denotaţii lor, care există într-un singur exemplar, nu se pretează la operaţia „pluralizării" (*luceafăr, lună, soare*).

Din punctul de vedere al structurii paradigmei de număr, substantivele se împart în substantive cu paradigma de număr completă şi substantive cu paradigma de număr incompletă.

Clasa substantivelor cu paradigmă completă cuprinde substantivele numerabile a căror paradigmă de număr include două forme corelative (*drum — drumuri, scut — scuturi*).

Clasa substantivelor cu paradigmă incompletă cuprinde substantivele nenumerabile care au o singură formă de număr, adică substantivele singularia tantum şi pluralia tantum. Din subclasa substantivelor *singularia tantum* fac parte:

1) unele substantive proprii (*Atena, Canada, Dacia, Dunărea*);

2) o serie de substantive aflate la limita dintre substantivele comune şi cele proprii: nume de rase de animale (*angora, caşmir*), epitete afective (*sărăcilă, setilă, lungilă*), nume de specii sau varietăţi de plante (*razachie, teraz, risling*), nume de epoci (*sarmaţian, cretacic, paleolitic*), nume de boli (*acnee, cenuroză*), nume de dansuri (*alunelul, ciuleandra*), numele lunilor (*ianuarie, februarie*) etc.;

3) unele substantive abstracte (*flexibilitate, vioiciune, uzură, naturaleţe, încredere, imensitate*);

4) unele substantive colective (*negustorime, boierime, argăţime*);

5) substantive nume de materie (*petrol, fosfor, aluminiu*).

Din subclasa substantivelor *pluralia tantum* fac parte:

1) unele nume proprii (*Bălţi, Floreşti, Călărasi, Carpaţi*);

2) unele substantive cu statut intermediar între substantivele comune şi cele proprii: nume de sărbători (*Florii, Saturnale, Bacanale*); nume de segmente temporale (*cîntători, cîşlegi, zori*); nume de constelaţii (*Gemenii, Peştii*); numiri de boli (*zîmbre, friguri, varice*); numiri de stări fizice şi psihice (*istericale, nazuri, năbădăi, toane, nevricale, răcori, temeri*);

3) substantivele colective care desemnează popoare, colectivităţi de persoane reale sau fantastice (*iele, miri, oficialităţi, autorităţi*);

4) nume de ansambluri de obiecte (*albituri, catrafuse, odăjdii, rechizite, zorzoane*);

5) unele substantive nume de materie: nume de produse alimentare (*crupe, făinoase, uscături*); nume de substanţe, rămăşiţe, deşeuri (*cîlţi, lături, ogrinji, vapori*);

6) nume de obiecte alcătuite din mai multe părţi componente (*anale, bazilicale, note*);

7) nume de acţiuni de lungă durată (*aplauze, alegeri, preliminarii, preparative, taclale, funeralii, tratative*);

8) nume de obiecte formate dintr-o pereche de elemente identice (*berneveci, galenţi, iţari, nădragi, ochelari, ghilimele, cioareci, şalvari*).

REGULI PRIVIND FOLOSIREA CORECTĂ A DESINENŢELOR DE NUMĂR LA SUBSTANTIVE

O parte din substantivele româneşti au două (uneori cîteva) forme nearticulate de număr. De regulă, una dintre ele este normativă, literară, iar cealaltă sau celelalte sînt neliterare, nerecomandabile.

Se pot face cîteva recomandări privind folosirea corectă a desinenţelor de număr:

— substantivele feminine cu sufixul *-eţe* au la singular desinenţa *-e*, nu *-ă*. *blîndeţe, cărunteţe, frumuseţe, justeţe, nobleţe, tandreţe, tinereţe* etc.;

— substantivele *mătase, tuse* au de asemenea la singular desinenţa *-e*, nu *-ă*;

La pluralul substantivelor feminine se constată o concurenţă între desinenţele *-e* şi *-i*:

— formează pluralul cu *-e* substantivele: *albină, baniţă, biruinţă, brînduşă, broşă, căpşună, cîrjă, cratiţă, credinţă, cunoştinţă, doniţă, făgăduinţă, garafă, movilă, mreajă, palmă, piaţă, plajă, poliţă, aţă, ruină, salată, schijă, stînă, suliţă, ştiinţă, telegramă, ţărancă, virgulă, uliţă, uzină*;

— formează pluralul cu *-i* substantivele: *boală, buruiană, coală, caracteristică, cămaşă, coajă, coadă, dimineaţă, faşă, grijă, gogoaşă, jumară, lampă, mănuşă, mătuşă, mustaţă, pănuşă, păpuşă, pomană, regulă, remarcă, replică, republică, roată, strajă, şcoală, talpă, tavă, ţigancă, vamă, viaţă, vină, vrajă*;

Notă. Cîteva dintre aceste substantive apar cu desinenţa *-e* numai în unele expresii idiomatice: *a pune beţe în* ***roate****, a pune pe* ***roate****, a băga în* ***boale***.

— substantivele terminate în *-a* accentuat formează pluralul cu *-(a)le*, nu cu *-(ă)li*: *balama, basma, cazma, manta, mahala, muşama, şandrama*.

La pluralul substantivelor neutre are loc o concurenţă între desinenţele *-e* şi *-uri*:

— formează pluralul cu *-e* substantivele: *blestem, bici, burghiu, control, coteţ, ghem, mormînt, refren, vis*;

— formează pluralul cu *-uri* substantivele: *adaos, albuş, chibrit, defileu, imn, hotel, obicei, simbol;*

Notă. Substantivul *obicei* se întrebuinţează cu desinenţa *-e* la plural numai în expresia *cîte bordeie, atîtea* ***obiceie***.

— substantivul *pîrîu* are pluralul *pîraie;*

— formele recomandabile de plural ale substantivelor *radio* şi *zero* sînt *radiouri, zerouri;*

Notă. Unele substantive neutre au forme de plural paralele admise de normă: *chipie / chipiuri, seminarii / seminare, tuneluri / tunele.*

— substantivele masculine şi neutre terminate la singular nearticulat în *-iu* şi cele feminine terminate în *-ie* au pluralul în *-ii*: *fiu — fii, uliu — ulii, deceniu — decenii, exerciţiu— exerciţii, cîmpie — cîmpii, primejdie — primejdii, salcie — sălcii*.

CAZUL SUBSTANTIVELOR

Cazul este categoria morfologică prin care se exprimă raporturile sintactice ale substantivului în cadrul enunţului.

Tradiţional, în limba română se disting cinci cazuri: nominativ, genitiv, dativ, acuzativ şi vocativ. După mijloacele de exprimare de bază (articol substantival, desinenţă), cazul nominativ coincide cu acuzativul, iar genitivul este identic cu dativul. Formele cazurilor care coincid pot fi diferenţiate prin valorile sintactice

exprimate, după termenul regent, cu ajutorul prepoziţiilor şi cu ajutorul pronumelor personale neaccentuate. Genitivul se mai deosebeşte de dativ şi prin faptul că în anumite contexte conţine articolul genitival *al, a, ai, ale.*

STRUCTURA CAZURILOR

a) la forma articulată nehotărît

Genul	Numărul	Cazul	Structura formei cazuale: articolul genitival	Structura formei cazuale: articolul nehotărît	Structura formei cazuale: substantivul	Exemple		
masculin	sg.	N. G. D. A.	(al, a, ai, ale)	un unui unui un	forma de sg.	(al, a, ai, ale)	un unui unui un	băiat băiat băiat băiat
	pl.	N. G. D. A.	(al, a, ai, ale)	nişte unor unor nişte	forma de pl.	(al, a, ai, ale)	nişte unor unor nişte	băieţi băieţi băieţi băieţi
feminin	sg.	N. G. D. A.	(al, a, ai, ale)	o unei unei o	forma de sg. { forma de G.-D.= pl. } forma de sg.	(al, a, ai, ale)	o unei unei o	fată fete fete fată
	pl.	N. G. D. A.	(al, a, ai, ale)	nişte unor unor nişte	forma de pl.	(al, a, ai, ale)	nişte unor unor nişte	fete fete fete fete
neutru	sg.	N. G. D. A.	(al, a, ai, ale)	un unui unui un	forma de sg.	(al, a, ai, ale)	un unui unui un	drum drum drum drum
	pl.	N. G. D. A.	(al, a, ai, ale)	nişte unor unor nişte	forma de pl.	(al, a, ai, ale)	nişte unor unor nişte	drumuri drumuri drumuri drumuri

b) la forma articulată hotărît

Genul	Numărul	Cazul	Structura formei cazuale: articolul genitival	Structura formei cazuale: substantivul	Structura formei cazuale: articolul hotărît	Exemple	
masculin	sg.	N. G. D. A.	(al, a, ai, ale)	forma de sg.	-(u)l -(u)lui -(u)lui -(u)l	(al, a, ai, ale)	băiatul băiatului băiatului băiatul
	pl.	N. G. D. A.	(al, a, ai, ale)	forma de pl.	-i -lor -lor -i	(al, a, ai, ale)	băieţii băieţilor băieţilor băieţii

feminin	sg.	N.		forma de sg.	-a		fata
		G.	(al, a, ai, ale)	{ forma de G.-D.= pl. }	-i	(al, a, ai, ale)	fetei
		D.			-i		fetei
		A.		forma de sg.	-a		fata
	pl.	N.			-le		fetele
		G.	(al, a, ai, ale)	forma de pl.	-lor	(al, a, ai, ale)	fetelor
		D.			-lor		fetelor
		A.			-le		fetele
neutru	sg.	N.			-(u)l		drumul
		G.	(al, a, ai, ale)	forma de sg.	-(u)lui	(al, a, ai, ale)	drumului
		D.			-(u)lui		drumului
		A.			-(u)l		drumul
	pl.	N.			-le		drumurile
		G.	(al, a, ai, ale)	forma de pl.	-lor	(al, a, ai, ale)	drumurilor
		D.			-lor		drumurilor
		A.			-le		drumurile

CARACTERISTICA MIJLOACELOR DE EXPRIMARE A CAZURILOR

1. Articolul substantival (hotărît şi nehotărît). Cu ajutorul acestui articol se face distincţie între cazurile N.-A. si G.-D. După poziţia sa, articolul nehotărît este proclitic şi se scrie separat de substantivul pe care îl însoţeşte. Articolul hotărît, de obicei, este enclitic, fiind ataşat substantivului. La cazurile G.-D. el însă poate fi şi proclitic. Acest articol este folosit în antepunere cu substantivele nearticulabile enclitic. Din această clasă fac parte:

— substantivele proprii masculine: *Andrei, Ion, Gheorghe, Ştefan* etc.;

— unele substantive proprii feminine care nu s-au adaptat sistemului morfologic al limbii române: *Carmen, Jeni, Lili* etc.;

— unele substantive comune simple sau compuse: *ianuarie, iunie, tanti, vodă, michiduţă, sarsailă, flămînzilă, pierde-vară, fluieră-vînt* etc.

Modele de declinare

N.	*Ion*	*Carmen*	*ianuarie*
G.	*(al, a, ai, ale) lui Ion*	*(al, a, ai, ale) lui Carmen*	*(al, a, ai, ale) lui ianuarie*
D.	*lui Ion*	*lui Carmen*	*lui ianuarie*
A.	*Ion*	*Carmen*	*ianuarie*

Notă. Cîteva substantive masculine, folosite mai ales ca termeni de adresare, se pot declina atît cu articol enclitic, cît şi cu articol proclitic: *badei / lui badea, bădiţei / lui bădiţa, tatei / lui tata* etc.

Primesc articolul proclitic *lui* la G.-D. si unii termeni de rudenie de genul masculin, cînd sînt însoţiţi de un adjectiv posesiv: *lui frate-meu, lui bunicu-meu.*

2. Desinenţa. Cu ajutorul desinenţei se face distincţie numai între cazurile N.-A. si G.-D. la substantivele feminin singular. O desinenţă specifică au si unele forme ale cazului vocativ.

Din punctul de vedere al capacităţii de a-şi schimba desinenţa după caz, substantivele se împart în două clase:

1) substantive masculine şi neutre cu o desinenţă la singular şi o desinenţă la plural:

	sg.	pl.
N.-A.	*un prieten*	*nişte prieteni*
G.-D.	*unui prieten*	*unor prieteni*

2) substantive feminine cu două desinenţe la singular şi cu o desinenţă pentru toate cazurile la plural. Desinenţa de G.-D. singular a acestor substantive coincide cu desinenţa de plural:

	sg.	pl.
N.-A.	*o prietenă*	*nişte prietene*
G.-D.	*unei prietene*	*unor prietene*

Notă. Nu se includ în nici una dintre aceste clase:

a) substantivele feminine terminate în *-ie* în hiat: *cîmpie, vie, farmacie, bucurie* etc. Specificul lor constă în faptul că la forma articulată hotărît ele păstrează la G.-D. desinenţa formei nearticulate de N.-A.:

	sg.	pl.		sg.	pl.
N.-A.	*via*	*viile*	N.-A.	*o vie*	*nişte vii*
G.-D.	*viei*	*viilor*	G.-D.	*unei vii*	*unor vii*

b) substantivele feminine cu desinenţa de plural *-uri*: *blană, marfă, iarbă, sare* etc. Ele au două desinenţe de caz la singular şi o desinenţă comună pentru toate cazurile la plural, care diferă de desinenţa de G.- D. singular:

	sg.	pl.
N.-A.	*o leafă*	*nişte lefuri*
G.-D.	*unei lefi*	*unor lefuri*

Unele dintre aceste substantive au la plural două forme, care sînt admise de normele limbii literare: *blăni/blănuri, mărfi/mărfuri, trebi/treburi.* În aceste cazuri, G.-D. singular coincide cu una dintre formele de plural.

e) substantivele masculine, feminine şi neutre invariabile după număr: *ochi, pui, elice, iesle, nume etc*. Ele au o desinenţă comună pentru toate cazurile la sg. şi pl.:

	sg.	pl.
N.-A.	*un nume*	*nişte nume*
G.-D.	*unui nume*	*unor nume*

3. Articolul genitival. Acest articol apare ca element component al unei variante poziţionale a cazului genitiv, funcţionînd ca element de legătură între substantivul în G. şi cuvîntul determinat, cu care se acordă în gen şi număr.

Formele articolului genitival

m.	sg.	*al*	un băiat al vecinului
	pl.	*ai*	nişte băieţi ai vecinului
f.	sg.	*a*	o carte a elevului
	pl.	*ale*	nişte cărţi ale elevului

Forma cazului genitiv fără articolul genitival se foloseşte atunci cînd substantivul în G. se află în vecinătatea imediată a substantivului determinat care este articulat hotărît: *băiatul vecinului, cartea elevului.*

Forma cazului genitiv cu articolul genitival se utilizează în următoarele contexte:

a) substantivul în G. determină un substantiv articulat nehotărît: *o carte a elevului, un băiat al vecinului;*

b) substantivul în G. determină un substantiv nearticulat: *această carte a elevului, acest băiat al vecinului;*

e) substantivul în G. este separat de substantivul determinat prin alte determinative: *cartea de istorie a elevului, băiatul cel mic al vecinului;*

d) substantivul în G. stă înaintea substantivului determinat: *ale Patriei meleaguri, ale codrului cărări;*

e) substantivul în G. apare fără substantivul determinat: *cartea este a elevului.*

Vocativul are două tipuri de forme: 1) vocativul nearticulat şi 2) vocativul articulat.

Vocativul nearticulat are cîteva variante: a) o variantă omonimă cu forma nearticulată a substantivului şi b) o variantă cu desinenţă specială.

Vocativul nearticulat identic cu forma nearticulată de N.-A. se întîlneşte la unele substantive masculine şi feminine terminate în *-e* sau în *-ă*: *frate!, nene!, mamă!, tată!* La o serie de substantive această variantă de vocativ este posibilă numai atunci cînd sînt însoţite de adjective: *om bun!, stimate coleg!* Vocativul nearticulat poate fi utilizat şi la pluralul unor substantive: *băieţi! prieteni!*

Varianta desinenţială a vocativului nearticulat se formează cu ajutorul desinenţelor *-e, -o, -ă.* Vocativul cu desinenţa *-e* este posibil la substantivele masculine comune sau proprii terminate în consoană sau în *-u*: *căpitane!, ţărane!, cumetre!, nepoate!, vecine!, Alexandre!, Constantine!* Desinenţa *-o* apare doar la substantivele feminine *fato!, noro!, soro!*

Vocativul articulat (hotărît) are două variante: a) o variantă articulată hotărît fără desinenţă şi b) o variantă articulată hotărît cu desinenţă specială.

Prima variantă a V. este omonimă cu forma de N.-A. articulată definit: *copilul meu!, fraţii mei!* Acest tip de V. este marcat în vorbire prin intonaţie specifică redată în scris prin semnul exclamării. Afară de aceasta, el se caracterizează prin particularităţi de ordin sintagmatic: este utilizat numai fiind însoţit de anumite determinative. Acestea pot fi: un pronume posesiv (*copilul meu!, dragul meu!*), un substantiv la genitiv (*odorul mamei!*), un nume propriu cu rol de apoziţie (*studenta Smochină!*).

La plural această variantă a V. este omonimă cu forma de D., deosebindu-se de ultima numai prin intonaţie de chemare: *băieţilor!, copilelor!*

Cea de a doua variantă a V. are la bază forma articulată definit de N.-A., singular, la care se adaugă desinenţa *-e*: *bunicul + e = bunicule*!, *unchiul + e = unchiule*!

Se consideră că la substantivele comune această variantă de vocativ s-a extins de la vocativul normal cu desinenţa -e al numelor proprii cu articol enclitic: *Radu*(*l*) + *e* = *Radule*!, *Ştefănescu(l)* + *e* = *Ştefănescule!* Deci prin analogie: *băiatul* + *e* = *băiatule*! Sub aspect stilistic, V. articulat (şi cu desinenţa *-e*) uneori are o nuanţă afectivă: fie dezmierdătoare, fie peiorativă.

Tabelul sinoptic al variantelor de vocativ

Varianta V.		Numărul	Se formează de la substantivele	Tema sau forma omonimă	Desinența	Exemple
1) nearticulată	a) fără desinență	sg.	f., m. terminate în *-e, -ă*	forma-tip (forma nearticulată sg.)	—	*frate!, nene!, mamă!, tată!*
			însoțite de adjective	—	—	*om bun!*
		pl.		forma nearticulată pl.	—	*băieți!, copii!*
	b) cu desinență specială	sg.	m. comune sau proprii terminate în consoană sau în *-u*	tema +	-e	*căpitane!, țărane!, prietene!, Alexandre!, Ioane!*
			f. terminate în *-ă*	tema +	-o	*fetițo!, noro!, soro!*
			f. proprii terminate în *-a*	tema +	-ă	*Ană!, Ileană!, Ioană!*
			f. proprii terminate în *-ia*	tema +	-e	Marie!, Vitalie!
2) articulată definit	a) fără desinență	sg. și pl.	m. sau f. însoțite de anumite determinative	forma articulată definit a cazului N.	—	*copilul meu!, odorul mamei!, copiii mei!*
		pl.	m. sau f.	forma articulată definit a cazului D.	—	*băieților!, fetelor!*
	b) cu desinența specială	sg.	m.	forma articulată hotărît a cazului N.	-e	*băiatule!, fiule!, omule!, Radule!*

FUNCȚIILE SINTACTICE
ȘI VALORILE SEMANTICE ALE CAZURILOR

Cazurile substantivului în limba română sînt polifuncționale (aceeași formă de caz poate servi la exprimarea mai multor funcții sintactice). Cu toate acestea, se vorbește despre o anumită specializare a formelor cazuale. Funcțiile sintactice specifice cazurilor sînt:

N. — cazul subiectului (cine?, ce?)
G. — cazul atributului (al, a, ai, ale cui?)
D. — cazul complementului indirect (cui?)
A. — cazul complementului direct (pe cine? ce?)

Acestea sînt cele mai frecvente funcţii sintactice ale cazurilor, însă ele pot îndeplini şi un şir de alte funcţii secundare, nespecifice.

Nominativul. Substantivul la cazul nominativ poate îndeplini următoarele funcţii sintactice:

1) subiect: **Un greier** *răguşit cînta în sobă.* (M. Eminescu)
2) nume predicativ: *Dealu-ntreg e* ***un mormînt.*** (G. Coşbuc)
3) apoziţie: *Iar vîntul, răsfăţat* **copil,** *s-apropie tiptil, tiptil.* (G. Coşbuc)

Genitivul. Substantivul în cazul genitiv poate fi utilizat: a) fără prepoziţie şi b) cu prepoziţie.

Genitivul fără prepoziţie determină un substantiv şi îndeplineşte funcţiile sintactice de:

1) atribut substantival: *Cu ochii în cadrul albastru* **al ferestrei**, *tînărul căzuse deodată într-un somn fără vise.* (M. Sadoveanu)
2) nume predicativ: *Povestea-i* **a ciocanului** *ce cade pe ilău.* (M. Eminescu)
3) complement indirect al unui adjectiv: *pasăre prevestitoare* ***a primăverii.***

Îndeplinind funcţia sintactică de atribut, genitivul poate avea diverse valori semantice:

— genitivul posesiv: *casa vecinului, ghiozdanul elevului, haina prietenului;*
— genitivul apartenenţei: *frunza copacului, coarnele taurului, urechea acului;*
— genitivul subiectului: *sclipirea stelelor, murmurul izvoarelor, strălucirea soarelui;*
— genitivul obiectului: *culesul viei, vînatul urşilor, apărarea drepturilor;*
— genitivul calităţii: *omul dreptăţii, ţara răului;*
— genitivul obiectului calificat: *nemărginirea firii, duioşia sufletului, blîndeţea ochilor;*
— genitivul superlativului: *frumoasa frumoaselor, voinicul voinicilor, problema problemelor;*
— genitivul localizării: *nisipul mării (= nisipul din mare), zăpada munţilor (= zăpada din munţi);*
— genitivul temporal: *căldura verii (= căldura din timpul verii), liniştea nopţii (= liniştea din timpul nopţii).*
— genitivul denumirii: *Ţara Moldovei, Cetatea Neamţului.*

Genitivul cu prepoziţie poate determina atît un substantiv, cît şi un verb, fiind introdus prin prepoziţiile sau locuţiunile prepoziţionale: *asupra, contra, deasupra, dinaintea, împotriva, înaintea, înapoia, înăuntrul, din dreptul, în dreptul, în ciuda, în fruntea, în afara, în scopul, în vederea, în susul, în josul, din cauza, în timpul* etc. Poate avea următoarele funcţii sintactice:

1) atribut substantival: *lupta* **contra cotropitorilor.**
2) complement indirect: *Voi năvăli ...* **împotriva unor tranşee** *înţesate de armata duşmană.* (Camil Petrescu)
3) complement circumstanţial de loc: *Eu m-am dat* **în dosul frunzarului.** (M. Sadoveanu)
4) complement circumstanţial de cauză: **Din cauza muntelui,** *s-a întunecat de tot.* (Camil Petrescu)

Dativul. Substantivul în cazul dativ poate fi întrebuinţat: a) fără prepoziţie sau b) cu prepoziţie.

Dativul fără prepoziţie poate determina un verb, un adjectiv sau un substantiv de origine verbală îndeplinind funcţiile sintactice de:

1) complement indirect: Spui ***munţilor*** durerea / Prin jalnice cîntări. (G. Coşbuc)

2) atribut: *decernarea de premii **învingătorilor.***

3) complement circumstanţial de loc: *Au stat **locului.***

Valoarea semantică a substantivului la D. este cea de destinatar, adică de obiect în favoarea sau defavoarea căruia se face acţiunea.

Dativul cu prepoziţie poate determina un verb cu ajutorul prepoziţiilor *datorită, graţie, mulţumită,* îndeplinind funcţiile sintactice de complement instrumental: *Am ajuns la timp **datorită prietenilor.***

Acuzativul. Cazul acuzativ poate fi folosit: a) fără prepoziţie sau b) cu prepoziţie.

Acuzativul fără prepoziţie poate determina un verb îndeplinind funcţia sintactică de complement direct: *Luna plină lumina **grădinile** adormite şi **căsuţele** pitite în livezi.* (M. Sadoveanu)

Acuzativul cu prepoziţie poate determina un verb cu ajutorul prepoziţiilor simple: *a, cu, de, din, după, fără, în, între, întru, la, lîngă, pe, pentru, peste, pînă, prin, spre, sub* etc., al prepoziţiilor compuse: *de la, fără de, pe la, de către, de din, de după, de pe, de pe la* etc., precum şi cu ajutorul locuţiunilor prepoziţionale: *în afară de, alături de, înainte de, în sus de, în jos de* etc., îndeplinind următoarele funcţii sintactice:

1) complement direct: *A găsit pe urmă **satul** / **Pe ţăran** el l-a găsit.* (G. Coşbuc)

2) atribut: *În ţara mea dulce sînt drumuri **de flori.*** (V. Alecsandri)

3) nume predicativ: *Masa este **de brad.***

4) complement de agent: *Cîntînd le-aduce aminte / De-o fată din vecini, / De mame şi de-ogorul / Umplut acum **de spini.*** (G. Coşbuc)

5) complement indirect: *Calul necheză încet şi-şi întinse botul **spre stăpîn.*** (M. Sadoveanu)

6) complement sociativ: *Şi gîndirea mea furată se tot duce-ncet la vale / **Cu cel rîu** care-n veci curge, făr-a se opri din cale.* (V. Alecsandri)

7) complement instrumental: *Călăreţii umplu cîmpul şi roiesc după un semn / şi în caii lor sălbatici bat **cu scările** de lemn.* (M. Eminescu)

8) complemente circumstanţiale:

a) de timp: *Aşa sta vremea **de o săptămînă.*** (G. Galaction)

b) de loc: ***Pe cîmpia** înălbită, netedă, strălucitoare / Se văd insule de codri, s-aud cîini de vînătoare.* (V. Alecsandri)

c) de mod: *La amiază mă repezeam acasă şi îmbucam **în fugă** mîncarea.* (M. Sadoveanu)

d) cauzal: *Codrul clocoti **de zgomot** şi **de arme** şi **de bucium**.* (M. Eminescu)

e) condiţional: ***În caz de pericol**, plecaţi imediat.*

f) de excepţie: *Încolo, **afară de argatul** care îmi îngrijea de cai, nu mai aveam pe nimeni.* (M. Sadoveanu)

g) concesiv: **Cu tot acest cuvînt** *blajin şi plin de mîngîiere, femeile nu se liniştiră şi ieşiră tot năcăjite.* (M. Sadoveanu)

REGULI ORTOGRAFICE PRIVIND ÎNTREBUINŢAREA FORMELOR CAZUALE LA SUBSTANTIVE

O parte dintre substantivele feminine în *-eţe* au la G.-D. singular desinenţa *-e*: *(al) unei acurateţe, (al) unei gentileţe, (al) unei justeţe, (al) unei nobleţe, (al) unei tandreţe, (al) unei stricteţe; acurateţei, gentileţei, justeţei, nobleţei, tandreţei, stricteţei.* Altele primesc la G.-D. sg. desinenţa *-i*: *(al) unei bătrîneţi, (al) unei blîndeţi, (al) unei fineţi, (al) unei frumuseţi, (al) unei tinereţi, (al) unei tristeţi; bătrîneţii, blîndeţii, fineţii, frumuseţii, tinereţii, tristeţii.*

Substantivele proprii feminine formează G.-D. cu ajutorul articolului enclitic *-i* ca şi substantivele comune feminine, deosebindu-se astfel de cele proprii masculine care primesc la G.-D. articolul proclitic *lui*. Deci sînt corecte formele *Anei, Mariei, Olgăi, Sandei* (şi nu *lui Ana, lui Maria, lui Olga, lui Sanda*). De asemenea sînt recomandabile formele de G.-D. *bunicăi / bunicii, mamei, naşei, surorii (şi nu lui bunica, lui mama, lui naşa, lui sora*).

Pentru a face acordul articolului genitival (*al, a, ai, ale*) cu substantivul determinat e necesar să se precizeze numărul şi genul cuvîntului determinat şi să se utilizeze forma de număr şi de gen corespunzătoare a articolului genitival.

Realizarea acordului nu este dificilă atunci cînd substantivul în G. este alăturat cuvîntului regent, aflîndu-se imediat după acesta sau imediat înaintea lui: *un drum al satului, ale ţării plaiuri.*

Nu apar probleme nici atunci cînd genitivul este distanţat de regentul său printr-un atribut adjectival (*lumina clară a lunii*) sau cînd el îndeplineşte funcţia sintactică de nume predicativ (*Caietul este al elevului*).

Mai complicat este acordul atunci cînd între genitiv şi regentul său este intercalat un atribut exprimat printr-un substantiv cu prepoziţie. În cadrul acestor sintagme genitivul se poate raporta fie la primul substantiv, şi atunci articolul genitival se va acorda în gen şi număr cu acesta (*centrul de presă al guvernului*), fie la cel de-al doilea, în care caz articolul genitival se va acorda cu substantivul respectiv (*centrul de dirijare a zborului*).

Verificarea se face prin alăturarea substantivului în G. la fiecare dintre cele două substantive pentru a se stabili cuvîntul regent pentru genitiv. Astfel, în prima construcţie e vorba de *centrul guvernului* şi nu de *presa guvernului*, iar în cea de a doua se are în vedere nu *centrul zborului*, ci *dirijarea zborului*.

Acordul articolului genitival cu substantivul regent este foarte important întrucît, uneori, în funcţie de forma de acord, se poate schimba sensul întregii construcţii.

Notă. Trebuie evitată folosirea variantei invariabile a articolului genitival *a* pentru toate cazurile:
acest cal a ţăranului (în loc de *al*)
aceşti cai a ţăranului (în loc de *ai*)
aceste cărţi a elevului (în loc de *ale*).

CATEGORIA DETERMINĂRII MINIMALE

Determinarea este categoria morfologică a substantivului care exprimă, prin forme corelative, opoziţia obiect necunoscut / obiect cunoscut. Baza semantică a categoriei determinării o constituie aprecierea obiectului din punctul de vedere al cunoaşterii sau necunoaşterii lui de către cel ce vorbeşte. Indicele formal al categoriei determinării este articolul substantival (hotărît şi nehotărît).

ORGANIZAREA PARADIGMATICĂ A CATEGORIEI DETERMINĂRII (MINIMALE) LA SUBSTANTIVE

Paradigma categoriei determinării are la bază opoziţia dintre forma articulată nehotărît (cu articolul nehotărît) şi forma articulată hotărît (cu articolul hotărît) ale substantivului. Orice substantiv are şi o formă nearticulată, care este forma-tip a acestuia şi care nu ţine de paradigma determinării minimale. Structura acestei categorii ar putea fi prezentată astfel:

Forma-tip (forma nearticulată)		*munte*
Paradigma determinării minimale	forma articulată nehotărît	*un munte*
	forma articulată hotărît	*muntele*

Forma articulată nehotărît a substantivului este alcătuită cu ajutorul articolului nehotărît:

genul	masculin		feminin	
cazul / numărul	singular	plural	singular	plural
N.-A.	*un*		*o*	*nişte*
G.-D.	*unui*	*unor*	*unei*	*unor*

Articolul nehotărît este antepus substantivului fără a forma corp comun cu acesta: *un izvor, o furnică*. Uneori între articol şi substantiv poate fi intercalat un determinativ adjectival: *un lung drum, o albastră mare*. Şi în aceste grupuri articolul se referă la substantiv, nu la adjectiv.

Forma articulată hotărît a substantivului este alcătuită cu ajutorul articolului hotărît:

genul	masculin		feminin	
cazul / numărul	singular	plural	singular	plural
N.-A.	*-l (-1e, -a)*	*-i*	*-a*	*-le*
G.-D.	*-lui (-i)*	*-lor*	*-i*	*-lor*

Articolul hotărît este postpus substantivului, alcătuind împreună cu acesta o unitate aglutinată: *izvorul, furnica*. Cînd substantivul este precedat de un adjectiv, articolul este preluat formal de acesta: *bătrînul stejar, dulcea lăcrimioară*. Din punct de vedere semantic, şi în acest caz articolul caracterizează substantivul.

VALORILE SEMANTICE ALE CATEGORIEI DETERMINĂRII

Opoziţia semantică de bază a categoriei determinării minimale cuprinde două valori: cunoscut / necunoscut.

Funcţia articolului substantival ca indice formal al determinării minimale constă în detaşarea şi individualizarea unui obiect dintr-o clasă de obiecte de acelaşi fel. Diferenţa dintre valorile celor două tipuri de articol rezidă în gradul de individualizare: articolul nehotărît alăturat substantivului individualizează un obiect necunoscut, iar cel hotărît — un obiect cunoscut.

Articolul nehotărît, utilizat pe lîngă un substantiv, serveşte la evidenţierea unui obiect necunoscut dintr-o clasă de obiecte omogene. Astfel, substantivul determinat nehotărît exprimă sensul „un oarecare obiect dintr-o clasă de obiecte de acelaşi fel". De exemplu: *un caiet, o carte*.

Articolul hotărît, ataşat unui substantiv, trimite la un obiect cunoscut, care este unicul posibil în situaţia dată de comunicare. Substantivul articulat definit are semnificaţia „obiectul acesta", „obiectul cunoscut", „obiectul despre care a mai fost vorba". De exemplu: *caietul (*dat*), cartea (*dată*)*.

CONDIŢIILE UTILIZĂRII ARTICOLULUI HOTĂRÎT ŞI NEHOTĂRÎT

Drept bază pentru opoziţia obiect cunoscut / obiect necunoscut serveşte gradul de informare a vorbitorului asupra obiectelor denumite.

În ceea ce priveşte condiţiile concrete de cunoaştere sau necunoaştere a obiectelor, sînt de menţionat următoarele.

Substantivul articulat nehotărît denumeşte unul dintre reprezentanţii clasei date. Din perspectiva situaţiei de comunicare, un obiect poate fi necunoscut în cazul cînd există o clasă de obiecte de acelaşi fel, caracterul necunoscut al obiectului fiind determinat de posibilitatea alegerii unui obiect dintr-o mulţime de obiecte omogene. De exemplu: *un arbore, un cal* ş. a. m. d., în anumite situaţii, pot fi necunoscuţi vorbitorului, întrucît în realitate există mulţimi, clase de asemenea obiecte, cu care obiectul de referinţă ar putea fi confundat. Pe de altă parte, obiectele unice sînt inconfundabile şi deci prin prisma categoriei determinării apar ca fiind cunoscute. Numele acestor obiecte în enunţ sînt articulate hotărît. De exemplu, este corectă propoziţia *Răsare soarele* şi nu *Răsare un soare*.

Funcţia de bază a articolului hotărît constă în individualizarea unui obiect cunoscut. Prin acest articol se accentuează unicitatea obiectului în situaţia dată de comunicare, subliniindu-se imposibilitatea alegerii alternative.

După specificul său funcţional şi semantic, articolul hotărît este un element de natură anaforică şi deictică, asemănîndu-se cu adjectivul pronominal demonstrativ. Caracterul dublu al articolului dat este determinat de factorii pe baza cărora obiectul se consideră cunoscut.

În primul rînd, obiectul apare ca fiind cunoscut cînd el se află în cîmpul vizual al vorbitorilor (*Iată lacul!*). În acest caz se face simţit caracterul deictic al articolului hotărît.

În al doilea rînd, obiectul apare ca fiind cunoscut datorită faptului că numele lui a fost pomenit anterior, adică la repetarea numirii lui. O atare utilizare a articolului poartă un caracter anaforic, întrucît el trimite la numele obiectului

pomenit mai înainte în text. *Trăia odată o babă şi un moşneag. Baba avea o găină şi moşneagul un cucoş.* (I. Creangă)

În al treilea rînd, obiectul apare ca fiind cunoscut vorbitorului din experienţa lui precedentă.

În sfîrşit, apar ca fiind întotdeauna cunoscute obiectele existente în realitate într-un singur exemplar (*A răsărit luna*).

REGULI PRIVIND UTILIZAREA CORECTĂ A ARTICOLULUI SUBSTANTIVAL

Substantivele feminine terminate la singular nearticulat în *-ie* în hiat sau diftong se scriu la forma articulată cu *-ia* (nu cu *-iia* sau *-ea*): *cîmpia, fantezia, făclia, istoria, teoria* (nu *cîmpiia, fanteziia* etc.); *cheia, scînteia, văpaia* (nu *cheea, scînteea* etc.).

Substantivele feminine terminate în *-ee* în hiat şi cele în *-e* după consoană se scriu la forma de singular articulată hotărît cu *-ea* (nu cu *-eia*): *epopeea, ideea, mareea, orhideea, tranşeea, cererea, delicateţea, imaginea, lancea.*

Numele zilelor terminate în *-i* asilabic după consoană se scriu de asemenea la forma articulată hotărît cu *-ea*: *lunea, marţea, miercurea, vinerea,* dar *joia.*

Substantivele masculine cu pluralul în *-ii* se scriu la forma articulată hotărît cu *-iii*: *copii — copiii, fii — fiii, harabagii — harabagiii, surugii — surugiii, vizitii — vizitiii etc.*

DECLINAREA SUBSTANTIVULUI

Totalitatea modificărilor pe care le suportă un substantiv pentru a marca opoziţiile gramaticale de caz, număr şi determinare constituie declinarea lui. Ea se realizează cu ajutorul articolului substantival şi al desinenţei.

În cadrul substantivului se disting trei tipuri flexionare sau trei subclase care se caracterizează printr-o modalitate identică de modificare după caz, număr şi determinare. Modelele de declinare a substantivelor româneşti au la bază cele trei genuri ale substantivului:

1) modelul substantivelor masculine;
2) modelul substantivelor feminine;
3) modelul substantivelor neutre.

Are un anumit specific declinarea substantivelor proprii, faţă de cea a substantivelor comune, şi declinarea substantivelor compuse, faţă de cea a substantivelor simple sau derivate.

E necesar să se menţioneze că, deoarece formele de N. şi de A., pe de o parte, şi cele de G. şi D., pe de altă parte, sînt omonime (parţiale sau totale), în cele ce urmează, formele cazuale vor fi grupate cîte două, deci N.-A. şi G.-D.

Declinarea cu articol nehotărît

Substantivele masculine

	singular		plural
N.-A.	*un codru*	N.-A.	*nişte codri*
G.-D.	*unui codru*	G.-D.	*unor codri*

Substantive feminine

	singular		plural
N.-A.	*o ramură*	N.-A.	*nişte ramuri*
G.-D.	*unei ramuri*	G.-D.	*unor ramuri*

Substantive neutre

N.-A.	*un tren*	N.-A.	*nişte trenuri*
G.-D.	*unui tren*	G.-D.	*unor trenuri*

Declinarea cu articol hotărît

Substantive masculine

N.-A.	*codrul*	N.-A.	*codrii*
G.-D.	*codrului*	G.-D.	*codrilor*

Substantive feminine

N.-A.	*ramura*	N.-A.	*ramurile*
G.-D.	*ramurii*	G.-D.	*ramurilor*

Substantive neutre

N.-A.	*trenul*	N.-A.	*trenurile*
G.-D.	*trenului*	G.-D.	*trenurilor*

DECLINAREA SUBSTANTIVULUI CU ADJECTIVUL ANTEPUS

Declinarea cu articol nehotărît

Substantive masculine

	singular		plural
N.-A.	*un bun prieten*	N.-A.	*nişte buni prieteni*
G.-D.	*unui bun prieten*	G.-D.	*unor buni prieteni*

Substantive feminine

N.-A.	*o minunată poveste*	N.-A.	*nişte minunate poveşti*
G.-D.	*unei minunate poveşti*	G.-D.	*unor minunate poveşti*

Substantive neutre

N.-A.	*un frumos tablou*	N.-A.	*nişte frumoase tablouri*
G.-D.	*unui frumos tablou*	G.-D.	*unor frumoase tablouri*

Declinarea cu articol hotărît

Substantive masculine

N.-A.	*bunul prieten*	N.-A.	*bunii prieteni*
G.-D.	*bunului prieten*	G.-D.	*bunilor prieteni*

Substantive feminine

N.-A.	*minunata poveste*	N.-A.	*minunatele poveşti*
G.-D.	*minunatei poveşti*	G.-D.	*minunatelor poveşti*

Substantive neutre

N.-A.	*frumosul tablou*	N.-A.	*frumoasele tablouri*
G.-D.	*frumosului tablou*	G.-D.	*frumoaselor tablouri*

DECLINAREA SUBSTANTIVULUI CU ADJECTIVUL POSTPUS

Declinarea cu articol nehotărît

Substantive masculine

	singular		**plural**
N.-A.	*un prieten bun*	N.-A.	*nişte prieteni buni*
G.-D.	*unui prieten bun*	G.-D.	*unor prieteni buni*

Substantive feminine

N.-A.	*o poveste minunată*	N.-A.	*nişte poveşti minunate*
G.-D.	*unei poveşti minunate*	G.-D.	*unor poveşti minunate*

Substantive neutre

N.-A.	*un tablou frumos*	N.-A.	*nişte tablouri frumoase*
G.-D.	*unui tablou frumos*	G.-D.	*unor tablouri frumoase*

Declinarea cu articol hotărît

Substantive masculine

N.-A.	*prietenul bun*	N.-A.	*prietenii buni*
G.-D.	*prietenului bun*	G.-D.	*prietenilor buni*

Substantive feminine

N.-A.	*povestea minunată*	N.-A.	*poveştile minunate*
G.-D.	*poveştii minunate*	G.-D.	*poveştilor minunate*

Substantive neutre

N.-A.	*tabloul frumos*	N.-A.	*tablourile frumoase*
G.-D.	*tabloului frumos*	G.-D.	*tablourilor frumoase*

DECLINAREA SUBSTANTIVELOR COMPUSE

Substantivele compuse se caracterizează prin anumite particularităţi flexionare şi de articulare, determinate de tipul elementelor constituente şi de gradul de unitate morfologică.

În ceea ce priveşte capacitatea lor de a se combina cu articolele, hotărît şi nehotărît, substantivele compuse se împart în:

— substantive compuse care se declină numai cu articolul nehotărît: *un tîrîie-brîu, un pierde-vară, un coate-goale, un burtă-verde* etc.;

— substantive compuse care se declină atît cu articolul hotărît, cît şi cu cel nehotărît.

Articolul nehotărît este antepus substantivului compus, iar cel hotărît este postpus fie primului, fie celui de al doilea component:

un redactor-şef — redactorul-şef;

un botgros — botgrosul.

Din punctul de vedere al variabilităţii desinenţei propriu-zise, compusele formează cîteva subclase:

a) compuse invariabile;

b) compuse cu primul termen variabil;

c) compuse cu cel de al doilea termen variabil;

d) compuse cu ambii termeni variabili.

Declinarea substantivelor compuse ar putea fi prezentată cu ajutorul tabelului ce urmează:

Structura substantivelor compuse	Caracterul articulării	Termenul articulat enclitic	Termenii variabili	Exemple şi modele de declinare a substantivelor compuse	
				singular	plural
1. S.+S.	a) hot. / nehot.	I	ambii	N.-A. *cîinele-lup** G.-D. *cîinelui-lup*	*cîinii-lupi* *cîinilor-lupi*
				N.-A. *puşca-mitralieră* G.-D. *puştii-mitraliere*	*puştile-mitraliere* *puştilor-mitraliere*
	b) hot. / nehot.	I	I	N.-A. *pasărea-liră* G.-D. *păsării-liră*	*păsările-liră* *păsărilor-liră*
	c) hot. / nehot.	II	ambii	N.-A. *general-maiorul* G.-D. *general-maiorului*	*generali-maiorii* *generali-maiorilor*
2. S.+S. (G.)	hot. / nehot.	I	I	N.-A. *floarea-soarelui* G.-D. *florii-soarelui*	*florile-soarelui* *florilor-soarelui*
3. S.+Prep.+S.	a) hot. / nehot.	I	I	N.-A. *drumul-de-fier* G.-D. *drumului-de-fier*	*drumurile-de-fier* *drumurilor-de-fier*
	b) hot. / nehot.	II	II	N.-A. *untdelemnul* G.-D. *untdelemnului*	
	c) nehot.	—	—	N.-A. *un brînză-n-sticlă* G.-D. *unui brînză-n-sticlă*	
4. S.+Adj. sau Adj.+S.		I	ambii	N.-A. *floarea-domnească* G.-D. *florii-domneşti*	*florile-domneşti* *florilor-domneşti*
				N.-A. *buna-credinţă* G.-D. *bunei-credinţe*	*bunele-credinte* *bunelor-credinţe*
	b) hot. / nehot.	II	II	N.-A. *dreptunghiul* G.-D. *dreptunghiului*	*dreptunghiurile* *dreptunghiurilor*

* La substantivele articulabile hotărît şi nehotărît sînt prezente numai formele articulate hotărît, întrucît articolul nehotărît stă totdeauna înaintea substantivului compus.

Structura substantivelor compuse	Caracterul articulării	Termenul articulat enclitic	Termenii variabili	Exemple şi modele de declinare a substantivelor compuse	
				singular	plural
	c) hot. / nehot.	II	II	N.-A. *bunăvoinţa* G.-D. *bunăvoinţei*	
				N.-A. *liber-cugetătorul* G.-D. *liber-cugetătorului*	*liber-cugetătorii* *liber-cugetătorilor*
	d) nehot.	—	—	*un coate-goale, un burtă-verde,* *un maţe-pestriţe, un vorbă-lungă*	
5. Num.+S. sau S.+Num.	a) hot. / nehot.	II	II	N.-A. *primăvara* G.-D. *primăverii*	*primăverile* *primăverilor*
				N.-A. *prim-ministrul (şi primul-ministru)* G.-D. *prim-ministrului (şi primului-ministru)*	
				N.-A. *prim-miniştrii (şi primii-miniştri)* G.-D. *prim-miniştrilor (şi primilor-miniştri)*	
	b) hot. / nehot.	I	ambii	N.-A. *prima-balerină* G.-D. *primei-balerine*	*primele-balerine* *primelor-balerine*
	c) nehot.	—	—	*un doi-fraţi, un cinci-degete, un nouă-ochi*	
6. S.+V. sau V.+S.	neartic. enclitic	—	invar.	*un gură-cască, un meşter-strică, un prinde-muşte,* *un tîrîie-brîu, un zgîrîie-brînză, un vîntură-lume*	
7. Adv.+S.	hot. / nehot.	II	II	N.-A. *binefacerea* G.-D. *binefacerii*	*binefacerile* *binefacerilor*
8. Prep.+S.	hot. / nehot.	II	II	N.-A. *fărădelegea* G.-D. *fărădelegii*	*fărădelegile* *fărădelegilor*
9. Propoziţii sau fraze	nehot.	—	—	*un ducă-se-pe-pustii, un ucigă-l-toaca, un lă-mă-mamă,* *un du-te-vino, un lasă-mă-să-te-las*	

DECLINAREA SUBSTANTIVELOR PROPRII

Din punctul de vedere al categoriei numărului, toate substantivele proprii sînt fie s**ingularia tantum**, fie **pluralia tantum** şi se declină respectiv numai la singular sau numai la plural:

Singularia tantum

N.-A.	*Andrei*	*Moldova*	*Dunărea*
G.-D. *(al, a, ai, ale)*	*lui Andrei*	*Moldovei*	*Dunării*

Pluralia tantum

N.-A.	*Alpii*	*Apeninii*	*Carpaţii*
G.-D. *(al, a, ai, ale)*	*Alpilor*	*Apeninilor*	*Carpaţilor*

Sub aspect lexico-semantic, substantivele proprii se împart în două subclase: nume proprii de animate şi nume proprii de inanimate. Din prima subclasă fac parte antroponimele (numele de persoană) şi zoonimele (numele de animale). În cea de a doua intră în primul rînd toponimele (numirile geografice).

În rest, substantivele proprii se declină ca şi cele comune, prezentînd doar anumite particularităţi.

Numele de persoană masculine primesc la G.-D. articolul proclitic *lui*:

N.-A.	*Alexandru*	*Gheorghe*	*Ion*
G.-D. *(al, a, ai, ale) lui*	*Alexandru*	*lui Gheorghe*	*lui Ion*

Majoritatea numelor de persoană feminine formează G.-D. ca şi substantivele comune feminine cu ajutorul articolului enclitic *-i*: *Anei, Mariei* (şi nu *lui Ana, lui Maria*). Fac excepţie substantivele proprii feminine de origine străină nearticulabile enclitic. Ele primesc la G.-D. articolul proclitic *lui* (ca şi numele de persoană masculine): *lui Mimi, lui Lili*.

Numele de persoană feminine articulabile enclitic au la G.-D. desinenţele *-ă(i)* şi *-e(i)*. Prima desinenţă este proprie substantivelor cu tema în *-c, -g*, iar a doua — tuturor celorlalte: *Floricăi, Olgăi; Anei, Angelei, Mariei, Cristinei.*

Un alt specific al numelor proprii feminine la G. D. este păstrarea intactă, nealterată a temei. Pentru ele nu sînt specifice nici alternanţele vocalice, nici cele consonantice proprii substantivelor comune. Comp.:

N.-A.		G.-D.		N.-A.		G.-D.
floarea	/	*florii,*	dar	*Ioana*	/	*Ioanei*
poiana	/	*poienei,*		*Adriana*	/	*Adrianei*
pasărea	/	*păsării,*		*Smaranda*	/	*Smarandei*
leoaica	/	*leoaicei,*		*Aurica*	/	*Auricăi*
creanga	/	*crengii,*		*Olga*	/	*Olgăi*
grinda	/	*grinzii,*		*Rusanda*	/	*Rusandei*
harta	/	*hărţii,*		*Marta*	/	*Martei*

Vocativul numelor de persoană feminine, de regulă, este omonim cu forma de N.-A. De la unele nume de persoană feminine se pot forma şi vocative cu desinenţele *-o* sau *-e* (*Ano! Ileano! Marie! Iulie!*), ele însă sînt nerecomandabile.

La A. toate numele proprii de animate cu funcţie sintactică de complement direct sînt însoţite de prepoziţia *pe*: *L-am întîlnit pe Gheorghe.*

Numele proprii de inanimate (numirile geografice sau toponimele) se declină ca şi substantivele comune.

N.-A.	*Prutul*	*Apeninii*	*Bucovina*	*Atena*
G.-D.	*Prutului*	*Apeninilor*	*Bucovinei*	*Atenei*

Cît priveşte substantivele proprii compuse, ele se declină după modelele substantivelor compuse comune.

FORMAREA SUBSTANTIVELOR

SUBSTANTIVE FORMATE PRIN PREFIXARE

Prefixarea este un procedeu puţin mai productiv în cazul substantivelor.
Cele mai importante prefixe sînt:
anti-: *antimaterie, antiistorism, antispumant*;
ne-: *neadevăr, nefiinţă, nehotărîre, nenoroc*;
con-: (cu variantele fonetice *com*-, *co*-): *coautor, concetăţean, confrate, compatriot*;
des-: (cu variantele fonetice *dez*-, *de*-): *desfrîu, dezgust, deznădejde, dezordine, desublimare*;
stră-: *străbun, străbunic, strănepot*;
răs-: (cu varianta fonetică *răz*-): *răscruce, răspăr, răstimp, răzbunare;*
re-: *recirculaţie, renume*;
post-: *postfaţă*;
pre-: *preforjare*;
sub-: *subnutriţie.*

SUBSTANTIVE FORMATE PRIN SUFIXARE

Sufixarea este cel mai productiv procedeu de formare a substantivelor în limba română. Drept bază pentru alcătuirea noilor substantive prin acest procedeu servesc temele adjectivale, verbale şi substantivale.

În tabelul de mai jos sînt sistematizate şi prezentate sufixele substantivale în ordinea semnificaţiei lor.

Semnificaţia generală a sufixelor	Sufixele	Exemple
1	2	3
1. Diminutivitate (exprimă ideea de micime a obiectului şi/sau o notă afectivă)	*-el*	*bătrînel, clopoţel, gîndăcel*
	-ea	*păsărea, potecea, rămurea*
	-aş	*ciobănaş, fluturaş, pîrîiaş*
	-uş	*ineluş, picioruş, viţeluş*
	-uşă	*căldăruşă, găinuşă, urechiuşă*
	-ic	*nenic, frătic, tătic*
	-ică	*papuşică, pîinică, ulcică*
	-icică	*cărticică, floricică, pietricică*
	-ulică	*moşulică, ursulică, ziulică*
	-ice	*găurice, măturice, pădurice*
	-uc	*năsuc, pătuc, sătuc*
	-ucă	*mămucă, duducă*
	-uică	*nevăstuică, ferestruică*

1	2	3
	-uşcă *-ior* *-ioară* *-cior* *-cioară* *-işor* *-işoară* *-uşor* *-uşoară* *-iţă* *-uliţă* *-uţ* *-uţă* *-eţ* *-uleţ* *-uie*	*femeiuşcă, răţuşcă* *dulăpior, frăţior, pantofior* *aripioară, inimioară, mustăcioară* *glăscior, născior, oscior* *căscioară, mescioară* *anişor, ochişor* *fetişoară, ţărişoară, viişoară* *cuibuşor, pufuşor, pluguşor* *lefuşoară, trebuşoară, văcuşoară* *cheiţă, copiliţă, poieniţă* *gîsculiţă, neiculiţă, puiculiţă* *brăduţ, căluţ, moşneguţ* *căsuţă, pisicuţă, potecuţă* *podeţ, horneţ* *cerculeţ, ghemuleţ, roibuleţ* *cărăruie, cetăţuie, flăcăruie*
2. Augmentativitate (exprimă ideea de mărime excesivă a obiectului şi/sau un sens depreciativ)	*-oi* *-oaie* *-an* *-andru*	*căsoi, moviloi, pietroi* *buzoaie, străchinoaie, tălpoaie* *bogătan, lungan* *băieţandru, flăcăiandru, căţelandru*
3. Colectivitate sau cantitate mare	*-ime* *-et* *-ătate* *-ărie*	*boierime, motănime, negustorime* *bănet, tineret* *golătate, creştinătate, păgînătate* *apărie, dantelărie, viermărie*
4. Loc pe care se află ansambluri, mulţimi de obiecte	*-iş* *-işte* *-et*	*bolovăniş, mărăciniş, zmeuriş* *cînepişte, păpurişte, trifoişte* *alunet, brădet, prunet*
5. Agent al acţiunii (după funcţie, după profesiune sau după apartenenţa la un curent, organizaţie etc.)	*-ar* *-aş* *-er* *-eţ* *-giu* *-tor* *-ist* *-nic* *-toare* *-easă* *-iţă*	*cojocar, morar, rotar* *arcaş, căruţaş, vîslaş* *cimpoier, oier, străjer* *drumeţ, cîntăreţ* *barcagiu, macaragiu, sacagiu* *croitor, mijlocitor, scriitor* *farmacist, paşoptist, şahist* *paharnic, paznic, vistiernic* *mulgătoare, servitoare, ţesătoare* *croitoreasă, negustoreasă, spălătoreasă* *călugăriţă, morăriţă, şcolăriţă*
6. Persoană (după apartenenţa locală)	*-an* *-(e/i)an* *-ez*	*american, belgian, orheian* *ardelean, bălţean* *chinez, cubanez, olandez*
7. Funcţie, ocupaţie, starea socială	*-ie* *-it*	*actorie, plugărie, răzeşie* *albinărit, păstorit, vierit*
8. Sediu, local, atelier, magazin	*-ie*	*brutărie, fierărie, lemnărie*

1	2	3
9. Instrument, unealtă, mecanism	*-ar* *-tor* *-toare*	*brăzdar, colţar, degetar* *răşchitor, răzuitor, sucitor* *depănătoare, semănătoare, vînturătoare*
10. Obiect, persoană care se caracterizează printr-o însuşire	*-ilă* *-uş* *-(i/ă)tură*	*buzilă, lungilă, setilă* *albuş, alunecuş, gălbenuş* *cotitură, sucitură, fundătură*
11. Obiect care constituie rezultatul unei acţiuni sau care serveşte drept mijloc în realizarea unei acţiuni	*-(e/i)ală* *-(ă/i)tură* *-ură* *-uş* *-et*	*momeală, plămădeală, urzeală* *crestătură, fiertură, ţesătură* *strînsură, scursură* *picuş, rumeguş* *foşnet, pocnet, răcnet*
12. Teorii, doctrine, curente	*-ism*	*descriptivism, ortodoxism, paşoptism*
13. Însuşire	*-(ă/i)tate* *-(ă/i)ciune* *- eală* *-ie* *-enie* *-inţă* *-eţe* *-ime*	*bunătate, exactitate, inventivitate* *deşteptăciune, moliciune, uscăciune* *amăreală, fierbinţeală, răceală* *dărnicie, gingăşie, vitejie* *curăţenie, dîrzenie, omenie* *iscusinţă, nesăbuinţă, uşurinţă* *blîndeţe, stricteţe, tristeţe* *adîncime, cruzime, desime*
14. Acţiune, stare, relaţie	*-re* *-(a/e)nie* *-(e/i)ală* *-(a/i)nţă* *-(ă/i)tură* *-ămînt* *-(ă)ciune* *-(i/î/u)ş*	*salinizare, sclipire, sublimare* *despărţenie, împărtăşanie, strădanie* *bălăceală, jecmăneală, săpuneală* *cutezanţă, chibzuinţă, pocăinţă, silinţă* *cusătură, înghiţitură, împunsătură* *consimţămînt, deznodămînt, legămînt* *înşelăciune, plecăciune* *coborîş, măritiş, urcuş*

SUBSTANTIVE FORMATE PRIN COMPUNERE

După cuvintele de bază care intră în componenţa lor, substantivele compuse sînt de două feluri:

a) substantive compuse formate din cuvinte întregi sau rădăcini;

b) substantive formate din elemente de compunere (de regulă, internaţionalisme), care nu există independent în limba română.

Cele mai productive modele de formare a substantivelor compuse din cuvinte întregi sau rădăcini sînt următoarele:

1) substantiv la nominativ + substantiv la nominativ: *cîine-lup, inginer-şef, puşcă-mitralieră;*

2) substantiv la nominativ + substantiv la genitiv: *Calea-Robilor, gura-leului, traista-ciobanului;*

3) substantiv la nominativ + prepoziţie + substantiv: *buhai-de-baltă, cocoş-de-munte, drum-de-fier;*

4) substantiv la nominativ + adjectiv sau adjectiv + substantiv la nominativ: *argint-viu, coate-goale, bună-cuviinţă, bunăstare, dreptunghi;*

5) numeral + substantiv la nominativ sau substantiv la nominativ + numeral: *trei-fraţi, cinci-clopoţei;*

6) substantiv + verb sau verb + substantiv: *gură-cască, soare-apune, încurcă-lume, pierde-vară, tîrîie-brîu;*

7) substantive formate prin contopirea unei propoziţii imperative: *ducă-se-pe-pustii, nu-mă-uita, lasă-mă-să-te-las, lă-mă-mamă, ucigă-l-toaca.*

Cele mai frecvente elemente de compunere sînt:

aero- (= „de aer“): *aeronavă*;
auto- I (= „de la sine“): *autoaprindere*;
auto- II (= „de automobil“): *autobază;*
bio- (= „viaţă“): *biodinamică*;
foto- (= „de fotografie“): *fotoreportaj*;
hidro- (= „de apă“): *hidrocentrală*;
micro- (= „de proporţii mici“): *microautobuz*;
moto- (= „cu motor“): *motonavă*;
neo- (= „de factură nouă“): *neonazism;*
poli- (= „cu multiple elemente“): *polivitamină*;
port- (= „purtător de..., susţinător de... “): *portchei, portdrapel;*
pseudo- (= „de factură falsă“): *pseudodemocraţie*;
tele- (= „realizat de la distanţă“): *telesemnalizare;*
termo- (= „de căldură“): *termocentrală, termoizolare*;
vice- (= „adjunct“): *vicepreşedinte, viceamiral.*

SUBSTANTIVE FORMATE PRIN CONVERSIUNE

Procedeul de trecere a unor cuvinte în clasa substantivului este numit substantivizare.

În limba română contemporană se întîlnesc mai multe modele concrete de substantivizare:

1) Adjectiv → substantiv: *(cer) albastru > albastrul (cerului), (om) bolnav > bolnav, (om) leneş > leneş, (om) viclean > viclean.*

Substantivele de origine adjectivală pot avea sensul abstract de însuşire: *(zăpadă) albă > albul (zăpezii)* sau sensul concret de purtător al însuşirii (persoană, obiect): *(om) sărac > sărac*. De regulă, substantivele deadjectivale cu sens concret admit opoziţia de număr (*un bolnav > nişte bolnavi*), pot fi însoţite de ambele articole substantivale (*un sărac > săracul*), precum şi de articolul adjectival (*Cel bogat nu-l crede pe cel sărac*).

Cît priveşte substantivele deadjectivale abstracte, ele au numai forma de singular şi de cele mai multe ori apar articulate hotărît (*firescul, pitorescul, sublimul, amarul*).

Tot de acest model ţine şi substantivizarea participiilor şi gerunziilor, întrucît ele au iniţial valoare adjectivală: *(ostaşul) rănit > rănitul, (omul) păţit > păţitul, (femeia) suferindă — suferinda.*

2) Verb → substantiv. Conform acestui model se substantivizează supinele cu valoare verbală (*cosit, roit, treierat*) şi temele verbale (*cutremur < a cutremura, dezinteres < a dezinteresa, îngheţ < a îngheţa*). Ca şi în cazul modelului precedent, substantivele postverbale pot avea un sens abstract desemnînd procesul în stare pură: *apusul (soarelui), cititul (cărţilor), potcovitul (calului), îndemnul (fratelui), portul (armei)* sau un sens concret de rezultat al acţiunii: *amestec, cîştig, strop, şuier* etc.

De menţionat că substantivizarea temelor verbale este tratată uneori ca derivare regresivă prin care se înţelege constituirea unui substantiv ca rezultat al suprimării sufixului verbal (*a se astîmpăra > astîmpăr, a crede > crez*).

3) Numeral → substantiv: *un doi, un opt.*

4) Pronume → substantiv. Cîteva pronume apar ca substantive fiind însoţite de articolul hotărît (*eul, sinea*), altele primesc însă numai articolul nehotărît (*un nimic, un cineva, un altul*).

5) Adverb → substantiv. Folosite ca substantive, adverbele nu posedă toate categoriile morfologice ale noii clase. De regulă, adverbele substantivizate au numai forma de singular (*bine, rău, mîine*). Unele dintre ele apar atît cu articol nehotărît, cît şi cu articol hotărît (*un bine > binele, un greu > greul, un rău > răul*), altele însă sînt fie numai articulate hotărît (*susul, josul*), fie numai articulate nehotărît (*un ieri, un mîine, un azi*).

6) Interjecţie → substantiv: *of! > un of > ofuri; ura! > urale.*

ORTOGRAFIA SUBSTANTIVELOR DERIVATE

I. Ortografia derivatelor formate prin prefixare

a) Prefixul **con-** are trei variante fonetice: *con-, com-, co-.*

Con- se scrie în următoarele cuvinte împrumutate sau formate pe teren propriu: *concetăţean, confederaţie, consătean, consens, consîngean, conştiinţă.*

Com- apare în *compatriot, compunere*.

Co- se întîlneşte în cuvintele: *coacuzat, coasociat, coautor, codirector, coechipier, colocatar, comesean, conaţional, coparticipare, copărtaş, coproducţie, coproprietar, coraport, coreferat, cotutelă.*

b) Prefixul **des-** are următoarele variante fonetice: *des-, dez-, de-.*

Des- se scrie înainte de consoane surde: *descentralizare, descîntec, descompunere, desconsideraţie, desfrîu, deshidratare.*

Dez- se scrie înainte de vocale şi de consoane sonore şi sonante: *dezacord, dezagregare, dezangajare, dezarmare, dezasimilaţie, dezavantaj, dezbatere, dezechilibru, dezgust, deziluzie, dezinfecţie, dezinfectare, dezinteres, dezminţire, deznădejde, deznodămînt, dezordine, dezvinovăţire*.

De- se scrie în derivatele a căror temă începe cu *s*: *desăvîrşire, desecare, desensibilizare, desublimare, desulfitare, desulfurare*, precum şi în cuvintele:

debusolare, decalcifiere, decarburare, decolonizare, decompensare, dedublare, dedurizare, demilitarizare, demodulare, denuclearizare, denutriţie, deparazitare, depersonalizare, depigmentare.

c) Prefixul ***răs-*** are variantele *răs-* şi *răz-*.

Răs- se scrie în cuvintele a căror temă începe cu o consoană surdă: *răscroială, răscruce, răscumpărare, răsfăţ, răsfoire, răsfrîngere, răspăr, răsplată, răsputere, răstălmăcire, răstimp, răsturnare.*

Răz- se scrie înaintea vocalelor şi a consoanelor sonore şi sonante: *răzbunare, răzbunic, răznepot.*

II. Ortografia derivatelor formate prin sufixare

Sufixul *-(e/i)an*

1. Varianta ***-an*** a acestui sufix se scrie:

— după temele terminate în consoanele *c (k)* şi *g*: *african, american, costarican, dominican, mexican, mozambican, haţegan* etc. Excepţie: *cîmpulungean < Cîmpulung Moldovenesc;*

— după temele terminate în -i: *algeri-an, australi-an, belgi-an, brazili-an, columbi-an, etiopi-an, haiti-an, indi-an, indonezi-an, itali-an, orhei-an, puhoi-an, siri-an, vaslui-an* etc.

Excepţii: *Basarabia — basarab-ean, Macedonia — macedon-ean, Transilvania — transilvăn-ean*;

— după unele teme terminate în *-u*: *nicaraguan, peruan*.

Acest sufix se întîlneşte şi după alte consoane decît *c, g,* la unele substantive mai vechi: *budapestan, persan, tibetan.*

La toate aceste clase de cuvinte, cu excepţia celor care au tema terminată în *-i*, la forma de plural, sufixul rămîne neschimbat: *africani, americani, dominicani, peruani, mahomedani,* dar *australieni, belgieni* etc.

2. Varianta ***-ean*** se scrie în cuvintele cu tema terminată în orice altă consoană, în afară de *c (k)* şi *g*: *ardelean, belgrădean, călărăşean, european, făleştean, ieşean, kievean, moldovean, sucevean* etc. Tot cu *-ean* se scriu şi derivatele de la numele proprii terminate în -ea: *Coreea > coreean, Guineea > guineean, Tulcea > tulcean, Vrancea > vrîncean, Dobrogea > dobrogean.*

Verificarea scrierii cu *-ean* se face prin forma de plural. În cazul acestei variante a sufixului, are loc alternanţa *ea/e* (*ean/eni*): *ardeleni, belgrădeni, călărăşeni* etc.

3. Varianta ***-ian*** se scrie în cuvintele: *argentinian, atenian, canadian, chişinăuian, ecuadorian, irakian, iranian, israelian, palestinian, parizian, salvadorian* etc.

Pentru această variantă, în cazul opoziţiei de număr, este caracteristică alternanţa *ia/ie* (*-ian/-ieni*): *argentinian — argentinieni, atenieni, canadieni* etc.

Sufixul *-(ă/e/ie)rie*

1. Varianta ***-ărie*** poate constitui un sufix simplu (*copil + ărie*) sau poate fi alcătuită din două sufixe (*grădină + ar + ie*).

Ca sufix simplu, ea se scrie după temele terminate în consoană, în afară de *k′, g′* şi c, g: *albinărie, apărie, drăcărie, jucărie, lutărie, maşinărie, sărărie* etc.

Ca sufix compus ***(ar + ie)***, varianta dată se scrie în derivatele formate de la cele cu sufixul *-ar*: *berar > berărie, dogar > dogărie, fierar > fierărie, grădinar > grădinărie* etc.

2. Varianta ***-erie*** se scrie după temele terminate în consoanele *č, ǧ,* şi *c, g* sau semivocala *-i*: *cazangerie, tutungerie, oierie, escrocherie, dulgherie*.

3. Varianta ***-ierie*** se scrie în cuvintele împrumutate sau formate pe teren propriu cu sufixul *-ier: casierie, pionierie.*

Sufixul *-(e/i)ală*

1. Varianta ***-eală*** se scrie după temele terminate într-o consoană: *căptuşeală, coşcoveală, greşeală, învălmăşeală, îmbîcseală, oboseală, umezeală*. În cadrul opoziţiei de număr se produce alternanţa *ea/e (-eală/-eli): greşeală — greşeli, tocmeală — tocmeli*.

2. Varianta ***-ială*** se scrie în cuvintele formate de la verbele terminate în *-i* după o vocală: *căpătuială, chibzuială, mormăială, răfuială, şovăială.*

Sufixul *-eţe*

În substantivele formate de la adjective, el are terminaţia *-e* şi nu *-ă*: *bătrîneţe, blîndeţe, cărunteţe, fineţe, justeţe, nobleţe, tandreţe, tinereţe, tristeţe* etc.

Sufixul *-ism*

Se scrie cu *s*, nu cu *z*: *aeromodelism, agnosticism, birocratism, capitalism, expresionism, extremism, hegelianism, metamorfism* etc.

ORTOGRAFIA SUBSTANTIVELOR COMPUSE

Se scriu cu cratimă:

— substantivele compuse alcătuite din două substantive la cazul nominativ: *cal-putere, cîine-lup, contabil-şef, lăcătuş-mecanic, maşină-unealtă, puşcă-mitralieră* etc.;

— substantivele alcătuite dintr-un substantiv în cazul nominativ şi altul în genitiv: *Calea-Robilor, carul-zînelor, floarea-soarelui, gura-leului, ochiul-boului* etc.;

— substantivele alcătuite din două substantive legate prin prepoziţie: *bou-de-baltă, cal-de-mare, cocoş-de-munte, drum-de-fier, vierme-de-mătase* etc.;

— substantivele alcătuite dintr-un substantiv şi un adjectiv: *argint-viu, gură-spartă, mînă-lungă, bună-credinţă, bună-cuviinţă, rea-voinţă;*

— substantivele alcătuite dintr-un numeral şi un substantiv sau dintr-un substantiv şi un numeral: *doi-dinţi, trei-fraţi, secretar-prim*;

— substantivele compuse care includ în structura lor un verb: *bate-drumuri, încurcă-lume, sare-garduri, ducă-se-pe-pustii, împuşcă-n-lună, lasă-mă-să-te-las*;

— substantivele compuse cu prefixul *ex-* (cu sensul de „fost"): *ex-director, ex-ministru.*

Se scriu împreună:

— substantivele alcătuite din elemente de compunere care nu există independent în limba română: *aero-, auto-, bio-, foto-, hidro-, micro-, moto-, neo-, poli-, port-, pseudo-, tele-, termo-, vice-, -fon, -graf, -log* etc.: *aeromodel, automişcare, biodinamică, fotomontaj, microfon* etc.;

— unele substantive compuse formate dintr-un adjectiv şi un substantiv al căror ultim component este declinabil: *bunăstare, bunăvoinţă, botgros, dreptunghi, duraluminiu* etc.;

— substantivele proprii compuse: *Barbăneagră, Botgros, Boubătrîn, Captare, Catărău, Cincilei, Paierele, Ţarălungă, Şaptesate* etc.;

— substantivele alcătuite prin contopirea prepoziţiei *de* cu un substantiv sau cu un participiu substantivizat: *deîmpărţit, deînmulţit, demers, demîncare, demîncat, deochi, descăzut.*

Adjectivul

Adjectivul este o parte de vorbire autosemantică, flexibilă, care exprimă însuşiri ale obiectelor.

Sub aspect morfologic, adjectivul se caracterizează prin următoarele categorii: grad de comparaţie, gen, număr şi caz.

Adjectivul însoţeşte de cele mai multe ori un substantiv. Funcţia sa sintactică primară este cea de atribut, mai poate însă îndeplini şi funcţiile sintactice de nume predicativ, element predicativ suplimentar, complement indirect şi circumstanţial.

CLASIFICAREA LEXICO-SEMANTICĂ A ADJECTIVELOR

Sub aspect lexico-semantic, se disting următoarele subclase de adjective:
— adjective calitative (calificative, descriptive);
— adjective relative;
— adjective pronominale.

ADJECTIVE CALITATIVE

Adjectivele calitative desemnează însuşiri intrinsece ale obiectelor. Ele au forme speciale pentru exprimarea gradelor de comparaţie. Majoritatea acestor adjective pot forma, prin derivare, unităţi noi diminutivale cu nuanţă apreciativ-afectivă (*bunişor, mărişor, micuţ*). Ele pot servi de asemenea şi drept bază derivativă pentru substantive, verbe şi adverbe (*greu* > *greutate, isteţ* > *isteţime, galben* > *a se îngălbeni, moral*> *moraliceşte* etc.).

Adjectivele calitative pot fi apreciativ-senzoriale şi apreciativ-raţionale.

Primele denumesc însuşiri care sînt percepute cu ajutorul organelor de simţ. În funcţie de tipul organului de simţ, se disting:

— însuşiri percepute cu ajutorul văzului (*alb, verde, lung, scurt, mic, gras, strîmb, rotund*);
— însuşiri percepute cu ajutorul auzului (*puternic, clar*);
— însuşiri percepute cu ajutorul mirosului (*iute, greu*);
— însuşiri percepute cu ajutorul gustului (*acru, dulce, sărat*);
— însuşiri percepute cu ajutorul pipăitului (*cald, umed, aspru*);
— însuşiri percepute printr-un efort muscular (*greu, uşor, elastic*).

Adjectivele apreciativ-raţionale exprimă însuşiri care nu sînt percepute nemijlocit cu ajutorul organelor de simţ, ci sînt deduse în urma aprecierii calităţii obiectului de către vorbitor. Printre acestea se includ:

— însuşiri de caracter (*blînd, rău*);
— însuşiri legate de starea fizică (*sănătos, mut, orb*);

— însuşiri legate de durata existenţei (*tînăr, vechi, proaspăt*);
— însuşiri legate de intelect (*deştept, ager, tont*);
— însuşiri legate de starea emoţională (*vesel, trist*);
— însuşiri legate de aprecierea estetică (*frumos, urît, elegant*);
— însuşiri legate de aprecierea pragmatică (*necesar, folositor, nociv*).

ADJECTIVE RELATIVE

Adjectivele din această subclasă prezintă ca însuşiri relaţiile obiectului cu alte obiecte, acţiuni, circumstanţe. În majoritatea lor adjectivele relative sînt derivate de la teme substantivale, verbale sau adverbiale. Acestea pot exprima:

— obiectul la care se raportează lucrul calificat: *lumesc, diplomatic*;
— materialul din care este făcut obiectul calificat: *cartilaginos, pietros, lemnos*;
— elementele din care constă obiectul calificat: *şcolăresc, mărinăresc*;
— persoana căreia îi aparţine obiectul calificat: *(castel) împărătesc,* (casă) *ţărănească*;
— subiectul unor acţiuni: (acţiune) *banditească,* (întrecere) *sportivă*;
— obiectul unor acţiuni: (alegeri) *prezidenţiale*;
— locul de care e legat obiectul calificat: *muntos, pămîntesc, ceresc, occidental, insular*;
— timpul de care e legat obiectul calificat: *primăvăratic, nocturn, renascentist*;
— acţiunea pe care a înfăptuit-o obiectul calificat: *adormit, plecat, citit, băut, arzînd*.

În afară de participiile şi gerunziile adjectivizate, din această categorie fac parte adjectivele derivate de la verbe: *trecător, rătăcitor, alergător, înfloritor, supărăcios, zîmbăreţ;*

— acţiunea suportată de obiectul calificat: *abătut, lăudat, prins, arestat.*

Adjectivele relative nu se caracterizează prin categoria gradelor de comparaţie. Aceasta se explică prin faptul că relaţiile prezentate de ele ca însuşiri nu presupun o variaţie a gradualităţii lor.

ADJECTIVE PRONOMINALE

Adjectivele date sînt la origine pronume. Folosite cu valoare adjectivală, acestea nu substituie un nume, ci îl determină îndeplinind funcţia de atribut.

Există următoarele tipuri de adjective pronominale:

— posesive: *meu, tău, său, nostru, vostru; mea, ta, sa, noastră, voastră*;
— demonstrative: de apropiere: *acest(a), această(a)*, *aceşti(a), aceste(a);* de depărtare: *acel(a), acea (aceea), acei(a), acele(a)*; de identitate: *acelaşi, aceeaşi, aceiaşi, aceleaşi*; de diferenţiere: *celălalt, cealaltă, ceilalţi, celelalte*;
— de întărire: *însumi, însuţi, însuşi* etc. Unităţile din această subclasă se folosesc în limba contemporană mai ales ca adjective şi doar foarte rar, ca pronume.
— interogativ-relative: *care, ce, cît*. Acestea intră în componenţa propoziţiilor interogative, îndeplinind funcţia sintactică de atribut, sau servesc ca elemente de relaţie în cadrul propoziţiilor subordonate.
— nehotărîte: *ceva, cîteva, fiecare, oricare, orişicare, orişice, oricît, alt, vreun, vreo, fiece, niscai, niscaiva*;
— negative: *nici un, nici o*.

CLASELE FLEXIONARE ALE ADJECTIVULUI

La clasificarea morfologică a adjectivelor se ia în considerare capacitatea lor de a-şi schimba forma în funcţie de genul, numărul şi cazul cuvîntului determinat. Din punctul acesta de vedere, adjectivele se împart în variabile şi invariabile. Adjectivele variabile au forme speciale pentru marcarea opoziţiilor de gen, număr şi caz, iar adjectivele invariabile sînt cele care nu suferă nici un fel de schimbări la modificarea caracteristicilor gramaticale ale determinatului.

Adjectivele variabile sînt repartizate în mai multe clase flexionare în funcţie de numărul de forme pe care le pot avea la fiecare categorie gramaticală în parte sau la cîteva categorii luate în bloc.

După numărul de forme de care dispun (la cazul nominativ singular) pentru a se acorda cu determinatul în gen, ele se grupează în adjective cu două terminaţii (*bun — bună, alb — albă, înalt — înaltă*) şi adjective cu o singură terminaţie pentru toate genurile (*cuminte, dulce, fierbinte, limpede, mare, moale, rece, subţire, tare, tulbure, verde*). Acestea din urmă sînt terminate în *-e*.

Dacă se ţine cont de numărul total de forme admise de adjectivele variabile pentru a se acorda cu substantivul determinat în gen şi număr, ele pot fi împărţite în cîteva clase flexionare:

— adjective cu patru forme — două la nominativ singular şi două la plural (*bun — bună / buni — bune, alb — albă / albi — albe, frumos — frumoasă / frumoşi — frumoase, greu — grea / grei — grele, acru — acră / acri — acre*);

— adjective cu trei forme, care sînt de două feluri: cu două forme la nominativ singular şi una comună la plural (*drag — dragă / dragi, adînc — adîncă / adînci, firesc — firească / fireşti, cenuşiu, cenuşie / cenuşii*) şi cu două forme la masculin şi una comună la feminin (*ascultător / ascultători* m. şi *ascultătoare* f. pentru ambele numere, *instantaneu / instantanei* m. şi *instantanee* f. pentru ambele numere);

— adjective cu două forme, omonime două cîte două fie după gen, fie după număr (*mare* pentru masculin şi pentru feminin la N. sg., *mari* la pl. pentru masculin şi pentru feminin; *vioi* pentru masculin singular şi plural, *vioaie* pentru feminin singular şi plural; *vechi* pentru masculin singular şi plural şi pentru feminin plural şi G.-D. sg., *veche* pentru feminin N.-A. singular; *tenace* pentru masculin singular şi pentru feminin singular şi plural, *tenaci* pentru masculin plural).

Adjectivele invariabile au o formă unică, indiferent de indicii gramaticali ai substantivului determinat. Caracterul invariabil al acestor adjective este determinat de mai mulţi factori şi în primul rînd de originea lor.

Unele dintre ele provin de la unităţi lexicale neflexibile, cum ar fi adverbul şi interjecţia (*aievea, anume, asemenea, aşa, bine, dimpotrivă, dimprejur, gata, odată* — de la adverbe, *halal* — de la interjecţie).

Celelalte adjective invariabile sînt împrumuturi din alte limbi care nu s-au adaptat sistemului morfologic al limbii române (*acătării, antitanc, bej, bis, bleu, bleumarin, bordo, coşcogea, coşcogeamite, cloş, crem, ditai, ditamai, forte, gri, kaki, leoarcă, maro, mov, otova, roz, sadea, vernil, factice* etc.).

Sînt invariabile şi unele adjective compuse: *cumsecade, get-beget, pursînge*.

CATEGORIILE GRAMATICALE ALE ADJECTIVULUI

GRADELE DE COMPARAŢIE

În limba română adjectivul are o formă-tip care exprimă însuşirea, o serie de forme analitice care exprimă variaţia graduală a însuşirii la diferite obiecte sau la unul şi acelaşi obiect în situaţii diferite.

Organizarea paradigmatică a acestei categorii se prezintă în felul următor:

Forma-tip a adjectivului (numită şi grad pozitiv)			
Gradele de comparaţie	1) gradul comparativ		de superioritate
			de egalitate
			de inferioritate
	2) gradul superlativ	relativ	de superioritate
			de inferioritate
		absolut	de superioritate
			de inferioritate

FORMA-TIP A ADJECTIVULUI

Forma-tip a adjectivului desemnează o însuşire a unui obiect sau a unei fiinţe făcînd abstracţie de variabilitatea ei. Aceasta este forma adjectivului înregistrată în dicţionare (*alb, blînd, important, neted, putred, sălbatic*).

Forma-tip serveşte drept bază pentru constituirea gradelor de comparaţie. Considerată de majoritatea lingviştilor ca fiind gradul pozitiv al adjectivului, ea nu poate fi inclusă în cadrul acestei categorii, întrucît nu exprimă intensitatea însuşirii.

GRADUL COMPARATIV

Gradul comparativ exprimă intensitatea însuşirii unui obiect în raport cu alte obiecte sau cu el însuşi în diferite împrejurări. Comparativul are trei aspecte: de superioritate, de egalitate şi de inferioritate.

1. Comparativul de superioritate exprimă un grad mai mare al însuşirii unui obiect. El are următoarea structură: adverbul *mai* + adjectiv.

Comparativul de superioritate poate fi utilizat în următoarele construcţii:

	decît		
El este + comparativul de superioritate +	*ca*		+ ea
	de cum	+ este	+ ea

Exemplu: *Ion este mai înalt decît Andrei*.

În cadrul acestor construcţii, cel de al doilea termen este introdus prin *decît* şi *ca*, dacă acesta este exprimat printr-o parte de propoziţie, şi prin *decît* sau *de cum* dacă este o propoziţie.

El este	+	comparativul de superioritate	+	*decît* *ca* *de cum*	+	*(era)*	+	circumstanţial de loc sau de timp

E x e m p l u: *Ion este mai bun decît (era) altădată.*

El este	+	*mai mult* *mai curînd* *mai degrabă*	+	adjectivul I	+	*decît*	+	adjectivul al II-lea

E x e m p l u: *Ion este mai mult mort decît viu.* În acest caz, este vorba de două însuşiri opuse ale aceluiaşi obiect.

N o t ă. Construcţia alcătuită dintr-un adjectiv la gradul comparativ de superioritate poate fi întrebuinţată şi fără cel de al doilea termen cînd obiectul denumit de acesta este cunoscut sau subînţeles. De exemplu: *Maria este mai harnică (decît sora ei)*.

N o t ă. Comparativul de superioritate poate fi însoţit şi de adverbele *mult* sau *şi* pentru a intensifica inegalitatea însuşirii: *Ion este mult mai înalt decît Andrei.*

În limbă există construcţii echivalente semantic cu cele formate de un adjectiv la gradul comparativ de superioritate. Ele sînt alcătuite dintr-un adjectiv la forma-tip urmat de locuţiunile prepoziţionale *faţă de, pe lîngă, în comparaţie cu, în raport cu,* prin care se introduce al doilea termen al comparaţiei: *Ion este înalt în comparaţie cu Andrei.*

2. Comparativul de egalitate exprimă o însuşire ce caracterizează în aceeaşi măsură obiectele comparate. Acest grad are structura:

la fel de + adjectiv; tot aşa de + adjectiv; tot atît de + adjectiv.

Comparativul de egalitate poate fi întrebuinţat în următoarele construcţii:

El este	+	comparativul de egalitate	+	*ca (şi)* *cît(şi)* *(pre)cum*	 + +	 *este*	 +	 ea ea

E x e m p l u: *Ion este tot aşa de înalt ca şi Andrei.*

N o t ă. Conectivele *ca (şi), cît (şi)* sînt întrebuinţate cînd al doilea element este o parte de propoziţie, iar *cum* şi *precum,* atunci cînd acesta este o propoziţie (*El este la fel de puternic cum a fost şi tatăl său*).

El este	+	comparativul de egalitate	+	*ca (şi)* *cît* *(pre)cum*	+	*(era)*	+	circumstanţial de loc sau de timp

Exemplu: *Ion este tot aşa de puternic cum era altădată.*

El este	+	*pe cît de*	+	adjectivul I	+	*pe atît de*	+	adjectivul al II-lea

Exemplu: *Ion este pe cît de înalt pe atît de puternic.*

3. Comparativul de inferioritate exprimă un grad mai scăzut al unei însuşiri la obiectele comparate. Structura acestui grad se prezintă schematic astfel: *mai puţin* + adjectiv.

Comparativul de inferioritate poate fi utilizat în următoarele construcţii:

				decît					
El este	+	comparativul de inferioritate	+	*ca*	+	ea			
				de cum	+	*este*	+	ea	

Exemplu: *Ion este mai puţin înalt decît Andrei.*

				decît			circumstanţial
El este	+	comparativul de inferioritate	+	*ca*	+ *(era)*	+	de loc sau
				de cum			de timp

Exemplu: *Ion este mai puţin puternic decît era altădată.*

GRADUL SUPERLATIV

Superlativul exprimă gradul cel mai înalt sau cel mai scăzut al însuşirii unui obiect. Gradul superlativ are două aspecte: superlativul relativ şi superlativul absolut.

I. Superlativul relativ exprimă cel mai înalt sau cel mai scăzut grad al însuşirii unui obiect stabilit pe baza unei comparaţii directe dintre obiectele care se compară. Acest aspect al superlativului are două forme: 1) superlativul relativ de superioritate şi 2) superlativul relativ de inferioritate.

1) Superlativul relativ de superioritate arată că un obiect dintr-o clasă întreagă de obiecte posedă o însuşire în cel mai înalt grad. El se formează de la gradul comparativ de superioritate al adjectivului la care se adaugă formanţii *cel, cea, cei, cele*. Schematic structura lui ar putea fi reprezentată în felul următor:

cel *cea* *cei* *cele*	+	forma comparativului de superioritate

Superlativul relativ de superioritate se foloseşte în construcţii care au în poziţia celui de al doilea termen o îmbinare alcătuită din:

— prepoziţiile *dintre, printre* + un substantiv sau un pronume la plural;

— prepoziţiile *din* şi *în* + un substantiv la singular ce denumeşte ansamblul din care face parte obiectul comparat;

— prepoziţia *de* + un adverb.

El este cel mai înalt	*dintre elevi, dintre ei* *din clasă* *de acolo*

Notă. În foarte multe cazuri, cel de-al doilea termen poate rămîne neexprimat, subînţelegîndu-se din context: *Au fost trimişi cei mai buni ostaşi (din unitate). Ea este cea mai tînără (dintre noi).*

2) Superlativul relativ de inferioritate exprimă cel mai scăzut grad al însuşirii unui obiect în raport cu un ansamblu de obiecte de acelaşi fel. Este format de la gradul comparativ de inferioritate precedat de formanţii *cel, cea, cei, cele*. El are următoarea structură:

cel *cea* *cei* *cele*	+	gradul comparativ de inferioritate

Exemplu: *Elevul acesta este cel mai puţin atent din clasă.*

Ambele forme ale superlativului relativ sînt posibile numai atunci cînd se compară un obiect cu un grup alcătuit din cel puţin trei obiecte.

II. Superlativul absolut exprimă gradul cel mai înalt sau cel mai scăzut al însuşirii unui obiect fără a se face o comparaţie directă cu alte obiecte. Punctul de referinţă în raport cu care se stabileşte gradul însuşirii în acest caz îl constituie „norma“, „etalonul“ acestei însuşiri. Superlativul absolut are două forme: superlativul absolut de superioritate şi superlativul absolut de inferioritate.

1. Superlativul absolut de superioritate exprimă cel mai înalt grad al însuşirii unui obiect în raport cu norma ei.

El se formează cu ajutorul adverbului *foarte: foarte bun, foarte frumoasă, foarte harnic.*

În limba română există şi alte mijloace de exprimare a superlativului absolut de superioritate. Acestea însă nu sînt gramaticalizate, avînd un caracter mai mult expresiv. Printre ele se includ:

— grupul alcătuit dintr-un adverb de intensitate cu prepoziţia *de*: *amarnic de, colosal de, considerabil de, deosebit de, destul de, exagerat de, excepţional de, excesiv de, extraordinar de, extrem de, fantastic de, formidabil de, groaznic de, grozav de, îngrozitor de, minunat de, neînchipuit de, nemaipomenit de, nemaivăzut de, neobişnuit de, nespus de, neverosimil de, simţitor de, straşnic de, surprinzător de, teribil de, uimitor de, uluitor de.*

— grupul alcătuit dintr-o locuţiune adverbială cu prepoziţia *de*: *peste măsură de, peste orice limită de, peste poate de, din cale afară de, nevoie mare de, de mai mare dragul de*. Cînd grupul respectiv este postpus adjectivului, prepoziţia *de* nu se foloseşte: *o problemă peste măsură de dificilă — o problemă dificilă peste măsură*;

— construcţiile exclamative *aşa de, atît de, cît de, ce;*

— accentuarea specifică, lungirea vocalelor (*bu-u-un!*);

— repetarea adjectivului (*mic-mic, mare-mare*);

— îmbinarea adjectivului cu un substantiv cu valoare adverbială (*scump foc, îngheţat bocnă*);

— acelaşi substantiv reluat la genitiv (*frumoasa frumoaselor, voinicul voinicilor, minunea minunilor);*

— prefixele *arhi-, extra-, hiper-, stră-, super-, supra-, prea-, ultra- (străvechi, arhiplin, extrafin*);

— sufixul *-isim (rarisim)*.

2. Superlativul absolut de inferioritate exprimă cel mai scăzut grad al însuşirii unui obiect în raport cu norma ei. El are următoarea structură: *foarte puţin* + adjectiv. De ex.: *foarte puţin bun, foarte puţin vesel*.

Semnificaţia acestui grad de comparaţie poate fi redată şi cu ajutorul locuţiunilor adverbiale: *extrem de puţin, grozav de puţin, uluitor de puţin, de abia, mult prea puţin, insuficient de, nesatisfăcător de,* adăugate adjectivului.

ADJECTIVE COMPARABILE ŞI ADJECTIVE NECOMPARABILE

În funcţie de capacitatea lor de a avea sau nu grade de comparaţie, adjectivele se împart în două clase: adjective comparabile şi adjective necomparabile.

În prima clasă se includ majoritatea adjectivelor calitative. Însuşirile denumite de acestea pot avea diferite grade de intensitate: *scump, mai scump, la fel de scump, mai puţin scump, cel mai scump, cel mai puţin scump, foarte scump, foarte puţin scump.*

Clasa a doua cuprinde adjectivele care semnifică însuşiri invariabile, altfel spus, însuşiri cu variabilitatea zero. Acestea sînt adjectivele relative, care denumesc însuşiri ce nu se pot manifesta într-o măsură mai mare sau mai mică. Astfel, un fenomen este sau nu social, însă el nu poate fi *mai social*, *cel mai social* ş. a. m. d. Dintre aceste adjective pot fi menţionate următoarele: *agricol, american, central, civil, colectiv, francez, industrial, istoric, manual, material, mecanic, militar, mijlociu, mondial, nuclear, oficial, politic, popular, prezent, public, regional, român, secundar, şcolar, ştiinţific* etc.

Tot din această clasă fac parte şi adjectivele pronominale. În sfîrşit, sînt invariabile şi unele adjective calitative ce denumesc însuşiri absolute: *bej, brut, chior, crem, dement, dreptunghiular, etern, fix, frînt, infinit, infirm, mort, murg, nud, orb, roib, viu, oval, pătrat, prismatic, triunghiular, veşnic, şchiop, rotund, sferic.*

O situaţie aparte ocupă adjectivele care, prin însuşi conţinutul lor lexical, denotă un anumit grad de comparaţie: *superior, inferior, extrem, suprem, maxim, minim, optim, proxim, colosal, coşcogea, enorm, imens, excelent, gigantic, infim, microscopic, minuscul, major, minor, principal, uriaş, arhiplin, arhicunoscut, extraordinar, extrafin, hipersensibil, hipercorect, răscopt, preaînţelept, preaputernic, străvechi, supraaglomerat, ultrasensibil* etc.

REGULI PRIVIND UTILIZAREA GRADELOR DE COMPARAŢIE

La formarea gradelor de comparaţie e necesar să se ţină cont de următoarele reguli:

— nu se admite formarea gradelor de comparaţie de la adjectivele necomparabile;

— sînt inadmisibile construcţiile pleonastice tip: *cel mai optim, cel mai vast* etc.;

— este greşită utilizarea conjuncţiei *şi* la comparativul de superioritate sau de inferioritate: *e mai atent ca şi tine* în loc de *e mai atent ca tine*;

— nu este permisă substituirea lui *de* prin *decît* în structura comparativului cu sens cantitativ: *mai înalt decît trei metri* în loc *de mai înalt de trei metri*;

— nu este admisă folosirea comparativului de superioritate sau de inferioritate în locul superlativului relativ: *El este cel mai isteţ dintre toţi,* şi nu *El este mai isteţ dintre toţi;*

— cînd se leagă prin coordonare un adjectiv la forma-tip şi altul la un grad de comparaţie, cel de al doilea este postpus: *Ea este grijulie şi foarte atentă;*

— la repetarea cîtorva comparative este necesar ca adverbul *mai* şi, respectiv, *mai puţin* să fie reluat înaintea fiecărui adjectiv: *El devine mai bănuitor şi mai neîncrezător;*

— la coordonarea mai multor superlative relative articolul *cel, cea, cei, cele* poate fi întrebuinţat o singură dată: *El este cel mai capabil şi mai pregătit student;*

— la coordonarea mai multor superlative absolute adverbul *foarte* trebuie reluat înaintea fiecărui adjectiv *(foarte dibaci şi foarte ager)*.

GENUL ŞI NUMĂRUL

Majoritatea adjectivelor au un sistem de forme prin intermediul cărora se exprimă opoziţiile masculin/feminin şi singular/plural. Prezentarea în bloc a acestor două categorii gramaticale se explică prin faptul că una şi aceeaşi flexiune a adjectivului marchează în mod sincretic atît genul, cît şi numărul lui.

Organizarea paradigmatică a numărului la adjective este la fel ca şi a categoriei corespunzătoare a substantivului. La ambele părţi de vorbire, această categorie se realizează prin opoziţia a doi termeni: singularul şi pluralul.

Structura paradigmatică a genului la cele două părţi de vorbire este însă diferită. În cadrul adjectivului categoria genului are numai două forme: masculin şi feminin. Pentru genul neutru adjectivele nu au forme specifice: cînd determină un substantiv neutru, ele au la singular forma de masculin, iar la plural — forma de feminin.

Opoziţiile de gen şi de număr la adjectiv sînt marcate prin modificarea desinenţei, însoţită uneori de alternanţe fonetice.

În cele ce urmează, sînt prezentate schimbările desinenţelor adjectivale după gen şi număr în fiecare dintre clasele flexionare stabilite mai sus, urmînd ca alternanţele fonetice să fie date aparte.

FORMELE DE GEN ŞI DE NUMĂR ALE ADJECTIVELOR

1. Adjectivele cu patru forme flexionare marchează opoziţiile de gen şi de număr la N.-A. prin intermediul următoarelor perechi de desinenţe:

Numărul	Genul		Exemple
	m.	f.	
sg. pl.	-∅ *-i*	*-ă* *-e*	*exigent — exigentă, modest — modestă* *exigenţi — exigente, modeşti — modeste*
sg. pl.	*-u* *-i*	*-ă* *-e*	*aspru — aspră, tandru — tandră* *aspri — aspre, tandri — tandre*

Notă. Fac excepţie de la regula generală adjectivele *greu* şi *rău*:
greu — grea *rău — rea*
grei — grele *răi — rele*

2. Adjectivele cu trei forme flexionare marchează opoziţia de gen şi de număr la N.-A. cu ajutorul următoarelor perechi de desinenţe:

— la adjectivele cu o singură formă de plural pentru ambele genuri:

Numărul	Genul		Exemple	
	m.	f.		
sg. pl.	-∅ *-i*	*-ă* *-i*	*mic — mică* *mici*	*vitejesc — vitejească* *vitejeşti*
sg. pl.	*-u* *-i*	*-e* *-i*	*azuriu — azurie* *azurii*	*brumăriu — brumărie* *brumării*

Notă. Nu se încadrează în acest sistem adjectivele *nou* şi *roşu: nou — nouă — noi, roşu — roşie — roşii.*

— la adjectivele cu o singură formă de feminin pentru ambele numere:

Numărul	Genul		Exemple
	m.	f.	
sg. pl.	-∅ *-i*	*-e* *-e*	*ascultător — ascultătoare, fermecător — fermecătoare* *ascultători — ascultătoare, fermecători — fermecătoare*
sg. pl.	*-u* *-i*	*-e* *-e*	*instantaneu — instantanee, marmoreu — marmoree* *instantanei — instantanee, marmorei — marmoree*

Notă. O paradigmă aparte are adjectivul *june — jună, juni — june.*

3. Adjectivele cu două forme flexionare marchează opoziţia de gen şi de număr la N.-A. cu ajutorul următoarelor perechi de desinenţe:

— la adjectivele cu o singură formă pentru ambele genuri la singular şi cu o singură formă pentru ambele genuri la plural:

Numărul	Genul		Exemple
	m.	f.	
sg.	*-e*	*-e*	*dulce, rece, cuminte*
pl.	*-i*	*-i*	*dulci, reci, cuminţi*

— la adjectivele cu o formă pentru ambele numere la masculin şi cu o formă pentru ambele numere la feminin:

Numărul	Genul		Exemple
	m.	f.	
sg.	-∅	*-e*	*greoi — greoaie, vioi — voaie*
pl.	-∅	*-e*	*greoi — greoaie, vioi — vioaie*

Numărul	Genul		Exemple
	m.	f.	
sg.	*-i*	*-e*	*dibaci — dibace, stîngaci — stîngace*
pl.	*-i*	*-e*	*dibaci — dibace, stîngaci — stîngace*

— la adjectivele cu o formă pentru ambele numere la masculin şi feminin plural şi alta pentru feminin singular.

Numărul	Genul		Exemple
	m.	f.	
sg.	-∅	*-e*	*amărui — amăruie, verzui — verzuie*
pl.	-∅	-∅	*amărui verzui*

Notă. Din această subclasă face parte şi adjectivul *vechi* (cu derivatele lui):
vechi — veche, vechi

— la adjectivele cu o formă pentru ambele genuri la singular şi feminin plural şi alta pentru masculin plural:

Numărul	Genul		Exemple
	m.	f.	
sg.	*-e*	*-e*	*feroce, precoce*
pl.	*-i*	*-e*	*feroci — feroce, precoci — precoce*

Adjectivele diminutivale terminate în *-el* marchează opoziţia de gen şi de număr la N.-A. prin modificarea nu numai a desinenţei, ci şi a sufixului. La feminin ele au două forme: una mai frecventă în *-ică* şi cealaltă (marcată stilistic) în *-ea*. Pluralul feminin al acestor adjective se formează cu ajutorul sufixului *-ele*. De exemplu:

Numărul	Genul		Numărul	Genul	
	m.	f.		m.	f.
sg.	*bunicel*	*bunicică* (*bunicea*)	*sg.*	*frumuşel*	*frumuşică* (*frumuşea*)
pl.	*bunicei*	*bunicele*	pl.	*frumuşei*	*frumuşele*

ALTERNANŢELE FONETICE

La adjective, la fel ca la substantive, modificarea desinenţei externe este însoţită uneori şi de varierea temei, adică de alternanţe fonetice. La modificarea lor după gen şi număr au loc următoarele alternanţe:

— vocalice:

ă/e: *geamăn/gemeni*
a/e: *canadian/canadieni*
î/i: *tînăr/tineri*
e/ea: *şiret/şireată*
o/oa: *prietenos/prietenoasă*

— consonantice:

c/č: *voinic/voinici*
d/z: *timid/timizi*
g/ğ: *lung/lungi*
s/ş: *frumos/frumoşi*
st/şt: *îngust/înguşti*
str/ştr: *albastru/albaştri*
t/ţ: *chibzuit/chibzuiţi*
z/j: *treaz/treji*
sc/şt: *părintesc/părinteşti*
l/∅: *sătul/sătui, uşurel/uşurei*

ADJECTIVE DEFECTIVE DE UNELE FORME DE GEN ŞI DE NUMĂR

Există un număr nu prea mare de adjective variabile care determină, de regulă, substantive numai de un anumit gen sau număr şi deci nu sînt folosite la toate genurile sau numerele (deşi teoretic pot avea formele respective). Aceste adjective au capacitate combinatorie limitată (uneori pot determina doar un singur substantiv).

Din punctul de vedere al formelor de gen şi de număr de care dispun, aceste adjective sînt de diferite feluri:

— adjective cu formă de masculin / neutru singular (ele determină, de regulă, substantive **singularia tantum**): *arnăut* (grîu), *cianhidric* (acid), *covăsit* (lapte), *exantematic* (tifos), *farin* (zahăr), *tos* (zahăr), *gregorian* (calendar), *gordian* (nod), *sulfurat* (hidrogen) etc.;

— adjective cu formă de feminin singular: *lactee* (calea), *motrice* (forţă), *ponce* (piatră), *princeps* (ediţie), *tifoidă* (febră), *ţucără* (fasole) etc.;

— adjective cu forme de masculin singular şi masculin plural: *abductor* (muşchi), *anofel* (ţînţar), *bisect* (an) etc.;

— adjective cu forme de feminin singular şi feminin plural: *bucălaie* (oaie), *cinerară* (urnă), *diatonică* (gamă), *relictă* (specie), *sesilă* (frunză), *sterlină* (liră), *sudoripară* (glandă) etc.;

— adjective cu forme de masculin singular şi feminin plural (determină substantive neutre): *aneroid* (barometru), *bengal* (foc), *circumflex* (accent), *epicen* (substantiv), *liberian* (vas) etc.

REGULI PRIVIND ÎNTREBUINŢAREA CORECTĂ A FORMELOR DE GEN ŞI DE NUMĂR ALE ADJECTIVULUI

1) Adjectivele terminate la masculin singular nearticulat în *-iu* au pluralul nearticulat în *-ii: argintiu/argintii, cafeniu/cafenii, cenuşiu/cenuşii, fumuriu/fumurii, liliachiu/liliachii, viu/vii* etc. Tot *-ii* la plural are şi adjectivul neregulat *roşu — roşii*.

2) Alternanţa *o/oa*, prin care se diferenţiază forma masculină de cea feminină a unor adjective, nu este admisă la femininul adjectivelor neologice de tipul *autohtonă, barocă, benevolă, echivocă, erbivoră, limitrofă, monotonă, reciprocă, univocă* etc;

3) Alternanţa *l/∅,* care are loc la adjectivele vechi (*curăţel, gol, mititel, sătul* etc.), nu este admisă la formarea pluralului adjectivelor neologice de tipul *abil, abisal, amabil, astral, civil, credul, esenţial, gentil, liceal, normal* etc. şi nici la unele adjective vechi ca *domol, fudul.*

4) Alternanţa *z/j,* proprie adjectivelor vechi (*breji, treji, viteji* etc.), nu este admisă la formarea pluralului adjectivelor neologice de tipul *obezi, burghezi, confuzi* şi la cele care indică apartenenţa etnică: *englezi, francezi* etc.;

5) La adjectivele terminate în *-d* (*blînd, crud, lînced, muced, rînced, surd, şubred, ud, umed* etc.) are loc alternanţa *d/z* şi nu *d/j* (*blînd/blînzi, crud/cruzi* etc.);

6) Adjectivele terminate la singular în *-x* fac pluralul în *-cş: convex/convecşi, fix/ficşi, perplex/perplecşi, prolix/prolicşi* etc.

CAZUL

Cazul la adjectiv îndeplineşte o funcţie structural-sintactică, realizînd acordul dintre adjectiv şi substantivul determinat.

Mijloacele de exprimare a cazului la adjective sînt desinenţa şi alternanţa sunetelor.

1. Desinenţa. Cu ajutorul desinenţei se face distincţie între forma de N.-A. şi cea de G.-D. la feminin singular ale celor mai multe adjective. Desinenţa de G.-D. coincide (ca şi la substantive) cu desinenţa de plural:

			sg.	pl.
-ă	*-e*	N.-A.	*o floare albastră*	*nişte flori albastre*
-e	*-e*	G.-D.	*unei flori albastre*	*unor flori albastre*

Au desinenţă specială de G.-D. la feminin singular toate adjectivele cu patru forme flexionare (*bun, mîndru*), majoritatea adjectivelor cu trei forme flexionare (*mic, cenuşiu*), precum şi cele cu două forme flexionare (*dulce, amărui*). Restul adjectivelor, adică cele cu o singură formă de feminin la singular şi plural (*ascultător, instantaneu*), cele cu o singură formă de masculin şi o singură formă de feminin pentru ambele numere (*greoi, greoaie*), precum şi cele de tipul *eficace* nu fac distincţie între forma de N.-A. şi cea de G.-D. la feminin singular.

Cînd se declină cu un substantiv masculin sau neutru, adjectivele au o singură desinenţă pentru toate cazurile la singular şi o desinenţă pentru plural:

Masculin

			sg.	pl.
-∅	*-i*	N.-A.	*un copil vesel*	*nişte copii veseli*
-∅	*-i*	G.-D.	*unui copil vesel*	*unor copii veseli*

Feminin

-ă -e	N.-A.	*o fată veselă*	*nişte fete vesele*
-e -e	G.-D.	*unei fete vesele*	*unor fete vesele*

2. Alternanţa sunetelor. Distincţia dintre cazurile N.-A. şi G.-D. la feminin singular este marcată suplimentar, la unele adjective, şi prin intermediul alternanţei sunetelor. Alternanţele care diferenţiază formele cazuale la feminin singular coincid cu cele prin care se deosebesc formele de număr ale adjectivelor.

STRUCTURA CAZULUI VOCATIV

Vocativul adjectivelor folosite în postpunere coincide cu N.-A.: *om bun!, fată frumoasă şi harnică!, oameni buni!*

Vocativul adjectivelor antepuse se caracterizează prin următoarele particularităţi flexionare:

— este identic cu forma cazului N.-A. nearticulat: *stimată colegă!, dragă soră!, stimaţi oaspeţi!, iubiţi compatrioţi!;*

— este identic cu forma articulată hotărît de N.-A. cînd este despărţit de substantivul determinat printr-un adjectiv posesiv: *scumpul meu băiat!, buna mea învăţătoare!, scumpii mei părinţi!, dragile mele surori!*;

— la unele adjective se formează cu *-ule* cînd precedă un substantiv masculin la singular: *bunule prieten!;*

— se formează cu *-lor* cînd precedă un substantiv la plural: *scumpilor prieteni!, îndrăgitelor meleaguri!;*

— unele adjective capătă forme în *-e: iubite dascăle!, luminate împărate!, stimate domn!* Acestea sînt adjective apreciative: *bătrîne, binecuvîntate, ilustre, iubite, înalte, îndrăgite, lăudate, mărite, nepreţuite, preaînălţate, prealuminate, preamilostive, preasfinţite, preaslăvite, sărmane, scumpe, slăvite, stimate, strălucite, tinere, venerate* etc.

MIJLOACE SUPLIMENTARE DE EXPRIMARE A GENULUI, NUMĂRULUI ŞI CAZULUI LA ADJECTIVE

1. Articolul adjectival. Acest articol face legătura între adjectivul postpus şi substantivul articulat hotărît: *lumea cea mare, fratele cel mic.*

El are următoarele forme:

numărul	sg.		pl.	
genul / cazul	m.	f.	m.	f.
N.-A.	*cel*	*cea*	*cei*	*cele*
G.-D.	*celui*	*celei*	*celor*	*celor*

Articolul adjectival nu are o semnificaţie proprie, de aceea în cadrul grupului nominal el îndeplineşte doar o funcţie structurală, realizînd suplimentar acordul adjectivului cu substantivul determinat în gen, număr şi caz:

Masculin

	sg.	pl.
N.-A.	*bradul cel înalt*	*brazii cei înalţi*
G.-D.	*bradului celui înalt*	*brazilor celor înalţi*

Feminin

	sg.	pl.
N.-A.	*casa cea veche*	*casele cele vechi*
G.-D.	*casei celei vechi*	*caselor celor vechi*

Neutru

	sg.	pl.
N.-A.	*rîul cel lin*	*rîurile cele line*
G.-D.	*rîului celui lin*	*rîurilor celor line*

Articolul adjectival din componenţa numelor proprii este invariabil. Aici el nu-şi schimbă forma pentru a se acorda cu substantivul determinat în caz:

N.-A. *Mircea cel Bătrîn*
G.-D. *lui Mircea cel Bătrîn (*nu *lui Mircea celui Bătrîn)*

2. Articolul substantival hotărît. La adjectivele aşezate înaintea unui substantiv cu valoare definită, genul, numărul şi cazul sînt marcate şi cu ajutorul articolului substantival, care se ataşează întotdeauna primului termen:

Masculin

			sg.	pl.
-l	*-i*	N.-A.	*bunul prieten*	*bunii prieteni*
-lui	*-lor*	G.-D.	*bunului prieten*	*bunilor prieteni*

Feminin

			sg.	pl.
-a	*-le*	N.-A.	*înalta stîncă*	*înaltele stînci*
-i	*-lor*	G.-D.	*înaltei stînci*	*înaltelor stînci*

Neutru

			sg.	pl.
-l	*-le*	N.-A.	*lungul drum*	*lungile drumuri*
-lui	*-lor*	G.-D.	*lungului drum*	*lungilor drumuri*

REGULI PRIVIND UTILIZAREA CORECTĂ A FORMELOR DE CAZ ALE ADJECTIVULUI

Forma de G.-D. nearticulată enclitic a adjectivelor la feminin singular este identică cu cea a cazului N.-A. plural nearticulat şi are desinenţele *-e* sau *-i*. Verificarea se face deci prin această formă:

	sg.		pl.
N.-A.	*o casă mare*	N.-A.	*nişte case mari*
G.-D.	*unei case mari*	G.-D.	*unor case mari*

	sg.		pl.
N.-A.	*o căprioară sprintenă*	N.-A.	*nişte căprioare sprintene*
G.-D.	*unei căprioare sprintene*	G.-D.	*unor căprioare sprintene*

Forma de G.-D. articulată definit a celor mai multe adjective la feminin singular se formează de la G.-D. nearticulat, la care se adaugă articolul definit *-i:*

-e + i = ei: (unei) *mări liniştite* — (G.-D.) *liniştitei mări*
-i + i = ii: (unei) *voci dulci* — (G.-D.) *dulcii voci*

Fac excepţie de la această regulă adjectivele terminate la N.-A. feminin singular în *-ie*. G.-D. articulat definit al acestor adjective la singular feminin are la bază forma cazului N.-A. singular nearticulat, la care se adaugă articolul definit *-i*:

-e + i = ei: toamna aurie (N.-A.) — (G.-D.) *auriei toamne* (nu *auriii)*.

MODELE DE DECLINARE

I. Adjectivul este aşezat în urma substantivului

— cu articol nehotărît

Masculin

Singular	Plural
N. *un om bun*	N. *nişte oameni buni*
G. *(al, a, ai, ale) unui om bun*	G. *(al, a, ai, ale) unor oameni buni*
D. *unui om bun*	D. *unor oameni buni*
A. *(pe) un om bun*	A. *(pe) nişte oameni buni*

Feminin

Singular	Plural
N. *o fată frumoasă*	N. *nişte fete frumoase*
G. *(al, a, ai, ale) unei fete frumoase*	G. *(al, a, ai, ale) unor fete frumoase*
D. *unei fete frumoase*	D. *unor fete frumoase*
A. *(pe) o fată frumoasă*	A. *(pe) nişte fete frumoase*

— cu articol hotărît

Masculin

Singular	Plural
N. *omul (cel) bun*	N. *oamenii (cei) buni*
G. *(al, a, ai, ale) omului (celui) bun*	G. *(al, a, ai, ale) oamenilor (celor) buni*
D. *omului (celui) bun*	D. *oamenilor (celor) buni*
A. *(pe) omul (cel) bun*	A. *(pe) oamenii (cei) buni*

Feminin

Singular	Plural
N. *fata (cea) frumoasă*	N. *fetele (cele) frumoase*
G. *(al, a, ai, ale) fetei (celei) frumoase*	G. *(al, a, ai, ale) fetelor (celor) frumoase*
D. *fetei (celei) frumoase*	D. *fetelor (celor) frumoase*
A. *(pe) fata (cea) frumoasă*	A. *(pe) fetele (cele) frumoase*

II. Adjectivul este aşezat înaintea substantivului

— cu articol nehotărît

Masculin

Singular	Plural
N. *un bun om*	N. *nişte buni oameni*
G. *(al, a, ai, ale) unui bun om*	G. *(al, a, ai, ale) unor buni oameni*
D. *unui bun om*	D. *unor buni oameni*
A. *(pe) un bun om*	*A. (pe) nişte buni oameni*

F e m i n i n

Singular	Plural
N. *o frumoasă fată*	N. *nişte frumoase fete*
G. *(al, a, ai, ale) unei frumoase fete*	G. *(al, a, ai, ale) unor frumoase fete*
D. *unei frumoase fete*	D. *unor frumoase fete*
A. *(pe) o frumoasă fată*	A. *(pe) nişte frumoase fete*

— cu articol hotărît

M a s c u l i n

Singular	Plural
N. *bunul om*	N. *bunii oameni*
G. *(al, a, ai, ale) bunului om*	G. *(al, a, ai, ale) bunilor oameni*
D. *bunului om*	D. *bunilor oameni*
A. *(pe) bunul om*	A. *(pe) bunii oameni*

F e m i n i n

Singular	Plural
N. *frumoasa fată*	N. *frumoasele fete*
G. *(al, a, ai, ale) frumoasei fete*	G. *(al, a, ai, ale) frumoaselor fete*
D. *frumoasei fete*	D. *frumoaselor fete*
A. *(pe) frumoasa fată*	A. *(pe) frumoasele fete*

FORMAREA ADJECTIVELOR

1. Adjective formate prin prefixare

Derivarea cu prefixe sau prefixarea este un procedeu de formare a adjectivelor mai puţin productiv în limba română. Prin acest procedeu adjectivele se pot forma numai de la alte adjective. Din punct de vedere semantic, prefixele pot fi:

— prefixe cu sens negativ sau de opoziţie:

in-(im-): incalificabil, intraductibil, imperceptibil;

an-(a-): anaerob, anorganic, amoral;

ne-: neimportant, neîndemînatic, nelegitim, nemuritor, nepretenţios, nesigur;

dez- (des-): dezagreabil, dezavantajos;

de-: defavorabil, decolorat;

anti-: antiepidemic, antiimperialist, antistatal, antitanc;

contra-: contraindicat;

— prefixe care exprimă gradul de intensitate maximă a însuşirii:

arhi-: arhicunoscut, arhiplin, arhipopulat;

extra-: extradur, extraprecis;

hiper-: hipercorect;

supra-: supraabundent, supraelastic, suprapopulat;

super-: superfin, superluxos;

ultra-: ultramodern, ultrascurt;

prea-: preacurat, prealuminat, preaînţelept, preaputernic;

stră-: străbun, strălimpede, străvechi;

— prefixe care semnifică raporturi temporale sau spaţiale, precum şi relaţii de altă natură:

ante-: antebelic;
post-: postbelic, postliceal, postuniversitar;
pre-: precapitalist, preelectoral, premonopolist, preşcolar;
inter-: interjudeţean, interstatal;
extra-: extragalactic, extraşcolar, extraurban;
sub-: subacvatic, subcarpatic, subcutanat, subpămîntean;
supra-: supranatural, supraomenesc, suprarenal;
trans-: transcarpatic, transatlantic.

2. Adjective formate prin sufixare

Derivarea cu sufixe sau sufixarea este cel mai productiv procedeu de formare a adjectivelor. Prin sufixare adjectivele se pot forma de la substantive, verbe sau de la alte adjective. După natura temei derivative, noile formaţii sînt numite desubstantivale, deverbale sau deadjectivale.

Adjectivele desubstantivale se formează de la tema substantivelor comune sau proprii la care se adaugă sufixele:

-os: apos, deluros, muntos, noduros, omenos, răcoros;
-(ic)esc: frăţesc, lumesc, omenesc, ţărănesc, unguresc, actoricesc, scriitoricesc;
-(el)nic: dornic, falnic, jalnic, puternic, vremelnic;
-iu: argintiu, brumăriu, fumuriu, liliachiu, sîngeriu, timpuriu, vişiniu;
-(u)al: anual, epocal, catastrofal, mintal, săptămînal, vamal;
-(ul)ar: aluvionar, inelar, fugar, unghiular;
-(a/u)t: buzat, dungat, gulerat, guşat, ţintat, vărgat, limbut;
-aş: buclucaş, codaş, lăturaş, nărăvaş, nevoiaş;
-eş: chipeş, gureş, leneş, trupeş;
-atic: iernatic, primăvăratic, tomnatic, văratic;
-(ăr)eţ: băltăreţ, mălăieţ, pădureţ;
-(e/i)an: apusean, cîmpean, codrean, nistrean, răsăritean, eminescian, orheian.

Adjectivele deverbale se formează de la verbe cu ajutorul sufixelor:

-tor: ascultător, atrăgător, insultător, înţelegător, plictisitor;
-bil: controlabil, lăudabil, vindecabil;
-(ăr)eţ: certăreţ, plimbăreţ, plîngăreţ, săltăreţ, vorbăreţ, citeţ, îndrăzneţ;
-(a/e)lnic: prădalnic, zburdalnic, prielnic, sfielnic, şovăielnic;
-(ăr)os: arătos, fumegos, întunecos, lăudăros, lunecos;
-atic: fluşturatic, îndemînatic;
-uş: bătăuş, jucăuş;
-iu: străveziu.

Adjectivele deadjectivale se formează de la alte adjective cu ajutorul sufixelor:

-el: cuminţel, frumuşel, mărunţel, uşurel;
-uţ: călduţ, drăguţ, micuţ, negruţ, nouţ;
-(i)or: bălăior, bolnăvior, limpejor, rotunjor;
-(i/î)u: acriu, dulciu, negriu, suriu, amărîu;
-ui: albui, amărui, gălbui, verzui;

-(ul)ean: grăsulean, greulean;
-(ăl)aş: drăgălaş, golaş;
-(i/u)şor: lunguşor, mărişor, albuşor;
-os: albicios, bătrîncios, bolnăvicios, negricios, sărăcăcios;
-oi: greoi, măroi.

Derivatele care includ sufixele *-el, -uţ, -(i)or, -(i/î)u, -ui, -(ul)ean, -(ăl)aş, -(u/i)şor* exprimă, de regulă, un grad inferior al intensităţii unei însuşiri, iar cele cu sufixele *-os, -oi* redau un grad superior. Majoritatea lor au şi o nuanţă afectivă.

3. Adjective formate prin compunere

Adjectivele compuse sînt de două tipuri: adjective alcătuite din cuvinte existente independent în limbă sau din radicale şi adjective cu elemente de compunere de origine străină.

În cadrul primului tip de adjective se disting următoarele modele de compunere:

— adjectiv + adjectiv: *alb-gălbui, galben-verde, militar-industrial, social-economic, tehnico-ştiinţific* etc.;

— adverb + adjectiv: *binefăcător, nou-născut, aşa-zis, sus-pomenit, sus-pus;*

— *a* + *tot* + adjectiv: *atotbiruitor, atotputernic, atotştiutor, atotvăzător*;

— *ne* + *mai* + adjectiv: *nemaiauzit, nemaiîntîlnit, nemaipomenit, nemaivăzut.*

La cel de al doilea tip se includ adjectivele formate dintr-un element de compunere şi un adjectiv simplu:

mono-: monocelular, monofazic;
uni-: unicameral;
bi-: bianual, bilunar, bisilabic;
multi-: multimilenar, multinaţional, multisecular;
poli-: polisemantic;
semi-: semiobscur, semioficial, semiparazit.

4. Adjective formate prin conversiune

Se pot adjectiviza participiile, gerunziile, substantivele şi adverbele. Ca rezultat al adjectivizării, aceste unităţi obţin caracteristicile gramaticale ale adjectivului. Ele pot să îndeplinească funcţia de atribut, se acordă, de regulă, cu substantivul în gen, număr şi caz, iar uneori pot avea categoria gradelor de comparaţie. Există următoarele tipuri de adjectivizare:

— adjectivizarea participiilor: *locuri cunoscute, om educat, carte citită, timp pierdut, voce stinsă*;

— adjectivizarea gerunziilor: *mîini tremurînde, inimă sîngerîndă, apă clocotindă, aripi fluturînde, pîine aburindă;*

— adjectivizarea substantivelor: *cîini mai bărbaţi* (Mioriţa), *telegramă-fulger, copila-mi murmurare* (M. Eminescu);

— adjectivizarea adverbelor: *aşa vremuri, toamnă tîrzie, semănat devreme* etc.

ORTOGRAFIA ADJECTIVELOR DERIVATE ŞI COMPUSE

1. Adjectivele formate prin prefixare şi prin sufixare

Prefixul *in-* are variantele *im-* şi *i-*: *in-* se scrie înainte de vocale şi de consoane, în afară de *b, p (inadaptabil, inanimat, incombustibil, incomod, indirect, insesizabil* etc.), *im-* se scrie înainte de *b, p* (*imbatabil, impersonal, impopular, imposibil* etc.) şi *i-* se scrie înainte de consoane sonante (*imaterial, imoral, ilegal, ilogic, iraţional, ireal* etc.).

Sufixele *-eţ*, *-esc* se scriu după temele terminate în consoană (*glumeţ, măreţ, pădureţ, ostăşesc, vitejesc, englezesc, frăţesc, regesc*), iar variantele lor *-ieţ*, *-iesc* se adaugă la temele terminate în vocală (*mălăieţ, lămîieţ, ciocoiesc, femeiesc* etc.).

2. Adjectivele compuse

Se scriu cu cratimă:

— adjectivele compuse din două adjective existente independent în limbă cu sau fără vocală de legătură (*alb-gălbui, albastru-închis, instructiv-educativ, economico-social, fizico-matematic, greco-latin, tehnico-ştiinţific* etc.);

— adjectivele alcătuite dintr-un adverb şi un adjectiv (*aşa-numit, aşa-zis, nou-născut, propriu-zis, sus-pus* etc.).

Se scriu într-un cuvînt:

— adjectivele alcătuite din elemente de compunere care nu se întrebuinţează independent în limba română (*autocritic, aeropurtat, bilunar, hidroenergetic, polisemantic* etc.);

— adjectivele formate după modelele *a* + *tot* + adjectiv şi *ne* + *mai* + adjectiv (*atotbiruitor, atotputernic, atotştiutor, atotvăzător, nemaiauzit, nemaiîntîlnit, nemaipomenit* etc.).

Pronumele

Pronumele este o parte de vorbire flexibilă care substituie un nume (substantiv, adjectiv, numeral), pentru a nu fi repetat cînd e nevoie de reluarea acestuia.

De exemplu: *Ion a coborît din autobuz.* ***El*** *se întorcea din satul vecin. Satul* ***acesta*** *se află la o distanţă de 5 km de aici.*

Pronumele substituie uneori fragmente de enunţ sau chiar enunţuri întregi. De ex.:

Astăzi pluralismul de opinii a devenit o normă. ***Aceasta*** *este o urmare a noii orientări politice.*

Apa se evaporă mai repede decît uleiul. ***Aceasta*** *se poate dovedi uşor pe cale experimentală.*

Indicaţiile referitoare la obiectul desemnat de numele substituit prin pronume sînt de natură diferită: în unele cazuri cu ajutorul pronumelui se stabileşte corelaţia dintre persoane participante / neparticipante la procesul comunicării (*eu, tu, el*); în alte cazuri se precizează poziţia obiectelor (apropiate / îndepărtate) faţă de vorbitori (*acesta, acela, aceia, ceilalţi*); sînt şi cazuri cînd pronumele indică apartenenţa obiectelor desemnate (*al meu, a ta, al nostru, ale ei* etc.).

În conformitate cu specificările respective, pronumele sînt de mai multe feluri:

1. personale: *eu, tu, el (ea), noi, voi, ei (ele); dumneata, dumneavoastră* ş. a.;
2. reflexive: *sie, sine, îşi, se* ş. a.;
3. de întărire: *însumi, însăţi, înseşi* ş. a.;
4. posesive: *meu, mea, tău, ta, lui, lor, noastră* ş. a.;
5. demonstrative: *acesta, acela, aceasta, acelea* ş. a.;
6. interogative: *cine?, ce?, care?, cît?, al cîtelea?*;
7. relative: *cine, ce, care;*
8. nehotărîte (nedefinite): *oricine, fiecine, altcineva, unii, fiecare, orice* ş. a.;
9. negative*: nimeni, nici unul, nimic.*

Pentru pronume sînt caracteristice categoriile gramaticale proprii numelui (cazul, numărul, genul), la care se mai adaugă categoria persoanei, specifică unor tipuri de pronume (personale, reflexive, de întărire, posesive). Unele tipuri de pronume, în primul rînd cele personale, se caracterizează printr-un număr mare de forme supletive, moştenite din latină.

Spre deosebire de substantiv şi adjectiv, pronumele constituie un sistem închis, întrunind un inventar relativ redus de unităţi ce fac parte din lexicul cu caracter mai mult gramatical.

În majoritatea lor pronumele (excepţie făcînd doar cele personale şi reflexive) se folosesc paralel cu funcţie substantivală şi cu funcţie adjectivală (de ex.: *acesta — omul acesta; al meu — soţul meu; însăşi — însăşi vînzătoarea; fiecare — fiecare cetăţean* etc.).

Pronumele cu funcţie determinativă se acordă cu substantivul determinat în gen, număr şi caz, fiind numite adjective pronominale (de ex.: *acest creion, această carte, aceşti elevi; fiecărui cetăţean, patimile voastre* ş. a.).

În funcţie de capacitatea lor de a-şi schimba forma în raport cu categoria persoanei, pronumele se împart în două clase: a) pronume care au categoria persoanei şi b) pronume care nu au categoria persoanei.

PRONUME CARE AU CATEGORIA PERSOANEI

PRONUMELE PERSONAL

Pronumele personal indică persoana în raport cu vorbitorul. Există forme speciale de persoană pentru singular şi pentru plural:

— formele de persoana I indică la singular persoana care vorbeşte *(eu)*, iar la plural persoanele în numele cărora se vorbeşte (*noi)*;

— formele de persoana a II-a indică la singular persoana cu care se vorbeşte *(tu)*, iar la plural persoanele (*voi*) cărora le este adresată vorbirea;

— formele de persoana a III-a indică la singular o persoană sau un obiect (*el, ea*), iar la plural, mai multe persoane sau mai multe obiecte (*ei, ele*), despre care se vorbeşte, cu specificarea genului acestora.

Pronumele personal mai are forme speciale de caz (*mie, pe mine*) şi de număr *(nouă)*, iar cel de persoana a III-a — şi de gen (*el, ei, ea, ele*).

Pronumele personal are forme cazuale accentuate (li se mai spune pline sau lungi) şi neaccentuate (numite şi atone sau scurte): *ţie îţi (spun), pe tine te (întreb), lui i(-am dat)*.

Formele neaccentuate pot apărea în propoziţie singure sau împreună cu formele respective accentuate, dublîndu-le (*îţi spun, te întreb, i-am dat — îţi spun ţie, te întreb pe tine, i-am dat lui*).

Spre deosebire de substantive sau adjective, la declinarea cărora N. coincide cu A., iar G. cu D., pronumele personale au forme speciale de dativ şi de acuzativ (de ex.: N. *eu*, D. *mie*, A. *pe mine*). Acest fapt ne permite să vorbim despre valori gramaticale diferite ale cazurilor şi la substantive şi la adjective, unde la N.-A. şi G.-D. formele, cu excepţia celor feminine la singular nehotărît, coincid.

Declinarea pronumelor personale

Numărul	Cazul	acc. / neacc.	Persoana			
			I	a II-a	a III-a	
					m. şi n.	*f.*
Singular	N.	acc.	*eu*	*tu*	*el*	*ea*
	G.	acc.	—	—	*lui*	*ei*
	D.	acc. neacc.	*mie* *îmi, mi, mi-, -mi, -mi-*	*ţie* *îţi, ţi, ţi-, -ţi, -ţi-*	*lui* *îi, i, i-, -i, -i-*	*ei* *îi, i, i-, -i, -i-*
	A.	acc. neacc.	*mine* *mă, mă-, -mă, -mă-, m-, -m-*	*tine* *te, te-, -te, -te-*	*el* *îl, l-, -l, -l-*	*ea* *o, o-, -o, -o-*
	V.	acc.	—	*tu!*	—	—

Numărul	Cazul	acc. / neacc.	Persoana			
			I	a II-a	a III-a	
					m.	*f. şi n.*
Plural	N.	acc.	*noi*	*voi*	*ei*	*ele*
	G.	acc.	—	—	*lor*	*lor*
	D.	acc. neacc.	*nouă* *ne, ni, ne-, -ne, -ne-, ni-, -ni-*	*vouă* *vă, vi, vă-, -vă, v-, -v-, vi-, -vi-*	*lor* *le, li, le-, -le, -le-, li-,-li-*	*lor* *le, li, le-, -le, -le-, li-,-li-*
	A.	acc. neacc.	*noi* *ne, ne-, -ne, ne-*	*voi* *vă, vă-, v-, -v-*	*ei* *îi, i-, -i, -i-*	*ele* *le, le-, -le, -le-*
	V.	acc.	—	*voi!*	—	—

Formele neaccentuate (atone) ale pronumelor personale sînt folosite fie ca unităţi aparte nelegate de alte cuvinte *(îmi spune, mă duce, îl cheamă*), fie ca unităţi legate de cuvintele învecinate (*spune-mi, du-mă, cheamă-l*). Ultimele pot sta înaintea cuvîntului (*mi-aminteşti, m-aude, ţi-am spus*), în urma lui (*dă-i, aşteaptă-l, adu-mi*), sau între alte două cuvinte (*duce-le-aş, întoarce-mi-l*).

Folosirea izolată sau legată a formei neaccentuate este determinată de cîţiva factori, printre care: tempoul vorbirii, poziţia faţă de verb (înainte sau după), prezenţa vocalei la începutul sau la sfîrşitul cuvîntului vecin, prezenţa în vecinătatea imediată a altor pronume neaccentuate (*nu-l trimite — nu îl trimite; îmi dai — dă-mi; ţi-amintesc — îţi amintesc; m-ajută — mă ajută; ne-aşteaptă — ne aşteaptă*).

La ortografierea pronumelor personale trebuie să se ţină cont de faptul că formele neaccentuate care încep cu vocala *î-* (*îmi, îţi, îi, îl*) nu se leagă prin cratimă de cuvintele vecine (*îmi spune, îţi amintesc, îi avertizează, îi mărturisise, îl întreabă*). Se folosesc legate prin cratimă de cuvintele vecine formele paralele fără *î-* (*mi-aduse veste, spune-i noutatea, păstrează-l bine, ţi-am povestit*).

Formele neaccentuate legate se unesc prin cratimă de cuvîntul învecinat în următoarele cazuri:

1. Cînd preced verbul auxiliar la perfectul compus al modului indicativ şi la toate timpurile modului condiţional-optativ. E vorba de formele *m-, v-, l-; te-, ne-, le-; mi-, ţi-, i-* (*te-am întrebat, ţi-am spus, l-am întîlnit, ne-ai povestit; m-aş duce, te-ai întoarce, l-aş fi aşteptat, ţi-aş fi spus, v-am povestit*).

Forma de feminin *-o* se foloseşte numai la sfîrşitul formelor verbale respective, fiind legată prin cratimă (*am întrebat-o, aş opri-o, a sfătuit-o*).

2. Cînd se află după verbe la imperativ sau la gerunziu (*întreabă-mă, opreşte-le, întîlnind-o, ducîndu-l*).

3. Cînd apar după *să* din componenţa modului conjunctiv (*să-ţi povestească, să-i fi spus la timp, vrea s-o oprească,* dar: *să ne povestească, să vă fi spus, vrea să le oprească*); după aceeaşi conjuncţie din structura viitorului I indicativ (*am să-i spun, are să-ţi aducă un cadou, au să-l bată*), precum şi după

a din componenţa infinitivului (*fără a-mi spune ceva, fără a-l întreba;* însă *fără a o întreba, înainte de a le spune).*

4. Cînd apar după negaţia *nu (nu-mi strica dispoziţia, n-o îndepărta, nu-ţi dau nimic),* după pronumele interogative sau relative (*cine-l întreabă?, ce-o cauţi?, care-ţi spunea*), după alte pronume terminate în vocală (*tu-mi amintisei, toate-l mulţumesc, ea-ţi spunea,* dar*: tu ne aminteşti, toate vi s-au spus, ea vă spunea*), după adverbe terminate în vocală (*unde-l duci? atîta-ţi pot spune, aşa-ţi întoarce cartea*), după conjuncţii terminate în vocală (*dacă-i spuneai, de-ţi amintea, de-o întîlneam, şi-i spuse, ci-l oprise*), după substantive, adjective, numerale, cînd acestea se termină în vocală (*cartea-mi trebuia, peştele-ţi vine la picioare, dulce-i place, patru-ţi dau* ş. a.). La substantivele masculine şi neutre la forma hotărîtă singular, în asemenea situaţii, poate fi omis articolul *-l* (*hîrleţu-mi trebuie, vinu-i place, oratoru-l plictiseşte*); articolul *-le,* însă, se păstrează (*cîinele-l muşcase; peştele-mi place*).

5. Cînd formele de dativ *-mi, -ţi, -i, -ne, -vă, -le* sînt folosite cu sens posesiv pe lîngă substantive şi adjective (*prietena-ţi — prietena ta, viaţa-mi — viaţa mea, în juru-i — în jurul lui, stimatu-mi prieten — stimatul meu prieten, lunga-i cale — lunga lui cale*).

6. Cînd apar pe lîngă interjecţii cu valoare imperativă (*na-vă, iată-l, uite-i*).

7. Cînd un pronume neaccentuat la acuzativ singular urmează după un pronume neaccentuat la dativ (*mi-l, ţi-o, ţi-i, ni-l, vi-l, li-i, ne-o, v-o, le-o*).

Notă. Să nu se confunde pronumele aton *ţi* cu terminaţia de plural a verbului la modul imperativ: *pune-ţi-l* (= *tu să ţi-l pui ţie*) şi *puneţi-l* (= *voi să-l puneţi*).

* * *

Pe lîngă pronumele personale *el, ea, ei, ele,* la persoana a III-a se mai folosesc pronumele personale *dînsul, dînsa, dînşii, dînsele*. Ele au apărut pe baza formelor mai vechi ale pronumelui personal *însul, însa, înşii, însele,* forme ce se mai păstrează doar în construcţii cu prepoziţiile *întru, dintru, printru (într-însul, dintr-înşii, printr-însa, într-însa*).

Pronumele *dînsul* are forme de gen, număr şi caz şi se declină ca şi substantivele articulate:

	singular		plural	
	m.	f.	m.	f.
N.-A.	*dînsul*	*dînsa*	*dînşii*	*dînsele*
G.-D.	*dînsului*	*dînsei*	*dînşilor*	*dînselor*

Spre deosebire de *el, ea, ei, ele,* pronumele *dînsul, dînsa, dînşii, dînsele* au o întrebuinţare mai redusă, substituind nume de persoană.

De pronumele personale ţin de asemenea aşa-zisele pronume de politeţe (de reverenţă), care constituie o subclasă a primelor. Pronumele de politeţe se foloseşte în vorbirea cu persoanele faţă de care se exprimă o atitudine de respect sau de distanţă.

Pronumele de politeţe au forme numai pentru persoana a II-a şi a III-a:

pers. a II-a sg. *dumneata, dumneavoastră;*
pl. *dumneavoastră;*

pers. a III-a sg. *dumneasa, dumnealui, dumneaei;*
pl. *dumnealor*

După cum se vede, numai pers. a III-a sg. are forme speciale de masculin *(dumnealui)* şi de feminin *(dumneaei)*.

Dumneata şi *dumneasa*, spre deosebire de celelalte forme ale pronumelor de politeţe, au forme speciale pentru G.-D. :

N.-A. *dumneata, dumneasa*;
G.-D. *dumitale, dumisale*.

Dumneavoastră are o singură formă pentru amîndouă numere.

Formele *mata, matale,* rezultate din *dumneata, dumitale,* sînt folosite în special în exprimarea orală.

Pronumele de politeţe sînt formate din substantivul *domnia,* care în urma unor modificări fonetice s-a contopit cu formele pronominale *ta (tale), sa (sale), voastră, lui, ei, lor*.

Pentru a sublinia reverenţa, uneori se foloseşte construcţia iniţială, scrisă în două cuvinte aparte (primul începînd cu literă mare): *Domnia ta, Domniei tale, Domnia sa, Domnia voastră*. În calitate de construcţii pronominale de politeţe se folosesc şi locuţiuni pronominale de politeţe: *Înălţimea sa, Maiestatea voastră, Luminăţia ta, Excelenţa voastră*. Se admite (în anumite situaţii speciale) scrierea cu majusculă şi a celui de al doilea element: *Excelenţa Voastră, Preasfinţia Sa, Alteţa Sa*. Ele reprezintă de fapt formele protocolare din titulatura persoanelor care ocupă anumite poziţii sociale sau profesionale. Pronumele de politeţe în scris apar adesea prescurtate:

d-ta (= dumneata), *d-sa* (= dumneasa),
d-tale (= dumitale), *d-sale* (= dumisale),
d-lui (= dumnealui), *d-voastră, dvs.* sau *dv.* (= dumneavoastră),
d-ei (= dumneaei), *d-lor* (= dumnealor).

Nu se abreviază, de regulă, locuţiunile pronominale de politeţe cu substantivul *Domnia: Domnia ta, Domnia lui, Domnia voastră, Domniile lor.*

Pronumele de politeţe, ca şi celelalte pronume personale, se acordă în număr şi gen cu verbul predicativ. Face excepţie doar *dumneavoastră* cînd se referă la pers. a II-a singular, verbul predicativ fiind folosit tot la forma de plural: *dumneavoastră aţi vorbit, dumneavoastră plecaţi, dumneavoastră rămîneţi*. Numai cînd predicatul este exprimat printr-un verb la diateza pasivă sau în cadrul predicatului nominal, se face distincţia de gen şi număr: *dumneavoastră aţi fost* ***chemat****, dumneavoastră aţi fost* ***chemaţi****, dumneavoastră sînteţi* ***amabilă****, dumneavoastră sînteţi* ***amabile****.*

PRONUMELE REFLEXIV

Pronumele reflexiv se foloseşte ca morfem distinctiv al verbelor reflexive (*Vasile se duce, el se uită, ea îşi aminteşte*) şi pe lîngă verbele tranzitive, avînd menirea de a arăta că acţiunea lor se răsfrînge asupra celui care o realizează (*Ion se spală, mă spăl pe mîini, ei se apără, ei îşi apără drepturile*).

Pronumele reflexiv are forme speciale numai pentru persoana a III-a cazul acuzativ *(se)* şi cazul dativ *(îşi)*, identice pentru singular şi plural.

La conjugarea verbelor reflexive pentru persoana I şi a II-a (singular şi plural), paradigma este completată cu formele corespunzătoare ale pronumelor personale de acuzativ sau de dativ:

sg.	*eu mă mîndresc* *tu te mîndreşti* *el (ea) se mîndreşte*	sg.	*eu îmi amintesc* *tu îţi aminteşti* *el (ea) îşi aminteşte*
pl.	*noi ne mîndrim* *voi vă mîndriţi* *ei (ele) se mîndresc*	pl.	*noi ne amintim* *voi vă amintiţi* *ei (ele) îşi amintesc*

Pronumele reflexiv, pe lîngă formele neaccentuate, mai are şi forme accentuate. Acestea sînt:

	sg. şi pl.
D.	*sie, sieşi*
A.	*(pe) sine*

Pronumele reflexive neaccentuate, folosite în calitate de complemente pe lîngă verbele tranzitive, sînt reluate adesea prin formele lor accentuate, ca şi în cazul pronumelor personale: *se auzea pe sine, îşi spunea sieşi;* însoţită de diferite prepoziţii, forma accentuată de acuzativ a pronumelui reflexiv poate fi folosită şi singură: *povesteşte despre sine; cumpără (ceva) pentru sine.*

Dat fiind că în rol de morfem în paradigma conjugării verbelor reflexive pentru persoanele I şi a II-a sînt folosite formele de dativ şi de acuzativ ale pronumelui personal, condiţiile lor de întrebuinţare şi de ortografiere sînt aceleaşi (vezi: „Pronumele personal").

Cît despre ortografia pronumelui reflexiv *se* şi *îşi* (persoana a III-a), aici trebuie să se ţină seama de următoarele.

Folosit înaintea verbelor, pronumele *se* se scrie separat de verb, cu următoarele excepţii:

— cînd după *se* urmează un verb care începe cu *î*, acesta se poate omite, verbul legîndu-se cu pronumele prin cratimă: *se-ntreabă*, *se-nteţeşte*, *se-ncepe*;

— cînd precedă verbul auxiliar din cadrul timpurilor compuse, pronumele reflexiv *se*, redus la *s-*, se leagă prin cratimă de auxiliar: *s-a întors, s-au întîlnit, s-ar interesa, s-ar fi oprit, s-o fi culcat;*

— cînd urmează după gerunziu, pronumele reflexiv se leagă de acesta prin cratimă. Gerunziul în cazul acesta îşi alătură vocala *-u: ducîndu-se, întorcîndu-se, întîlnindu-se;*

Tot prin cratimă se leagă *se* şi atunci cînd după gerunziu mai urmează un pronume personal neaccentuat: *spunîndu-i-se, propunîndu-mi-se, întorcîndu-li-se.*

Pronumele reflexiv neaccentuat în dativ, ca şi pronumele personal

neaccentuat în dativ, are o formă plină *(îşi)*, care se scrie aparte (*Mihai îşi suflecă mînecile*), şi una scurtă *(şi)*, care se scrie aparte cînd *(i)* este rostit plin (*mînecile şi le suflecă*), dar cu cratimă cînd *(i)* este rostit redus (*suflecîndu-şi mînecile*).

Pronumele scurt *şi* se leagă prin liniuţă de verbul care-l urmează cînd acesta:

— începe cu una din vocalele *a, î* sau *o*: *şi-aduce aminte*;

— este la un timp compus format cu verbul auxiliar *a avea*: *şi-a întors spatele, şi-a spus numele, şi-ar fi amintit;*

— îl intercalează între morfemele componente ale conjunctivului sau ale infinitivului: *să-şi întoarcă, să-şi spună, a-şi închipui, a-şi aminti.*

Pronumele se leagă de asemenea prin liniuţă de unire cînd urmează după un verb la gerunziu (*întorcîndu-şi spatele, luîndu-şi rămas-bun*) şi cînd este urmat de unele forme atone ale pronumelui personal la acuzativ (*şi-i aminteşte, şi-i închipuie, şi-o întoarce*).

Notă. Pronumele reflexiv neaccentuat *şi* se poate rosti împreună şi cu alte părţi de vorbire (adverbe, conjuncţii, pronume, prepoziţii), cînd se vorbeşte într-un tempo rapid, fapt reflectat în scris tot prin liniuţă de unire: *nu-şi aminteşte, că-şi ştie locul, cine-şi caută de treabă.*

PRONUMELE ŞI ADJECTIVUL PRONOMINAL DE ÎNTĂRIRE

Cu ajutorul **pronumelui de întărire** se evidenţiază, subliniindu-se în mod deosebit, persoana despre care este vorba (*însuşi a venit*).

Pronumele de întărire se întîlneşte relativ rar, fiind simţit ca învechit:

Du-te de mori pentru binele moşiei dumitale, cum ziceai însuţi. (C. Negruzzi)

Incomparabil mai frecvent este în vorbire adjectivul pronominal de întărire, care însoţeşte un alt pronume (de obicei, personal) sau un substantiv:

Auzind feciorul împăratului toate acestea, hotărî să se ducă el însuşi să o ceară de soţie. (Folclor)

Şi cea dintîi şcolăriţă a fost însăşi Smărăndiţa popii. (I. Creangă)

Între pronumele de întărire şi adjectivele pronominale de întărire nu există deosebiri; ele au forme identice de persoană, număr şi gen:

	Singular m.	Singular f.	Plural m.	Plural f.
I	*însumi*	*însămi*	*înşine*	*însene*
II	*însuţi*	*însăţi*	*înşivă*	*însevă*
III	*însuşi*	*însăşi*	*înşişi*	*înseşi, însele*

Forme de caz pot avea numai la feminin singular:

N.-A.	I *(eu, pe mine) însămi*	G.-D.	I *(mie) însemi*
	II *(tu, pe tine) însăţi*		II *(ţie) înseţi*
	III *(ea, pe ea) însăşi*		III *(a ei, ei) înseşi*

La ortografierea pronumelor (respectiv a adjectivelor pronominale) de întărire trebuie să se ţină seama de următoarele:

— elementul de bază al formelor de masculin singular este *însu- (însumi, însuţi, însuşi);*

— elementul de bază al formelor de masculin plural este *înşi- (înşine, înşivă, înşişi);*

— elementul de bază al formelor de feminin singular este *însă-* pentru N.-A. (*însămi, însăţi, însăşi)* şi *înse-* pentru G.-D. *(însemi, înseţi, înseşi);*

— elementul de bază al formelor de feminin plural este *înse-* (*însene, însevă, înseşi, însele)*.

Elementele variabile sînt forme ale pronumelui personal şi reflexiv.

La rostire şi scriere, acordul pronumelui (şi adjectivului pronominal) de întărire în persoană, gen şi număr cu numele pe care îl substituie (respectiv cu substantivul sau pronumele pe care îl determină) este obligatoriu.

Folosit pe lîngă un substantiv neutru, adjectivul pronominal de întărire are formă masculină la singular (*însuşi detaşamentul*) şi formă feminină la plural (*înseşi detaşamentele*).

Formele feminine de singular ale adjectivului pronominal de întărire se acordă cu substantivul sau pronumele nu numai în persoană, gen şi număr, ci şi în caz (*a venit învăţătoarea însăşi,* dar: *i s-a spus învăţătoarei înseşi*).

PRONUMELE ŞI ADJECTIVUL PRONOMINAL POSESIV

Pronumele posesiv înlocuieşte atît numele posesorului, cît şi numele obiectului posedat. De exemplu, în fraza *Petre şi-a luat numai caietul său, iar pe al tău, Vasile, l-a lăsat pe masă* pronumele *al tău* îndeplineşte o dublă funcţie pronominală: pe de o parte, el ţine locul numelui posesorului *(Vasile)*, iar pe de alta — al numirii obiectului posedat *(caietul)*.

Spre deosebire de pronumele posesiv, **adjectivul pronominal posesiv** *său* (din îmbinarea *caietul său*) înlocuieşte numai numele posesorului *(Petre)*.

Pronumele posesiv poate indica un singur obiect posedat şi un singur posesor (*al meu, a ta, a lui*), un singur obiect posedat şi mai mulţi posesori (*al nostru, a voastră, a lor*), mai multe obiecte posedate şi un singur posesor (*ai mei, ale tale, ai lui*), mai multe obiecte posedate şi mai mulţi posesori (*ai noştri, ale voastre, ai lor*).

Dacă pronumele posesiv întotdeauna este precedat de articolul genitival sau posesiv (*al, ai, a, ale*), adjectivul pronominal posesiv, cînd urmează nemijlocit după substantivul articulat, se foloseşte fără acest articol (*masa mea, călătoria ta, şcoala noastră;* dar: *ale mele gînduri, pălăria cea albă a ta, ultimele poezii ale sale*).

Formele pronumelui posesiv sînt următoarele:

Posesorul		Un singur posesor			Mai mulţi posesori		
Obiectul posedat	Persoana / Genul	I	II	III	I	II	III
Un singur obiect posedat	m.	*al meu*	*al tău*	*al său*	*al nostru*	*al vostru*	*al lor*
	f.	*a mea*	*a ta*	*a sa*	*a noastră*	*a voastră*	*a lor*
Mai multe obiecte posedate	m.	*ai mei*	*ai tăi*	*ai săi*	*ai noştri*	*ai voştri*	*ai lor*
	f.	*ale mele*	*ale tale*	*ale sale*	*ale noastre*	*ale voastre*	*ale lor*

Prin analogie cu persoana a III-a pentru mai mulţi posesori, unde e folosită, după cum se vede, forma invariabilă *lor,* care coincide cu genitivul

plural al pronumelui personal de persoana a III-a, şi la persoana a III-a singular pentru un singur posesor, paralel cu formele *său, sa, săi, sale,* se întrebuinţează formele invariabile de genitiv singular *lui, ei* ale aceluiaşi pronume personal.

Notă. În această funcţie, pronumele personale *lui, ei* se deosebesc de cele posesive prin faptul că indică şi genul posesorului. A se compara: *o carte a lui — o carte a ei,* dar: o *carte a sa* (şi a lui Vasile, şi a Mariei).

Norma literară permite folosirea atît a formelor posesive, cît şi a celor personale cu funcţie posesivă, căci în felul acesta se pot evita confuziile la care poate duce uneori folosirea exclusivă a formelor de posesiv ca, de exemplu, în propoziţia: *Grosolănia sa a trezit ura sa.*

Cît despre declinarea pronumelui (respectiv, a adjectivului pronominal) posesiv, se pot constata unele particularităţi specifice.

Pentru exprimarea sensului de dativ se foloseşte forma de acuzativ a pronumelui însoţită de prepoziţia *la: Le-am scris la ai mei, să le spui la ai voştri.*

Notă. Se întîlneşte de asemenea o formă specială de genitiv-dativ plural obişnuită prin modificarea articolului posesiv: *alor mei, alor tăi, alor săi, alor noştri, alor voştri:*
În zadar ienicerii se ţin semeţi împotriva alor noştri... (N. Bălcescu)
El găsi de cuviinţă să spuie şi alor săi ceea ce era să se întîmple fiului lor. (P. Ispirescu)

Adjectivul pronominal posesiv se declină ca şi adjectivul împreună cu substantivul determinat.

Adjectivul posesiv are forme speciale de genitiv-dativ numai cînd urmează un substantiv feminin la singular:

N.-A. *cartea mea (ta, sa, noastră, voastră)*
G.-D. *cărţii mele (tale, sale, noastre, voastre)*
N.-A. *o carte a mea (a ta, a sa, a noastră, a voastră)*
G.-D. *unei cărţi a mele (a tale, a sale, a noastre, a voastre)*

La masculin, adjectivele posesive au o singură formă pentru toate cazurile la singular şi alta pentru toate cazurile la plural după un substantiv atît la forma hotărîtă, cît şi la cea nehotărîtă:

Singular

	nehot.			hot.	
N.-A.	*un cal*	*al meu (al tău, al său, al*	N.-A.	*calul*	*meu (tău, său,*
G.-D.	*unui cal*	*nostru, al vostru)*	G.-D.	*calului*	*nostru, vostru)*

Plural

	nehot.			hot.	
N.-A.	*nişte cai*	*ai mei (ai tai, ai săi, ai*	N.-A.	*caii*	*mei (tăi, săi,*
G.-D.	*unor cai*	*noştri, ai voştri)*	G.-D.	*cailor*	*noştri, voştri)*

Locul obişnuit al adjectivului posesiv este după substantiv.

Cînd substantivul are forma articulată hotărît, adjectivul posesiv se foloseşte fără articolul *al, a, ai, ale*: *prietena mea (ta, sa, noastră, voastră), prietenul meu (tău, său, nostru, vostru), prietenele mele (tale, sale, noastre, voastre)*.

Cînd adjectivul posesiv este distanţat, prin alte cuvinte, de substantiv

(indiferent de forma acestuia), în faţa adjectivului posesiv apare articolul posesiv: *prietenul drag al meu (al tău, al său, al nostru), un prieten al meu (al tău, al său, al nostru)*.

Adjectivul posesiv apare cu articol posesiv şi cînd stă înaintea substantivului: *a ta prietenă, al tău glas.* Articolul *al, a, ai, ale* se omite dacă adjectivul posesiv este precedat de un determinativ al aceluiaşi substantiv: *gloriosul vostru trecut, dragul meu prieten, prima sa carte, numeroasele sale călătorii.*

Dacă adjectivul pronominal posesiv determină un substantiv feminin articulat nehotărît la genitiv sau dativ singular, articolul posesiv nu-şi schimbă forma. Astfel, se spune *unei colege a mele (tale, sale, noastre, voastre*), şi nu *unei colege ale mele (tale, sale, noastre, voastre)*.

Adjectivul pronominal posesiv *meu, mea, tău, ta, său, sa,* urmînd după forma nearticulată a unui substantiv-nume de rudenie, se leagă de acesta prin liniuţă de unire: *maică-mea, frate-său, tată-tău, bunică-ta, tată-meu, soră-ta, cumnată-mea* s. a.

Dacă substantivul-nume de rudenie în asemenea grupuri este de genul feminin, la genitiv-dativ îşi schimbă forma numai adjectivul pronominal posesiv: *soră-mei, bunică-sei, mamă-tei, cumnată-sei.*

PRONUME CARE NU AU CATEGORIA PERSOANEI

PRONUMELE ŞI ADJECTIVUL PRONOMINAL DEMONSTRATIV

Pronumele (respectiv adjectivul pronominal) demonstrativ înlocuieşte numele unui obiect, indicînd, totodată, poziţia lui de apropiere sau depărtare în spaţiu sau în timp, poziţia faţă de alt obiect, identitatea sau asemănarea acestuia cu alte obiecte. Uneori pronumele demonstrativ ţine locul numelui unui obiect despre care a fost vorba, îndeplinind funcţia pronumelui personal de persoana a III-a.

Cocoşilă se opri la marginea poienii şi rămase acolo în picioare, parcă n-ar fi vrut să se amestece cu ceilalţi. (Marin Preda)

În conformitate cu informaţia privind poziţia obiectului, pronumele (respectiv adjectivele pronominale) demonstrative sînt de cîteva feluri:

— de apropiere: *acest, aceasta, aceşti, acestea;*
— de depărtare: *acela, aceea, aceia, acelea;*
— de identitate: *acelaşi, aceeaşi, aceiaşi, aceleaşi;*
— de diferenţiere: *celălalt, ăstălalt, ceilalţi;*
— de calificare: *(ca) atare.*

1) Pronumele (adjectivul) demonstrativ de apropiere înlocuieşte numele obiectului arătînd totodată că acesta se află alături de vorbitor sau că este prezent în momentul vorbirii; alteori îndeplineşte rolul pronumelui personal de persoana a III-a, substituind numele obiectului despre care e vorba. El are forma *acest(a),* cu varietăţi de gen şi număr (*această/aceasta, aceşti/aceştia, aceste/acestea*). Mai are şi variante vorbite *ăst/ăsta, astă/asta, ăşti/ăştia, aste/astea; aist/aista, ist/ista, aiastă/aiasta, aişti/aiştia, aieste/aiestea, cest/cesta, ceastă/ceasta, ceşti/ceştia, ceste/cestea.*

Adjectivele pronominale se folosesc la forma hotărîtă sau nehotărîtă înaintea sau după substantivul determinat. Ca şi pronumele, ele se declină:

		Singular	Plural
m.	N.-A.	*acesta, ăsta*	*aceştia, ăştia*
	G.-D.	*acestuia, ăstuia*	*acestora, ăstora*
f.	N.-A.	*aceasta, asta*	*acestea, astea*
	G.-D.	*acesteia, asteia/ăsteia*	*acestora, ăstora*
m.	N.-A.	*acest, ăst*	*aceşti, ăşti*
	G.-D.	*acestui, ăstui*	*acestor, ăstor*
f.	N.-A.	*această, astă*	*aceste, aste*
	G.-D.	*acestei, astei/ăstei*	*acestor, ăstor*

Nota 1. Una dintre caracteristicile pronumelui demonstrativ de apropiere este folosirea formei feminine de singular *aceasta (asta)* cu valoare de pronume personal „neutru" de concluzie: *aceasta înseamnă..., aceasta reiese.., aceasta confirmă faptul că...* etc.

Nota 2. Forma *astă* se întîlneşte în componenţa unor adverbe sau locuţiuni adverbiale, scriindu-se împreună cu al doilea element *(astăzi)*, izolat (*astă seară, de astă dată*) sau cu cratimă (*astă-noapte, astă-seară, astă-iarnă*).

Nota 3. La ortografierea pronumelui demonstrativ de apropiere trebuie să se ţină seama de faptul că forma de masculin plural (N.-A.) se scrie cu *-ia*, şi nu cu *-ea*: *aceştia*, nu *aceştea*.

Adjectivul demonstrativ urmează un substantiv şi capătă aceeaşi formă de caz ca şi substantivul: G.-D. *copilului acestuia, copiilor acestora, elevei acesteia, elevelor acestora*.

Nota 4. Dacă pe lîngă acelaşi substantiv, afară de adjectivul demonstrativ, se mai foloseşte un alt adjectiv, atunci adjectivul demonstrativ precedă substantivul: *această poezie minunată* (nu *poezia aceasta minunată*).

2) Pronumele (adjectivul) demonstrativ de depărtare ţine locul numelui unui obiect care se află la o anumită distanţă de vorbitor (în timp sau în spaţiu). El are forma *acel(a)* cu varietăţile de gen şi număr: *acea/aceea, acei/aceia, acele/acelea.* Există şi variante vorbite *cela, ceea, ceia, celea; ăla, , aia, ăia, alea.*

Atît pronumele, cît şi adjectivele demonstrative de depărtare se declină:

Masculin

Singular	Plural	Singular	Plural
N.-A. *acela, ăla*	N.-A. *aceia, ăia*	N.-A. *acel, ăl*	N.-A. *acei, ăi*
G.-D. *aceluia, ăluia*	G.-D. *acelora, ălora*	G.-D. *acelui, ălui*	G.-D. *acelor, ălor*

Feminin

N.-A. *aceea, aia*	N.-A. *acelea, alea*	N.-A. *acea, a*	N.-A. *acele, ale*
G.-D. *aceleia, ăleia*	G.-D. *acelora, ălora*	G.-D. *acelei, ălei*	G.-D. *acelor, ălor*

De fapt, singura formă literară este *acel* (*acea, acei, acele*), cu variantele *acela, aceea, aceia, acelea.*

Nota 1. În limba literară, *cel* (*cea, cei, cele*) se foloseşte ca pronume în componenţa pronumelui relativ compus: *cel ce* (*cea ce, cei ce, cele ce*).

Nota 2. Cînd substantivul urmat de adjectivul demonstrativ de depărtare se află la G.-D., adjectivul capătă şi el forma respectivă de caz: *casei aceleia, castelului aceluia, elevelor acelora.*

Nota 3. La ortografierea pronumelui (adjectivului postpus) demonstrativ de depărtare trebuie să se ţină seama de deosebirea dintre forma feminină de singular *aceea* (*casa aceea*) şi forma masculină de plural *aceia* (*elevii aceia*), identice ca pronunţare. Trebuie de asemenea să se ţină cont de scrierea diferenţiată a terminaţiilor feminine de singular: *aceea* (N.-A.) — *aceleia* (G.-D.)

Pronumele (respectiv adjectivul) demonstrativ *cel* (*cea, cei, cele*) nu trebuie confundat cu articolul adjectival.

Adjectivul demonstrativ de depărtare e folosit uneori şi postpus fără *-a* final.

... pe înserate (Ivan) ajunge la curţile ***cele****.* (I. Creangă)

Şi noi pe căldurile ***cele*** *ne ungeam cu leşie tulbure...* (I. Creangă)

Adjectivul demonstrativ *cel (cea, cei, cele)* cu funcţie de pronume este folosit în limba literară, fiind urmat de cele mai multe ori de un substantiv ori pronume, adesea însoţit de prepoziţie sau adverb:

Femeia asta trebuie să fie de pe altă lume; ***cele*** *de la noi sînt mai prietenoase.* (M. Sadoveanu)

Cine se loveşte cu capul de pragul de sus vede şi pe ***cel*** *de jos.* (Proverb)

În ţara orbilor ***cel*** *cu-n ochi e împărat.* (Proverb)

3) Pronumele (adjectivul) demonstrativ de identitate subliniază că obiectul numit de substantivul pe care-l înlocuieşte sau îl determină (ca adjectiv demonstrativ) este identic cu obiectul despre care se vorbeşte.

... o aristocraţie a banului s-a ridicat, şi, dacă firmele s-au schimbat, figurile au rămas ***aceleaşi.*** (D. Anghel)

*Amîndoi (****fratele şi sora****) semănau şi aveau* ***aceleaşi*** *feţe bune şi* ***aceiaşi*** *ochi arzători.* (M. Sadoveanu)

Formele pronumelui în discuţie sînt alcătuite din formele pronumelui demonstrativ de depărtare la care se adaugă, fiind scrisă împreună, particula invariabilă *-şi (acelaşi, aceeaşi, aceiaşi, aceleaşi* etc.).

Spre deosebire de celelalte tipuri de adjective pronominale demonstrative, care se folosesc atît înaintea, cît şi în urma substantivului, adjectivul demonstrativ de identitate se foloseşte numai antepus.

Pronumele (adjectivul) demonstrativ de identitate se declină:

	Singular		Plural
m.	N.-A. *acelaşi* G.-D. *aceluiaşi*	m.	N.-A. *aceiaşi* G.-D. *aceloraşi*
f.	N.-A. *aceeaşi* G.-D. *aceleiaşi*	f.	N.-A. *aceleaşi* G.-D. *aceloraşi*

La declinare se schimbă de fapt numai elementul component *acela (aceea, aceia, acelea),* respectîndu-se normele de scriere ca şi la pronumele demonstrativ de depărtare (vezi mai sus).

Nota 1. Norma literară cere diferenţierea în scriere a formei de feminin singular *aceeaşi* de forma de masculin plural *aceiaşi*, deşi sînt rostite la fel.

Nota 2. La G.-D. femininul singular are forma *aceleiaşi* şi nu *aceleeaşi* sau *aceleaşi* (ultima este forma de N.-A. plural feminin).

Nota 3. Cu funcţie de pronume demonstrativ, se folosesc de asemenea construcţiile: *tot acela* (*tot aceea, tot aceia, tot acelea*), *unul şi acelaşi* (*una şi aceeaşi, unii şi aceiaşi, unele şi aceleaşi*). În construcţia *tot acela* se declină numai elementul al doilea (*tot aceluia, tot acelora, tot aceleia*), pe cînd în construcţia *unul şi acelaşi* se declină ambele elemente *(unuia şi aceluiaşi, uneia şi aceleiaşi, unora şi aceloraşi*).

4) Pronumele (adjectivul) demonstrativ de diferenţiere indică obiectul ce se află alături de alt obiect (obiecte). Acest pronume mai poate preciza că obiectul e departe de vorbitor (*celălalt, cealaltă, ceilalţi, celelalte*) sau că e aproape (*ăstălalt,*

astălaltă, ăştilalţi, astelalte). În vorbire, se folosesc şi alte variante ale acestui pronume: *acelalalt, acestălalt* (cu formele respective de gen şi număr), *ălălalt (ailaltă, ăilalţi, ailalte), celalalt, cellalt, ălalt, ălălalt, aistlalt, istlalt* ş. a.

Adjectivul demonstrativ de diferenţiere coincide prin formă cu pronumele şi nu-şi modifică forma în funcţie de poziţia sa faţă de cuvîntul determinat.

Se declină ca şi pronumele:

	Singular		Plural
m.	N.-A. *(a)celălalt*	m.	N.-A. *(a)ceilalţi*
	G.-D. *(a)celuilalt*		G.-D. *(a)celorlalţi*
f.	N.-A. *(a)cealaltă*	f.	N.-A. *(a)celelalte*
	G.-D. *(a)celeilalte*		G.-D. *(a)celorlalte*

	Singular		Plural
m.	N.-A. *(a)cestălalt*	m.	N.-A. *(a)ceştilalţi*
	G.-D. *(a)cestuilalt*		G.-D. *(a)cestorlalţi*
f.	N.-A. *(a)ceastălaltă*	f.	N.-A. *(a)cestelalte*
	G.-D. *(a)cesteilalte*		G.-D. (a)*cestorlalte*

m.	N.-A. *ăstălalt*	m.	N.-A. *ăştilalţi*
	G.-D. *ăstuilalt*		G.-D. *ăstorlalţi*
f.	N.-A. *astălaltă*	f.	N.-A. *astelalte*
	G.-D. *asteilalte/ăsteilalte*		G.-D. *asteilalte / ăstorlalte*

Notă. În vorbirea îngrijită trebuie evitate formele de tipul *celălant, ceilantă, ceilanţi, celelante* sau formele hibride *ceilaltă, ceealaltă, ceialalţi* ş. a.

5) Printre pronumele demonstrative în unele gramatici este inclus şi cuvîntul *atare* în îmbinarea *ca atare (Conţinutul operei **ca atare** îl interesa mai puţin, îl atrăgea muzica*).

Acesta e numit pronume demonstrativ de calificare. Dar e folosit mai des în calitate de adjectiv demonstrativ de calificare, situîndu-se numai înaintea substantivului determinat: *un atare bărbat, o atare sarcină.*

Notă. Cu valoare de adjectiv demonstrativ de calificare, se folosesc şi unele cuvinte polifuncţionale de tipul *asemenea, aşa, astfel de* — toate invariabile şi întrebuinţate numai înaintea cuvîntului determinat: *(o) asemenea situaţie, aşa condiţii, astfel de explicaţii.*

6) Printre pronumele şi adjectivele demonstrative ar trebui să fie inclus şi *ultimul* (*ultima, ultimii, ultimele*), care e folosit în funcţia dată destul de frecvent.

PRONUMELE ŞI ADJECTIVUL PRONOMINAL INTEROGATIV

Pronumele interogativ se foloseşte în cadrul întrebărilor, ţinînd locul cuvîntului (de obicei substantiv sau pronume) despre care se întreabă (şi care urmează să apară în virtualele răspunsuri).

— ***Cine*** *a venit?*
— *Vasile.* („A venit Vasile".)
— ***Ce*** *vrea?*
— *Bani.* („Vrea bani".)
— ***Al cui*** *creion a rămas pe masă?*
— *Al lui Ion.* („Pe masă a rămas creionul lui Ion".)

Pronume interogative sînt: *cine, ce, care, cît, al cîtelea*. Cu excepţia pronumelui ***cine*** (N.-A.), ele sînt folosite şi cu valoare de adjectiv pronominal.

Adjectivul pronominal interogativ, folosit în întrebări, ţine locul cuvîntului cu funcţie determinativă din virtualul răspuns.

— ***Ce** carte ai cumpărat?*

— *O carte de matematică.* („Cartea pe care am cumpărat-o este o carte de matematică".)

Pronumele şi adjectivele interogative sînt folosite nu numai în propoziţii interogative propriu-zise, ci şi în întrebări retorice.

***Cine** nu recunoaşte astăzi că Pămîntul este rotund!* („Toţi recunosc astăzi că Pămîntul este rotund").

Ce este invariabil şi se foloseşte în propoziţii exclamative de tipul:

Ce recoltă bogată! Ce ne-am mai bucurat!

Numai *cine* are forme de caz:

N. *cine*
G. *al (a, ai, ale) cui*
D. *cui*
A. *pe cine*

Notă. *Cine* ţine, de regulă, locul substantivelor care numesc obiecte animate, pe cînd *ce* (invariabil) ţine locul substantivelor ce denumesc obiecte inanimate. Ca adjectiv pronominal interogativ, *ce* se poate referi şi la nume de animate (— *Ce om e Vasile?*).

Care are forme de număr numai la G.-D., iar forme de gen — numai la G.-D. singular: G. *(al) căruia(a), (al) cărei(a), (al) căror(a)*; D. *cărui(a), cărei(a), căror(a)*.

Spre deosebire de *cine*, folosit numai ca pronume, *care* se întrebuinţează şi ca adjectiv pronominal interogativ la toate cazurile.

Notă. În timp ce pronumele *cine, ce* se întrebuinţează cu forma de singular a verbului (de ex.: *Cine a venit? Ce vine? Ce s-aude? Cine plînge?*), *care* se construieşte atît cu singularul, cît şi cu pluralul (*Care a venit? Care au venit? Care se duce? Care se duc?*).

Pronumele (respectiv adjectivul pronominal) interogativ *cît* are forme de gen şi număr, iar la plural — şi forme de caz:

	Singular		Plural	
	m.	f.	m.	f.
N.-A.	*cît*	*cîtă*	*cîţi*	*cîte*
G.-D.	—	—	*cîtor*	*cîtor*

Notă. Forma de G.-D. plural este folosită relativ rar. Mai firească este construcţia pronumelui dat cu prepoziţia: *La cîţi (prieteni) te-ai adresat?*

Pronumele (respectiv adjectivul pronominal) interogativ *al cîtelea (a cîta)* se foloseşte în propoziţia interogativă cu scopul de a preciza locul numeric al unui obiect dintr-un şir, grup, succesiune de obiecte (*Al cîtelea te-ai întors? În a cîta cameră te afli?*) şi are forme numai pentru singular (masculin şi feminin).

Notă. Sînt nerecomandabile formele *al cîtulea, al cîtălea, a cîtea.*

PRONUMELE ŞI ADJECTIVUL PRONOMINAL RELATIV

Pronumele relativ, aflîndu-se pe unul din primele locuri în propoziţiile subordonate, preia locul unui substantiv din regentă şi face totodată legătura dintre cele două propoziţii.

... s-a iscat de la o vreme o buruiană... căreia îi zice chir. (M. Sadoveanu)

În cea de a doua propoziţie, prin pronumele *căreia* se înlocuieşte substantivul *buruiană* din regentă (*buruienii îi zice chir*), servind şi ca element de legătură cu prima propoziţie.

Pronumele relativ îndeplineşte funcţia conjuncţiei. El se deosebeşte însă de conjuncţia propriu-zisă prin faptul că, stabilind relaţia dintre propoziţii, are totodată rol de parte de propoziţie, ceea ce nu e caracteristic pentru conjuncţie.

Pronumele relative sînt omonime cu pronumele interogative *cine, ce, care, cît (cîtă, cîţi, cîte)*. Excepţie face doar *al cîtelea (a cîta),* care nu e folosit ca pronume (respectiv adjectiv) relativ. Această omonimie face ca în unele gramatici cele două tipuri de pronume să fie unite, purtînd numele comun de pronume relativ-interogative sau interogativ-relative. Cu toate că cele două tipuri de pronume coincid prin formă, între ele există deosebiri de ordin funcţional şi semantic.

Ca şi în cadrul interogativelor, se disting pronume relative şi adjective pronominale relative, dintre care unele se declină.

Pronumele *care* la nominativ şi acuzativ apare cu o singură formă, fără desinenţe de număr şi gen (formele *cari, carele, carea* sînt învechite şi nu sînt admise de norma literară actuală). În funcţia de complement direct *care* (la acuzativ) este însoţit de prepoziţia *pe* (*L-am întîlnit pe Ion pe care nu-l văzusem de doi ani*).

Notă. Folosirea pronumelui *care* fără prepoziţia *pe* în asemenea cazuri este neliterară. Trebuie deci evitate construcţiile de tipul: *Îţi dau cartea care ai cerut-o. S-a prezentat elevul care l-am chemat.*

Ca şi pronumele interogativ omonim, *care* are forme de G.-D. pentru singular şi plural, iar la singular — şi forme de gen (*Am întîlnit elevul căruia îi împrumutasem o carte*). La G.-D. *care* capătă numărul, iar la singular şi genul substantivului înlocuit din propoziţia regentă (*Am întîlnit elevii cărora le-am făcut ieri observaţie; o elevă căreia îi dădusem un caiet*).

Pronumele relativ *care* la G. poate fi atît antepus, cît şi postpus substantivului determinat. În al doilea caz, el capătă terminaţia *a: un student în cartea căruia am citit; studenta de cunoştinţele căreia m-am mirat.*

Notă. Uneori se comit greşeli de acord al pronumelui şi al articolului posesiv cu substantivul substituit. Pentru evitarea lor e nevoie să se ţină seama de următoarele: pronumele la G. se acordă în număr, iar la singular şi în gen, cu substantivul din regentă pe care-l înlocuieşte în subordonată; articolul posesiv se acordă în gen şi număr cu substantivul din subordonată determinat de pronumele relativ:

Am o lădiţă al cărei capac se deschide uşor.
Am două lădiţe ale căror capace se deschid uşor.
Cunosc un cetăţean a cărui fiică învaţă la universitate.
Cunosc o cetăţeancă al cărei fiu învaţă la universitate.

Cînd substantivul urmat de pronumele relativ este articulat, articolul posesiv nu se foloseşte:

Am o lădiţă pe capacul căreia sînt pictate flori.
Cunosc un cetăţean cu fiul căruia am fost coleg de facultate.

Este inadmisibil acordul adjectivului relativ cu substantivul pe care-l determină în subordonată: *lădiţă a cărui capac; cetăţean al cărei fiică* (în loc de: *lădiţă al cărei capac, cetăţean a cărei fiică*).

Ce are numai funcţie de pronume relativ:

... se auzea răsunînd glasul unui pîrăuaş ***ce*** *venea ca şi noi din deal la vale.* (I. Creangă)

Înaintam pe o şosea ***ce*** *duce spre graniţă.* (A. Vlahuţă)

În funcţia dată *ce* este folosit în propoziţii atributive ca şi pronumele *care*, fără însă a-i face concurenţă, căci apare doar ca mijloc stilistic, în parte, pentru a se evita repetarea supărătoare a pronumelui *care*, şi ca mijloc prozodic (are cu o silabă mai puţin decît *care*), precum şi pentru a se evita cacofoniile generate de îmbinarea cu elementul lexical anterior ş. a.

Cine poate introduce o propoziţie atributivă numai cu forma de G.-D.

Să ne-ntoarcem la moşiile ***cui*** *ne ştiu.* (Folclor)

Pronumele *cît (cîtă, cîţi, cîte)* este folosit relativ rar, implicînd o nuanţă cantitativă:

Du-te chiar acum la stăpînul moşiei şi spune-i că te prinzi să-i dai în girezi tot grîul ***cît*** *îl are semănat.* (I. Creangă)

Folosit în secundară, *cît* are de obicei în principală corelativul *atît* cu formele de gen, număr şi caz respective: *Dă-i* ***atîta cît*** *va cere.*

De altfel, elemente corelative *(acel, acela, cel)* au şi alte pronume relative: *Cîştiga* ***acela care*** *venea primul.* Dintre acestea, *cel* (*ceea, cei, cele*), îmbinîndu-se cu *ce,* a devenit pronume relativ compus cu forme proprii de gen, număr şi caz:

N.-A. *cel ce, ceea ce, cei ce, cele ce;*

G.-D. *celui ce, celei ce, celor ce.*

Notă. Pronumele relativ compus, deşi formează o unitate, se scrie în două cuvinte.

Forma de feminin singular (*ceea ce*) a căpătat un sens neutru, fiind echivalentă cu „faptul care" şi indicînd ansamblul circumstanţelor menţionate anterior:

Tocmai de ceea ce te-ai păzit, n-ai scăpat. (I. Creangă)

Nota 1. Faptul că pronumele compus *ceea ce* are valoare de pronume relativ o dovedeşte posibilitatea substituirii acestuia printr-un pronume relativ propriu-zis (comp.: ***Ce*** *ţie nu-ţi place, altuia nu-i face.* — ***Ceea ce*** *ţie nu-ţi place, altuia nu-i face*).

Nota 2. Pronumele relativ compus are la bază elemente care la început ţineau de propoziţii diferite (unul aflîndu-se în secundara, iar altul — în regenta ei). Acest lucru se observă în exemple ca:

Tată, a venit vremea să-mi dai ***ceea ce*** *mi-ai făgăduit.* (P. Ispirescu)

Nota 3. Atît ca pronume relativ simplu, cît şi în componenţa pronumelui relativ compus, *ce* poate fi legat prin liniuţă cu unele forme scurte ale verbului auxiliar sau cu forme neaccentuate ale pronumelui personal: *Ce-ţi place ţie, poţi face şi altuia. Cel ce-a plecat nu s-a mai întors.*

PRONUMELE ŞI ADJECTIVUL PRONOMINAL NEHOTĂRÎT

Pronumele nehotărît ţine locul unui substantiv, arătînd că e vorba de un oarecare nume animat sau inanimat, fără a preciza care anume.

Dumneata, femeie, îl urmăreşti pe ***careva*** *pentru o datorie?* (M. Sadoveanu)

Dă ***fiecăruia*** *ce i se cuvine şi ţie ajungă-ţi ce rămîne.* (N. Iorga)

Drept pronume (respectiv adjective pronominale) nehotărîte sînt folosite unităţi lexicale cu diferite valori referenţiale (de ex.: *unul, altul, totul, fiecare, oricine, cutare, atîta, cineva, ceva, orice, niscaiva, vreunul* ş. a.). Multe pronume nehotărîte sînt formate cu ajutorul particulelor *fie-, ori(şi)-, oare-, -va* adăugate la alte pronume:

fiecine, fiecare, fiece, oricare, oricine, orice, oricît, orişicare, orişice, orişicine, orişicît, oarecine, oarecare, oarece, careva, cineva, ceva, altcineva, altcareva, altceva ş. a.

Cu funcţie de pronume nehotărît se foloseşte şi pronumele relativ *care*: *Cîntă* ***care*** *cum îl duce capul. Venise* ***care*** *cu hîrleţ,* ***care*** *cu căldare,* ***care*** *cu greblă.*

O parte din unităţile lexicale menţionate funcţionează numai ca pronume (*careva, cineva, altceva, altcineva, fiecine, oricine*), altă parte, numai ca adjective (*nişte, oarecare, fiece, alde, niscai, niscaiva*). Dar multe apar atît ca pronume, cît şi ca adjective (*ceva, cîtva, cutare, fiecare, oricare, orice, oricît*).

Există de asemenea unele locuţiuni cu funcţie de pronume nehotărît (*nu ştiu ce, nu ştiu cine, nu ştiu cît, cine ştie ce, cine ştie cine, cine ştie cît, te miri ce* ş. a.).

Dintre pronumele şi adjectivele nehotărîte se declină *unul* (*una, unii, unele*), *altul* (*alta, alţii, altele*), *cutare, fiecare, oricare, vreunul, cîtva, oricît, atît(a), altcineva, fiecine, cineva, oricine*. O parte din acestea (*unul, altul, vreunul*) au paradigma completă, celelalte — necompletă.

Pronumele şi adjectivele nehotărîte se declină ca şi cuvintele pe baza cărora sînt formate.

Nota 1. *Tot* apare cu funcţie de pronume şi la forma articulată: ***Totul*** *s-a rezolvat de la sine.*

Nota 2. În locul formei de dativ *tuturor(a)* se foloseşte adesea construcţia cu prepoziţia *la* (*la toţi le-am dat*).

Sînt invariabile pronumele (adjectivele) nehotărîte *altceva, careva, ceva, nişte, oarecare, orice,* precum şi formele populare *alde, fiece, niscai, niscaiva.*

Pronumele (adjectivele pronominale) nehotărîte compuse se scriu într-un singur cuvînt (*cineva, ceva, vreun(ul), orice, oricare, altcineva, oricine, fiecare* ş. a.).

Nota 1. Regula aceasta nu se referă la locuţiunile pronominale nehotărîte: *te miri ce, cine ştie ce* ş. a.

Nota 2. Spre deosebire de numeralul cardinal *unu,* pronumele nehotărît se scrie cu *-l* la sfîrşit: *unul*. Forma adjectivului pronominal nehotărît coincide cu forma articolului nehotărît *un, o*.

Nota 3. Spre deosebire de articolul nehotărît *un, o,* prin care se subliniază caracterul nedeterminat al obiectului denumit de substantiv, adjectivul pronominal nehotărît *un, o* arată că obiectul denumit de substantivul pe lîngă care stă este deosebit de alt obiect (alte obiecte) de acelaşi fel. Acest lucru se vede uşor cînd, în enunţ, el este opus altui adjectiv pronominal, ca în exemplul:

Un *elev intră în clasă,* ***altul*** *rămase afară.*

Adjectivele pronominale nehotărîte, în marea lor majoritate, stau înaintea substantivului determinat: *atîta zarvă, fiecărui cetăţean, orice creştin, cîtorva case, orice încercare* ş. a. m. d. Adjectivele pronominale nehotărîte *cutare, oarecare, tot (toată, toţi, toate), mult (multe...), puţin (puţină...)* pot apărea atît înaintea, cît şi în urma substantivului: *cutare sătean — săteanul cutare, (un) oarecare tînăr — (un) tînăr oarecare, toţi consătenii — consătenii toţi* ş. a.

Majoritatea pronumelor nehotărîte au numai formă de singular şi se folosesc, respectiv, cu formele personale ale verbului la singular (de ex.: *oricine citeşte, fiecare vine, cineva s-a apropiat*). Trebuie deci evitate construcţiile de felul: *Oricine (fiecare) dintre ei puteau pleca.*

PRONUMELE ŞI ADJECTIVUL PRONOMINAL NEGATIV

Prin **pronumele negative** se exprimă lipsa, excluderea unui obiect (sau a unor obiecte).

Principalele pronume negative sînt: *nimeni* (cu varianta *nimenea)* şi *nimic* (cu varianta *nimica)*. *Nimeni* se referă la animate (***Nimeni*** *n-a venit.*), iar *nimic* — la obiectele inanimate (*În cutie nu era* ***nimic.***).

Pronumele *nimeni* nu are forme pentru exprimarea genului şi a numărului, schimbîndu-se doar după caz:

N.-A. *nimeni (nimenea),*
G.-D. *nimănui (nimănuia)*

Pe lîngă *nimeni* şi *nimic*, care apar numai cu funcţie de pronume, mai există locuţiunea *nici unu, nici un (nici una, nici o),* care are funcţie de pronume negativ şi de adjectiv pronominal negativ. Această locuţiune dispune de forme speciale de gen şi de caz atît în calitate de pronume, cît şi în calitate de adjectiv:

	Pronume		Adjectiv	
	m.	f.	m.	f.
N.-A.	*nici unul*	*nici una*	*nici un*	*nici o*
G.-D.	*nici unuia*	*nici uneia*	*nici unui*	*nici unei*

În funcţia de adjectiv pronominal, locuţiunea *nici un (nici o)* stă întotdeauna înaintea substantivului determinat.

Atît pronumele (*nici unul*), cît şi adjectivul pronominal (*nici un*) se scriu în două cuvinte.

Nota 1. Trebuie făcută distincţie între pronumele negativ compus *nici unul (nici una)* şi pronumele nehotărît *unul (una)* însoţit de adverbul negativ *nici*. Comp.: *N-a venit* ***nici unul****? (N-a venit* ***nimeni****)*, dar *N-a venit nici unul, nici altul? (N-a venit nici Ion, nici Vasile)*.

Nota 2. Pronumele negativ se acordă numai cu forma de singular a verbului. Sînt greşite construcţiile cu verbul la plural de tipul *Nimeni din ei n-au venit.*

Numeralul

Numeralul este partea de vorbire autosemantică flexibilă care exprimă determinarea numerică a obiectelor.

Din punct de vedere funcţional, numeralul are particularităţi comune cu alte părţi de vorbire. Astfel, unele numerale care însoţesc şi determină substantive se comportă ca adjectivele (***cinci*** *prieteni, casa* ***a patra*** *de la colţ, cîştig* ***întreit***). În absenţa substantivului determinat (cînd numeralul indică un număr abstract — ***doi*** *şi cu* ***trei*** *fac cinci* — sau cînd el substituie numele obiectelor concrete a căror însuşire cantitativă o exprimă — *Din echipă făceau parte* ***treisprezece*** *jucători.* ***Doi*** *erau în rezervă*), numeralul are comportament substantival. Uneori, exprimînd însuşirea cantitativă a acţiunilor, numeralele capătă valoare adverbială (*a venit* ***de două ori****, au intrat* ***cîte doi***). Din această cauză unii cercetători consideră că numeralul nu constituie o parte de vorbire independentă.

Deşi numeralul are tangenţe cu substantivul (numeralele *sută, mie, milion, miliard, trilion* etc. sînt substantive propriu-zise cu sens cantitativ), cu adjectivul (ca determinant veritabil al acestuia), cu adverbul (numeralele adverbiale şi parţial cele distributive şi cele multiplicative determină realmente un verb doar în mod cantitativ) şi cu pronumele (ca şi acesta, el substituie un nume), există totuşi ceva ce îl individualizează ca parte de vorbire.

Spre deosebire de substantiv, adjectiv, pronume, adverb, numeralul exprimă sub diferite aspecte cantitatea, care este constituită într-un sistem numeric bine organizat. Chiar unităţile lexicale de tipul *zece, sută, mie, doime, treime, pătrime* etc., deşi ca formă sînt substantive, ţin totuşi de clasa numeralului, deoarece reprezintă elemente constituente ale sistemului numeric.

Exprimînd un număr abstract, un număr concret, ordinea numerică a obiectelor sau a acţiunilor în timp sau în spaţiu, clasa numeralului se caracterizează şi prin anumite particularităţi gramaticale specifice. Pentru numerale nu sînt caracteristice categoria numărului (cu excepţia numeralelor-substantive) şi categoria genului (cu excepţia numeralelor ordinale). Numeralul nu cunoaşte nici opoziţia cazuală (marcată prin desinenţe sau articole), deşi ca element subordonat numelui se supune regimului cazual al acestuia. Genitivul şi dativul unora din formele sale este redat cu ajutorul prepoziţiilor *a* şi *la* (*reprezentanţi a două regiuni, dau cărţi la douăzeci de elevi*) sau al articolelor adjectivale *cel, cea* însoţite de prepoziţia *de* (*cel de-al doilea, cea de-a doua*).

E specific de asemenea felul numeralelor de a se uni cu substantivele determinate. Spre deosebire de alte determinative, majoritatea numeralelor (cele cardinale) precedă cuvîntul determinat, legîndu-se cu acesta prin prepoziţia *de* (*cincizeci de caiete, o sută douăzeci de saci*). Fac excepţie numai numeralele de la 1 pînă la 19 şi compusele cu ele (*cinci caiete, paisprezece elevi, o sută unsprezece lei, o mie nouă sute nouăsprezece copii*).

STRUCTURA MORFEMATICĂ A NUMERALELOR

După aspectul structurii lor morfematice, numeralele se împart în: **numerale simple** şi **numerale compuse.**

Sînt simple numeralele (moştenite şi cele împrumutate) alcătuite dintr-un singur cuvînt: *unu (una), doi (două), trei, patru..., zece, sută, mie, milion, miliard, bilion, trilion; doime, treime, sutime, miime; dublu, triplu; însutit, înmiit; întîi (întîia), primul (prima)* etc.

Sînt compuse numeralele formate din două sau mai multe cuvinte juxtapuse sau legate cu ajutorul prepoziţiilor, dintre care cel puţin unul este numeral primar: *unsprezece, doisprezece, treisprezece, treizeci, patruzeci, nouăzeci; al doilea (a doua), patruzeci şi opt, o mie trei sute nouăzeci şi şase; două treimi, cinci zecimi; de două ori, de trei ori* etc.

Clasificarea

Din punctul de vedere al sensului pe care-l exprimă, numeralele se împart în două clase: **cardinale** şi **ordinale**[1]. La rîndul lor, numeralele cardinale se subdivid în:

1) **numerale cardinale propriu-zise** (*unu, doi, trei, patru, unsprezece, milion, miliard, bilion, trilion*);

2) **numerale fracţionare:** *o doime (jumătate), o pătrime (un sfert), a cincea parte, o sutime, o miime;*

3) **numerale colective:** *amîndoi — amîndouă, ambii — ambele, toţi trei — tustrei; cîteşitrei — cîteşitrele;*

4) **numerale multiplicative:** *însutit, înnoit, împătrit, dublu, triplu, cvadruplu, cvintuplu;*

5) **numerale distributive:** *cîte una, cîte trei, cîte cinci, cîte zece, doi cîte doi, la cîte trei*;

6) **numerale adverbiale:** *o dată, de două ori, de cinci ori.*

NUMERALELE CARDINALE

NUMERALELE CARDINALE PROPRIU-ZISE

Numeralele cardinale exprimă un număr concret cînd însoţesc un substantiv (*două peniţe, trei creioane, cincisprezece pomi*) sau cînd substituie numele unui obiect a cărui însuşire cantitativă o exprimă (*doi erau în rezervă*) ori un număr abstract cînd nu sînt legate de un substantiv (*doi şi cu trei fac cinci, cinci înmulţit cu zece fac cincizeci*). Pe baza lor se formează celelalte

[1] În literatura de specialitate există şi alte clasificări ale numeralelor.

feluri de numerale. Simple sînt cele de la 1 pînă la 10 inclusiv, precum şi numeralele *zero, sută, mie, milion, miliard, bilion, trilion...,* considerate numerale de bază ale limbii române. Combinate între ele, numeralele de bază permit să se exprime un număr nelimitat de numere. Orice numeral cardinal compus conţine unul dintre numeralele simple menţionate. Astfel, numeralele *unsprezece — nouăsprezece* au ca punct de plecare numeralul primar *zece,* căruia i se adaugă unul dintre cele nouă numerale simple (1 — 9). Legătura dintre aceste unităţi componente se înfăptuieşte cu ajutorul prepoziţiei *spre*: *unsprezece, doisprezece, treisprezece, cincisprezece, şaptesprezece, optsprezece, nouăsprezece.*

Numeralele cardinale propriu-zise care exprimă zeci întregi (de la 20 pînă la 90) se formează din pluralul lui *zece* precedat de unitatea (de la 2 la 9) care indică numărul zecilor: *douăzeci, treizeci, patruzeci, cincizeci, şaptezeci, optzeci, nouăzeci.*

Numeralele de la 11 la 19 şi numărul zecilor (de la 20 la 90) se scriu împreună, pe cînd toate celelalte numerale compuse se scriu separat: *treizeci şi cinci, o sută patruzeci şi opt, patru mii şase sute douăzeci şi nouă.*

La numeralele compuse (de la 21 la 99) unităţile se leagă de numărul zecilor prin conjuncţia *şi: douăzeci şi patru, patruzeci şi nouă, şaptezeci şi patru*. Legătura în cadrul numeralelor începînd cu *o sută* se realizează fără *şi* (*trei sute patruzeci, o mie nouă sute, şase sute patru, cinci mii patru sute*).

De la 20 în sus, numeralul se leagă de substantivul determinat cu ajutorul prepoziţiei *de,* inclusiv atunci cînd numeralul este notat prin cifre: *douăzeci de cărţi, cincizeci şi doi de colegi, o sută treizeci şi două de case, treizeci de copii.*

Dacă numeralul este scris cu cifre, iar după dînsul urmează numirea prescurtată a unei unităţi de măsură, prepoziţia *de* nu se scrie, cu toate că se rosteşte: *45 kg, 120 l, 37%, 87 m/sec.*

Numeralele compuse de la 100 în sus se construiesc în felul următor: înaintea cuvintelor *sută, mie, milion...* (la singular sau la plural) se întrebuinţează numeralele primare de la 1 la 9 care arată respectiv numărul sutelor, miilor, milioanelor etc.: *patru sute, cinci mii, şase miliarde...* După ele urmează zecile şi unităţile (*o sută douăzeci, patru mii trei sute unsprezece, opt milioane nouă sute treizeci şi şapte de mii şase sute treisprezece*). Legătura dintre miliarde şi milioane, dintre milioane şi mii, dintre mii şi sute, dintre sute şi zeci sau unităţi se face prin juxtapunere.

Dacă numărul miilor, milioanelor, miliardelor... e mai mare decît *nouăsprezece*, apare ca element de legătură prepoziţia *de: patru sute cincizeci de mii opt sute şaptezeci şi unu, nouă milioane cinci sute treizeci şi şapte de mii opt sute treisprezece, două miliarde şase sute patruzeci de milioane nouă sute cincisprezece mii trei sute patruzeci şi doi.*

Excepţie fac doar numeralele compuse în componenţa cărora drept ultim element apare unul din numeralele dintre 1 şi 19: *o mie trei sute patru saci, o mie cinci sute unsprezece lei*.

În corpul unor numerale compuse unele numerale simple şi-au modificat aspectul fonetic: *patru* > *pai-*, *şase* > *şai-*. Astfel, au devenit astăzi normă (în pronunţare şi în scris) formele *paisprezece*, *şaisprezece*, *şaizeci*

(*nu patrusprezece, şasesprezece, şasezeci*). Sînt nerecomandabile variantele vorbite *cinsprezece, cinzeci*, formele literare fiind *cincisprezece, cincizeci*. Modificările acestea fonetice se datorează, probabil, tendinţei de a reduce numeralul care arată unitatea la o singură silabă, prin analogie cu alte numerale din această categorie (*paisprezece, şaisprezece,* ca şi *unsprezece, doisprezece*).

De la 20 în sus numeralele se rostesc de multe ori fără elementul *zeci*. Astfel, în vorbirea mai puţin îngrijită întîlnim forme neliterare (incorecte) ca: *douăşdoi (doşdoi), şaiştrei, paşopt* (formele *paşoptişm şi paşoptist* au fost acceptate de normă), *patruşpatru (paşpatru), şapteşdoi* etc.

DECLINAREA NUMERALELOR CARDINALE PROPRIU-ZISE

Spre deosebire de substantiv şi adjectiv, numeralul cardinal propriu-zis se schimbă doar parţial după număr, gen şi caz. Astfel, numeralele *unu / una (un / o)* au numai forme de singular, iar *doi / două, trei, patru, cinci* etc. — numai forme de plural. Numeralele *zece, sută, mie, milion, miliard, trilion,* ca şi substantivele obişnuite, au forme de singular şi de plural exprimat fie prin desinenţă (*zece — zeci, sută — sute*), fie prin desinenţă şi alternanţă fonetică (*milion — milioane, trilion — trilioane*).

Forme de gen au numai numeralele simple *un(u) — una / o* şi *doi / două*, precum şi cele compuse cu acestea: *doisprezece — douăsprezece, douăzeci şi unu — douăzeci şi una, treizeci şi doi — treizeci şi două* (cu excepţia lui *unsprezece* care are gen unic). Tot gen unic au şi *zero, zece, sută, mie, milion, miliard, bilion, trilion,* dintre care *zece, sută, mie* sînt feminine (la singular pot fi însoţite de *o*, iar la plural de *două)* şi *zero, milion, miliard, bilion, trilion* sînt neutre (la singular pot fi însoţite de *un*, iar la plural de *două)*.

Singurul numeral cardinal propriu-zis care se declină este *unu — una (un — o)*. Formele nearticulate se folosesc cînd însoţesc un substantiv, cele articulate sînt de sine stătătoare. Se declină ca şi articolul sau ca pronumele nehotărît, cu care sînt omonime:

Pe lîngă substantive

N.	*un (copac)*	*o (casă)*
G.	*(al, a, ai, ale) unui (copac)*	*(al, a, ai, ale) unei (case)*
D.	*unui (copac)*	*unei (case)*
A.	*(pe) un (copac)*	*(pe) o (casă)*

Fără substantive

N.	*unu, unul*	*una*
G.	*(al, a, ai, ale) unuia*	*(al, a, ai, ale) uneia*
D.	*unuia*	*uneia*
A.	*(pe) unu, unul*	*(pe) una*

Nota 1. Numeralul *unu* nu se articulează cînd este folosit ca număr abstract (*unu + unu + doi*), dar se articulează cînd are valoare pronominală (*unul dintre noi*).

Nota 2. Exprimînd un număr, numeralul *un* sau *o* se raportă la alt număr (numeral) care, de cele mai multe ori, figurează în acelaşi text. Compară exemplul:

Trecu o zi, trecură trei
Şi iarăşi noaptea vine
Luceafărul deasupra ei
Cu razele-i senine. (M. Eminescu)

Numeralele *zece, sută, mie, milion, miliard, bilion, trilion* se declină ca şi substantivele feminine sau neutre, avînd atît forme articulate, cît şi forme nearticulate: *Zecile mărită secile, sutele mărită slutele, miile mărită urgiile. Am primit un zece la chimie.*

Celelalte numerale cardinale propriu-zise se declină precedate de articolul adjectival la plural *cei, cele,* care devine marcă a cazului (îşi schimbă forma după genul, numărul şi cazul substantivului pe care îl însoţeşte, numeralele rămînînd neschimbate):

N.-A.	*cei opt (ostaşi)*	*cele şapte (fete)*
G.-D.	*celor opt (ostaşi)*	*celor şapte (fete)*

Articolul adjectival, care însoţeşte numeralele cardinale de la *doi* în sus, se acordă în gen cu substantivul determinat de numeral: *cei trei studenţi, cele nouă studente, cei o sută treizeci de muncitori, cele o sută treizeci de muncitoare.*

Notă. Începînd cu *două sute,* acordul în gen se face fie cu substantivul, fie cu numeralul, în funcţie de ceea ce vrea să scoată în evidenţă vorbitorul. Comp.: *cei trei sute de lei* şi *cele trei sute de lei; cei două mii cinci sute de dolari* şi *cele două mii cinci sute de dolari.*

Cînd numeralele nu sînt precedate de articolul adjectival la plural *cei, cele,* ele exprimă cazul genitiv cu ajutorul prepoziţiei *a* (care nu trebuie confundată cu articolul *al, a, ai, ale*) plus acuzativul. Este deci corect: *Tată a (nu al) doi copii. Reprezentanţi a (nu ai) şapte şcoli.* Dativul se exprimă cu prepoziţia *la*: *Dau de mîncare la zece iepuri.*

Notă. Prin aceleaşi mijloace se realizează raporturile cazuale de genitiv-dativ şi la numeralele *sută, mie, milion: Premiile a o sută de oameni (*nu *unei sute de oameni). Dau premii la o mie de oameni (*nu *unei mii de oameni).*

Valori numerice au şi substantivele *pereche* şi *duzină*. Echivalînd cu numeralul *doi, pereche* înseamnă grup de două obiecte de acelaşi fel cu întrebuinţare simultană (*o pereche de boi, o pereche de şireturi*) sau obiect format din două părţi identice şi simetrice (*o pereche de ochelari, o pereche de pantaloni*). *Duzină* are semnificaţia de grup de douăsprezece obiecte de acelaşi fel care formează un tot (*o duzină de cămăşi, o duzină de pălării*).

ÎNTREBUINŢAREA NUMERALELOR CARDINALE PROPRIU-ZISE

După cum s-a menţionat, numeralele cardinale propriu-zise pot exprima un număr precis abstract, nefiind legate de obiecte concrete. Aşa se folosesc ele în matematică (*unu înmulţit cu unu fac unu, treizeci şi cinci împărţit la şapte fac cinci, şapte e mai mic decît nouă)*. Numeralele cardinale mai pot exprima cantităţi precise de obiecte concrete. În cazul acesta, numeralul este urmat de substantivul respectiv care prin semantica lui denumeşte obiectele numărate:

Avea şi dînsul ***trei*** *feciori.* (G. Coşbuc)

Tot o cantitate exactă de obiecte concrete exprimă şi numeralul atunci cînd este folosit independent: ***Zece*** *dintre ei erau băştinaşi,* ***şapte*** *— străini.*

Notă. Numeralele singure sau construcţiile în care sînt incluse pot exprima sensuri absolute. De aceea ele deţin simboluri ale anilor (*Era în 1940*, adică *în anul 1940*), zilelor (*Vine pe 20*, adică *în ziua de 20*), orelor (*Pînă la 15. 00 terminăm*, adică *pînă la ora 15. 00*), minutelor (*Este nouă şi cincisprezece*, adică *ora nouă şi cincisprezece minute*), vîrstelor (*Împlineşte şaptezeci*, adică *70 de ani*), ale numerelor purtate de vehicule (*Vin cu unsprezece*, adică *cu troleibuzul 11*), ale distanţelor (*Mergeam cu o sută douăzeci pe oră*, adică *cu 120 km pe oră*), notelor, etajelor, cotelor, articolelor de lege, sumelor de bani, cantităţilor comerciale etc.

În vorbirea curentă se manifestă tot mai pregnant tendinţa de a înlocui numeralele ordinale prin cele cardinale propriu-zise, care sînt mai scurte şi se rostesc mai uşor, datorită corpului lor fonetic mai redus: *pagina şapte* (în loc de *a şaptea*), *capitolul doi* (în loc de *al doilea*), *am urcat la etajul cinci* (în loc de *al cincilea*), *rîndul zece* (în loc de *al zecelea*), *secolul douăzeci* (în loc de *al douăzecilea*), *volumul doi* (în loc de *al doilea*), *sînt la anul trei* (în loc de *al treilea*), *felul doi* (în loc de *al doilea*), *regimentul opt* (în loc de al *optulea*), *articolul nouă* (în loc de *al nouălea*). Fenomenul a pătruns şi în limba scrisă.

Nota 1. Numeralele *unu (una)* şi *doi (două)* împreună cu alte cuvinte formează anumite expresii, răspîndite mai ales în limba populară şi în limbajul familiar, în care acestea îşi pierd chiar valoarea de numeral: *eu unul (eu una); tot unul* şi *unul (tot una şi una); tot una; din două una; nici una, nici două* „pe neaşteptate"; *cu una, cu două* „uşor, repede"; *una, două* „mereu", *una şi bună; una din două; a face una cu pămîntul* „a nimici"; *unul ca unul* „de calitate superioară"; *pînă la unul* „toţi" etc.

Nota 2. În anumite condiţii numeralele *una, două* au valoare substantivală, fără ca substantivul respectiv să fie amintit anterior: *I-a tras* ***una*** (= o lovitură), *de l-a doborit la pămînt. Cînd i-a lipit* ***două*** (= două palme), *a văzut stele verzi.*

Cu ajutorul numeralelor cardinale, singure sau combinate cu alte numerale ori cu alte cuvinte (*vreo, cam, aproximativ, circa, aproape la, pînă la* etc.), se exprimă numărul aproximativ (imprecis) al obiectelor.

Nuanţa de aproximaţie numerică poate fi redată şi prin succesiunea a două numerale (al doilea fiind mai mare decît primul), urmate de substantivul determinat. În acest caz numeralele alăturate se scriu cu liniuţă (*unu-doi; trei-patru; douăzeci şi doi-douăzeci şi trei; o sută-două* etc.). Cînd acestea privesc unităţi, se îmbină, de regulă, două numerale succesive (*doi-trei oameni, cinci-şase copaci*). Cînd e vorba de cantităţi mai mari, se îmbină numerale dintre care ultimul reprezintă o valoare superioară (*zece-cincisprezece creioane, douăzeci-treizeci de copii*). Dar unităţile se îmbină cu unităţi, zecile cu zeci, sutele cu sute etc.

Nota 1. Cînd se succed numeralele *unu* şi *doi,* substantivul se intercalează între ele.

*Ia poftim... de-ţi lua din masa noastră oleacă de gustare ş-****un*** *pahar,* ***două*** *de vin...* (I. Creangă)

Şi merg ei ***o*** *zi, merg* ***două****, şi merg* ***patruzeci şi nouă****, pîn-ce de la o vreme intră colea în codru.* (I. Creangă)

Ca şi substantivele, se intercalează între *unu* şi *doi (două)* numeralele *sută, mie, milion, miliard* (*o sută-două de elevi, un milion-două de lei*). În celelalte cazuri, ele urmează după cel de al doilea numeral (*trei-patru sute de studenţi, şase-şapte mii de dolari*).

Nota 2. Exprimarea unei cantităţi nedeterminate care e aproape de cantitatea indicată de numeralul respectiv, dar o depăşeşte, se realizează prin întrebuinţarea înaintea acestuia a cuvintelor *peste, mai bine de, mai mult de, nu mai puţin de* ş. a. (*peste cincizeci, mai bine de două sute*) sau a cuvintelor *şi ceva, şi mai bine, şi mai mult* — în postpoziţie (*o mie şi ceva, două sute şi mai bine*). Numeralele din aceste construcţii indică o cifră rotundă.

Sensul de aproximaţie se exprimă şi prin folosirea formelor de plural ale numeralelor: *zeci, sute, mii, milioane.*

Creşteau / În cer a lui aripe, / Şi căi de ***mii*** *de ani treceau / În tot atîtea clipe.* (M. Eminescu)

... ***Mii*** *de urători treceau iute aproape de noi.* (V. Alecsandri)

Redarea unei cantităţi imense se accentuează prin repetarea formei de plural a numeralelor respective, legate prin conjuncţia *şi* (*mii şi mii, sute şi mii*):

Crezi tu că vom putea noi singuri secera şi strînge atîta grîu, că doar sute şi mii de braţe trebuie acolo, nu şagă. (I. Creangă)

NUMERALELE COLECTIVE

Numeralele colective exprimă gruparea obiectelor în ansamblu determinate numeric. Ele sînt reduse ca număr.

Pentru două obiecte luate ca o totalitate se foloseşte numeralul colectiv moştenit *amîndoi*, care are forme gramaticale de gen şi caz, declinîndu-se în felul următor:

	Masculin	Feminin
N.	*amîndoi*	*amîndouă*
G.	*(al, a, ai, ale) amînduror(a)*	*(al, a, ai, ale) amînduror(a)*
D.	*amînduror(a)*	*amînduror(a)*
A.	*(pe) amîndoi*	*(pe) amîndouă*

Notă. Forma de genitiv-dativ a numeralului dat se întîlneşte relativ rar, avînd o nuanţă arhaică. *Amînduror* se foloseşte ca determinativ antepus (*le-am dat amînduror elevelor*), iar *amîndurora* ca determinativ postpus (*le-am dat elevelor amîndurora*).

Genitiv-dativul se marchează şi prin prepoziţii (***la*** *amîndoi*, ***înaintea*** *amîndurora,* ***datorită*** *amîndurora*).

Numeralul colectiv *amîndoi* are în limba literară şi sinonimul neologic *ambii* (în limba veche exista forma *îmbii*, moştenită din latină). Ca şi forma *amîndoi, ambii* se declină:

	Masculin	Feminin
N.	*ambii*	*ambele*
G.	*(al, a, ai, ale) ambilor*	*(al, a, ai, ale) ambelor*
D.	*ambilor*	*ambelor*
A.	*(pe) ambii*	*(pe) ambele*

Spre deosebire de celelalte numerale colective care preced sau succed substantivul determinat, *ambii, ambele* stau întotdeauna înainte şi sînt articulate, substantivele determinate fiind nearticulate (*ambii vecini, ambele vecine*).

Numeralele colective de la *trei* pînă la *opt* se formează de la numeralele cardinale propriu-zise, precedate de adjectivul pronominal nehotărît *toţi* (transformat în morfemul *tus-)* sau de *cîte* + particula *-şi: tustrei, tuspatru, tuscinci, tusşase, tusşapte, tusopt; cîteşitrei, cîteşipatru, cîteşicinci* etc.

Cînd au fost ***tustrei*** *laolaltă în casă şi s-au privit la lumina lămpii, omul cel de-al doilea a-nţeles.* (M. Sadoveanu)

Scoase inimile din ***cîteşişapte*** *cai.* (M. Eminescu)

Întrebuinţate mai ales în vorbirea populară, aceste numerale nu au forme deosebite nici de gen, nici de caz, excepţie făcînd doar numeralele compuse cu *trei* care au formă specială de feminin (*tustrele/cîteşitrele*).

La noi de jale povestesc/ A codrilor desişuri/
Şi jale duce Murăşul/ Şi duc ***tustrele*** *Crişuri.* (O. Goga)
Cîteşitrele *metodele fură încercate.* (B. P. Hasdeu)

La genitiv-dativ sînt folosite prepoziţiile (*jucăriile* ***a*** *tuspatru copii, s-a dat* ***la*** *tustrei*).

Pentru numere mai mari (de la *trei* în sus) în calitate de numerale colective se folosesc construcţii alcătuite dintr-un numeral cardinal propriu-zis precedat de adjectivul pronominal nehotărit *toţi:* ***toţi*** *cincizeci,* ***toţi*** *o sută treisprezece* ş. a. m. d.

Toate numeralele colective au atît valoare adjectivală, cît şi valoare substantivală:
Nu semănau ***amîndouă*** *surorile.* (Al. Vlahuţă)
*Au stat tăcuţi, că i-a cuprins / O jale pe-****amîndoi****.* (G. Coşbuc)
Tustrei *feciorii babei umblau în cărăuşie.* (I. Creangă)
Ochilă atunci se ia şi el după Harap-Alb şi pornesc ***tuscinci*** *înainte.* (I. Creangă)

NUMERALELE MULTIPLICATIVE

Numeralele multiplicative arată în ce proporţie creşte o calitate sau o cantitate. Se formează de la numeralele cardinale propriu-zise, de regulă, simple (cu excepţia lui *unu),* cu ajutorul prefixului *în-(îm-)* şi a sufixului *-it* (adică după modelul adjectivelor participiale în *-it): în + doi > a îndoi > îndoit; în + patru > a împătri > împătrit.* În principiu, multiplicativele se pot forma de la orice numeral cardinal propriu-zis. În limba literară, însă, au circulaţie doar numeralele multiplicative formate pe baza numeralelor de la *doi* pînă la *şapte* inclusiv (*întreit, încincit*), precum şi pe baza numeralelor *zece, sută, mie (înzecit, însutit, înmiit*).

Notă. Deşi în limba română nu există verbele *a înşesi, a înşepti,* numeralele multiplicative *înşesit, înşeptit* s-au format prin analogie cu *îndoit*, *întreit* etc.

Sinonime cu *îndoit* şi *întreit* sînt neologismele *dublu*, *triplu*. În limbajul ştiinţific se foloseşte uneori *cvadruplu* (împătrit), *cvintuplu* (încincit) şi *sextuplu* (înşesit).

Numeralele multiplicative au valoare adjectivală sau adverbială. Cînd sînt folosite ca adjective, multiplicativele se acordă cu substantivul determinat în gen şi număr: *cîştig* ***întreit****, cîştiguri* ***întreite;*** *dobîndă* ***îndoită*** *— dobînzi* ***îndoite*****.**

Cu valoare adverbială, numeralele multiplicative sînt invariabile: *munceşte* ***întreit****, dobîndeşte* ***îndoit,*** *cîştigă* ***împătrit*****.** Ca adverbe, numeralele multiplicative de tipul *îndoit, întreit* sînt sinonime cu numeralele adverbiale *de două ori mai mult, de trei ori mai mult* etc.

NUMERALELE DISTRIBUTIVE

Numeralele distributive arată gruparea numerică şi repartizarea obiectelor. Ele se formează din numerale cardinale propriu-zise sau fracţionare precedate de cuvîntul invariabil *cîte* (*cîte doi, cîte cinci, cîte zece, cîte o treime, cîte un sfert, cîte douăzeci şi patru*), care comunică locuţiunii date sensul de grupare în cantităţi indicate de numeralul folosit.

Pentru a sublinia modul de grupare, se repetă fie numai numeralul (*doi cîte doi* sau *cîte doi, doi*), fie toată construcţia (*cîte zece, cîte zece*).

Numeralele distributive nu se declină. Numai locuţiunea *cîte unu* are la genitiv-dativ formele *cîte unuia — cîte uneia*. Relaţiile cazuale sînt exprimate cu

ajutorul prepoziţiilor plasate înaintea distributivului (*cinci caiete **a** cîte 50 de bani bucata; **de** cîte zece ani*).

Numai numeralele distributive care au în componenţa lor numeralele *unu* şi *doi* (cu excepţia lui *unsprezece)* au forme speciale de gen: *cîte unu — cîte una; cîte doi — cîte două; cîte doisprezece — cîte douăsprezece; cîte patruzeci şi doi — cîte patruzeci şi două* etc.

Substantivul care urmează după numeralul distributiv se leagă de acesta ca şi numeralul cardinal propriu-zis: pînă la *nouăsprezece* — direct (*cîte optsprezece lei*), de la *douăzeci* — cu ajutorul prepoziţiei *de* (*cîte treizeci de nuci; cîte optzeci şi şapte de bani*).

NUMERALELE FRACŢIONARE

Numeralele ce exprimă cota fracţionară luată dintr-un întreg sînt numite **numerale fracţionare.** Ele se formează de la numeralul cardinal care indică în cîte părţi este fracţionat întregul la care se adaugă sufixul *-ime* (*doime, treime, cincime, zecime, sutime, miime, milionime* etc.), precedat de numeralul cardinal ce arată cîte părţi fracţionare sînt luate (*două treimi, trei pătrimi, cinci şesimi* etc.).

Prin cifre numeralele fracţionare se redau sub formă de fracţii ordinare (1/5 „o cincime“, 2/3 „două treimi“, 3/10 „trei zecimi“, 7/100 „şapte sutimi“) sau sub formă de fracţii zecimale (0,5 „cinci zecimi“, 0,02 „două sutimi“, 0,003 „trei miimi“).

Drept sinonime ale numeralelor fracţionare *o doime, o pătrime* se folosesc cuvintele *jumătate, sfert*. Acestea sînt, de fapt, substantive, dar care, ca şi numeralele fracţionare, arată cota ce se ia dintr-o unitate.

Substantivele feminine derivate de la numerale cardinale cu sufixul *-ime,* ca şi toate substantivele de acest gen, au forme de număr, de caz şi forme nearticulate şi articulate: *treime, treimi, treimea, treimile, unei treimi, treimii, unor treimi, treimilor.*

În limbajul ştiinţific, numeralele fracţionare redau linia de separare dintre numărătorul şi numitorul unei fracţii prin prepoziţia *pe* sau *supra*: 3/5 „trei pe cinci“ sau „trei supra cinci“.

Cînd numărul urmează după un număr întreg, el se leagă de primul prin conjuncţia *şi* care este obligatorie: *patru **şi** o doime* sau *patru **şi** jumătate; şase **şi** trei pătrimi* sau *şase **şi** trei sferturi, opt (întregi) **şi** două cincimi*.

Fiind un tip de numerale fracţionare, fracţiile zecimale se leagă de numărul întregilor prin conjuncţia *şi*: *nouă (întregi) **şi** trei miimi* corespunde notării cifrice 9,003, iar *doi (întregi) **şi** patru sutimi* — notaţiei 2,04. Aceste numerale pot fi redate la citire prin numeralele cardinale corespunzătoare legate între ele prin cuvîntul *virgulă: nouă virgulă zero zero trei,* respectiv *doi virgulă zero patru.*

Echivalente semantic cu numeralele fracţionare sînt construcţiile alcătuite din numeralul ordinal cu formă feminină urmat de cuvîntul *parte* (*a doua parte, a şasea parte, a zecea parte* etc.) sau din numeralul cardinal propriu-zis la forma feminină urmat de numeralul ordinal, tot la forma feminină (*două a treia, trei a cincea, nouă a zecea* etc.). Ambele construcţii sînt invariabile, fiind utilizate mai ales în domeniul matematicii.

Tot fracţionare trebuie considerate construcţiile alcătuite dintr-un numeral cardinal propriu-zis urmat de numeralele *sută, mie,* precedate de prepoziţia *la: cincizeci la sută* (notat cifric 50%), *şaptezeci şi cinci la sută* (notat 75%),

treizeci şi cinci la mie (notat 35‰). În aceste cazuri se utilizează şi substantivele *procent*, respectiv *promilă*, pe lîngă numeralul cardinal: *şapte procente, unsprezece promile*.

Notă. Trebuie evitate alăturările pleonastice *optzeci de procente la sută, un procent de optzeci la sută,* precum şi îmbinările nelogice *patruzeci de procente la mie, un procent de patruzeci la mie.*

Substantivul determinat de numeralul fracţionar este, de obicei, postpus şi se leagă de el cu ajutorul prepoziţiilor *de, din, dintre, dintru* (*o treime din elevi, un sfert de pîine, două cincimi dintre cei prezenţi, o şesime dintr-o clasă)*.

Legătura dintre ele se poate face de asemenea şi prin intermediul articolului posesiv, substantivul determinat căpătînd forma de genitiv (*trei pătrimi ale continentului*).

Nota 1. Cînd însă numeralul fracţionar împreună cu cel cardinal propriu-zis formează un număr mixt, substantivul se plasează imediat după numeralul cardinal, după care urmează cel fracţionar, legat prin conjuncţia *şi* (*trei ore şi un sfert, treisprezece metri şi jumătate*). La notarea în cifre a numărului mixt, substantivul se plasează însă după fracţie, adică la sfîrşit (9 3/5 kg).

Nota 2. Substantivul care urmează după numeralele fracţionare stă, de obicei, la singular, întrucît se are în vedere fracţiunea unui singur întreg (*o treime din sumă, două treimi din clasă*). Formă de plural capătă cînd e vorba de un grup de obiecte omogene, luate ca un tot întreg (*o treime din banii adunaţi, două treimi din elevi*).

NUMERALELE ADVERBIALE

Numeralele adverbiale arată de cîte ori se îndeplineşte o acţiune sau de cîte ori calitatea (cantitatea) unui obiect o depăşeşte pe a altuia. Ele constau dintr-un grup de cuvinte cu caracter de locuţiune, care asemenea adverbelor determină un verb, un adjectiv sau un alt adverb. Numeralele adverbiale se formează din numerale cardinale propriu-zise precedate de prepoziţia *de* şi urmate de substantivul *ori* (pluralul lui *oară): de două ori, de trei ori, de zece ori, de o sută de ori.* Excepţie: *o dată* care e constituit din numeralul *o* şi substantivul *dată* (sinonim al lui *oară)*.

Tot numerale adverbiale sînt şi construcţiile cu numeralul ordinal urmat de substantivul *oară* (sinonim cu *dată*): *a doua oară, a zecea oară, a mia oară, a o sută mia oară* etc.

Nota 1. Nu trebuie confundat numeralul adverbial *o dată* (scris în două cuvinte, precedat adeseori de adverbele de mod *numai, doar, încă*) cu adverbul simplu *odată* diferit şi ca scriere (într-un singur cuvînt) şi ca sens (înseamnă „cîndva“, „odinioară“).

Nota 2. Cînd numeralul adverbial se construieşte cu formele de plural ale numeralelor *sută, mie, milion*, el nu denumeşte un număr exact, ci serveşte pentru a sublinia că acţiunea se repetă de foarte multe ori (*de sute de ori, de mii de ori, de milioane de ori*).

Nota 3. Uneori în corpul numeralului adverbial după prepoziţia *de* se intercalează elementul *cîte: de cîte două ori, de cîte patru ori, de cîte nouă ori* etc. În acest caz adverbialele au şi valoare distributivă, exprimînd periodicitatea unei acţiuni:

Găina babei se oua ***de cîte două ori*** *pe zi.* (I. Creangă)

Ca numerale adverbiale, neologismele *bis* „de două ori“, *ter* „de trei ori“ indică numerotarea unor obiecte (case, pagini, exemplare): *locuiesc la 9 bis, paginile 15 bis şi 15 ter*.

Bis cu sens de „încă o dată“ se întrebuinţează adesea în sălile de spectacol, ca indicaţie de repetare a unui pasaj dintr-o operă literară sau muzicală.

NUMERALELE ORDINALE

Numeralele ordinale exprimă ordinea numerică, locul pe care-l ocupă obiectele sau acţiunile într-o succesiune.

Şirul numeralelor ordinale începe cu *întîiul (întîia), cel (cea) dintîi* sau *primul (prima),* după care urmează *al doilea (a doua), al treilea (a treia), al patrulea (a patra)...* şi se sfîrşeşte cu locuţiunea adjectivală *cel (cea) din urmă* sau cu *ultimul (ultima)*. La acestea s-ar mai putea adăuga şi neologismul *secund (secundă)*, care este sinonim cu *al doilea (a doua)*. Comp.: *căpitan* ***secund****, vioară* ***secundă***. Sinonimul lui *al treilea (a treia) este terţ (terţă)*. Comp.: *datorii către* ***terţ****, o* ***terţă*** *persoană.*

Celelalte numerale ordinale se formează din numeralele cardinale propriu-zise însoţite de morfemele discontinue *al* antepus şi *-le-* + particula *-a* postpuse pentru masculin sau *a* antepus şi *-a* postpus pentru feminin: *al doilea — a doua, al treilea — a treia, al patrulea — a patra, al cincilea — a cincea,..., al zecelea — a zecea...*

Notă. În structura numeralelor ordinale nu se poate vorbi de articolele posesive *al, a* şi hotărîte *-le, -a,* deoarece rolul acestor elemente se reduce aici la derivarea numeralelor ordinale de la cele cardinale. Cu ajutorul formanţilor *al, a* este exprimată ideea de ordine, iar cu ajutorul formanţilor *-le, -a,* — distincţia de gen (*al şaselea — a şasea*).

Uneori, numeralele ordinale sînt precedate de articolul adjectival *cel (cea)* singur sau însoţit de prepozitia *de*, care formează sau nu o silabă împreună cu formantul proclitic (al numeralului ordinal *al (a)*: *cel (cea) dintîi, cel de-al doilea (cea de-a doua), cel de-al treilea, cel de-al zecelea* etc.

Iar marţi dez-dimineaţă puse tarniţele şi desagii pe cai şi, legîndu-i frumuşel cu căpăstrul, pe ***cel de al doilea*** *de coada* ***celui dintîi,*** *pe* ***cel de al treilea*** *de coada* ***celui al doilea****, pe* ***cel de al patrulea*** *de coada* ***celui al treilea****, cum îi leagă muntenii, a zis...* (I. Creangă)

La numeralele compuse marca postpusă a numeralului ordinal apare numai la ultimul component: *al douăzeci şi unulea — a douăzeci şi una, al o sută nouăzeci şi optulea — a o sută nouăzeci şi opta, al trei miilea — a trei mia* etc.

Nota 1. La formarea numeralelor ordinale cu *opt* şi *milion* (terminate în consoană), din motive de ordin fonetic între numeralul cardinal şi formantul ordinal *-lea* se intercalează vocala de legătură *-u-* (nu *-ă-): al optulea, al milionulea.* Forma feminină a acestui numeral este *a milioana* (nu *a miliona*).

Nota 2. Dacă la masculin-neutru *o sută* şi *o mie* păstrează pe *o (al o sutălea pom, al o mielea vizitator*), la feminin *o* este facultativ (e corect atît *a suta, a mia,* cît şi *a o suta, a o mia*). La ordinalele corespunzătoare numeralelor cardinale *un milion, un miliard* preluarea lui *un* este facultativă la masculin-neutru (e corect atît *al un milionulea,* cît şi *al milionulea).*

Numeralele ordinale formate de la *unsprezece* pînă la *nouăsprezece* se pronunţă şi se scriu corect *al unsprezecelea, al doisprezecelea, al treisprezecelea,.... al nouăsprezecelea* (nu *al unsprezecilea, al doisprezecilea* etc.), pentru că ele sînt formate *de la unsprezece, doisprezece* etc., spre deosebire de *al douăzecilea, al treizecilea,...al nouăzecilea,* formate de la *douăzeci,..., nouăzeci.*

Numeralele formate de la *sută, mie şi milion* se pronunţă şi se scriu corect astfel: *al o sutălea* (format de la *o sută*), *a suta; al mielea* (format de la *o mie*), *a mia*; *al milionulea* (format de la *un milion*), *a milioana; al sutelea* (format de *la sute: al două sutelea*); *al miilea* (format de *la mii: al două miilea*), *al milioanelea* (format de la *milioane: al două milioanelea*).

La numeralele ordinale, formate de la corespunzătoarele lor cardinale în a căror structură intră prepoziţia *de*, aceasta se omite înaintea ultimului component. Astfel, de la *douăzeci de mii* ordinalul este *al douăzeci miilea, a douăzeci mia, de la şaptezeci de milioane* se formează *al şaptezeci milioanelea, a şaptezeci milioana*.

Notă. Numeralul ordinal este însoţit, de obicei, de substantiv şi se prezintă ca un determinativ al acestuia, asemănîndu-se prin funcţie cu adjectivul. Uneori însă, el apare singur:

Lăncile se înşiră în linia primă, iar în a doua... se-ntinsese puştile cele mici de munte. (M. Eminescu)

Poftim, om bun, de-i ospăta împreună cu noi, ziseră cei doi drumeţi, căci unde mănîncă doi, mai poate ospăta şi al treilea. (I. Creangă)

Spre deosebire de celelalte numerale ordinale, care nu dispun decît de o singură formă din punctul de vedere al determinării, *întîi* are două forme: hotărîtă (articulată) cînd precedă substantivul determinat (*întîiul copil, întîia scrisoare*) şi nehotărîtă (nearticulată) cînd urmează după acesta, ultima fiind comună pentru amîndouă genurile (*anul întîi, ziua întîi*).

Sinonimul lui *întîi*, numeralul ordinal neologic *primul* (*prima*) apare de asemenea înaintea substantivului determinat în forma sa articulată (*primul exemplar, prima rîndunică*), iar în componenţa unor compuse (de tipul: *prim-ministru, prim-plan, prim-secretar, prima-balerină* etc.) şi în costrucţii libere (*un prim exemplu, o primă observaţie*) poate fi nearticulat.

Altă particularitate a numeralelor ordinale *întîi* şi *prim* este faptul că au şi formă de plural pentru ambele genuri (*întîii, primii; întîile, primele*), ca şi *ultimul*.

DECLINAREA NUMERALELOR ORDINALE

Forme cazuale speciale atît la masculin, cît şi la feminin are numai numeralul ordinal *întîi* cînd este articulat enclitic. Deci el se declină ca adjectivele, adică atunci cînd stă înaintea substantivului determinat, se schimbă după cazuri, iar cînd stă după, rămîne neschimbat (vezi *Declinarea adjectivelor*).

Numeralul *prim* este de obicei articulat hotărît şi variabil (*primul solist, primului solist, prima cosmonaută, primei cosmonaute*), dar uneori poate să apară şi nearticulat (*această primă ediţie, acestei prime ediţii*).

La fel ca şi *prim* se comportă în privinţa formei neologismul *secund*. Dacă precedă regentul, este articulat hotărît enclitic (*secundul ofiţer, secundului ofiţer, secunda întîmplare, secundei întîmplări*) şi nearticulat dacă succedă termenul regent (*arbitru secund, întîmplare secundă*).

Neologismul *terţ*, cînd precedă regentul, este utilizat în structură nearticulată (***o terţă*** *persoană,* ***unei terţe*** *persoane*) sau articulat hotărît enclitic (***terţa*** *persoană,* ***terţei*** *persoane*).

Celelalte numerale ordinale se declină, ca şi numeralele cardinale, cu ajutorul articolului adjectival *cel*, urmat de prepoziţia *de*. Genul, numărul şi cazul sînt marcate prin formele articolului adjectival, numeralul rămînînd invariabil:

	Singular		Plural	
	m. şi n.	f.	m.	f. şi n.
N.-A.	*cel de-al şaptelea*	*cea de-a şaptea*	*cei de-al şaptelea*	*cele de-al şaptelea*
G.-D.	*celui de-al şaptelea*	*celei de-a şaptea*	*celor de-al şaptelea*	

Notă. La N.-A. singular numeralele ordinale pot fi folosite şi fără articolul adjectival urmat de prepoziţia *de* (*al patrulea, a patra*).

Tot cu articolul adjectival se declină şi numeralul *dintîi*, care stă, de obicei, înaintea substantivului (*cel dintîi, celei dintîi, celor dintîi*).

Cînd se scriu cu cifre romane, numeralele ordinale, în afară de primul din serie (*întîi, primul*), sînt precedate la masculin şi la neutru de *al* şi urmate de *-lea*, iar la feminin precedate de *a* şi urmate de *-a: Napoleon al III-lea, student în anul al V-lea, congresul al VII-lea, secolul al XIX-lea; clasa a II-a, clasa a X-a (dar Napoleon I, clasa I)*.

Notă. Este greşită scrierea fără *a* înaintea numeralului ordinal, cînd acesta stă după un substantiv feminin: *clasa opta* în loc de *clasa a opta, brigada treia* în loc de *brigada a treia*.

ÎNTREBUINŢAREA NUMERALELOR ORDINALE

Numeralele ordinale pot avea valoare de adjectiv, de substantiv şi adverb.

Au valoare adjectivală cînd însoţesc un substantiv şi arată ordinea obiectului denumit de substantiv (*A fi* ***a cincea*** *roată la căruţă*). Precedînd sau urmînd substantivul pe care-l determină, ele se acordă cu acesta în gen, număr şi caz. Acordul se face fie prin forma numeralului (***primul*** *elev,* ***primele*** *flori, (al)* ***primilor*** *elevi*), fie prin articolul *cel, cea* (***cel dintîi*** *copil,* ***cele dintîi*** *legume,* ***celor dintîi*** *copii (legume)*.

Cînd sînt întrebuinţate singure, numeralele ordinale au valoare de substantiv:

Cînd doi se ceartă, ***al treilea*** *cîştigă.* (Folclor)
Intră în vorbă cu ***cel dintîi.*** (M. Eminescu)

Dacă determină un verb, numeralul ordinal se foloseşte adverbial:

... Cînd sirena suna ***a doua oară,*** *oamenii se îndreptau spre ieşire.* (N. Costenco)
El a sosit întîi.

Funcţiile sintactice ale numeralului

Numeralele cu valoare adjectivală (cardinale, colective, multiplicative, distributive, ordinale) au funcţia sintactică de:

— atribut adjectival:

Am ***cinci*** *degete la mîini/****Şapte*** *zile-n săptămîni.* (G. Vieru)
Amindoi *prietenii şi-au strîmbat nasurile unul către altul.* (M. Sadoveanu)
Şi cea ***dintîi*** *şcolăriţă a fost însăşi Smărăndiţa popii.* (I. Creangă)
Cu o putere ***îndoită,*** *cu braţe de fier smuci pe babă de mijloc.* (T. Arghezi)
Craiul primind cartea, îndată cheamă ***tustrei*** *feciorii înaintea sa.* (I. Creangă)
Munca ne-a adus o satisfacţie ***înzecită.***

Numeralele cu valoare substantivală au aceleaşi funcţii sintactice ca şi substantivul:

— subiect:

Tustrei *au ascultat poemul oamenilor şi naturii noastre.* (E. Camilar)
Cîte trei *se sculau să spuie ce ştiu.* (B. Delavrancea)

— **atribut substantival:**

Banii ***amîndurora*** *au fost restituiţi.*
El avea o bancnotă ***de zece****.*
*Datoriile celui de****-al doile****a erau mici.*

— **nume predicativ:**

Unde erau ***trei,*** *eu eram* ***al patrulea.*** (I. Creangă)
Cu noi se face ***zece.*** (M. Sadoveanu)
Bucuria lui era ***întreită.***

— **complement direct:**

Şapte pe ***unul*** *nu-l aşteaptă.*
Juriul i-a premiat pe ***tustrei****.*
I-am văzut acasă pe ***amîndoi****.*

— **complement indirect:**

Au putere atîta, / cît le trebuie ***la doi.*** (M. Eminescu)
Dar ***amîndurora*** *le făgăduise dorinţa să le împlinească.* (C. Stamati)
*I-am comunicat celui de-****al doilea*** *să vină.*

Numeralele cu valoare adverbială au funcţia sintactică de **complement circumstanţial.**

Ipate se îmbogăţise ***însutit*** *şi* ***înmiit*** *de cînd a venit Chirică în slujbă la dînsul.* (I. Creangă)

De zece ori *măsoară şi* ***o dată*** *taie.* (Folclor)

Unul cîte unul *copiii au ieşit din clasă.* (S. Vangheli)

Verbul

Verbul este o parte de vorbire flexibilă care denumeşte procese în sens larg (acţiuni, stări, deveniri etc.). Verbul actualizează următoarele categorii gramaticale: diateză, mod, timp, persoană, număr.

Menirea comunicativă a verbului este în anumite privinţe similară cu a adjectivului, deoarece ca şi acesta determină într-o oarecare măsură obiectul, indicînd diferite proprietăţi active, semne ale acestuia. Deosebirea constă în faptul că verbele marchează acele semne ale obiectului care au proprietatea de a se desfăşura în timp, pe cînd adjectivele desemnează o calitate indiferent de reprezentarea ei dinamică.

CLASIFICAREA VERBELOR

Clasificarea verbelor are la bază trei criterii: semantic, sintagmatic şi morfologic.

CRITERIUL SEMANTIC. CLASE LEXICALE

Axată pe categoriile semantice **acţiune, devenire, stare,** sfera lexico-semantică a celor aproximativ 6.000 de verbe existente în limba română este foarte variată.

În studiile de lexicologie sînt depistate grupuri lexico-semantice care au o trăsătură semantică integratoare, comună întregului grup, şi trăsături semantice distinctive, proprii fiecărei unităţi verbale în parte.

După trăsătura semantică integratoare verbele se împart în:

— **verbe ale mişcării:** *a merge, a se deplasa, a zbura, a ajunge, a fugi, a călători, a înota, a alerga, a veni, a pleca* etc.;

— **verbe ale cugetării:** *a gîndi, a cugeta, a medita, a crede, a presupune, a reflecta* etc.;

— **verbe ale zicerii:** *a spune, a zice, a vorbi, a povesti, a întreba, a răspunde, a declara, a afirma, a amuţi, a apela, a bodogăni, a mormăi, a se gîngăvi, a se bîlbîi* etc.;

— **verbe ale creaţiei:** *a crea, a confecţiona, a produce, a meşteri, a face, a fabrica, a plăsmui, a coace, a picta, a tricota, a construi, a sculpta, a inventa* etc.;

— **verbe ale simţirii:** *a vedea, a simţi, a auzi, a mirosi, a pipăi, a se întrista, a se emoţiona* etc.;

— **verbe ale existenţei şi stării:** *a exista, a trăi, a se afla, a locui, a şedea, a zăcea, a dăinui, a fiinţa* etc. (de acest grup ţin şi verbele care exprimă diferite manifestări ale activităţii fiziologice şi psihice a omului: *a tuşi, a dormi, a dormita, a rîde, a plînge, a suspina* etc.);

— verbe ale relaţiei: *a avea, a aparţine, a poseda, a depinde, a stăpîni, a echilibra* etc.;

— verbe factitive: *a dezgheţa, a aprinde, a fierbe, a îmbunătăţi, a astîmpăra, a înfrumuseţa, a despăduri, a dezmorţi* etc.;

— verbe ce exprimă procese atmosferice: *a fulgera, a ploua, a tuna, a ninge, a se însenina, a se înnora, a se întuneca, a se dezlănţui* etc.;

— verbe ce denumesc sunete din natură: *a hămăi, a fîşîi, a foşni, a mieuna, a măcăi, a mîrîi, a coviţa, a mugi* etc.

Lipsa categoriei gramaticale a aspectului în structura limbii române este compensată de posibilitatea verbelor de a exprima valoarea acesteia prin semantica lor, adică prin mijloace lexicale. Din această perspectivă, verbele se împart în 3 clase mari: **durative, momentane** şi **iterative.**

Verbele durative exprimă acţiuni care durează în timp fără a presupune o limită internă: *a arde, a aduce, a aduna, a alerga, a aştepta, a călători, a curge, a dormi, a dura, a se plimba, a răbda, a rămîne, a trece, a tulbura, a umbla, a unge, a veghea* etc.

Verbele momentane exprimă acţiuni de scurtă durată a căror limită este determinată de cauze interne, care nu se perpetuează temporal: *a adormi, a aprinde, a da, a aţipi, a muri, a deceda, a decola* etc.

Verbele iterative exprimă acţiuni care se produc cu intermitenţe, care se repetă în timp: *a schelălăi, a licări, a se perinda, a trepida, a undui, a zvîcni* etc.

Semantica acestor grupuri verbale impune anumite restricţii în ceea ce priveşte folosirea lor la anumite timpuri: verbele momentane nu se folosesc, de regulă, la imperfect, iar cele durative — la perfectul simplu decît în contexte unde există precizări suplimentare referitor la desfăşurarea lor în timp (*dormii o clipă; aprindeam focul, cînd a intrat Ion; murea senin şi dulce; arse într-o clipită*).

VERBE DE MODALITATE ŞI DE ASPECT

Un grup aparte formează verbele de modalitate şi de aspect care, pe lîngă caracteristici lexicale, au şi anumite particularităţi gramaticale.

Prin conţinutul lor lexical, **verbele de modalitate** exprimă următoarele nuanţe modale: „posibilitatea“ (*a putea*), „necesitatea“ (*a trebui, a avea*), „iminenţa“ (*a fi*), „dorinţa“ (*a vrea, a-i veni*), „aparenţa“ (*a părea*).

Verbele de aspect exprimă următoarele valori aspectuale: începutul, continuarea şi sfîrşitul acţiunii. Printre ele se numără: *a începe, a porni, a prinde, a termina, a isprăvi, a sfîrşi* etc.

Din punct de vedere gramatical, aceste verbe au capacitatea de a se construi cu alte verbe la conjunctiv, la infinitiv, la participiu sau la supin: *poate să vină, poate veni, trebuie să spună, trebuie spus, era să cadă, vrea să plece, începe să ningă, termină de citit, a prins a plînge, are a face* etc.

CRITERIUL SINTAGMATIC. CLASE VALENŢIALE

Structura sintagmatică a verbului include totalitatea participanţilor implicaţi de verb şi relaţiile lor cu procesul. Dintre toţi participanţii (actanţii) necesari pentru descrierea oricărui proces (printre care se numără: agentul, pacientul,

instrumentul, destinatarul, asociatul etc.) de o importanţă majoră sînt agentul şi pacientul. Primul reprezintă participantul activ care iniţiază şi realizează procesul. Cel de-al doilea este participantul pasiv, care, într-un fel sau altul, suferă efectele procesului.

Relaţia agent—proces—pacient (analizată în integritatea sa) proiectează diverse *situaţii* din realitate care îşi găsesc reflectare în structura sintagmatică a verbului. Astfel, tipul acestui raport după numărul de participanţi la situaţie, după direcţia lui de orientare stă la baza subcategorizării verbelor în clase sintagmatice ale căror unităţi, pe lîngă aceleaşi trăsături valenţiale, au şi trăsături semantice comune.

În funcţie de numărul de participanţi, procesele din realitate se împart în trei tipuri: 1) procese care implică doi protagonişti — un agent şi un pacient; 2) procese care implică numai un protagonist — agentul şi 3) procese care nu pot avea nici un protagonist. Primul tip cuprinde *procese orientate* ce implică un punct iniţial de la care pornesc şi un punct final asupra căruia se îndreaptă. Acest tip de procese este exprimat prin clasa verbelor **tranzitive.**

Verbele tranzitive sînt **bivalente.** Ele deschid două poziţii libere care sînt ocupate respectiv de subiect şi de complementul direct (*Zăpada acoperă pămîntul, Mama taie pîine*). Valenţa complementului direct este obligatorie. Fără asemenea complinire sensul verbului rămîne necunoscut pînă la limita necesară, iar enunţul neclar. Lipsite de complinirі, enunţurile *Zăpada acoperă, Mama taie* sînt văduvite de un element esenţial, strict necesar pentru realizarea intenţiei comunicative a vorbitorului. Dependenţa verbului tranzitiv de obiectul direct este foarte puternică mai întîi de toate în plan semantic. De aceea verbele tranzitive sînt considerate insuficiente semantic, iar valenţa complementului direct — obligatorie.

Cel de-al doilea tip de procese, avînd un singur protagonist — agentul, este calificat ca desemnînd procese neorientate. Specific pentru acest tip de procese este faptul că ele nu se extind nici asupra unui obiect din exterior, nici asupra agentului însuşi, deoarece în cadrul lor agentul este implicat în întregime în proces: *a merge, a dormi, a se nelinişti, a se supăra.* Acest tip de procese este exprimat prin clasa verbelor **intranzitive.**

Verbele intranzitive sînt **monovalente.** Ele deschid o singură poziţie liberă ocupată de subiect şi se caracterizează prin imposibilitatea de a se combina cu un complement direct. Cu alte cuvinte, acţiunea exprimată de verbele intranzitive nu depăşeşte sfera subiectului şi nu trece asupra unui obiect. Verbele intranzitive sînt suficiente din punctul de vedere al conţinutului lor semantic şi nu necesită complinirі. Enunţurile *Copilul plînge, Bunica încărunţeşte, Soarele răsare, Dreptatea triumfă, Pisica miaună, Vîntul adie, Speranţa învie, Sportivul aleargă, Elevul întîrzie* etc. realizează plenar scopul comunicării. Mesajele sînt clare, fără echivocuri, verbele nu cer un complement direct. Ele admit doar complemente indirecte şi circumstanţiale (dacă e nevoie să se precizeze situaţiile reflectate). Se poate spune: *Copilul plînge mult, Bunica încărunţeşte frumos, Soarele răsare dimineaţa, Pisica miaună la uşă, Vîntul adie răcoros, Speranţa învie lent, Elevul întîrzie regulat, Profesorul intră în clasă, Meditează asupra problemei, Locuieşte cu părinţii* etc.

Aşadar, tranzitivitatea şi intranzitivitatea sînt trăsături sintagmatice ale verbului, determinate de conţinutul lui semantic intrinsec, şi desemnează diferite forme ale orientării acţiunii pe axa „agent—proces—pacient". Definitorie pentru

distincţia tranzitiv/intranzitiv este şi inegala disponibilitate a verbelor de a exprima diateza. Raportul dintre tranzitivitate şi diateză este relevant numai pentru verbele tranzitive care sînt compatibile cu opoziţia activ/pasiv: *Tata face fluiere/Fluierele sînt făcute de către tata; Mama taie pîine/Pîinea este tăiată de către mama* etc.

Verbele intranzitive nu marchează prin logoforme distincte opoziţia activ/pasiv şi această trăsătură integrantă devine totodată distinctivă pentru raportul tranzitiv/intranzitiv. Capacitatea combinatorie a verbelor tranzitive este deosebită de cea a verbelor intranzitive. Tranzitivele admit, de regulă, un singur complement direct care realizează valenţa obligatorie la dreapta. Complementul poate fi simplu (*urăsc nedreptatea*) sau multiplu (*urăsc nedreptatea, făţărnicia, ipocrizia*).

Cîteva verbe (*a ruga, a sfătui, a întreba, a chestiona, a trece* etc.) cer două complemente directe: un complement direct al persoanei, celălalt al obiectului: *Profesorul întreabă pe elev lecţia, L-am trecut Dunărea.* Ele se numesc dublu tranzitive.

Uneori complementul direct nu este actualizat şi atunci se consideră că tranzitivele au o întrebuinţare absolută (sînt tranzitive implicite): *mama coace, copilul citeşte, elevul scrie, sora împleteşte, el cîntă, ea recită, bunica ţese* etc.

Unele verbe intranzitive de tipul *a lupta, a trăi, a zbura, a visa, a juca* etc. pot primi şi ele complement direct, aşa-numitul complement intern, care se deosebeşte prin faptul că este exprimat printr-un substantiv a cărui rădăcină e comună cu a verbului: *a visa un vis, a trece o trecătoare, a zbura un zbor, a trăi un trai, a lupta o luptă* ş. a. În unele studii, aceste verbe sînt incluse în clasa tranzitivelor, fiind numite pseudotranzitive.

Clasificarea verbelor în tranzitive şi intranzitive nu este rigidă. Cu excepţia verbelor mişcării şi a verbului *a fi*, care sînt întotdeauna intranzitive, si a unui grup relativ mare de verbe care sînt întotdeauna tranzitive (*a răscoli, a răscroi, a saluta, a sancţiona, a satiriza, a satisface, a scărmăna, a tachina, a tarifa, a tolera, a transcrie, a transfera, a tria, a troieni, a trăda, a citi, a închide, a încorona* ş. a.), majoritatea verbelor (cele polisemantice) pot fi tranzitive în unul din sensurile lor şi intranzitive în altul.

Astfel, *a suna*, cu sensurile „a produce un sunet“ şi „a se face auzit“ este intranzitiv (*clopoţelul sună, felefonul sună, îmi sună în urechi, sună a gol*), iar cu sensul „a anunţa cu ajutorul unor sunete“ — tranzitiv (*sună alarma, sună deşteptarea* etc.). Sau verbul *a răspunde* este, de fapt, intranzitiv (*a răspunde în doi peri, a răspunde la întrebare, a răspunde la scrisoare, a răspunde la salut, a răspunde la apel* etc.), dar cu sensul „a aduce la cunoştinţă“ el devine tranzitiv şi este urmat de o propoziţie completivă directă (*a răspuns că nu e la curent, a răspuns că are obiecţii*).

În sfîrşit, cel de al treilea tip de procese, care ar putea fi caracterizate ca procese-fenomene, nu implică nici ideea de agent, nici ideea de obiect afectat. Este vorba despre procesele al căror agent nu există în realitate sau este considerat de către purtătorii limbii ca fiind neimportant. Aceste procese sînt exprimate prin verbe **impersonale.**

Verbele impersonale sînt **avalente**. Ele nu se pot îmbina cu nume care ar desemna subiectul sau obiectul. Din punctul de vedere al formei, ele pot fi atît nepronominale (*plouă, tună, ninge*), cît şi pronominale (*se întunecă, se luminează, se desprimăvărează*). Utilizarea acestor verbe este limitată doar la persoana a III-a sg., fapt determinat de specificul lor semantic-valenţial.

VERBE PRONOMINALE ŞI NEPRONOMINALE

După capacitatea lor de a se construi sau nu cu pronume reflexive, verbele se împart în **pronominale** (numite şi **reflexive**) şi **nepronominale**.

Verbele pronominale au în structura infinitivului (şi la persoana a III-a sg. şi pl. la toate timpurile şi modurile, cu excepţia modurilor nepersonale: participiu şi supin) formele de acuzativ şi de dativ ale pronumelui reflexiv *se, îşi*: *a se duce, a se gîndi, a se căsători, a se înţelege, a-şi aminti, a-şi închipui.* În restul paradigmei lor, ele includ formele corespunzătoare de persoana I şi a II-a ale pronumelor personale.

Clasa verbelor pronominale este numeroasă şi eterogenă. Simplă şi accesibilă ar fi delimitarea în cadrul acestei clase a trei subclase de verbe pronominale:

1) Verbele *numai pronominale,* care nu se utilizează fără pronume (*a se mîndri, a se lăfăi, a se zbuciuma, a se oţărî* etc.) sau, dacă se utilizează cu pronume, au cu totul alt sens (*a se uita* „a privi“ — *a uita* „a nu ţine minte“, *a se duce* „a pleca“ — *a duce* „a purta“, *a se afla* „a se găsi“ — *a afla* „a căpăta o informaţie“ etc.).

2) Verbe *intranzitive pronominale,* care semnifică: a) participarea intensă, interesată a autorului — verbele dinamice (*a se gîndi, a-şi aminti, a se ruga, a-şi procura*); b) trecerea în altă stare, în altă fază, în altă ipostază — verbele eventive (*a se întrista* „a deveni trist“, *a se însănătoşi* „a deveni sănătos“, *a se înroşi* „a deveni roşu“ etc.) sau stări fizice ori psihice (*a se îmbolnăvi* „a fi cuprins de boală“, *a se emoţiona* „a fi cuprins de emoţie“, *a se grăbi* „a deveni bolnav“ etc.); c) inexistenţa unui autor al acţiunii — verbele impersonale (*a se însera, a se înnora*).

3) Verbe *reciproce* (*a se certa, a se bate, a se saluta, a se săruta* etc.).

Verbele din prima subclasă sînt pronominale propriu-zise, deoarece numai cu pronumele înglobat în toate formele paradigmei lor ele exprimă sensul primordial pe care îl au.

Verbele din a doua subclasă (formate, de regulă, de la adjective sau substantive ce denumesc o stare) pot avea perechi nepronominale tranzitive, care au sens factitiv (*a întrista* „a face să se întristeze“, *a însănătoşi* „a face să se însănătoşească“, *a înroşi* „a face să se înroşească“ etc.). Din această subclasă fac parte şi o serie de verbe ce denumesc fenomene ale naturii (*a se lumina* (de ziuă), *a se întuneca, a se însera, a se desprimăvăra, a se înnora, a se însenina, a se răzbuna, a se înnopta, a se înnegura* etc.). Unele dintre ele se folosesc şi fără pronume cu acelaşi sens, dar şi atunci rămîn tot intranzitive (comp.: *înserează, înnoptează, înnorează, întunecă*).

Verbele din a treia subclasă au şi ele corelative nepronominale care însă au un caracter tranzitiv foarte pronunţat (*a certa, a bate, a saluta, a săruta*).

Morfemul *se* adăugat la aceste verbe tranzitive le detranzitivează şi arată că acţiunea este realizată concomitent de două (sau mai multe) persoane. Dacă verbul tranzitiv *a certa* se construieşte cu complementul direct *pe cineva* sau *ceva,* corelativul său intranzitiv *a se certa* se construieşte întotdeauna numai cu complementul indirect *cu cineva* sau *cu ceva*. De aceea verbele reciproce trebuie considerate unităţi lexicale autonome şi definite în articole separate în dicţionare. La analiza gramaticală, reflexivul *se* şi echivalentele lui personale *mă, te, ne, vă* trebuie incluse în componenţa verbului ca morfem constitutiv al acestuia, deoarece ele nu au funcţie sintactică proprie.

Mai mulţi lingvişti consideră drept verbe pronominale (numite r e f l e x i v e) şi o serie întreagă de verbe tranzitive (*a spăla, a îmbrăca, a pieptăna),* deşi

elementul *se* alăturat lor nu face parte din structura verbului şi indică obiectul verbului: în propoziţiile *Maria se îmbracă* şi *Maria te îmbracă* sau în *Eu mă spăl* şi *Eu îl spăl* avem de faţă verbele tranzitive *îmbracă* şi *spăl* şi complementele directe pronominale *se, te, mă, îl,* adică nu avem a face cu morfeme ale verbelor *a se îmbrăca* şi *a se spăla* care nu există ca unităţi întregi.

Între *Maria se spală* şi *Maria îl spală* nu există nici o deosebire în ceea ce priveşte verbul predicat. Şi într-un caz şi în celălalt avem de-a face cu acelaşi verb *a spăla* (nu cu două).

Tot tranzitive ar fi şi unele verbe considerate reflexive cum sînt *a se lăuda, a se contrazice, a se întreba*, în care pronumele reflexiv este complement direct (*a se lăuda pe sine, a se întreba pe sine* etc.) şi nu morfem al unor unităţi independente, deosebite de cele tranzitive.

Notă. Nu sînt verbe pronominale aparte nici construcţiile pronominale invariabile cu verbul la persoana a III-a (sg. şi pl.) în care pronumele reflexiv *se* atribuie construcţiilor valoare de diateză pasivă. *Cartea se citeşte — Cartea este citită; Congresul se organizează — Congresul este organizat; Mărfurile se vînd — Mărfurile sînt vîndute.* Cu alte cuvinte, verbele în cazul dat nu sînt pronominale. Aceste verbe se construiesc cu pronumele reflexiv *se* numai în calitate de echivalente ale logoformelor de pasiv.

PREDICATIVITATEA

Predicativitatea asigură unităţilor din clasa verbului calitatea de nucleu al comunicării şi, respectiv, un loc central în sistemul sintactic al limbii. Predicativitatea reprezintă sensul sintactic de bază al clasei verbului. Din această perspectivă verbele se clasifică în predicative şi nepredicative.

Predicative sînt verbele care în condiţii adecvate pot exprima singure sensul dat, adică pot îndeplini funcţia de predicat.

Nepredicative sînt verbele care nu pot exprima sensul dat şi deci nu pot îndeplini singure funcţia de predicat.

Majoritatea unităţilor din clasa verbului sînt predicative. Doar un grup restrîns de verbe se actualizează în anumite condiţii ca nepredicative, deşi, cînd sînt utilizate cu sensurile lor primare, pot juca şi rol de predicat. Ele se folosesc cu diferite funcţii. O parte din acestea este gramaticalizată şi trecută în clasa morfemelor, dată fiind desemantizarea lor completă. Ele capătă valoarea de instrumente gramaticale servind la formarea modurilor, a timpurilor compuse şi a diatezei pasive (adaptîndu-şi şi formele corespunzătoare pentru această funcţie). Acestea sînt verbele auxiliare *a fi, a avea* şi *a vrea.*

Al doilea grup de verbe care se actualizează ca nepredicative sînt cele care verbalizează numele predicativ intrînd în componenţa predicatului nominal. Acestea sînt verbele numite *copulative* (*a fi, a deveni, a ajunge, a ieşi, a se face* etc.).

De reţinut că realizarea predicativă sau nepredicativă a verbelor depinde în exclusivitate de condiţiile de funcţionare sintagmatică. Unul şi acelaşi verb poate fi predicativ sau nepredicativ, în funcţie de ce exprimă el în text. Astfel, verbul *a fi* este predicativ cînd semnifică existenţa: *Acum la franzelărie este pîine*. Ca verb predicativ *a fi* este sinonim cu *a exista, a se afla, a trece, a se întîmpla* şi de cele mai multe ori poate fi înlocuit cu aceste verbe: *Universitatea este (se află) pe strada M. Kogălniceanu; Este (a trecut) mult timp de atunci; A fost (s-a întîmplat) un caz nemaipomenit; Este (există) o părere contrară* etc. Cînd verbul *a fi* îşi pierde sensul, el se actualizează ca auxiliar (*Casa este construită*), ca semiauxiliar (*Era*

să cad, era să plîng...) şi copulativ (*Cerul este senin; Poporul este stăpînul ţării*). În felul acesta verbul *a fi* este caracterizat ca plurifuncţional; el poate ocupa toate poziţiile legate de predicativitate: predicativ, auxiliar, semiauxiliar şi copulativ.

VERBELE AUXILIARE

În calitate de **verbe auxiliare** funcţionează logoformele verbelor *a fi, a avea* şi *a vrea*, care însoţesc alte verbe şi îndeplinesc exclusiv funcţia de marcă a categoriilor gramaticale de diateză, mod şi de timp. Ca auxiliare verbele *a fi, a avea, a vrea* se desemantizează şi devin instrumente gramaticale cu valoare de morfem. Datorită rolului esenţial al acestora în flexiune (sînt echivalente funcţional cu desinenţele), ele se mai numesc auxiliare morfologice. Intrînd în structura logoformelor verbale analitice, auxiliarele stau înaintea verbului de bază sau după dînsul (în inversiuni), dar nu fac corp comun cu acesta. De aceea logoforma analitică poate fi disociată, intercalînd alte elemente între părţile ei componente. Să se compare: *am căutat — am mai căutat; am plîns — am tot plîns; m-am grăbit — m-am cam grăbit; am crezut — am prea crezut; voi spera — voi mai spera* etc. Posibilităţi mai mari de disociere a structurii are diateza pasivă:

Limba română va fi mai devreme sau mai tîrziu însuşită de toţi cetăţenii.

Evident, asemenea intercalări modifică configuraţia predicatulul şi cer o atenţie sporită la analiza sintactică.

Auxiliarul *a fi* este, în primul rînd, marcă a diatezei pasive: apare în structura logoformelor de pasiv la toate modurile şi timpurile, atribuindu-i participiului din construcţia pasivă valoare verbală şi indicînd modul, timpul, persoana şi numărul acestei forme compuse a verbului. Din această cauză *a fi* din structura logoformei de pasiv nu se deosebeşte din punct de vedere formal de predicativul *a fi*, avînd aceleaşi forme (*sînt stimat, eram stimat, fusesem stimat, voi fi stimat, să fi fost stimat, aş fi stimat, aş fi fost stimat* etc.).

La diateza activă auxiliarul *a fi* apare ca marcă a:

— viitorului anterior şi prezumtivului perfect (*veţi fi scris, vei fi iubit, va fi zis*);
— conjunctivului perfect (*să fi ştiut*);
— condiţional-optativului perfect (*ar fi ştiut*);
— prezumtivului prezent (*vei fi ştiind*);
— infinitivului perfect (*a fi ştiut*).

Auxiliarul *a avea* se actualizează în structura perfectului compus şi a viitorului construit cu conjunctivul, ambele fiind timpuri ale modului indicativ. Participarea auxiliarului *a avea* la formarea acestor două timpuri este diferită. La perfectul compus formele auxiliarului *a avea* folosit la timpul prezent se deosebesc la persoana a III-a sg. şi la persoana I şi a II-a pl. de formele corespunzătoare ale predicativului *a avea*: *noi am* (nu *noi avem), voi aţi* (nu *voi aveţi*). La viitor formele predicativului *a avea* coincid cu formele acestui verb întrebuinţat ca auxiliar la toate persoanele: *am, ai, are, avem, aveţi, au* (+ conjunctivul prezent al verbului de conjugat).

Notă. La verbele pronominale, pronumele reflexiv stă înaintea auxiliarului şi se leagă de acesta cu cratimă: *m-am dus, te-ai dus, s-a dus, ne-am dus, v-aţi dus, s-au dus.* Formele inverse se scriu cu dublă cratimă: *dusu-m-am, dusu-te-ai, dusu-s-a, dusu-ne-am, dusu-v-ati, dusu-s-au.* Vocala *u* (aglutinată verbului de conjugat) apare în aceste cazuri din necesităţi eufonice, fiind vocală de legătură: *părăsitu-m-ai, înţelesu-v-aţi* etc.

A avea se mai actualizează ca auxiliar în structura condiţionalului prezent şi perfect. În acest caz are logoforme specifice: *aş, ai, ar, am, aţi, ar.* La prezent ele sînt însoţite de infinitivul verbului de conjugat (*aş visa, ai visa,...* etc.), iar la perfect (în componenţa condiţionalului prezent al auxiliarului *a fi*) — de participiul verbului de conjugat (*aş fi visat, ai fi visat*,... etc.). În aceste structuri auxiliarul *a avea* nu prezintă dificultăţi de ortografiere. Este necesară o atenţie sporită la logoforma *aş* (pers. I sg.) care se scrie fără *-i*. În formele inverse auxiliarul este legat de pronume prin cratimă: *duce-m-aş, jelui-m-aş.*

Ca **auxiliar**, *a vrea* se actualizează în structura viitorului I, a viitorului anterior (indicativ) şi a prezumtivului prezent şi perfect.

La cele două forme ale viitorului indicativ auxiliarul *a vrea* are flexiune proprie, deosebită de cea a predicativului *a vrea* (la indicativ prezent).

Omonime sînt doar logoformele lui *a vrea* la pers. a III-a pl. *(vor lucra* şi *ei vor*).

La viitorul I auxiliarul este însoţit de infinitivul verbului de conjugat (*voi face, vei face*, ... etc.), iar la viitorul anterior (în componenţa viitorului I al auxiliarului *a fi*) — de participiul verbului de conjugat. Funcţia de indice al persoanei şi numărului îi revine în exclusivitate auxiliarului.

Aceeaşi funcţie o îndeplineşte auxiliarul *a vrea* şi în structura prezumtivului prezent, format cu viitorul auxiliarului *a fi* şi gerunziul verbului de conjugat (*voi fi cîntînd*). Paradigma prezumtivului perfect este omonimă cu cea a viitorului anterior.

VERBELE COPULATIVE

Limba română cunoaşte un singur **verb copulativ propriu-zis** — *a fi,* care constituie predicatul nominal împreună cu numele predicativ. Ca şi auxiliarele, *a fi,* în această funcţie, devine un instrument gramatical, pe de o parte, sintactic, exprimînd predicativitatea, iar, pe de altă parte, morfologic, exprimînd categoriile gramaticale verbale, pe care numele predicativ nu le poate marca. Indicînd modul, timpul, persoana şi numărul, verbul copulativ nu contribuie la realizarea predicatului din punct de vedere semantic. Funcţia lui de bază este cea de legătură. De aceea verbul copulativ poate lipsi atunci cînd se dă preponderenţă altor mijloace de legătură: pauză, intonaţie ş. a.:

Religia — o frază de dînşii inventată. (M. Eminescu)

În afară de *a fi*, se întrebuinţează, cu funcţie copulativă, o serie de alte verbe: *a deveni* (este întotdeauna copulativ), *a ajunge, a se face, a ieşi* (cînd sînt sinonime cu *a deveni*), *a rămîne* (în contexte de tipul *A rămas repetentă*), *a însemna* (în contexte de tipul *Viaţa înseamnă luptă*), *a părea* (în contexte de tipul *Ziua pare frumoasă*), *a se numi, a se chema* (în contexte de tipul *Asta se numeşte/se cheamă neatenţie*).

VERBELE PERSONALE ŞI IMPERSONALE

În funcţie de comportamentul lor faţă de categoria persoanei, verbele limbii române se divizează în două clase: **personale** şi **impersonale.**

Personale sînt verbele cu forme distincte pentru toate persoanele, adică acele verbe care au capacitatea de a realiza relaţia sintagmatică subiect—predicat.

Aceste verbe admit un subiect gramatical acordîndu-se cu numele (substantiv, pronume etc.) care exprimă acest subiect.

Marea majoritate a verbelor româneşti sînt personale. Ca atare se consideră şi aşa-numitele verbe unipersonale, care admit şi ele un subiect, dar un subiect specific, care nu poate fi la pers. I (în postura vorbitorului) şi a II-a (în postura interlocutorului) din motive semantice (nu pentru că n-ar putea avea formele corespunzătoare). De aceea ele funcţionează numai la pers. a III-a sg. şi pl. E vorba, în primul rînd, de verbele onomatopeice şi cele care exprimă sunetele caracteristice ale animalelor şi ale păsărilor (*a măcăi, a behăi, a mieuna, a cotcodăci, a lătra, a ciripi, a croncăni, a necheza, a guiţa* etc.). În al doilea rînd, e vorba de unele verbe ale stării şi chiar ale acţiunii, al căror conţinut semantic impune anumite restricţii în ceea ce priveşte exprimarea persoanei: *a durea, a ustura, a podidi* etc. Aceste verbe sînt personale pentru că admit un anumit tip de subiect, dar, în virtutea specificului sensului lor lexical, funcţionează numai la pers. a III-a (sg. şi pl.). Ele sînt cunoscute în gramatică sub numele de verbe unipersonale (defective de persoană). Tot unipersonal este şi verbul modal *a trebui.*

Impersonale sînt verbele care nu admit subiecte gramaticale (fiind neutre în raport cu agentul acţiunii denumite, care de cele mai multe ori nici nu există): *a viscoli, a ninge, a bureza, a fulgera, a ploua, a amurgi* etc. Formal, ele funcţionează numai la pers. a III-a sg., avînd de asemenea doar cîte o formă invariabilă de persoană: *viscoleşte, a viscolit, va viscoli, să viscolească* etc. În afară de acţiuni din natură, ele pot denumi şi stări ce se produc de la sine: *a rezulta, a reieşi* etc. Acestea sînt verbe impersonale propriu-zise.

În anumite vecinătăţi sintactice o serie de verbe personale se actualizează ca impersonale: *a părea, a auzi, a spune, a zice.* Un mijloc de impersonalizare a acestora este utilizarea pe lîngă ele a pronumelui reflexiv: *se pare, se aude, se zice, se ştie, se obişnuieşte* etc. Acestea se numesc verbe impersonale improprii.

CRITERIUL MORFOLOGIC. CLASE FLEXIONARE

Din perspectiva particularităţilor de exprimare a sensurilor gramaticale (adică după criteriul morfologic), verbele româneşti se grupează în clase cu acelaşi model de organizare paradigmatică, numite conjugări. Verbele româneşti se modifică după 4 modele principale şi se divizează din acest punct de vedere în 4 conjugări. Indicele de grupare după conjugări este sufixul infinitivului prezent.

Clasificarea dată are la bază tipurile de conjugare din latină. Gramaticile normative pornesc întotdeauna de la schema clasică a celor 4 conjugări, mai avantajoasă prin faptul că este simplă şi accesibilă.

Conjugarea I cuprinde verbele care se termină la infinitiv în *-a* (*a cînta, a lucra, a memoriza, a vibra, a declara, a linia, a sublinia, a se mînia, a scînteia, a veghea, a îngenunchea* etc.).

Conjugarea a II-a cuprinde verbele care se termină la infinitiv în *-ea* (*a bea, a vedea, a scădea* etc.).

Notă. Deosebirea dintre *a veghea, a împerechea* de conj. I şi *a vedea, a scădea* de conj. a II-a apare clar la conjugare. Comp.: *veghez, veghezi, veghează* (conj. I) şi *văd, vezi, vede* (conj. a II-a).

Conjugarea a III-a cuprinde verbele care se termină la infinitiv în *-e* (*a trece, a merge, a rîde, a tinde, a cuprinde, a vinde, a zice* etc.).

Conjugarea a IV-a cuprinde verbele care se termină la infinitiv în *-i* şi *-î* (*a iubi, a veni, a oglindi, a hotărî, a coborî, a urî* etc.).

La conjugările I, a II-a şi a IV-a accentul cade pe sufixele infinitivului. Numai la conjugarea a III-a accentul cade pe rădăcină. Aceste patru conjugări sînt inegale în ceea ce priveşte numărul de verbe şi productivitatea lor. Conjugările I şi a IV-a sînt vii şi productive. Ele îşi îmbogăţesc permanent inventarul cu lexeme verbale noi, formate pe teren propriu sau împrumutate din alte limbi. Celelalte două clase sînt reduse numeric (au împreună mai puţin de 300 de verbe) şi aproape neproductive (adică, după aceste modele, nu se mai formează verbe noi).

În cadrul acestor 4 mari clase flexionare, se delimitează subclase ce prezintă diferenţe de flexiune. Prima divizare în acest sens are loc în cadrul conjugărilor I şi a IV-a. Aici se disting două subclase:

1) Subclasa verbelor sufixate, adică a celor care primesc în structura flexionară a prezentului indicativ şi conjunctiv şi a imperativului sufixele gramaticale *-ez* (conj. I) şi *-esc/-ăsc* (conj. a IV-a): *a lucra — lucrez — să lucrez; a forma — formez — să formez; a brăzda — brăzdez — să brăzdez; a iubi — iubesc — să iubesc; a hotărî — hotărăsc — să hotărăsc.*

2) Subclasa verbelor nesufixate, care formează prezentul indicativ şi conjunctiv fără sufixe: *a lăuda — laud — să laud; a adăuga — adaug — să adaug; a aproba — aprob — să aprob; a fugi — fug — să fug; a coborî — cobor — să cobor.*

Notă. Unele verbe admit ambele posibilităţi de formare a prezentului indicativ şi conjunctiv, dar, de regulă, numai una din ele (prima) e normativă, cealaltă fiind dialectală, vorbită sau învechită (comp.: *învîrtesc — învîrt, împart — împărţesc, ignorez — ignor, însemn — însemnez, zvînt — zvîntez, mint — minţesc, stărui — stăruiesc* ş. a.). Sînt normative ambele variante numai cînd există anumite diferenţe de sens, căci marchează verbele omonime la infinitiv: **a manifesta, manifest** *tranz.* (sentimente, atitudini) „a exprima (prin comportare)“; **a manifesta, manifestez** *intranz.* „a face manifestaţii, a participa la o manifestaţie“; **a ordona, ordon** *intranz.* „a da un ordin; a porunci“; **a ordona, ordonez** *tranz.* „a pune în ordine; a aranja“; **a reflecta, reflect** *tranz.* (lumina) „a schimba direcţia de propagare“; **a reflecta, reflectez** *intranz.* „a gîndi profund; a cugeta“; **a absolvi, absolvesc** *tranz.* (o instituţie de învăţămînt) „a termina ciclul prevăzut şi a primi actul respectiv“; **a absolvi, absolv** *tranz.* (acuzaţi, vinovaţi) „a scuti de pedeapsă“.

Clasele verbelor în *-a* (conj. I), *-i* şi *-î* (conj. a IV-a) îşi organizează paradigmele după o singură temă flexionară — cea a infinitivului: toate modurile şi timpurile lor se formează de la această temă. Clasele verbelor în *-ea* (conj. a II-a) şi *-e* (conj. a III-a) au la baza organizării paradigmatice două teme flexionare: a prezentului şi a perfectului. De la tema prezentului, care coincide cu cea a infinitivului, se formează prezentul şi imperfectul indicativ, conjunctivul prezent, condiţionalul prezent, imperativul pozitiv, gerunziul. De la tema perfectului se formează perfectul simplu şi mai mult ca perfectul indicativ, supinul şi participiul. Timpurile compuse de la diferite moduri se formează cu ajutorul participiului. Opt verbe de conj. a III-a (plus derivatele lor prefixale): *a coace, a rupe, a sparge, a fierbe, a suge, a frînge, a înfige, a frige* au trei teme flexionare: a prezentului, a perfectului şi a participiului.

CATEGORIILE GRAMATICALE ALE VERBULUI

Caracteristice pentru verb sînt următoarele **categorii gramaticale: diateza, modul, timpul, persoana** şi **numărul.** Sporadic apar exprimate în flexiunea verbului şi categoriile genului şi cazului, dar acestea nu sînt antrenate în opoziţiile de conţinut ale sistemului verbal (ele fiind prin definiţie categorii nominale).

La conţinutul propriu-zis al „procesului“ (semn categorial specific al verbului) se referă diateza, modul, timpul (care sînt prin excelenţă categorii verbale). Numărul şi persoana caracterizează verbul numai în măsura în care unităţile din clasa verbului înregistrează, în conexiunea sintagmatică, relaţii de interdependenţă cu unităţile din clasa numelui. De aceea aceste două categorii se consideră categorii de împrumut pentru clasa verbului.

Dintre cele trei categorii caracteristice în exclusivitate pentru verb, cel mai bine conturată după conţinut şi expresie este categoria timpului. Verbul este unica parte de vorbire care exprimă timpul gramatical la un înalt grad de abstractizare. Paradigmele temporale constituie pivotul întregului sistem flexionar verbal. Categoria timpului este esenţială pentru clasa verbului, deoarece se referă la semnificaţia fundamentală a acestuia. Modul dezvăluie importante opoziţii de conţinut, dar este slab prezentat în planul expresiei. Diateza, bazată pe relaţiile dintre poziţiile sintagmatice agent — pacient, este de natură implicit sintactică. Opoziţiile formale (din planul expresiei) ale diatezei influenţează foarte puţin tabloul flexionar al verbului. De obicei, sistemul flexionar se conturează pe baza logoformelor diatezei active. De aceea, în comparaţie cu categoria timpului, diateza, modul, persoana şi numărul sînt considerate categorii secundare.

Aşadar, în structura flexionară a verbului rolul predominant revine paradigmelor temporale, prin care sînt implicate celelalte categorii. Orice logoformă exprimă diateza, modul, persoana şi numărul, numai împreună cu timpul (nu aparte). O logoformă verbală actualizează de aceea cîte un sens gramatical din fiecare categorie. De exemplu, logoforma *plîngi* exprimă sensul de prezent (categoria timpului) şi totodată sensurile de indicativ (categoria modului), de pers. a II-a (categoria persoanei), de singular (categoria numărului) şi de activ (categoria diatezei).

PERSOANA ŞI NUMĂRUL

În cadrul verbului categoriile persoanei şi numărului nu se referă la acţiune, ci la agentul (sau pacientul) acesteia şi sînt, prin urmare, caracteristice verbului prin relaţiile de interdependenţă dintre acţiune şi participanţii la actul comunicativ şi numărul lor.

Categoria persoanei exprimă raportul dintre participanţii la actul comunicativ şi acţiune. Categoria persoanei are deci un sistem tridimensional: 1) pers. I — persoana care vorbeşte (emiţătorul); 2) pers. a II-a — persoana căreia i se vorbeşte (receptorul); 3) pers. a III-a — obiectul despre care se vorbeşte (o altă persoană în afară de cei doi vorbitori).

Este important de reţinut că în procesul comunicării persoana gramaticală îşi modifică sensul determinat de sistem prin folosirea frecventă a unei forme personale în locul alteia. Factori de ordin psihic care stau la baza actului

comunicativ (cum ar fi: relaţiile reciproce dintre interlocutori, suportul lor emotiv, confruntarea cu alte persoane care participă indirect la actul comunicativ, situaţiile neobişnuite în care decurge comunicarea, scopurile deosebite în constituirea enunţurilor etc.) influenţează în modul cel mai direct conţinutul formelor de persoană gramaticală. Neconcordanţa dintre persoana marcată gramatical şi cea reală, ce se poate observa în unele situaţii speciale, îmbogăţeşte conţinutul logoformelor de persoană cu sensuri noi, numite sensuri contextuale sau sintagmatice. În exemplul: *Stai, măi porcane, că te căptuşeşte ea, Mărioara, acuşi!* (I. Creangă), verbul este folosit la pers. a III-a — cu toate că în realitate este vorba de pers. I (*stai, că te căptuseşc eu acuşi!*). Aceste două enunţuri sînt absolut identice din punct de vedere denotativ, dar deosebite din punct de vedere formal şi stilistic.

Actualizarea sensurilor gramaticale de persoană depinde de categoriile de mod şi timp. Categoria persoanei se realizează integral în sistemul flexionar al modurilor indicativ, condiţional şi prezumtiv. La conjunctiv diferenţe de persoană prezintă numai timpul prezent. Perfectul conjunctivului nu diferenţiază persoana paradigmatic (prin formă), identificarea ei se face numai în context.

Imperativul realizează formal numai pers. a II-a singular şi plural.

Modurile infinitiv, gerunziu, participiu şi supin sînt neutre faţă de categoria persoanei.

Categoria numărului se realizează în sistemul flexionar al modurilor personale concomitent cu cea de persoană. La participiu numărul se exprimă împreună cu genul (*bătut/bătuţi; bătută/bătute*). Uniform şi univoc opoziţia de număr şi persoană este marcată formal numai la pers. a II-a sg. şi pl. respectiv prin desinenţele *-i/-ţi*: *admir-i/admira-ţi; şez-i/şede-ţi; merg-i/merge-ţi; loveşt-i/lovi-ţi; admira-i/admira-ţi; şedea-i/şedea-ţi; mergea-i/mergea-ţi; ai admirat, aţi admirat; vei admira/veţi admira* etc. (indiferent de conjugare, de mod şi de timp).

Notă. În structura formelor de perfect simplu şi mai mult ca perfect, opoziţia singular/plural este marcată suplimentar şi de morful *-ră*, care apare înaintea desinenţei de persoană la toate logoformele de plural: *admira-ră-ţi, lovi-ră-ţi — admirase-ră-ţi, lovise-ră-ţi* etc.

Pentru pers. a II-a pl. acest morf este de fapt redundant, deoarece opoziţia de număr este suficient marcată de raportul *i/ţi*.

Persoana I sg. şi pl. şi a III-a sg. şi pl. nu se caracterizează prin uniformitate în marcarea opoziţiei de număr. Distinctă la prezent *∅/-m* (*eu admir/noi admiră-m; eu lovesc ∅/noi lovi-m; eu vin/noi veni-m* etc.) şi la perf. simplu *-i/-m* (*eu admira-i/noi admira-ră-m,* opoziţia de număr la pers. I sg. şi pl. se neutralizează la imperfect (*eu admiram/ noi admiram; eu veneam/noi veneam; eu loveam/noi loveam*) şi la perfectul compus (*eu am admirat/noi am admirat; eu am venit/noi am venit*), fiind marcată printr-un singur morf *-m*. La mai mult ca perfect această omonimie este înlăturată de *-ră,* care apare la pers. I pl. (*eu admirase-m/noi admirase-ră-m; eu hotărîse-m/ noi hotărîse-ră-m*).

În structura formală a timpurilor compuse ale indicativului şi ale condiţional-optativului, la modul prezumtiv şi la diateza pasivă persoana şi numărul sînt marcate prin auxiliarele respective.

Imperativul (pozitiv şi negativ) marchează opoziţia de număr numai la pers. a II-a sg. şi pl. La plural toate verbele la ambele forme ale imperativului au desinenţă unică *-ţi*, comună şi altor moduri (*cîntaţi!, coborîţi!*). La singular

(forma afirmativă) se întîlnesc desinenţele: **-ă** (la verbele de conj. I şi a IV-a în **-î** fără **-ăsc**; **-i** (la verbele regulate de conj. a II-a, a III-a şi a IV-a în **-i)** şi **-e** (la verbele tranzitive de conj. a III-a şi la cele de conj. a IV-a cu sufixe de prezent).

Comp.: *cîntă!, coboară!, vezi!, treci!, fugi!, prinde!, iubeşte!, hotărăşte!*

Paradigma conjunctivului trecut nu marchează numărul prin mijloace formale *(să fi admirat, să fi plîns, să fi plecat)*.

O particularitate a verbului românesc constă în capacitatea de a exprima clar persoana prin logoforme. De aceea este redundantă marcarea suplimentară a persoanei prin pronume. Mai ales dacă subiectul propoziţiei nu este exprimat (prin substantiv sau printr-un substitut al acestuia), verbul se întrebuinţează fără pronume (*Citesc o carte. Coase o rochie. Vei pleca mîine. Ai tricotat vesta? Ce faci? De unde vii? Cît costă? Pleacă de aici!*). Folosirea pronumelui în aceste cazuri este improprie şi contravine normei literare.

Notă. Erori de tipul *Ce tu faci?; De unde tu vii; Cît ea costă?* etc. au fost combătute de nenumărate ori în lucrările de cultivare a limbii apărute la noi în decursul anilor.

Prezenţa pronumelui e justificată numai în cazurile de omonimie a persoanelor şi atunci cînd situaţia cere evidenţierea persoanelor care săvîrşesc acţiunea: *Eu lucrez, dar tu dormi. Tu lucrează, iar eu te-oi ajuta.*

MODUL

Categoria gramaticală a modului reprezintă un sistem de forme verbale ce exprimă sensuri gramaticale, numite moduri: **indicativ, conjunctiv, condiţional, prezumtiv** şi **imperativ, infinitiv, gerunziu, participiu** şi **supin.** Primele cinci sensuri formează nucleul categoriei şi se află în raport de opoziţie între ele.

La baza relaţiilor de opoziţie din cadrul sistemului dat se află raportul dintre acţiune şi realitate, adică dintre proces şi atitudinea vorbitorului faţă de el. Opoziţiile modale au un caracter relativ şi subiectiv, deoarece categoria modului nu are un substrat ontologic. Valorile modale nu modifică natura intrinsecă, obiectivă a acţiunii, denumită de verbe, ci exprimă doar atitudinea subiectivă a celui ce vorbeşte faţă de ea. Deci modurile nu reflectă latura calitativă a procesului.

În raport cu realitatea emotiv-pragmatică, toate acţiunile privite ca proces pot fi încadrate în sensurile limită „realitate“ — „irealitate“, „certitudine“ — „incertitudine“, fiind calificate ca reale (sigure, certe) şi posibile (cu diferite grade de realizare a certitudinii), ca realizabile (dar incerte, condiţionate), ca dorite (situate între certitudine şi incertitudine), ca presupuse (ipotetice, incerte), ca poruncite (cu certitudine subînţeleasă) etc. Distincţia dintre realitate şi posibilitate grupează cele cinci modalităţi de a exprima procesul (incluse în categoria modului) în două grupuri cu opoziţie semantică bine marcată: pe de o parte, indicativul, care exprimă o acţiune cu certitudine reală, iar, pe de altă parte, celelalte moduri, care exprimă posibilitatea în diverse ipostaze. Înfăptuirea acţiunilor posibile sau virtuale depinde de felul cum sînt concepute:

— ca o acţiune posibilă realizabilă, deci ca posibilitate propriu-zisă (conjunctiv);

— ca o acţiune posibilă a cărei înfăptuire depinde de o condiţie, deci ca posibilitate condiţionată (condiţional);

— ca o acţiune posibilă, dar nesigură, ca posibilitate dorită (optativ);

— ca o acţiune presupusă, nesigură, ca posibilitate ipotetică (prezumtiv);
— ca o acţiune impusă, deci ca posibilitate cerută (imperativ).

Inegal proporţionate în sistem sub raportul de 1 la 4, modurile intră în relaţii specifice: fiecare mod poate fi întrebuinţat în sfera de funcţionare a altor moduri, îmbogăţindu-şi conţinutul cu diverse semnificaţii contextuale. Cu toate acestea, modurile au conţinut semantic propriu şi reflectă principalele caracteristici ale procesului, astfel încît verbele care au logoforma de indicativ, conjunctiv, condiţional, prezumtiv şi imperativ exprimă explicit (prin desinenţe distincte) persoana, numărul, timpul şi ocupă constant poziţia de predicat. De aceea modurile respective se numesc personale şi predicative.

La periferia conţinutului categorial modal se află **infinitivul, gerunziul, participiul** şi **supinul,** numite mai des forme nominale ale verbului din cauză că se află în sfera de interferenţă a spaţiului semantic şi gramatical al verbului şi al numelui. La infinitiv şi gerunziu predomină caracterul verbal, iar la participiu şi supin — caracterul nominal. Întrebuinţate la aceste moduri, verbele nu au logoforme ce ar indica timpul, numărul, persoana (sînt nepersonale) şi nu pot îndeplini funcţia de predicat (sînt nepredicative). Cînd intră în componenţa unor tipuri de predicate, nu participă singure la realizarea funcţiei predicative, ci numai împreună cu alt verb personal.

Fiecare mod (şi formă nominală) se caracterizează printr-o semnificaţie specifică şi prin particularităţi flexionare şi sintagmatice proprii.

MODURILE PERSONALE

Indicativul reprezintă baza conţinutului semantic al categoriei modului. Logoformele indicativului exprimă acţiuni reale şi sigure, fixate riguros în timp. Este modul cu cel mai complex sistem temporal. Are 7 timpuri: **prezent, perfect compus, imperfect, perfect simplu, mai mult ca perfect, viitor** şi **viitor anterior.**

Opunîndu-se în planul conţinutului celorlalte moduri luate în bloc prin semele „realitate“, „certitudine“, indicativul este nemarcat în planul expresiei. Se caracterizează prin absenţa în structura sa a unui indice formal specializat pentru marcarea sensului gramatical de indicativ, cum este **să** la conjunctiv (*să ajung*), formele specializate ale auxiliarului *a avea* la condiţional (*aş ajunge*) şi intonaţia la imperativ. Se consideră că indicativul are marca zero care îl deosebeşte de celelalte moduri. Însă distincţia formală dintre indicativ şi alte moduri nu se face numai după mărcile propriu-zis modale, ci mai ales după cele temporale (vezi mai jos paradigmele temporale).

În condiţiile funcţionării sintagmatice, logoformele modului indicativ exprimă valori semantice ale altor moduri.

Întrebuinţat în subordonate introduse prin *dacă* (sau *de)* şi în regentele lor, imperfectul modului indicativ exprimă acţiuni a căror înfăptuire depinde de o condiţie, adică redă conţinutul modului condiţional. Enunţul *Dacă tăceai, filozof rămîneai* este identic din punct de vedere semantic cu *Dacă ai fi tăcut, ai fi rămas filozof*. Deci imperfectul indicativului devine echivalent în aceste condiţii contextuale cu perfectul condiţionalului.

Pronunţate cu intonaţia specifică imperativului, logoformele prezentului indicativ (pers. a II-a) exprimă conţinutul semantic al modului imperativ: *Te prezinţi imediat la decanat! Stingi chiar acum lumina şi te culci!*

La nivel sintactic indicativul ocupă constant poziţia de predicat, în special în propoziţiile principale şi enunţiative (dar se foloseşte şi în subordonate, şi în enunţuri interogative, iar, în unele situaţii, şi în cele hortative).

Conjunctivul semnifică acţiuni din sfera semantică a posibilităţii reale sau ireale, avînd două timpuri: prezent şi perfect. La prezent el indică posibilitatea reală, adică o acţiune posibilă care poate fi realizată în momentul de faţă sau în viitor (*să fac, să citeşti, să lucrezi*). La perfect semnifică posibilitatea ireală, adică o acţiune care ar fi fost posibilă în trecut, dar nu s-a realizat (*să fi făcut, să fi citit, să fi lucrat*). Logoformele conjunctivului exprimă, aşadar, acţiuni posibile, a căror realizare este sub semnul nesiguranţei, incertitudinii.

Conjunctivul este marcat prin morful *să*, considerat semn distinctiv al acestui mod. La pers. a III-a opoziţia conjunctiv/indicativ este exprimată şi cu ajutorul desinenţelor: *să adoarmă/adoarme; să lucreze/lucrează,* ceea ce face posibilă întrebuinţarea conjunctivului la această persoană fără marca *să*: *adoarmă, lucreze.*

Opoziţia conjunctiv/imperativ este marcată prin desinenţe doar la unele verbe (*să vii/vino; să pleci/pleacă; să lucrezi/lucrează, să cînţi/cîntă*). Majoritatea verbelor însă nu au pentru aceasta desinenţe speciale (*să dormi/dormi; să plîngi/plîngi; să fii/fii; să fugi/fugi* etc. şi opoziţia este marcată în structura lor formală numai de **să** şi de intonaţie.

La nivel sintactic, conjunctivul ocupă consecvent poziţia de predicat, dar se întrebuinţează mai ales în subordonate, din care cauză este considerat un mod al subordonării.

Poziţia de subordonare în cadrul relaţiilor sintactice influenţează asupra conjunctivului, modificîndu-i semnificaţia modală şi subordonînd-o modului indicativ. În exemple ca: *Mă duc să fac o cafea, Te rog să pleci, Ai spus să vin, M-ai chemat să-ţi ajut, Îndrăznesc să te rog, Renunţ să fac* etc., conjunctivul exprimă acţiuni reale şi sigure racordate la semantica logoformelor indicativului. Echivalenţa semantică conjunctiv/indicativ se profilează şi în alte îmbinări în care folosirea conjunctivului este cerută de verbul regent:

1) după verbele de aspect (*începe să ningă, continuă să tacă, dă să intre, se apucă să citească, urmează să vină*);

2) după verbele de modalitate (*trebuie să vină, vreau să învăţ, doresc să aflu, pot să-ţi aduc, îmi vine să strig, am reuşit să termin).*

În cazurile cînd verbul regent este la condiţional (prezent sau perfect), conjunctivul îşi subordonează semnificaţia modală condiţionalului. În exemple ca: *Te-aş ruga să pleci, Aş veni să te văd, I-aş spune să vină, Ar renunţa să facă, I-aş spune să aştepte,* conjunctivul exprimă acţiuni posibile condiţionale, racordate la semantica logoformelor condiţionalului. În îmbinări cu condiţionalul perfect, conjunctivul prezent exprimă acţiuni ireale (*Ar fi trebuit să vină, Ar fi putut să facă, I-aş fi spus să aştepte*). Cu toate că este considerat mod al subordonării, conjunctivul este frecvent şi în propoziţii principale sau regente.

În poziţie independentă conjunctivul îşi manifestă din plin sensul de bază: semnifică posibilitatea cu numeroasele ei nuanţe modale (deliberarea, îndemnul, porunca, entuziasmul, urarea, dorinţa, indignarea, surprinderea, neîncrederea, îndoiala, protestul, ironia, presupunerea, nedumerirea etc.). Formal valorile exprimate de conjunctiv sînt marcate de tonul intonaţional al propoziţiei:

— **să rămîn, să nu rămîn?** (deliberarea);

— **să fie oare adevărat?** (neîncrederea);

— **să nu ştii tu aceasta?** (surprinderea);
— **să muncim pentru binele ţării!** (entuziasmul);
— **să-mi facă mie una ca aceasta?!** (revolta);
— **să trăiţi, să înfloriţi!** (urarea);
— **să plec de aici!** (hotărîrea);
— **să te duci imediat** (porunca);
— **să ştie el aceasta?** (presupunerea).

După cum arată exemplele, conjunctivul poate fi folosit în sfera de funcţionare a altor moduri. Notabilă este transpoziţia conjunctiv-imperativ, care, pe lîngă nuanţările semantice respective, completează insuficienţa formală a imperativului. Logoformele conjunctivului pot exprima porunca, sfatul, îndemnul la toate persoanele, spre deosebire de imperativ, care are logoforme speciale numai pentru pers. a II-a sg. şi pl. *Să ne iubim istoria şi neamul!* (=*„iubiţi-vă istoria şi neamul*"). *Să vină imediat* (= *„vino imediat")*.

E viabilă tendinţa mai veche a conjunctivului de a înlocui infinitivul, ceea ce explică frecvenţa considerabilă a celui dintîi în limbă: *ştie să vorbească* în loc de *ştie a vorbi; îi place să citească* în loc de *îi place a citi; începe să ningă* în loc de *începe a ninge.* S-a constatat că substituirea infinitivului prin conjunctiv este posibilă în majoritatea cazurilor de utilizare a infinitivului. Limba vorbită preferă conjunctivul, ale cărui logoforme precizează persoana şi concretizează acţiunea (*Să-ţi cinsteşti părinţii este o datorie sfîntă*). Limba scrisă preferă infinitivul tocmai pentru că prezintă acţiunea generalizat şi abstract (*A-ţi cinsti părinţii e o datorie sfîntă*).

Condiţionalul semnifică acţiuni din sfera semantică a posibilităţii condiţionate sau dorite. Conţinutul acestui mod este constituit din trei sensuri de bază: **de condiţional, de optativ** şi **de potenţial,** care concretizează felul în care se realizează acţiunea şi condiţiile trecerii ei din sfera posibilului în cea a realului sau a irealului. Are două timpuri: *prezent* şi *perfect*. La timpul prezent acţiunea este prezentată ca *posibilă* şi *realizabilă,* la perfect — ca *nerealizată* şi deci *ireală*. Condiţionalul prezent exprimă o acţiune nerealizată încă în raport cu momentul vorbirii, a cărei realizare depinde de îndeplinirea în viitor a unor condiţii sau de dorinţa vorbitorului. Condiţionalul perfect exprimă acţiuni ce s-ar fi putut realiza în trecut, dar nu s-au realizat, au rămas în sfera irealului, fiindcă au lipsit condiţiile necesare pentru realizarea lor.

Conţinutul modului condiţional include şi alte nuanţe semantice: eventualitate, îndoială, aparenţă, concesie, ezitare etc., însă definitorii pentru acest mod sînt cele trei sensuri de bază menţionate mai sus.

Mai frecvent sînt actualizate valorile de condiţional şi optativ, care caracterizează acţiunea din perspectivă dinamică.

Valoarea condiţională semnifică acţiuni dependente de o anumită condiţie absolut necesară pentru realizarea lor: *Dacă ai vrea, ai face. Dacă ai fi încercat, ai fi reuşit. Dacă aţi iubi, aţi şti ce e durerea.* Structura sintactică în care poate fi actualizată valoarea de condiţional este fraza compusă prin subordonare. Verbul predicat din subordonata condiţională exprimă condiţia, iar cel din propoziţia principală — acţiunea dependentă de această condiţie: *De-ar şti omul ce-ar păţi, dinainte s-ar păzi; Dacă te-aş mai vedea o dată, aş fi fericit*. În aceste exemple ambele predicate sînt la modul condiţional, dar valoarea propriu-zisă de condiţional o exprimă numai cel din propoziţia principală. La actualizarea acestei

valori contribuie condiţia formulată în subordonată cu ajutorul conjuncţiilor subordonatoare *dacă*, *de*.

Valoarea optativă semnifică acţiuni dorite, a căror realizare este dependentă de aspiraţia vorbitorului. Apare, de obicei, în propoziţii independente: *Aş admira un peisaj. Aş face totul pentru tine. De-ar veni mai repede vacanţa. M-aş duce în lumea mare. Ş-ar odihni într-o poieniţă cu flori. Aş bea apă rece.* Un pronunţat caracter afectiv comportă această semnificaţie în imprecaţii: *bate-te-ar norocul, arde-te-ar focul, lovi-te-ar trăsnetul.*

Valoarea potenţială semnifică acţiuni pur şi simplu posibile, prezentate din perspectiva unor virtualităţi interne ale acestora: *Ai zice că s-a spart cerul. Cine ar fi crezut că anume aşa se va întîmpla. Nu mi-aş fi închipuit că e în stare de aşa ceva.* Sensul potenţial se actualizează în propoziţii principale şi este exprimat mai frecvent prin structura condiţionalului perfect.

Condiţionalul este marcat de formele specializate pentru acest scop ale auxiliarului *a avea*: *aş, ai, ar, am, aţi, ar.*

La nivel sintactic, logoformele condiţionalului ocupă constant poziţia predicatului şi se folosesc atît în propoziţiile principale, cît şi în subordonatele condiţionale. În conexiunea sintagmatică, condiţionalul intră în procesul de realizare a concordanţei timpurilor în variate corelaţii cu alte moduri. Mai frecvente sînt corelaţiile condiţional/conjunctiv (*M-aş fi mîndrit să te ştiu cuminte*) şi condiţional/indicativ (*Dacă aflam la timp, n-aş fi suferit atîtea. Dacă te-ai fi ţinut de cuvînt, te stimam mai mult*). În ultimul caz, logoformele imperfectului şi ale condiţionalului trecut sînt libere să ocupe poziţia de predicat fie în subordonată, fie în regentă. În ambele cazuri enunţurile vor fi corecte: *Dacă nu minţeai de atîtea ori, te-aş fi crezut* şi *Dacă n-ai fi minţit de atîtea ori, te credeam.*

Prezumtivul semnifică acţiuni din sfera semantică a posibilităţii, dar le pune sub semnul unei nesiguranţe accentuate. O acţiune presupusă, probabilă, ipotetică poate fi exprimată şi de alte moduri din spaţiul semantic al posibilităţii. Prezumtivul însă subliniază caracterul ipotetic al realizării acţiunii.

Prezumtivul are tot două timpuri: prezentul şi perfectul. În planul expresiei este marcat prin verbul auxiliar *a fi,* care poate intra în componenţa structurii sale morfologice sub diferite forme flexionare:

1) *a fi* la indicativ viitor + verbul de conjugat la gerunziu (pentru prezent) şi la participiu (pentru perfect): *vei fi crezînd; vei fi crezut;*

2) *a fi* la conjunctiv prezent + verbul de conjugat la gerunziu, respectiv la particpiu: *să fi crezind, să fi crezut;*

3) *a fi* la condiţional prezent + tema verbului de conjugat la gerunziu, respectiv la participiu: *ai fi crezînd, ai fi crezut.*

La nivel sintactic, prezumtivul ocupă poziţia de predicat în propoziţia principală urmată, de regulă, de o subordonată completivă.

Imperativul semnifică acţiuni din sfera semantică a posibilităţii voite şi impuse (prin ordin). Esenţa volitivă a acestui mod este destul de pronunţată şi de aceea certitudinea procesului denotat este mai mult decît posibilă. Deci fiind un mod al posibilităţii, imperativul se apropie de indicativ, mod al realităţii, pentru că, semnificînd acţiuni voit realizabile, sugerează caracterul indiscutabil al săvîrşirii lor. În cîmpul realităţii afectiv-pragmatice a vorbitorului acţiunile exprimate de logoformele imperativului sînt ca şi reale, deoarece actul volitiv al

celui care porunceşte declanşează executarea neîntîrziată a poruncii: *Taci odată! Şezi binişor! Fugiţi mai repede!*

Celelalte valori semantice, manifestate prin îndemn (*Mănîncă, mănîncă*), prin sfat (*Hai, nu mai plînge*), rugăminte (*Adu-mi, te rog, cartea*), completează conţinutul semantic al acestui mod.

Semnul volitiv reprezintă trăsătura semantică ce opune imperativul celorlalte moduri. Dar în vorbire imperativul îşi neutralizează deseori semnul distinctiv de bază şi logoformele lui pot fi folosite în condiţiile de funcţionare ale altor moduri. Cel mai des el se poate substitui modului indicativ: *Cînd se scoală baba în zori, ia nurori, dacă ai de unde* (I. C r e a n g ă). Substituirea are remarcabile efecte stilistice, se substituie şi persoana a III-a cu a II-a, imprimînd textului vioiciune şi dramatism.

Imperativul nu are timpuri. Cu toate că planul temporal al imperativului este prezentul, mai exact, momentul emiterii ordinului, îndemnului, sfatului etc., acţiunea exprimată nu se realizează în prezent. Realizarea ei depinde de caracterul ordinului, care poate fi de îndeplinire sau de interzicere a acţiunii. Atunci cînd ordinul vizează îndeplinirea, acţiunea la imperativ urmează să se realizeze după momentul vorbirii, adică în viitor. Dar lucrul acesta nu este exprimat formal prin logoforme opozabile.

Marca principală a imperativului este intonaţia exclamativă, care îl opune celorlalte moduri. Intonaţional variază în funcţie de context, care poate actualiza o gamă întreagă de nuanţe volitiv-hortative ale acţiunii (de la ordin la rugăminte). Marca segmentală care redă intonaţia specifică a imperativului este semnul exclamării: *Pleacă imediat! Vino mai repede! Nu te mişca!* Uneori poate fi folosit însă şi punctul: *Îmbracă-te elegant. Nu te bizui pe spusele ei. Nu săpa groapa altuia.*

Imperativul se caracterizează şi prin numărul redus de forme în comparaţie cu celelalte moduri. El nu are forme de timp şi are forme numai pentru o singură persoană: pers. a II-a sg. şi pl.

Un alt semn distinctiv al imperativului este exprimarea opoziţiei afirmativ (sau pozitiv)/negativ prin logoforme distincte: *cîntă/nu cînta, zi/nu zice, mergi/nu merge, vino/nu veni, mănîncă/nu mînca, aleargă/nu alerga.* Şi pe baza acestei caracteristici imperativul se opune celorlalte moduri, care ***nu*** disting afirmativul de negativ prin mijloace flexionare, ci prin simpla plasare a negaţiei **nu** înaintea logoformei, a cărei structură morfologică rămîne neschimbată: *cînt/nu cînt, voi cînta/nu voi cînta, cîntasem/nu cîntasem, să merg/să nu merg* etc. Imperativul are în acest sens două serii de logoforme: una afirmativă (*vino, pleacă, dormi* etc.) şi una negativă (*nu veni, nu pleca, nu dormi*), dar numai la singular. La plural forma verbală rămîne şi la negativ neschimbată (*cîntaţi/nu cîntaţi, plecaţi/nu plecaţi* etc.) şi coincide cu forma de pers. a II-a a indicativului prezent (cu excepţia verbului *a fi*, unde, spre deosebire de indicativul *sînteţi*, forma de imperativ, atît pozitivă, cît şi negativă, este *fiţi)*.

Doar cîteva verbe, cum ar fi *a duce, a aduce, a conduce, a zice, a prezice, a face, a preface, a desface, a reface, a veni, a reveni,* au la imperativul pozitiv singular logoforme moştenite din latină: *du, condu, adu, zi, fă, refă, prefă, desfă, vino, revino*. În rest, verbele la imperativul pozitiv au la singular flexiune identică cu pers. a II-a sau a III-a sg. a indicativului prezent, iar la forma negativă imperativul coincide cu infinitivul.

Cu persoana a II-a sg. a indicativului prezent coincide imperativul pozitiv al verbelor de conj. a II-a, cu excepţia verbelor *a bea* şi *a cădea* (*şezi, cazi, vezi, taci*), al verbelor intranzitive de conj. a III-a (*mergi, plîngi, treci, crezi, rămîi*),

al verbelor intranzitive nesufixate de conj. a IV-a cu infinitivul în *-i* (*adormi, fugi, ieşi*) şi al verbului de conj. I *a sta (stai)*.

Mai multe sînt verbele al căror imperativ pozitiv la singular coincide cu persoana a III-a sg. indicativ prezent:

— cele de conj. I, cu excepţia lui *a sta* (*cîntă, lucrează, ascultă, subliniază*);

— aproape toate verbele de conj. a IV-a, cu excepţia celor menţionate mai sus (*iubeşte, hotărăşte, coboară*);

— cele tranzitive de conj. a III-a: *strînge, petrece, vinde, prinde*;

— cîteva verbe de conj. a II-a (*bea, scade*).

La singular structura morfologică a imperativului negativ este constituită din tema de infinitiv prezent precedată de negaţia *nu* (*nu lucra!, nu plînge! nu vorbi!, nu bate!, nu bea!*).

La plural imperativul negativ coincide, după cum s-a menţionat mai sus, cu pers. a II-a pl. a indicativului prezent precedată de adverbul de negaţie *nu* (*nu lucraţi!, nu mergeţi!, nu rupeţi!*).

Verbele *a putea, a vrea, a şti* nu au logoforme de imperativ: sensul de imperativ este exprimat prin conjunctiv (*să poţi, să ştii, să vrei*).

La nivel sintactic, imperativul apare numai în propoziţii principale, în adresări directe. De cele mai multe ori este însoţit de vocativ. O particularitate sintagmatică a imperativului constă în poziţia lui proclitică faţă de subiect (de obicei inclus): *explică tu!, vino tu!, cîntaţi voi!, vino tu, Mihai!* şi faţă de complementul direct sau indirect, exprimat prin formele scurte ale pronumelui personal: *cheam-o, vizitează-l, spune-i.*

La verbele pronominale, pronumele de asemenea se plasează după verbul predicat la imperativ: *du-te, mîndreşte-te, mîndriţi-vă.*

Notă. Formele scurte ale pronumelor care urmează după verbul la imperativ se leagă de acesta prin cratimă: *vezi-ţi de treabă!, cumpără-ţi caiete, adu-l încoace, spune-i să vină!* Pericolul de a greşi este iminent la verbele de conj. a III-a (*a vinde, a pune, a spune, a prinde*), care atunci cînd sînt urmate de forma scurtă a pronumelui la pers. a II-a sg. *-ţi* se despart de acesta prin cratimă spre deosebire de pers. a II-a pl., unde *ţi* nu mai este pronume, ci desinenţă şi se scrie împreună cu verbul. Comp. : *prinde-ţi/prindeţi; vinde-ţi/vindeţi; spune-ţi/ spuneţi; scrie-ţi/scrieţi.* Un mijloc sigur de control este posibilitatea reluării pronumelui prin forma neaccentuată *ţie*: *Prinde-ţi (ţie) o floare la pălărie.* (Spre deosebire de *Prindeţi hoţul*). În caz de necesitate contextuală, şi formele de plural ale imperativului pot fi folosite cu pronume, dar cu pronume la numărul plural *(vă)*, care se va despărţi de asemenea prin cratimă: *prindeţi-vă, notaţi-vă, puneţi-vă.*

FORMELE NOMINALE (MODURILE NEPERSONALE)

Dubla denumire pe care o au infinitivul, gerunziul, participiul şi supinul se datorează dualităţii lor în sistemul morfologic al limbii. Aceste logoforme verbale, incluse prin tradiţie în categoria modului, includ în conţinutul lor gramatical atît proprietăţi verbale, cît şi nominale. În unele cercetări se face o distincţie tranşantă între caracteristicile verbale şi cele nominale.

Infinitivul constituie forma-tip neutră, care reprezintă acţiunea denumită de un verb. Anume în forma aceasta verbele sînt înregistrate în dicţionare. De aceea forma de infinitiv a verbului se aseamănă cu forma de nominativ singular nearticulată a substantivului. Ambele sînt forme-tip ce reprezintă clasele morfologice respective.

Infinitivul nu face decît să denumească acţiunea fără a-i evidenţia caracterul dinamic, fără a exprima atitudinea vorbitorului faţă de calitatea ei.

Conţinutul gramatical al infinitivului îmbină valori substantivale şi verbale.

De substantiv îl apropie faptul că poate ocupa aproape toate poziţiile sintactice proprii substantivului:

— de subiect (*A ierta e uşor, a uita e greu)*;

— de atribut (*Speranţa de a salva neamul. Metafora este modul de a visa al omenirii)*;

— de complement direct (*Cu forţe comune putem redresa situaţia)*;

— de complement circumstanţial (*Muncim pentru a trăi bine)*.

Cu toate că îndeplineşte funcţii sintactice de substantiv, infinitivul nu se încadrează în reţeaua de relaţii morfologice proprii substantivului: el nu actualizează categoriile morfologice proprii substantivului, nu primeşte articol şi nu poate avea determinări atributive. Excepţie fac infinitivele lungi formate cu sufixul *-re* (reminiscenţă a infinitivului latinesc). Formele verbale *lucrare, cîntare, odihnire, adormire, închinare* au trecut, de fapt, în clasa substantivelor, posedînd toate caracteristicile nominale: au forme de caz, se pot articula, pot fi determinate de adjectiv. Ele nu mai sînt simţite ca verbe decît în căzuri foarte rare.

Caracteristicile verbale ale infinitivului sînt mai pregnante:

— actualizează opoziţii de timp şi diateză (*a cînta — a fi cîntat*);

— poate ocupa poziţia sintactică de predicat (*A se respecta regulile de circulaţie. Nu avem ce adăuga. Acum n-are cine mă îmbărbăta*);

— poate primi un complement direct (*A cinsti strămoşii e o datorie*);

— poate fi determinat de un adverb (*A munci bine. A plînge amarnic)*.

Infinitivul lung are statut verbal doar în formulele fixe ce exprimă imprecaţii şi blesteme, atunci cînd stă înaintea verbului auxiliar (*Fire-ai să fii, dare-ar dracul în tine, închinare-aş şi n-am cui*).

În planul expresiei infinitivul este marcat prin morful **a** (considerat semn distinctiv al lui) şi morfele sufixale **-a**, **-ea**, **-e**, **-i**, **-î** (care determină configuraţia lui paradigmatică).

Morful preinfinitival **a** (la origine prepoziţie) nu are statut de prepoziţie, cum se menţionează de obicei. Încorporat în structura morfologică a formei de infinitiv, **a** devine parte organică a acesteia. Şi, cu toate că în anumite situaţii contextuale (strict limitate), infinitivul funcţionează fără morful **a**, logoforma de infinitiv este percepută ca atare numai în cuplu cu morful **a**. E drept că acest cuplu poate fi disociat prin inserarea între elementele sale a adverbelor modale *mai, cam, şi, tot* (*S-a săturat a mai aştepta. Începuse a cam îngheţa. Porni a şi plînge. Nu pregeta a tot zice)*, a adverbului de negaţie **nu** (*a nu fuma, a nu obosi, a nu bea, a nu cunoaşte)*, a formelor neaccentuate ale pronumelor reflexive şi personale (*A-l durea capul. A te îmbolnăvi. A-şi cumpăra. A ne bizui)*. Însă acest fapt nu periclitează integritatea structurală a infinitivului.

O particularitate sintagmatică a infinitivului este utilizarea lui cu prepoziţii. Construcţiile infinitivale cu diverse prepoziţii şi locuţiuni prepoziţionale (*în, fără, de, înainte de, pînă, în loc de, spre*) sînt foarte frecvente în limbă (*pînă a se scula, în loc de a veni, spre a ajunge, fără a pretinde, înainte de a afla*).

Morful ***a*** poate lipsi din structura logoformei doar în următoarele cazuri:

— după verbul *a putea* şi foarte rar după *a şti* (*nu pot dormi, poate face, putem uni, eu nu ştiu cînta*);

— după verbele *a avea* şi *a fi* însoţite de pronumele relative *cine, ce* sau de

adverbele *unde, cum, cînd (avem ce cumpăra; nu este ce cumpăra; ai unde dormi; ai cum ieşi; ai cînd citi?*);

— în componenţa formelor verbale compuse: viitorul indicativ (*voi spera, va spera*), condiţionalul prezent (*aş face, ai spera*) şi imperativul negativ (*nu spera!*).

O altă marcă a infinitivului o constituie accentul. Cu excepţia conjugării a III-a în *-e* care este neaccentuat (*a tréce, a mérge, a spúne*), în celelalte cazuri accentul cade pe sufixul infinitivului (*a lucrá, a vedeá, a iubí, a urî́*).

Infinitivul are logoforme pentru două timpuri (prezent şi perfect) şi pentru două diateze (activă şi pasivă):

prezent activ	prezent pasiv
a cînta	*a fi cîntat*
perfect activ	perfect pasiv
a fi cîntat	*a fi fost cîntat*

În componenţa diatezei pasive, spre deosebire de cea activă, participiul se acordă în gen şi număr cu substantivul (sau pronumele) subiect (*a fi văzută, a fi văzuţi*).

Este frecventă însă doar forma infinitivului prezent activ. Celelalte au o întrebuinţare redusă.

Infinitivul marchează explicit persoana şi numărul cînd este însoţit de pronumele reflexive şi de cele personale cu valoare reflexivă (*a mă duce, a te duce, a vă duce, a se duce*).

La nivel sintagmatic, infinitivul îndeplineşte numeroase funcţii sintactice, combinîndu-se cu aproape toate clasele de cuvinte autosemantice: cu substantivele (*dorinţa de a învinge, bucuria de a prospera, datoria de a munci*), cu adjectivele (*dornic de a cunoaşte, nevoit a se supune*), cu adverbele (*e uşor a zice, e greu a face*), cu verbele (*începe a ninge, are a se duce, ştie a face*).

Gerunziul, care nu are întrebuinţare independentă, semnifică un proces în desfăşurare.

Această trăsătură semantică este distinctivă pentru gerunziu, opunîndu-se celorlalte moduri.

În planul expresiei, marca gerunziului este reprezentată de morfele sufixale *-înd* şi *-ind* plasate după tema prezentului:

— verbele de conj. I (terminate în *a* după consoană), a II-a, a III-a şi a IV-a în *-î* formează gerunziul cu ajutorul sufixului *-înd* (*conversînd, bucurînd, trecînd, căzînd, spunînd, coborînd*); la unele verbe de conj. a II-a şi a III-a cu tema prezentului în *-d* sau *-t* are loc alternanţa *d/z* (*a vedea — văd — văzînd, a şedea — şed — şezînd, a prinde — prind — prinzînd, a vinde — vînd — vînzînd)* sau *t/ţ (a admite — admit — admiţînd, a comite — comit — comiţînd, a demite — demit — demiţînd, a omite — omit — omiţînd*);

— verbele de conj. I în *-a* după vocală şi de conj. a IV-a în *-i* formează gerunziul cu ajutorul sufixului *-ind* (*subliniind, liniind, iubind, citind, curăţînd*).

În cazurile cînd tema prezentului conţine sufixele *-ez, -esc, -ăsc,* la formarea gerunziului acestea se omit (*lucrez — lucrînd, citesc — citind, iubesc — iubind, hotărăsc — hotărînd*). De aceea este mai bine să se spună că gerunziul se formează de la rădăcina temei de prezent.

O parte din verbele neregulate formează gerunziul de la tema infinitivului (*a şti — ştiind, a lua — luînd, a da — dînd, a fi — fiind, a veni — venind, a avea — avînd*).

O marcă suprasegmentală a gerunziului în planul expresiei este accentul, care cade întotdeauna pe sufixele gerunziale *-înd, -ind* (*călătoríndă, conveníndă, adunî́nd, prevăzî́nd*).

Gerunziul poate determina un substantiv acordîndu-se cu acesta în gen, număr şi caz (*lebăda murindă, lumini izvorînde, zeamă aburindă, mîini tremurînde*). Dar în asemenea cazuri gerunziile sînt adjective propriu-zise şi trebuie examinate în cadrul adjectivului. Atunci însă cînd gerunziul are subiect propriu (deosebit de al verbului regent), el nu se acordă cu acesta şi îşi păstrează proprietăţile verbale (Comp.: *am văzut copii plîngînd, admir florile îmbobocind*).

Spre deosebire de celelalte moduri nepersonale, gerunziul nu are nici o tangenţă cu substantivul.

Comportamentul sintagmatic al gerunziului îl situează în sfera verbului: el are întotdeauna subiect şi recţiune verbală (subiectul este, de regulă, comun cu al verbului regent): *Ostaşii merg cîntînd un marş. Aşteptam verdictul tremurînd de frică.*

Sînt însă frecvente şi construcţiile gerunziale cu subiect propriu (exprimat, de regulă, prin pronume în acuzativ): *îl aud vorbind, îl văd apropiindu-se, le simt tresărind, l-am văzut trecînd, parcă le vedeam zbătîndu-se*).

Ca element formativ, gerunziul apare în structura prezumtivului prezent (*va fi cîntînd*).

Pe lîngă aceasta, gerunziul are un comportament sintactic similar cu cel al adverbului. El determină un verb îndeplinind funcţia de complement circumstanţial de diferite tipuri (de mod, de timp, de cauză, concesiv, condiţional, instrumental etc.).

Notă. Gerunziile urmate de formele atone ale pronumelui (personal şi reflexiv) se rostesc împreună cu acestea, iar în scris se despart prin cratimă: *văzîndu-l, văzîndu-mă, descoperindu-i, auzindu-te* etc. Vocala de legătură cu care apare în aceste cazuri din necesităţi eufonice se alipeşte la tema gerunziului. Ea lipseşte numai în cazurile cînd gerunziul este urmat de forma scurtă a pronumelui personal feminin de pers. a III-a sg. *-o* (*văzînd-o, privind-o, urmărind-o*). Cîteva verbe de conj. a IV-a în *-i* (*a şti, a fi*), precum şi verbele de conj. I în *-ia* se scriu la gerunziu cu doi de *i*: *ştiind, fiind, liniind, invidiind, apropiind, copiind.*

Atenţie la o situaţie aparent similară: verbele de conj. I în *-ia* după vocală (*a încuia, a desfoia, a mîngîia, a înmuia, a tămîia, a încheia, a tăia*) se scriu la gerunziu cu un singur *-i*: *încuind, desfoind, mîngîind, înmuind, tămîind, tăind.*

Gerunziul cu prefixul *ne-* formează un singur cuvînt (*negăsind, nevorbind, neaşteptînd*); chiar şi atunci cînd este însoţit de adverbul *mai,* se scrie împreună cu acesta: *nemaiauzind, nemaivorbind, nemaiavînd.*

Participiul semnifică o stare sau o însuşire a unui obiect, ca rezultat al unei acţiuni: *stejar doborît, pedeapsă meritată, copil alintat, carte citită.* Nu cunoaşte opoziţii temporale, avînd valoarea permanentă de trecut.

Structura formală a participiului este marcată de:

— sufixul **-t**, ataşat la tema perfectului: la verbele de conj. I (*lucrat, cîntat, liniat, subliniat, zgîriat*) şi de conj. a II-a (*băut, văzut, căzut, prevăzut*), la o parte din verbele de conj. a III-a (*vîndut, făcut, cernut, prefăcut, crezut*) şi la 8 verbe (şi derivate ale lor) cu sufixul **-se** la perfectul simplu (*spart, copt, rupt, fiert, frînt, înfipt, supt, fript*), precum şi la cele de conj. a IV-a (*venit, iubit, coborît, urît, doborît*);

— sufixul **-s** la verbele de conj. a III-a cu sufixul **-se** la perfectul simplu (*mers, rămas, întors, dus, adus, compus, redus*).

Accentul în structura participiului cade pe ultima silabă (*cîntát, băút, trecút, iubít, doborî́t, rămás, întórs, adús, compús, redús*).

Denumind o acţiune suferită de obiect, participiul o poate prezenta d i n a m i c (sub formă de acţiune) şi atunci are afinităţi cu verbul, sau s t a t i c (sub formă de însuşire) şi în aceste cazuri are afinităţi cu adjectivul. Prin urmare, participiul îmbină caracteristici proprii verbului şi adjectivului.

Natura verbală a participiului se manifestă prin următoarele caracteristici:

— exprimarea sensurilor activ/pasiv în funcţie de caracterul tranzitiv sau intranzitiv al verbului: *copac înfrunzit, copil răcit, om înfumurat* (sens activ) şi *carte citită, apă băută, casă construită* (sens pasiv);

— admite compliniri specifice verbului: complement de agent (*casa construită de zidari*), complement indirect (*viaţă dăruită patriei*), complement circumstanţial (*uşă închisă cu zăvorul*). Nu poate fi determinat însă de un complement direct;

— intră ca element formativ în structura formelor compuse ale verbului la diateza activă (perfectul compus şi viitorul anterior la indicativ, conjunctiv, condiţional şi prezumtiv perfect), precum şi în componenţa tuturor formelor diatezei pasive; în primul caz participiile sînt invariabile, iar în cel de al doilea — variabile, avînd desinenţe de gen şi număr ca şi adjectivul.

Natura adjectivală a participiului se manifestă în faptul că:

— actualizează toate categoriile gramaticale ale adjectivului: genul (*construit, construită*), numărul (*construit, construiţi*), cazul (*pereţii clădirii construite*), determinare cu articolul adjectival (*peretele cel construit*);

— se poate substantiviza cu ajutorul articolului enclitic *(priceputul, mulţumitul)*;

— determină un substantiv îndeplinind funcţia de atribut (*ochi plînşi, faţă mîhnită*);

— primeşte prefixul *ne-* (*neauzit, nevăzut, necunoscut, neîntrerupt*), acesta se scrie împreună cu participiul chiar şi atunci cînd între el şi participiu se intercalează adverbul *mai* (*nemaiauzit, nemaivăzut, nemaipomenit*).

Supinul denumeşte acţiunea verbală văzută ca scop, ca finalitate.

Supinul este marcat în planul expresiei de prepoziţia **de** (mai rar **la, pentru**), plasată înaintea formei de participiu a verbului: *de cules (la cules), de prăşit (la prăşit), de vîndut (pentru vîndut)*.

Supinul are complinirile verbului, inclusiv complementul direct (*s-a dus la cules cireşe, m-am săturat de prăşit via, termină de scris cartea)*.

De supin ţin şi structurile „de + participiu“, care îmbină caracteristici nominale şi verbale atunci cînd îndeplinesc funcţiile sintactice de nume predicativ (*groaza era de neînchipuit; multe sînt de făcut şi puţine de vorbit*) şi de subiect (*e greu de lucrat în condiţii nefavorabile*).

TIMPUL

Categoria gramaticală a timpului este definită ca un sistem de forme ale verbului ce exprimă raportul acţiunii faţă de momentul vorbirii sau faţă de o altă acţiune de pe una din axele temporale existente. Sistemul temporal al indicativului este alcătuit din microsistemul timpurilor absolute (prezentul, perfectul compus, perfectul simplu, imperfectul şi viitorul) şi microsistemul celor două timpuri relative (mai mult ca perfectul, ce exprimă raporturile din sfera

temporală a trecutului, şi viitorul anterior, ce exprimă raporturile din sfera temporală a viitorului). Modurile conjunctiv, condiţional şi prezumtiv au doar cîte două timpuri: prezentul şi perfectul, iar modul imperativ nu are timpuri.

După structura formală timpurile se clasifică în **simple** şi **compuse**. Simple sînt timpurile sintetice, ale căror forme au o structură morfică unitară (sînt exprimate printr-o singură unitate lexicală): *mănînc, lucrez, mîncam, lucraşi, mîncasem*. Formele timpurilor compuse au o structură morfică analitică, conţinînd două (sau mai multe) unităţi lexicale neaglutinate între ele: *am făcut, să fac, aş face, voi face, am să fac, aş fi făcut* etc.

TIMPURILE INDICATIVULUI

Prezentul semnifică o acţiune simultană cu momentul vorbirii.

Prezentul indicativ, prin caracteristicile sale paradigmatice, este un timp absolut. Însă în funcţie de poziţia sa sintactică, prezentul poate fi întrebuinţat şi ca timp relativ. În propoziţiile coordonate, al căror plan temporal este coordonat direct cu momentul vorbirii, verbul-predicat la prezent este prin excelenţă un timp absolut (*Stau pe litoral şi admir marea*). În propoziţii subordonate, al căror plan temporal este legat de acţiunea verbului regent, verbul-predicat la prezent are valoare de timp relativ (*Am recunoscut atunci că greşesc. Voi spune că nu am bani)*.

După structură prezentul este un timp simplu (sintetic), marcat printr-o diversitate a sufixelor şi a desinenţelor.

Există două teme de prezent: tema I — pentru formele pers. I, a II-a şi a III-a sg. şi pers. a III-a pl, şi tema a II-a — pentru pers. I. şi a II-a pl.

Pentru tema I de prezent sînt caracteristice 4 sufixe:

∅, -ez, -esc, -ăsc, care se adaugă la radicalul verbului.

Sufixul ∅ este cel mai frecvent, caracterizînd toate clasele flexionare: conj. I *(aprob/∅)*; conj. a II-a *(văd/∅)*, conj. a III-a *(merg/∅, trec/∅)*, conj. a IV-a *(vin/∅, cobor/∅)*.

Sufixul -ez apare la o serie de verbe de conj. I *(lucr/ez, desen/ez, contempl/ez, formul/ez*) şi la verbele de tipul *a veghea, a îngenunchea (vegh/ez, îngenunch/ez)*. Verbele cu rădăcina terminată în **j, ş** primesc de asemenea sufixul *-ez* (*deranj/ez, dirij/ez, protej/ez, afiş/ez, broş/ez*).

Notă. Să nu se confunde sufixul *-ez* din tema prezentului cu *-ez* din rădăcina infinitivului. La verbele de tipul *a aşeza, a bureza, a boteza, a necheza* etc., *-ez* nu este sufix gramatical de prezent.

Sufixul -esc apare la unele verbe de conj. a IV-a în *-i* (*cit/esc, sos/esc, cos/esc, iub/esc*).

Sufixul -ăsc apare la unele verbe de conj. a IV-a în *-î* (*hotăr/ăsc, ur/ăsc, amăr/ăsc, pîr/ăsc*).

Pentru tema a II-a de prezent sînt caracteristice sufixele: *-ă(a), -i, -î* şi *-e,* care se adaugă la rădăcina verbului de conjugat.

Sufixul -ă(-a) apare la verbele de conj. I (*lucr/ă/m, lucr/a/ţi; formul/ă/m, formul/a/ţi*).

Sufixul -i apare la verbele de conj. a IV-a cu infinitivul în *-i* (*ven/i/m, ven/i/ţi; auz/i/m, auz/i/ţi*).

Sufixul -î apare la verbele de conj. a IV-a în *-î* (*hotăr/î/m, hotăr/î/ţi; cobor/î/m, cobor/î/ţi*).

Sufixul -e apare la verbele de conj. a II-a şi a III-a (*păr/e/m, merg/e/m, trec/e/m, plîng/e/m*).

Tabloul desinenţelor după clase flexionare la prezent este următorul:

Modele de conjugare

Conjugarea I

admir	*aflu*	*apropii*	*continuu*	*anulez*
admiri	*afli*	*apropii*	*continui*	*anulezi*
admiră	*află*	*apropie*	*continuă*	*anulează*
admirăm	*aflăm*	*apropiem*	*continuăm*	*anulăm*
admiraţi	*aflaţi*	*apropiaţi*	*continuaţi*	*anulaţi*
admiră	*află*	*apropie*	*continuă*	*anulează*

Notă. Sînt omonime logoformele la pers. a III-a sg. şi a III-a pl.

Conjugarea a II-a / Conjugarea a III-a

Conjugarea a II-a		Conjugarea a III-a		
pot	*cad*	*fac*	*umplu*	*scriu*
poţi	*cazi*	*faci*	*umpli*	*scrii*
poate	*cade*	*face*	*umple*	*scrie*
putem	*cădem*	*facem*	*umplem*	*scriem*
puteţi	*cădeţi*	*faceţi*	*umpleţi*	*scrieţi*
pot	*cad*	*fac*	*umplu*	*scriu*

Notă. Sînt omonime logoformele la pers. I sg. şi a III-a pl.

Conjugarea a IV-a

(cu infinitivul în -i)

aud	*iubesc*	*contribui*	*ofer*
auzi	*iubeşti*	*contribui*	*oferi*
aude	*iubeşte*	*contribuie*	*oferă*
auzim	*iubim*	*contribuim*	*oferim*
auziţi	*iubiţi*	*contribuiţi*	*oferiţi*
aud	*iubesc*	*contribuie*	*oferă*

Notă. Sînt două serii de omonimii: pers. I sg. şi a III-a pl. la verbele *a auzi, a iubi* şi pers. a III-a sg. şi pl. la verbele *a contribui, a oferi.*

(cu infinitivul în -î)

dobor	*urăsc*
dobori	*urăşti*
doboară	*urăşte*
doborîm	*urîm*
doborîţi	*urîţi*
doboară	*urăsc*

La verbele nesufixate sînt omonime logoformele de pers. a III-a sg. şi pl.

La verbele sufixate sînt omonime logoformele de pers. I şi a III-a pl.

Accentul cade pe sufix, dacă acesta are realizare pozitivă (*lucréz, deranjéz, brodéz, iubésc, urắsc, hotărắsc*).

Cînd sufixul este -∅, accentul cade pe rădăcină (*admír, admíră, cî́ntă, coboáră, mérge, tréce, víne*).

La verbele de conjugarea a III-a accentul cade pe rădăcină şi la plural, corectă fiind pronunţarea: *mérgem, mérgeţi, trécem, tréceţi, víndem, víndeţi.*

N o t ă. Cîteva verbe prezintă dificultăţi de ortografiere.

1. Verbele *a agrea, a crea (a procrea, a recrea)* se deosebesc de celelalte verbe de conj. I prin faptul că rădăcina lor se termină în vocala *-e* şi, fiind sufixate (cu sufixul *-ez)*, paradigma lor conţine doi de *e* (în afară de pers. I şi a II-a pl.):

eu creez, agreez
tu creezi, agreezi
el(ei) creează, agreează

2. Verbele de conj. a IV-a în *-i* cu rădăcină terminată în vocala *-u* (*a trebui, a contribui, a se zbengui, a zgudui, a dezvălui, a destitui, a sui*) se scriu şi se pronunţă la pers. a III-a sg. şi pl. cu *-ie* (*trebuie, contribuie, zbenguie, dezvăluie, destituie, suie*).

3. Verbul *a scrie* (*a transcrie, a subscrie*) la pers. I şi a II-a pl. are formele corecte *scriem, scrieţi (nu scrim, şcriţi)*.

4. Verbele *a şti, a veni, a deveni, a scrie* la pers. II sg. se ortografiază cu doi de *-i* (*ştii, vii, devii, scrii*).

5. Desinenţa de pers. a II-a pl. *-ţi* nu trebuie confundată cu forma neaccentuată a pronumelui personal neaccentuat de pers. a II-a sg. *-ţi* (*aduceţi şi adu-ţi; priviţi şi priveşte-ţi; cîntaţi — cîntă-ţi*), căci aceasta nu apare niciodată după un verb la indicativ prezent, ci numai după un verb la imperativ.

6. La verbele cu infinitivul în *-ia* bisilabic (*a sublinia, a linia, a aprecia, a invidia, a remania, a vicia* etc.) *-i* asilabic, prezent în rostire, nu apare în scris (*subliniez, apreciez, invidiază, remaniază, viciez, premiez,* nu *subliniiez* etc.), ele scriindu-se la fel ca şi verbele cu infinitivul în *-ia* monosilabic (*a scînteia, a întemeia*), unde sînt corecte logoformele *scînteiez, scînteiezi, scînteiază*).

7. La verbele în *-a* după vocala *-u* (*a dilua, a evalua, a insinua, a efectua*) *-i* asilabic, prezent în rostire înaintea sufixului de prezent, nu apare în scris (*diluez,* nu *diluiez; accentuez,* nu *accentuiez*).

8. La verbele cu rădăcina terminată în consoana *-n* (*a veni, a pune, a mîna, a spune, a ţine* etc.) la pers. I sg. *-n* se menţine nealterat: *vin, pun, mîn, amîn, spun, ţin* (nu *viu, pui, mîi, spui* etc.). Ortografierea cu *-i* sau cu *-u* în loc de *-n* nu este admisă.

Logoformele iotacizate: *vii, pui, mîi, amîi, spui* sînt corecte pentru pers a II-a sg.

Formarea prezentului indicativ

	Desinenţa									
	singular				plural					
	suf. \ persoana	I	II	III	suf. \ persoana	I	II	III	Conjugarea	
rădăcina verbului +	-∅ -ez	-∅, -u, -u (asi-labic), -i	-i	-ă, -e	1 -ă 2 -a 3 -∅; -ează	-m	-ţi	-ă -∅	I	a alerga a afla a lucra a veghea a continua a preceda
	-∅	-∅	-i	-e	1, 2 -e 3 -∅	-m	-ţi	-∅	II	a vedea a şedea
	-∅	-∅, -u	-i	-e	1, 2 -e 3 -∅	-m	-ţi	-∅ -u	III	a merge a umple
	-∅ -esc -ăsc	-∅ -i, -u	-i	-e, -ă	1, 2 -î, -i 3 -∅, -esc, -ăsc	-m	-ţi	-∅ -ă -e -u	IV	a dormi a şti a contribui a iubi a urî

Imperfectul semnifică o acţiune neîncheiată, anterioară momentului vorbirii.

Imperfectul este un timp absolut. Valoarea absolută se realizează în propoziţii independente (***Mergea** pe drum*) şi în fraze formate prin coordonare (*Trăgea adînc în piept aerul proaspăt al dimineţii şi **zîmbea***). În fraze formate prin subordonare are valoare de timp relativ (***Citeam** cînd a sosit mama*).

Imperfectul este un timp sintetic cu cea mai simplă structură în planul expresiei.

Marca temei de imperfect este morful sufixal **-a** adăugat la rădăcina verbelor de conj. I (cu excepţia verbelor *a îngenunchea, a veghea, a împerechea, a întortochea*) şi de conj. a IV-a în **-î** şi morful sufixal **-ea** adăugat la rădăcina verbelor de conj. a II-a, a III-a (cu excepţia lui *a scrie*) şi a IV-a în **-i.** Desinenţele sînt de asemenea aceleaşi pentru toate verbele (*-m, -i, -∅, -m, -ţi, -u*).

Modele de conjugare

Conjugarea I şi a IV-a în -î

conversam	*lucram*	*uram*	*coboram*
conversai	*lucrai*	*urai*	*coborai*
conversa	*lucra*	*ura*	*cobora*
conversam	*lucram*	*uram*	*coboram*
conversaţi	*lucraţi*	*uraţi*	*coboraţi*
conversau	*lucrau*	*urau*	*coborau*

Conjugarea a II-a, a III-a şi a IV-a în -i

cădeam	*mergeam*	*iubeam*
cădeai	*mergeai*	*iubeai*
cădea	*mergea*	*iubea*
cădeam	*mergeam*	*iubeam*
cădeaţi	*mergeaţi*	*iubeaţi*
cădeau	*mergeau*	*iubeau*

La ambele tipuri de conjugare sînt omonime logoformele pers. I sg. şi pl.

Accentul cade pe sufix în toată paradigma imperfectului fără nici o excepţie.

Notă. 1. Verbele de conj. a IV-a în *-i* cu rădăcina terminată în consoanele *j, ş (a îngriji, a coji, a ieşi, a copleşi, a greşi, a roşi, a păşi*) au în tema imperfectului sufixul *-ea* ca toate celelalte verbe de conj. a IV-a în *-i.* De aceea sînt corecte logoformele *îngrijeam, îngrijeai; ieşeam, ieşeai; roşeam, roşeai; greşeam, greşeai* (nu *îngrijam, roşam, greşam* etc.). Verbele de conj. I cu rădăcina terminată în *j, ş* (*a dirija, a angaja, a proteja, a descuraja, a îmbrăţişa, a reproşa, a ataşa* etc. au în tema imperfectului, conform regulii generale, sufixul *-a* nu *-ea*, corecte fiind logoformele *dirijam, dirijai; angajam, angajai; ataşam, ataşai; îmbrăţişam, îmbrăţişai; reproşam, reproşai* (nu *dirijeam, ataşeai, reproşeai* etc.).

2. Verbele de conj. I cu infinitivul în *-ia* după o vocală (*a scînteia, a întemeia, a bruia*) păstrează diftongul *ia* în paradigma imperfectului, corecte fiind logoformele *scînteiam, scînteiau; întemeiam, întemeiai* etc. Verbele de conj. I terminate în *-ia* bisilabic după o consoană (*a linia, a invidia, a copia, a aprecia*) marchează tema imperfectului prin sufixul *-a-*, care coincide la aceste verbe cu terminaţia infinitivului, la care se adaugă doar desinenţele respective (*liniam, liniai; invidiam, invidiai* etc.). Aceeaşi situaţie este şi la verbele de conj. I terminate în *-ea* bisilabic (*a crea, a agrea*), care îşi adaugă la forma de infinitiv desinenţele imperfectului (*cream, creai; agream, agreai*).

3. Verbele de conj. a IV-a în *-i* după o vocală (*a sui, a mîrîi, a destăinui, a mînui, a ogoi*) formează imperfectul prin adăugarea sufixului tematic *-a* şi a desinenţelor respective direct la forma de infinitiv a verbelor (*suiam, suiai; ogoiam, ogoiai*). Dacă vocala precedentă este tot *i* (ca la verbele *a înmii, a prii, a se sfii*), atunci sufixul şi desinenţele imperfectului se adaugă la tema infinitivului, suprimîndu-i sufixul (*mă sfiam, te sfiai*). La verbul *a scrie* se suprimă de asemenea sufixul infinitivului *-e* şi se adaugă sufixul şi desinenţele imperfectului (*scriam, scriai, scria*).

Formarea imperfectului

Desinenţa									
		singular			plural				
	persoana / suf.	I	II	III	I	II	III	Conjugarea	
rădăcina verbului +	-a -ea	-m	-i	-∅	-m	-ţi	-u	I	a lucra a veghea
	-ea	-m	-i	-∅	-m	-ţi	-u	II	a vedea
	-ea	-m	-i	-∅	-m	-ţi	-u	III	a merge a scrie
	-a -ea	-m	-i	-∅	-m	-ţi	-u	IV	a coborî a iubi

Perfectul compus semnifică o acţiune încheiată, anterioară momentului vorbirii.

Perfectul compus este un timp absolut. După structură, este un timp analitic, alcătuit cu ajutorul formelor speciale ale auxiliarului *a avea* (*am, ai, a, am, aţi, au*) şi participiul verbului de conjugat. Desinenţele auxiliarului (*-m, -i, -∅, -m, -ţi, -u*) sînt omonime cu cele ale imperfectului.

Modele de conjugare

am cîntat	*lucrat*	*băut*	*trecut*	*mers*	*iubit*
ai cîntat	-“-	-“-	-“-	-“-	-“-
a cîntat	-“-	-“-	-“-	-“-	-“-
am cîntat	-“-	-“-	-“-	-“-	-“-
aţi cîntat	-“-	-“-	-“-	-“-	-“-
au cîntat	-“-	-“-	-“-	-“-	-“-

Logoforma perfectului compus poate fi disociată. Ea permite intercalarea între auxiliar şi participiu a adverbelor *mai, cam, tot, şi, prea,* care exprimă diferite nuanţe modale (*am tot vorbit, ai prea iubit, au mai venit* ş. a.). Formele neaccentuate ale pronumelor personale sau reflexive preced auxiliarul (excepţie **-o**) şi sînt legate de acesta cu cratimă (*s-a dus, mi-am procurat, te-ai îmbrăcat, ne-am spălat*). În anumite situaţii auxiliarul poate avea poziţie enclitică, legîndu-se de participiu cu cratimă (*văzut-am, trecut-ai, auzit-aţi* etc.). Acestea sînt aşa-numitele forme inverse ale perfectului compus. Accentul cade întotdeauna pe tema participiului.

Notă. La verbele pronominale şi în cazurile cînd perfectul compus este succedat de un complement exprimat prin pronume neaccentuat, pronumele se intercalează la formele inverse între participiu şi auxiliar, legîndu-se cu cratimă (*dusu-s-a, spusu-le-am, închipuitu-şi-a, văzutu-i-am*). La participiu în aceste cazuri apare vocala de legătură *u*.

Să nu se confunde pers. a II-a a verbului auxiliar *ai* (sg.) şi *aţi* (pl.) din structura perfectului compus cu ortogramele *a-i* şi *a-ţi* ce reprezintă două unităţi distincte: morful infinitival *a* şi pronumele neaccentuate *-i* şi *-ţi*. Pentru verificare trebuie avut în vedere că primele sînt urmate de un participiu, iar celelalte — de un infinitiv şi se scriu cu cratimă (*a-i aminti, a-ţi aminti*).

Atenţie la omonimia cu *ia, iau, ia-ţi* (logoforme ale verbului *a lua*) atunci cînd auxiliarul este precedat de pronumele neaccentuat *-i: i-a amintit, i-au amintit, i-aţi amintit.*

La forma negativă perfectul compus este precedat de adverbul *nu* legat de auxiliar cu cratimă:

n-am crezut — *n-am crezut*
n-ai crezut — *n-aţi crezut*
n-a crezut — *n-au crezut.*

Perfectul simplu semnifică o acţiune încheiată, anterioară momentului vorbirii. După valoarea temporală, perfectul simplu nu se deosebeşte de perfectul compus. Faptul că perfectul simplu semnifică o acţiune trecută, încheiată, de scurtă durată (momentană) şi care nu are nici o legătură cu prezentul implică o vagă diferenţă mai mult aspectuală faţă de perfectul compus, care semnifică o acţiune terminată, fără a se specifica durata ei şi considerată ca atare.

Logoforma de perfect simplu este firească la verbele momentane (*a adormi, a se opri, a lovi, a aprinde, a aţipi, a pocni, a plesni*). La celelalte verbe perfectul simplu apare de obicei însoţit de specificatori lexicali ce limitează durata (*o clipă, o oră, două minute* etc.): *Se gîndi o clipă. Operaţia dură o oră.*

Cînd se foloseşte ca timp al naraţiunii, această cerinţă nu se respectă.

Perfectul simplu este un timp absolut şi sintetic format de la tema perfectului cu variate sufixe şi desinenţe.

La verbele de conj. I şi a IV-a sufixele perfectului simplu coincid cu sufixul infinitival (afară de pers. a III-a sg. a verbelor de conj. I, unde după consoană sufixul *-a* trece în *-ă,* iar după o vocală el trece în *-e*). Verbele de conj. a II-a şi a III-a au sufixe specifice de perfect simplu, respectiv *-u* şi *-se*.

La plural pe lîngă sufixul infinitival apare morful flexionar:
-ră- (*lucrarăm, lucrarăţi, lucrară*).

Desinenţele perfectului simplu sînt:

-i	*-m*
-şi	*-ţi*
-∅	*-∅*

Modele de conjugare

Conjugarea I		Conjugarea a IV-a	
eliberai	*înfiai*	*venii*	*hotărîi*
eliberaşi	*înfiaşi*	*venişi*	*hotărîşi*
eliberă	*înfie*	*veni*	*hotărî*
eliberarăm	*înfiarăm*	*venirăm*	*hotărîrăm*
eliberarăţi	*înfiarăţi*	*venirăţi*	*hotărîrăţi*
eliberară	*înfiară*	*veniră*	*hotărîră*

Conjugarea a II-a şi a III-a

văzui	*mersei*
văzuşi	*merseşi*
văzu	*merse*
văzurăm	*merserăm*
văzurăţi	*merserăţi*
văzură	*merseră*

Accentul cade pe sufixul perfectului simplu (la majoritatea verbelor). Numai la verbele de conj. a III-a cu sufixul *-se-*, accentul rămîne pe rădăcină la majoritatea persoanelor, cu excepţia persoanei I şi a II-a sg. (*mérse, prínse, mérserăm, prínserăm*).

O parte din verbele de conj. I cu sufixul *-a* au la pers. a III-a sg. logoforme omonime cu ale prezentului. În aceste cazuri rolul de marcă distinctivă îl joacă accentul, care la prezent cade pe rădăcină, iar la perfectul simplu — pe sufix (*adúnă/adunắ, cíntă/ cîntắ/ gústă/gustắ*).

Logoformele verbelor de conj. a IV-a în *-i* se scriu la pers. I sg cu doi *i*, unul avînd rol de sufix, celălalt de desinenţă (*venii, citii, răsfoii*). La pers. a III-a sg. aceste verbe se scriu cu un singur *i*, deoarece desinenţa este zero (*veni, citi, răsfoi*).

Formarea perfectului simplu

Desinenţa										
singular					plural					
	persoana / suf.	I	II	III	persoana / suf.	I	II	III	Conjugarea	
tema perfectului +	-a	-i	-şi	-∅	-ră	-m	-ţi	-∅	I	a lucra
	-u	-i	-şi	-∅	-ră	-m	-ţi	-∅	II	a vedea
	-se	-i	-şi	-∅	-ră	-m	-ţi	-∅	III	a merge
	-i -î	-i	-şi	-∅	-ră	-m	-ţi	-∅	IV	a iubi a coborî

Mai mult ca perfectul semnifică o acţiune încheiată în trecut, anterioară altei acţiuni tot trecute. Mai mult ca perfectul este un timp de relaţie prin excelenţă. Se foloseşte, de obicei, în contexte unde planul trecutului este clar conturat fie prin logoforme verbale la unul din timpurile trecute, fie prin circumstanţiale de timp (*cînd mi-a telefonat, terminasem lucrul*).

Poate fi întrebuinţat şi independent, avînd aparenţa unui timp absolut (*visase de mult la o călătorie pe mare*). În uzul curent mai mult ca perfectul se întrebuinţează rar. S-a specializat mai mult ca timp narativ în stilul beletristic.

Formarea mai mult ca perfectului

Desinenţa										
singular					plural					
	persoana / suf.	I	II	III	persoana / suf.	I	II	III	Conjugarea	
tema perfectului +	-se	-m	-şi	-∅	-se -ră	-m	-ţi	-∅	I	a alerga
	-se	-m	-şi	-∅	-se -ră	-m	-ţi	-∅	II	a vedea
	-se	-m	-şi	-∅	-se -ră	-m	-ţi	-∅	III	a merge
	-se	-m	-şi	-∅	-se -ră	-m	-ţi	-∅	IV	a urî a iubi

Mai mult ca perfectul este un timp simplu, format de la tema perfectului la

care se adaugă sufixul *-se-* (acelaşi pentru toate verbele), iar la plural şi morful *-ră-* + desinenţele de număr şi persoană: *-m, -şi, -∅, -m, -ţi, -∅.*

În structura mai mult ca perfectului există două teme şi respectiv două sufixe tematice, tema primară a perfectului simplu cu sufixele respective şi tema secundară cu sufixul *-se*. De acest lucru trebuie să se ţină cont mai ales la verbele care conţin în tema primară sufixul *-se*. La formarea temei mai mult ca perfectului ele vor realiza secvenţa *-sese* (*dusesem, duseseşi, dusese*).

Modele de conjugare

alergasem	*văzusem*	*mersesem*	*urîsem*
alergaseşi	*văzuseşi*	*merseseşi*	*urîseşi*
alergase	*văzuse*	*mersese*	*urîse*
alergaserăm	*văzuserăm*	*merseserăm*	*urîserăm*
alergaserăţi	*văzuserăţi*	*merseserăţi*	*urîserăţi*
alergaseră	*văzuseră*	*merseseră*	*urîseră*

Notă. Atenţie la pers. a II-a sg., unde desinenţă este *-şi*, nu *-i* (*mîncaseşi, vorbiseşi, veniseşi* etc.). Logoformele *mîncasei, vorbisei, venisei* etc. sînt considerate variante neliterare.

Morful *-ră-* din structura logoformelor de plural are funcţie distinctivă şi de aceea este acceptat de limba literară actuală. E redundant numai la pers. a II-a plural, care exprimă opoziţia de număr numai cu ajutorul desinenţelor *şi/ţi*. În schimb la pers. I şi a III-a morful *-ră-* înlătură posibilitatea omonimiei cu singularul: *văzusem (eu)/văzuserăm* (noi), *văzuse (el)/văzuseră* (ei, ele), deoarece desinenţele de persoană şi număr sînt comune. Logoformele fără *-ră-* sînt simţite ca arhaice.

Accentul în paradigma mai mult ca perfectului are un loc fix: cade întotdeauna pe sufixul temei primare, adică pe sufixul temei perfectului simplu (*dormísem, citísem, lăudásem, admirásem* etc.).

Notă. Ortografierea logoformelor la mai mult ca perfect nu întîmpină mari dificultăţi. Atenţie sporită cer logoformele de pers. a II-a şi a III-a sg., deoarece desinenţa *-şi* şi sufixul *-se* din structura lor pot fi confundate cu pronumele reflexive neaccentuate: *şi* (dativ), *se* (acuzativ). Corectă este scrierea într-un singur cuvînt a logoformelor de mai mult ca perfect: *admiraseşi, admirase, auziseşi, auzise* etc. În nici un caz nu trebuie să se scrie *admirase-şi, auzise-şi, admira-se, auzi-se, văzu-se,* deoarece şi la mai mult ca perfect pronumele neaccentuate stau tot numai înaintea verbului, nu după el: *şi-admirase copilul, şi-auzise verdictul, se-admirase îndelung în oglindă, se văzuse mireasă* etc.

Pe lîngă formele sintetice, mai mult ca perfectul cunoaşte forme sinonime analitice (perifrastice). Formate cu ajutorul perfectului compus al verbului *a fi* (*am fost*) + participiul invariabil al verbului de conjugat (*am fost scris, am fost zis*), construcţiile perifrastice circulă şi astăzi în limba vorbită.

Viitorul semnifică o acţiune posterioară momentului vorbirii şi cunoaşte în limba română două ipostaze de realizare: ca timp absolut (4 paradigme) şi ca timp de relaţie (1 paradigmă — viitorul anterior).

Viitorul absolut este un timp compus cu o structură analitică. Există patru tipuri de viitor.

1) Structura primei paradigme are drept elemente componente auxiliarul *a vrea* şi infinitivul verbului de conjugat (fără morful *a*). Verbul auxiliar îşi schimbă forma după număr şi persoană *(voi, vei, va, vom, veţi, vor*), iar infinitivul rămîne invariabil.

Modele de conjugare

voi conversa	*cădea,*	*trece,*	*merge,*	*iubi,*	*urî*
vei conversa	-“-	-“-	-“-	-“-	-“-
va conversa	-“-	-“-	-“-	-“-	-“-
vom conversa	-“-	-“-	-“-	-“-	-“-
veţi conversa	-“-	-“-	-“-	-“-	-“-
vor conversa	-“-	-“-	-“-	-“-	-“-

Acest tip este considerat în toate gramaticile exclusiv literar.

Structura logoformei este disociabilă, permite intercalarea unor adverbe (*mai, tot, şi, prea* etc.) între auxiliar şi tema infinitivului (*Mereu se vor tot bate, tu vei dormi mereu*. (M. Eminescu)

Poziţia auxiliarului în paradigmă este proclitică. Însă el poate ocupa şi poziţie enclitică în formele inverse ale viitorului I. În aceste cazuri auxiliarele se leagă de verb prin cratimă (*cînta-vei, slăvi-vom, auzi-va* etc.). Şi structura formelor inverse poate fi disociată, dar numai prin forme neaccentuate ale pronumelor personale şi reflexive, care se leagă de tema infinitivului şi de auxiliar prin cratimă (*cînta-le-voi, slăvi-o-vom, auzi-ne-va*).

Auxiliarul fiind monosilabic, accentul cade pe tema infinitivului. Tema infinitivului se accentuează conform clasei flexionare respective — pe sufixul tematic la verbele de conj. I, a II-a, a IV-a şi pe rădăcină — la verbele de conj. a III-a.

2) Varianta populară a viitorului I constituie a doua paradigmă a viitorului absolut şi are următoarea structură:

oi face	*om face*
îi face	*îţi face*
o face	*or face*

E lesne de observat că aici e vorba de anumite modificări fonetice în logoformele auxiliarului, dintre care cea mai perceptibilă este pierderea consoanei iniţiale *v*. Tema infinitivului rămîne nealterată. Comportamentul funcţional al acestei variante este similar celui al structurii de bază.

3) Structura celei de a treia paradigme a viitorului absolut are drept elemente componente prezentul indicativ al auxiliarului *a avea* + conjunctivul prezent al verbului de conjugat.

Auxiliarul se schimbă după persoană şi număr (*am, ai, are, avem, aveţi, au*) ca şi formele corespunzătoare de conjunctiv (*să cînt, să cînţi* etc.).

Modele de conjugare

am să cînt	*liniez*	*beau*	*trec*	*merg*	*iubesc*	*urăsc*
ai să cînţi	*liniezi*	*bei*	*treci*	*mergi*	*iubeşti*	*urăşti*
are să cînte	*linieze*	*bea*	*treacă*	*meargă*	*iubească*	*urască*
avem să cîntăm	*liniem*	*bem*	*trecem*	*mergem*	*iubim*	*urîm*
aveţi să cîntaţi	*liniaţi*	*beţi*	*treceţi*	*mergeţi*	*iubiţi*	*urîţi*
au să cînte	*linieze*	*bea*	*treacă*	*meargă*	*iubească*	*urască*

Disocierea logoformelor de tipul acesta se poate face doar în structura conjunctivului prin intercalarea unor adverbe sau forme neaccentuate ale pronumelor personale şi reflexive (*am să mai trec, aveţi să tot veniţi, au să şi plece, am să-l vad, are s-o tot privească* etc.).

Accentul cade pe auxiliar şi pe verbul din structura conjunctivului.

4) Cea de a patra paradigmă constă din elementul invariabil ***o*** şi conjunctivul prezent al verbului de conjugat:

o să	*ador*	*lucrez*	*beau*	*vin*
	adori	*lucrezi*	*bei*	*vii*
	adore	*lucreze*	*bea*	*vină*
o să	*adorăm*	*lucrăm*	*bem*	*venim*
	adoraţi	*lucraţi*	*beţi*	*veniţi*
	adore	*lucreze*	*bea*	*vină*

În această paradigmă numărul şi persoana sînt marcate prin formele verbului la conjunctiv.

Notă. Una dintre cele mai răspîndite greşeli la ortografierea logoformelor de viitor este scrierea cu cratimă a auxiliarului la pers. a III-a sing. (*v-a veni, v-a ajunge* etc.). Ortograma *v-a,* frecvent folosită în limbă, este constituită din două cuvinte: pronumele personal pers. a II-a pl. cazul dativ sau acuzativ + forma ***a*** a auxiliarului *a avea* din structura perfectului compus (*v-a venit, v-a ajuns, v-a trimis, v-a declarat* etc.). Deci ortograma *v-a* se scrie cu cratimă numai cînd e urmată de participiu. În structura viitorului I *va* se scrie întotdeauna într-un singur cuvînt, deoarece reprezintă logoforma auxiliarului *a vrea* la pers. a III-a sg. După ea urmează în mod obligatoriu infinitivul unui verb.

Viitorul anterior semnifică o acţiune posterioară momentului vorbirii, dar pusă în relaţie de anterioritate faţă de o altă acţiune viitoare (un viitor în trecut).

Viitorul anterior este un timp de relaţie.

După structura sa morfologică, este un timp compus, analitic alcătuit din viitorul I al auxiliarului *a fi* + participiul verbului de conjugat. Numărul şi persoana sînt marcate de auxiliarul *a vrea,* verbul *a fi* şi verbul de conjugat rămînînd invariabile.

Modele de conjugare

voi fi lucrat	*băut*	*mers*	*venit*	*urît*
vei fi lucrat	-“-	-“-	-“-	-“-
va fi lucrat	-“-	-“-	-“-	-“-
vom fi lucrat	-“-	-“-	-“-	-“-
veţi fi lucrat	-“-	-“-	-“-	-“-
vor fi lucrat	-“-	-“-	-“-	-“-

Omonimia perfectă cu paradigma prezumtivului trecut şi nuanţa modală de prezumtiv proprie viitorului anterior le fac confundabile.

Viitorul anterior are o frecvenţă redusă în limbă. Fiind prin excelenţă timp de relaţie, depinde în mare măsură de context, în care trebuie să existe un alt verb la viitorul I:

Voi fi bătrîn şi singur, vei fi murit demult. (M. Eminescu)

TIMPURILE CONJUNCTIVULUI

Prezentul conjunctiv semnifică o acţiune realizabilă într-un cadru temporal posterior momentului vorbirii (dacă se foloseşte ca timp absolut) sau momentului acţiunii din regentă (dacă se manifestă ca timp de relaţie).

Timp absolut: *Să-mi cînţi, cobzar bătrîn, ceva,*
Să-mi cînţi ce ştii mai bine.

Timp relativ: *Îi spun să vină la noi.*

Este un timp cu frecvenţă considerabilă în limbă datorită mulţimii de valori pe care le poate exprima.

După structura sa morfologică, prezentul conjunctiv se aseamănă foarte mult cu prezentul indicativ. La pers. I şi a II-a sg. şi pl. logoformele prezentului conjunctiv sînt omonime cu ale prezentului indicativ. Marca distinctivă este semnul conjunctivului *să*. Diferenţe la nivelul desinenţelor apar numai la pers. a III-a: desinenţa *-e* la verbele de conj. I şi a IV-a în *-î* fără sufixul *-ăsc* la prezent: *să converseze, să adore, să omoare* etc.;

desinenţa *-ă* la verbele de conjugarea a-II-a, a III-a şi a IV-a (minus cele în *-î* fără sufixul *-ăsc): să cadă, să meargă, să iubească.*

După cum se poate observa, şi la pers. a III-a desinenţele prezentului conjunctiv sînt aceleaşi ca ale prezentului indicativ, însă inversate: verbele care la indicativ prezent au desinenţa *-ă* la conjunctiv prezent primesc *-e*, iar verbele care la indicativ au desinenţa *-e* la conjunctiv o preschimbă în *-ă*. Această regularitate cuprinde, cu mici excepţii, toate verbele.

Modele de conjugare

să visez	*să cad*	*să merg*	*să iubesc*
să visezi	*să cazi*	*să mergi*	*să iubeşti*
să viseze	*să cadă*	*să meargă*	*să iubească*
să visăm	*să cădem*	*să mergem*	*să iubim*
să visaţi	*să cădeţi*	*să mergeţi*	*să iubiţi*
să viseze	*să cadă*	*să meargă*	*să iubească*

Deci numai la pers. a III-a prezentul conjunctiv se diferenţiază net de indicativul prezent prin logoforme proprii (omonime, ce-i drept, la singular şi plural), din care cauză această logoformă este singura care poate fi actualizată fără semnul distinctiv al conjunctivului *să*. De reţinut că nu toate verbele pot fi folosite fără *să* la conjunctivul prezent (aşa-zisul conjunctiv amputat). Se pretează la o asemenea întrebuinţare verbele care aparţin fondului vechi (*a da, a arde, a veni, a trăi, a ajunge, a face, a zice, a păzi, a rămîne* etc.) numai în anumite situaţii contextuale, cînd exprimă o urare, o imprecaţie sau diverse concesii:

Înflorească-al nostru plai!
Ardă-l focul, om viclean!
Zică lumea orice-ar vrea!

Logoformele prezentului conjunctiv pot fi disociate prin intercalarea diverselor elemente între **să** şi verb. Se actualizează des în această ipostază negaţia **nu** şi alte adverbe, care la analiza gramaticală se iau împreună cu verbul la conjunctiv (*să nu aşteptaţi, să mai vii, să nu mai visezi, să tot lucrezi* etc.). Foarte frecvent apar în această situaţie formele neaccentuate ale pronumelor, care, de cele mai multe ori, se leagă de **să** prin cratimă (*să-i aducă, să-l cauţi, să mă aştepte, să-mi aduci, să-ţi aminteşti*).

Dacă prezentul conjunctiv conţine în structura sa negaţia **nu**, atunci pronumele urmează după ea: *să nu-l cauţi, să nu mă aştepţi, să nu-i aducă, să nu ne întîlnească*. Forma neaccentuată a pronumelui personal de pers. a III-a sg. feminin **o** se intercalează în structura conjunctivului prezent legîndu-se prin

cratimă de conjuncţia **să** sau de negaţia **nu**: *s-o vadă, s-o audă, s-o caute, s-o admire, să n-o vadă, să n-o audă, să n-o caute, să n-o admire.*

Perfectul conjunctiv semnifică o acţiune anterioară timpului de referinţă, care este determinat de condiţiile sintagmatice în care se actualizează acest sens gramatical. Dacă este întrebuinţat cu valoare de timp absolut în propoziţii independente, situarea în timp a acţiunii se face cu referire la momentul vorbirii:

Să fi rămas fecior de plug,
Să fi rămas la coasă... (O. G o g a)

Formarea prezentului conjunctiv

Desinenţa								
	Singular			Plural				
Persoana	I	II	III	I	II	III	Conjugarea	
tema prezentului + morful discontinuu alcătuit din *să ...* desinenţă	să ... ∅, -u (asi- labic), -i	să ... i	să ... e	să ... m	să ... ţi	să ... e	I	a lucra a afla a apropia
	să ... ∅	să ... i	să ... ă	să ... m	să ... ţi	să ... ă	II	a vedea
	să ... ∅, -u	să ... i	să ... ă să ... e	să ... m	să ... ţi	să ... ă să ... e	III	a merge a umple
	să ... ∅, -i, -u	să ... i	să ... ă să ... e	să ... m	să ... ţi	să ... ă să ... e	IV	a iubi a doborî

Formarea perfectului conjunctiv

	Singular			Plural				
Persoana	I	II	III	I	II	III	Conjugarea	
prez. conj. al verb. auxiliar *a fi*	să fi		invariabil					
+ participiul verbului de conjugat	lucrat	—	—	—	—	—	I	a lucra
	băut	—	—	—	—	—	II	a bea
	vîndut mers	—	—	—	—	—	III	a vinde a merge
	urît iubit	—	—	—	—	—	IV	a urî a iubi

Dacă este întrebuinţat cu valoare de timp de relaţie în subordonate, plasarea în timp a acţiunii se face cu referire la verbele din regentă: *A plecat fără să ne fi dat de ştire. Să nu fi luat cu noi merinde, muream de foame. Eu nu cred ca el să se fi rătăcit* etc.

Diverse nuanţe modale (dorinţa, îndoiala, bănuiala, presupunerea etc.) completează conţinutul semantic al acestui timp.

Perfectul conjunctiv are o frecvenţă redusă în limbă.

După structură este un timp compus, analitic, constînd din prezentul conjunctiv al verbului *a fi* (cu forma invariabilă *să fi*) şi participiul verbului de conjugat.

Paradigma perfectului conjunctiv este alcătuită din logoforme omonime ce nu prezintă diferenţe de persoană şi număr.

Modele de conjugare

eu să fi jurat	*băut*	*mers*	*venit*	*coborît*
tu să fi jurat	-"-	-"-	-"-	-"-
el să fi jurat	-"-	-"-	-"-	-"-
noi să fi jurat	-"-	-"-	-"-	-"-
voi să fi jurat	-"-	-"-	-"-	-"-
ei să fi jurat	-"-	-"-	-"-	-"-

Identificarea persoanei şi numărului se face numai în context după subiect (*să fi mers mai repede, ajungeam la timp, să fi mers mai repede, nu rămînea în urmă, să fi mers mai repede, îl găseai acasă*).

Structura perfectului conjunctiv este disociabilă (mai ales prin adverbele *tot, mai, cam, nu*). Punctul de disociere este între morful *să* şi logoforma invariabilă *fi* (*să tot fi mers, să mai fi aşteptat* etc.). Prin formele neaccentuate ale pronumelor personale şi reflexive perfectul conjunctiv se disociază frecvent (*să-l fi aşteptat, să-i fi rugat, s-o fi îngrijit, să ne fi întîlnit, să le fi adus*). Regula de ortografiere în cazul dat este aceeaşi ca şi la disocierea celorlalte timpuri compuse.

TIMPURILE CONDIŢIONALULUI

Prezentul condiţional semnifică o acţiune realizabilă, simultană cu momentul vorbirii. El redă acţiuni prezente într-o perspectivă de viitor, cînd este întrebuinţat ca timp absolut (*Aş bea cu plăcere un pahar de apă rece*), şi acţiuni simultane sau posterioare acţiunii verbului din regentă, cînd este întrebuinţat ca timp de relaţie (*Îmi părea că ar ascunde ceva. Mi-a transmis că ar veni*).

Prezentul condiţional este un timp compus cu o structură analitică, constituită din logoformele auxiliarului *a avea* (*aş, ai, ar, am, aţi, ar*) + infinitivul verbului de conjugat (fără morful *a*).

Modele de conjugare

aş jura	*vedea*	*trece*	*iubi*	*coborî*	*urî*
ai jura	-"-	-"-	-"-	-"-	-"-
ar jura	-"-	-"-	-"-	-"-	-"-
am jura	-"-	-"-	-"-	-"-	-"-
aţi jura	-"-	-"-	-"-	-"-	-"-
ar jura	-"-	-"-	-"-	-"-	-"-

Auxiliarul marchează numărul şi persoana, deoarece infinitivul este invariabil. Structura condiţionalului prezent este disociabilă prin adverbele specializate în acest scop (*aş mai dori, ai cam obosi, aţi prea iubi, am tot asculta* etc.). Formele inverse al prezentului condiţional se disociază foarte frecvent prin formele neaccentuate ale pronumelor personale şi reflexive, componentele structurii legîndu-se prin cratimă (*jelui-m-aş şi n-am cui,/jelui-m-aş codrului*). Formele inverse sînt folosite mai ales în imprecaţii care au forme fixe, de multe

ori cu infinitivul lung (*vedea-l-aş la fundul mării!; Fire-ai afurisit să fii!; rămînere-aţi de cap!* etc.).

Notă. Atenţie la scrierea corectă a logoformelor *aş, ai, aţi* din componenţa prezentului condiţional: *aş* se scrie fără *i* la sfîrşit şi ele toate nu trebuie confundate cu omofonele *a-şi, a-i, a-ţi*, unde *a* este morf infinitival, iar *-şi, -i, -ţi* — forme neaccentuate ale pronumelui personal şi reflexiv.

aş face	*a-şi face bagajele (sie)*
ai face	*a-i face dreptate (lui)*
aţi face	*a-ţi face parte (ţie)*

Condiţionalul prezent negativ este precedat de adverbul *nu*, legat de logoformele auxiliarului prin cratimă:

n-aş crede	*n-am crede*
n-ai crede	*n-aţi crede*
n-ar crede	*n-ar crede*

Perfectul condiţional semnifică o acţiune trecută nerealizată, ceea ce implică valoarea de ireal (*Să fi ştiut ce mă aşteaptă, m-aş fi pregătit din timp. Dacă ai fi avut prieteni, ai fi fost mai bogat*). Se actualizează mai ales ca timp de relaţie.

Cu nuanţă de optativ, perfectul condiţional semnifică o acţiune simultană cu momentul vorbirii, plasată doar aparent în trecut (*Aş fi vrut să te rog ceva. Aţi fi dorit s-o mai vedeţi o dată*).

Perfectul condiţional este un timp compus, cu structură analitică alcătuită din prezentul condiţional al verbului auxiliar *a fi* şi participiul verbului de conjugat.

După persoană şi număr se modifică numai auxiliarul *a avea*. *A fi* şi participiul sînt invariabile.

Modele de conjugare

aş fi jurat	*băut*	*mers*	*trecut*	*dormit*
ai fi jurat	-“-	-“-	-“-	-“-
ar fi jurat	-“-	-“-	-“-	-“-
am fi jurat	-“-	-“-	-“-	-“-
aţi fi jurat	-“-	-“-	-“-	-“-
ar fi jurat	-“-	-“-	-“-	-“-

Paradigma este aceeaşi pentru toate verbele, indiferent de clasa flexionară. Deosebirile ţin doar de tema participiului.

Structura perfectului condiţional este disociabilă: adverbele specializate în acest scop sînt intercalate între auxiliarul *a avea* şi verbul *a fi* (*Aş mai fi vrut să ascult o piesă. Ar cam fi acceptat propunerea* ş. a.).

TIMPURILE PREZUMTIVULUI

Prezentul prezumtiv semnifică o acţiune realizabilă în momentul vorbirii sau în viitor. Amplitudinea prezent-viitoare a prezumtivului este concretizată în context (*Ce vei fi făcînd tu acum?* — acţiunea verbului este simultană cu momentul vorbirii. *Vei fi plecînd duminică în excursie?* — acţiunea verbului este posterioară momentului vorbirii).

Funcţionează ca timp absolut (în propoziţii independente) şi ca timp de relaţie (în subordonate). Ca timp de relaţie are drept moment de referinţă acţiunea verbului din regentă (*Cred că n-o fi suferind mult*).

Prezentul prezumtiv este un timp compus cu structură analitică. Are paradigme ce se deosebesc după formele folosite ale auxiliarului *a fi*: cele de viitor indicativ (tipurile *voi fi* şi *oi fi),* de prezent conjunctiv (cu forma invariabilă *să fi*) sau de prezent condiţional. Verbul de conjugat este întotdeauna la gerunziu.

Modele de conjugare

a) cu auxiliarul la viitor

voi fi lucrînd	*căzînd*	*trecînd*	*iubind*
vei fi lucrînd	-“-	-“-	-“-
va fi lucrînd	-“-	-“-	-“-
vom fi lucrînd	-“-	-“-	-“-
veţi fi lucrînd	-“-	-“-	-“-
vor fi lucrînd	-“-	-“-	-“-

b) cu auxiliarul la conjunctiv

eu să fi lucrînd	*căzînd*	*trecînd*	*iubind*
tu să fi lucrînd	-“-	-“-	-“-
el (ea) să fi lucrînd	-“-	-“-	-“-
noi să fi lucrînd	-“-	-“-	-“-
voi să fi lucrînd	-“-	-“-	-“-
ei (ele) să fi lucrînd	-“-	-“-	-“-

c) cu auxiliarul la condiţional

aş fi lucrînd	*căzînd*	*trecînd*	*iubind*
ai fi lucrînd	-“-	-“-	-“-
ar fi lucrînd	-“-	-“-	-“-
am fi lucrînd	-“-	-“-	-“-
aţi fi lucrînd	-“-	-“-	-“-
ar fi lucrînd	-“-	-“-	-“-

Perfectul prezumtiv semnifică o acţiune presupusă, anterioară momentului vorbirii. Cadrul temporal trecut este clar conturat atît în ipostaza de timp absolut, cît şi în cea de timp de relaţie (*Prietenii noştri ne vor fi aşteptat mult în ziua aceea* — timp absolut. *Cine ştie cît ne-or fi aşteptat ei?* — timp de relaţie).

Perfectul prezumtiv este un timp compus cu structură analitică formată cu ajutorul auxiliarului *a fi* la viitor indicativ (tipul *voi/oi fi*) + participiul verbului de conjugat.

Modele de conjugare

voi fi lucrat	*căzut*	*trecut*	*mers*	*iubit*	*urît*
vei fi lucrat	-“-	-“-	-“-	-“-	-“-
va fi lucrat	-“-	-“-	-“-	-“-	-“-
vom fi lucrat	-“-	-“-	-“-	-“-	-“-
veţi fi lucrat	-“-	-“-	-“-	-“-	-“-
vor fi lucrat	-“-	-“-	-“-	-“-	-“-

Perfectul prezumtiv este omonim cu viitorul anterior. Cu sens de prezumtiv, funcţionează şi perfectul conjunctiv, perfectul condiţional şi, foarte rar, infinitivul perfect (*Pare a fi putut face ceva. Probabil a fi ştiut el cauza* etc.).

DIATEZA

Categoria diatezei e constituită din două elemente opozitive **activ** şi **pasiv,** care reprezintă două modalităţi de exprimare a aceluiaşi tipar relaţional: „agent—proces—pacient“.

Cînd pe prim-plan se pune informaţia despre agent, **axa relaţională** „agent—proces—pacient“ şi **axa sintactică** „subiect—predicat—complement direct“ coincid. Adică subiectul (= agent) efectuează o acţiune (= proces), pe care o suferă complementul direct (= pacient).

O asemenea informaţie este redată în planul expresiei prin **construcţia activă**:

Mama leagănă copilul.

Pădurarul a îmblînzit căprioara.

Cînd pe prim-plan (în funcţie de scopul comunicativ) se pune informaţia despre pacient, poziţia participanţilor se schimbă şi la nivel sintactic subiectul nu mai exprimă agentul, ci pacientul, iar complementul nu exprimă pacientul, ci agentul. În felul acesta se creează situaţia cînd subiectul gramatical nu realizează, ci suportă acţiunea efectuată de agent. O asemenea informaţie este redată în planul expresiei prin **construcţia pasivă**:

Copilul este legănat de către mama.

Căprioara a fost îmblînzită de către pădurar.

De fapt, pe axa relaţională nu intervine nici o schimbare. Orientarea acţiunii rămîne aceeaşi: de la agent spre pacient. Limba însă, în funcţie de importanţa pe care o acordă vorbitorul celor doi poli ai procesului (agentul şi pacientul), foloseşte două modalităţi de exprimare a aceleiaşi realităţi prin diverse forme ale verbului ce exprimă raporturi sintactice diferite.

Deoarece categoria gramaticală a diatezei se bazează pe un raport specific dintre cei doi poli ai procesului — agentul şi pacientul — ea nu este proprie pentru toate cuvintele din clasa verbului, ci numai pentru verbele tranzitive, care, fiind bivalente, reclamă existenţa unui subiect şi a unui obiect asupra căruia să se răsfrîngă acţiunea. Verbele intranzitive, neutre faţă de obiect (pacient), nu au forme speciale pentru exprimarea opozitiei activ/pasiv. Acestor verbe nu le este deci proprie categoria diatezei.

Diateza activă reflectă situaţia în care poziţia sintactică a subiectului coincide cu poziţia relaţională a agentului. Adică subiectul gramatical efectuează acţiunea pe care o suportă un obiect ce ocupă poziţia sintactică a complementului direct (*Mama coace pîine. Eu scriu o scrisoare. Vîntul mişcă frunzele)*.

În planul expresiei, diateza activă nu are o marcă specială nici la nivelul morfologic, nici la cel sintactic. Se consideră că această diateză are marca zero (anume ea joacă rolul distinctiv).

Exprimînd categoriile morfologice proprii verbului în genere (modul, timpul, persoana şi numărul), formele verbale marchează concomitent şi sensul de diateză activă. Logoforma verbului la diateza activă respectă relaţiile obişnuite cu actanţii, astfel încît poziţia sintactică a subiectului şi a complementului exprimă univoc poziţia relaţională a agentului şi a pacientului.

Diateza pasivă reflectă situaţia cînd poziţia sintactică a subiectului nu coincide cu cea a agentului, ci cu cea a pacientului. Şi invers, poziţia sintactică a complementului nu reflectă poziţia pacientului, ci pe cea a agentului. Adică subiectul gramatical nu efectuează acţiunea, ci o suportă.

Semnificaţia diatezei pasive poate fi exprimată prin intermediul a două structuri:

1) auxiliarul *a fi* + participiul verbului de conjugat (*Simpozionul a fost organizat de către... Cartea era citită de către... Uşa e deschisă de...)*;

2) pronumele reflexiv *se* + logoforma respectivă a verbului de conjugat (*Simpozionul s-a organizat de... Cartea se citea de... Uşa se deschide de*...).

Auxiliarul *a fi* exprimă prin formele corespunzătoare modul şi timpul, persoana şi numărul, iar participiul variază numai în funcţie de gen şi număr.

Modele de conjugare

a) cu ajutorul auxiliarului *a fi*

Indicativ

prezent:	*sînt lăudat(ă), eşti lăudat(ă)* etc.;
imperfect:	*eram lăudat(ă), erai lăudat(ă)* etc.;
perfect compus:	*am fost lăudat(ă), ai fost lăudat(ă)* etc.;
perfect simplu:	*fui lăudat(ă), fuşi lăudat(ă)* etc.;
mai mult ca perfect:	*fusesem lăudat(ă), fuseseşi lăudat(ă)* etc.;
viitor tipul 1:	*voi fi lăudat(ă), vei fi lăudat(ă)* etc.;
viitor tipul 3:	*am să fiu lăudat(ă), ai să fii lăudat(ă)* etc.;
viitor anterior:	*voi fi fost lăudat(ă), vei fi fost lăudat(ă)* etc.

Conjunctiv

prezent:	*să fiu lăudat(ă), să fii lăudat(ă)* etc.;
perfect:	*să fi fost lăudat(ă), să fi fost lăudat(ă)* etc.

Condiţional

prezent:	*aş fi lăudat(ă), ai fi lăudat(ă)* etc.;
perfect:	*aş fi fost lăudat(ă), ai fi fost lăudat(ă)* etc.

Prezumtiv

prezent:	*voi fi fiind lăudat(ă), vei fi fiind lăudat(ă)* etc.;
perfect:	*voi fi fost lăudat(ă), vei fi fost lăudat(ă) etc.*

Imperativ

afirmativ:	*fii lăudat(ă), fiţi lăudaţi(e)*
negativ:	*nu fi lăudat(ă), nu fiţi lăudaţi(e)*

Infinitivul

prezent:	*a fi lăudat(ă)*
perfect:	*a fi fost lăudat(ă)*

Gerunziu

fiind lăudat(ă)
fiind lăudaţi(e)

Participiu

lăudat, lăudată, lăudaţi, lăudate

Supin

de lăudat

Logoformele diatezei pasive sînt disociabile. Punctul de disociere este între auxiliar şi participiu (*Era întîi şi întîi cuprinsă de frică. A fost de mai multe ori avertizat. Fusese aspru şi crunt pedepsit)*. După cum arată exemplele, limba oferă largi posibilităţi pentru disociere (ele nu sînt limitate aici la adverbele specializate în acest scop).

Norma prevede ca auxiliarul în construcţia pasivă să se afle înaintea temei de participiu (a se vedea paradigmele).

Logoformele de pasiv pot fi uneori inversate (mai ales în limbajul artistic):

Adormiţi sînt copilaşii,
Mamele-i privesc cu dor.

b) cu ajutorul pronumelui reflexiv

Indicativ

prezent:	*se organizează*;
imperfect:	*se organiza*;
perfect compus:	*s-a organizat*;
mai mult ca perfect:	*se organizase*;
perfect simplu:	*se organiză*;
viitor:	*se va organiza*;
viitor anterior:	*se va fi organizat*.

Conjunctiv

prezent:	*să se organizeze*;
perfect:	*să se fi organizat*.

Condiţional

prezent:	*s-ar organiza*;
perfect:	*s-ar fi organizat*.

Prezumtiv

prezent:	*se va fi organizînd*;
perfect:	*se va fi organizat*.

Infinitiv

prezent:	*a se organiza*;
perfect:	*a se fi organizat*.

Gerunziu

organizîndu-se.

Cele două modalităţi de exprimare a pasivului nu sînt întru totul egale după importanţa lor funcţională.

Pasivul format cu ajutorul auxiliarului *a fi* are paradigmă completă (la toate modurile, timpurile, persoanele şi numerele) şi fiecare logoformă de pasiv are corelativ la diateza activă (*sînt lăudat — laud, eşti lăudat — lauzi, eram lăudat — lăudam, voi fi lăudat — voi lăuda, să fiu lăudat — să laud, aş fi lăudat — aş lăuda* etc.).

Pasivul format cu ajutorul pronumelui reflexiv *se* are forme numai la pers. a III-a, sfera funcţională fiindu-i astfel considerabil limitată. Şi din punct de vedere semantic utilizarea pasivului cu *se* are restricţii: el se întrebuinţează doar în contexte cu agentul generalizat sau nonpersonal (*Librăriile se închid tîrziu. Marfa se vinde uşor. Apa se bea repede*).

CONJUGAREA VERBELOR PRONOMINALE

Flexiunea verbelor pronominale este identică cu a celorlalte unităţi din clasa verbului. Paradigma acestor verbe se deosebeşte prin prezenţa formelor neaccentuate ale pronumelui reflexiv în cazul acuzativ (*mă, te, se, ne, vă, se*) sau în cazul dativ (*îmi, îţi, îşi, ne, vă, îşi*). Pronumele stă de obicei înaintea formei

verbale. Numai la gerunziu, la formele inverse ale unor timpuri şi la imperativul pozitiv pronumele se situează după verb.

Modele de conjugare

a se revolta	*a-şi aminti*
INDICATIV	
prezent	
mă revolt	*îmi amintesc*
te revolţi	*îţi aminteşti*
se revoltă	*îşi aminteşte*
ne revoltăm	*ne amintim*
vă revoltaţi	*vă amintiţi*
se revoltă	*îşi amintesc*
imperfect	
mă revoltam	*îmi aminteam*
te revoltai	*îţi aminteai*
etc.	etc.
perfect compus	
m-am revoltat	*mi-am amintit*
te-ai revoltat	*ţi-ai amintit*
etc.	etc.
perfect simplu	
mă revoltai	*îmi amintii*
te revoltaşi	*îţi amintişi*
etc.	etc.
mai mult ca perfect	
mă revoltasem	*îmi amintisem*
te revoltaseşi	*îţi amintiseşi*
etc.	etc.
viitor (tipul 1)	
mă voi revolta	*îmi voi aminti*
te vei revolta	*îţi vei aminti*
etc.	etc.
viitor (tipul 3)	
am să mă revolt	*am să-mi amintesc*
ai să te revolţi	*ai să-ţi aminteşti*
etc.	etc.
viitor anterior	
mă voi fi revoltat	*îmi voi fi amintit*
te vei fi revoltat	*îţi vei fi amintit*
etc.	etc.
CONJUNCTIV	
prezent	
să mă revolt	*să-mi amintesc*
să te revolţi	*să-ţi aminteşti*
etc.	etc.
perfect	
să mă fi revoltat	*să-mi fi amintit*
să te fi revoltat	*să-ţi fi amintit*
etc.	etc.

CONDIŢIONAL

prezent

m-aş revolta	*mi-aş aminti*
te-ai revolta	*ţi-ai aminti*
etc.	etc.

perfect

m-aş fi revoltat	*mi-aş fi amintit*
te-ai fi revoltat	*ţi-ai fi amintit*
etc.	etc.

PREZUMTIV

prezent

mă voi fi revoltînd	*îmi voi fi amintind*
te vei fi revoltînd	*îţi vei fi amintind*
etc.	etc.

perfect

mă voi fi revoltat	*îmi voi fi amintit*
te vei fi revoltat	*îţi vei fi amintit*
etc.	etc.

IMPERATIV

afirmativ

revoltă-te	*aminteşte-ţi*
revoltaţi-vă	*amintiţi-vă*

negativ

nu te revolta	*nu-ţi aminti*
nu vă revoltaţi	*nu vă amintiţi*

GERUNZIU

revoltîndu-mă	*amintindu-mi*
revoltîndu-te	*amintindu-ţi*
etc.	etc.

CONJUGAREA VERBELOR NEREGULATE

Paradigmele verbelor neregulate se caracterizează prin variaţii considerabile ale rădăcinii şi prin modalităţi specifice de realizare a afixelor. Flexiunea acestor verbe prezintă pregnante neregularităţi, care sînt însă explicabile din punct de vedere etimologic şi evolutiv.

Gramaticile româneşti atestă cîteva verbe ale căror paradigme conţin logoforme neregulate: *a fi, a avea, a vrea, a lua, a da, a bea, a sta, a mînca, a usca, a şti, a preda* etc. Ele constituie nucleul grupului de verbe neregulate. Gradul de deviere de la model este diferit: de la variaţii parţiale ale rădăcinii şi/sau ale afixelor pînă la substituirea totală a formelor (forme supletive).

Verbul *a fi* are numeroase logoforme supletive. Paradigma lui se caracterizează prin cel mai înalt grad de neregularitate. *A da* şi *a sta* au paradigme asemănătoare. *A avea* şi *a fi* au serii de logoforme paralele la perfectul simplu.

Notă. Formele *îs* (pers. I sg.) şi *îi* (pers. a III-a sg.) ale auxiliarului *a fi* sînt neliterare, dialectale şi nu se folosesc în vorbirea îngrijită. Formele scurte *-s* (= *sînt*, pers. I sg. şi pl.) şi *-i* (= *este*, pers. a III-a sg.) se folosesc frecvent. Fiind nesilabice, ele se leagă de cuvintele învecinate prin liniuţă:

Unde-i unul nu-i putere *Unde-s doi puterea creşte*
La nevoi şi la durere. *Şi duşmanul nu sporeşte.* (V. Alecsandri)

Conjugarea verbelor neregulate

Modul	infinitiv	indicativ				prezent conjunctiv	imperativ (afirmativ şi negativ)	gerunziu	participiu
Timpul	prezent perfect	prezent	imperfect	perfect simplu	mai mult ca perfect				
Paradigmele	a fi a fi fost	sînt, -s eşti este, e, îi sîntem sînteţi sînt, -s	eram erai era eram eraţi erau	fui/fusei fuşi/fuseşi fu/fuse furăm/fuserăm furăţi/fuserăţi fură/fuseră	fusesem fuseseşi fusese fusese(ră)m fusese(ră)ţi fuseseră	să fiu să fii să fie să fim să fiţi să fie	fii fiţi nu fi nu fiţi	fiind	fost fostă foşti foste
	a avea a fi avut	am ai are avem aveţi au	aveam aveai avea aveam aveaţi aveau	avui/avusei avuşi/avuseşi avu/avuse avurăm/avuserăm avurăţi/avuserăţi avură/avuseră	avusesem avuseseşi avusese avusese(ră)m avusese(ră)ţi avuseseră	să am să ai să aibă să avem să aveţi sa aibă	ai aveţi nu avea nu aveţi	avînd	avut avută avuţi avute
	a vrea a fi vrut	vreau vrei vrea vrem vreţi vor	vream vreai vrea vream vreaţi vreau	vrui vruşi vru vrurăm vrurăţi vrură	vrusesem vruseseşi vrusese vrusese(ră)m vrusese(ră)ţi vruseseră	să vreau să vrei să vrea să vrem să vreţi să vrea	—	vrînd	vrut vrută vruţi vrute
	a da a fi dat	dau dai dă dăm daţi dau	dădeam dădeai dădea dădeam dădeaţi dădeau	dădui dăduşi dădu dădurăm dădurăţi dădură	dădusem dăduseşi dăduse dăduse(ră)m dăduse(ră)ţi dăduseră	să dau să dai să dea să dăm să daţi să dea	dă daţi nu da nu daţi	dînd	dat dată daţi date

Modul	infinitiv	indicativ				prezent conjunctiv	imperativ (afirmativ şi negativ)	gerunziu	participiu
Timpul	prezent perfect	prezent	imperfect	perfect simplu	mai mult ca perfect				
Paradigmele	a lua a fi luat	iau iei ia luăm luaţi iau	luam luai lua luam luaţi luau	luai luaşi luă luarăm luarăţi luară	luasem luaseşi luase luase(ră)m luase(ră)ţi luaseră	să iau să iei să ia să luăm să luaţi să ia	ia luaţi nu lua nu luaţi	luînd	luat luată luaţi luate
	a bea a fi băut	beau bei bea bem beţi beau	beam beai bea beam beaţi beau	băui băuşi bău băurăm băurăţi băură	băusem băuseşi băuse băuse(ră)m băuse(ră)ţi băuseră)	să beau să bei să bea să bem să beţi să bea	bea beţi nu bea nu beţi	bînd	băut băută băuţi băute
	a sta a fi stat	stau stai stă stăm staţi stau	stăteam (stam) stăteai (stai) stătea (sta) stăteam (stam) stăteaţi (staţi) stăteau (stau)	stătui stătuşi stătu stăturăm stăturăţi stătură	stătusem stătuseşi stătuse stătuse(ră)m stătuse(ră)ţi stătuseră	să stau să stai să stea să stăm să staţi să stea	stai staţi nu sta nu staţi	stînd	stat
	a mînca a fi mîncat	mănînc mănînci mănîncă mîncăm mîncaţi mănîncă	mîncam mîncai mînca mîncam mîncaţi mîncau	mîncai mîncaşi mînca mîncarăm mîncarăţi mîncară	mîncasem mîncaseşi mîncase mîncase(ră)m mincase(ră)ţi mîncaseră	să mănînc să mănînci să mănînce să mîncăm să mîncaţi să mănînce	mănîncă mîncaţi nu mînca nu mîncaţi	mîncînd	mîncat mîncată mîncaţi mîncate

Modul	infinitiv	indicativ				prezent conjunctiv	imperativ (afirmativ şi negativ)	gerunziu	participiu
Timpul	prezent perfect	prezent	imperfect	perfect simplu	mai mult ca perfect				
Paradigmele	a usca a fi uscat	usuc usuci usucă uscăm uscaţi usucă	uscam uscai usca uscam uscaţi uscau	uscai uscaşi uscă uscarăm uscarăţi uscară	uscasem uscaseşi uscase uscase(ră)m uscase(ră)ţi uscaseră	să usuc să usuci să usuce să uscăm să uscaţi să usuce	usucă uscaţi nu usca nu uscaţi	uscînd	uscat uscată uscaţi uscate
	a şti a fi ştiut	ştiu ştii ştie ştim ştiţi ştiu	ştiam ştiai ştia ştiam ştiaţi ştiau	ştiui ştiuşi ştiu ştiurăm ştiurăţi ştiură	ştiusem ştiuseşi ştiuse ştiuse(ră)m ştiuse(ră)ţi ştiuseră	să ştiu să ştii să ştie să ştim să ştiţi să ştie	—	ştiind	ştiut ştiută ştiuţi ştiute
	a preda a fi predat	predau predai predă predăm predaţi predau	predam predai preda predam predaţi predau	predai predaşi predă predarăm predarăţi predară	predasem predaseşi predase predase(ră)m predase(ră)ţi predaseră	să predau să predai să predea să predăm să predaţi să predea	predă predaţi nu preda nu predaţi	predînd	predat predată predaţi predate

Adverbul

Adverbul este partea de vorbire autosemantică neflexibilă care exprimă o caracteristică a acţiunii sau a stării (*merge* ***repede****, doarme* ***afară,*** *s-a oprit* ***aici***). Este deci în primul rînd un determinant verbal. Afară de verb, adverbul poate determina însă şi un adjectiv (***puţin*** *urîtă, problemă* ***foarte*** *grea*), un adverb (***absolut*** *sigur, vine* ***aproape*** *totdeauna)*, un substantiv (*scrisoare* ***de acasă***), un pronume (*cei* ***de acolo***), un numeral (***încă*** *doi*) sau o interjecţie (*ei* ***bine,*** *hai* ***înăuntru***).

Notă. Există adverbe ce constituie singure propoziţii. De exemplu, *da* şi *nu* sau adverbele predicative cu rol de regente ale unor propoziţii subiective: *bineînţeles, desigur, fireşte (că va veni)*.

Unele adverbe (*chiar, tocmai, nu numai, poate*) atribuie o nuanţă suplimentară de înţeles unei propoziţii întregi sau numai unei părţi a acesteia. De exemplu:

Tocmai *astă-dimineaţă am sosit la Florenţa...* (V. Alecsandri)

Poate *demult s-a stins în drum/În depărtări albastre.* (M. Eminescu)

Aceste adverbe n-au însă funcţie de parte de propoziţie.

Spre deosebire de celelalte părţi de vorbire semnificative, adverbul este neflexibil, adică nu se declină, nu se conjugă şi nu se schimbă după genuri. Unele adverbe pot avea grade de comparaţie, ca şi adjectivul, exprimate tot analitic, cu ajutorul unor cuvinte auxiliare.

CLASIFICAREA ADVERBELOR DUPĂ ORIGINE ŞI FORMARE

După originea şi formarea lor adverbele se împart în primare, secundare (provenite din alte părţi de vorbire prin derivare, compunere şi conversiune) şi locuţiuni adverbiale.

ADVERBELE PRIMARE

Primare sînt numite adverbele moştenite din latină sau împrumutate în diferite perioade din alte limbi. Numărul lor este destul de restrîns: *abitir, agale, azi, aidoma, acum, aici, allegro, anapoda, angro, apropo, apoi, aproape, atunci, aşa, aiurea, başca, bine, deja, doar, jos, ieri, cum, cînd, lesne, mereu, mîine, nicăieri, sus, taman, tocmai, unde, foarte, forte, înainte, încă, încoace, încotro, iar* ş. a.

ADVERBELE PROVENITE DIN ALTE PĂRŢI DE VORBIRE

În categoria acestora se disting trei grupe: adverbe derivate, adverbe create prin compunere şi adverbe formate prin conversiune (adverbializare).

ADVERBELE DERIVATE

Acestea se formează, în primul rînd, cu sufixul special adverbial *-eşte,* care este cel mai vechi şi cel mai productiv în limba română. Ataşat la substantive şi adjective, el generează adverbe propriu-zise: *bărbăteşte, vitejeşte, româneşte, moldoveneşte, lupeşte, părinteşte, împărăteşte, haiduceşte, nebuneşte, prosteşte, omeneşte, sufleteşte, trupeşte* ş. a. Un sufix ceva mai nou, dar mai puţin productiv decît *-eşte,* este *-iceşte: istoriceşte, moraliceşte, politiceşte, teoreticeşte.*

Notă. Sufixele adverbiale *-eşte, -iceşte* nu mai sînt atît de productive în limba actuală, deoarece capătă dezvoltare tendinţa de a folosi drept adverbe chiar adjectivele cu forma de masculin singular. În loc de *fiziceşte, logiceşte, artisticeşte, geometriceşte, democraticeşte* ş. a., în zilele noastre se preferă adjectivele adverbializate *fizic, logic, artistic, geometric, democratic* ş. a.

Un alt sufix, care nu a căpătat însă extindere prea largă, este *-iş (-îş)*. Cu acesta s-a format un anumit număr de adverbe de la substantive, verbe şi adjective: *chiorîş, chiondorîş, lungiş, lăţiş, morţiş, orbiş, pieptiş, pieziş, pituliş, ponciş, tîrîş, furiş, făţiş* ş. a. În limba actuală sufixul adverbial *-iş (-îş)* nu mai este productiv.

După modele străine (francez şi italian), limba română a format sau, mai bine zis, a împrumutat o serie de adverbe cu sufixul (*-a*)*mente*. Adverbele de acest tip s-au întrebuinţat iniţial numai în stilurile publicistic, ştiinţific şi administrativ. În a doua jumătate a secolului al XIX-lea ele devin caracteristice şi pentru operele beletristice. Scriitorii realişti ai secolului trecut au ridiculizat abuzul lor, astfel încît astăzi adverbele cu acest sufix se folosesc rar. Cele mai răspîndite dintre ele sînt: *actualmente*, *absolutamente, completamente, literalmente, realmente, socialmente, totalmente* şi alte cîteva.

Nota 1. Formaţiilor cu (*-a*)*mente* le sînt preferate formele adjectivelor simple, fără sufix: *absolut* în loc de *absolutamente, legal* în loc de *legalmente* ş. a. m. d.

Nota 2. Unele adverbe pot avea variante formate cu anumite particule adverbiale (deictice) (*-a, -le/-lea, -şi*) ce constituie nişte dublete stilistice. Cele mai răspîndite sînt adverbele cu particula adverbială *-a*, care apare în forme ca: *acum — acuma, aici — aicea, alături — alăturea, asemeni — asemenea, atît — atîta, atunci — atuncea, nicăieri — nicăierea, pretutindeni — pretutindenea, pururi — pururea* ş. a. Variantele fără *-a* sînt specifice mai mult pentru limba literară (în special, pentru stilurile ştiinţific şi administrativ), pe cînd cele cu *-a* au un caracter popular, familiar, fiind răspîndite mai mult în beletristică.

Dubletele create cu particula *-le/-lea* au un pronunţat caracter popular sau regional: *adicăte/adicătele/adicătelea, altminteri/altmintrele/altmintrelea*.

ADVERBELE COMPUSE

Multe adverbe se combină cu alte cuvinte, formînd astfel adverbe noi. Ele sînt foarte variate atît ca structură, cît şi ca sens. Cele mai răspîndite tipuri sînt cele ce constau din:

a) adverb + substantiv: *mîine-seară, azi-dimineaţă, ieri-noapte, ieri-seară* ş. a.;

b) prepoziţie + adverb: *de abia, de dinainte, dincotro, de aiurea, în lături, în sus, întocmai, pînă cînd, pînă acum, pînă afară* ş. a.;

c) adverb + verb: *cîndva, undeva, încotrova (va* este o formă scurtă a verbului *a vrea*);

d) adverb + adverb (cu sau fără conjuncţie): *oarecum, orişicum, orişicînd, orişiunde, oriunde, orişicît* ş. a.

Notă. A face o distincţie netă între adverbele simple şi cele compuse e destul de complicat. Adverbe ca *numai, numaidecît, oarecum,* ale căror elemente s-au sudat într-un singur cuvînt într-o epocă mai mult sau mai puţin îndepărtată, sînt tratate astăzi de majoritatea gramaticilor ca adverbe

simple. De asemenea e greu să se facă o demarcare între adverbele compuse şi locuţiunile adverbiale. Astfel, cuvinte ca *acasă, adesea, altădată, anevoie, bunăoară, deunăzi, deocamdată, devreme, cîteodată, odinioară, pretutindeni, totuşi, totdeauna, uneori, împreună* ş. a., care la începutul existenţei lor au fost locuţiuni adverbiale, nu se deosebesc prin nimic de adverbele propriu-zise (*abia, acolo, aici, apoi, aproape, bine, chiar, oare, foarte, încă, prea, unde*). Astfel de cuvinte îşi justifică astăzi numele de locuţiuni numai privite în plan istoric.

ADVERBELE FORMATE PRIN CONVERSIUNE (ADVERBIALIZARE)

Adverbul se îmbogăţeşte şi pe baza altor părţi de vorbire, fără ca acestea să sufere vreo modificare formală. Procesul dat poartă numele de adverbializare. Elementele lexicale supuse adverbializării paralel cu modificările de ordin formal gramatical suportă şi modificări semantice, fapt ce le dă posibilitatea să capete toate trăsăturile caracteristice ale adverbelor propriu-zise. În categoria adverbelor pot trece adjectivele, substantivele, numeralele, pronumele şi verbele.

Una din trăsăturile semantice de bază ale adjectivelor şi adverbelor calitative constă în faptul că ambele exprimă însuşiri şi calităţi. Datorită acestei apropieri, o mulţime de adjective au căpătat posibilitatea de a trece în categoria adverbului, cumulînd astfel ambele valori gramaticale: de adjectiv şi de adverb (şi în dicţionare ele sînt consemnate ca două cuvinte separate): *absolut, asemenea, bun, vîrtos, contrar, deplin, destul, direct, drept, exact, exclusiv, lung, mult, puţin, puţintel, repede, rău, scurt, serios, strîmb, strîns, tîrziu, uşor, uşurel, frumos, încet, încetinel, avan, atent, blînd, bucuros, lacom, milos, rău, sprinten, trist, iute* ş. a.

Notă. Unele dintre ele, la origine adjective, astăzi se folosesc în limbă numai ca adverbe propriu-zise. Astfel *chiar,* moştenit din latinescul *clarus* cu sensul „limpede, clar“, se folosea în textele vechi şi ca adjectiv şi ca adverb. Cu timpul însă în procesul evoluţiei istorice *chiar,* ca adjectiv, a ieşit din uz (cu sens de adjectiv el se păstrează numai în îmbinarea stabilă *apă chioară* ce provine din lat. *aqua clara*, unde *clara* a evoluat în *chiară*, iar apoi în *chioară)*. Sau cuvîntul *mereu,* provenit din adjectivul maghiar *merö*, se foloseşte astăzi numai cu valoare de adverb, avînd sensul „neîncetat, necontenit, continuu“.

Tot în grupa adjectivelor adverbializate trebuie încadrate şi unele participii, deoarece ele au aceleaşi particularităţi ca şi adjectivele obişnuite: *alăturat, anticipat, apăsat, garantat, dezlînat, desăvîrşit, desluşit, lămurit, mocnit, rotunjit, strîns, unit, uscat, înfipt*.

Nu se pretează adverbializării adjectivele cu circulaţie restrînsă în limbă, specifice unor anumite domenii (de exemplu, limbajului ştiinţific şi tehnic) sau adjectivele ce indică culoarea (*alb, albastru, galben, negru, roşu, violet*), starea (*viu, beat, umed, treaz),* însuşiri fizice ale fiinţelor (*bătrîn, voinic, gras, chel, orb, miop, pleşuv, rotofei, tînăr*), proprietăţi ale diferitelor obiecte (*îngust, lucios, mirositor*).

Nota 1. De fapt, o distincţie netă între adjectivele adverbializate şi cele neadverbializate nu se poate face, deoarece unul şi acelaşi determinativ într-un caz caracterizează numai verbul-predicat, iar în altul caracterizează simultan atît predicatul, cît şi subiectul. De exemplu, în versurile:

Căci poezia ***adînc*** *răsună/Între popor* (V. Alecsandri)
Mi-au sosit ***voios*** *în ţară/Drăguliţă primăvară* (V. Alecsandri)

cuvintele *adînc* şi *voios*, determinînd verbele *răsună* şi *au sosit*, sînt adverbe propriu-zise, pe cînd în versurile:

Şi prin tufele de mături ce cresc verzi, ***adînce****, dese,*
Păsări îmblînzite-n cuiburi disting penele alese. (M. Eminescu)
Rîndunicile cînd pleacă, se gîndesc la primăvară,
ca să se întoarcă ***voioase*** *iar în cuiburile lor* (B. P. Hasdeu),

determinînd verbele *a creşte* şi *a se întoarce,* se acordă simultan în gen şi număr cu substantivele *tufele* şi *rîndunicile,* adică nu pot fi considerate adverbe, ci adjective.

Nota 2. Datorită apropierii semantice şi funcţionale dintre adverb şi adjectiv (ambele sînt determinante), în limba actuală are loc nu numai adverbializarea adjectivului, ci şi procesul invers, adjectivizarea adverbului: *aiurea (vorbă **aiurea**), bine (femeie **bine**), gata (haine **gata**), repede (apă **repede**).* Distincţia dintre adjectivul calitativ şi adverbul de mod se face ţinînd seama de cuvîntul pe care-l determină: ca adjectiv el se raportă la un nume, iar ca adverb — la un verb (eventual la un adjectiv sau alt adverb): ***aşa** vreme — a face **aşa** — **aşa** bun; om **grozav** — vorbeşte **grozav** — **grozav** de mare.*

Pe lîngă adjectivele folosite cu valoare de adverb fără modificarea aspectului morfologic, se întrebuinţează în calitate de adverbe şi unele substantive. E vorba, în primul rînd, de substantivele (de genul feminin) care exprimă prin sensul lor un segment de timp, denumind anotimpurile (*iarna, vara, toamna, primăvara*), zilele săptămînii (*luni, marţi, miercuri, joi, vineri, sîmbătă, duminică*) şi unele părţi componente ale zilei (*dimineaţă, zi, seară, noapte*). Ele se întrebuinţează ca adverbe în forma lor articulată de singular sau de plural:

*Adesea la vorbă stăm **noaptea...*** (G. Meniuc)

*... **duminicile** veneau bătrînii...* (I. Druţă)

Numele de zile şi substantivul *dimineaţă* pot apărea ca adverbe şi în forma lor nearticulată:

*Cînd ieşise din ogradă, **dimineaţă** tare, pusese în portiţă un băţ, semn că nu-i nimeni acasă.* (Eusebiu Camilar)

*... M-a lăsat Gheorghiţă **luni**.* (N. Costenco)

Nota 1. Substantivele nume de anotimpuri sau de părţi ale zilei, cînd sînt determinate, se întrebuinţează cu valoare adverbială de asemenea sub forma nearticulată: *an-iarnă, astă-noapte, mîine-seară* etc.

Nota 2. Funcţia de adverb de loc o îndeplineşte şi aşa-numitul „dativ locativ", adică un substantiv la cazul dativ pe lîngă o serie de verbe (în special *a sta* şi *a se aşterne,* primul cu substantivul *loc* (*a sta locului*), iar al doilea cu alte cîteva substantive).

În cazul dat nu poate fi vorba de o particularitate specifică a cuvîntului *locului*, deoarece şi alte cuvinte pot apărea, ce e drept mai rar, cu aceeaşi funcţie în construcţii similare. De pildă, *drum, cîmp, pustiu, vînt*:

*S-aşterneau **pustiilor**.* (M. Eminescu)

*Fug caii duşi de spaimă şi **vîntului** s-aştern.* (M. Eminescu)

*Aşterne-te **drumului**/Ca şi iarba cîmpului.* (V. Alecsandri)

Valoare de adverb capătă de asemenea substantivele din cadrul unor expresii verbale stabile care exprimă o caracteristică a unui verb şi mai rar a unui adjectiv calitativ: *(a dormi) buştean, (a tăcea) chitic, (a se ţine) băţ, (a se strînge) pungă, (umflat) butuc, (singur) cuc, (a privi) ţintă, (a merge) strună, (a rămîne) baltă, (beat) turtă, lemn, cuc, (a curge) gîrlă, (a dormi) tun, (gol) pistol, puşcă* ş. a.

Majoritatea acestor expresii au fost la origine comparaţii: *a dormi ca un buştean, a zbura ca glontele, des ca mătura (pîsla), tare ca piatra, a tăcea ca chiticul, a se ţine ca scaiul, a luci ca oglinda* ş. a. m. d.

Notă. Nu întotdeauna comparaţia iniţială din asemenea construcţii poate fi reconstituită, căci substantivele sînt folosite în ele metaforic: *a se uita (a privi) ţintă, a merge strună, a rămîne baltă, tuns chilug, a veni puşcă* ş. a.

Asemenea construcţii comparative, de altfel foarte expresive, cu timpul au început să-şi piardă expresivitatea. S-a simţit de aceea necesitatea unui alt mijloc stilistic pentru stabilirea expresivităţii lor. Noul procedeu a constat în renunţarea la comparaţie şi trecerea la metaforă, care din punct de vedere logic presupune un grad mai înalt de abstracţie. Construcţiile metaforice, fiind nişte comparaţii subînţelese, prescurtate sau eliptice, au condiţionat apropierea substantivului folosit metaforic de adverbele calitative, contribuind la transformarea lui în adverb propriu-zis.

N o t ă. Deşi folosirea unor astfel de substantive metaforice este limitată de semantica verbelor sau adjectivelor determinate (*beat turtă, doarme tun*), totuşi unele din ele pot determina un număr destul de mare de verbe, fără a-şi modifica sensul. Astfel, substantivul *buluc*, de exemplu, apare pe lîngă verbele *a veni, a intra, a alerga, a se strînge, a sta, a se duce, a porni, a se grămădi, a da* ş. a.

Substantivul adverbializat *ţintă* poate determina de asemenea mai multe verbe: *a trage, a se uita, a privi, a căta* ş. a., păstrîndu-şi în toate cazurile sensul.

Adverbele-substantive au putut apărea nu numai pe baza comparaţiilor, ci şi pe baza unor construcţii substantivale cu prepoziţii prin omiterea prepoziţiei respective: *a sta faţă* < *a sta de faţă, a sta strajă* < *a sta la strajă, a porni (a veni, a intra) fuga* < *a porni (a veni, a intra) la (cu) fuga, a se îndrepta cîrd* < *a se îndrepta în cîrd, plin vîrf* < *plin cu (pînă în) vîrf* ş. a.

Întrebuinţate în calitate de adverb, atît substantivele din construcţiile comparative, cît şi cele care la origine au fost însoţite de prepoziţii îşi pierd capacitatea de a-şi modifica forma (după cazuri şi numere).

Căpătă valoare adverbială şi p r o n u m e l e, ce e drept, foarte rar. Astfel, *tot*, pronume nehotărît la origine, apare cu sensul adverbial „încă“, „mereu“, „întotdeauna“:

*Vai! **Tot** mai gîndeşti la anii cînd visam în academii...* (M. E m i n e s c u)

*Femeia **tot** femeie, zice Lăpuşneanul zîmbind.* (C. N e g r u z z i)

Dacă *tot* este urmat de un comparativ sau de un verb, el exprimă o gradaţie de intensitate, adică sensul „din ce în ce“, „încă“:

*... apoi înălţîndu-se **tot** mai sus.* (I. C r e a n g ă)

Pronumele interogativ-relativ *ce* de asemenea poate să îndeplinească funcţia de adverb, căpătînd sensul de „cît de“:

***Ce** uşor e să zbori!* (M. E m i n e s c u)

Şi unele n u m e r a l e au valoare adverbială. E vorba în special de numeralele multiplicative (*îndoit, întreit, înzecit, însutit, dublu, triplu* ş. a.). De asemenea, numeralul cardinal *un* (cu formă de feminin) se întrebuinţează ca adverb, exprimînd ideea de perseverenţă (*ţine una*).

N o t ă. Prepoziţia în construcţii eliptice poate fi folosită şi ea ca adverb (singură, fără să fie urmată de nume): *eu eram **pentru**, el mergea **după**.*

LOCUŢIUNILE ADVERBIALE

Locuţiunea adverbială este o construcţie perifrastică cu sens unitar care, din punct de vedere gramatical, se comportă ca un adverb.

Unele locuţiuni adverbiale, fiind frazeologisme, au un sens idiomatic, figurat, îndeplinind astfel, pe lîngă funcţia comunicativă, şi una expresiv-emotivă.

Ceea ce deosebeşte locuţiunile adverbiale de adverbele obişnuite este faptul că ele au un conţinut semantic mai comprimat şi mai îngust, dar în schimb posedă o putere expresivă mai mare.

Unele locuţiuni adverbiale pot determina practic diverse verbe ca şi adverbele propriu-zise. De exemplu, *în doi timpi şi trei mişcări* „imediat“, *pe zi ce trece* „treptat“, *umăr la umăr* „alături“, *de cînd lumea şi pămîntul* „dintotdeauna“, *în lung şi în lat* „pretutindeni“ ş. a.

Altele se combină numai cu anumite verbe. De exemplu: *la botul calului* numai cu *a bea (a cinsti), cu noaptea în cap* numai cu *a se scula, cu jumătate de gură* numai cu *a vorbi, cuvînt cu cuvînt* numai cu *a traduce, în floarea vîrstei* numai cu *a muri, ca ochii din cap* sau *ca lumina ochilor* numai cu *a păzi (a păstra)* ş. a.

Din punct de vedere morfologic, locuţiunile adverbiale sînt foarte rigide, părţile lor componente fiind contopite într-o formă unică şi invariabilă (*văzînd cu ochii, claie peste grămadă, cît ai bate din palme*), astfel încît orice schimbare a elementelor componente duce la destrămarea lor ca frazeologisme. De exemplu, nu se poate spune *văzînd cu ochiul, clăi peste grămadă, cît ai bătut din palme,* căci locuţiunea constituie o unitate morfologică osificată, împietrită.

Locuţiunile adverbiale sînt foarte variate după elementele lor componente. Se disting din acest punct de vedere cîteva clase de locuţiuni.

Notă. Pe lîngă locuţiunile adverbiale propriu-zise, în această clasă sînt incluse diferite expresii idiomatice, frazeologisme, segmente de frază şi propoziţii întregi ce au un sens unitar, îndeplinind funcţii adverbiale.

1. Locuţiuni adverbiale formate dintr-un substantiv, adjectiv sau adverb cu una sau cu mai multe prepoziţii: *cu greu, cu de-a sila, de-a curmezişul, de-a dreapta, de-a lungul, de-a rostogolul, de alaltăieri, de pe afară, din nou, în jos, în lături, într-o doară, pe de rost, pe dinainte, în veci, cu totul, de cu seară, de la o vreme, de cu timp, la fel, la repezeală, pe vremuri, fără încetare, fără discuţie, în depărtare, în continuare* ş. a.

Tot din această clasă fac parte şi locuţiunile alcătuite dintr-un participiu în *-e*, precedat de prepoziţia *pe* (mai rar *de, din, întru*): *pe înserate, din auzite, într-alese, pe nevăzute, pe sfîrşite, pe negîndite, într-ascuns* ş. a. Uneori participiile au particula *-le: pe apucatele, pe dibuitele, pe alesele* ş. a.

Notă. Unele locuţiuni adverbiale din clasa dată pot îndeplini funcţii prepoziţionale. Atunci ele cer compliniri în mod obligatoriu (comp.: *se află în faţă* — funcţie adverbială, *se află în faţa casei* — funcţie prepoziţională).

Pentru a face distincţie între locuţiunile adverbiale şi cele prepoziţionale, trebuie verificată funcţia lor sintactică. Primele joacă singure rol de parte de propoziţie (*privea în urmă*), iar celelalte introduc părţi de propoziţie, în special complementul circumstanţial, fiind antepuse unui substantiv (*a apărut în urma unei întîmplări*).

2. Locuţiuni adverbiale „tautologice" formate prin repetarea aceluiaşi nume la diferite cazuri. Componentele pot fi diferite:

a) substantiv (adjectiv) + prepoziţie + substantiv (adjectiv):

pas cu pas, umăr la umăr, cot la cot, cap în cap, zi de zi, nas în nas, gură în gură, an cu an, mînă în mînă, faţă în faţă, zi cu zi, ochi în ochi, hat în hat, cap la cap, an de an, corp la corp, perete în perete, pic cu pic, picătură cu picătură, fir cu fir, bob cu bob ş. a.;

b) prepoziţia *din* + substantiv (adverb) + prepoziţia *în* + substantiv corelativ: *din an în an, din cînd în cînd, din clipă în clipă, din vorbă în vorbă, din gură în gură, din loc în loc, din ce în ce, din noapte în noapte, din cuvînt în cuvînt, din scoarţă în scoarţă, din vreme în vreme, din mînă în mînă* ş. a.

Notă. Uneori substantivul corelativ este reluat de un alt substantiv din acelaşi grup semantic: *din joi în Paşti, din an în Paşti, din Paşti în Crăciun* ş. a.

3. Locuţiuni adverbiale formate din perechi de cuvinte apropiate ca sens sau compatibile semantic unite printr-o prepoziţie sau prin conjuncţia *şi: zi şi noapte, claie peste grămadă, luntre şi punte, scurt şi cuprinzător, pur şi simplu, colac peste pupăză, scurt şi clar, unde şi unde, pe rudă, pe sămînţă; cu chiu, cu vai; de bine, de rău* ş. a.

4. Locuţiuni adverbiale formate dintr-un determinat şi un determinativ de natură diferită, dar legate cu ajutorul prepoziţiilor. Ele pot consta din:

a) prepoziţie + substantiv (la acuzativ) + substantiv (la genitiv): *de florile mărului, pe vremea lui Papură-Vodă, la miezul nopţii, din capul locului, la paştele calului, în dorul lelii, de ochii lumii, la capătul pămîntului, cu iuţeala fulgerului, la urma urmei, la revărsatul zorilor, în goana calului, în ruptul capului, la spartul tîrgului* ş. a.;

b) prepoziţie + substantiv + substantiv (la acuzativ cu sau fără prepoziţie): *cu noaptea în cap, în zori de zi, de flori de cuc, cu mîinile în sîn, din moşi-strămoşi, în rînd cu lumea, cu tragere de inimă, cu nebăgare de seamă, din tată în fiu* ş. a.;

c) prepoziţie + un determinativ substantival (adjectiv, numeral...) + substantiv (cu sau fără prepoziţie): *din toată inima, într-o bună zi, cu jumătate de gură, în doi peri, între patru ochi, de bună seamă, la tot pasul, cu orice preţ, la prima vedere, la fiecare pas, făra multă vorbă, în tot bunul, de bună voie, cu nepusă masă, din piatră seacă, între două vîrste* ş. a.

5. Locuţiuni adverbiale formate din mai multe elemente (aşa-zise frazeologisme „complexe"): *din zori şi pînă în noapte, nici cît un vîrf de ac, cu o falcă-n cer şi cu alta în pămînt, peste nouă mări şi nouă ţări, din cap pînă în picioare, pentru nimic în lume, fără pierdere de vreme, pînă la ultima picătură de sînge, în doi timpi şi trei mişcări, între ciocan şi nicovală, zi de vară pînă-n seară, în toată puterea cuvîntului, cît îi ziulica de mare* ş. a.

6. Locuţiuni adverbiale formate din construcţii comparative, devenite stabile: *ca frunza pe apă, ca ochii din cap, ca lumina ochilor, ca frunza şi (ca) iarba, ca prin urechile acului* ş. a.

7. Locuţiuni adverbiale formate din combinarea mai multor adverbe (cu ajutorul unor prepoziţii sau conjuncţii): *aşa şi aşa; cînd şi cînd; ba ici, ba colo; nici mai mult, nici mai puţin; de bine, de rău; în lung şi în lat; pe ici, pe colo* ş. a.

8. Locuţiuni adverbiale formate din combinarea mai multor pronume (cu ajutorul unor prepoziţii sau conjuncţii): *din una în alta, una peste alta, nici una, nici alta, ei înde ei, unul după altul* ş. a.

9. Locuţiuni adverbiale formate din construcţii sau propoziţii întregi: *pe zi ce trece, de cînd e lumea şi pămîntul, văzînd cu ochii, cît ai zice peşte, unde şi-a pierdut dracul potcoavele, unde a înţărcat dracul copiii, cît ai zice cîr, nici cît ai scăpăra din amnar, cum scrie la carte, cît vezi cu ochii, cînd se îngînă ziua cu noaptea* ş. a.

10. Locuţiuni adverbiale formate din două construcţii negative îmbinate: *nici în car, nici în căruţă; nici alb, nici negru; nici în clin, nici în mînecă; nici laie, nici bălaie; nici rău, nici bine* ş. a.

11. Locuţiuni adverbiale formate din cuvinte rimate: *calea-valea, harcea-parcea, nitam-nisam, mort-copt, talmeş-balmeş, tîrîş-grăpiş* ş. a.

12. Locuţiuni adverbiale cu structura *în mod* + un adjectiv: *în mod benevol, în mod concret, în mod concis, în mod delicat, în mod optimist, în mod serios ş. a.*

Clasa locuţiunilor adverbiale se completează permanent pe contul diferitelor construcţii şi expresii şi de aceea e destul de greu să se facă o clasificare exhaustivă a acestora din punctul de vedere al elementelor componente.

CLASIFICAREA SEMANTICĂ A ADVERBELOR ŞI A LOCUŢIUNILOR ADVERBIALE

Din punctul de vedere al sensului lor lexical, adverbele şi locuţiunile adverbiale se împart în mai multe grupe, exprimînd:

— modul realizării acţiunii: *abia, de asemenea, aievea, agale, alene, altfel, anevoie, bine, degeaba, împreună, în lung şi-n lat, faţă-n faţă, cu de-a sila, pe de*

rost, cu mîinile în sîn, de bună voie, cu orice preţ, cu dragă inimă ş. a., precum şi adjectivele (participiile) adverbializate şi derivatele cu sufixele adverbiale speciale *-eşte, -îş(-iş), -(-a)mente*;

— locul realizării acţiunii: *acasă, aici, alături, afară, aproape, aiurea, deasupra, dedesubt, departe, dinapoi, dincoace, dincolo, dindărăt, dinăuntru, jos, înapoi, înainte, încoace, încolo, încotrova, ici-colo, nicăieri, niciunde, oriîncotro, oriunde, pretutindeni, sus, unde, unde şi unde, undeva, de-a dreptul, de-a dreapta, de-a stînga, din loc în loc, la dracul în dinţi, la faţa locului, la tot pasul, la capătul pămîntului* etc.;

— timpul realizării acţiunii: *acum, apoi, aseară, mîine, astăzi, cînd, cîndva, cîteodată, curînd, deocamdată, dimineaţa, demult, duminica, iarăşi, ieri, odată, odinioară, niciodată, tîrziu, totdeauna, uneori, pînă tîrziu, din cînd în cînd, din zi în zi, din moşi-strămoşi, de pe vremea lui Papură-Vodă, la spartul tîrgului, pe la vremea mesei, de la o bucată de vreme, de cînd lumea şi pămîntul* ş. a.;

— scopul acţiunii: *anume, dinadins, expres, înadins, într-adins, cu tot dinadinsul* ş. a.;

— cauza realizării acţiunii: *de aceea, pentru aceea, de atîta, în zadar* ş. a.;

— o concesie: *totuşi, cu toate acestea*. Ele se folosesc, de obicei, pentru a lega propoziţii concesive;

— cantitatea: *atît, cam, destul, mult, puţin, oleacă, enorm, cît, oricît, cîtva, întrucîtva, cîtă frunză şi iarbă* ş. a.;

— durata, continuitatea, revenirea: *mereu, încă, mai, continuu, necontenit, neîncetat, neîntrerupt, permanent, tot, iară, iarăşi, din nou* ş. a.;

— o comparaţie: *aidoma, asemenea, întocmai, ca, cum, precum* ş. a.;

— o afirmaţie: *da, desigur, evident, fireşte, negreşit, sigur, de bună seamă, nu încape îndoială, fără doar şi poate* ş. a. În propoziţie ele îndeplinesc, de obicei, rolul unor cuvinte incidente;

— o negaţie: *ba, nu, nici, nicicît, nicicum, nicidecum, deloc, defel, în nici un caz, nici cîtuşi de puţin, nici în ruptul capului* ş. a.;

— o îndoială, o probabilitate sau o posibilitate: *oare, parcă, pesemne, poate, probabil, posibil* ş. a.;

— o aproximaţie: *aproape, gata, mai, cît pe ce* ş. a. Ele sînt adeseori întărite prin repetare: *aproape-aproape, mai-mai, gata-gata, cît-cît* ş. a.;

— restricţie: *barem, încaltea, măcar, doar, exclusiv, numai* ş. a.;

— o precizare sau o confirmare: *chiar, şi, tocmai.*

Notă. Adverbul de confirmare *şi* nu trebuie confundat cu conjuncţia omonimă *şi*. Diferenţierea lor se face în context.

ADVERBE CU VALORI MULTIPLE

În limba contemporană o serie de adverbe pot căpăta, în context, sensuri diferite şi, prin urmare, pot fi încadrate concomitent în mai multe grupe semantice. Astfel, adverbele de loc *aici, înainte, înapoi, încoace, încolo, aproape, departe* ş. a. se întrebuinţează şi ca adverbe de timp:

Şi de mii de ani ***încoace****/Lumea-i veselă şi tristă.* (M. Eminescu)
Popa Duhul ***aci*** *era la Socola,* ***aci*** *în Iaşi...* (I. Creangă)
De nu i-ar muri mulţi ***înainte.*** (I. Creangă)

Unele adverbe de mod apar cu valoare temporală:
***De-abia** apucasem a adormi şi un vis fantastic veni.* (C. Negruzzi)

ADVERBELE PRONOMINALE

După cum s-a văzut mai sus, sensul unor adverbe se precizează în context. Întrucît ele pot substitui alte cuvinte şi construcţii, la fel ca şi pronumele, au căpătat denumirea de adverbe pronominale. Astfel, adverbul *unde* poate însemna „în oraş“, „pe stradă“, „în cîmp“, „la pădure“, „lîngă munte“, „în dulap“ ş. a.

Adverbele pronominale se întrebuinţează, de regulă, în întrebările puse cu privire la modul, timpul şi locul realizării acţiunii sau ca elemente de legătură între două propoziţii (cea subordonată şi regenta ei). Au deci funcţie de conjuncţie (cuvînt conjunctiv). Ca şi pronumele nepersonale, adverbele pronominale formează cîteva subgrupe:

1. Adverbe pronominale demonstrative ce exprimă ideea de apropiere sau depărtare a acţiunii în spaţiu şi în timp: *aici — acolo, aproape — departe, încoace — încolo, acum — atunci* ş. a.

2. Adverbe pronominale interogativ-relative ce intră în componenţa unor întrebări sau servesc la exprimarea unor relaţii dintre propoziţii: *cum, cînd, cît, încotro, unde.*

Adverbele relative sînt omonime ca formă cu cele interogative. Ele îndeplinesc de asemenea funcţia unor conjuncţii, realizînd joncţiunea dintre subordonată şi regenta ei:

***Cum** îţi vei aşterne, aşa vei dormi.* (Proverb)

3. Adverbe pronominale nehotărîte ce exprimă ideea de loc, de timp sau de mod într-o formă generală, imprecisă: *cîndva, cîtva, cîteodată, cumva, fiecînd, fiecum, fieunde, oarecum, odată, odinioară, oricînd, oricît, oricum, oriîncotro, oriunde* ş. a.

4. Adverbe pronominale negative ce exprimă negarea locului, timpului, modului de realizare a acţiunii: *nicicînd, nicicît, nicicum, nicidecum, niciodată, niciunde, nicăieri* ş. a.

ORTOGRAFIA ADVERBELOR ŞI A LOCUŢIUNILOR ADVERBIALE

Adverbele de mod formate din substantive sau verbe cu sufixul *-iş/-îş* se scriu fără *-i* la sfîrşit (*cruciş, pieptiş, furiş, chiorîş, tîrîş),* spre deosebire de adverbele *iarăşi, cîtuşi, totuşi,* precum şi formele populare sau arhaice *acuşi, cumvaşi*, care au *-i* final, deoarece sînt formate din *iară + şi, cît(u) + şi, tot(u) + şi* (adică din adverb + conjuncţie).

Adverbele *aicea, aievea, aiurea, alăturea, asemenea, aşijderea, atuncea, nicăierea, pururea* şi alte cîteva care au şi forme în *-ea* nu se scriu cu *-ia* (chiar dacă varianta fără *-a* se termină în *-i: aici, alături, asemeni, atunci, nicăieri, pururi*).

La fel se ortografiază adverbele de timp provenite prin conversiune de la substantive feminine cu articol hotărît (la singular): *lunea, marţea, miercurea, vinerea* (excepţie face *joia).*

Se scrie şi se rosteşte corect *încontinuu*, nu *incontinuu.*

Adverbele şi locuţiunile adverbiale alcătuite din mai multe părţi de vorbire se scriu într-un cuvînt, separat sau cu cratimă (linie de unire).

1. Se ortografiază într-un singur cuvînt adverbele cu un grad avansat de integrare a elementelor componente ce nu-şi mai păstrează fiecare individualitatea semantică şi se comportă ca un singur cuvînt. Printre ele menţionăm:

— adverbele compuse care au ca prim element o prepoziţie sudată cu termenul următor (care poate fi adverb, substantiv, numeral, pronume): *acasă, adeseori, alături, alene, alocuri, arar, arareori, aseară, deasupra, decît, degeaba, degrabă, dedesubt, defel, deloc, demult, deodată, desigur, deopotrivă, departe, deseară, devreme, dinadins, dinainte, dinafară, dinapoi, dinăuntru, dincoace, dincolo, dincotro, dindărăt, dintotdeauna, dimpotrivă, dimprejur, dimpreună, înadins, înapoi, încolo, îndată, întocmai, întruna, laolaltă, pesemne, precum, prejos, presus, primprejur* ş. a.;

— adverbele compuse formate din prepoziţiile *în* + *de* + altă parte de vorbire: *îndeajuns, îndeaproape, îndemînă, îndeobşte, îndeosebi, îndeseară* ş. a.;

— adverbele compuse cu pronumele sau adjectivele *alt(ă), alaltă: altcîndva, altcumva, altădată, (de) altfel, altundeva, alteori, alaltăieri, alaltăseară* ş. a.;

— adverbele în componenţa cărora intră unul dintre elementele invariabile de compunere *fie, oare(şi), ori(şi), va: fiecînd, fiecum, fieunde, oarecînd, oarecît, oarecum, oareunde, oareşicînd, oareşicum, oricum, oriîncotro, oriunde, orişicînd, orişicît, orişicum, orişiunde, cîndva, cîtva, încotrova, undeva, uneori, adeseori, rareori, alteori* ş. a.;

N o t ă. Excepţie fac locuţiunile adverbiale *ori de cîte ori, ori de unde, ori de cînd.*

— adverbul *odată* şi cele mai multe compuse ale lui: *deodată, cîteodată, niciodată, totodată, vreodată* ş. a. (excepţie face locuţiunea adverbială *dintr-o dată,* formată cu numeralul *o dată*, opus lui *de două ori*);

— adverbele compuse cu *nici-*: *nicicînd, nicicît, nicicum, nicidecum, niciodată, niciunde* ş. a.;

— adverbele compuse cu *-mite*: *încămite, pasămite;*

— alte adverbe compuse din elemente eterogene: *astăzi, bineînţeles, cumsecade, numai, numaidecît, parcă, valvîrtej* ş. a.

N o t ă. Adverbele compuse redate grafic într-un cuvînt nu trebuie confundate cu îmbinările libere sau cu locuţiunile adverbiale formate din aceiaşi termeni care se scriu separat:

altădată „odinioară, demult“, dar **altă dată** (*vii* ***altă dată***); **altfel** „altminteri, în alt mod“, dar **alt fel** cu pluralul *alte feluri*, (***alt fel*** *de bucate*); **bineînţeles** „fireşte, evident“, dar **bine înţeles** (*mesajul este* ***bine înţeles***); **cîteodată** „din cînd în cînd, uneori“, dar **cîte o dată** (*fiecare* ***cîte o dată***); **decît** „ca, doar, numai“, dar **de cît** (***de cît*** *timp are nevoie*); **defel** „nicidecum, deloc“, dar **de fel** (*este* ***de fel*** *din oraş*); **deloc** „nicidecum, cîtuşi de puţin“, dar **de loc** (***de loc*** *din Ucraina*); **demult** „odinioară, cîndva“, dar **de mult** (*mă aştepţi* ***de mult*?**); **deoparte** „în lături, izolat, retras“, dar **de o parte** (***de o parte*** *a străzii cresc platani*); **devale** „în jos“, dar **de vale** (*a trecut dincolo* ***de vale***); **devreme** „din timp, de timpuriu“, dar **de vreme** (*uitat* ***de vreme***); **întruna** „mereu, tot timpul“, dar **într-una** (***într-una*** *din zile*); **nicicînd** „niciodată“, dar **nici cînd** (*nu m-a întrebat* ***nici cînd*** *a venit,* ***nici cînd*** *a plecat*); **nicicît** „deloc, defel“, dar **nici cît** (***nici cît*** *e negru sub unghie*); **nicicum** „defel, deloc“, dar **nici cum** (***nici cum*** *ai spus nu e bine*); **nicidecum** „în nici un caz“, dar **nici de cum** (*nu vorbeşte* ***nici de cum*** *a ajuns,* ***nici de cum*** *a fost primit*); **niciodată** „nicicînd“, dar **nici o dată** (*nu a mîncat azi* ***nici o dată***); **niciunde** „nicăieri“, dar **nici unde** (*nu s-a dus* ***nici unde*** *a promis*); **numai** „doar, decît“, dar **nu mai** (***nu mai pot*** *aştepta*); **numaidecît** „imediat, îndată“, dar **numai de cît** (*a vorbit* ***numai de cît*** *a cheltuit*); **odată** „odinioară, mai demult, cîndva“, dar **o dată** (*mai scrie* ***o dată***); **totodată**, „în acelaşi timp, simultan“, dar **tot o dată** (***tot o dată*** *a fost şi el*); **totuna** „oricum“, dar **tot una** (***tot una*** *din primele sale lucrări*).

2. Se scriu cu cratimă adverbele şi locuţiunile adverbiale alcătuite din mai multe cuvinte nesudate între ele, şi anume:

— cele în care primul termen de compunere este prepoziţia *întru* sau *dintru* (care au pierdut vocala *-u* înaintea unui cuvînt ce începe cu o vocală): *dintr-acolo, dintr-adins, dintr-atît, dintr-o dată, într-aceea, într-acolo, într-adevăr, într-adins, într-aiurea, într-ales, într-atît, într-ascuns, într-un rînd* ş. a.;

— cele formate din prepoziţia *după* sau din adjectivul demonstrativ *astă* şi un substantiv cu sens temporal: *după-amiază, după-masă, după-prînz, astă-iarnă, astă-noapte, astă-primăvară, astă-seară, astă-toamnă, astă-vară* ş. a. (face excepţie adverbul *astăzi)*;

— cele formate prin unirea a două substantive, a unui substantiv cu un adverb, a două adverbe, a două interjecţii sau a două elemente rimate ce nu se întrebuinţează independent în limbă: *an-vară, azi-dimineaţă, cîine-cîineşte, ieri-dimineaţă, ieri-noapte, jur-împrejur, încet-încet, hara-para, harcea-parcea, mîine-seară, nitam-nisam, prea-prea, talmeş-balmeş, treacă-meargă, trela-lela, tîrîş-grăpiş, tac-pac, vrînd-nevrînd* ş. a., precum şi locuţiunile adverbiale *de-adevărat, dis-de-dimineaţă*.

Scrierea cu cratimă marchează nu numai gradul intermediar de sudură a unor adverbe compuse (*astă-noapte, ieri-seară*), dar şi fenomene fonetice ca eliziunea şi contragerea (*într-adevăr, dintr-acolo*). Tot prin cratimă se redă rostirea împreună a cuvintelor într-un tempo mai mult sau mai puţin rapid: *de-acum, de-ajuns, de-aproape* (deşi în mod obişnuit ele se scriu separat; vezi punctul 3).

3. Se scriu separat locuţiunile adverbiale şi adverbele compuse ale căror cuvinte componente îşi păstrează independenţa lexicală şi gramaticală: *de aceea, de aproape, de asemenea, de obicei, de obşte, de cu seară, de cu vreme, de jur împrejur, din cale afară, cîtuşi de puţin, din cînd în cînd; în definitiv, în adevăr, în afară, în fine; la îndemînă, la minimum, la o parte; pe de lături, pe de o parte, pe de altă parte, pe de rost, pe nedrept, pe negîndite, pînă una alta* ş. a.

La fel se scriu locuţiunile adverbiale formate cu prepoziţia compusă *de-a*: *de-a berbeleacul, de-a binelea, de-a călare, de-a curmezişul, de-a dreptul, de-a dura, de-a gata, de-a poarca, de-a prinselea, de-a puia-gaia, de-a pururi, de-a rîndul, de-a rostogolul, de-a surda, de-a tumba* ş. a.

Notă. Se scriu cu două cratime locuţiunile adverbiale cu prepoziţia compusă *de-a*, cînd primul sunet al cuvîntului următor se suprimă: *de-a-ndărătelea, de-a-ndoaselea, de-a-npicioarelea.*

GRADELE DE COMPARAŢIE

Asemenea adjectivului, unele adverbe au grade de comparaţie. E vorba de adverbele de mod (mai ales de cele provenite din adjective: *frumos, urît, rău*), de loc *(aproape, departe, încolo, la dreapta, la stînga, în urmă, în faţă*) şi de timp (*curînd, devreme, de dimineaţă, din timp, tîrziu*).

Procedeele de formare a gradelor de comparaţie şi de intensitate sînt exact aceleaşi ca şi la adjective, cu deosebirea că la superlativul relativ articolul demonstrativ *cel* este invariabil, adică nu se schimbă după gen şi număr. Astfel, şi la adverb se disting trei grade de comparaţie:

Forma-tip a adverbului (numită şi grad poyitiv): *bine, rău, aproape, tîrziu*

Comparativ:	de superioritate —	*mai bine, mai rău, mai aproape, mai tîrziu*
	de egalitate —	*la fel de bine, la fel de rău, tot aşa de aproape, tot atît de tîrziu*
	de inferioritate —	*mai puţin bine, mai puţin rău, mai puţin aproape, mai puţin tîrziu*
Superlativ:	relativ de superioritate —	*cel mai bine, cel mai rău, cel mai aproape, cel mai tîrziu*
	relativ de inferioritate —	*cel mai puţin bine, cel mai puţin rău, cel mai puţin aproape, cel mai puţin tîrziu*
Superlativ:	absolut de superioritate —	*foarte (prea, straşnic de, grozav de, extraordinar de) bine, rău, aproape, tîrziu*
	absolut de inferioritate —	*foarte puţin bine foarte puţin rău, foarte puţin tîrziu*

Notă. Comparaţia unor adverbe se poate obţine în vorbirea populară şi cu ajutorul sufixelor diminutivale: *devremior, binişor, depărtişor, frumuşel, încetinel, încetişor, olecuţă, răruţ, repejor, tîrzior, susişor, uşurel* ş. a.

Ca şi adjectivele, nu toate adverbele pot avea grade de comparaţie (de exemplu, unele adverbe de mod ca *excelent, definitiv, extrem, foarte, optim, prea, ulterior, formidabil* ş. a.). Avînd sens de superlativ, ele servesc drept mijloace de redare a superlativului absolut la alte adverbe.

Notă. Cu valoare de superlativ absolut sînt folosite şi anumite adverbe-substantive: *(beat) turtă*, (*a merge*) *strună*, (*a bate) măr, (a lega) burduf, (a curge) gîrlă,* precum şi unele locuţiuni adverbiale: *de mama focului, cît ai zice peşte.*

Ideea de superlativ poate fi redată şi prin alte procedee şi mijloace cu valori expresive ca: prelungirea unui sunet *(biineee)*, repetarea adverbului (*curînd-curînd, departe-departe*), comparaţia (*a zbura ca gîndul, a tăcea ca peştele în apă*).

FUNCŢIILE SINTACTICE ALE ADVERBULUI

Adverbele şi locuţiunile adverbiale se întrebuinţează în mod obişnuit cu funcţia de complement circumstanţial, dar pot îndeplini şi funcţia sintactică de atribut (de regulă, adverbul cu funcţia de atribut se leagă de substantivul sau pronumele determinat printr-o prepoziţie):

Lucrul ***de azi*** *nu-l lăsa pe mîine.* (Proverb)

Notă. Cînd adverbul face parte din componenţa unei locuţiuni prepoziţionale (*aproape de, departe de, împreună cu, pe deasupra* etc.), conjuncţionale (*ca şi cînd, de parcă, ca şi cum* ş. a.), el este lipsit de independenţă gramaticală şi nu îndeplineşte singur nici un fel de funcţii sintactice.

Nu pot fi singure părţi de propoziţie nici adverbele de tipul *barem, batîr, chiar, cam, cică, doar, decît, iar, încă, încaltea, măcar, nici, numai, oare, şi, tocmai* ş. a.

Nu are funcţie sintactică proprie nici adverbul de negaţie *nu* care însoţeşte un verb. Fiind echivalent cu prefixul *ne-*, acesta formează împreună cu verbul o singură unitate gramaticală — forma negativă a verbului (*nu ştiu, nu plec*).

Adverbul din expresiile verbale impersonale, formate cu verbul copulativ *a fi*, îndeplineşte funcţia de nume predicativ (*e bine, e clar, e rău, e drept, e necesar, e posibil, e probabil, aşa e* ş. a.):

Aşa e *ţăranul pretutindeni, mă rog.* (L. Rebreanu)

Adverbele şi locuţiunile adverbiale de mod *bineinţeles, cu siguranţă, de bună seamă, fără doar şi poate, fără îndoială, nici vorbă* ş. a. pot fi urmate de o propoziţie subordonată introdusă prin conjuncţia subordonatoare *că*, mai rar *să:*

Negreşit ***că*** *trebuie să te fi chemat..* (B. P. Hasdeu)

De-a mai mare dragul ***să*** *fi privit pe Davidică....* (I. Creangă)

Adverbele de afirmaţie şi de negaţie (*ba, da, nu*), care în dialog apar ca răspuns la o propoziţie sau o frază interogativă, sînt substitute ale enunţului precedent:

— *Tu eşti, Mircea?* — ***Da****-mpărate!* (M. Eminescu)

Şi, în sfîrşit, adverbele apar uneori izolate, cu funcţia de cuvinte incidente (*fireşte, cică* ş. a.).

O serie de adverbe au capacitatea de a realiza raporturi de subordonare între propoziţii. Astfel, adverbele relative (*cînd, cît, cum, încotro, oricînd, oriunde, unde*) au valoare de conjuncţii, deoarece leagă propoziţiile subordonate de regentele lor. Spre deosebire de conjuncţiile propriu-zise, adverbele menţionate îşi păstrează funcţia sintactică în propoziţiile subordonate pe care le introduc. Ele au adesea corespondente cu aceeaşi funcţie sintactică în propoziţia regentă (*aşa — cum, atunci — cînd, acolo — unde, atît — cît*), numite cuvinte corelative.

ADVERBELE PSEUDOADJECTIVIZATE

Ca urmare a interferenţei morfologico-sintactice dintre clasa adverbelor şi cea a adjectivelor, în unele îmbinări adverbial-adjectivale adverbului i se atribuie în mod greşit valoare adjectivală. Astfel, în loc de *criterii* ***riguros*** *ştiinţifice* se spune *criterii* ***riguroase*** *ştiinţifice* sau în loc de *ghiocei* ***nespus*** *de mulţi* auzim *ghiocei* ***nespuşi*** *de mulţi* ş. a. m. d.

Este vorba de o greşeală datorată atracţiei exercitate de cuvintele flexibile aflate în vecinătate (*ştiinţifice, mulţi*).

Tendinţa de confundare a adverbului cu adjectivul trebuie combătută, deoarece fenomenul pătrunde tot mai mult din limba vorbită în cea literară, îndeosebi la cuvintele compuse de tipul *liber-cugetător, liber-profesionist, nou-născut*, unde se tinde să se pună la plural în mod greşit ambele componente: *liberi-cugetători, liberi-profesionişti, noi-născuţi* (în timp ce primele elemente trebuie să rămînă invariabile).

Notă. Se confundă adverbul cu adjectivul şi în construcţiile cu adverb înainte de supin (*saci* ***grei*** *de transportat, problemă* ***imposibilă*** *de rezolvat*). Şi în aceste cazuri adverbul trebuie să rămînă invariabil: *saci* ***greu*** *de transportat, problemă* ***imposibil*** *de rezolvat.*

Aşadar, adverbele în discuţie sînt tratate greşit ca adjectivate. Deşi apar după nume, ele rămîn totuşi adverbe (deci invariabile) ce determină adjective sau alte adverbe.

Prepoziţia

Prepoziţia este partea de vorbire auxiliară neflexibilă cu ajutorul căreia se face legătura substantivului (sau a unui substitut al acestuia) cu alt cuvînt din propoziţie. Stabilind relaţii de subordonare între cuvintele semnificative, prepoziţia serveşte totodată drept indice al raporturilor (spaţiale, temporale, cauzale, modale, instrumentale ş. a.) dintre noţiunile numite de aceste cuvinte (*Ion stă* ***la*** *masă. Elevul se întoarce* ***după*** *amiază. Vasile pescuieşte* ***cu*** *undiţa. Căţelul tremură* ***de*** *frig*).

Prepoziţia precedă cuvîntul pe care îl însoţeşte şi poate fi depărtată de el prin determinative ale acestuia: *Elevul se întoarce* ***pe*** *aceeaşi* ***stradă****. A răspuns* ***după*** *o îndelungată* ***pauză****.*

Însoţind un cuvînt cu valoare de conjuncţie sau făcînd parte dintr-o locuţiune conjuncţională, prepoziţia apare şi drept indice al raportului spaţial, temporal, cauzal, final etc. dintre conţinutul propoziţiei secundare şi cel al regentei (*Să meargă* ***pe unde*** *a mai mers. Fă* ***după cum*** *îţi spun. N-a plecat* ***pentru că*** *n-a putut*).

Uneori prepoziţia serveşte pentru a deosebi o parte de propoziţie de alta. Astfel, întrucît forma de acuzativ a substantivului nu se deosebeşte de cea de nominativ, pentru a diferenţia funcţia de complement direct de cea de subiect al acestuia, mai ales în cazul încălcării topicii directe, se foloseşte prepoziţia *pe* avînd drept element corelativ un pronume personal neaccentuat (*Anton l-a invitat* ***pe*** *Vasile*).

CLASIFICAREA PREPOZIŢIILOR

Prepoziţiile formează o clasă închisă de cuvinte relativ redusă numeric, dar cu frecvenţă foarte ridicată în vorbire.

Baza acestei clase o constituie **prepoziţiile propriu-zise**, în fond cele moştenite din latină (*a, de, cu, în, sub* ş. a.), unele dintre care mai tîrziu şi-au modificat forma, uneori contopindu-se cîte două într-o singură unitate (*asupra, pînă, peste, prin, din* ş. a.). Pe lîngă acestea însă, există un grup de prepoziţii provenite din cuvinte semnificative care în anumite condiţii sintactice îndeplinesc rolul de instrument gramatical (*deasupra clădirii*), fiind numite **prepoziţii secundare**. Grupurile de două sau mai multe cuvinte care împreună au valoare de prepoziţie se numesc **locuţiuni prepoziţionale** (***alături de*** *clădire;* ***cu privire la*** *bolile contagioase*).

1. Prepoziţiile propriu-zise, numite şi primare, exprimă raporturile dintre noţiunile denumite de cuvintele autosemantice. Aceeaşi prepoziţie poate exprima cele mai diferite raporturi dintre cuvinte, după cum se poate observa şi din următoarele îmbinări: *cîntec de dragoste, casă de piatră, om de condiţie, pantofi de*

lac, casă de locuit, vînăt de frig, carte de poveşti, casă de copii, suferă de o boală, are de lucru, răspunde de toate, tremură de frig, gură de tun, pahar de apă, carne de porc ş. a.

Sub aspectul formei, prepoziţiile primare se împart în s i m p l e şi c o m p u s e.

Prepoziţiile simple constau dintr-un singur cuvînt, în mare parte monosilabic, avînd la bază prepoziţii sau adverbe din latină (*a, de, din, ca, în, spre, la, pe, prin, sub, lîngă, pîn(ă), peste, după* ş. a.). Unele din ele sînt compuse la origine (de ex.: *din < de + în, prin < pre + în, peste < pre + spre* ş. a.).

Prepoziţiile compuse au rezultat din îmbinarea a două sau trei prepoziţii simple, prezentate, în scris, respectiv prin două sau trei cuvinte (*de la, de sub, de pe, de pe la, de pe lîngă, de pe sub, pînă pe sub, pînă pe lîngă, pînă peste, pînă sub* ş. a.). Cu ajutorul prepoziţiilor compuse poate fi redat un raport complex dintre noţiunile denumite de cuvintele autosemantice. Astfel, în propoziţia *Vasile scoate o ladă de sub masă* prepoziţia compusă *de sub* redă simultan două nuanţe în cadrul raporturilor spaţiale: *sub* indică locul static în spaţiu, iar prin adăugarea lui *de* se concretizează punctul incipient al mişcării, locul de unde este scoasă lada.

Formarea prepoziţiilor compuse nu se face printr-o combinare mecanică a celor simple. Sînt fireşti, de exemplu, prepoziţiile *de la, pe lingă, pînă la, de prin, de pe sub* s. a., dar cu totul inacceptabile *peste prin, cu fără, după sub, la pe, de pentru* ş. a.

La o examinare mai atentă se poate observa că pentru mai multe prepoziţii compuse este caracteristic un sens general exprimat de componentul comun şi altul individual propriu celui de al doilea component al grupului. De exemplu, în prepoziţiile compuse *de la, de pe, de după, de sub, de peste, de lîngă, de prin* ş. a., drept component comun apare prepoziţia *de* care indică punctul de unde începe mişcarea, în timp ce al doilea component precizează acest punct faţă de obiectul numit de substantivul ce urmează după prepoziţie. Comp.: *Ion vine de la (de sub, de lîngă, de după, de prin) pădure.*

De fapt, prepoziţiile compuse au drept prim component trei prepoziţii simple *de, pe* şi *pînă.* Cu ajutorul lor sînt indicate punctele de bază la care pot fi reduse raporturile spaţiale: punctul iniţial *(de)*, punctul fix static *(pe)* şi punctul final *(pînă)*. Al doilea (iar uneori şi ai treilea) component precizează mişcarea în spaţiu:

de către	*pe după*	*pînă către*
de cu	*pe la*	*pînă după*
de după	*pe lîngă*	*pînă la*
de la	*pe din*	*pînă lîngă*
de lîngă	*pe după*	*pînă pe*
de pe	*pe sub*	*pînă pe la*
de pe la		*pînă pe lîngă*
de pe lingă		*pînă pe sub*
de pe sub		*pînă peste*
de peste		*pînă prin*
de prin		*pînă printre*
de printre		*pînă spre*
de pînă		*pînă sub*
de sub		ş. a.

În procesul evoluţiei limbii componentele unor prepoziţii compuse s-au sudat, astfel încît nu mai sînt concepute ca prepoziţii compuse, fiind trecute în categoria celor simple: *din (<de + în), dintre (<de + între), prin (<pre + în), pentru (<pe + întru), peste (<preste < pre + spre), printre (<pre + între)* ş. a.

N o t ă. *Pre-* este forma veche a prepoziţiei *pe*. Prepoziţia *de-a* (scrisă cu liniuţă) este folosită, de regulă, în componenţa locuţiunilor adverbiale de tipul *de-a curmezişul, de-a dreptul, de-a valma, de-a berbeleacul* ş. a.

2. Prepoziţiile secundare sînt formate prin conversiune: unele cuvinte autosemantice (adverbe, substantive, participii) care prin sensul lor numesc anumite noţiuni spaţiale sau temporale, în anumite condiţii sintactice, capătă valoare de prepoziţie. Astfel unităţile lexicale *împrejurul*, *deasupra*, ca şi prepoziţiile, pot indica locul în spaţiu faţă de obiectul numit de substantivul pe care-l însoţesc: *împrejurul pădurii.*

Cînd devin prepoziţii, multe adverbe îşi modifică întrucîtva forma, căpătînd o terminaţie asemănătoare cu aceea a substantivului articulat la nominativ singular (comp.: *înainte* — adv. /*înaintea* — prepoz., *împrejur* — adv. /*împrejurul* — prepoz.). Aceasta permite a îmbina adverbul cu funcţie de prepoziţie cu substantivul ce-l urmează ca şi în cazul combinării a două substantive (*mijlocul lacului* — *împrejurul lacului*). Cîteodată capătă funcţii de prepoziţie şi anumite forme verbale *(datorită, mulţumită, potrivit, privind),* unele adjective (*contrar, conform, asemenea, referitor*).

3. Locuţiunile prepoziţionale sînt grupuri de cuvinte cu înţeles unitar, avînd valoarea unor prepoziţii: *alături de, în faţa, în preajma* etc. De cele mai multe ori sensul raportului exprimat de locuţiunile prepoziţionale este conţinut în însăşi semantica substantivului sau adverbului din componenţa lor. Prin aceasta se şi explică faptul că, de exemplu, *din pricina, din cauza* sînt folosite pentru a indica raporturi cauzale, *în scopul, în vederea* — raporturi finale, *înainte de, în preajma, în timpul, în vremea* — raporturi temporale, *alături de, înainte de, în faţa, în urma, în preajma* — raporturi spaţiale etc. Dacă drept element de legătură cu substantivul următor apare o prepoziţie simplă, adverbul nu-şi modifică forma (*alături de lac, împreună cu tine*).

ELEMENTUL REGENT ŞI CEL SUBORDONAT AL ÎMBINĂRILOR (SINTAGMELOR) PREPOZIŢIONALE

Prepoziţia, precedînd substantivul sau un substitut al acestuia, îl pune în raport de subordonare faţă de alt cuvînt care se prezintă drept element regent al întregii sintagme (*ciopleşte cu bărdiţa, dă apă la cai, casă de vînzare, alb la cap, slab de minte, se întoarce din călătorie, departe de sat, sus pe deal* ş. a.), îndeplinind o funcţie asemănătoare întrucîtva cu aceea a desinenţei cazuale.

În calitate de element regent apare, de regulă, un verb, un substantiv, un adjectiv, un adverb sau chiar o interjecţie (*vai de capul lui*).

Afară de substantiv, prepoziţia poate preceda: **un pronume** (*vine la noi*), **un numeral** (*munceşte pentru doi)*, **un adjectiv** (*vopseşte în verde*), **un supin** (*maşină de tocat*), **un infinitiv** (*dorinţa de a se întoarce*), **un adverb** (*merge pe alături*).

FORMA SUBSTANTIVULUI PRECEDAT DE PREPOZIŢIE

Substantivul, un alt nume sau pronume, precedat de o prepoziţie propriu-zisă (simplă sau compusă) stă, de regulă, la cazul acuzativ (*lîngă foc, pentru tine*); la fel, stă în acuzativ substantivul sau pronumele precedat de o locuţiune

prepoziţională terminată într-o prepoziţie simplă: *alături de parc, împreună cu mine.* Cînd substantivul urmează după prepoziţiile propriu-zise *asupra* şi *contra*, precum şi după majoritatea prepoziţiilor secundare şi a locuţiunilor prepoziţionale, el capătă formă de genitiv (*contra inundaţiilor, împrejurul turnului, în faţa coloanei*).

Întrucît pronumele personale de pers. I şi a II-a nu au formă specială de genitiv, după prepoziţiile şi locuţiunile prepoziţionale în cauză se foloseşte pronumele posesiv, care se acordă în gen cu terminaţia acestora (*în jurul tău, înaintea mea, în faţa noastră, din cauza voastră, asupra voastră, contra mea*). În locul pronumelui posesiv în asemenea situaţii pot fi întrebuinţate formele atone de dativ ale pronumelui personal (*în urma-i, pe dinainte-mi*). Folosirea formei atone de dativ a pronumelui personal după prepoziţiile în cauză caracterizează limba scrisă şi, în primul rînd, poezia. După prepoziţiile secundare *datorită, conform, contrar, graţie, mulţumită, potrivit,* substantivul se află la cazul dativ (*potrivit datelor, conform ştirilor, graţie ajutorului, contrar părerii*).

După prepoziţiile propriu-zise însuşi substantivul apare la forma nearticulată sau articulată nehotărît (*după masă, peste munţi, de frică, într-o şedinţă, pe dulap, pe o cracă*), iar cînd este urmat de un determinativ — şi la forma articulată (*pe un munte înalt,* dar *şi pe muntele înalt, lîngă o casă de cărămidă,* dar şi *lîngă casa lui*).

Excepţie de la regula generală face prepoziţia *de-a,* care apare întotdeauna cu substantivul articulat hotărît (*de-a berbeleacul, de-a rostogolul, de-a dura, de-a prinselea* ş. a.). Cu prepoziţia *cu* substantivul apare la forma articulată hotărît, indiferent de faptul dacă e singur sau însoţit de cuvinte determinante, dar numai atunci cînd îndeplineşte funcţia sintactică de complement circumstanţial instrumental sau sociativ (*tăiau cu toporul, săpam cu cazmalele, veneai cu fratele tău*).

După prepoziţie, substantivul poate fi atît la singular, cît şi la plural. Doar după cîteva prepoziţii simple substantivul apare numai la plural. Astfel, după *dintre, între, printre* substantivul are formă de plural (*printre oameni, între prieteni*). Forma de plural a substantivului poate fi înlocuită prin două substantive la singular coordonate (*între ciocan şi nicovală*).

Numai cu singularul se construiesc prepoziţiile *dintru, întru, printru* (*întru întîmpinare*).

Cînd substantivul ce urmează după astfel de prepoziţii este precedat de articolul nehotărît singular *un, o,* el se leagă prin liniuţă de prepoziţia care-l pierde pe *-u* (*printr-un codru, dintr-o clădire, într-un copac*).

VALOAREA SEMANTICĂ A PREPOZIŢIILOR (RAPORTURILE EXPRIMATE DE ELE)

Făcînd parte din clasa cuvintelor sinsemantice, prepoziţia are menirea de a exprima raporturile dintre cuvintele autosemantice îmbinate între ele. Aceeaşi prepoziţie în componenţa diferitelor îmbinări de cuvinte, după cum s-a menţionat, poate să apară drept indice al mai multor raporturi.

Sensul prepoziţiei poate fi „intuit“ numai în componenţa îmbinării de cuvinte. Deci nu se poate vorbi despre un sens independent al prepoziţiei în afara cuvintelor autosemantice care denumesc noţiuni.

Întrucît însă prepoziţia se prezintă de multe ori ca singurul mijloc de diferenţiere a raporturilor dintre cuvinte (comp.: *ţine de mînă, ţine cu mîna, ţine sub mînă, ţine în mînă, ţine pe mînă*), se creează impresia că anume prepoziţiei i se datoreşte cutare sau cutare sens.

La prepoziţiile secundare şi la locuţiunile prepoziţionale, datorită legăturii cu unităţile autosemantice de la care s-au format, sensul prepoziţional se simte mult mai bine: *Vasile lucrează împreună cu Ion; Vasile lucrează alături de Ion; Ion merge înaintea căruţei; Vasile păşeşte în urma plugului; Petrică a întreprins o călătorie în timpul vacanţei.* Astfel, prin prepoziţiile secundare se exprimă mai precis raportul respectiv decît prin prepoziţiile simple (comp. cu cele de mai sus: *Vasile lucrează cu Ion; Vasile lucrează lîngă Ion; Vasile păşeşte după plug; Petrică a întreprins o călătorie în vacanţă*).

Printre raporturile exprimate de prepoziţii în îmbinările de cuvinte un loc deosebit revine raporturilor spaţiale: *pe masă, la masă, sub masă, lîngă masă, după masă, peste masă* etc.

Datorită afinităţii dintre raporturile abstracte şi cele concrete, prepoziţiile, care iniţial exprimau raporturi spaţiale şi temporale, au început a fi folosite pentru redarea raporturilor cauzale, finale, distributive, deliberative, succesive ş. a. De regulă, au capacitatea de a exprima mai multe raporturi prepoziţiile propriu-zise simple (*a, cu, de, la, în, pe* ş. a.). Prepoziţiile secundare şi locuţiunile prepoziţionale, precum şi unele dintre prepoziţiile propriu-zise compuse (*deasupra, cu privire la, privind, potrivit, graţie, înaintea, în urma, pînă pe la, referitor la* ş. a.) sînt limitate în exprimarea raporturilor.

Acelaşi raport poate fi exprimat cu ajutorul a două sau a mai multe prepoziţii care se află în raport de sinonimie (comp.: *şedinţa din 3 decembrie — şedinţa de la 3 decembrie; cîntă la fluier — cîntă din fluier; colaci de cumetrie — colaci pentru cumetrie; înalt de statură — înalt la statură* ş. a.).

Prepoziţiile sinonime se află în relaţii de distribuţie complementară: una se foloseşte cu o clasă semantică de cuvinte autosemantice, iar cealaltă — cu o altă clasă. Astfel, atît prepoziţia *în,* cît şi *la* se folosesc pentru a indica locul static sau punctul final al unei mişcări în spaţiu, dar *în* apare cu numele de ţări (*pleacă în Germania, trăieşte în China, vine în Moldova, ajunge în Polonia, se întoarce în Franţa, se duce în Italia)*, iar *la* — cu numele de oraşe (*soseşte la Oslo, se află la Viena, vine la Moscova, se duce la Berlin, se întoarce la Roma*).

Se disting şi prepoziţiile sinonime *pe* şi *în*: *şade pe scaun — şade în fotoliu, doarme pe cuptor — doarme în pat.*

Dacă nu se ţine seama de valenţa combinatorie, pot apărea îmbinări nefireşti de tipul *am plecat în Berlin* sau *locuiesc la Germania.* Se observă şi fluctuaţii în folosirea unor perechi de prepoziţii, întrucît întrebuinţarea alternativă a acestora este posibilă. Astfel, deşi pentru a indica materia din care e făcut un obiect pare a fi mai potrivită prepoziţia *din* (*gard din nuiele, pantofi din piele*), norma recomandă pe *de* (*gard de nuiele, pantofi de piele*).

Norma recomandă de asemenea *de,* şi nu *pentru,* în sintagme ca *piese de automobil, colaci de vînzare, coadă de topor; de,* nu *cu* în sintagme ca *pahar de apă, sticlă de lapte, coş de pîine; la,* nu *din* în sintagme ca *a cînta la vioară (la cobză, la trompetă*).

Raporturile exprimate de prepoziţii sînt foarte variate. Cele mai răspîndite sînt:

— **raporturile spaţiale** (*cartea se află pe masă, după masă, sub masă, lîngă masă, alături de masă; cartea de pe masă, de sub masă, de lîngă masă, de după masă* ş. a.);

— **raporturile temporale** (*se întoarce la masă, pînă la masă, după-masă, către masă; va face într-un an, după un an, peste un an);*

— **raporturile cauzale** (*cîntă de bucurie, geme de durere*);

— **raporturile finale** (*maşină de cusut, colaci de nuntă, se pregăteşte de examene, sare de bucate*);

— **raporturile modale** (*povesteşte cu haz, zîmbeşte a bucurie*); aspectul negativ al acestor raporturi se exprimă cu ajutorul prepoziţiei *fără* (*înaintează fără zgomot*);

— **raporturile instrumentale** (*doineşte din fluier, prinde cu plasa, taie cu toporul*); raporturile instrumentale negative se exprimă cu ajutorul prepoziţiei *fără* (*cîntă fără note, citeşte fără ochelari*);

— **raporturile sociative** (*lucrez cu Vasile, Ion cu Petre călătoresc*); la exprimarea aspectului negativ e folosită prepoziţia *fără* (*Ion lucrează azi fără Vasile*);

— **raporturile limitative** (*ager la minte, înalt de statură, gros de obraz, lat în spate*);

— **raporturile distributive** (*împarte la elevi, se împrăştie pe la case*);

— **raporturile deliberative** (*conversaţie despre viitor, discuţie asupra problemei, opinează asupra criticii*);

— **raporturile transgresive** (*s-a întors în lapoviţă, se preface în gheaţă*);

— **raporturile ablative** (*se abate de la discuţie, s-a lăsat de prostii, l-au eliminat din şcoală*);

— **raporturile de succesiune** (*maşină după maşină, an cu an*);

— **raporturile de atribuire** (a unei funcţii) (*ales ca preşedinte, numit drept arbitru, desemnat în funcţia de director*);

— **raporturile de schimb valoric** *(a da cinstea pe ruşine, a schimba boii pe trăsură, a da tihna pe onoruri*);

— **raporturile de origine** (sau provenienţă) (*fată din gospodari, vin de Cotnari, brînză de Olanda*);

— **raporturile de reciprocitate** (*pace între oameni, ceartă între femei, se sfătuiesc între ei*);

— **raporturile cantitative** (*zboară în stoluri, năvălesc cu miile, pătrund cu sutele*);

— **raporturile dativale** (*dau apă la cai, împart caiete la toţi, am apelat la şefi*);

— **raporturile de agent** (*obosit de drum, bătut de grindină, ales de către colectiv*);

— **raporturile determinative de materie** (*tichie de mărgăritar, casă de piatră, grindă de stejar*);

— **raporturile de conţinut** (*pahar de apă, sticlă de vin, saci cu orz*);

— **raporturile determinative de apartenenţă** (*fereastră cu gratii, fată cu cercei*);

— **raporturile partitive** (*zi din viaţă, bucată de pămînt, parte din vie, unii dintre elevi, grup de studenţi*);

— **raporturile posesive** (*năzdrăvănii de-ale spînului, haine de-ale copiilor*);

— **raporturile constitutive** (*şirag de mărgele, cîrd de cocoare, ceată de haiduci*);

— **raporturile de măsură** (*ulcior de un litru, groapă de doi metri, concediu de trei săptămîni*).

Raporturile enumerate mai sus nu epuizează nici pe departe raporturile care pot fi redate prin mijlocirea prepoziţiilor în componenţa îmbinărilor de cuvinte. Numărul mare de raporturi redate cu ajutorul unui număr relativ redus de prepoziţii se datoreşte de fapt semanticii cuvintelor legate prin acestea. De aceea chiar îmbinări de cuvinte constînd din aceleaşi părţi de vorbire şi construite cu aceeaşi prepoziţie pot exprima cele mai diferite raporturi.

Sub aspect semantic, de exemplu, raportul dintre elementele *pahar* şi *vin* este altul decît cel dintre elementele *pahar* şi *sticlă*. În primul caz se pot stabili doar două raporturi: de vreme ce *pahar* înseamnă o capacitate, iar *vin* — un lichid (o substanţă lichidă), e logic ca mintea vorbitorului să stabilească între aceste noţiuni fie un raport de conţinut — lichidul constituie conţinutul recipientului, fie un raport de destinaţie — recipientul dat este destinat pentru lichidul dat. Cît despre elementele *pahar* şi *sticlă*, primul denumind un recipient, iar al doilea — materia, între ele nu se pot stabili decît raporturi determinative de materie, astfel că îmbinarea *pahar de sticlă* poate fi interpretată, sub aspect semantic, numai ca „pahar făcut din sticlă“, şi în nici un caz ca „pahar care conţine sticlă“.

PREPOZIŢIA PRINTRE CELELALTE INSTRUMENTE GRAMATICALE

Prepoziţia se aseamănă în unele privinţe cu articolul în funcţie de desinenţă cazuală. Substantivul precedat de prepoziţie echivalează deseori ca sens şi ca funcţie cu substantivul la una dintre formele sale cazuale. Astfel, unele substantive precedate de prepoziţie sînt sinonime:

— cu genitivul (*început de iarnă — începutul iernii, gura de la beci — gura beciului, parte din vie — parte a viei*);

— cu dativul (*împarte caiete la elevi — împarte caiete elevilor, a supune la pedeapsă — a supune pedepsei*);

— cu acuzativul în funcţie de obiect direct (*l-am văzut pe preot — am văzut preotul*).

O anumită afinitate există între prepoziţie şi conjuncţie. Ea se manifestă, în parte, prin faptul că prepoziţia intră în componenţa unor conjuncţii şi locuţiuni conjuncţionale (*pentru ca, în timp ce, pe măsură ce, pe lîngă că, după ce, fără ca*).

Prepoziţia *cu*, la exprimarea raporturilor sociative, apare ca sinonim al conjuncţiei coordonatoare *şi* (*Ion cu Petre lucrează — Ion şi Petre lucrează*). Mai mult chiar, prepoziţia *cu* împreună cu conjuncţia *şi* pot forma un tot întreg exprimînd raporturi sociative (*Ion şi cu Petre călătoresc*).

Prepoziţiile *pînă, fără* îndeplinesc chiar funcţia de conjuncţie, introducînd o propoziţie subordonată: *Pînă pleacă Ion, se întoarce Petre. Petre a plecat fără să-l informeze pe Ion.*

Prepoziţia *fără* introduce propoziţii secundare ale căror predicate sînt exprimate prin verbe la conjunctiv.

Conjuncţia

Conjuncţia este partea de vorbire auxiliară neflexibilă cu ajutorul căreia se leagă două propoziţii într-o frază (prin coordonare ori prin subordonare) sau două cuvinte în propoziţie (prin coordonare).

*Vremea vinde lemnele, **iar** nevoia le cumpără.* (Proverb)

*Doinele, poveştile, muzica **şi** poezia sînt arhivele popoarelor.* (A. Russo)

Deşi, ca şi prepoziţia, conjuncţia este un mijloc de legătură între cuvinte, ele au şi particularităţi distincte. Mai întîi, dacă prepoziţia leagă două cuvinte prin subordonare, conjuncţia face legătura între părţi de propoziţie coordonate (comp.: *cărţi pentru copii — cărţi şi copii*).

Chiar şi atunci cînd conjuncţia stabileşte, ca şi prepoziţia, raporturi de subordonare, aceste raporturi diferă între ele. În timp ce prepoziţia subordonează un substantiv sau un substitut al verbului, adjectivului sau al unui alt substantiv, conjuncţia pune în raport de subordonare între ele două forme verbale personale care sînt, de fapt, predicatele propoziţiilor legate prin subordonare (*Lucrează bine **că** sînt plătiţi bine. A declarat demult **că** în curînd va demisiona*).

Notă. Prepoziţia poate stabili şi ea un raport de subordonare între verbe, dar numai atunci cînd unul este nepredicativ *(lucrează **pentru** a cîştiga, merge **fără** a se uita*).

Partea de propoziţie introdusă prin conjuncţie se prezintă, în fond, drept o propoziţie subordonată eliptică. Astfel, în propoziţia *...şi ea răsufla adînc, **deşi** încet.* (M. Eminescu), partea de propoziţie *deşi încet* echivalează cu propoziţia: *deşi răsufla încet.*

Propoziţia secundară introdusă printr-o conjuncţie subordonatoare poate depinde nu numai de o formă verbală predicativă (personală), ci şi de una nepredicativă (gerunziu, infinitiv, participiu, supin):

***Văzînd** eu **că** mi-am aprins paie în cap cu asta, am şterpelit-o de-acasă...* (I. Creangă)

În unele cazuri, rare însă, conjuncţia poate apărea şi în componenţa propoziţiilor independente (***De** s-ar face dealul vale. **Că** bine zici, cumătră!*).

Astfel de propoziţii optative cu conjuncţia la început pot apărea şi ca propoziţii principale în cadrul unei fraze:

***De**-ar mai veni vara **să** se mai joace şi pe-afară...* (I. Creangă)

O propoziţie independentă poate începe prin conjuncţia *că* atunci cînd urmează după o interjecţie (*Of! Că rău am păţit-o!*).

La început de propoziţie este folosită adesea şi conjuncţia coordonatoare *şi*, stabilind legătura cu cele spuse anterior *(Şi unde nu începe o ploaie!*).

Conjuncţiile coordonatoare, în primul rînd cele conclusive, pot sta atît la începutul propoziţiei, cît şi la mijlocul ei (***Deci*** *se duce Vasile la Petre.* Dar şi *Se duce* ***deci*** *Vasile la Petre)*.

ROLUL CONJUNCŢIEI ÎN PROPOZIŢIE ŞI ÎN FRAZĂ

Prin actualizarea a două acţiuni, conjuncţiile pot fi puse în raport de cauză şi efect, de instrument şi scop vizat, de condiţie şi posibilitatea de realizare a acţiunii, între ele se pot stabili relaţii temporale, locale, sociative etc.

Deşi, în principiu, raportul respectiv (temporal, cauzal, final, condiţional etc.) decurge din semantica enunţurilor, în majoritatea cazurilor drept indice al raportului apare totuşi conjuncţia. (Comp.: *Spune-i lui Vasile* ***că*** *pleci. — Spune-i lui Vasile* ***dacă*** *pleci*).

Conjuncţia, dacă ne referim la cea subordonatoare, este indicele legăturii dintre verbul-predicat al subordonatei cu verbul-predicat din regentă (mai rar cu altă parte a acesteia). Pronumele şi adverbele cu funcţie de conjuncţii subordonatoare joacă, de regulă, şi rolul de parte a propoziţiei secundare:

Să te duci unde-a dus surdul iapa şi mutul roata. (Folclor)

Spre deosebire de conjuncţiile subordonatoare, cu ajutorul cărora se stabileşte legătura dintre propoziţii eterogene din cadrul frazei, conjuncţiile coordonatoare servesc drept indice al legăturii dintre propoziţii omogene sau dintre părţi de propoziţie omogene (conjuncţia coordonatoare se poate repeta pe lîngă fiecare dintre elementele coordonate):

Hai dă răspuns cucoanei, ***ori*** *aşa,* ***ori*** *aşa...* (I. Creangă)

Nu există deosebire între folosirea conjuncţiei coordonatoare ca element de legătură a propoziţiilor sau a părţilor de propoziţie. Conjuncţia poate lega la fel două substantive-subiecte (*Ion şi Petre cîntă*) şi două verbe-predicate (*Ion cîntă şi dansează*).

Paralel cu conjuncţiile propriu-zise, drept conjuncţii pot fi folosite şi cuvinte autosemantice sau chiar unele grupuri de cuvinte (locuţiuni conjuncţionale). E vorba, în primul rînd, de pronumele relative şi de unele adverbe (*ce, cine, care, cînd, unde, încotro, cum, precum, cît* ş. a.), precum şi de locuţiunile adverbiale însoţite adesea de conjuncţii propriu-zise (*în timp ce, drept aceea, prin urmare, precum şi, numai că, în consecinţă, în caz* etc.). Prin unităţile lexicale autosemantice din componenţa locuţiunilor conjuncţionale se „numeşte“ de fapt raportul ce se stabileşte între propoziţiile din frază. Astfel, locuţiunile conjuncţionale *prin urmare, în consecinţă, în concluzie* ş. a. indică în mod direct că e vorba de relaţii conclusive, locuţiunile *în timp ce, în vreme ce, îndată ce, atunci cînd* — că e vorba de relaţii temporale, iar locuţiunile *din cauză că, din pricină că, pe motiv că, sub pretext că* ş. a. — că e vorba de relaţii cauzale.

CLASIFICAREA CONJUNCŢIILOR DUPĂ FORMĂ

Conjuncţiile se deosebesc între ele din punctul de vedere al structurii morfematice.

Conjuncţiile propriu-zise (din numărul acestora fac parte conjuncţiile moştenite din latină sau cele formate pe teren românesc, dar care nu mai

păstrează legătura cu unităţile lexicale de la care s-au format) se împart în două subclase: **conjuncţii simple** şi **conjuncţii compuse**.

În afară de acestea, cu funcţie de conjuncţie se întrebuinţează unele pronume şi adverbe, precum şi unele îmbinări de cuvinte (construcţii) numite locuţiuni conjuncţionale.

Conjuncţiile simple sînt formate, de cele mai multe ori, dintr-un singur element lexical neanalizabil, acesta avînd aspectul unui cuvînt independent şi constînd, în majoritatea cazurilor, dintr-o singură silabă (*că, or, ori, şi, ba, dar, iar, sau, ci, de, fie, cît, cum, dacă, pînă* ş. a.).

Notă. Nu trebuie confundate conjuncţia neaoşă *ori*, sinonimă cu *sau*, şi conjuncţia neologică *or* „de altfel". Să nu se confunde de asemenea conjuncţia *iar* cu adverbul *iar(ă)*.

Unii cercetători includ printre conjuncţiile simple şi fosta conjuncţie *să,* actualmente element component al formei de conjunctiv, morfem distinctiv al acestui mod, marca lui morfologică, considerînd în mod nejustificat că acest element este folosit drept mijloc cu ajutorul căruia se leagă o propoziţie subordonată de cea regentă. Comp.: *...doar nu eram eu aşa de prost* ***să*** *nu înţeleg atîta lucru.* (I. Creangă)

De fapt, în asemenea cazuri subordonata cu predicatul la conjunctiv se leagă de predicatul regentei prin simplă juxtapunere (în afară de cazurile cînd nu apar anumite cuvinte conjunctive — prepoziţii, pronume, adverbe: *ca, pentru ca, fără, ce, după ce, cum, unde, cînd* etc.), care se plasează înaintea predicatului la modul conjunctiv. Faptul produce impresia eronată că morfemul conjunctival *să* ar forma împreună cu conjuncţia dată o conjuncţie compusă de tipul *ca să, de să, şi să, nici să, ori să* ş. a., deşi despre conjuncţii compuse în asemenea cazuri se poate vorbi doar în mod convenţional.

Conjuncţiile compuse sînt formate din două sau mai multe elemente: *ci şi, dar şi, fie că, încît şi* ş. a. Sînt considerate compuse conjuncţiile în care părţile componente se simt ca elemente distincte indiferent dacă se scriu izolat sau împreună. Sub aspect ortografic trebuie să se ţină seama că se scriu într-un singur cuvînt conjuncţiile compuse *aşadar, decît, deoarece, deşi, fiindcă*.

Atunci cînd elementele componente s-au sudat astfel încît nu pot fi recunoscute ca nişte cuvinte aparte, conjuncţiile sînt trecute la subclasa celor simple: *dacă (<de că), căci (<că ce), deci (<de aci)*.

Cuvintele conjunctive şi locuţiunile conjuncţionale. Cuvinte conjunctive sînt pronumele (respectiv adjectivele) relative, precum şi unele adverbe, numite şi ele relative, care îndeplinesc concomitent rol de parte de propoziţie în subordonată.

Locuţiunile conjuncţionale sînt alcătuite din cuvinte autosemantice (adverbe, verbe, adjective, pronume, substantive, cu sau fără prepoziţii), însoţite de regulă de conjuncţii propriu-zise: *drept aceea, în timp ce, dat fiind că, prin urmare, numai că, cît şi, precum şi, aşa că, care va să zică, din cauză că, de ciudă că, în caz că, sub motiv că, chit că, măcar de, fără ca, pe măsură ce, sub pretext că, din moment ce* ş. a.

De fapt, drept element de legătură între propoziţii serveşte conjuncţia propriu-zisă, iar uneori cuvîntul conjunctiv din componenţa locuţiunilor conjuncţionale. Celelalte elemente precizează raportul ce se stabileşte între enunţurile îmbinate.

CLASIFICAREA CONJUNCŢIILOR DUPĂ FUNCŢIE

Numeroasele raporturi dintre enunţurile îmbinate sau dintre părţi ale acestora sînt de două categorii: raporturi dintre elemente omogene coordonate între ele şi raporturi dintre elemente neomogene subordonate unul altuia. Respectiv se disting două clase de conjuncţii — **coordonatoare** şi **subordonatoare**, care la rîndul lor se împart în subclase. Din cadrul acestor subclase fac parte şi locuţiunile conjuncţionale.

CONJUNCŢIILE COORDONATOARE

Există cîteva subclase de conjuncţii coordonatoare.

Conjuncţiile copulative *(şi, precum şi, nici)* leagă între ele părţi de propoziţie omogene sau propoziţii independente, indicînd ideea de asociere, reunire de obiecte, acţiuni, calităţi.

Cea mai răspîndită conjuncţie copulativă este *şi*. La unele părţi omogene de propoziţie conjuncţia *şi* apare adesea însoţită de prepoziţia *cu* (*iedul cel mare şi cu cel mijlociu*). Prepoziţia *cu* capătă valoare asemănătoare cu cea a conjuncţiei *şi*, putînd chiar s-o substituie (*iedul cel mare cu cel mijlociu*).

În propoziţiile negative cu valoare copulativă apare conjuncţia *nici* (*n-a venit Ion, nici Vasile*).

Conjuncţiile copulative *şi*, *nici* pot fi repetate pe lîngă fiecare propoziţie sau parte de propoziţie:

Nici *mi-i foame,* ***nici*** *mi-i sete,* ***nici*** *mi-i dor de iarbă verde.* (Mioriţa)

Scoală-te că am găsit ***şi*** *secure,* ***şi*** *frînghie,* ***şi*** *sfredel.* (I. Creangă)

Conjuncţia copulativă *şi* poate avea cuvinte corelative în altă propoziţie. În asemenea cazuri *şi* apare însoţit de conjuncţia *ci* sau *dar* (*nu numai..., ci şi; nu numai că..., dar şi*):

Vasile ***nu numai că*** *va veni la şedinţă,* ***dar şi*** *va ţine o cuvîntare.*

Conjuncţiile disjunctive exprimă ideea de disjuncţie, de excludere reciprocă a obiectelor, calităţilor, acţiunilor numite de propoziţiile sau de părţile de propoziţie unite cu ajutorul lor. Cele mai răspîndite sînt: *sau, ori, fie.*

Conjuncţia disjunctivă poate lega două propoziţii cu acelaşi predicat, într-un caz acesta fiind pozitiv, iar în altul — negativ.

În asemenea situaţii propoziţia negativă poate fi prezentată doar prin adverbul negativ *nu* sau *ba*, care se leagă de propoziţia precedentă printr-o conjuncţie disjunctivă:

Ne observa de dormim ***ori*** *ba.* (M. Eminescu)

Va fi fost aşa ***ori*** *nu, unul Dumnezeu ştie...* (Z. Arbore)

Conjuncţia disjunctivă poate fi repetată înaintea fiecărei propoziţii sau părţi de propoziţie aflate în raporturile corespunzătoare:

Ori *oi izbuti,* ***ori*** *nu, dar îţi făgăduiesc...* (I. Creangă)

Pentru redarea raporturilor disjunctive se folosesc şi adverbele repetate (*ba..., ba; cînd..., cînd; acum..., acum; aci..., aci*). Datorită sensului şi folosirii lor în pereche, ele mai sînt numite conjuncţii alternative.

Conjuncţiile *ori, sau* sînt folosite deseori înaintea unor apoziţii:

Candelabrul, ***sau lustra****, atîrna deasupra capului nostru.* (M. Eminescu)

Conjuncţiile adversative leagă propoziţiile sau părţile de propoziţie între care, din punct de vedere semantic, se stabilesc raporturi de opoziţie. Cele mai răspîndite sînt *ci, dar, iar, însă, or*.

Notă. În vorbirea neîngrijită în loc de conjuncţia adversativă *dar* se foloseşte adesea varianta ei trunchiată *da*, care echivalează cu *iar* din exprimarea literară.

Conjuncţiile conclusive leagă între ele propoziţii dintre care una exprimă urmarea, concluzia ce decurge din cealaltă. Ele sînt doar cîteva: *deci, dar, aşadar(ă)*.

Una din trăsăturile specifice ale conjuncţiei conclusive constă în faptul că ea poate fi folosită nu numai la începutul propoziţiei, ci şi la mijlocul ei:

*Acum, **dară,** fă bine de înapoieşte un leu tovarăşului dumitale*. (I. Creangă)

Notă. De fapt, conjuncţiile conclusive se apropie de aşa-numitele cuvinte incidente — de regulă adverbe — care atribuie propoziţiei anumite nuanţe de sens:

*Vasile, **totuşi,** nu s-a lăsat bătut.*

***În cele din urmă,** s-au convins că e aşa.*

CONJUNCŢIILE SUBORDONATOARE

Conjuncţiile date servesc pentru a indica numeroase raporturi de subordonare dintre două forme verbale personale (*Scrie că va veni; Va veni, dacă va avea timp*).

Conjuncţiile (respectiv locuţiunile conjuncţionale) subordonatoare după raporturile de subordonare pe care le exprimă se împart în două subclase:

Conjuncţii subordonatoare necircumstanţiale, cu ajutorul cărora se leagă de propoziţia regentă subordonatele subiective, predicative, atributive, completive (*că, dacă, ce, de, cum* ş. a.):

*Spune-le **că** am plecat.*

***Ce**-a fost verde s-a uscat, **ce**-a fost dulce s-a mîncat.* (Folclor)

*Lumea-i **cum** este... şi ca dînsa sîntem noi.* (M. Eminescu)

*Vezi **dacă** au venit toţi.*

Conjuncţii subordonatoare circumstanţiale, care leagă de regentă propoziţiile circumstanţiale de loc, de timp, de mod, finale, cauzale, condiţionale, concesive, consecutive, relaţionale etc., fiind totodată un indice al raporturilor circumstanţiale respective. Cele mai cunoscute sînt *unde, cînd, cum, deoarece, fiindcă, dacă, deşi, de, căci* ş. a.

*Nu-l vezi că-i o tigoare de băiet, cobăit şi leneş, **de** n-are pereche... **Cum** îl scoli, cere de mîncare.* (I. Creangă)

Pentru exprimarea raporturilor de subordonare dintre două forme verbale predicative (adică dintre două propoziţii) sînt folosite pe larg şi diferite locuţiuni conjuncţionale şi cuvinte conjunctive.

***De vreme ce** este aşa, iată făgăduiesc a nu iubi niciodată.* (C. Negruzzi)

Afinitatea dintre propoziţiile subordonate şi părţile de propoziţie face posibilă realizarea cu ajutorul unor prepoziţii a legăturii subordonatelor cu regenta. De fapt, prepoziţiile se întrebuinţează mai ales pe lîngă cuvintele conjunctive şi cuvintele autosemantice din componenţa locuţiunilor conjuncţionale (*pe unde, de unde, pînă unde, de cînd, pe cînd, pe lîngă faptul că, din care cauză, în legătură cu făptul că, ca şi cînd, ca şi cum, de vreme ce, din motivul că, fără ca, după ce, în timp ce, după cum, pe cît, pe măsură ce* ş. a.).

CONJUNCŢII CORELATIVE

Conjuncţia care introduce o propoziţie în frază poate avea un element corelativ în propoziţia regentă, subliniind în mod deosebit raportul dintre propoziţii.

În cadrul legăturii prin coordonare formează perechi acele elemente conjunctive (conjuncţii, adverbe) care exprimă raporturi disjunctive şi copulative: *ba..., ba; acum..., acum; cînd..., cînd; nici..., nici; sau..., sau; ori..., ori; fie..., fie* ş. a. Ele pot lega atît propoziţii, cît şi părţi de propoziţie.

Nici *usturoi n-a mîncat,* ***nici*** *gura nu-i miroase.* (Proverb)

Tot mă amînai ***ba*** *azi,* ***ba*** *mîine.* (M. Eminescu)

Uneori drept corelativ al conjuncţiei coordonatoare apare un alt element decît conjuncţia respectivă (*nu numai..., ci şi; atît..., cît şi; nu numai că..., dar şi; nu numai..., dar nici* ş. a.).

El ***nu numai că*** *nu ştia,* ***dar nici că*** *voia să ştie la ce trăieşte.* (M. Eminescu)

Notă. În cazul repetării conjuncţiei, prin virgulă se izolează a doua şi următoarele propoziţii:
Cînd *o salcie pletoasă lin pe baltă se coboară,*
Cînd *o mreană saltă-n aer după-o viespe sprinteoară...* (V. Alecsandri)
Nici *pe dracul să-l vezi,* ***nici*** *cruce să-ţi faci.* (Proverb)
În cazul părţilor de propoziţie omogene, virgula se pune înaintea conjuncţiei repetate cu excepţia primei utilizări:
Noi am rupt-o cu trecutul ***fie*** *ca limbă,* ***fie*** *ca idee,* ***fie*** *ca mod de a privi şi a cugeta.* (M. Eminescu)

În cadrul legăturii prin subordonare conjuncţiile subordonatoare formează perechi fie prin repetarea aceleiaşi conjuncţii, fie prin folosirea altor cuvinte corelative (dar mai rar decît în cazul coordonării). Apar mai des repetate conjuncţiile şi locuţiunile conjuncţionale *de ce..., de ce; cum..., cum; cu cît..., cu cît* ş. a.

De ce *mergeau înainte,* ***de ce*** *lui Harap Alb i se tulburau minţile.* (I. Creangă)

Aici este mai caracteristică folosirea în calitate de corelative a unităţilor lexicale care nu reproduc, nu repetă conjuncţiile respective: *atît..., încît; aşa de..., încît; într-atît(a)..., încît; cu cît..., cu atît; aşa..., precum; acolo..., unde; cu toate că..., totuşi; de aceea..., pentru că; de cîte ori..., de atîtea ori; pe cît..., pe atît* ş. a.

Cu cît *căciula era mai mare,* ***cu atît*** *omul era mai însemnat...* (A. Russo)

Unde *nu te gîndeşti,* ***acolo-l*** *găseşti.* (V. Alecsandri)

Elementul corelativ al conjuncţiei subordonatoare este plasat adesea la sfîrşitul regentei, făcînd astfel un tot întreg cu conjuncţia (respectiv cu locuţiunea conjuncţională sau cuvîntul conjunctiv) prin care începe subordonata. Drept rezultat apar locuţiuni conjuncţionale de tipul *astfel încît, aşa încît, atît(a) cît, aşa cum, îndată ce, întocmai cum* ş. a.

CONJUNCŢII CU VALORI MULTIPLE

Unele conjuncţii sau locuţiuni conjuncţionale sînt folosite pentru exprimarea mai multor feluri de raporturi între propoziţii. Acest lucru se explică prin faptul că natura raportului depinde nu atît de elementul conjunctiv, cît de sensurile propoziţiilor unite în frază.

Dintre conjuncţiile cu multe valori fac parte *că, dacă, de, şi, dar, iar*. De

exemplu, conjuncţia *că* serveşte pentru redarea raporturilor subordonatoare subiective, predicative, completive directe sau indirecte, atributive, cauzale, consecutive, concesive. Prin mijlocirea conjuncţiei *şi* se stabilesc raporturi coordonatoare copulative, adversative, conclusive ş. a. m. d.

LEGĂTURA CONJUNCŢIEI CU ALTE PĂRŢI DE VORBIRE

Conjuncţia, după cum s-a subliniat mai sus, are tangenţă cu alte părţi de vorbire şi, în primul rînd, cu prepoziţia. Aceasta din urmă intră ca parte componentă în numeroase locuţiuni conjuncţionale, se foloseşte pe lîngă cuvintele conjunctive, precizînd caracterul raporturilor dintre enunţurile ce se află în diferite raporturi între ele. Mai mult chiar, unitatea lexicală *pînă* este atît prepoziţie, cît şi conjuncţie (comp.: *Ion lucrează **pînă** sîmbătă — Ion lucrează **pînă** vine Vasile*).

Legătura conjuncţiei cu adverbul, cu pronumele, cu substantivul şi chiar cu verbul este demonstrată de folosirea acestor părţi de vorbire în componenţa cuvintelor conjunctive şi a locuţiunilor conjuncţionale. Cu ajutorul lor fie că e numit direct raportul dintre propoziţii în frază, fie că, îndeplinind concomitent rol de parte de propoziţie, pe de o parte, în secundară, iar, pe de alta, în regentă, se face legătura între două verbe şi, respectiv, între două propoziţii.

Interjecţia

Interjecţia este partea de vorbire neflexibilă care exprimă senzaţii, sentimente, manifestări de voinţă sau care imită diverse sunete şi zgomote din lumea înconjurătoare.

Interjecţiile sînt cuvinte de tip special ce se deosebesc atît de părţile de vorbire autosemantice (substantive, adjective, verbe ş. a.) care denumesc noţiuni propriu-zise (obiecte, însuşiri, acţiuni etc.), cît şi de instrumentele gramaticale (prepoziţii şi conjuncţii) ce exprimă raporturile dintre noţiuni. Ele pot să echivaleze deseori cu o propoziţie întreagă. Interjecţiile nu au conţinut noţional. Ele nu denumesc, ci redau direct diferite emoţii, sentimente, impulsuri de voinţă ale vorbitorului sau zgomote din natură. Sensul lor se conturează numai în situaţia în care apar, adică este întregit de context, de intonaţia specială cu care sînt rostite. Adesea rostirea lor este însoţită şi de anumite gesturi (de mişcări ale feţei, mîinilor), deoarece ele singure nu sînt apte să exprime pe deplin starea fizică sau psihică a vorbitorului. Cu toate acestea, în condiţii specifice, interjecţiile pot să transmită o informaţie mult mai bogată decît un cuvînt obişnuit sau chiar decît o propoziţie întreagă. Iată un exemplu edificator:

... opreşte calul şi strigă cît îl ţine gura ameninţînd cu nagaica:

— ***Ă-ă-ă! Hai, hai!*** (I. Druţă)

Şi din punct de vedere morfologic, interjecţiile diferă de celelalte cuvinte. Ele sînt amorfe, adică nu se schimbă după gen, număr, caz, mod ş. a. m. d. Excepţie face interjecţia *haide*, care, fiind folosită cu valoare de predicat, a fost simţită ca verb şi a dezvoltat unele desinenţe verbale, astfel încît are forme speciale pentru persoana I şi a II-a plural: *haidem! haideţi!*

Schimbările de formă, cum ar fi durata unui sunet (*ura-a-a, bre-e-e, zvîr-r-r*) sau repetările (de tipul *măi, măi; hai, hai; bre, bre*) nu pot fi considerate drept modificări morfologice regulate, întrucît apar doar ocazional.

Interjecţiile se caracterizează printr-o mulţime de variante în care apar (*aoleu, aleu, văleu, alei; ţîşti, ţuşti, huşti; ha-ha-ha, hi-hi-hi, ho-ho-ho, he-he-he*). Uneori în componenţa lor pot apărea sunete sau grupări de sunete neobişnuite sistemului fonetic al limbii (de pildă, *r* silabic în *brrr* sau grupele *ptru, ptiu*). Din cauza aceasta în scris ele sînt redate doar cu aproximaţie.

Sensurile interjecţiilor se precizează doar în situaţiile contextuale în care sînt plasate şi de care sînt dependente (mai mult decît alte cuvinte).

Interjecţiile apar totdeauna cu valori afective, pe care le redau mai nuanţat decît cuvintele obişnuite. Ele aparţin de fapt mesajului vorbit, în textul scris fiind doar mărci ale oralităţii şi apărînd exclusiv în stilul beletristic, în vorbirea

populară şi familiară. Frecvenţa interjecţiilor într-un text este deci un indice al expresivităţii şi al oralităţii acestuia.

Unele interjecţii servesc drept bază pentru formarea unor părţi de vorbire flexibile (comp.: *of> oft, oftat, a ofta; vai > vaiet, a se văita; poc > a pocni, pocnit, pocnet* ş. a.) sau se includ în componenţa unor unităţi frazeologice (*vai şi amar; cu chiu, cu vai; aoleu şi vai de mine*).

CLASIFICAREA INTERJECŢIILOR DUPĂ MODUL DE FORMARE ŞI DUPĂ ORIGINE

După modul de formare şi originea lor interjecţiile se împart în două clase mari: **interjecţii primare** şi **interjecţii secundare**, provenite din alte părţi de vorbire.

Interjecţiile primare sînt de fapt interjecţii propriu-zise. Ele se utilizează în vorbire numai ca interjecţii. După structura morfematică se clasifică în interjecţii simple şi compuse.

Interjecţiile simple sînt alcătuite dintr-un singur component, fiind divizate în:

a) interjecţii alcătuite dintr-o singură vocală: *A! O! E! I! Î! Ă! U!*

***O**, tînăr sîn de mamă,*
Tu, graiul meu etern! (Gr. Vieru)

***A**, dacă-aş zvîcni atunce / Spre stele, / S-ar smulge şi viţa de vie / Cu tălpile mele.* (Gr. Vieru)

b) interjecţii alcătuite dintr-un diftong: *Au! Ei! Ia! Iu! Ui!* ş. a.

***Ei, ei!** acum groapa este gata, zise Sfînta Duminică.* (I. Creangă)

c) interjecţii alcătuite dintr-o vocală şi o consoană: *Ah! Of! Ho! He! Hă! Aş! Uf! Eh!* etc.

***Ah** şi **of,** Ionuţ, se tîngui comisoaia...* (M. Sadoveanu)

d) interjecţii bisilabice: *Aha! Aho! Uha! Oho! Elei! Ehe! Ehei! Cealǎ! Hăisa!* etc.

***Aha!** Ia acu i-am găsit locul, zice ea în gîndul său.* (I. Creangă)

Interjecţiile compuse sînt alcătuite din două sau mai multe componente: *balanga-langa! cioca-boca! cîr-mîr! gogîlţ-gogîlţ! hodoronc-tronc! he-he-he! lipa-lipa! pif-paf-puf! şu-şu-şu! tic-tac! teleap-teleap! tronca-bonca! trosc-pleosc! ţiric-ţiric! hop-şa!* etc.

*De inima căruţei atîrnau păcorniţa cu feleştiocul şi posteuca, care se izbeau una de alta şi făceau: **tronca-tronca! tronca-tronca!*** (I. Creangă)

*... surugiii plesneau din bice... şi roatele sfîrîiau din nou **balanga-langa-langa-langa**.* (Al. Macedonski)

Tot în clasa acestora trebuie incluse şi interjecţiile simple repetate: *of, of! ei, ei! hei! hei! cirip-cirip! cling-cling! cuţu-cuţu! mu-mu!* etc.

Interjecţiile secundare (provenite din alte părţi de vorbire) sînt destul de productive, căci diferite cuvinte şi îmbinări de cuvinte, datorită unei întrebuinţări foarte frecvente, îşi pierd sensul lexical de bază, capătă o valoare afectivă şi devin interjecţii.

Cu valoare de interjecţie pot fi folosite atît cuvinte separate şi îmbinări de cuvinte, cît şi propoziţii întregi.

Astfel, pot deveni interjecţii unele substantive (*Doamne! păcat! ajutor! ruşine! halal! foc! Dumnezeule! amar! mamă, măiculiţă! pojar! frate! soră!* etc.), verbe la

imperativ (*auzi! vezi! taci! las! uite! stai! poftim!* ş. a.), adjective (*sărăcan,* cu variantele: *aracan, arăcan, ăracan, îracan* ş. a.), adverbe (*aş* cu variantele: *aşa! aşi!, unde, aiurea*), conjuncţii (*dar! dacă!* ş. a.).

Pot îndeplini funcţia de interjecţii şi unele grupuri de cuvinte însoţite sau nu de interjecţii propriu-zise: *aracan de mine şi de mine! aoleu şi vai de mine! măi al dracului! măi al naibii! Doamne sfinte şi părinte! apoi iaca! apoi dă! ia păcate! da de unde! halal de voi! vai şi amar! ia nevoie! of şi văleu! ptiu comedie! of Doamne! dragă Doamne! maică măiculiţă! ei drace!* ş. a.

S-au specializat cu valoare interjecţională şi o serie de propoziţii: *Acu-i acu! Aici e aici! Auzi colo! Dă-o dracului! Doamne iartă-mă! Ca să vezi! Las-o naibii! Na-ţi-o bună! Nu mai spune! Ian cată, bre! Ia te uită! Ce spui!* ş. a.

Afară de aceasta, numărul interjecţiilor sporeşte în mod considerabil şi pe baza împrumuturilor din alte limbi: slavă (*bogdaproste! na!*), turco-tătară (*aferim! aman!, bre! carnaxi! hai! hareci! halal!*), francezo-italiană (*adio! alo! aport! basta! bravo! vivat! mersi! pardon! salve!*), greacă (*amin! aleluia! varda! evrica! chiraleisa! osana!*), germană (*caput! ţal! ţuruc! fain!* ş. a.).

CLASIFICAREA INTERJECŢIILOR DUPĂ SENS

După sensul lor interjecţiile se împart în trei clase mari.

I. Interjecţii emoţionale ce redau o senzaţie fizică sau o stare sufletească. Cu ajutorul lor exteriorizăm senzaţii şi sentimente de tot felul: durere, nemulţumire, teamă, supărare, necaz, regret, mirare, satisfacţie, admiraţie, entuziasm ş. a. (*ah!, of!, vai!, aoleu!, ei!, na!, brrr!, hei!, o!, oho!, bre!, ura!, bravo!*).

Interjecţiile emoţionale sînt, de regulă, poliexpresive, un rol hotărîtor jucînd intonaţia cu care sînt rostite.

Aceeaşi interjecţie, folosită în diverse contexte şi intonată diferit, poate exprima sentimente variate, uneori chiar opuse ca mesaj. Astfel, interjecţia *ah*! poate să exprime:

— admiraţie:

Ah, *ce livadă frumoasă şi bogată!* (I. Druţă)

— încîntare:

Ah! *e-atît de albă noaptea parc-ar fi căzut zăpadă.* (M. Eminescu)

— nostalgie:

Ah! *unde-i vremea ceea, cînd eu cercam un vad / Să ies în lumea largă.* (M. Eminescu)

— durere:

Ah! *ce foc simt că mă arde,... strigă bolnavul...* (C. Negruzzi)

— dorinţă:

Ah! *ce fioros de dulce pe buza ta cuvîntu-i.* (M. Eminescu)

— necaz:

Ah! *De cîte ori voit-am ca să spînzur lira-n cui.* (M. Eminescu)

— stare sufletească:

Ah, *mamă, tu! Ce slabă eşti.* (G. Coşbuc)

— satisfacţie:
Ah! *bun somn am dormit.* (M. Sadoveanu)

— părere de rău:
Ah! *cui i-ar fi trecut prin gînd*
Şi-ar fi crezut vreodată
Că mulţi lipsi-vor în curînd
Din mîndra noastră ceată. (V. Alecsandri)

Interjecţia *a!* poate exprima bucuria, supărarea, regretul; *ei!* — mirarea, nerăbdarea, regretul; *aoleu!* — durerea, spaima, surprinderea, admiraţia; *vai!* — durerea, oboseala, teama, spaima, deznădejdea, amărăciunea, regretul, nostalgia; *of!* — durerea, nemulţumirea, amărăciunea, nerăbdarea etc.

II. Interjecţii care redau manifestarea unei voinţe sau dorinţe şi care sînt mai puţin numeroase. Avînd un sens apropiat de cel al imperativului sau al vocativului, ele servesc pentru semnalizarea unor acte de voinţă: adresări, rugăminţi, porunci, îndemnuri (*alo!, fa!, măi!, hai!, haide!, ia!, na!, hei!, stop!, tiva!, paşol!, aho!, ho!*).

Trebuie menţionat că nu totdeauna se poate trage o linie netă de demarcaţie între interjecţiile emoţionale şi cele care redau manifestarea unei voinţe sau dorinţe. Aceeaşi interjecţie poate exterioriza atît stări psihice emoţionale, cît şi voliţionale (*măi*, de exemplu, poate avea valoare de adresare, dar poate exprima şi uimirea (mai ales cînd e repetat de două-trei ori).

III. Onomatopee sau cuvinte imitative, care constituie clasa cea mai numeroasă de interjecţii. Cu ajutorul lor sînt redate cu aproximaţie diverse sunete şi zgomote din natură (*bang!, poc!, bîldîbîc!, vîj!, gîl-gîl!, dang!, jap!, zbîrrr!, zdrong!, zdup!, clanc!, clang!, cling!, pleosc!, scîrţ!, tic-tac!, tronc!, trop-trop!, trosc!, ştiobîlc!, hodoronc!, huştiuliuc!, cioc!*), sunete şi zgomote emise de animale, păsări, insecte (*ham!, behehe!, groh!, guiţ!, coviţ!, cotcodac!, cucu!, cucurigu!, cîr!, mac!, miau!, mehehe!, mor!, mîr-mîr!, oac!, piu-piu!, pu-pu!, schelălău!, ţîr-ţîr!*), sunete şi zgomote produse de om (*gogîlţ!, sfor-sfor!, hapciu!, hîc!, ic!*).

FUNCŢIA SINTACTICĂ A INTERJECŢIILOR

Interjecţiile, în primul rînd cele emoţionale, nu sînt legate gramatical cu alte cuvinte din propoziţie, singure ţinînd de fapt locul unor propoziţii. Numai cuvintele onomatopeice pot apărea ca parte de propoziţie (celelalte doar cînd se substantivează).

Interjecţiile întrebuinţate ca părţi de propoziţie îşi pierd într-o oarecare măsură caracterul emotiv.

Cea mai frecventă funcţie sintactică a interjecţiei este aceea de predicat. În această funcţie pot fi mai ales:

a) interjecţiile care exprimă un îndemn, o poruncă sau o comandă, al căror sens se apropie de cel al imperativului: *aho!, cea!, hai!, hăis!, hi!, ho!, marş!, na!, nani!, paşol!, pst!, sst!, stop!, tiva!* etc.

Aho! *car nebun,* ***aho!*** *Cînd te-oi încărca zdravăn cu saci de la moară..., atunci să mergi aşa.* (I. Creangă)

Pst! *— i-auzi, vorbi Lizuca, înălţînd un deget.* (M. Sadoveanu)

Hai *să valsăm, iubito, hohotind.* (G. Bacovia)

b) interjecţiile de adresare, care solicită atenţia interlocutorului: *ia, iacă, iată, uite, vezi* etc.

Da frate mai ai? — Am. ***Iaca,*** *ţîncu ista de soră.* (M. Sadoveanu)

Uite, *grauri pe luncă, / Veseli, fericiţi ce sînt!* (G. Coşbuc)

Ei, vezi, *mă rog, ce nătărău.* (Al. Donici)

c) interjecţiile-onomatopee care reproduc diferite sunete şi zgomote: *bîldîbîc!, huştiuliuc!, pîc!, poc!, pleosc!, scîrţ! ştiobîlc!, tranc!, tronc!, trosc!, vîjj!, zvîrr!* etc.

Pupăza ***zbrr!*** *pe-o dugheană.* (I. Creangă)

Şi numai ***huştiuliuc!*** *în jos şi* ***ştiobîlc!*** *în fundul fîntînii.* (I. Creangă)

Băiatul s-a ferit repede-n lături şi o dată ***bîldîbîc!*** *şi* ***zdrong!*** (I. L. Caragiale)

d) interjecţiile care redau repeziciunea unei acţiuni: *haţ!, hîţ!, hîrşti!, ţuşti!, jap!, zvîc*!

Eu atunci ***haţ!*** *de sumanul moşneagului.* (I. Creangă)

Duminicile bîzîiam la strană şi ***hîrşti!*** *cîte un colac.* (I. Creangă)

Ajunge la el şi ***jap!*** *încă una.*

Notă. Cuvintele onomatopee şi interjecţiile care redau repeziciunea unei acţiuni sînt urmate adesea de un verb ce exprimă acţiunea la care se referă şi interjecţia. De exemplu:

Şi cum ospăta el, ***ţîşti! cade*** *fără de sine în groapa cu jăratic.* (I. Creangă)

Şi calul, ***ţîşti! sare*** *de trei stînjeni.* (B. Delavrancea)

În asemenea situaţii interjecţia are numai valoare stilistică, nu şi funcţie sintactică. Ca însoţitoare a predicatului verbal, ea serveşte numai pentru a reproduce zgomotul sau pentru a arăta repeziciunea acţiunii.

Comportîndu-se ca un verb, interjecţiile cu funcţie de predicat cer o complinire sintactică. În poziţie de termen regent ele pot avea:

a) complement sau subordonată completivă:

Şi nici una, nici două, ***haţ!*** *pe ied de gît.* (I. Creangă)

Şi ***zvîrr!*** *cu pravila cea mare după călugări.* (I. Creangă)

Vai, *ce-ntuneric s-a făcut.* (V. Alecsandri)

b) complement circumstanţial sau subordonată circumstanţială:

Eu, grăbit, ***ţîşti*** *dincolo într-un picior.* (B. Delavrancea)

Hai *mai iute, că nu-i chip altfel.* (C. Hogaş)

După unele interjecţii pot apărea dative posesive:

Na-ţi *bani în locul grîului...* (I. Creangă)

Iată-ţi *viitorul.*

La fel pot ocupa poziţia de dublu regent, dacă acesta este o interjecţie care exprimă un îndemn sau o poruncă (cu sens apropiat de cel al imperativului):

Eu aşa am bătut găina şi ***iacătă-o*** *cum se ouă.* (I. Creangă)

În afară de predicat, interjecţiile îndeplinesc şi funcţiile sintactice de:

— subiect:

S-auzea cîte un ***jart, trosc, pleosc, aoleu!*** (B. Şt. Delavrancea)

— nume predicativ:

Sărim şi noi/şi turcii sar/Şi-i moartea-n şanţ/e ***vai şi amar.*** (G. Coşbuc)

— atribut:

Se auziră strigătele, de astă dată răzleţite, ***hăp! hăp!*** (M. Preda)

— complement direct:

Cloşca cum l-a văzut a început să strige ***cîrr! clonc! clonc.*** (I. G. Sbiera)

Nu zice ***hop!*** *pînă n-ai sărit.* (Folclor)

Notă. Interjecţiile cu funcţia de complement direct apar în propoziţii cu predicatul exprimat prin verb tranzitiv la diateza activă. Ele nu trebuie confundate cu cele cu funcţia de subiect care determină, de regulă, un verb reflexiv impersonal. De ex.: ... *Se aude alături în livada de pruni:* ***lip-lip! lip-lip!*** (I. Al. Brătescu-Voineşti)

— complement circumstanţial:

Şi ***gogîlţ, gogîlţ, gogîlţ,*** *îi mergeau sarmalele întregi pe gît.* (I. Creangă)

Şi odată pornesc ei, ***teleap, teleap, teleap!*** (I. Creangă)

Interjecţiile echivalează cîteodată cu o propoziţie (independentă sau mai rar subordonată):

Na! *c-am stins focul şi am uitat să-mi aprind luleaua.* (I. Creangă)

Propoziţiile, exprimate prin interjecţii, se leagă de restul frazei fie prin juxtapunere, fie cu ajutorul conjuncţiilor:

Iată *vine nunta-ntreagă — vornicel e-un grierel.* (M. Eminescu)

Bocăneşte el cît bocăneşte, ***cînd pîrr!*** *Cade copacul peste car.* (I. Creangă)

Interjecţia din al doilea exemplu îndeplineşte funcţia de propoziţie subordonată circumstanţială şi se leagă de cea principală cu ajutorul elementului de relaţie *cînd*.

Interjecţiile pot apărea la începutul propoziţiei, intercalate într-o propoziţie sau la sfîrşitul acesteia:

Bre, bre, bre, *da multe soiuri de dihănii mai sînt în Ieşi.* (V. Alecsandri)

Tu, ***măi,*** *eşti bun de trăit în pădure cu lupii.* (I. Creangă)

Încalecă pe mine şi ***hai!*** (I. Creangă)

ORTOGRAFIA INTERJECŢIILOR

Se scrie împreună un număr mic de interjecţii, ai căror termeni s-au sudat şi formează o unitate: *behehe, behe, hurup, huhuhu, iacătă, şoşoşo, tralala, tinghilinghi, uiuiu, uliuliu.*

Interjecţiile compuse din două sau mai multe elemente identice şi sinonime sau din elemente care formează o unitate se scriu, de regulă, cu liniuţă de unire: *boca-boca, cioc-cioc, cioca-boca, cra-cra-cra, gogîlţ-gogîlţ, ha-ha-ha, ham-ham, he-he-he, hi-hi-hi, haide-ha, hop-aşa, hopa-ţupa, hodoronc-tronc, iha-ha, teleap-teleap, tic-tac, tronca-tronca, trosc-pleosc, tura-vura, ţiric-ţiric* etc.

Notă. Unele interjecţii repetate, mai ales cînd se rostesc cu pauze între ele, se pot despărţi în scris şi prin virgule: *boca, boca; lipa, lipa; nani, nani; şontîc, şontîc; şovîlc, sovîlc; tic, tic* etc.

PUNCTUAŢIA INTERJECŢIILOR

Interjecţiile au o intonaţie exclamativă, care poate fi mai înaltă sau mai puţin înaltă, de aceea după interjecţie se pune semnul exclamării sau virgulă, potrivit cu înălţimea intonaţiei:

O, *vin în părul tău bălai/S-anin cununi de stele...* (M. Eminescu)

Ura! *măreţ se-nalţă-n vînt/Stindardul României.* (V. Alecsandri)

De regulă, se pune semnul exclamării după interjecţiile emoţionale ce redau o senzaţie fizică sau o stare sufletească puternică.

Pentru a sublinia în scris intensificarea tonului, după unele interjecţii se pot pune mai multe semne ale exclamării:

Măi!!! *s-a trecut cu şaga, zic eu în gîndul meu...* (I. Creangă)

După interjecţiile predicative se pune întotdeauna semnul exclamării, iar cuvîntul imediat următor se ortografiază cu litera mică:

Şi cînd răcneşte o dată cît se poate, eu ***zvrr!*** *chibriturile din mînă şi* ***ţuşti!*** *la spatele lui Zaharia...* (I. Creangă)

Interjecţiile de adresare *măi, mă, fa, bre* se pot folosi singure sau însoţite de un substantiv la vocativ. Întrebuinţate singure, sînt izolate prin virgulă:

Ia ascultaţi, ***măi****, dar de cînd aţi pus voi stăpînire pe mine.* (I. Creangă)
Dragostea, ***bre****, dragostea, pîrdalnica de dragoste...* (C. Hogaş)

Dacă interjecţia însoţeşte un substantiv la vocativ singur sau cu determinative, atunci se desparte, de regulă, întregul grup prin virgulă:

Măi Zaharie, *nu mai ai tu vreo poştă de cele pe undeva?* (I. Creangă)
Apoi, dă, ***măi nevastă,*** *sîngele apă nu se face.* (I. Creangă)
Staţi, ***bre oameni buni!*** (M. Sadoveanu)

După interjecţiile care exprimă un îndemn sau o poruncă (sens apropiat de cel al imperativului), dacă sînt urmate de un complement sau de o subordonată completivă care le determină, nu se pune nici un semn de punctuaţie:

Hai *la maica de mă cere.* (Folclor)
Na*-vă de cheltuială...* (I. Creangă)
Iată*-ne şi aproape de vîrful codrului.* (I. Creangă)
Iaca *ce-mi scrie frate-meu.* (I. Creangă)

În celelalte cazuri se despart prin virgulă sau prin semnul exclamării, în funcţie de intonaţia lor:

Hai! *cît să-ţi dau pe an, ca să te tocmeşti la mine?* (I. Creangă)
Haide, *luaţi-l de-l daţi norodului.* (C. Negruzzi)
Iată! *Doi vineţi ochi în suflet mă săgeată.* (Şt. O. Iosif)

Interjecţia *ia* urmată de un verb la imperativ sau la conjunctiv nu se desparte de verb:

Ia *acum* ***hai*** *la luptă.* (M. Eminescu)
Ia *să-mi facă Nică Oşlobanu încredinţarea...* (I. Creangă)
Ia *mai strigă, Vasile, cîinii.* (M. Sadoveanu)

Cînd se repetă interjecţii de acelaşi fel, ele se despart prin virgulă sau prin liniuţă, iar după ultima se pune semnul exclamării sau virgulă în funcţie de intonaţia ei: *Boc-boc-boc! Ei, ei! He-he! Ha-ha-ha! Măi, măi, măi! Pu-pu-pup! Pic-pic-pic! Cri-cri-cri! Mac-mac-mac! Tic-tac, tic-tac!* ş. a.

Ei, ei! *toate bune şi frumoase la vremea lor.* (I. Creangă)
Na, na, na, *Măria ta! parcă astă grijă am eu acum?* (I. Creangă)
Pic-pic-pic! Pic-pic-pic!*/Cade-o ploaie pe colnic.* (L. Deleanu)

Sintaxa

NOŢIUNI GENERALE

Luate izolat, cuvintele reprezintă unităţi de limbă cu ajutorul cărora sînt definite obiecte şi fenomene din realitatea înconjurătoare: persoane, lucruri, semne, caracteristici, acţiuni, circumstanţe etc. Privite din punctul acesta de vedere, cuvintele, vocabularul în genere, constituie sistemul nominativ al limbii, proprietăţile cărora sînt prezentate în dicţionare explicative.

Proprietăţile comunicative ale cuvintelor apar atunci cînd acestea din urmã sînt îmbinate între ele (de exemplu: *Elevul scria. Învăţătorul a înmînat cărţi elevilor*). Intrînd în relaţie cu alte cuvinte pentru a constitui unităţi mai mari cu ajutorul cărora vorbitorii comunică între ei, cuvîntul, de regulă, ia altă formă decît cea nominativă, înregistrată în dicţionar. Astfel, dacă ne referim la cuvintele din componenţa celor două propoziţii de mai sus, ele sînt prezentate în dicţionar în formele: *elev*, (a) *scrie*; *învăţător*, (a) *înmîna*, *carte*, *elev*. Forma pe care o capătă cuvîntul în propoziţie, comunică acestuia un sens suplimentar, determinat de funcţia pe care o îndeplineşte în propoziţie. De exemplu, prin forma *scria* se relatează că agentul acţiunii este cineva (pers. a III-a sg.), că acţiunea se desfăşoară în trecut ca reală; iar prin forma *elevilor* se menţionează că e vorba de mai multe persoane cunoscute, că acţiunea se realizează în favoarea lor etc.

În genere sensul cuvîntului (de exemplu, al verbului *a da*) se actualizează anume în îmbinarea lui cu alte cuvinte (comp.: *a da cadouri*, *a da cu vopsea*, *a da peste Vasile*, *a da de piatră* ş. a.).

Forma cuvîntului însă nu este singurul indice al funcţiei lui sintactice. În acelaşi scop se folosesc cuvinte auxiliare, succesiunea cuvintelor în propoziţie, intonaţia.

Proprietatea cuvintelor de a se combina între ele este dictată de semantica acestora. Semantica verbului *a citi*, de exemplu, cere ca el să fie urmat de un substantiv care denumeşte obiectul lecturii. Spunem *citesc o carte* (*o scrisoare*, *o piesă*, *un roman*, *o poezie*, *o istorie*, *o poveste*, *o povestire* etc.) şi nu *citesc un copac* (*un fier*, *un scaun*, *un palton*, *o casă* etc.). Sau, de exemplu, două substantive aranjate într-un mod anumit exprimă un raport de posesie, dacă unul din ele denumeşte obiectul posedat, iar altul posesorul acestuia. Sînt fireşti astfel îmbinările: *cartea elevului*, *pîinea băiatului*, *calul lui Vasile* etc., dar sînt neobişnuite, contravenind firii limbii, îmbinări ca: *băiatul pîinii*, *laptele apei*, *copacul crengii* etc.

Restricţiile combinatorii ale cuvintelor pot fi riguroase sau mai puţin riguroase, aceasta depinde de caracterul raporturilor exprimate de îmbinarea respectivă. Bunăoară, în cazul cînd îmbinările cu verbul *a cînta* (în calitate de

element regent) exprimă raporturi instrumentale, numărul substantivelor, însoţite de o prepoziţie, este relativ redus, limitîndu-se, în fond, la numirile de instrumente muzicale. De exemplu: (*Vasile cîntă la pian* (*la vioară, la cimpoi, la armonică, la trompetă* etc.). Totodată, îmbinările cu acelaşi verb regent, ce exprimă raporturi spaţiale, se pot construi cu un număr impunător de substantive, variate din punct de vedere semantic, însoţite de prepoziţii sau adverbe de loc (*Ion cîntă în stradă (sub copac, la şcoală, acasă, aici, sub pod, în codru, pe scenă, departe, într-o curte, lîngă poartă* etc.).

Unităţile limbii care participă la formarea structurilor sintactice se supun anumitor reguli de îmbinare, constituind sfera **sintagmaticii sintactice**.

Din aceasta reiese una din sarcinile sintaxei — analiza şi stabilirea legităţilor dintre cuvinte sub aspect formal şi semantic, descrierea tipurilor de structuri obţinute prin îmbinarea cuvintelor.

O atenţie deosebită în sintaxă se acordă analizei propoziţiei, aceasta reprezentînd o unitate elementară de redare a unei informaţii încheiate, corelate cu planul temporal, în care-şi realizează potenţele semantico-funcţionale logoforma şi îmbinarea de cuvinte în toată plinătatea lor. Sintaxa are sarcina de a delimita propoziţia, care devine unitate a actului comunicativ datorită predicativităţii, de o îmbinare obişnuită de cuvinte, care nu are statut de unitate comunicativă. A se compara: *a mînca plăcinte* (îmbinare de cuvinte) — *mănîncă plăcinte* (propoziţie).

De fapt, îmbinările reprezintă doar elemente, blocuri de construcţie a unităţilor comunicative (propoziţie, frază). E vorba de structuri de tipul: *a trăi la ţară, cartea elevului, copilărie fericită, casa de sub deal, cîrd de gîşte, evenimentele dintre cele două războaie, rotund la faţă, lat în umeri, pe malul stîng al rîului, fată cu cercei, mireasă cu zestre, sus pe munte, copila moşneagului* etc. Din îmbinările menţionate mai sus se pot obţine unităţi comunicative, cum ar fi: *Vasile trăieşte în casa de sub deal*.

De altfel, în anumite situaţii (în denumiri, titluri, inscripţii) îmbinarea de cuvinte poate funcţiona şi în afara unităţii comunicative, independent, ca unitate nominativă (comp.: „*Sanie cu zurgălăi*“, „*Pădurea spînzuraţilor*“, „*Istoria Imperiului Otoman*“, „*Departamentul pentru Turism*“ etc.). În cazurile acestea îmbinarea se apropie de cuvîntul folosit cu funcţie nominativă.

Sintaxa are sarcina de a delimita şi a descrie coraportul dintre cuvînt, îmbinare de cuvinte şi propoziţie.

Descrierea particularităţilor gramaticale ale propoziţiei în sintaxă îşi află materializare în stabilirea caracteristicilor ei formale şi funcţional-semantice, a modului de intonare, care sînt determinate de scopul şi sarcina comunicativă. Sintaxa stabileşte condiţiile în care şirul de logoforme devine propoziţie (avîndu-se în vedere elementele obligatorii ale acesteia).

În planul expresiei, sintaxei îi revine sarcina de a stabili legităţile de utilizare a logoformelor în procesul comunicativ, a construcţiilor perifrastice formate cu ajutorul instrumentelor gramaticale, a locului pe care-l ocupă logoforma sau construcţia în structura comunicativă. În planul conţinutului, sarcina sintaxei constă în stabilirea şi descrierea funcţiilor pe care le capătă în propoziţie logoforma sau construcţia perifrastică: de realizator al acţiunii (subiect), de proces în realizare (predicat), de pacient (complement direct), de beneficiar

(complement indirect), de semn, caracteristică (atribut), de modul realizării procesului (complemente circumstanţiale de loc, de timp, de cauză, de scop etc.), numite în sintaxă părţi de propoziţie. Astfel, prin constatarea *Elevul scrie o scrisoare*, logoforma *elevul* (substantiv masculin la cazul nominativ singular, forma articulată hotărît) îndeplineşte funcţia de subiect, logoforma *scrie* (verb la prezent indicativ, persoana a III-a singular) — funcţia de predicat, iar *o scrisoare* (substantiv feminin, la cazul acuzativ singular, forma articulată nehotărît) — funcţia de complement direct. În speţă, atribuind substantivului *elevul* funcţia de subiect, notăm că persoana numită de acest substantiv este agentul acţiunii; acordîndu-i logoformei *scrie* rolul de predicat, afirmăm că acţiunea se desfăşoară în prezent şi are ca agent o persoană anumită; substantivului *o scrisoare* îi revine funcţie de complement direct, relatînd astfel că obiectul, numit prin substantivul dat, este rezultatul acţiunii *a scrie*.

Pe lîngă descrierea părţilor de propoziţie, ce reprezintă, de fapt, o modelare a structurii semantice a propoziţiei, sintaxa se ocupă şi de elementele propoziţiei care formal nu sînt legate de restul propoziţiei, dar cu ajutorul cărora se exprimă o atitudine a vorbitorului faţă de cele spuse, se precizează relaţiile dintre locutori. E vorba, în principiu, de adresări, de cuvintele şi de propoziţiile incidente etc. De exemplu, prin introducerea în propoziţia *Vasile a venit* a unor cuvinte incidente (cum ar fi: *probabil*, *desigur*, *precis*, *poate*, *pesemne* ş. a.), vorbitorul îşi exprimă atitudinea subiectivă faţă de cele comunicate: îndoială, presupoziţie (comp.: *Vasile*, *probabil*, *a venit*. — *Vasile*, *desigur*, *a venit*. — *Vasile*, *pesemne*, *a venit*). Sau, de exemplu, în propoziţia *Vasile*, *mîine încep jocurile la volei*, substantivul propriu *Vasile* formal nu este legat cu restul propoziţiei: prezenţa sau lipsa acestuia nu schimbă sensul propoziţiei. Rolul lui este însă de a indica persoana căreia îi este adresată informaţia respectivă.

Sintaxa are sarcina de a studia aceste elemente nelegate gramatical de restul propoziţiei, de a determina statutul lor, mijloacele de identificare în scris a acestora.

Sintaxa se ocupă şi de examinarea corelaţiei dintre propoziţie şi unităţile comunicative, care, deşi nu sînt totdeauna părţi componente obligatorii a unei propoziţii, au aceleaşi sarcini ca şi propoziţia propriu-zisă. E vorba de construcţii de tipul: *În sfîrşit! Linişte! Cînd? Cum?* ş. a. folosite în procesul comunicativ, adesea ca replici în dialog.

Deşi private de trăsăturile gramaticale caracteristice propoziţiei, unităţile comunicative date, utilizate, în fond, în vorbirea dialogată, pot fi totuşi considerate structuri sintactice aparte, întrucît se construiesc după un anumit calapod, formînd tipuri speciale de unităţi comunicative. Spre deosebire însă de propoziţie, al cărei sens poate fi perceput fără context, înţelesul enunţului este legat de o situaţie comunicativă concretă, precizată de context.

Propoziţiile, ca unităţi comunicative elementare, participînd la formarea textului, se unesc în unităţi mai mari — fraze, între propoziţiile constituente stabilindu-se raporturi semantico-funcţionale de diferite feluri. Sintaxei îi revine şi sarcina de a releva modelele de frază, legăturile dintre propoziţiile constitutive, mijloacele cu ajutorul cărora sînt exprimate aceste legături (conjuncţiile coordonatoare şi subordonatoare, cuvintele conjunctive, intonaţia). Raporturile dintre propoziţiile ce constituie fraza sînt asemănătoare raporturilor dintre

părţile de propoziţie. La rîndul lor, propoziţiile secundare se prezintă ca nişte părţi de propoziţie dezvoltate, deosebindu-se de acestea, în primul rînd, prin predicativitate (cf.: *Vasile a întîlnit o fetiţă cu cercei*. — *Vasile a întîlnit o fetiţă care purta cercei*). Sintaxa evidenţiază acest paralelism prin folosirea unei terminologii similare (subiect — propoziţie secundară subiectivă; atribut — propoziţie secundară atributivă; complement — propoziţie secundară completivă; circumstanţial de timp — propoziţie secundară circumstanţială de timp etc.).

Ca şi în cazul relaţiilor dintre părţile de propoziţie, raporturile dintre propoziţiile din cadrul frazei sînt determinate de semantica elementelor constituente. De aceea, paralel cu analiza mijloacelor de legătură dintre propoziţii în frază, sintaxa se ocupă şi de examinarea raporturilor semantice dintre acestea. Astfel, constatînd că în fraza *Vasile a plecat la dentist, fiindcă îl dureau dinţii*, unde legătura dintre propoziţii se realizează cu ajutorul conjuncţiei *fiindcă*, relatăm totodată că între cele două propoziţii se stabileşte un raport de cauzalitate: prima propoziţie (*Vasile a plecat la dentist*) exprimă o acţiune rezultată ca urmare a cauzei exprimate în cea de a doua propoziţie (...*îl dureau dinţii*). Acelaşi raport de cauzalitate îl redă şi propoziţia *Vasile a plecat la dentist din cauza durerii de dinţi*.

Un rol deosebit în constituirea unităţilor comunicative îi revine **intonaţiei**. Anume datorită ei propoziţia capătă caracter finit (fără intonaţia corespunzătoare avem de a face cu o simplă înşirare de cuvinte). Chiar nedesluşind bine cuvintele, după intonaţie ne putem uşor da seama că cel ce vorbeşte povesteşte pur şi simplu ceva, întreabă, cere sau ordonă. Prin intonaţie se actualizează şi sensul propoziţiei. De exemplu, în funcţie de modul de intonare a construcţiei *Ce te-ai întors* se pot obţine unităţi comunicative cu sensuri diferite: l) *Ce, te-ai întors*? (= „sînt surprins că te-ai întors“), 2) *Ce, te-ai întors*! (= „ţi-am spus eu că ai să te întorci“), 3) *Ce te-ai întors*? (= „din ce cauză te-ai întors?“). Sau, de exemplu, construcţia *Vasile deschide uşa*, dacă este rostită cu intonaţie narativă (povestitoare), actualizează o acţiune care se desfăşoară în prezent, iar rostită cu intonaţie imperativă — o acţiune care abia trebuie să se desfăşoare (în ultimul caz cuvîntul *Vasile* are rol de adresare şi în scris se izolează de restul propoziţiei prin virgulă: *Vasile*, *deschide uşa*).

Cu ajutorul intonaţiei se evidenţiază rema — element nou al unităţii — nucleul acestei unităţi. Fiecare dintre elementele unităţii comunicative *Vasile a sosit ieri cu trenul de la Berlin* poate fi prezentat prin mijlocirea intonaţiei drept remă a unităţii: *Vasile* (şi nu altcineva) *a sosit ieri cu trenul de la Berlin* — *Vasile a sosit* (nu a plecat) *ieri cu trenul de la Berlin* — *Vasile a sosit ieri* (nu altcîndva) *cu trenul de la Berlin* — *Vasile a sosit ieri cu trenul* (nu cu avionul) *de la Berlin* — *Vasile a sosit ieri cu trenul de la Berlin* (şi nu din altă parte).

Intonaţia este o categorie suprasegmentală şi caracterizează aspectul oral al unităţii comunicative. În scris structurile intonaţionale ale unităţilor comunicative sînt redate cu ajutorul semnelor de punctuaţie. De exemplu, structura intonaţiei enunţiative se semnalează prin punct, cea a intonaţiei interogative — prin semnul întrebării, cea a intonaţiei exclamative — prin semnul de exclamare (*A venit Vasile*. *A venit Vasile? A venit Vasile!*). Pentru a deosebi o propoziţie imperativă cu substantiv în funcţie de adresare de o propoziţie enunţiativă cu acelaşi substantiv în funcţie de subiect, în primul caz substantivul

dat se izolează prin virgulă (comp.: *Vasile, cîntă. — Vasile cîntă*). Cu ajutorul virgulei se relevă în scris intonarea diferitelor elemente ale propoziţiei şi ale frazei. Virgula se foloseşte pentru redarea în scris a rostirii specifice a cuvintelor incidente, a atributelor explicative, a apoziţiei, a propoziţiilor incidente, a legăturii dintre propoziţii în cadrul frazei etc. Astfel, în propoziţia *Vasile ştia, fără îndoială, despre acea întîmplare* — „întreruperea" structurii intonaţionale a propoziţiei enunţiative prin rostirea cu alt ton a sintagmei *fără îndoială* se redă în scris prin luarea între virgule.

Diferite varietăţi de intonaţie sînt semnalate prin diferite semne de punctuaţie (punct şi virgulă, liniuţa de unire, paranteză, ghilimele ş. a.).

Regulile privind utilizarea semnelor de punctuaţie constituie domeniul sintaxei practice. Parţial ele sînt cuprinse şi în diferite compartimente ale lucrării de faţă.

Trebuie menţionat însă că prin regulile în vigoare de folosire a semnelor de punctuaţie nu se „acoperă" nici pe departe toată varietatea de nuanţe intonaţionale ce caracterizează vorbirea orală. Doar contextul ne ajută să ne dăm seama cum trebuie să intonăm unele propoziţii pentru a actualiza un sens sau altul în cazul polisemantismului propoziţiei. Anume contextul este acela care atribuie propoziţiei: *O să-ţi întoarcă Vasile datoria* sens afirmativ sau negativ. În acest scop sînt folosite elementele contextuale de tipul *Aşteaptă! Cum să nu!* etc., care precedă sau urmează propoziţia şi arată că ea trebuie rostită pe un ton zeflemitor ce face să se înţeleagă contrariul celor exprimate. De aceea unitatea de limbă discutată se citează într-un context mai larg decît propoziţia.

Sintaxa propoziţiei

CLASIFICAREA PROPOZIŢIILOR DUPĂ SENSUL ŞI SCOPUL COMUNICĂRII

Funcţia de bază a propoziţiei este de a comunica ceva, de a transmite o informaţie despre lucrurile şi fenomenele din lumea înconjurătoare. Dar ea se foloseşte şi cu scopul de a obţine o anumită informaţie despre lucruri şi fapte necunoscute încă. Tot cu ajutorul propoziţiei poate fi exprimată starea emotivă a vorbitorului, hotărîrea sau dorinţa de a iniţia o faptă, de a se angaja într-o acţiune sau de a obţine ceva, dînd cuiva o dispoziţie sau un ordin, adresîndu-i o rugăminte. Situaţiile acestea pot fi sesizate făcînd comparaţie între propoziţii ca:

1) *Pe deasupra de prăpăstii sînt zidiri de cetăţuie,*
Agăţat de pietre sure un voinic cu greu le suie. (M. Eminescu)
2) *Auzi, măi leneşule: te prinzi să moi posmagii singur ori ba?* (I. Creangă)
3) *De-aş avea o puiculiţă cu flori galbene-n cosiţe...* (V. Alecsandri)
4) *Păzeşte-te de cărbunele acoperit.* (Proverb)
5) *Cum şuieră cumplita vijelie!* (A. Vlahuţă)
6) *Bun întîlnişul, om bun!* (I. Creangă)

După cum se poate uşor observa, propoziţiile mai sus înşirate se deosebesc între ele după scopul comunicării: se constată o realitate (l), se pune o întrebare (2), se exprimă o dorinţă (3), se face o avertizare (4), se descrie cu înfiorare un fapt (5), se exprimă o salutare (6).

Pentru redarea numeroaselor şi variatelor aspecte care s-au menţionat mai sus se folosesc diferite mijloace lexicale, gramaticale şi prosodice.

Astfel, pentru exprimarea acţiunilor reale (în trecut, prezent sau viitor) în propoziţie se folosesc, de regulă, predicate exprimate prin verbe la modul indicativ:

Pe un deal în depărtare un foc tainic ***străluceşte****.* (V. Alecsandri)

Caii ***se smunciră*** *în ham; căruţa* ***sălta*** *pe şosea în galopul cailor.* (Şt. Bănulescu)

Exprimarea unor acţiuni realizabile în plan de dorinţă, posibilitate, necesitate se poate obţine prin întrebuinţarea verbului-predicat la modurile conjunctiv, condiţional-optativ, imperativ:

Ia ***să dăm buzna*** *în casă la babă...* (I. Creangă)

Zdrobiţi *orînduiala cea crudă şi nedreaptă,*
Ce lumea o împarte în mizeri şi bogaţi! (M. Eminescu)

*De la unii am auzit spunînd că i-****ar fi dat*** *balaurului lapte de vacă neagră şi cu aceasta l-ar fi făcut să se ridice la cer.* (I. Creangă)

Cu ajutorul intonaţiei se actualizează propoziţia (datorită intonaţiei, un grup de cuvinte devine, de fapt, propoziţie), deosebind întrebarea de declaraţie, ordinul de simplul enunţ, întrebarea de dispoziţie etc. Mai mult chiar, intonaţia serveşte uneori drept unic mijloc de deosebire între tipurile de propoziţii. A se compara:

Rămîi pe loc. (constatare: „S-a spus să nu pleci nicăieri“);
Rămîi pe loc? (întrebare: „Nu vei pleca nicăieri?“);
Rămîi pe loc! (dispoziţie: „Să nu îndrăzneşti să pleci undeva!“).

Sau, de exemplu, propoziţia *Vine*, în funcţie de intonaţie, poate transmite cele mai diferite nuanţe de sens: un sentiment de bucurie (***Vine!*** *Hai să-l întîmpinăm!*), frică (***Vine!*** *Am păţit-o*), dezaprobare (***Vine***. *Iar îl aduce naiba*) etc.

Prin schimbarea ordinii cuvintelor în propoziţie (în combinare cu intonaţia) faţă de ordinea din enunţul obişnuit imprimăm, comunicăm celor exprimate o anumită emotivitate, enunţăm o dispoziţie. A se compara:

Zilele de toamnă sînt foarte frumoase prin părţile noastre.
şi *Foarte frumoase sînt zilele de toamnă prin părţile noastre!*

Gheorghe, mînă boii bine.
şi *Mînă, Gheorghe, boii bine!*

Se schimbă radical orientarea semantică a propoziţiei prin includerea în aceasta a unor cuvinte speciale: pronume, adverbe, interjecţii etc.

Da *nu* ***mai*** *spune, cumătră!* (I. Creangă)
Ce *grele sînt începuturile de viaţă.* (T. Vianu)
Ah! *E atît de albă noaptea, parc-ar fi căzut zăpadă.* (M. Eminescu)

Cu ajutorul mijloacelor intonaţionale, gramaticale, lexicale de care s-a vorbit mai sus se exprimă diferite raporturi care se pot stabili între cele trei elemente de bază ale actului de comunicare: vorbitor, interlocutor şi conţinutul enunţului. În conformitate cu tipurile de relaţii dintre aceste elemente, fapt ce determină sensul şi scopul comunicării, se disting următoarele tipuri de propoziţii: **enunţiative, interogative, exclamative, imperative, optative, dubitative.**

Notă. Există şi alte clasificări ale propoziţiilor din punctul de vedere al conţinutului şi scopului comunicării. Cea mai răspîndită este clasificarea ce cuprinde trei tipuri de propoziţii: enunţiative, interogative şi exclamative.

PROPOZIŢIA ENUNŢIATIVĂ

Enunţiativă este considerată propoziţia prin care vorbitorul enunţă, expune desfăşurarea unei acţiuni, comunică ceva despre un fapt, despre un fenomen din realitate. Interlocutorul, adică cel căruia îi este adresat enunţul, nu este antrenat activ în procesul comunicativ, lui nu i se cere nici o informaţie, nici o precizare, el nu este obligat să îndeplinească vreo acţiune; rolul lui este acela de ascultător, de receptor.

Stelele par îngheţate, cerul pare oţelit,
Iar zăpada cristalină pe cîmpii strălucitoare
Pare-un lan de diamanturi ce scîrţîie sub picioare. (V. Alecsandri)

În propoziţia enunţiativă cele comunicate apar ca fapte reale, realizabile sau ireale, cu ajutorul cărora se exprimă un act al cunoaşterii lumii înconjurătoare, se caracterizează un fenomen prin atribuirea unor caracteristici, însuşiri sau calităţi, prin corelarea acestuia cu alte fenomene.

Vîntul şuieră prin hornuri, răspîndind înfiorare.
Boii rag, caii rînchează, cîinii latră la un loc,
Omul, trist, cade pe gînduri şi s-apropie de foc. (V. Alecsandri)

Ş-apoi munţii Văraticului sînt aşa de înalţi, pădurile atît de umbroase, fîneţele atît de dese, de înalte şi de înflorite, aerul atît de îmbălsămat, încît sufletul cel mai zglobiu se simte înmuiat de o dulce melancolie şi ochiul călătorului se opreşte visător, cînd pe o frunză de mesteacăn tremurătoare, cînd pe potirul rumăn al unei flori ce se leagănă molatic sub mîngîierea dulce a vîntului, cînd pe gîza care, veselă că a izbutit să se suie pe spetele unui bolovan greoi, trece pe ceea parte, îi spune o glumă şi-şi urmează drumul înainte, scăldîndu-se în raze de soare. (C. Hogaş)

Intonaţia în propoziţia enunţiativă, neutră din punctul de vedere al afectivităţii, este ascendent-descendentă: tonul, obişnuit la începutul propoziţiei, se ridică treptat, scăzînd spre sfîrşit. Pe un ton mai înalt se rosteşte elementul care poartă accent logic în propoziţie. În scris, la sfîrşitul propoziţiei se pune punct:

Vasile se uită mirat spre tablă.

Cînd propoziţia enunţiativă mai conţine şi o nuanţă afectivă determinată de starea emotivă a vorbitorului (admiraţie, mînie, regret, desperare etc.), ea se caracterizează printr-un ton mai ridicat la sfîrşit, marcat în scris prin semnul exclamării:

Dar sărmanii gîgîlici de cruzi s-au mai dus! (I. Creangă)

Propoziţia enunţiativă afectivă, în asemenea cazuri, se caracterizează printr-o topică specifică, prin utilizarea unor elemente lexicale suplimentare (*ce*, *ce mai*, *ce de mai*, *cît*, *cum*, *aşa*, *unde*, *unde nu*, *iată*, *nu altceva etc.*):

... şi unde nu s-au aşternut [caprele] *pe mîncare şi pe băute, veselindu-se împreună...* (I. Creangă)

Verbul predicativ din componenţa propoziţiei enunţiative poate sta nu numai la modul real (indicativ), ci şi la unul din modurile ireale (condiţional-optativ, conjunctiv, prezumtiv), propoziţiile enunţiative exprimînd o acţiune potenţială, posibilă:

*Eu **aş putea găsi** o pietricică mişto!* (I. Druţă)

*Cine ştie, **va fi aflat** ceva.* (I. Slavici)

***Va fi fiind** un drac la mijloc.* (M. Sadoveanu)

Caracterul potenţial al acţiunii poate fi redat şi cu ajutorul verbelor la modul indicativ:

De voi prinde a cînta,
Munţii toţi s-or legăna. (Folclor)

PROPOZIŢIA OPTATIVĂ

Cu ajutorul propoziţiilor optative se exprimă intenţia, dorinţa de a (se) realiza o acţiune, de a se stabili o stare, de a se obţine ceva etc.:

S-ajungi mireasă, s-ajungi crăiasă,
Calea să-ţi fie numai cu flori. (V. Alecsandri)

Din categoria celor optative fac parte şi propoziţiile-imprecaţii:

*Dar ce frumoasă se făcu / Şi mîndră, **arz-o focul**.* (M. Eminescu)

***Arză-te focul,** pădure,*
Ş-ai cădea sub o secure. (V. Alecsandri)

*Norocul meu, gîndesc eu, să trăiesc bine! ... **Luate-ar dracul de javră!*** (I. L. Caragiale)

Realizatorul posibil al acţiunii poate fi atît vorbitorul (pers. I), cît şi interlocutorul (pers. a II-a) sau cineva din afară (pers. a III-a).

Eu aş sta, *dar nu vrea el* (carul) *să steie.* (I. Creangă)

Apoi ***cum ar face ei*** *ca* ***să-i deie din colhoz vreo trei*** *ştiubeie.* (I. Druţă)

De i-ar împinge păcatul să-mi deschidă uşa*, halal să-mi fie!* (I. Creangă)

M-aş duce şi eu *— grăi Lică — dar nu mă lasă mama.* (I. Slavici)

Propoziţiile optative pot funcţiona fie independent, fie în componenţa frazei, avînd verbul predicativ la modul optativ sau conjunctiv. La sfîrşitul propoziţiei optative se pune punct sau semnul exclamării cînd propoziţia este rostită cu un ton mai ridicat.

De-aş avea eu atîţia gonitori în ocol şi dumneata atîţia băieţi, bine ar mai fi de noi. (I. Creangă)

Să-ţi fie de bine, nănaşule! (I. Creangă)

Există cazuri cînd în propoziţia optativă este omis verbul. E vorba de construcţii cu ajutorul cărora sînt redate urări de bine, salutări, bineţe (*noapte bună, la mulţi ani, noroc şi sănătate, bună ziua* etc.). După ele urmează, de obicei, semnul exclamării:

Bună vreme, cumătro! (I. Creangă)

„O mie!“ *zice unul, menind cu veselie. „Noroc şi roadă bună!“ adaoge un alt.* (V. Alecsandri)

PROPOZIŢIA IMPERATIVĂ

Cu ajutorul propoziţiilor imperative vorbitorul emite o decizie, dă un ordin, se adresează cu o rugăminte, cu un sfat, îndeamnă la realizarea unei acţiuni etc.

Cobori în jos, luceafăr blînd,
Alunecînd pe-o rază,
Pătrunde-n casă şi în gînd
Şi viaţa-mi luminează. (M. Eminescu)

Ia cocoşul ist obraznic şi-l dă în fîntîna aceea. (I. Creangă)

Moşnege, zice ea (baba) *ruşinată, dă-mi şi mie nişte galbeni.* (I. Creangă)

De regulă, verbul din propoziţia imperativă se află la modul imperativ (forma pozitivă sau negativă). Uneori în asemenea propoziţii verbul predicativ se află la modul conjunctiv:

Numai tu să nu cumva să te răsufli cuiva, ca să prindă el (lupul) *de veste.* (I. Creangă)

Zău, băieţi, să mai veniţi pe la mine... (A. Şalari)

În propoziţia imperativă verbul predicativ se află la persoana a II-a singular sau plural, întrucît porunca, rugămintea, dispoziţia sînt adresate interlocutorului. În unele cazuri însă îndemnul vizează pers. a III-a sg. şi pl. şi I pl. Asemenea propoziţii se construiesc, de regulă, cu verbul la conjunctiv.

Să unim pămînturile, sa unim haturile... (S. Lesnea)

Propoziţia imperativă se caracterizează printr-o intonaţie ascendentă, care poate varia, în funcţie de scopul informativ urmărit de vorbitor. De exemplu, propoziţia *Să mi te adresezi şi altă dată*! în funcţie de varierea intonaţiei, poate exprima, pe de o parte, un îndemn, o chemare („poftim, te poţi adresa şi altă dată“), iar pe de alta — o ameninţare („numai să încerci să mi te adresezi şi altă dată...“).

Poartă amprenta afectivităţii în special propoziţiile imperative eliptice de predicat, acestea fiind rostite cu o deosebită intonaţie ascendentă: *Vorba! Mîinile! Gura! Înainte! Sus! Repede!* La sfîrşitul acestora se pune semnul exclamării.

La cada cu dubală, cumătre lup, că nu-i de chip! (I. Creangă)

Înapoi, cucoane! (C. Hogaş)

Uneori, cu valoare de propoziţie imperativă sînt folosite interjecţiile, cu ajutorul cărora se exprimă o interdicţie, un apel sau un îndemn. Tonul ridicat prin care se caracterizează rostirea interjecţiilor-propoziţii imperative este redat în scris tot prin semnul exclamării. Interjecţia poate forma singură propoziţia sau poate fi completată cu alte elemente, în speţă cu vocative. În asemenea situaţii substantivul comun la vocativ se scrie cu iniţială minusculă (literă mică) chiar cînd după interjecţie stă semnul exclamării:

Aho! car nebun, aho! (I. Creangă)

PROPOZIŢIA INTEROGATIVĂ

Interogative sînt propoziţiile prin care se formulează o întrebare cu scopul de a obţine o informaţie sau de a preciza anumite lucruri.

Departe ai lăsat pe vodă, voinicule? (I. Creangă)

De obicei, propoziţia interogativă este parte componentă a unui dialog:

— *Dar cum te tocmeşti tu?*

— *Eu mă tocmesc pe trei ani o dată.*

—... *Şi ce mi-i cere pentru trei ani?*

—... *Ia să-mi dai de mîncare şi de purtat.* (I. Creangă)

Uneori, în loc de răspuns, interlocutorul poate pune şi el o întrebare:

— *Dar bobocul?*

— *Care boboc?* (I. Druţă)

— *Auzi, prietene Anania, dumneata ce zici?*

— *Mda, eu ce să fac?* (M. Sadoveanu)

În cazuri ca cele examinate mai sus, întrebarea constituie o propoziţie independentă, numită întrebare directă. Atunci cînd face parte din componenţa frazei, devenind propoziţie dependentă, ea poartă numele de întrebare indirectă:

Vasile a întrebat cît mai rămîne să aştepte.

Propoziţiile interogative se împart în: 1) propoziţii interogative totale şi 2) propoziţii interogative parţiale. Spre deosebire de propoziţiile interogative totale, care încep, de regulă, cu predicatul (*Ai fost la şcoală? Te duci la plimbare? Vrei să mergi cu mine?*), propoziţiile interogative parţiale încep printr-un adverb sau un pronume interogativ (*cine? cui? ce? cum? cînd? unde? încotro?* etc.: *Unde pleci? Cine vine? Cînd ne întoarcem? Cît durează tratamentul?*).

Propoziţiile interogative totale se caracterizează printr-o intonaţie ascendentă, tonul crescînd spre sfîrşitul lor. Vîrful intonaţiei poate oscila, ce-i drept, de la un caz la altul, în funcţie de accentul logic: *Te întorci devreme? Au venit toţi?*, dar: *Mergem cu toţii la cinema?*

În propoziţiile interogative parţiale cuvîntul interogativ de la început este rostit cu un ton ridicat care scade spre sfîrşitul enunţului: *Cine nu s-a prezentat la timp*?

Uneori, în dialog, propoziţia interogativă parţială apare eliptică de predicat, fiind reprezentată doar prin cuvîntul interogativ:

— *Maria trăieşte?*
— *Trăieşte!*
— *Şi copiii?*
— *Şi copiii.* (E. Barbu)
— *Mă Costică !... ştii tu ... de cine am vorbit noi acuma?*
— *De cine?*
— *De tine.*
— *Ei, aş?*
— *Zău, de tine.* (I. L. Caragiale)

Dat fiind că întrebarea se poate referi la fapte reale, posibile, îndoielnice, dorite etc., verbul predicativ al propoziţiei interogative poate sta la modul indicativ, conjunctiv, condiţional-optativ, prezumtiv.

— *Doamne! Cine-i la portiţă?*
Om să fie*?* (G. Coşbuc)
... Astfel de noapte bogată
*cine pe ea n-**ar da** viaţa lui toată?* (M. Eminescu)
Să văd oare cu cosiţă
***Sta**-mi-**ar** bine?* (G. Coşbuc)

Cu propoziţiile interogative au afinitate propoziţiile retorice, care, fiind interogative prin intonaţie, constată ceva, accentuînd totodată că adevărul celor expuse nu poate fi contestat:

Păi se poate să nu vin şi eu? Tocmai eu se poate să nu vin? (A. Busuioc)

Prin intonaţia interogativă se exprimă oarecum mirarea că ar mai putea fi pusă la îndoială veridicitatea celor constatate. Propoziţiile retorice conţin adesea în componenţa lor unul din adverbele *au*, *parcă*, *oare* ş. a.

Parcă este pe lumea asta om să se creadă mai prost decît altul? (I. C. Ciobanu)

Deoarece printr-o propoziţie retorică se exprimă mirarea vorbitorului că cineva poate contesta adevărul celor declarate, propoziţia formal-negativă devine pozitivă prin sens şi invers. A se compara:

— *Mai rămîne vorbă despre asta?* (= „nu mai rămîne vorbă despre asta!“) (I. Creangă)

— *Nu ţi-am spus eu?* (= „doar ţi-am spus eu!“)

La sfîrşitul propoziţiei interogative se pune semnul întrebării. Dacă după semnul întrebării urmează o nouă propoziţie, ea începe cu majusculă. În dialog, cînd întrebarea este comentată, cuvintele autorului care urmează după semnul întrebării încep cu minusculă.

De unde eşti, hîdule? l-a întrebat Iochim. (M. Preda)

Cînd propoziţia interogativă devine propoziţie secundară, transformîndu-se din vorbire directă în indirectă, ea nu se izolează de principală prin virgulă. La sfîrşit se pune punct.

Ion l-a întrebat pe Vasile dacă a fost la scoală.

PROPOZIŢIA DUBITATIVĂ

Sînt considerate dubitative propoziţiile în care expunerea este însoţită de un dubiu, o nesiguranţă, o nehotărîre, o bănuială. Dubitative pot fi atît propoziţiile independente, cît şi propoziţii din componenţa unei fraze.

Mătuşa a stat o clipă la îndoială — să intre, să nu intre. (I. Druţă)

Propoziţiile dubitative se construiesc cu verbul predicativ la unul din modurile prezumtiv, condiţional-optativ, conjunctiv, indicativ:

O fi fost, pesemne, cîine vrednic... acela de care-ai pomenit. (I. Druţă)

Cică Michiduţă privea şi el la horă în sat şi s-ar fi ascuns de lume într-o oală dintr-un par. (I. C. Ciobanu)

Aşa a fi, n-a fi aşa, zise mama, vreu să-mi fac băiatul popă. (I. Creangă)

Cînd propoziţia dubitativă este independentă, după ea se pune punct.

Douăzeci de ani să fi trecut de atunci. (I. Druţă)

Nuanţa de dubiu, bănuială, şovăire etc. se datorează deseori unor elemente lexicale care se introduc în propoziţie sau frază. Printre ele: *cică*, *care nu cumva*, *cred că*, *mai ştii*, *nu cumva*, *oare*, *oare nu cumva*, *pesemne*, *poate*, *poate că*, *poate fi că*, *se vede* (*că*), *ştiu eu* ş. a. Deoarece au o nuanţă de interogaţie sau de exclamaţie, acestea sînt notate respectiv prin semnul întrebării şi semnul exclamării.

Doamne, cumătră, Doamne! Oare nu cumva nenea Martin a dat raita pe la dumneata pe-acasă? (I. Creangă)

O fi aşteptînd, ce crezi! Parcă l-a făcut singură? O fi avînd şi ea pe cine să aştepte... (T. Muşatescu)

PROPOZIŢIILE AFIRMATIVE ŞI CELE NEGATIVE

Propoziţiile care prezintă fenomenele din realitate sau raporturile dintre ele ca existente sau inexistente se numesc afirmative şi, respectiv, negative.

Primele exprimă stări de lucruri, raporturi ce există sau pot exista, atribuie obiectelor sau fenomenelor anumite caracteristici (semne, particularităţi, trăsături), prezintă acţiunile ca reale sau realizabile:

Copilul doarme. Clădirea a fost reparată. Vasile este harnic. Aparatul funcţionează.

Propoziţiile care prezintă aceste stări de lucruri ca inexistente se numesc propoziţii negative.

Copilul nu doarme. Clădirea n-a fost reparată. Vasile nu este harnic. Aparatul nu funcţionează.

Propoziţia negativă se opune celei afirmative (pozitive) din punctul de vedere al sensului şi se deosebeşte formal de aceasta prin adverbul *nu*, folosit înaintea verbului predicativ.

Sensul negativ al verbului-predicat poate fi exprimat nu numai prin folosirea adverbului negativ. Uneori acest lucru este redat cu ajutorul intonaţiei, a prefixului negativ *ne-* sau *in-*, al prepoziţiei *fără*, al adverbului *puţin* sau al unor verbe cu sens corespunzător:

Moldoveanul, de un natural vesel şi molatic, e puţin grijuliu pentru a doua zi. (= nu e prea grijuliu) (C. Negruzzi)

Poţi opri vîntul, apa şi gurile oamenilor? (= nu poţi opri) (I. Creangă)

Un domn grec — al cărui nume ingrata istorie a uitat a ni-l păstra — era un mare mîncău de plăcinte. (= ingrata istorie nu ni l-a păstrat) (C. Negruzzi)

PROPOZIŢIA FORMAL-NEGATIVĂ, DAR CU SENS AFIRMATIV

Nu întotdeauna prezenţa adverbului negativ este un indice că propoziţia în cauză este negativă. Astfel, în fraza *Moş Nichifor nu era dintre aceia care să nu ştie că nu-i bine să te pui vezeteu la cai albi şi slugă la femei...* (I. Creangă)

primele două negaţii se anihilează (sensul primelor două propoziţii este afirmativ, de fapt: „Moş Nichifor era dintre aceia care ştia...“).

Negarea se anihilează şi în construcţiile în care adverbul *nu* intră în corelaţie cu un prefix negativ (*ne-*, *in-*) sau cu prepoziţia *fără*. De exemplu: *nu era nevinovat?* = „era vinovat“; *nu era imposibil?* = „era posibil“; *nu fără ştirea şefului?* = „cu ştirea şefului“.

Notă. Anihilarea negaţiilor n-are loc cînd sînt legate prin coordonare şi cînd sînt repetate: *Nu şi nu! Nu, nu, nu-l lăsa! Nu, nu, şi iarăşi nu.*

Îşi pierde valoarea negativă adverbul *nu* din componenţa propoziţiilor retorice:

Cine nu-şi aduce aminte de maiorul Bacinschi, alergînd la foc... (A. Russo)

... dă, iarmaroc nu era! (I. Creangă)

Sînt numeroase cazurile cînd prezenţa sau lipsa lui *nu* schimbă sensul propoziţiei, ca în exemplul:

... Ş-apoi vai de urechile mamei păn ce nu mi-o spărgea (beşica de porc) *de cap*. (I. Creangă) (comp.: *pînă ce mi-o spărgea de cap*).

Adverbul *nu* schimbă sensul:

— în unele propoziţii interogative:

Nu ţi-i de vînzare şi cît mi-i cere pe dînsa (pe capră)? (I. Creangă) (comp.: *ţi-i de vînzare...?*);

— în propoziţiile care încep cu unul din pronumele sau adverbele *orice*, *oricine*, *oricît*, *oricum*, *cine*, *ce*, *cum*, *cît* ş. a., ale căror predicate sînt de obicei exprimate prin verbe la modul prezumtiv:

Oricum nu l-ar fi întors (sacul cu merinde), *părea că duce pietre în spate*. (I. Druţă) (comp.: *oricum l-ar fi întors*);

Orice n-ar fi început, era anume lucrul care-l aştepta. (I. Druţă) (comp.: *Orice ar fi început...*);

— în subordonatele temporale introduse prin conjuncţia *pînă* sau prin locuţiuni formate cu prepoziţia *pînă:*

Strînge repede ce mai ai pînă cînd nu vine baba şi hai să fugim cu pluta ceea la fratele meu Vasile. (I. Creangă) (comp.: *pînă cînd vine baba*);

— în unele propoziţii (exclamative) efective ce ţin de stilul vorbit:

Şi unde nu încep a fugi de-mi scăpărau picioarele... (I. Creangă) (comp.: *şi unde încep a fugi*);

— în subordonatele ce depind de verbe sau de locuţiuni verbale cu sensul de „a se teme”:

... l-a cuprins un fel de spaimă să nu rămînă cu un mort alături. (I. Druţă) (comp.: *că va rămîne cu un mort...*).

MIJLOACELE DE EXPRIMARE A AFIRMAŢIEI

Aspectul afirmativ al propoziţiei nu este marcat. Identificarea propoziţiei afirmative (pozitive) se face prin opoziţia acesteia cu propoziţia de negare, care are marcă specială (de regulă, adverbul *nu*). Cu toate acestea, există caracteristici specifice şi pentru propoziţiile afirmative. În dialog, de exemplu, drept replică-răspuns la o întrebare apare doar o parte din propoziţia aşteptată:

— *De la lucru vii?*

— *De la lucru*. (I. Druţă)

Adverbul *da* poate constitui singur răspunsul pozitiv la întrebare sau însoţit de o parte a propoziţiei-întrebare:

— *Vrei să-mi paşti iepele, poate?*

— *Da!* (M. Eminescu)

— *De faţă sînt toţi?*

— *Da, toţi.*

Drept răspuns pozitiv la întrebare se folosesc şi alte adverbe sau expresii adverbiale: *aşa* (*aşa-i, chiar aşa, aşa este*), *adevărat, bine, desigur, neapărat, negreşit, perfect, sigur, fireşte, într-adevăr, întocmai* ş. a. De exemplu:

Hîrzobeanu. ...*Într-un cuvînt, cinstea şi dreptatea domnesc peste toate. Nu-i aşa?*

Toţi. *Aşa, aşa.* (V. Alecsandri)

Unele adverbe şi expresii în calitate de răspunsuri pozitive au o anumită coloratură afectivă şi se folosesc pentru a spori expresivitatea. De exemplu:

— *Şi mata? Ai fost la Chişinău?*

— *Cum să nu. De trei ori.* (I. Druţă)

— *... pe urmă ne-om aduna noi într-o seară cu un butoiaş de tulburel la mijloc.*

— *Un butoiaş întreg?*

— *D-apoi!* (I. Druţă)

Din rîndul construcţiilor de afirmaţie fermă fac parte şi expresiile: *de bună seamă, fără doar şi poate, fără îndoială, nici vorbă, numaidecît* ş. a.

MIJLOACELE DE EXPRIMARE A NEGAŢIEI

Deşi mijloacele de exprimare a negaţiei sînt destul de variate (intonaţie, adverbe, prepoziţii, pronume, îmbinări de cuvinte), cel mai des folosit este totuşi adverbul *nu*.

E considerată negativă propoziţia în care unul dintre elementele componente este însoţit de particula *nu:*

Pe atunci nu exista poliţie şi comunicările între ţinuturi erau foarte grele. (A. Russo)

... *Ţiganii au venit în ţările noastre nu de peste Dunăre căci i-ar fi înregistrat istoricii bizantini...* (B. P. Hasdeu)

Notă. Un anumit specific prezintă modurile nepersonale ale verbului: gerunziul şi participiul la forma negativă se construiesc cu prefixul *ne-* (*neavînd, nevăzut*), iar infinitivul — cu prepoziţia *fără* (*fără a vedea*). Cînd adverbul *nu* precedă predicatul propoziţiei, ea este total negativă (de ex.: *Vasile n-a venit azi la lucru*). Cînd *nu* însoţeşte orice altă parte de propoziţie, ea este considerată parţial negativă (de ex.: *Nu caşcaval a cumpătat azi Vasile*). În ultimul caz negarea nu se referă la întreaga propoziţie, ci numai la una dintre părţile ei (în enunţul dat se subliniază doar că Vasile n-a cumpărat caşcaval, ci altceva: lapte, brînză, smîntînă etc.).

Adverbul *nu* este folosit ca echivalent al întregii propoziţii negative fie ca replică-răspuns la întrebare, fie ca o concluzie negativă — rezultat al unei cugetări, fie ca obiecţie:

— *Găsitu-mi-ai pe Rareş?*

— *Nu, murmură tremurînd Fliondor.* (B. P. Hasdeu)

— *Da nu înţelegeţi ce vrea mămuca?*

— *Nu, ziseră ei* (*feciorii*). (I. Creangă)

Notă. Cele două funcţii ale adverbului *nu* (folosirea lui în componenţa propoziţiei ca indice al negaţiei pe lîngă predicat sau altă parte de propoziţie, pe de o parte, şi utilizarea lui ca echivalent al unei propoziţii negative, pe de alta) diferă mult între ele, astfel că în unele limbi există chiar unităţi diferite de exprimare (de exemplu *нет* şi *не* în rusă, *non* şi *ne... pas* în franceză, *nein* şi *nicht* în germană ş. a.).

Repetarea negaţiei *nu* întăreşte şi mai mult negarea:

Acele nu erau fantomele torturei... Nu! şi iarăşi nu! (C. Stamati-Ciurea)

Sobieschi. *Să se retragă înaintea unei cetăţui de nimică, ei care au apărat cetatea Vienii...* ***Nu, nu,*** *niciodată!* (V. Alecsandri)

... ***Nu****, domnule! ... Asta* ***nu*** *noi, eu şi cu dumneata; asta, statul trebuie! ...Înţelegi?* (I. L. Caragiale)

În componenţa frazei formate prin coordonare pot figura propoziţii negative eliptice (trunchiate) formate fie numai din subiecte, fie din complemente directe sau indirecte, fie din complemente circumstanţiale, fie chiar din cîteva părţi de propoziţie, bineînţeles, cu excepţia predicatului.

... saloanele vor fi saloane şi nu birouri de genealogie... (A. Russo)

Fă-te om, iar nu mişel din tulpină putredă. (V. Alecsandri)

Posibilitatea trunchierii propoziţiei negative se explică prin faptul că ea conţine mai multe elemente comune cu propoziţia afirmativă, cu excepţia unuia care le deosebeşte. Pentru a nu se repeta, elementele comune se omit în propoziţia negativă, păstrîndu-se aici doar elementul specific însoţit de negaţie (*Să cumperi caşcaval, nu brînză*).

Cînd cele două propoziţii care se opun au aceleaşi elemente, deosebindu-se doar prin adverbul *nu,* propoziţia de negare poate fi prezentată doar prin negaţie.

Ori oi izbuti, ori nu, dar îţi făgăduiesc dinainte că odată pornit din casa dumitale, înapoi nu m-oi întoarce. (I. Creangă)

De mi-i da ceva adaos, poate să ţi-l dau, iară de nu, norocul gîştelor de-acasă... (I. Creangă)

ADVERBUL NEGATIV *BA*

Ba se foloseşte în calitate de răspuns negativ în dialog, echivalînd cu o propoziţie negativă. Spre deosebire însă de *nu*, *ba* are o pronunţată coloratură arhaică sau arhaizantă:

Bursumflescu. *Ah, fragedă muză, / Lasă pe-a ta buză/ Să-l* (raiul) *culeg*.

Tarsiţa. ***Ba, ba***. (V. Alecsandri)

În răspunsuri negative *ba* poate fi însoţit de adverbul *nu*.

Radu. *Sînt un nebun... aşa-i?*

Elena. ***Ba nu****...* (V. Alecsandri)

—... Aşa că te-a învăţat doftorul neamţ?

— ***Ba nu,*** *mătuşico*. (B. P. Hasdeu)

Ba, la fel ca şi *nu,* se foloseşte ca propoziţie negativă eliptică:

Lupul păru-şi schimbă, da năravul ba. (Proverb)

Ba poate fi utilizat şi în răspunsuri afirmative, dacă întrebarea este negativă.

— N-ai fost la cinema?

— ***Ba da***.

PRONUMELE ŞI ADVERBELE NEGATIVE

Pronumele şi adverbele negative (*nimeni, nimic, nicicînd, niciodată, nicăieri, nicicum* ş. a.), de regulă, se folosesc în propoziţie împreună cu adverbul *nu*. De exemplu:

Diavolul deocamdată n-a răspuns nimic... (Al. Russo)

Bătaia şi ocara nu se întoarce niciodată. (Proverb)

În propoziţii eliptice de predicat pronumele şi adverbele negative se folosesc singure în calitate de negaţie:

Lăpuşneanul. *Cînd am cuprins Ardealul, ce erai tu?*
Toma. *Nimic.* (V. Alecsandri)
— ... Aveţi pe cineva cunoscut acolo unde mergeţi?
— Pe nimeni! mi-a răspuns el. (C. Stamati-Ciurea)
Cînd se uită moş Nichifor la belciug, bărdiţa nicăieri! (I. Creangă)

NICI ÎN PROPOZIŢIA NEGATIVĂ

Conjuncţia (şi adverbul) *nici*, antonimul lui *şi*, se foloseşte în propoziţii şi în fraze de negare şi leagă prin coordonare propoziţii sau părţi de propoziţie:

***Nici** cu coasa nu cosesc,*
***Nici** cu sapa nu prăşesc,*
Banii la chimir sporesc. (Folclor)

... şi nu ies din cuvîntul ei (mamei) ***nici** cu fapta,* ***nici** cu vorba.* (I. Creangă)

Doar în unele cazuri *nici* se foloseşte singur ca negaţie, de regulă, în propoziţiile eliptice de predicat, în replicile dialogale, în propoziţiile nominale. De exemplu:

Postelniceasa. *Ştiu atîta că de cîteva nopţi nu dorm liniştită.*
Tarsiţa. ***Nici** eu.* (V. Alecsandri)

Numai în cazuri foarte rare *nici* e folosit singur ca negare a conţinutului propoziţiei întregi cu predicatul la un mod personal:

***Nici** pe dracul să-l vezi,* ***nici** cruce să-ţi faci.* (Proverb)
Azi ***nici** măcar îmi pare rău că trec cu mult mai rar.* (M. Eminescu)

FĂRĂ ÎN PROPOZIŢIA NEGATIVĂ

Prepoziţia *fără* înaintea conjunctivului îndeplineşte funcţia de negaţie:

Cel care poate să audă adevărul fără să se supere, a şi pornit pe drumul înţelepciunii. (A. Russo)

Nu-i poţi zice „bună dimineaţa" fără să-i faci o declaraţie de amor. (C. Negruzzi)

PREFIXUL NEGATIV CA MIJLOC DE NEGARE ÎN PROPOZIŢIE

Prefixul negativ (*ne-, in-*) îndeplineşte rolul de negare în propoziţie cînd cuvîntul cu un astfel de prefix are funcţie de nume predicativ sau de atribut. De exemplu:

Este imposibil, deoarece poate să fie prea tîrziu. (Z. Arbure)

... gustul sociabilităţii... e necunoscut în ţinuturile mai apropiate de Orient. (A. Russo)

Formele nepersonale ale verbului, în special participiul şi gerunziul au, de regulă, corespondent negativ, construit cu prefixul *ne-* (*neacoperit, necuprins, nelegat* etc.). Construcţiile gerunziale sau participiale negative sînt echivalente ca sens cu nişte propoziţii propriu-zise de negare:

Nemulţumindu-se însă de atîta, ei cîrnesc înspre munţi şi apucă de-a dreptul prin cîmpie (= nu s-au mulţumit de atîta). (A. Russo)

Neştiind ce să facă, turcii năvăliră pentru a treia oară. (= nu ştiau ce să facă). (B. P. Hasdeu)

Lucru nevisat în vise, nepovestit în poveste!... (= lucru care nu e visat în vise, nu e povestit în poveste). (B. P. Hasdeu)

MIJLOACELE AFECTIVE DE EXPRIMARE A NEGAŢIEI ÎN PROPOZIŢIE

În vorbirea afectivă se folosesc unele mijloace de exprimare a negaţiei care pot imprima propoziţiei negative o nuanţă de ironie, insistenţă, îndoială, presupunere, mirare etc. E vorba de anumite mijloace stilistice afective.

Un pronunţat caracter afectiv are negarea exprimată prin intonaţie. E vorba de intonaţia interogativă retorică, care atribuie un sens negativ predicatului propoziţiei:

Ce-mi pasă mie, moldovean ruginit, de scenele voastre din Italia... (= nu-mi pasă mie...). (A. Russo)

Acum şesezeci de ani trecuţi unde se pomeneau şcoli ca a lui Baloş în Moldova? (= nu se pomeneau şcoli ca...). (I. Creangă)

Se impune prin caracterul său afectiv şi negarea exprimată cu ajutorul unor unităţi lexicale cum ar fi: *puţin*, *a lipsi*, *a împiedica* ş. a. Negarea în asemenea cazuri are caracter eufemistic:

... de-ar fi mulţi ca dînsul în domnia mea, puţină lipsă ar duce ţara la nevoi (= n-ar duce ţara multă lipsă la nevoi). (I. Creangă)

Celor doi fraţi însă puţin ce le pasă de cobeala muierilor (= nu le pasă...). (I. Druţă)

Cu sens negativ afectiv se folosesc şi unele interjecţii sau propoziţii eliptice constînd dintr-un substantiv sau adverb: *Ţss! Vorba! Gura! Stop!* Ele pot fi urmate chiar de propoziţii de negare propriu-zise, care le precizează sensul:

Pst! i-auzi! vorbi iar Lizuca, înălţînd un deget. (M. Sadoveanu)

Afectivitatea propoziţiei de negare se poate obţine prin folosirea pe lîngă predicatul negativ a unor substantive sau locuţiuni substantivale ce denumesc obiecte de dimensiuni extrem de mici, unităţi minimale de măsură, lucruri lipsite de orice valoare (*para chioară*, *bob*, *grăunte*, *clipă*, *secundă*, *gram*, *iotă*, *pai*, *cît negru sub unghie*). Acestea pot apărea însoţite sau nu de adverbul *nici* şi din punct de vedere semantic se apropie mult de pronumele negativ *nimic* sau adverbul *deloc*, dar cu o nuanţă afectivă mai pronunţată. De exemplu:

Sărmane omule! Dacă nu ştii boabă de carte, cum ai să mă înţelegi? (I. Creangă)

Oşlobanu — prost-prost, dar să nu-l atingă cineva cu cît negru sub unghie, că-şi azvîrle ţărnă după cap. (I. Creangă)

Din aceeaşi categorie fac parte şi unităţi lexicale cum ar fi: *ţipenie* (*de om*), *duh* (*de om*), *suflare* (*de om*), *neam de neamul* (*cuiva*)*; în veci*, *în viaţă*, *în vecii vecilor*, *de cînd lumea*, *de cînd lumea şi pămîntul* ş. a. (ultimele echivalente semantic cu adverbele *nicicînd*, *niciodată*). De exemplu:

D-apoi neam de neamul meu n-a mîncat aşa bucate. (I. Creangă)

Pe acolo pe unde trec drumurile lui, nu mai întîlneşti ţipenie de om. (I. Druţă)

Propoziţia de negare capătă caracter afectiv cînd negaţia pe care o conţine e însoţită de o interjecţie:

O nu! aceasta ar fi un act de infamie. (C. Stamati-Ciurea)

Caracter afectiv îi pot atribui propoziţiei de negare expresii de tipul: *Doamne fereşte*, *ferit-a sfîntul*, *ferească Dumnezeu*:

— *Ferit-a sfîntul! în viaţa mea nu m-am plîns nimănui*... (I. Druţă)

În vorbirea afectivă expresiile date pot fi folosite şi ca răspunsuri negative în dialog:

L i p i c e s c u. *Încarci la izvod fără nici o măsură şi fără nici o durere de stăpîn.*
S t o l n i c u l. *Ferească Dumnezeu, cuconaşule!* (V. A l e c s a n d r i)

Propoziţia subordonată condiţională poate avea sens negativ afectiv cînd regenta ei exprimă o imprecaţie:

Ia să plesnesc eu, dacă înţeleg ceva. (N. M a r k o v)

Propoziţia de negare capătă nuanţă afectivă şi atunci cînd pe lîngă negaţia propriu-zisă se folosesc unele comparaţii de tipul: *nici cît ai bate din palme, nici cît ai clipi din ochi, nici cît ai zice peşte* s. a. De exemplu:

Pot zice că în noaptea aceea la fîntînă mi-a fost masul şi n-am închis ochii nici cît ai scăpăra din amnar. (I. C r e a n g ă)

PĂRŢILE DE PROPOZIŢIE

Cuvintele în fluxul vorbirii nu apar izolat, ci în anumite îmbinări, legătura lor păstrîndu-se şi atunci cînd o replică dintr-un dialog, de exemplu, este prezentată printr-un singur element lexical. Chiar şi în cazul acesta unitatea lexicală dată este legată, semantic şi gramatical, de enunţ în genere. Astfel, într-un dialog ca:

— *Cînd va veni Vasile?* — *Mîine,* prin replica-răspuns (*mîine*) se subînţelege o întreagă propoziţie (*Vasile va veni mîine*), în care adverbul în cauză (*mîine*) este legat de celelalte elemente ale enunţului, în particular, de verbul *va veni*, indicînd timpul realizării acţiunii.

De altfel, prin sensul şi forma cuvîntului nu numai că se face legătura între elementele propoziţiei, ci se exprimă şi raporturile dintre propoziţii într-o frază sau un enunţ. Astfel, în fraza *Du-te în parc, unde te aşteaptă prietenul,* cu ajutorul adverbului (*unde*) se face legătura dintre regenta *Du-te în parc* şi subordonata *te aşteaptă prietenul*, iar în enunţul *La gară m-a întîlnit Vasile. El m-a condus la tren*, pronumele (*el*) din cea de a doua propoziţie face legătura cu prima, înlocuind substantivul propriu (*Vasile*).

Sintaxa se ocupă de studierea modului în care se comportă cuvîntul în fluxul vorbirii şi, în primul rînd, în cadrul propoziţiei. Ocupîndu-se de structura propoziţiei, sintaxa examinează elementele componente ale acesteia sub aspect semantico-funcţional, legătura semantică şi formală dintre ele şi urmăreşte cuvîntul în dinamica colocvială.

Unităţile de bază ale sintaxei sînt părţile de propoziţie şi părţile frazei. În cele ce urmează ne vom opri la cele dintîi.

PĂRŢI DE PROPOZIŢIE ŞI PĂRŢI DE VORBIRE

În timp ce morfologia operează cu termenul **părţi de vorbire,** sintaxa foloseşte pentru denumirea unităţilor sale de bază termenul **părţi de propoziţie**. Între ele există o anumită corelaţie. Fixarea acestor doi termeni paraleli a avut loc relativ tîrziu, cînd s-a simţit necesitatea delimitării celor două părţi ale gramaticii, morfologia şi sintaxa, în scopul unei studieri mai aprofundate a structurii gramaticale a limbii. Folosirea a doi termeni este determinată şi de faptul că, în timp ce în cadrul morfologiei unitatea lexicală este analizată din punct de vedere paradigmatic, sintaxa o examinează sub aspect sintagmatic. Cu alte cuvinte, în timp ce morfologia analizează cuvîntul din punctul de vedere

al formei sale (ca logoformă), în mod static, sintaxa îl examinează în dinamică, în corelaţie cu elementele ce constituie împreună enunţul.

Corelaţia dintre propoziţie şi judecată a determinat faptul că sintaxa, cel puţin la începutul său, a recurs la terminologia de care se folosea logica. Astfel, precum logica distinge în cadrul judecăţii subiectul — partea despre care se comunică ceva, şi predicatul — partea prin care se spune ceva despre subiect, adică se determină subiectul, la fel şi sintaxa operează cu noţiunile şi termenii de *subiect* şi *predicat* ca părţi principale ale propoziţiei.

De exemplu, propoziţia *Pădurea înverzeşte* exprimă o judecată, în care subiectul ei (*pădurea*) corespunde subiectului propoziţiei, iar predicatul (*înverzeşte*) corespunde predicatului propoziţiei.

Părţile de propoziţie se află într-o anumită corelaţie cu părţile de vorbire. Astfel, subiectul este exprimat, de regulă, prin substantiv sau pronume la nominativ, predicatul — printr-o formă personală a verbului, atributul — prin adjectiv, complementul circumstanţial — prin adverb etc. Corelaţia aceasta e departe însă de a fi univocă, căci substantivul, de exemplu, la diferite forme, însoţit de diverse prepoziţii, poate îndeplini nu numai funcţia de subiect, ci şi de complement (direct, indirect, circumstanţial), de atribut şi de nume predicativ sau element predicativ suplimentar. Totuşi, sensul categorial al cuvîntului determină funcţia lui ca parte de propoziţie: un cuvînt poate fi subiect în propoziţie pentru că este substantiv şi nu invers (adică nu se poate afirma că un cuvînt este substantiv numai pentru că îndeplineşte funcţia de subiect în propoziţie). Faptul că şi altă parte de vorbire poate îndeplini funcţia de subiect se datorează anume capacităţii acesteia de a căpăta valoare de substantiv.

Numărul părţilor de propoziţie nu corespunde totdeauna numărului cuvintelor din enunţ. O parte de propoziţie poate consta din mai multe cuvînte, iar unele cuvinte (articole, prepoziţii, conjuncţii) în genere nu îndeplinesc singure rol de parte de propoziţie.

Datorită proprietăţilor sale lexico-semantice, cuvîntul poate să-şi subordoneze alt cuvînt într-o formă sau alta, fiind subordonat şi el, la rîndul său. Forma cuvîntului autosemantic, care dispune de bogate posibilităţi de a se îmbina cu alte cuvinte, serveşte totodată drept indice al raporturilor lui semantice cu alte cuvinte. Astfel, în enunţul *Învăţătorul îl pedepseşte pe elevul leneş*, substantivul *învăţătorul* nu numai că numeşte o fiinţă umană a cărei profesie e de a învăţa pe cineva, dar şi arată, prin forma sa (cazul nominativ) şi prin poziţia sa faţă de verb, că e vorba de un agent al acţiunii denumite de acesta. Prin forma verbală *pedepseşte* nu numai că este numită acţiunea respectivă, dar şi se indică totodată că acţiunea dată este realizată de un agent anume în momentul vorbirii. Prin logoforma *elevul*, însoţită de prepoziţia *pe* şi de forma atonă a pronumelui (*îl*), este notată o persoană, indicîndu-se totodată că ea suferă efectele acţiunii în cauză. Prin logoforma *leneş*, care se acordă gramatical cu substantivul *elevul*, se notează că respectiva caracteristică de „indolent“, „trîndav“ se referă la persoana desemnată prin substantivul *elevul*.

Se poate afirma astfel că atît conexiunile dintre cuvinte, cît şi raporturile dintre obiectele şi noţiunile denumite de cuvintele autosemantice se obţin prin mijlocirea flexiunii, a cuvintelor auxiliare şi a topicii.

Aşadar, dacă luat izolat cuvîntul se prezintă ca unitate a nominaţiei, în propoziţie el apare în corelaţie cu alte elemente ca unitate a comunicării. Prin

noţiunile sintactice „subiect“, „predicat“, „agent“, „atribut“, „complement (direct, indirect, circumstanţial etc.)“ se determină specificul comunicativ al unui cuvînt sau al unei expresii în cadrul unui enunţ.

PĂRŢILE PRINCIPALE ŞI SECUNDARE ALE PROPOZIŢIEI

Propoziţiile independente pot fi nedezvoltate şi dezvoltate. În legătură cu aceasta se disting **părţi principale** (şi obligatorii) de propoziţie, care constituie nucleul structural şi semantic al propoziţiei, şi **părţi secundare** (facultative) de propoziţie, care se grupează în jurul celor principale, determinîndu-le, dezvoltîndu-le şi completîndu-le.

Părţi principale de propoziţie sînt considerate **subiectul** şi **predicatul,** căci anume ele formează esenţa structurii formale şi semantice a propoziţiei şi fără ele existenţa acesteia este imposibilă. Astfel, în propoziţia nedezvoltată *Capra paşte*, avem doar două elemente (subiect şi predicat), ele formînd minimul necesar al existenţei propoziţiei.

Părţi secundare de propoziţie sînt mai multe: atributul, complementul necircumstanţial (direct şi indirect), complementul circumstanţial (de loc, de timp, de mod, de scop, de cauză, instrumental, sociativ, de relaţie, condiţional, concesiv, opoziţional, cumulativ, de excepţie). Cu ajutorul lor se dezvoltă structura propoziţiei, completîndu-se conţinutul ei. Astfel, în propoziţia dezvoltată *Capra cea neagră a lui Vasile paşte iarbă verde pe imaşul de pe coastă*, cele două părţi principale de propoziţie *capra* şi *paşte* sînt precizate, „întregite“: subiectul *capra* este determinat de atributele *cea neagră* şi *a lui Vasile*, iar predicatul *paşte* are compliniri sub forma complementului direct *iarbă* şi a complementului circumstanţial de loc *pe imaş*. La rîndul său, substantivul-complement direct *iarbă* este determinat de atributul *verde*, iar complementul *pe imaş* — de atributul *de pe coastă*. Se poate observa deci că părţile secundare precizează şi determină nu numai părţile principale de propoziţie, ci şi pe cele secundare.

Informaţia adăugată de părţile secundare poate fi de importanţă diferită pentru structura semantică a propoziţiei. Uneori partea secundară poate avea caracter explicativ, alteori ea poate constitui chiar esenţa propoziţiei, după cum o dovedeşte replica-răspuns din următorul dialog:

— *Unde a plecat Dan?*

— *La şcoală*.

Circumstanţialul *la şcoală* constituie, după cum uşor se vede, esenţa structurii semantice a propoziţiei eliptice.

Unele părţi de propoziţie, în special cele exprimate prin verbe sau adjective cu semantică specifică ce necesită în mod obligatoriu compliniri, manifestă o legătură foarte strînsă cu părţile de propoziţie ce le determină, ceea ce poate pune la îndoială delimitarea lor în p r i n c i p a l e şi s e c u n d a r e. De exemplu, în propoziţii ca *Profesorul împarte caiete şcolarilor. Noi alegem un preşedinte. Radu e demn de încredere*, sensul predicatelor *împarte, alegem, e demn* fără complinirile respective rămîne neclar.

Afară de aceasta, propoziţia poate conţine şi elemente care nu sînt considerate părţi de propoziţie. E vorba de interjecţii, adresări, cuvinte incidente ş. a., cu ajutorul cărora se face aprecierea celor comunicate, se pun în corelaţie circumstanţele actului de comunicare, se conferă emotivitate şi expresivitate vorbirii.

SUBIECTUL

Subiectul este partea principală a propoziţiei care desemnează obiectul despre care se comunică ceva prin intermediul predicatului.

Subiectul poate arăta:

1) cine înfăptuieşte acţiunea unui predicat realizat printr-un verb la diateza activă (*Mama spală copilul*);

2) cine suferă acţiunea unui predicat realizat printr-un verb la diateza pasivă (*Copilul este spălat de mama*);

3) cui i se atribuie o însuşire sau o caracteristică exprimată de predicatul nominal (*Copilul este curat*);

4) un obiect (de obicei, un fenomen al naturii) a cărui existenţă se afirmă (*Iarnă. Ger. Soare. Vară*).

Notă. În propoziţiile bimembre cu predicat exprimat printr-un verb la diateza pasivă se poate vorbi despre aşa-numitul subiect logic, reprezentat prin complementul de agent al propoziţiei. Astfel, în enunţul *Copilul este spălat de mama*, poziţia sintactică de subiect logic este ocupată de cuvîntul *mama*. În construcţii de acest fel subiectul logic arată cine săvîrşeşte acţiunea, iar subiectul gramatical — cine o suferă.

Uneori în aceeaşi propoziţie există două subiecte: unul pentru întreaga propoziţie şi altul pentru construcţiile cu forme nominale ale verbului (gerunziu, infinitiv, supin). Ultimul poate coincide cu subiectul verbului regent (*Terminînd lucrul, eu am plecat acasă*) sau poate fi diferit de acesta (*Muncitorii terminînd lucrul, inginerul a plecat acasă*).

Există propoziţii fără subiect. E vorba de propoziţiile cu predicat exprimat printr-un verb impersonal, pentru care subiectul e de neconceput (*Plouă. Ninge. Fulgeră. Tună*).

Locul subiectului în propoziţie nu este strict determinat. El stă, de obicei, înaintea predicatului, dar poate sta şi în postpoziţia lui. Subiectul se acordă cu predicatul în număr şi persoană (cînd predicatul e verbal), în număr, persoană şi în gen (cînd predicatul e nominal). Subiectul răspunde la întrebările *cine? ce?*

Subiectul constituie punctul iniţial al oricărui enunţ. Însă subiectul poate lipsi uneori din propoziţie fără a periclita funcţia ei comunicativă. Spre deosebire de subiect, predicatul nu poate lipsi decît în cazuri excepţionale. De aceea o importanţă primordială i se atribuie totuşi predicatului.

Subiectul poate fi exprimat explicit sau implicit (celui din urmă i se mai spune subiect neexprimat). Subiectul implicit poate fi inclus, subînţeles şi nedeterminat.

Există propoziţii cu mai multe subiecte coordonate (*Cireşii, piersicii, prunii şi vişinii au dat în floare*). Acestea se numesc subiecte multiple.

EXPRIMAREA SUBIECTULUI

Subiectul se exprimă printr-un nume (substantiv, pronume, numeral), prin orice unitate lexicală cu valoare de substantiv, prin unele forme nominale ale verbului sau printr-o întreagă propoziţie.

În funcţie de subiect pot apărea astfel:

— substantive (proprii sau comune, simple sau compuse):

***Ştefan cel Mare** a fost domnitorul Moldovei. **Ochii** sînt oglinda sufletului. **Şarpele** cu clopoţei trăieşte în ţările calde.*

— pronume (personale, demonstrative, posesive, relativ-interogative, nehotărîte, negative):

El *pleacă,* ***tu*** *rămîi.* ***Acesta*** *n-a fost la adunare.* ***Ai noştri*** *au venit.* ***Cine*** *lipseşte astăzi? Cînd pleacă* ***unul****,* ***altul*** *vine.* ***Nimic*** *nu se întîmplă.*

— numerale (cardinale, ordinale, colective, fracţionare):

Doi *nu s-au prezentat.* ***Al doilea*** *răspunse că nu ştie.* ***Tustrei*** *au plecat cu trenul.*

— adjective (substantivizate):

Zgîrcitul *mai mult pierde.* ***Leneşul*** *mai mult aleargă.*

— cuvinte cu valoare de substantiv:

Departe *este un adverb.* ***Însă*** *este o conjuncţie.* ***La*** *este o prepoziţie.*

— verb la infinitiv:

A ierta *e uşor,* ***a uita*** *e greu.*

— verb la supin:

Rămîne ***de văzut*** *cine are dreptate.*

— grup de cuvinte (îmbinare de cuvinte liberă) care exprimă o singură noţiune:

Limba literară *este aspectul cel mai îngrijit al limbii naţionale.* ***Luna lui august*** *este lună de vară.* ***O mîndreţe de fată*** *mergea pe stradă.*

Substantivele (şi substitutele lor) care exprimă subiectul sînt, de regulă, la cazul nominativ.

Uneori însă numele care exprimă subiectul stă la cazul genitiv (***Ai casei*** *sînt plecaţi*).

În construcţiile cu valoare cantitativă subiectul este exprimat prin substantiv la acuzativ cu prepoziţia *la* (*S-au adunat* ***la furnici****!*).

Pronumele relativ *cine* poate exprima subiectul şi cînd stă la dativ (***Cui*** *nu-i place, n-are decît să plece*).

DIVERSE TIPURI DE SUBIECT

Pe lîngă subiectul indicat precis şi exprimat prin diferite părţi de vorbire există trei tipuri de subiecte care sînt simţite, dar nu sînt exprimate explicit. E vorba de subiectele incluse, subînţelese şi nedeterminate.

Subiectul inclus este exprimat implicit prin logoforma verbului care realizează predicatul. În cazul acesta pronumele-subiect devine redundant, deoarece logoforma verbului indică persoana. Subiecte incluse avem în propoziţiile cu verbul-predicat la pers. I şi a II-a singular şi plural:

Ştiu (eu) *prea bine ce vrei* (tu) *să-mi spui. Venim* (noi) *cu toţii, aşteptaţi-ne* (voi).

La pers. a III-a, care diferenţiază pronumele după gen, exprimarea subiectului e obligatorie. Un enunţ ca *Vine la ora cinci* este ambiguu, dacă nu se indică explicit subiectul (*sora, fratele, mama, tata, el, ea, ele*).

Cînd se insistă asupra subiectului, pronumele redundant nu se suprimă:

Noi *nu ne înţelegem.* ***Voi*** *vreţi a noastră limbă/ S-o înnoiţi, surpîndu-i temeiurile vechi.* (A. Mateevici)

Dacă ***voi*** *nu mă vreţi,* ***eu*** *vă vreau... Şi dacă* ***voi*** *nu mă iubiţi,* ***eu*** *vă iubesc pre voi.* (C. Negruzzi)

Subiectul subînţeles este cunoscut, de regulă, din propoziţia anterioară sau poate fi dedus din context şi de aceea el nu se mai exprimă a doua oară, adică nu se repetă:

În vaduri ***ape*** *repezi curg*
Şi vuiet dau în vale. (G. Coşbuc)

În versul al doilea subiectul este tot substantivul *ape*, care, fiind exprimat în propoziţia precedentă, nu se mai cere repetat. Acest tip de subiect este prezent mai ales în dialoguri:

— *Mama a venit?*

— *A venit*.

În propoziţii cu predicate coordonate subiectul se exprimă o singură dată, înaintea primului predicat:

Copiii cîntă, dansează, recită poezii.

Subiectul nedeterminat apare în două cazuri:

1) cînd acţiunea verbului prin care se exprimă predicatul nu se referă la o persoană concretă (*Au anunţat demobilizarea*);

2) cînd acţiunea verbului e generală şi poate fi atribuită oricui (*La aer curat se doarme adînc*).

Subiectul nedeterminat este exprimat implicit prin:

— persoana a III-a singular a verbelor pronominale (*Aici nu se fumează*);

— persoana a III-a singular şi plural a unor verbe nepronominale (*Au transmis la radio că va ploua*);

— persoana a II-a singular (*Nu te lua după capul altuia*);

— persoana I plural a modului conjunctiv (*Să păstrăm curăţenia*);

— cuvîntul generalizator *omul* (*De-ar şti omul ce-ar păţi, dinainte s-ar păzi*).

RECUNOAŞTEREA SUBIECTULUI

În general subiectul se recunoaşte uşor. Numai în cîteva cazuri găsirea subiectului cere mai multă atenţie:

l) Cînd predicatul propoziţiei este realizat prin pasivul reflexiv sau prin reflexivul impersonal. În acest caz subiectul stă după predicat şi poate fi confundat cu complementul direct care răspunde tot la întrebarea *ce?* (*Se vede o umbră*).

2) Cînd predicatul este exprimat prin verbul predicativ *a fi*, subiectul poate fi confundat cu numele predicativ (*În pădure este o poieniţă*).

3) Cînd predicatul este exprimat printr-un verb la imperativ pe lîngă care stă un substantiv la vocativ, care denumeşte persoana ce trebuie să săvîrşească acţiunea (*Du-te*, (*tu*) *omule*, *acasă*). În acest, caz subiectul poate fi confundat cu substantivul la cazul vocativ.

PREDICATUL

Predicatul este partea principală a propoziţiei care denumeşte o acţiune, o stare sau o însuşire atribuită subiectului. Predicatul, de fapt, arată ce face, ce, cine sau cum este subiectul: *Copilul **plînge***; *Copilul **stă** nemişcat*; *Copilul **este deştept***. De aceea el răspunde anume la una dintre întrebările: *ce face? ce este? cine este? cum este?*

Predicatul este elementul esenţial al comunicării, constituind împreună cu subiectul baza comunicativă a propoziţiei. În propoziţiile monomembre impersonale, predicatul, nefiind în corelaţie cu un subiect, exprimă pur şi simplu o acţiune (***Plouă***. ***Tună***. ***Ninge***) sau o stare (***E cald***).

Deoarece fiecare predicat formează nucleul unei propoziţii de sine stătătoare, după numărul de predicate dintr-un enunţ aflăm din cîte propoziţii constă el. Astfel, în enunţul *Lume de peste lume* ***vine să-şi petreacă sărbătorile, se întîlneşte, se bucură, sfătuieşte...*** (I. Druţă), unde identificăm cinci predicate, spunem că avem cinci propoziţii.

Clasele morfologice de cuvinte care pot îndeplini funcţia de predicat sînt verbul, numele (în corelaţie cu anumite verbe), adverbul, interjecţia. De aceea distingem cîteva tipuri de predicat: verbal (*Fetiţa* ***dansează***), nominal (*Fetiţa* ***e frumoasă***), interjecţional (***Hai*** *cu noi*), adverbial (***Desigur*** *că voi veni!*).

Un tip aparte de predicat este cel realizat prin două verbe fără conţinut noţional şi un nume (*Copilul* ***începe să fie capricios***). Acesta este numit predicat verbal-nominal.

Deci, în limba română clasificarea predicatelor ar putea fi următoarea:

1. Predicat verbal
2. Predicat nominal
3. Predicat verbal-nominal
4. Predicat interjecţional
5. Predicat adverbial

PREDICATUL VERBAL

Predicatul verbal poate fi realizat:

1) printr-un verb la unul dintre modurile personale (indicativ, conjunctiv, condiţional-optativ, imperativ şi prezumtiv la diateza activă sau pasivă: *Dacă* ***port*** *cu uşurinţă şi cu zîmbet a lor ură, / Laudele lor desigur* ***m-ar mîhni*** *peste măsură.* (M. Eminescu). ***Zdrobiţi*** *orînduiala cea crudă şi nedreaptă...* (M. Eminescu); *Parcă mie nu mi-**ar fi ajuns** un locuşor să şed şi eu aşa cum şedeţi voi.* (I. Druţă). *Acum ori c-**a fi trăind** calul, ori că n-**a fi trăind** aceasta mă priveşte pe mine...* (I. Creangă). *Închinînd ale lor versuri la puternici, la cucoane, /* ***Sînt cîntaţi*** *în cafenele şi fac zgomot în saloane.* (M. Eminescu)

Nota 1. A nu se confunda predicatele verbale simple realizate prin verbe la diateza pasivă cu predicatele nominale realizate prin verbul copulativ *a fi* şi printr-un participiu adjectivizat. Comp.: *Copilul* ***a fost liniştit*** *de mama* şi *Copilul* ***este liniştit***. În primul caz avem de-a face cu un predicat verbal simplu, deoarece participiul ca atare are valoare verbală şi este pus în corelaţie cu un complement de agent. În cel de al doilea caz avem de-a face cu un predicat nominal deoarece participiul, avînd valoare adjectivală, arată o însuşire atribuită substantivului.

Nota 2. Considerăm că predicatul verbal poate fi realizat şi printr-un verb la unul dintre modurile nepersonale (infinitiv, gerunziu, participiu) numai dacă acestea satisfac anumite condiţii. Astfel, infinitivul poate fi predicat doar: a) după prepoziţiile (locuţiunile prepoziţionale) *pînă* şi *înainte de* avînd subiect propriu (altul decît al propoziţiei regente): ***Înainte de*** *a spune el ceva, ea dovedise să plece. Pînă a nu se aduna toţi, şedinţa nu putea fi începută;* b) cînd are valoare de imperativ sau de conjunctiv, de asemenea avînd subiect propriu: *A nu se fuma! A se păstra la rece! Ei au fost rugaţi a nu lăsa să intre nimeni.*

Verbele la gerunziu pot funcţiona ca predicate numai dacă sînt puse în legătură cu un subiect:

Căci ***voi murind*** *în sînge, ei pot să fie mari.* (M. Eminescu)

De-ar veni luna lui mai să-mi aud cerul ***tunînd,*** *sa văd norii* ***fulgerînd.*** (V. Alecsandri)

Verbele la participiu pot funcţiona ca predicat numai în construcţii eliptice de verbul auxiliar *a fi*: ***Părăsit*** *de toţi, copilul începu să plîngă* (=*Deoarece fusese părăsit de toţi, copilul începu să plîngă*). Un asemenea predicat e pus în corelaţie, de obicei, cu un complement de agent.

2) prin locuţiuni verbale sau prin expresii frazeologice:

Căci singura mea rugă-i ***uitării să mă dai.*** (M. Eminescu); *Într-o clipă sar din căruţă şi* ***o iau la sănătoasa*** *prin curpenii de cartofi...* (I. Druţă).

3) prin construcţii pleonastice formate din verb + conjuncţia *şi* + un alt verb (***A luat şi a plecat***. ***S-a apucat şi a construit*** *o casă*) sau dintr-un verb la supin reluat printr-o formă personală (***De muncit munceşte***. *Şi* ***de vorbit vorbeau***, *şi* ***de glumit glumeau***).

PREDICATUL NOMINAL

Predicatul nominal este alcătuit dintr-un verb copulativ la un mod personal şi un nume predicativ. El exprimă o caracteristică a subiectului şi răspunde la întrebările: *ce este*, *cine este*, *cum este subiectul*? sau *ce se spune despre subiect*? (*Munţii sînt înalţi*. *Albina este o insectă*).

Fiecare dintre elementele predicatului nominal îndeplineşte funcţii semantice şi sintactice distincte. Verbul copulativ realizează legătura între subiect şi numele predicativ, acordîndu-se cu subiectul în număr şi persoană:

singular		plural	
Eu sînt Tu eşti El este	vesel	Noi sîntem Voi sînteţi Ei sînt	veseli

El exprimă totodată şi caracteristicile temporal-modale ale predicatului.

Numele predicativ este elementul de bază al predicatului nominal, care caracterizează subiectul.

În funcţie de modalitatea de caracterizare a subiectului, se disting trei tipuri de nume predicativ:

— de calificare, ce-i atribuie subiectului o însuşire (*Elevul este harnic*. *Casa este de piatră*);

— de clasare, ce defineşte subiectul prin încadrarea lui într-o anumită clasă (*Prietenul meu este inginer*. *Cucul este o pasăre*);

— de identificare, ce caracterizează subiectul, raportîndu-l la o noţiune singulară, exprimată printr-un nume propriu sau printr-un pronume demonstrativ (*Colegul meu este Gheorghe*. *Tîlharul este acesta*).

Verbul copulativ de bază în limba română este verbul *a fi*. El îndeplineşte rolul de element universal de legătură, deoarece serveşte atît la calificarea, cît şi la clasarea şi identificarea subiectului.

În limba română există însă şi alte verbe cu funcţie copulativă: *a deveni*, *a ajunge*, *a se face*, *a ieşi*, *a însemna*, *a rămîne*, *a părea*.

Verbele în cauză realizează legătura între numele predicativ şi subiect, mai conferă predicatului o nuanţă semantică suplimentară. Din această cauză ele sînt numite uneori şi verbe semicopulative. Dintre acestea, numai verbul *a deveni* este totdeauna copulativ. Celelalte lexeme verbale, posedînd şi alte sensuri, se utilizează şi ca verbe predicative, alcătuind predicate verbale. De exemplu, verbul *a fi* cu sensurile „a exista, a se afla, a se găsi, a se întîmpla" este predicativ (*El este aici*). Verbul *a ajunge* formează predicat verbal simplu cînd are semnificaţia „a sosi într-un anumit loc" (*Ei au ajuns acasă*).

Numele predicativ poate fi exprimat prin:

l) substantiv (la nominativ, la genitiv sau la acuzativ cu diferite prepoziţii): *Tatăl lui a fost ţăran*. *Pămîntul acesta este al satului*. *Inelul găsit este de aur*.

2) adjectiv (inclusiv participii adjectivizate):
Ciobanii sînt tineri. Ghetele sînt lustruite.
3) pronume:
Locul căutat este acesta. Cartea este a mea. Cine este omul acesta? Al cui eşti?
4) numeral:
Copiii care s-au pierdut erau trei. Iepurele împuşcat era al patrulea.
5) verb (la infinitiv sau supin):
A trăi înseamnă a lupta. Haina este de căpătat.
6) adverb:
Să pleci este imposibil.

Din punctul de vedere al mijloacelor de expresie, numele predicativ se aseamănă fie cu subiectul, fie cu atributul.

Cînd verbul copulativ redă un raport de echivalenţă, atunci numele predicativ este identic cu subiectul. Astfel, dacă subiectul este exprimat printr-un substantiv în nominativ, numele predicativ este tot un substantiv la acelaşi caz, iar dacă subiectul este un infinitiv, numele predicativ este şi el un infinitiv:

Băiatul acesta este fratele meu. A fuma înseamnă a-ţi scurta viaţa.

De cele mai multe ori însă mijloacele de expresie ale numelui predicativ coincid cu cele ale atributului.

Verbul copulativ din structura predicatului nominal poate rămîne uneori neexprimat. Absenţa verbului copulativ este admisă numai atunci cînd acesta se subînţelege uşor din context (*Vorba multă, sărăcia omului.*) sau pentru a se evita repetiţia, cînd a fost exprimat în enunţul anterior (*Evul e un cadavru, Paris — al lui mormînt*. (M. Eminescu).

În locul unui verb copulativ omis prin elipsă se pune virgulă, iar în cazuri mai rare, două puncte sau linia de pauză.

Lauda mincinosului, bucuria nebunului.
Cerul era albastru, norii — cenuşii.
Sufletul vostru: un înger, inima voastră: o liră. (M. Eminescu)

PREDICATUL VERBAL-NOMINAL

Predicatul verbal-nominal este o varietate complexă a predicatului nominal. El este alcătuit din aceleaşi elemente ca şi predicatul nominal înaintea cărora se află un verb semiauxiliar. Deci, acest predicat va avea următoarea structură: verb semiauxiliar + verb copulativ + nume predicativ:

El ***încearcă să fie cuminte.***
El ***poate să devină chirurg.***

În funcţie de tipul verbului semiauxiliar, se disting două tipuri de predicate verbal-nominale:

— cu semiauxiliar modal (ce exprimă posibilitatea, voinţa etc.):

El { **poate** / **vrea** } *să fie calm.*

— cu semiauxiliar aspectual (ce exprimă apariţia, persistenţa sau dispariţia calităţii):

El { **începe** / **continuă** } *să fie încăpăţînat.*

PREDICATUL INTERJECŢIONAL

Acest tip de predicat este realizat printr-o interjecţie propriu-zisă sau printr-o onomatopee:

Ţupa-ţupa *în două zile şi în două nopţi îs gata venite*. (I. D r u ţ ă)

Pupăza ***zbîrr!*** *pe-o dugheană*. (I. C r e a n g ă)

Cum ajungea la locul deocheat, ***harşti!*** *cu răzătoarea şi dă-i cu peria, dă-i cu var*. (I. D r u ţ ă)

Uneori enunţurile cu predicate realizate prin interjecţii au un caracter imperativ, exprimînd un ordin sau un îndemn adresat direct interlocutorului. Unele dintre aceste interjecţii vizează o persoană (*hai*, *na*, *poftim*), altele — un animal (*marş*, *ho*, *hăis*).

Unor interjecţii cu valoare predicativă li se ataşează chiar desinenţe verbale: *haidem*, *haideţi*.

PREDICATUL ADVERBIAL

Specific pentru acest tip de predicat e faptul că, fiind exprimate prin adverbe sau locuţiuni adverbiale cu valoare verbală, ele nu admit concurenţa în aceeaşi propoziţie a unui verb predicativ. E vorba de un număr redus de adverbe şi locuţiuni adverbiale: *desigur*, *fireşte*, *poate*, *bineînţeles*, *cu siguranţă*, *pesemne*, *de bună seamă* ş. a. (***Desigur*** *că nu pot lipsi de la şedinţă*. ***Bineînţeles*** *că va veni*.).

Predicatul adverbial poate fi realizat şi prin adverbele *bine*, *rău*, *probabil*, *singur*, *aşa*, *imposibil*, care, de fapt, au la bază construcţiile (e) *bine*, (e) *rău*, (e) *probabil*, (e) *sigur*, (e) *aşa*, (e) *imposibil* cu verbul copulativ *a fi* omis (***Bine*** *că am dovedit să semănăm la timp*. ***Rău*** *că nu ne-am putut întîlni*).

Tot aici ar putea fi încadrat şi adverbul *repede*, a cărui valoare verbală e pregnantă în îmbinarea lui cu un alt adverb sau locuţiune adverbială (***Repede*** *acasă*!).

ACORDUL PREDICATULUI CU SUBIECTUL

Pentru ca o propoziţie să fie bine formată, între subiectul şi predicatul ei trebuie să se stabilească un raport de dependenţă prin care aceşti doi termeni îşi vor alătura sensurile, alcătuind împreună nucleul propoziţiei. Raportul dintre subiect şi predicat se exprimă prin concordanţa lor morfologică în număr, gen şi persoană (numele din cadrul predicatului nominal — şi în caz).

Limba română cunoaşte două tipuri de acord: gramatical sau formal (cînd predicatul repetă categoriile formale ale subiectului) şi nongramatical. La rîndul său, acesta din urmă poate fi: după înţeles, semantic sau logic (cînd predicatul nu ţine cont de categoriile gramaticale ale subiectului, ci de conţinutul sau înţelesul cuvîntului-subiect) şi prin atracţie (cînd predicatul nu se acordă cu subiectul, ci cu cuvîntul cel mai apropiat). Mai frecvent este acordul gramatical.

Constituind mijlocul principal de exprimare a raporturilor dintre cuvintele îmbinate într-o construcţie sintactică, acordul prezintă o serie de aspecte care ţin atît de exprimarea morfologică a subiectului, cît şi de felul predicatului. În genere, predicatul se aliniază la forma subiectului. Anume subiectul este acela care impune predicatului categoriile sale gramaticale, deşi uniformizarea aspectului morfologic al predicatului după natura subiectului depinde uneori de factori suplimentari. Se poate spune deci că la acordul dintre subiect şi predicat distingem reguli generale şi reguli speciale (particulare).

REGULI GENERALE ALE ACORDULUI

Predicatul verbal şi verbul copulativ se acordă cu subiectul în persoană şi în număr:

Numai ***cetatea stă*** *la acelaşi cot al Nistrului de sute şi sute de ani.* (N. Dabija)

Naţiunile sînt *o formă organică a umanităţii.* (N. Iorga)

Predicatul din primul exemplu este la persoana a III-a singular, deoarece subiectul are forma de singular, iar în cel de al doilea — la persoana a III-a plural, căci subiectul e la plural.

Notă. Nu se acordă cu subiectul predicatul exprimat printr-o interjecţie sau printr-un adverb predicativ:
Pupăza ***zbîrr!*** *pe-o dugheană.* (I. Creangă)
Şi cînd răcneşte o dată, eu ***zvîrr!*** *chibriturile din mînă şi* ***ţuşti!*** *la spatele lui Zaharia...* (I. Creangă)
Negreşit *că firea omenească este diversă.* (T. Arghezi)
Pesemne *c-a ajuns şi el în mintea copiilor...* (I. Creangă)

Dacă predicatul verbal este exprimat printr-un verb la diateza pasivă, acordul cu subiectul se realizează în număr, persoană şi gen:

Într-o bună dimineaţă Porojan a fost dat pe mîna unui brutar. (V. Alecsandri)

Participiul *dat* este la masculin ca şi subiectul *Porojan*.

Cînd numele predicativ este exprimat printr-un adjectiv sau prin orice altă parte de vorbire cu valoare adjectivală, el se acordă cu subiectul în gen, număr şi caz:

Căci ***eu sînt vie, tu eşti mort.*** (M. Eminescu)

În cazul predicatului nominal, cînd numele predicativ este exprimat printr-un substantiv sau printr-o altă parte de vorbire cu valoare de substantiv în cazul nominativ, el se acordă cu subiectul în număr, în caz, iar, cînd e posibil, şi în gen:

Anişoara *este* ***studentă*** *la medicină.*

Cînd numele predicativ este exprimat prin adverbe, interjecţii, forme verbale nepredicative, substantive şi pronume în genitiv sau acuzativ, el nu se acordă cu subiectul.

REGULI SPECIALE DE ACORD

ACORDUL ÎN PERSOANĂ

Cînd subiectele multiple sînt la persoane diferite (la singular sau la plural), persoana I are prioritate faţă de persoana a II-a şi a III-a, iar persoana a II-a — faţă de a III-a şi predicatul capătă forma de plural:

Eu *şi* ***tu plecăm*** *la teatru.*

Eu *şi* ***el plecăm*** *la teatru.*

Eu, tu *şi* ***el plecăm*** *la teatru.*

Tu *şi* ***ei veţi veni*** *mîine dimineaţă.*

El *şi* ***voi sînteţi*** *invitaţi la director.*

Acordul se poate face cu persoana I plural şi atunci cînd subiectul exprimă o colectivitate cu care se solidarizează vorbitorul (***Nici unul*** *nu* ***dormeam.***). În acest exemplu subiectul exprimat prin pronumele negativ *nici unul* echivalează ca sens cu pronumele nehotărît *toţi* (*toate*) şi de aceea predicatul capătă forma de plural.

Probleme deosebite ridică acordul în persoană la propoziţiile atributive ale căror regente cu predicate nominale au ca subiect un pronume personal de persoana I sau a II-a. În cazul de faţă acordul depinde de intenţia vorbitorului.

Predicatul atributivei se poate acorda în persoană fie cu subiectul regentei (***Tu*** *eşti un om care* ***iubeşti*** *adevărul*), fie cu numele predicativ (***Tu*** *eşti un om care* ***iubeşte*** *adevărul*).

Cînd subiectul este exprimat printr-un pronume, iar numele predicativ, printr-un substantiv sau un substitut al acestuia, verbul copulativ se acordă în persoană cu pronumele-subiect:

Persoana implicată ***sînt eu.***

Spectatori ***veţi fi voi.***

Cei premiaţi ***sîntem noi.***

Cînd subiectul propoziţiei este exprimat prin locuţiuni pronominale de politeţe de tipul *Măria ta*, *Excelenţa voastră*, acordul în persoană se poate face în două feluri: cu substantivul din cadrul locuţiunii, deci cu persoana a III-a (*Măria ta dispune*, *Excelenţa voastră este invitată*) şi cu adjectivul posesiv (*Măria ta dispui*, *Excelenta voastră sînteţi invitat*), deci cu persoana a II-a.

ACORDUL ÎN NUMĂR

Regula generală a acordului este că predicatul verbal şi verbul copulativ se acordă întotdeauna cu subiectul în număr. Subiectul la singular impune acordul la singular şi invers:

Dascălul *nostru* ***era*** *un holtei frumos*... (I. Creangă)

Chiparoşii au umbrit *tăceri de morminte*. (M. Sadoveanu)

Cînd subiectul propoziţiei este un pronume la pluralul politeţii sau al modestiei, verbul copulativ sau auxiliar (dacă e vorba de viitor) se pune la plural, iar numele predicativ (adjectiv sau participiu) ce face parte din structura predicatului nominal exprimat printr-un verb la diateza pasivă se pune la singular: ***Dumneavoastră*** (singular) ***sînteţi rugat(ă)*** *să luaţi loc*, şi nu ***Dumneavoastră*** (singular) ***sînteţi rugaţi(te)*** *să luaţi loc*. Numele predicativ se pune la singular (masculin ori feminin) şi în cazul cînd pronumele de politeţe nu este exprimat, dar se subînţelege (*Domnule X, sînteţi* ***invitat,*** şi nu *Domnule X, sînteţi* ***invitaţi***).

O situaţie mai complicată avem atunci cînd subiectul propoziţiei este un substantiv cu sens colectiv sau partitiv de tipul *buluc*, *cireadă*, *cîrd*, *droaie*, *grămadă*, *grup*, *herghelie*, *majoritate*, *minoritate*, *morman*, *mulţime*, *pereche*, *serie*, *stol*, *sumedenie*, *şir*, urmat de un substantiv ce specifică felul unităţilor ce constituie colectivitatea, la care se adaugă şi substantivele *parte*, *rest*, *seamă* şi numeralele substantivale *jumătate*, *sfert*, *o doime*, *o treime*, *o zecime* etc. În asemenea cazuri predicatul poate sta fie la singular, fie la plural (deşi preferinţă se dă totuşi singularului):

O cireadă *de vite* ***ieşi*** *la poalele colinei*. (M. Sadoveanu)

Un stol *de ciori* ***trecu***... *deasupra noastră*. (A. Vlahuţă)

Dar, pe de altă parte:

... ***o mulţime*** *de oameni şi de sălbăticiuni* ***zac*** *fără suflare*... (I. Creangă)

Un stol *de păsări* ***se roteau*** *deasupra nucului*. (D. Matcovschi)

Singularul se impune în special atunci cînd substantivul colectiv este la forma articulată (hotărît):

Şuvoiul *de pasageri* ***curgea*** *pe puntea cu balustradă*. (N. Costenco)

Pîlcul *de călăreţi* ***grăbea***. (M. Sadoveanu)

Numai ***mănunchiul*** *de inele aurii*... ***clipeşte*** *fericit*. (I. Druţă)

Iar ***mulţimea*** *de ţărani* ***a trecut*** *mai departe*. (Gh. Meniuc)

Dacă subiectul propoziţiei este un pronume nehotărît (*fiecare*, *oricare*) sau un pronume negativ (*nimeni*, *nici unul*) urmat de determinative la plural (introduse prin prepoziţiile *dintre* sau *din*), acordul corect este cel cu predicatul la singular:

Fiecare *dintre noi* ***consideră****.*

Nici unul *dintre ei* ***n-a sosit****.*

Dacă subiectul este exprimat printr-un toponim cu formă de plural, dar sens de singular, predicatul verbal sau verbul copulativ din cadrul predicatului nominal se poate folosi atît la plural, cît şi la singular (mai ales cînd e folosit la forma articulată):

Hii!... că ***nu-s*** *departe* ***Galaţii,*** *hii!* (I. Creangă)

Iaşul este *un oraş-monument.*

Sînt dificile cazurile de acord în număr cînd în propoziţie avem subiect multiplu, format din două, trei sau chiar mai multe elemente.

Dacă elementele subiectului multiplu se află în raport de coordonare (legate între ele prin conjuncţii sau prin juxtapunere) şi sînt plasate înaintea predicatului, acesta sau verbul copulativ trebuie să aibă formă de plural:

Îndrăzneala, răbdarea *şi* ***priceperea*** *unui sat întreg* ***s-au închegat*** *în jurul acelei cărăruşi.* (I. Druţă)

Acolea ***pămîntul, codrii, stîncile, pîraile*** *sînt însă în starea primitivă.* (V. Alecsandri)

Cînd subiectul multiplu se află după predicat, predicatul stă şi la singular:

Le iese înainte ***împăratul Verde****,* ***fetele*** *sale,* ***spînul*** *şi toată curtea împărătească.* (I. Creangă)

Doarme ***turma*** *şi* ***mioara****, / Şi* ***ciobanul*** *Andrieş.* (Em. Bucov)

În aceste exemple avem, de fapt, acord prin atracţie: predicatele (*iese*, *doarme*) se acordă cu cele mai apropiate subiecte (*împăratul*, *turma*).

În propoziţiile în care elementele subiectului multiplu la numărul singular sînt legate prin conjuncţii disjunctive (*ori*, *sau*, *fie-fie*, *ba-ba*) predicatul, oricare ar fi locul faţă de subiect, se pune la singular:

Dumnezeu *sau* ***dracul*** *mă* ***va însănătoşi****.* (C. Negruzzi)

O pornire *firească ori* ***o amintire*** *le* ***pune*** *această pecete.* (Al. Russo)

Îmi ***plutea*** *pe dinainte, cu al timpului amestec, / Ba* ***un soare,*** *ba* ***un rege****, ba alt* ***animal*** *domestic.* (M. Eminescu)

Spre regretul nostru, regulile de acord în număr nu întotdeauna se respectă. Se constată destul de multe cazuri de dezacord între numărul subiectului şi cel al predicatului chiar şi în literatură (ce e drept, el e dictat uneori de necesităţile versificaţiei).

Nota 1. Vorbind de regula generală a acordului în număr, trebuie amintit că în limba veche întrebuinţarea singularului pentru plural (şi a pluralului pentru singular) era foarte răspîndită. Fenomenul era cauzat de neregularităţile existente în flexiunea verbală. Abia pe la sfîrşitul secolului trecut, cînd formele morfologice s-au stabilizat în limba literară de acum statornicită, devine posibilă interpretarea sintactică a acordului. Orice inconsecvenţă morfologică este considerată de atunci greşeală de acord.

Nota 2. Predicatul ia forma de singular în propoziţiile în care elementele subiectului multiplu sînt exprimate prin substantive nearticulate la singular (fără articol şi fără determinanţi), iar predicatul este un verb al existenţei. De regulă, apar în această ipostază numele de materii, calităţi, fenomene ale naturii, stări sufleteşti, adică substantive *singularia tantum*. De exemplu:

Slănină *şi* ***făină*** *în pod* ***este*** *de-a volna.* (I. Creangă)

Linişte, căldură *şi* ***bunăstare domneşte*** *în casele agricultorilor.* (Gh. Vodă)

Este absolut obligatoriu predicatul la singular şi atunci cînd elementele componente ale subiectului formează un bloc semantic unitar:

Punctul *şi* ***virgula este*** *un semn de punctuaţie specifică.*

Aratul *şi* ***boronitul e*** *pe sfîrşite.*

Acelaşi tratament se aplică şi în cazurile în care constituenţii subiectului au un referent comun, adică desemnează acelaşi obiect:

Scriitorul *şi* ***savantul*** *moldovean* (e vorba de Bogdan Petriceicu Hasdeu) ***descinde*** *dintr-o familie cu vechi tradiţii intelectuale.*

Sînt şi cazuri de acord liber, cînd propoziţia se consideră corectă atît cu predicatul la singular, cît şi cu predicatul la plural: *Nici mama, nici tata n-a venit* şi *Nici mama, nici tata n-au venit. Eu cu* (sau *împreună cu*) *Dumitru plec mîine* şi *Eu cu* (sau *împreună cu*) *Dumitru plecăm mîine.*

ACORDUL ÎN GEN

Destul de complicat este şi acordul în gen cu predicatele verbale la diateza pasivă şi cu predicatele nominale. Dificultăţi apar mai ales atunci cînd subiectul multiplu este exprimat prin substantive sau pronume de genuri diferite. În astfel de situaţii trebuie să ţinem seama de natura substantivelor din cadrul subiectului (dacă sînt nume de fiinţe sau de lucruri), de numărul gramatical (singular sau plural) la numele de lucruri, de poziţia subiectului faţă de predicat. Astfel:

— cînd subiectul multiplu este alcătuit din substantive, nume de fiinţe de genuri diferite, sau din pronume de genuri diferite, numele predicativ se pune la masculin plural:

Atunci ***împăratul Verde*** *şi* ***fetele*** *sale* ***au rămas încremeniţi*** *de ceea ce au auzit.* (I.Creangă)

El şi Sănduţa sînt elevi *în clasa a X-a.* (B. Istru)

— cînd elementele subiectului multiplu sînt nume atît de fiinţe, cît şi de lucruri, acordul se face cu numele de fiinţe:

Săniile *şi* ***caii*** *au fost pierduţi.*

— cînd elementele subiectului multiplu sînt nume de lucruri de genuri diferite, fie la singular, fie la plural, participiul din forma pasivă a verbului sau numele din cadrul predicatului nominal se pune la feminin plural:

Peretele *şi* ***prispa*** *sînt* **tencuite.**

Pereţii *şi* ***prispa*** *sînt* **tencuite.**

Pereţii *şi* ***prispele*** *sînt* **tencuite.**

— în unele situaţii acordul se face cu subiectul cel mai apropiat:

Pereţii *şi* ***prispa*** **(*prispele*)** *sînt tencuite.*

Prispa **(*prispele*)** *şi* ***pereţii*** *sînt tencuiţi.*

PĂRŢILE DE PROPOZIŢIE SUBORDONATE

ATRIBUTUL

Atributul este partea secundară de propoziţie care determină un substantiv sau un substitut al acestuia (pronume, numeral), indicînd diferite caracteristici (calităţi, însuşiri) ale obiectului (fiinţei). Relaţia de subordonare atributivă (raportul atributiv) se realizează între doi termeni: unul regent, denumit determinat, şi unul subordonat, denumit determinant.

Sub aspect semantic, atributul are menirea de a individualiza numele determinat, actualizînd (prin calificare, identificare, clasificare sau descriere) anumite particularităţi ale lui: *copil* ***mic*** (***mare, frumos, cuminte, deştept, sănătos, bolnav, harnic, leneş, obraznic, timid, ruşinos, îndrăzneţ, blond, înalt, gingaş, capricios, liniştit, năstruşnic, năzbîtios, înfiat, răsfăţat, zîmbind, de doi ani, din blocul 1, de şcoală, din flori*** etc.). Numele determinat în felul acesta este gata de a fi introdus în comunicare: ***Casa de lîngă drum*** *e a fratelui*. ***Fîntîna din poartă*** *e făcută de părinţi*.

Atributul poate avea, după cum se vede, o structură destul de variată.

Atributul răspunde la una dintre întrebările: *care? ce? ce fel de? cît? al* (*a, ai, ale*) *cui?*

La baza clasificării atributelor pot sta mai multe criterii: l) tipul de legătură dintre elementul determinant şi elementul determinat; 2) apartenenţa acestora la diverse părţi de vorbire; 3) conţinutul lor semantic; 4) cantitatea cuvintelor cu funcţie atributivă; 5) gradul de dependenţă al determinantului de determinat.

După tipul de legătură ce se stabileşte între elementele cu funcţie atributivă şi termenul regent atributele se împart în: acordate (*cîmpie* ***verde,*** *carte* ***deschisă,*** *mîini* ***dibace, aceşti*** *ochi*) şi neacordate (*apă* ***de izvor***, *haina* ***lui***, *privirea* ***acestuia***, *coajă* ***de pîine***, *nucul* ***din faţa casei***).

În funcţie de partea de vorbire prin care sînt exprimate, atributele se clasifică în: adjectivale (*masă* ***rotundă,*** *copiii* ***noştri***), substantivale (*guvernul* ***republicii***, *situaţia* ***din republică***), pronominale (*muncă* ***în folosul altuia***), verbale (*copii* ***plîngînd***), adverbiale (*ziarul* ***de astăzi***), interjecţionale (***halal*** *bărbat*).

După conţinutul semantic atributele sînt: calificative (*pisică* ***neagră***), identificatoare (*făina* ***aceasta***), clasificatoare (*copac* ***de munte***), descriptive (*femeie* ***obosită şi necăjită***).

Între aceste tipuri de atribute nu poate fi trasă o linie netă de demarcaţie; ele pot califica, clasa sau identifica concomitent.

După numărul elementelor din structura lor, atributele se clasifică în simple (*roman* ***interesant***) şi dezvoltate (*cal* ***iute de picior***).

După gradul de legătură cu substantivul determinat, marcat în pronunţare prin pauză şi prin intonaţie, iar în scris prin semne de punctuaţie, atributele se împart în: izolate (*Fata*, ***nedumerită***, *a plecat*) şi neizolate (***Copilul vecinilor*** *l-a salutat*).

Atributele izolate conţin o informaţie utilă, dar neimportantă pentru comunicare şi se caracterizează printr-o legătură slabă cu determinatul, pe cînd cele neizolate se caracterizează printr-o legătură strînsă cu elementul determinat.

Un mai mare interes, atît sub aspect practic, cît şi teoretic, îl prezintă clasificarea atributelor după mijloacele de exprimare.

1. Atributul adjectival se caracterizează prin faptul că raportul de dependenţă dintre determinat şi determinant se realizează prin acordul în gen, în număr, uneori şi în caz. Se exprimă prin adjective propriu-zise (*fată* ***frumoasă***) sau prin alte părţi de vorbire cu valoare adjectivală (***doi*** *fraţi*, ***amîndoi*** *fraţii*, *părinţii* ***mei***, ***aceşti*** *oameni*, *pîine* ***aburindă***).

În conformitate cu mijloacele prin care se exprimă, atributele adjectivale se divizează în: adjectivale propriu-zise (*carte* ***bună***, *om* ***bun la suflet***),

adjectival-participiale (*timp **pierdut***), adjectival-pronominale (*omul **acesta**, fiecare **copil***), adjectival-gerunziale (*lebădă **murindă**, mînă **tremurîndă***), adjectival-numerale (***zece** oameni, **tustrei** copiii, cîştig **îndoit***).

Nota l. Sub aspect semantic, atributul participial în unele situaţii îşi păstrează valoarea verbală. Cf.: *opere **alese***, dar *cărţi **alese*** (de mine); *rochie **închisă***, dar *uşă **închisă***.

Nota 2. Atributul adjectival-gerunzial nu trebuie confundat cu cel verbal-gerunzial. Cf.: *rană **sîngerîndă***, dar *rană **sîngerînd*** (mult).

2. Atributul substantival se caracterizează prin faptul că este neacordat şi se exprimă, de obicei, prin substantive la cazurile oblice. Ele sînt de mai multe tipuri: substantival în genitiv, substantival în dativ, substantival în acuzativ.

Atributul substantival în genitiv se poate exprima prin substantive în genitiv cu sau fără articol posesiv (*cartea elevului, o carte a elevului*) sau substantive în genitiv cu prepoziţie (*mers împotriva vîntului*).

Nota 1. Atributele în genitiv de pe lîngă substantivele deverbale pot indica subiectul sau obiectul verbului de la care e format substantivul determinat. În primul caz, atributul genitival mai este denumit genitiv subiectiv şi poate fi identificat prin transformarea substantivului determinat în verb, iar a atributului — în subiectul acestui verb: *declaraţia **ministrului** — **ministrul** a declarat*.

În cel de al doilea caz, atributul mai este denumit genitiv obiectiv şi poate fi identificat prin transformarea substantivului determinat în verb, iar a atributului — în obiect al acestuia: *traversarea **străzii** — a traversa **strada***.

Atributul substantival în dativ poate fi exprimat prin substantive sau substitute ale acestuia în dativ.

Nota 2. Atributul în dativ apare, de obicei, pe lîngă substantive nearticulate. Dacă substantivul primeşte articol hotărît, atributul datival devine genitival: *stăpîn vieţii — stăpînul vieţii*. Îmbinările de felul: *preot **deşteptării** noastre, martor **suferinţelor** mele, domn **ţării** Moldovei, bucurie **sufletului*** au un caracter arhaic. Atributul în dativ apare şi în unele îmbinări recente, cînd este însoţit de prepoziţii din seria *conform, potrivit, contrar: venirea la serviciu **potrivit graficului**, livrarea producţiei **conform planului**.* În îmbinările de tipul acesta termenul determinat este articulat.

Atributul substantival în acuzativ poate fi exprimat prin substantive sau prin substitute ale acestuia precedate de o prepoziţie sau de o locuţiune prepoziţională: *luptă **pentru existenţă**, cană **cu apă**, zi **de iarnă**.*

3. Atributul pronominal este cel exprimat printr-un pronume propriu-zis care poate substitui un substantiv şi nu se acordă cu termenul determinat. El este de mai multe tipuri: pronominal în genitiv, pronominal în dativ şi pronominal în acuzativ.

Atributul pronominal în genitiv se exprimă, de obicei, prin pronume fără prepoziţii, cu sau fără articol posesiv (*cartea **lui**, o carte **a lui**, prietenii **ei**, scrisoarea **lor***) sau, mai rar, prin pronume cu prepoziţii speciale, care cer genitivul (*copacul **din dreptul acestuia**, muncă **în folosul altuia***).

Atributul pronominal în dativ este cel care se exprimă prin pronume în dativ şi este utilizat relativ rar (*văr drept **acestuia**, livrare de mărfuri **altora***).

Tot în această categorie de atribute intră şi cele exprimate prin forme scurte de dativ ale pronumelui personal şi reflexiv, denumit şi dativul posesiv deoarece arată posesia (*Faţa-**i** radia de bucurie. Ei **ne** cunosc obiceiurile. El **şi**-a schimbat propria părere* ş. a.).

Atributul pronominal în acuzativ se exprimă printr-un pronume în acuzativ cu prepoziţie şi este destul de rar (*cartea **de la dînsul**, dorul **de tine***).

4. Atributul verbal este cel exprimat prin verbe la unul dintre modurile nepersonale: infinitiv, supin şi gerunziu.

Atributul verbal la infinitiv este însoţit, de regulă, de prepoziţia *de*, mai rar, de *pentru* (*dorinţa* ***de a studia***, *bucuria* ***de a trăi***).

Atributul verbal la supin intră, de obicei, în îmbinări sintactice stabile (*maşină* ***de spălat***, *casă* ***de locuit***).

Atributul verbal la gerunziu este cel exprimat prin forme gerunziale neadjectivizate (*faţa* ***radiind*** *de bucurie*, *oameni* ***suferind*** *de foame*).

5. Atributul adverbial este cel exprimat printr-un adverb sau printr-o locuţiune adverbială precedată sau nu de prepoziţia *de* sau *din* (*ziarul* ***de ieri,*** *săptămîna* ***din urmă, aşa*** *om*).

6. Atributul interjecţional se exprimă prin interjecţii propriu-zise sau prin alte părţi de vorbire cu valoare de interjecţie (*o haină* ***ptii!***).

ATRIBUTE ACORDATE ŞI NEACORDATE

Atributele care se uniformizează din punct de vedere gramatical (adică iau aceeaşi formă de gen, număr şi caz) cu determinatul se numesc atribute acordate. Acordate sînt toate atributele adjectivale.

Atributele care nu se uniformizează din punct de vedere gramatical cu determinatul se numesc atribute neacordate. Neacordate sînt atributele substantivale, pronominale, verbale, adverbiale şi interjecţionale.

Acordul atributului. Atributul se acordă cu elementul determinat în gen, număr şi caz, în funcţie de categoriile gramaticale caracteristice acestuia. Există mai multe reguli de acord al atributului:

— atunci cînd determinatul este un pronume sau o locuţiune pronominală de politeţe care are sens şi de plural, şi de singular, acordul atributului se face după înţeles (***Dumneavoastră, conştient,*** *v-aţi eschivat*);

— atunci cînd avem de a face cu un determinat multiplu, atributul se acordă cu elementul apropiat prin atracţie (***limba*** *şi* ***literatura română, pîine*** *şi* ***prăjituri proaspete***);

— atunci cînd se află pe lîngă un determinat multiplu, atributele sînt izolate şi se acordă cu toate elementele determinatului (***Băiatul*** *şi* ***fata, bucuroşi,*** *au fugit*. ***Mama*** *şi* ***tata, obosiţi,*** *se întorceau acasă*);

— atunci cînd atributele sînt exprimate prin adjective posesive postpuse, ele se acordă cu elementele determinatului multiplu prin atracţie (*fata şi* ***băiatul meu,*** *părinţii şi* ***rudele mele***);

— atunci cînd determinatul este multiplu, alcătuit din două sau mai multe substantive ce denumesc fiinţe şi sînt de genuri diferite, la realizarea acordului se dă prioritate genului masculin (***băiatul şi fata, cuprinşi de spaimă,*** *au fugit*, ***băieţii şi fetele, cuprinşi de spaimă***, *au fugit*);

— atunci cînd atributul este exprimat prin construcţii cu adjective, participii sau gerunzii cu valoare adjectivală, el se acordă cu determinatul în gen, număr şi caz (*Istoria acestei* ***femei, bătută de soartă,*** *nu poate să nu te mişte*. *S-a oprit în faţa* ***unei case zugrăvite frumos***). În unele situaţii acordul în caz precizează la ce determinat se raportă atributul (***Istoria*** *cărţii*, ***povestită de tine,*** *m-a uimit*). Forma *povestită* sugerează că în enunţ e vorba de *istoria povestită*, şi nu de *cartea povestită*.

IZOLAREA ATRIBUTULUI

De regulă, atributele situate lîngă elementul determinat nu se izolează. Atunci cînd însă atributele de diferite tipuri comportă o informaţie suplimentară şi pot fi scoase din comunicare, ele se izolează. Există mai multe situaţii specifice de izolare a atributului:

— cînd atributul adjectival propriu-zis stă înaintea numelui determinat:

Fericit, *el locuieşte un măreţ palat de vară.* (V. Alecsandri)

Notă. Un atare atribut poate fi despărţit prin virgulă şi în poziţie postnominală. Dacă autorul intenţionează să accentueze atributul în mod special sau să-l marcheze stilistic, el poate fi izolat şi în postpoziţia numelui:

Omul, ***trist,*** *cade pe gînduri şi s-apropie de foc.* (V. Alecsandri)

Rusanda, ***îmbujorată,*** *stătea la fereastră...* (I. Druţă)

— cînd un nume este determinat de atribute-perechi, indiferent de poziţie:

Soarele, ***rotund şi palid,*** *se prevede printre nori.* (V. Alecsandri)

Păşind alături, ***fragedă şi subţirică,*** *Rusanda răspîndea în jur un farmec, pe care Gheorghe nu-l cunoscuse pînă atunci...* (I. Druţă)

Notă. Asemenea atribute nu se izolează atunci cînd ele sînt absolut indispensabile pentru comunicare:

Gheorghe a pornit ***cu paşi rari şi grei...*** (I. Druţă)

— cînd atributele sînt exprimate prin construcţii comparative:

Om aspru care doarme culcat pe-un buzdugan, / Ursan, ***pletos ca zimbrul,*** *cu pieptul gros şi lat.* (V. Alecsandri)

— cînd atributele sînt dezvoltate:

Părea un tînăr voievod, / ***Cu păr de aur moale,*** */ Un vînăt giulgi se-ncheie nod / Pe umerele goale.* (M. Eminescu)

APOZIŢIA

Apoziţia este atributul substantival (de cele mai multe ori nume propriu) pus în cazul nominativ, indiferent de cazul cuvîntului pe care îl determină.

Cîte mi-a făcut feciorul dascălului ***Alecu,*** *vei fi aflat şi dumneata.* (M. Sadoveanu)

Lăpuşneanul se puse în capul mesei avînd în dreapta pe logofătul ***Trotuşan*** *şi în stînga pe vornicul* ***Moţoc.*** (C. Negruzzi).

Uneori însă, mai ales în limba veche, apoziţia poate sta şi în acelaşi caz cu cuvîntul determinat:

La moartea părintelui ei, ***bunului Petru Rareş,*** *... Ruxanda rămăsese în fragedă vîrstă.* (C. Negruzzi)

Străbunei D-voastre, ***Evei,*** *plăcuse şarpele, cel mai rece din toate fiinţele.* (B. P. Hasdeu)

În limba contemporană, acordul în caz cu substantivul determinat (sau substitutul acestuia) se întîlneşte foarte rar, fiind folosit de unii scriitori ca element arhaizant şi popular.

Notă. Apoziţia poate fi exprimată şi printr-un substantiv în cazul vocativ (cu sau fără alte determinative), cînd cuvîntul determinat este un substantiv la vocativ, un pronume sau o locuţiune pronominală la persoana a II-a (*tu, voi, dumneata, Domnia voastră* etc.):

— *Apoi dar mai rămîi sănătoasă, mătuşă* ***Mărioară.*** (I. Creangă)

— *Dumneavoastră,* ***domnule subprefect,*** *veţi face cum veţi crede că-i mai bine...* (M. Sadoveanu)

... tu, ***Măria ta,*** *ca domn, fii bun, fii blînd.* (M. Kogălniceanu)

Substantivul determinat de o apoziţie poate fi:

— comun:

Moş ***Vasile*** *era un cărpănos ş-un pui de zgîrie-brînză, ca şi mătuşa Mărioara.* (I. Creangă) sau

— propriu:

Stăteau tovarăşii lui Potcoavă cu Niţă Frunză, ***logofătul,*** *şi cu alţi slujitori.* (M. Sadoveanu)

Nota 1. Apoziţia poate determina însă şi unele substitute ale substantivului:

— un pronume:

Dar asta nu mă priveşte pe mine, ***băiat din Humuleşti.*** (I. Creangă)

— un numeral:

Şi cu această rînduială am rămas noi, acum numai trei, la Pavăl Ciubotarul: ***eu, Gîtlan, vărul meu Ion****...* *şi* ***moş Bodrîngă*** *pe deasupra.* (I. Creangă)

— un adjectiv:

Fata părea năucită, ***adică intimidată.***

Apoziţia substantivală poate să determine şi o construcţie echivalentă cu un substantiv:

Cei de mîna a doua, ***boierii,*** *se strîngeau în altă parte...* (M. Sadoveanu)

Nota 2. Privită ca un procedeu mai larg, apoziţia poate determina şi alte părţi de vorbire (de exemplu, un verb sau un adverb):

Arta de a citi, ***adică de a citi şi printre rînduri,*** *se deprinde cu timpul.*

L-am văzut admonestînd, ***adică certînd*** *pe cineva.*

L-am văzut nu demult, ***aproape de două.***

Apoziţia se leagă de elementul determinat prin juxtapunere sau prin joncţiune (cu ajutorul unor adverbe, locuţiuni adverbiale şi expresii explicative ca: *adică,* (*şi*) *anume, numit, zis, poreclit, respectiv, vasăzică, mai exact, cu alte cuvinte, altfel spus, în sensul de, într-un cuvînt, pre nume* etc.):

Iată-i iepurii, ***nebunii,*** */ Coarne-n cap îşi pun.* (G. Coşbuc)

Provocatorul, ***adică galbenul,*** *văzînd maiestatea şi curajul protivniciei lui, se domoli.* (V. Alecsandri)

Zise cu îndrăzneală unul dintre ţărani, ***anume Ioan Roată.*** (I. Creangă)

Era în Iaşi un tînăr boiernaş, ***cu numele Toderică,*** *frumos şi bun la inimă.* (C. Negruzzi)

STRUCTURA APOZIŢIEI ŞI MODUL EI DE EXPRIMARE

După structura lor apoziţiile pot fi simple şi dezvoltate.

Apoziţiile simple se exprimă printr-un:

— substantiv propriu sau comun (simplu sau compus):

— *Apoi dă, bade* ***Ipate,*** *unde-i vorbă, nu-i mînie.* (I. Creangă)

Singuri voi, ***stejari,*** *rămîneţi, / De visaţi la ochii vineţi* (M. Eminescu)

... venim să ne închinăm noului domn ales de obşte, ***lui Mihnea-Vodă.*** (Al. Odobescu)

— adjectiv substantivizat:

Pajul Cupidon, ***vicleanul,*** */ Mult e rău şi alintat.* (M. Eminescu)

— numeral cu valoare de substantiv:

Ceilalţi doi prieteni negustori, ***al cincilea şi al şaselea,*** *se mulţumiră să încuviinţeze...* (M. Sadoveanu)

— pronume:

Virtutea pentru dînşii — ***ea*** *nu există...* (M. Eminescu)

Apoziţia dezvoltată se exprimă printr-o îmbinare de cuvinte formată dintr-un substantiv (ca termen de bază) însoţit de cuvinte determinative:

*Iată craiul, **socru mare,** rezemat în jilţ cu spată.* (M. Eminescu)

*Au lăsat chiar Ceylonul, **mîndra insulă din rai,** / Şi revin cu fericire pe al ţării dulce plai.* (V. Alecsandri)

Uneori elementul determinat poate avea mai multe apoziţii (simple şi dezvoltate), juxtapuse sau legate printr-o conjuncţie coordonatoare:

*Deci, voi, **meşteri mari, / Calfe şi zidari,** /Curînd să siliţi / Lucrul de-l porniţi.* (V. Alecsandri)

*El, **Sobieţki, fala leşilor, eroul creştinătăţii, mîntuitorul Vienei,** să fie nevoit pentru a doua oară a da pas turcilor...* (C. Negruzzi)

*S-a ivit pe culme toamna, / **Zîna melopeelor,** / **Spaima florilor şi doamna** / **Cucurbitaceelor.*** (I. Topîrceanu)

Însă nu toate apoziţiile care urmează una după alta sînt coordonate între ele. Apar şi înlănţuiri de apoziţii, fiecare dintre ele determinînd acelaşi element iniţial, îngustîndu-i sau lărgindu-i sfera semantică:

*În vremea asta Cătălin, / **Viclean copil de casă,** / Ce umple cupele cu vin / Mesenilor la masă, / **Un paj** ce poartă pas cu pas / A-mpărătesei rochii, / **Băiat din flori şi de pripas,** / Dar îndrăzneţ cu ochii, / Se furişează pînditor, / Privind la Cătălina.* (M. Eminescu)

VALORILE APOZIŢIEI

Apoziţia este folosită în comunicare atunci cînd se simte necesitatea ca un cuvînt sau o construcţie să fie precizate, identificate, calificate sau explicate. Valorile ei semantice depind atît de sensul elementului determinat, cît şi de cel al apoziţiei.

De cele mai multe ori apoziţiile indică:

— numele, denumirea:

*Eroul Daciei, **Decebal Faimosul**, avea o cetate...* (C. Stamati)

*Fluviul **Dunărea** este cel mai mare din Europa.*

Notă. Aici trebuie incluse şi apoziţiile ce redau denumirile de organizaţii, instituţii, asociaţii, publicaţii, opere artistice etc., scrise, de regulă, cu iniţiale majuscule şi luate în ghilimele: *Universitatea Pedagogică **„Ion Creangă“** din Chişinău, nuvela **„Alexandru Lăpuşneanul”**, baletul **„Lacul lebedelor”**, asociaţia **„Bucuria”**, tractorul **„Vierul”*** etc.

— profesia, naţionalitatea, situaţia socială, rangul, atribuţia:

*Abia despre ziuă s-a îndurat Vasile Bordeianu, **strungarul nostru,** de s-a dus în Humuleşti.* (I. Creangă)

*Fiii Caucazului, **cerchezii,** în aul pe prispă afară şezînd vorbeau între dînşii...* (C. Stamati)

— gradul de rudenie:

*S-a dus Pan, **finul Pepelii,** cel isteţ ca un proverb.* (M. Eminescu)

*Pentru noi, **feciorii gliei,** / Zorile răsar.* (Al. Mateevici)

— însuşirea, caracteristica:

*Soţioara lui, **floarea cîmpului...*** (V. Alecsandri)

*Într-o clipă s-a ivit / Un măgar — **miniatură.*** (G. Topîrceanu)

— precizarea, explicarea:

*Cu noi şedea şi moş Bodrîngă, **un moşneag fără căpătîi...*** (I. Creangă)

*Ieniceri, **copii de suflet ai lui Allah**, şi spahii*
Vin de-ntunecă pămîntul. (M. Eminescu)

PUNCTUAŢIA LA APOZIŢIE

Dacă apoziţia formează cu elementul determinat o unitate, atunci ea nu se separă de acesta prin virgulă:

Băditţa Vasile *a zîmbit atunci, iar* ***noi şcolarii*** *am rămas cu ochii holbaţi unii la alţii.* (I. C r e a n g ă)

... după îndemnul lui ***Ioniţă feciorul... Paraschiva lăutarul*** *a început să cînte...* (I. Al. B r ă t e s c u-V o i n e ş t i)

Apoziţiile simple care apar ca o explicaţie suplimentară se izolează de restul propoziţiei prin virgulă:

Şi încă se preface că doarme [,] ***ticălosul.*** (I. C r e a n g ă)

Bătrînul Chirilă [,] ***morarul*** *[,] acum mormăia cu mulţumire.* (M. S a d o v e a n u)

Ea [,] ***Natalia*** *[,] este muzicantă din cap pînă-n picioare.* (C. N e g r u z z i)

Cînd apoziţia este introdusă printr-un cuvînt explicativ (*adică, anume, va să zică* etc.), virgula trebuie pusă înaintea acestuia:

De pe alte dealuri se înălţa de sus şfară [,] ***adică fumegare.*** (M. S a d o v e a n u)

Era un boier, ***anume Nicolai Milescul Spătar,*** *de la Vaslui de moşia lui.* (I. N e c u l c e)

Indiferent de locul pe care îl ocupă în propoziţie, apoziţiile dezvoltate se despart totdeauna prin virgulă:

Om prudent *[,] Busuioc trăgea uneori cu coada ochiului într-acolo.* (L. R e b r e a n u)

Rodică [,] ***flori de crin*** *[,]/ În plin să-ţi meargă vrerile tale.* (V. A l e c s a n d r i)

Ce-ţi pasă ţie [,] ***chip de lut*** *[,]/ De oi fi eu sau altul?* (M. E m i n e s c u)

În locul virgulelor care izolează apoziţiile se folosesc uneori două puncte sau liniuţe de pauză:

Şi iar începură a-şi răspira patima lor [:] ***vînatul.*** (M. S a d o v e a n u)

Era o zloată nemaipomenită [:] ***ploaie, zăpadă, măzărică şi vînt vrăjmaş.*** (I. L. C a r a g i a l e)

Privesc oraşul [—] ***furnicar*** *[—] / Cu oameni mulţi şi muri bizari.* (M. E m i n e s c u)

Apoziţiile explicative (în loc de izolarea prin virgulă) pot fi puse în paranteze:

Rîurile Siberiei (***Lena, Enisei, Obi***) *sînt bogate în peşte.*

COMPLEMENTUL

ASPECTE ALE CLASIFICĂRII COMPLEMENTELOR

C o m p l e m e n t u l determină un verb (la un mod predicativ sau nepredicativ), o interjecţie, un adjectiv sau un adverb, completînd şi actualizînd semantic elementul determinat (*Deschide* ***uşa.*** *Se duce* ***acasă.*** *Hai* ***cu noi!*** *Bucuroşi* ***de oaspeţi?*** *Păşeşte* ***repede***).

Complementul se divizează în următoarele categorii: direct, indirect, de agent, instrumental, sociativ, de relaţie, condiţional, concesiv, cumulativ, de excepţie, de loc, de timp, de cauză, de scop, de mod, consecutiv, opoziţional. După particularităţile lor semantico-gramaticale, complementele sînt de două feluri: c i r c u m s t a n ţ i a l e, care arată, de obicei, circumstanţele în care se realizează acţiunea exprimată de cuvîntul determinat, şi n e c i r c u m s t a n ţ i a l e,

care indică obiectul asupra căruia se exercită acţiunea, obiectul căruia i se atribuie ceva, obiectul cu ajutorul căruia se efectuează acţiunea sau chiar subiectul logic al acţiunii.

Complemente necircumstanţiale sînt complementele directe, indirecte, de agent, sociative, instrumentale, cumulative, de relaţie, opoziţionale şi de excepţie. Între termenul regent şi complementul necircumstanţial se stabileşte întotdeauna un raport de subordonare specific — de completare.

Grupa complementelor circumstanţiale cuprinde complementele de loc, de timp, de cauză, de scop, de mod, condiţional, concesiv, consecutiv. Între termenul regent şi complementul circumstanţial se stabileşte un alt raport de subordonare: cel de indicare a cadrului de realizare a unei acţiuni, adică a circumstanţelor acesteia.

După natura gramaticală a cuvîntului determinat, complementele se subdivizează în complemente ale verbului (*citesc* ***o carte,*** *citesc* ***repede,*** *tremurînd* ***de frică,*** *lipsiţi* ***de drepturi***), complemente ale interjecţiei (*Lupul haţ!* ***pe ied*** *de gît*), complemente ale adjectivului (*apă bună* ***de băut***, *bucuroşi* ***de venirea lui***), complemente ale adverbului (*S-a oprit mai încolo* ***de noi***).

Verbul poate avea toate tipurile de complemente, ca şi interjecţia de altfel (pe lîngă care nu apar doar complemente de agent şi de relaţie). Adjectivul poate regenta, mai ales, complementele indirecte, de agent, de mod, de cauză, de relaţie, ca şi adverbul.

După legătura cu determinatul, complementele se împart în izolate şi neizolate.

Izolate sînt complementele care, comportînd o informaţie suplimentară utilă, dar nu absolut necesară pentru comunicare, se caracterizează printr-o legătură slabă cu elementul regent:

Cei doi oameni... s-au înţeles, ***ţărăneşte,*** *din ochi.* (G. Călinescu)

Urieşii, ***stînd pe coate,*** *au trîntit un hohot mare.* (V. Alecsandri)

Neizolate sînt complementele care au o importanţă definitorie pentru comunicare:

Pe la miezul nopţii... un întuneric adînc şi rece s-a lăsat ***peste valea satului.*** (I. Druţă)

Izolarea sau neizolarea unui complement oarecare depinde de o serie de factori de ordin semantic, gramatical şi stilistic. Schimbarea ordinii obişnuite a complementului, cauzată la rîndul ei de intenţiile vorbitorului, creează şi ea condiţii favorabile pentru izolarea complementelor, în special a celor circumstanţiale.

După structura lor, complementele se divizează în complemente simple, exprimate prin substantive şi substitute ale acestora, prin adjective sau participii adjectivizate, prin adverbe, prin interjecţii sau prin forme verbale (infinitiv, gerunziu, supin) fără compliniri şi complemente dezvoltate exprimate prin diferite construcţii verbale (infinitivale, gerunziale sau participiale) sau prin îmbinări de cuvinte nedezmembrabile semantic şi sintactic (*Om în vîrstă şi tîrziu, tot am învăţat să scriu.* (T. Arghezi). Cele mai variate şi mai numeroase sînt complementele substantivale, deoarece, în fond, substantivele pot exprima toate tipurile de complemente. Cele mai rare sînt complementele interjecţionale.

COMPLEMENTELE NECIRCUMSTANŢIALE

COMPLEMENTUL DIRECT

Complementul direct determină un verb sau o interjecţie cu valoare verbală şi indică obiectul asupra căruia se exercită acţiunea acestora (*El priveşte un* ***film.***) sau obiectul care este rezultatul acţiunii (*El face un* ***film.***). Complementul direct se recunoaşte cu ajutorul întrebărilor *pe cine*?, *ce*?

Complementul direct determină, în primul rînd, verbele tranzitive (*Citesc* ***romanul.*** *O conduc* ***pe mama***) şi unele verbe intranzitive care admit un complement direct exprimat printr-un substantiv înrudit cu verbul (*A-şi trăi* ***traiul.*** *A dansa* ***un dans.*** *A juca* ***un joc.*** *A visa* ***un vis.*** *A cînta* ***un cîntec***) sau cu semantică identică (*A cînta* ***un cîntec, o romanţă, o arie, o melodie, un refren*** *etc.; A dansa* ***un dans, un tangou, un vals, o polcă, o horă*** etc.).

Afară de aceasta, complementul direct poate apărea după:

— unele verbe intranzitive eventive care în anumite situaţii devin tranzitive (*A* ***adormit copilul.*** *L-au* ***îmbătrînit nevoile.*** *Mama* ***creşte*** *trei* ***copii***);

— unele interjecţii predicative (***Iat****-o.* ***Zdrang!*** *zăvorul.* ***Pleosc!*** *o palmă*);

— îmbinări verbale frazeologice (***A dus la capăt lucrul***).

Notă. Unele verbe tranzitive pot avea două complemente directe: de obicei unul — nume de persoană şi altul — de obiect sau acţiune (***L****-a învăţat* ***un dans nou.***). E vorba despre aşa-zisele verbe bitranzitive: *a întreba*, *a asculta*, *a examina*, *a anunţa*, *a sfătui* ş. a.

Complementul direct poate fi exprimat prin:

— substantive în cazul acuzativ cu sau fără prepoziţia *pe* (*A scrie* ***scrisoare.*** *Am invitat-o* ***pe soră-mea.***);

— prin pronume interogative, relative, nehotărîte, negative, personale accentuate sau neaccentuate, reflexive, demonstrative, de politeţe, posesive, locuţiuni pronominale (*Nu poţi face* ***orice.*** *Nu văd* ***nimic.*** *Nu vrea să vadă* ***pe nimeni.*** *Auzind* ***acestea... Ce****-ai făcut?* ***L****-a ascultat* ***pe dumnealui.*** *Spune-mi* ***ce*** *citeşti. A vîndut* ***te miri ce.***).

— prin numerale cardinale, ordinale, colective, distributive, nehotărîte substantivizate (*I-a anunţat* ***pe trei****. L-am văzut* ***pe al doilea****. I-am invitat* ***pe amîndoi.*** *Îi interoga* ***pe cîte doi.***);

— prin adjective substantivizate, precedate de articolul adjectival *cel* şi prepoziţia *pe* (*L-am ales* ***pe cel bun.*** *Nu-i obijduiţi* ***pe cei mici!***);

— printr-un verb la unul din modurile nepersonale (*Ştie* ***a citi.*** *Ne-a dat* ***de scris****. Aud* ***strigînd.***);

— prin orice cuvînt sau îmbinare de cuvinte nominalizată (*Strigă* ***„ura-a-a!”.*** *Zice* ***„nu”.***).

Complementul direct exprimat printr-un substantiv sau printr-un substitut al acestuia în acuzativ poate fi însoţit sau nu de prepoziţia *pe*. Există situaţii cînd se foloseşte şi cînd nu se foloseşte prepoziţia dată. Şi există situaţii cînd e posibilă şi folosirea, şi nefolosirea ei.

Se construiesc obligatoriu fără prepoziţie complementele directe exprimate prin:

— substantive, comune sau proprii, nume de inanimate cu articol hotărît sau nehotărît (*Am privit* ***un film.*** *A trecut* ***Nistrul***);

— substantive comune nume de animale nepersonificate (*Chem* ***cîinele.*** *Prinde* ***găina***);

— substantive comune nume de persoane neidentificate (*A angajat* ***oameni*** *la lucru. Caută* ***meşteri*** *buni.*);

— substantive comune articulate sau nearticulate în îmbinare cu dativul posesiv (*Îi înapoiez* ***cartea.*** *Mi-am vizitat* ***prietenii.*** *Le dezvăluie* ***taina.***);

— pronumele interogativ şi relativ *ce*, pronumele nehotărîte *ceva*, *orice*, pronumele negative şi nehotărîte care substituie nume de lucruri (***Ce*** *spui? Vezi* ***ceva?*** *N-aud* ***nimic.*** *Face* ***orice.***).

Se construiesc obligatoriu cu prepoziţia *pe* complementele directe exprimate prin:

— substantive proprii nume de persoane sau de animale (*Am întîlnit-o* ***pe Maria.*** *L-am văzut* ***pe Ion.*** *L-a strigat* ***pe Tărcuş.***);

— substantive comune generice în îmbinare cu nume proprii (*L-am văzut* ***pe profesorul Ţurcanu.***);

— substantive comune nume de persoană la singular la forma articulată (*L-au chemat* ***pe directorul*** *şcolii. Au condus-o* ***pe colega*** *lor.*);

— substantive comune nume de persoană însoţite de un adjectiv posesiv sau demonstrativ (***Pe sora*** *sa o cunosc. L-am mai văzut* ***pe băiatul*** *acesta.*);

— diferite părţi de vorbire substantivizate în îmbinare cu articolul adjectival (*Îi apără* ***pe cei mici.*** *I-a anunţat* ***pe cei prezenţi.***);

— pronume personale şi reflexive accentuate (*L-au pedepsit* ***pe dînsul.*** *Se contrazice* ***pe sine.***);

— pronume nehotărîte şi negative care substituie nume de persoane (*L-am bănuit* ***pe altcineva.*** *N-am văzut* ***pe nimeni.***);

— pronumele *fiecare*, *oricare*, indiferent de referent (*Îl cunosc* ***pe fiecare.***);

— numerale ordinale şi colective (*L-am depăşit* ***pe al treilea****. Îi cunosc* ***pe amîndoi.***).

Complementul direct poate fi reluat sau anticipat prin forme neaccentuate ale pronumelui personal (***Pe dînsul*** *nu* ***l****-au găsit. Nu* ***l****-au găsit numai* ***pe dînsul.***). Fenomenul se numeşte r e p r i z ă.

Există reguli speciale referitoare la reluarea şi la anticiparea complementului direct. Reluarea complementului direct se face:

— cînd acesta este exprimat prin substantiv articulat (***Lampa*** *am stins-****o.*** ***Costumul l****-am curăţat.*);

— cînd el este însoţit de prepoziţia *pe* (***Pe mama*** *nu trebuie s-o aşteptăm.*);

— cînd el este exprimat prin substantiv precedat de un adjectiv demonstrativ (cu excepţia celor de calificare), de adjectivul pronominal nehotărît *fiecare*, de un adjectiv posesiv, de un numeral cardinal cu articol demonstrativ, de un numeral ordinal sau de un adjectiv la gradul superlativ (***Pe*** *acest* ***om*** *nu-****l*** *cunosc.* ***Pe*** *cei mai buni* ***elevi i****-au premiat.* ***Pe*** *cei doi* ***elevi i****-a întrebat.*).

Anticiparea complementului direct se face cînd acesta este exprimat prin pronume personale, reflexive, posesive sau demonstrative (***Mă*** *ocoleşte* ***pe mine.*** *Poţi să-****l*** *întrebi* ***pe dînsul.*** ***I****-am văzut* ***pe ai voştri.***).

Anticiparea este exclusă la:

— complementele directe fără prepoziţia *pe* (*A deschis* ***uşa.*** *Şi-a întîlnit* ***părinţii.***);

— complementele directe cu prepoziţia *pe* exprimate prin pronume nehotărîte sau negative (*Cucereşte* ***pe oricine.*** *Nu cunosc* ***pe nimeni*** *de aici.*).

Pronumele neaccentuat se acordă cu complementul propriu-zis (dublat) în gen, număr şi caz (de multe ori după înţeles, şi nu prin atracţie.)

În cazuri excepţionale, în calitate de complement direct pot apărea şi substantive cu alte prepoziţii. Complementele directe exprimate prin nume cu prepoziţia *la* sînt caracteristice pentru limba vorbită (*Şi încep a cărăbăni* ***la cireşe***). Uneori construcţiile cu prepoziţia *la* marchează o cantitate sporită (*Au băut* ***la apă!***).

În calitate de complement direct pot funcţiona şi unele nume însoţite de prepoziţia *de* (*A făcut* ***de mîncare***. *Au poftit şi* ***de băut***). De fapt, aceste complemente sînt rezultatul comprimării unor îmbinări de felul: *ceva de mîncare, ceva de băut*.

Notă. A nu se confunda complementul reluat (sau anticipat) cu repetarea lui în aceeaşi formă, care e redundantă şi nerecomandabilă. Deci construcţiile de tipul: *Cartea* ***o*** *va citi-****o*** sînt neliterare şi trebuie evitate. Este corect enunţul: *Cartea* ***o*** *va citi*.

Complementul direct nu se desparte prin virgulă de termenul pe care îl determină, indiferent de poziţia pe care o are faţă de acesta.

COMPLEMENTUL INDIRECT

Complementul indirect determină un verb, un adjectiv, un adverb sau o interjecţie şi arată obiectul căruia îi este adresată o acţiune sau i se atribuie o însuşire, o caracteristică exprimată de elementul determinat (*Scriu scrisoare* ***mamei***). În afara de această valoare fundamentală cuprinsă în definiţie (care, de fapt, este incompletă), complementul indirect mai are şi alte valori. Mai importante sînt următoarele: obiectul destinaţiei (*Construiesc* ***pentru muncitori***), obiectul asemănării (*Seamănă* ***cu tine***), obiectul referirii (*Mi-e dor* ***de casă***), obiectul atitudinii (*Luptă împotriva* ***corupţiei***), obiectul orientării (*S-a îndreptat* ***spre ei***), obiectul interiorizării (*S-a închis* ***în sine***), obiectul provenienţei altui obiect (*Fac* ***din casă*** *stadion*), obiectul unei stări, aşa-numitul dativ al subiectului (***Mi****-e foame*. ***Ne*** *e sete*. ***Vă*** *era cald*). Complementul indirect poate fi recunoscut cu ajutorul uneia dintre întrebările: *cui? despre cine? despre ce? pentru ce? pentru cine? la cine? la ce?* etc. Complementul indirect poate determina:

— verbele tranzitive care pot intra concomitent în relaţie cu două complemente: unul direct şi altul indirect (*Le-****am scris*** *scrisoare părinţilor*. ***A transmis*** *salutări prietenei*);

— verbele intranzitive care se pot construi cu dativul ce arată că acţiunea se efectuează în favoarea ori în defavoarea cuiva (*Părinţii le-****au interzis*** *copiilor să plece în călătorie*);

— îmbinări frazeologice verbale construite cu dativul (*Lui Ion* ***îi merge bine***. *Mie* ***îmi vine greu*** *să răspund*. *Vouă* ***nu vă pare rău*** *de nimic*);

— adjective şi participii adjectivizate care conţin ideea de act volitiv (***Dornic*** *de muncă*. ***Mulţumit*** *de sine*. ***Setos*** *de cunoştinţe*. ***Bucuros*** *de oaspeţi*);

— unele adverbe şi interjecţii (*Se află* ***departe*** *de părinţi*. ***Vai*** *de noi!*).

Complementul indirect se exprimă prin:

— substantive în cazul dativ (*Cos o rochie* ***fiicei***. *I-a adus apă* ***bunicii***);

— substantive în cazul acuzativ cu prepoziţia *la* (*Dau apă* ***la vite***. *A dat drumul* ***la cîine***);

— substantive în cazul acuzativ cu alte prepoziţii (*Am primit scrisoare* ***de la părinţi***. *M-am adresat* ***către director***. *Copilul seamănă* ***cu mama***);

— diverse tipuri de pronume în dativ sau în acuzativ cu prepoziţie (***Mi*** *s-a spus să vin*. *Şi-a amintit* ***de tine***. *Nu-şi bate capul* ***de nimic***);

— substantiv sau pronume în genitiv cu prepoziţiile *asupra, contra, împotriva* (*Nevoile s-au abătut* ***asupra casei*** *lor*);

— adjective, participii, numerale substantivate (*Luau pămîntul* ***de la cei bogaţi.*** *Li s-a spus* ***la amîndoi*** *să vină*);

— forme nominale ale verbului (*Nu se mai satură* ***privindu-l.*** *S-a lăsat* ***de băut.*** *Nu se putea opri* ***de a****-l* ***privi***).

Ca şi complementul direct, complementul indirect poate fi dublat prin reluare sau prin anticipare. De obicei, pot fi reluate sau anticipate complementele în dativ:

Străinilor *voi nu* ***le****-aţi spus / Că doine ca a noastre nu-s.* (G. Coşbuc)

Parcă nu ***li****-i sortit* ***oamenilor*** *să moară odată şi odată?* (I. Druţă)

Există o serie de reguli referitoare la reluarea sau anticiparea complementului indirect. Astfel, sînt reluate complementele indirecte realizate prin orice substantiv, pronume sau numeral (substantivizat) în cazul dativ (***Mamei i*** *s-au umplut ochii de lacrimi.* ***Copiilor le****-a plăcut jocul.* ***Nouă*** *nu* ***ne*** *venea a crede.* ***Primilor le****-a dat drumul acasă*). În situaţiile de tipul acesta reluarea complementului indirect printr-un alt complement indirect, exprimat prin pronume neaccentuat, este obligatorie.

Reluarea este facultativă la complementele indirecte exprimate prin pronume nehotărîte (***La cîţi le****-a spus să vină* în loc de ***La cîţi*** *a spus să vină*).

Anticiparea complementului indirect este obligatorie, mai ales, cînd el este exprimat prin pronume personale şi de politeţe (***Le****-a spus lor.* ***V****-am comunicat* ***dumneavoastră***). În atare situaţii anticiparea e dictată atît de natura complementului indirect, cît şi de cea a termenului regent.

Anticiparea nu este admisă la complementele indirecte exprimate prin substantive care denumesc obiecte (*A donat* ***bibliotecii*** *cărţi. Acordă mai multă atenţie* ***chestiunilor*** *de serviciu. Dau prioritate* ***călătoriilor*** *cu autobuzul*).

Unele probleme apar şi în legătură cu acordul complementului indirect anticipat. De regulă, pronumele neaccentuat se acordă cu complementul indirect propriu-zis în persoană şi număr. Anumite dificultăţi apar la acordul complementului indirect multiplu. Sînt considerate mai corecte construcţiile cu complementul anticipat la plural (***Vă*** *transmit salutări* ***ţie*** *şi* ***părinţilor*** *tăi.* ***Ne****-a mulţumit* ***mie*** *şi colegilor* ***mei***) decît cele în care complementul anticipat se acordă prin atracţie cu primul component al complementului multiplu care e la singular (***Ţi****-a transmis salutări* ***ţie*** *şi* ***părinţilor*** *tăi.* ***Mi****-a mulţumit* ***mie*** *şi* ***colegilor*** *mei*).

COMPLEMENTUL DE AGENT

Complementul de agent determină un verb la diateza pasivă sau un verb reflexiv cu valoare pasivă şi indică subiectul logic al acţiunii, adică persoana care înfăptuieşte acţiunea (*Cărţile bune sînt citite* ***de către elevi.*** *Cărţile bune se citesc* ***de către elevi.*** *Cărţile citite* ***de către elevi*** *sînt bune*). Poate fi recunoscut cu ajutorul uneia dintre întrebările: *de cine? de către cine?*

Complementul de agent poate determina:

— verbe la diateza pasivă sau verbe reflexive cu valoare pasivă la unul dintre modurile personale (*Temele interesante sînt mai uşor* ***însuşite*** *de către elevi. Cărţile* ***se cumpără*** *de studenţi*);

— verbe la supin cu valoare pasivă (*Aceasta-i o poezie uşor* ***de învăţat*** *de către orice elev*);

— verbe la participiu cu valoare pasivă (*Scrisoarea* ***trimisă*** *de mine încă n-o primiseră*);

— verbe la infinitiv (*Lege spre a fi* ***adoptată*** *de parlament*);

— adjective formate cu ajutorul sufixului *-bil*, care au sens pasiv (*Se fixează preţuri* ***acceptabile*** *de către populaţie*).

Complementul de agent poate fi realizat prin substantive sau prin substitute ale acestora (pronume, numerale, adjective sau participii) în acuzativ însoţite de prepoziţia *de* sau *de către* (*Compunerea aceasta e scrisă* ***de un elev*** *bun. Romanul acesta e citit* ***de către mulţi.*** *Scrisoarea a fost trimisă* ***de către*** *altcineva*).

Sub aspect semantic, complementul de agent este foarte apropiat de subiect, el fiind, de fapt, subiectul logic al acţiunii. Pentru a evita confuzia acestui tip de complement cu alte complemente (indirect, instrumental sau cauzal), construcţia pasivă trebuie transformată în construcţie activă. În urma acestei operaţii, verbul de la diateza pasivă trece la diateza activă, complementul de agent devine subiect, iar subiectul devine complement direct (*Copilul este mîngîiat* ***de către mama.*** → ***Mama*** *mîngîie copilul*).

O atenţie specială cere folosirea paralelă a prepoziţiei simple *de* şi a prepoziţiei compuse *de către*, ultima fiind utilizată, în special, în stilul publicistic, ştiinţific şi administrativ şi numai atunci cînd însoţeşte nume care denumesc persoane sau pronumele corespunzătoare (*Scrisoarea a fost scrisă* ***de către fiul*** *său mai mare. Emisiunea va fi vizionată* ***de către ai mei***).

Complementul de agent, de obicei, nu se izolează.

COMPLEMENTUL INSTRUMENTAL

Complementul instrumental determină un verb, o interjecţie cu sens verbal sau un adjectiv (participiu adjectivizat) şi indică mijlocul (instrumentul, unealta, fiinţa, materia) cu ajutorul căruia se înfăptuieşte acţiunea sau se manifestă o însuşire (*Ară* ***cu tractorul.*** *Hîrşti!* ***cu secera.*** *Peisaj descris* ***prin cuvinte.***). Poate fi identificat prin una dintre întrebările: *cu ce? prin ce? prin cine? din ce? fără ce?*

Se exprimă prin:

— substantive, mai rar prin substitute ale acestora (pronume, numerale) însoţite de prepoziţia *cu* (*Scrie* ***cu stiloul****. N-am* ***cu ce*** *spăla*);

— gerunziu cu sau fără compliniri (*Bunica citeşte* ***punîndu-şi ochelarii***);

— infinitiv cu prepoziţie, cu sau fără compliniri (*Citeşte* ***fără a-şi pune ochelari***).

Complementul instrumental stă, de regulă, după termenul determinat şi nu se izolează.

COMPLEMENTUL SOCIATIV

Complementul sociativ determină un verb sau o interjecţie cu valoare verbală şi arată fiinţa sau obiectul care însoţeşte subiectul sau unele complemente în procesul săvîrşirii acţiunii sau în suportarea efectelor ei (*Poţi pleca* ***cu ei.*** *Hai* ***cu noi.*** *Băiatul a plecat* ***cu prietenii.***). Complementul sociativ se identifică prin întrebările *cu cine? cu ce?*

Poate fi exprimat prin substantive sau pronume (mai rar, numerale) însoţite de prepoziţia *cu* sau de locuţiunile prepoziţionale *împreună cu*, *cu tot cu* (*A venit* ***împreună cu fratele.*** *Copilul pleacă* ***împreună cu mama.*** *Şi-a invitat prietenii* ***cu tot cu familiile lor.*** *A intrat* ***cu cineva.*** *Mama pleacă* ***cu amîndoi***).

Notă. A nu se confunda complementul sociativ cu subiectul multiplu. Distincţia se face ţinîndu-se cont de numărul verbului-predicat. Dacă verbul-predicat din enunţ e la numărul plural, avem de a face cu un subiect multiplu (*Mama cu fiica au plecat la mare*). Dacă predicatul e la singular, substantivul cu prepoziţie îndeplineşte funcţia de complement sociativ (*Mama a plecat la mare cu fiica*).

Complementul sociativ stă, de regulă, după termenul regent şi nu se izolează.

COMPLEMENTUL DE RELAŢIE

Complementul de relaţie determină un verb, mai rar un adjectiv sau un adverb, şi arată obiectul la care se limitează o acţiune sau din ce punct de vedere se efectuează ea (***Cît despre Ion,*** *nu ştiu nimic*. ***Din partea mea,*** *poţi să nu vii*). Complementul de relaţie se poate identifica prin una dintre întrebările: *din ce punct de vedere? în ce privinţă?*

Complementul de relaţie se exprimă prin substantive sau prin substitute ale acestora (pronume, anumite tipuri de numerale), însoţite de prepoziţii şi locuţiuni prepoziţionale. Prepoziţiile şi locuţiunile prepoziţionale care pot intra în componenţa complementului de relaţie sînt foarte variate: *în*, *la*, *asupra*, (*cît*) *despre*, *din*, *după*, *pentru*, *apropo de*, *cu privire la*, *din partea*, *în legătură cu*, *în privinţa*, *sub aspect*, *sub raport*, *privitor la* etc. (***Apropo de această chestiune,*** *nu-ţi pot comunica nimic*. ***În legătură cu plecarea*** *peste hotare*, *pot să-ţi spun că s-a amînat*. ***Din partea mamei***, *am avut toată bunăvoinţa*. *N-am aflat nimic* ***privitor*** *la această* ***chestiune***).

Complementul de relaţie poate sta atît înaintea cuvîntului determinat, cît şi după el. Mai des totuşi este antepus. Complementele de relaţie aflate înaintea elementului regent, de obicei, se izolează.

COMPLEMENTUL OPOZIŢIONAL

Complementul opoziţional determină un verb, o interjecţie predicativă sau un adjectiv şi arată obiectul sau situaţia care se opune celor redate de celelalte părţi de propoziţie (*Hai tu* ***în locul lor. În locul lui,*** *a venit altul*. *L-am luat de bun* ***în loc de rău***).

El se exprimă prin substantive (sau substitute pronominale ale acestora), prin numerale sau adverbe (***În loc de pîine,*** *a cumpărat chifle*) introduse de locuţiunile prepoziţionale *în locul*, *în loc de* (***În locul meu,*** *va pleca altcineva*. ***În loc de unul,*** *au venit tocmai trei*. ***În loc de azi,*** *va sosi mîine*.).

Complementul opoziţional, cu unele excepţii, stă înaintea termenului regent şi se izolează. Cînd e plasat în postpoziţie, de obicei, nu se izolează.

COMPLEMENTUL CUMULATIV

Complementul cumulativ determină un verb sau o interjecţie predicativă şi arată obiectul sau situaţia la care se adaugă cele exprimate prin alte părţi de

propoziţie (***Pe lîngă produse** alimentare, se mai vînd şi mărfuri de uz casnic. Hai şi eu, **pe lîngă voi!***).

Se exprimă prin substantive (sau substitute pronominale ale acestora), numerale, adverbe, adjective însoţite de propoziţia *pe lîngă* sau de locuţiunile prepoziţionale *în afară de, în afara* (***În afară de fructe,** se vînd şi legume. **Pe lîngă noi,** a trecut şi el*).

Complementul cumulativ poate sta atît înaintea cuvîntului regent, cît şi după el, şi se izolează, indiferent de poziţia pe care o ocupă în cadrul enunţului.

COMPLEMENTUL DE EXCEPŢIE

Complementul de excepţie determină un verb şi arată obiectul care nu se include în categoria obiectelor redate prin alte părţi de propoziţie (*Au venit toţi, afară de tine*).

Se exprimă prin substantive (sau substitute pronominale ale acestora), numerale, precedate de locuţiunile prepoziţionale *afară de, în afara, cu excepţia* sau prin adverbul *decît* (*Nu cunoşteam pe nimeni, **decît pe prietenul meu. Afară de voi,** n-a mai venit nimeni. Veniseră toţi, **afară de unul-doi***).

Complementul de excepţie mai poate fi exprimat prin:

— verbe la infinitiv (*Nu poate altceva, **decît a tencui***);

— adjective sau participii adjectivizate (*I s-au dăruit flori de diferite culori, **afară de roşii***);

— adverbe (*Magazinul e deschis în fiecare zi, **afară de duminică***).

Complementul de excepţie se izolează, indiferent de poziţia pe care o ocupă în enunţ.

COMPLEMENTELE CIRCUMSTANŢIALE

COMPLEMENTUL CIRCUMSTANŢIAL DE LOC

Complementul circumstanţial de loc determină un verb, o interjecţie cu valoare verbală sau un adjectiv şi indică locul unde se desfăşoară acţiunea, punctul de plecare sau direcţia acţiunii (*Lucrează **în cîmp.** Pleacă **acasă***). Răspunde la una dintre întrebările: *unde? de unde? pe unde? încotro?*

Complementul circumstanţial de loc poate determina:

— un verb sau o locuţiune verbală la unul dintre modurile personale (***Ne plimbăm** prin oraş. **A trecut** pe aici*);

— un participiu sau un adjectiv (*Casă **văruită pe dinafară**. Varză **rea** înăuntru*);

— o interjecţie predicativă (*Pasărea **zbîrr! pe acoperiş***);

— un verb la moduri nepersonale: la gerunziu (*L-am văzut **intrînd** pe poartă*), la infinitiv (*Înainte de **a pleca** la serviciu, a privit o emisiune televizată*), la supin (*S-a apucat **de săpat** în grădină*).

Complementul circumstanţial de loc poate fi exprimat prin:

— adverbe şi locuţiuni adverbiale de loc (*Locuieşte **acolo.** S-a oprit **jos**. Se vede **de dincolo***);

— substantive sau alte părţi de vorbire cu valoare substantivală (pronume, numerale, adjective posesive) însoţite de prepoziţii sau de locuţiuni prepoziţionale (*Stă **la poartă.** Ieri a trecut **pe la noi***);

— substantive în dativ în construcţii stabile (*S-a oprit* ***locului.*** *Aşterne-te* ***drumului***);

— verbe la supin (*A venit* ***de la cules.*** *S-a dus* ***la vînat***).

Complementele circumstanţiale de loc se construiesc cu ajutorul prepoziţiilor şi locuţiunilor prepoziţionale ce conţin ideea de loc: *în, la, după, între, lîngă, pe, spre, sub, de la, pînă la, pe la, către, deasupra, înaintea, peste, pe deasupra, pînă în, de prin, de-a lungul, alături de, aproape de, în faţa, în urma* ş. a.

Complementele circumstanţiale de loc stau, de regulă, după elementul determinat. (*Negura se întinde* ***pe cîmpie***). Deseori însă pot sta şi înaintea acestuia. (***Pe masă*** *ardea o lampă.* ***Din pădure*** *se revărsau triluri de păsări*). De multe ori complementele circumstanţiale de loc antepuse sînt marcate stilistic.

Complementul circumstanţial de loc (antepus sau postpus) în situaţii obişnuite nu se izolează.

Complementul circumstanţial de loc se izolează doar:

— cînd este folosit cu rol de precizare: *Poate că n-ar fi dorit ca el să-i pună o asemenea întrebare aici,* ***la pîrlaz...*** (Ana Lupan)

— cînd este antepus termenului regent: ***De sus,*** *cădeau stropi măşcaţi de ploaie.*

COMPLEMENTUL CIRCUMSTANŢIAL DE TIMP

Complementul circumstanţial de timp determină un verb, o interjecţie cu valoare verbală sau un adjectiv şi indică timpul cînd are loc acţiunea sau ce manifestă o însuşire (*A plecat* ***ieri.*** *A luat ciocanul şi cioc-boc* ***toată ziua.*** *Cărţile apărute* ***anul trecut*** *s-au epuizat deja*).

Complementul circumstanţial de timp poate indica momentul săvîrşirii acţiunii (*S-a trezit* ***la ora şapte***), perioada săvîrşirii acţiunii (*A lucrat* ***o săptămînă***), periodicitatea (*Îl vizitează* ***zilnic***) şi alte limite temporale.

Complementul circumstanţial de timp poate fi identificat cu ajutorul uneia dintre întrebările: *cînd? de cînd? pînă cînd? cît timp?*

Complementul circumstanţial de timp poate determina:

— un verb la unul dintre modurile personale (***A sosit*** *tîrziu*);

— o interjecţie cu valoare predicativă (***Hai*** *mîine!*);

— un adjectiv (*E* ***bolnav*** *de două luni*);

— un verb la unul dintre modurile nepersonale (gerunziu, participiu cu valoare adjectivală, infinitiv sau supin) (*Am văzut o stea* ***căzînd*** *în zori. Pămîntul* ***arat*** *de cu toamnă se lucrează uşor. S-a apucat* ***de săpat*** *în zori. Pentru* ***a ajunge*** *la timp, s-a pornit mai devreme*).

Complementul circumstanţial de timp se exprimă prin:

— adverbe sau locuţiuni adverbiale de timp (*Voi pleca* ***azi.*** *Mai treci* ***din cînd în cînd***);

— substantive cu sau fără prepoziţie, însoţite uneori de alte determinative (***De copil,*** *a fost deprins cu munca. A murit* ***la vîrsta de 70 de ani***);

— verbe la gerunziu, singure sau în componenţa construcţiilor gerunziale (*Fiul craiului,* ***încălecînd,*** *îl netezeşte pe coamă.* ***Încheind aratul,*** *au început semănatul*);

— verbe la infinitiv cu sau fără determinative (***Înainte de a ieşi,*** *şi-a luat rămas-bun. A terminat lucrul* ***înainte de a însera***);

— adjective substantivizate însoţite de prepoziţii (*Se cunosc* ***de mici***);

— verbe la supin cu valoare substantivală însoţite de prepoziţii (***Pînă la cules*** *a mai rămas o săptămînă*);

— verbe la participiu, singure sau în construcţii (***Întors acasă,*** *a început să citească*);

— expresii frazeologice cu valoare temporală (*S-a trezit* ***cu noaptea-n cap***).

Complementele circumstanţiale de timp se construiesc cu foarte multe şi variate prepoziţii şi locuţiuni prepoziţionale: *înaintea, către, din, după, poate, pînă la, de la, o dată cu, aproape de* ş. a.

Complementul circumstanţial de timp exprimat prin substantive ce denumesc segmente temporale, urmate deseori de alte determinative, se foloseşte fără prepoziţii (*A susţinut examenele* ***anul trecut.*** *Începem lecţiile* ***săptămîna viitoare. Vara trecută*** *am fost la mare*), deşi, în anumite situaţii, pentru a marca mai accentuat momentul anterior sau posterior, sînt întrebuinţate prepoziţiile respective (***La doi ani după plecare,*** *s-a întors în sat. Strînsul roadei a început* ***cu o săptămînă mai devreme***).

Complementul circumstanţial de timp poate sta atît înainte, cît şi după cuvîntul determinat. Dacă este postpus, de obicei nu se izolează, chiar dacă are şi el determinative (*Strînsul roadei a început cu două săptămîni mai tîrziu*). Se izolează doar complementele de timp dezvoltate care precedă verbul-predicat şi nu exprimă o informaţie absolut necesară pentru comunicare (***După o fugă bună,*** *omul s-a oprit să se odihnească*) şi cele care se precizează consecutiv unul pe altul (***Tîrziu, spre amurg,*** *s-a pornit spre casă*).

COMPLEMENTUL CIRCUMSTANŢIAL DE MOD

Complementul circumstanţial de mod determină un verb, o locuţiune verbală, o interjecţie cu valoare verbală, un adjectiv sau un adverb şi indică în ce fel (mod) se desfăşoară o acţiune sau se prezintă o însuşire (*Lucrează* ***bine.*** *Hai* ***repede.*** *Păşeşte* ***rar.***).

Complementul circumstanţial de mod răspunde la una dintre întrebările *cum? în ce mod? cît? cît de?*

Sînt mai multe tipuri de complemente circumstanţiale de mod: propriu-zise (*Merge* ***încet.*** *Ascultă* ***cu atenţie.*** *Vine* ***alergînd***); comparative (*Zboară* ***ca gîndul.*** *Muncesc* ***la fel de bine.*** *Scrie* ***mai citeţ***); de măsură (*Sacul cîntăreşte* ***50 kg.*** *Preţurile au crescut* ***cu 20%***).

Complementul circumstanţial de mod poate determina:

— verbe la unul dintre modurile personale (Scrie ***frumos.***);

— verbe la unul dintre modurile nepersonale: infinitiv (*Mergea fără* ***a se grăbi***), gerunziu (*L-am văzut* ***mergînd*** *spre casă*), supin (*S-a săturat* ***de umblat*** *fără nici un rost*);

— interjecţii cu valoare predicativă (***Hai*** *mai iute*!);

— adjective (***Tare*** *ca bradul*);

— adverbe (*Pasărea zboară* ***repede***).

Complementul de mod se exprimă prin:

— adverbe, locuţiuni adverbiale sau prin numerale cu valoare adverbială (*Cîntă* ***bine.*** *Plăteşte* ***înzecit***);

— substantive cu prepoziţii (*Lucrează* ***conform planului.*** *Merge* ***fără frică***);

— substantive cu valoare adverbială (*Doarme* ***buştean.*** *L-au bătut* ***măr***);

— numerale (*Mergeau* ***cîte doi.*** *A repetat materia* ***de trei ori***);

— verbe la infinitiv precedate de prepoziţie sau construcţii infinitivale (*Merge* ***fără a se grăbi***);

— verbe la gerunziu cu sau fără cuvinte determinative (*Merge* ***şchiopătînd.*** *Vorbeşte* ***schimonosind cuvintele***);

— interjecţii (*Sarmalele mergeau* ***gogîlţ, gogîlţ!***);

— construcţii comparative (*Fuge* ***repede*** *ca vîntul*);

— expresii frazeologice (*A privi* ***cu ochi mari***).

Complementele circumstanţiale de mod stau, de cele mai multe ori, imediat după termenul regent şi nu se izolează:

Cerul încărunţi de nouri, / vîntul începu a geme ***rece...*** */ Şerpi roşii rupeau* ***trăsnind*** *poala neagră a norilor..., / tunetul cînta* ***adînc*** *ca un proroc al pierzării.* (M. Eminescu)

Se izolează, de obicei, complementele de mod exprimate prin gerunzii, infinitive care stau înaintea termenului determinat (*Şchiopătînd, păşea spre casă. Fără a se grăbi, se îndreptă spre poartă*).

COMPLEMENTUL CIRCUMSTANŢIAL DE CAUZĂ

Complementul circumstanţial de cauză (numit şi cauzal) determină un verb sau un adjectiv şi arată cauza unei acţiuni, a unei stări sau a unei însuşiri (*Moare* ***de rîs.*** *A căzut* ***din neatenţie.*** *Era bolnav* ***de invidie***).

Complementul circumstanţial de cauză se identifică prin una dintre întrebările: *din ce cauză? din ce motive? din care considerente?*

Complementul circumstanţial de cauză poate determina:

— verbe la unul dintre modurile personale (***Tremura*** *de frica.* ***Pleacă*** *de nevoie*);

— verbe la gerunziu (***Rîzînd*** *de bucurie.* ***Plîngînd*** *de ciudă*);

— verbe la infinitiv (*Începu* ***a plînge*** *de necaz*);

— adjective sau participii cu valoare adjectivală (*Avea ochii* ***roşii*** *de plîns. Pămînt* ***uscat*** *de secetă*).

Cu funcţie de complement cauzal pot apărea:

— substantive sau substitute ale acestora (pronume, numerale), precedate de prepoziţie sau de unele locuţiuni prepoziţionale. (*Moare* ***de curiozitate. Din cauza*** *lui am întîrziat*);

— adjective sau participii adjectivizate cu sau fără cuvinte determinative (*Îl dădea vîntul jos* ***de slab.*** *Nu putea merge acasă* ***de obosit***);

— gerunziu cu sau fără cuvinte determinative (***Grăbindu-mă,*** *n-am reuşit să vă sun*).

Complementul circumstanţial de cauză poate fi situat atît după cuvîntul determinat, cît şi înaintea acestuia.

În situaţii obişnuite, complementele cauzale nu se izolează. Se izolează complementele cauzale simple sau dezvoltate care stau înaintea verbului predicat şi asupra cărora se insistă în mod special (***De necaz,*** *nu vedea lumea*), precum şi cele exprimate prin participii sau adjective cu sau fără elemente determinative, situate înaintea cuvîntului determinat (*Copilul,* ***de obosit,*** *nu putea păşi.* ***De slab,*** *i se vedeau oasele*).

COMPLEMENTUL CIRCUMSTANŢIAL DE SCOP

Complementul circumstanţial de scop (numit şi final) determină un verb (substantiv deverbal) şi indică scopul acţiunii (*Se făcea mare pregătire* ***pentru ospăţ.***). Poate fi identificat prin întrebarea *în ce scop? cu ce scop?*

În calitate de complement circumstanţial de scop pot funcţiona:

— substantive sau substitute pronominale, precedate de prepoziţie (*A venit* ***după cumpărături. Pentru aceasta*** *a fost nevoit să consulte multă literatură.*);

— prin verbe la infinitiv precedate de prepoziţiile *pentru* sau *spre* (*Toţi se nasc* ***spre a muri***);

— prin supine precedate de prepoziţii (*A venit* ***la săpat***).

Complementul final stă, de regulă, după verbul-predicat şi nu se izolează. Complementul final plasat înaintea termenului regent sau intercalat între subiect şi predicat se izolează (***Pentru a afla adevărul****, s-a deplasat la faţa locului. El,* ***pentru a se salva,*** *a fugit*).

COMPLEMENTUL CIRCUMSTANŢIAL CONDIŢIONAL

Complementul circumstanţial condiţional arată condiţia de care depinde înfăptuirea unei acţiuni sau manifestarea unei însuşiri exprimate de verbul sau de adjectivul determinat (*Eu,* ***în locul lui,*** *n-aş fi procedat aşa*).

Complementul condiţional răspunde la întrebările *în ce condiţii? cu ce condiţie?*

Verbul determinat de complementul condiţional se află la un mod sau la un timp care arată o acţiune nerealizată. Acţiunea urmează să se realizeze, dacă se îndeplineşte condiţia exprimată de complement.

Cu funcţie de complement condiţional pot apărea:

— substantivele *caz, condiţie, eventualitate* precedate de prepoziţii (*în, cu*) sau alte substantive precedate de locuţiunea prepoziţională *în caz de* (***În condiţiile date,*** *vom lucra mai bine.* ***În caz de pericol****, vei fugi*);

— substantive nume de fiinţe sau substitute ale acestora (pronume, adjective posesive, numerale), însoţite de locuţiunea prepoziţională *în locul* (***În locul fratelui tău,*** *eu n-aş fi venit.* ***În locul lui,*** *acceptam propunerea*);

— adverbe (*Să-mi scrii, altfel* (*altminteri*) *mă supăr*);

— printr-un verb la gerunziu cu sau fără compliniri (***Văzîndu-mă,*** *s-ar bucura*).

Locul complementului circumstanţial condiţional nu este stabil. Mai des totuşi stă înaintea cuvîntului determinat şi, de regulă, se izolează.

COMPLEMENTUL CIRCUMSTANŢIAL CONCESIV

Complementul circumstanţial concesiv determină un verb, o interjecţie cu valoare verbală sau un adjectiv şi indică obiectul sau situaţia care ar fi putut împiedica realizarea unei acţiuni sau existenţa unei însuşiri (***Contrar obiceiului*** *său, şeful n-a întîrziat.* ***Deşi tîrzie,*** *primăvara a fost totuşi destul de frumoasă.* ***Deşi obosit,*** *hai la trebi!*)

Complementul concesiv poate fi identificat cu ajutorul uneia dintre întrebările: *în ciuda cărui fapt? în pofida cărui fapt?*

În funcţie de complement concesiv pot apărea:

— substantive însoţite de locuţiunile prepoziţionale *cu tot* (*toată*), *în ciuda, în contra, în pofida*, de prepoziţia *împotriva* sau de adverbul *contrar* (***Cu toată bunăvoinţa,*** *n-a reuşit să-l ajute*. ***Contrar voinţei,*** *el acceptă totuşi propunerea*);

— locuţiunea adverbială *cu toate acestea* (*A fost anunţat,* ***cu toate acestea*** *n-a venit*);

— verbe la infinitiv cu compliniri (***Fără a-şi da seama de cele întîmplate,*** *ieşi afară*);

— verbe la gerunziu cu compliniri (***Venind tîrziu,*** *totuşi a izbutit să-şi facă toate temele*).

Complementul de concesie se situează, de obicei, înaintea elementului determinat. În cazuri rare poate sta şi după acesta.

Complementul de concesie se izolează, indiferent de structura lui şi de locul pe care îl ocupă în propoziţie.

COMPLEMENTUL CIRCUMSTANŢIAL CONSECUTIV

Complementul circumstanţial consecutiv determină un verb sau un adjectiv şi indică consecinţele unei acţiuni sau ale unei însuşiri (calităţi): *Căzu la pat bolnavă* ***pe moarte.*** (I. Creangă). *Cei doi se înţelegeau* ***de minune.***

Se construieşte, de obicei, cu prepoziţiile *de, spre, pentru,* care precedă:

— un substantiv (*S-au speriat* ***de moarte.*** *A reuşit* ***de minune***);

— un verb la participiu (*Dansează* ***de invidiat***);

— o locuţiune adverbială sau adjectivală (*Rîdeau şi povesteau cele întîmplate* ***de-a mai mare dragul***);

Stă întotdeauna după verbul (adjectivul) care îl determină şi nu se izolează.

ELEMENTUL PREDICATIV SUPLIMENTAR

Spre deosebire de toate celelalte părţi de propoziţie care au un singur termen regent, elementul predicativ suplimentar este o parte secundară de propoziţie dublu subordonată: unui verb şi unui nume. Astfel, în prepoziţia *Apa curge liniştită*, elementul predicativ suplimentar *liniştită* se referă în acelaşi timp la verbul predicativ *curge* şi la substantivul (cu funcţie de subiect) *apa*. Deci elementul predicativ suplimentar are doi termeni regenţi: unul nominal, celălalt verbal.

Fiind, de regulă, un substantiv (sau un substitut al substantivului) fără prepoziţii ori însoţit de anumite prepoziţii, regentul nominal poate fi la toate cazurile. Regentul verbal poate sta la orice mod, diateză, timp, număr şi persoană.

Dubla dependenţă a elementului predicativ suplimentar este marcată formal prin acordul lui cu numele la care se referă şi prin locul lui în urma verbului determinat (de regulă):

Copiii aleargă ***voioşi.*** *Am găsit-o* ***suferindă.*** *Îi zic* ***Sandu.***

Nu este exclus însă ca din motive stilistice sau din necesităţile versificaţiei elementul predicativ suplimentar să stea înaintea verbului determinat sau înaintea substantivului la care se referă:

Gînditoare *şi* ***tristă*** *venea... venea melodia tărăgănată.* (Al. Odobescu)

*De la gîrlă-n pîlcuri dese / **Zgomotoşi** copiii vin.* (G. Coşbuc)

În asemenea situaţii elementul predicativ suplimentar apare totdeauna nearticulat.

Elementul predicativ suplimentar se poate referi la un nume cu diverse funcţii sintactice în propoziţie. Acesta poate fi:

a) subiect:

Frunzele *cădeau* ***veştede şi uscate.*** (M. Sadoveanu)

*Cînd **ochii** tăi tot încă mari / Se uită **dulci** şi **galeşi.*** (M. Eminescu)

b) complement direct:

*Mă întreceam cu fetele cele mai mari din tors şi ele din răutate **mă** porecleau **„Ion Torcălău"*** (I. Creangă);

*O cheamă **Agripina pe nevastă**-mea.* (Z. Stancu)

c) complement indirect:

*Şi iaca ne trezim **cu popa Buligă,** ce-i ziceau şi Ciucălău, din uliţa Buciumeni, **tămîiet şi aghezmuit,** gata des-dimineaţă, Dumnezeu să-l iepure!* (I. Creangă)

*[Copiii] **îmi** spuneau **Dinţosul.*** (Z. Stancu)

d) complement de agent:

*Invenţiile lui au fost recunoscute **de specialişti perfecte.***

Deci, elementul predicativ suplimentar poate determina, în principiu, orice parte a propoziţiei, dar apare de cele mai multe ori pe lîngă un nume cu funcţia sintactică de subiect sau de complement direct.

Cîteodată numele determinat de elementul predicativ suplimentar poate să lipsească, însă el este lesne subînţeles. În lipsa numelui determinat elementul predicativ suplimentar se poate raporta la o întreagă propoziţie:

*... rămîne fapt preţios pentru privitorul istoric că Mehmet, cuceritorul... **a urcat cu alai dealul Hlincea...*** (G. Galaction)

Funcţiile sintactice ale termenilor regenţi (nominal sau verbal) sînt independente de elementul predicativ suplimentar.

MIJLOACE DE EXPRIMARE A ELEMENTULUI PREDICATIV SUPLIMENTAR

Elementul predicativ suplimentar poate fi exprimat prin:

1) substantive:

a) fără prepoziţii:

*Ce frumos era în crînguri/ Cînd cu ea m-am prins **tovarăş.*** (M. Eminescu)

*Turcii... mijlociră să vie **domn*** [Mihail]. (P. Ispirescu)

b) cu prepoziţii şi locuţiuni prepoziţionale: *de, în, la, contra, pentru, în calitate de, în chip de*:

*Ea ar fi venit **în chip de pasăre,** de a bătut acuma la fereastră.* (I. Creangă)

c) în construcţii comparative cu adverbele *ca* sau *cît*:

Şi-l găsirăm/ În pai ***ca trestia****/ În spic ca vrabia/Şi-n bob ca mazărea.* (G. Teodorescu)

Ochii i-au ieşit afară din cap ***cît cepele de mari.*** (I. Creangă)

2) adjective, participii şi gerunzii adjectivizate (cu sau fără prepoziţii):

Ei sînt consideraţi drept ***cei mai buni*** *din clasă.*

Şi crîngurile se întind ***desfrunzite, cafenii,*** *cu o uşoară pîclă arămie deasupra lor.* (M. Sadoveanu)

Ruxanda ieşi ***tremurîndă şi galbenă.*** (C. Negruzzi)

3) pronume (cu sau fără prepoziţii):

Şi m-am trezit pe nesimţite/Că-mi zice satul ***„Dumneata”.*** (O. Goga)

L-am găsit ***cît mine.***

4) numerale:

Elevii au sosit ***primii*** *la finiş.*

Ei au plecat ***amîndoi*** *la munte.*

5) verbe la gerunziu şi mai rar la infinitiv:

... şi eu iar fugeam acasă ***plîngînd****,* ***stupind*** *şi* ***blestemîndu****-l.* (I. Creangă)

Şi cosiţa ta bălaie o aduni la ochi ***plîngînd.*** (M. Eminescu)

Acum întîiaşi dată vedem ideea de unitate ***a se arăta****.* (N. Bălcescu)

6) adverbe:

Nu că numai milostivă/Nu-mi eşti nicidecum atunci, /Ci te-arăţi şi ***împotrivă****/ Cu-ale ei sfinte porunci!* (Văcăreştii)

Elementul predicativ suplimentar se exprimă prin părţile de vorbire care au sens lexical de sine stătător şi care pot fi părţi de propoziţie. Dacă este exprimat printr-un nume (substantiv, adjectiv, numeral, pronume), el se acordă cu numele pe care-l determină în număr şi gen (la fel ca numele predicativ). În lipsa elementului verbal regent drept elemente predicative suplimentare apar numai determinativele referitoare la verbul absent şi la subiectul lui. Aceste determinative sînt de obicei complemente (şi propoziţii) circumstanţiale de loc şi mai rar de timp:

S-a transcris în întregime fraza lui Bălcescu, fiindcă autorul o doreşte ***pe frontispiciul acestui roman.*** (Camil Petrescu)

Îl văd pe Demetrius ***în zilele cele dintîi ale cunoştinţei*** *noastre.* (G. Galaction)

ELEMENTUL PREDICATIV SUPLIMENTAR ŞI ALTE PĂRŢI DE PROPOZIŢIE

Cu toate că are o situaţie specială în rîndul părţilor secundare de propoziţie, elementul predicativ suplimentar se apropie mult de predicat atît prin conţinut, cît şi prin mijloacele de exprimare (fiind acordat cu subiectul). Astfel, ca şi numele predicativ, elementul predicativ suplimentar se subordonează unui nume sau se raportează la o propoziţie subordonată prin intermediul unui verb mijlocitor. Deosebirea dintre ele constă doar în natura morfosintactică a verbelor pe lîngă care apar: numele predicativ determină verbe copulative (mai mult sau mai puţin lipsite de sens lexical), pe cînd elementul predicativ suplimentar se referă la verbe predicative cu sens lexical autonom.

Bineînţeles, nu întotdeauna poate fi stabilit hotarul precis care separă verbele predicative de cele copulative, fiindcă în realitatea limbii nu există o gradaţie de la verbele cu sens lexical deplin la verbele cu sens lexical slăbit.

Există şi deosebiri întemeiate pe criterii sintactice: în timp ce elementul predicativ suplimentar se poate raporta la nume şi propoziţii subordonate cu numeroase funcţii sintactice, numele predicativ se raportează numai la subiect şi la corespondenta acestuia, propoziţia subiectivă.

Deoarece apare pe lîngă un verb, elementul predicativ suplimentar poate da impresia că se apropie de complement, mai ales de un complement circumstanţial de mod. În realitate el se deosebeşte de complement atît ca înţeles (prin absenţa nuanţelor circumstanţiale), cît şi ca formă (prin acord).

Referindu-se la un nume, elementul predicativ suplimentar se apropie mai mult de atributul circumstanţial, de care totuşi se deosebeşte net prin apartenenţa la grupul verbului, prin topică şi prin absenţa nuanţelor circumstanţiale.

De obicei elementul predicativ suplimentar nu se izolează de termenii regenţi, dar cînd se află înaintea numelui-subiect, atunci se separă prin intonaţie şi pauză, marcată în scris prin virgulă:

*Însă ca **tovarăş** [,] era părtaş la toate, şi la pagubă, şi la cîştig.* (I. Creangă)

PĂRŢILE DE PROPOZIŢIE MULTIPLE

Părţile de propoziţie de acelaşi fel coordonate între ele se numesc părţi de propoziţie multiple*. Ele nu se subordonează una alteia, depind toate de acelaşi cuvînt pe care îl determină şi îndeplinesc aceeaşi funcţie sintactică. De exemplu, în propoziţia *Cîmpia zăcea într-o ceaţă subţire şi străvezie* (I. Druţă), adjectivele *subţire*, *străvezie*, fiind legate între ele prin conjuncţia copulativă *şi*, determină ambele substantivul *ceaţă* şi îndeplinesc funcţia sintactică de atribute acordate.

Nota 1. Există însă şi cazuri cînd părţile de propoziţie îndeplinesc diferite funcţii în propoziţie. Aceasta are loc, în special, la complementele circumstanţiale multiple, ce pot fi de diferite tipuri: ***Oricînd** şi **oriunde** sîntem optimişti*. Aici avem două circumstanţiale ale aceluiaşi predicat, dar unul e de timp (*oricînd*), iar altul de loc (*oriunde*). În asemenea cazuri e vorba de părţi de propoziţie coordonate, dar nu multiple.

Nota 2. Nu sînt considerate părţi de propoziţie multiple cuvintele ori îmbinările de cuvinte repetate de două sau de mai multe ori cu scopuri stilistice:

*Şi se duc **pe rînd**, **pe rînd**,*
Zarea lumii-ntunecînd... (M. Eminescu)

Legătura dintre părţile multiple de propoziţie se înfăptuieşte prin intonaţie sau prin conjuncţii. Conjuncţia *şi* arată că enumerarea s-a încheiat şi de aceea între diferitele părţi multiple nu se face pauză. Cînd însă această conjuncţie apare şi înaintea primului termen, la rostire se face pauză de atîtea ori, de cîte ori se repetă conjuncţia:

*Scoală-te, c-am găsit **şi secure, şi frînghie, şi sfredel.*** (I. Creangă)

---

* În literatura de specialitate se întrebuinţează şi termenul părţi de propoziţie omogene.

Există cazuri cînd părţile de propoziţie multiple se leagă prin conjuncţie două cîte două:

*În mine **răul** şi **binele*** | ***Încrederea** şi **îndoiala,***
Se află-n simbioză: | ***Credinţa** şi **erezia,***
Umbrele** şi **luminile, | ***Aurul** şi **spoiala,***
*Culoarea **neagră** şi **roză,*** | ***Urîtul** şi **poezia.*** (P. Zadnipru)

Aici pauza se face după fiecare pereche de părţi multiple.

STRUCTURA PĂRŢILOR DE PROPOZIŢIE MULTIPLE

După structură părţile de propoziţie multiple pot fi bimembre şi polimembre. Fiecare membru, la rîndul lui, poate fi simplu (format dintr-un singur cuvînt) sau dezvoltat (format din construcţii gerunziale, participiale, adjectivale, infinitivale şi chiar din propoziţii întregi). De exemplu:

*Şi unduios şi înflorit / E părul **blond** şi **moale.*** (M. Eminescu)

***Din cîmp, de-acasă, de la plug** /Plecat-am astă-vară / Ca să scăpăm de turci, de jug / Sărmana scumpă ţară.* (V. Alecsandri)

Îmbrăcat într-un sumănel vechi, încins cu o legătoare de rogoz, (moş Bulgăre) *colinda cîmpia cu o vargă înfiptă paşnic la subţioară.* (I. Druţă)

Părţile multiple dezvoltate pot consta şi din construcţii diferite: una gerunzială cu una participială, una participială cu una adjectivală:

Acesta (profesorul) *venea în toate zilele, **îmbrăcat în antereu de cutnie şi purtînd un işlic rotund de piele de miel sură.*** (V. Alecsandri)

*Cînd venea tata noaptea... **îngheţat de frig şi plin de promoroacă**, noi îl speriam sărindu-i în spate pe întuneric.* (I. Creangă)

Din punctul de vedere al legăturii dintre ele, părţile de propoziţie multiple sînt de trei feluri: închise, deschise şi mixte.

Închise sînt părţile de propoziţie multiple în care ultimii membri ai şirului se leagă printr-o conjuncţie coordonatoare (în majoritatea cazurilor rolul îl are conjuncţia *şi*):

*Bobii de rouă / Se colorează-n albastru / Şi devin **dulci,** / **Tamîioşi**/ Şi **grei...*** (Gr. Vieru)

Deschise sînt părţile de propoziţie multiple juxtapuse sau legate prin conjuncţii ce se repetă înaintea fiecărui membru. Ele au un caracter de enumerare neterminată:

*Ploile au răzmuiat crăpăturile ce spintecară ca nişte şopîrle **drumurile, imaşurile, semănăturile.*** (I. Druţă)

*Casa ceea de aramă era acum numai un sloi de gheaţă şi nu se mai cunoaşte pe dinafară **nici uşă, nici uşori, nici gratii, nici obloane la fereşti**...* (I. Creangă)

Mixte sînt părţile de propoziţie multiple formate din perechi legate două cîte două prin conjuncţia *şi*:

Ţăranii totdeauna dorm cel mai puţin, / Nu că ar vrea, ori n-ar vrea.

*Aşa sînt născuţi sub o stea, **a trudei şi oboselii,** / **a dragostei şi a copiilor mulţi**, / **a cîntecului şi a vorbei isteţe**.* (V. Teleucă)

Conjuncţia copulativă *şi* poate fi plasată şi înaintea fiecărui cuplu de părţi de propoziţie multiple cu scopul de a sublinia sau de a atrage atenţia cititorului asupra întregii construcţii:

Căci trebuie să vă spun că la Humuleşti torc ***şi fetele şi băieţii, şi femeile şi bărbaţii.*** (I. Creangă)

Membrii părţilor multiple de propoziţie pot fi legaţi între ei şi cu ajutorul altor conjuncţii.

În propoziţiile negative drept corespondent al lui *şi* se întrebuinţează conjuncţia *nici,* care se repetă, de regulă, înaintea fiecărui membru al părţilor multiple de propoziţie.

Moş Bulgăre n-avea ***nici rude, nici copii, nici*** *măcar* ***nume*** *nu-şi avea.* (I. Druţă)

Cuplul corelativ *atît..., cît şi...* leagă numai părţi de propoziţie multiple bimembre:

Moldavia ***atît prin poziţia sa geografică****, cît* ***şi prin climatul*** *ei se poate socoti între ţările organizate pentru muzică.* (C. Negruzzi)

Conjuncţiile disjunctive (*ori, şau, ba, fie, cînd* etc.) leagă părţi de propoziţie multiple care se exclud reciproc:

Îmi trecea pe dinainte, cu al timpului amestec, / ***Ba un soare, ba un rege, ba*** *alt* ***animal*** *domestic.* (M. Eminescu)

Voi merge ***ori cu voia, ori fără voia*** *voastră.* (C. Negruzzi)

El (moşneagul) *s-a apucat a face o mică plimbare pe malul apei, umblînd frumuşel cu mîinile la spate* ***cînd la vale, cînd la deal.*** (I. Druţă)

E posibil ca părţile de propoziţie multiple legate prin conjuncţii disjunctive să exprime numai o alternativă între noţiuni care nu sînt contrare şi nu se opun una alteia:

Şi noi am rupt-o cu trecutul ***fie ca limbă, fie ca idee, fie ca mod*** *de a privi şi a cugeta.* (M. Eminescu)

Conjuncţiile adversative *dar* (*da*), *însă, ci, iar, şi* leagă părţi de propoziţie multiple care se opun una alteia fără a se exclude. Ele nu se repetă, ci se întrebuinţează numai o singură dată înaintea celui de al doilea element:

Chipul său era nu ***frumos****, dar* ***plăcut.*** (C. Negruzzi)

Dau cuvînt c-oi scoate ***aur****, da nu* ***grîu.*** (G. Meniuc)

— *Eu* ***aşa*** *înţeleg,* ***şi*** *nu* ***altfel!*** (N. Costenco)

Dintre toate conjuncţiile adversative cel mai puternic raport adversativ se exprimă prin conjuncţia *ci,* primul membru al perechii fiind întotdeauna parte a unei propoziţii negative:

Împăratul Verde nu avea ***feciori, ci*** *numai* ***fete.*** (I. Creangă)

Din categoria conjuncţiilor adversative fac parte şi cuplurile corelative *nu numai că..., dar şi...; nu numai..., ci şi...* Întîia parte a acestor corelative se pune înaintea primului membru al perechii, iar a doua — înaintea celui de al doilea membru:

E netăgăduit că de la începutul lumii şi pînă în ziua de astăzi femeile ne-au întrecut ***nu numai în iubire, ci şi în patriotism.*** (C. Negruzzi)

CLASIFICAREA PĂRŢILOR DE PROPOZIŢIE MULTIPLE DUPĂ FUNCŢIA LOR SINTACTICĂ

Pot fi multiple orice părţi de propoziţie cu excepţia predicatului, deoarece două predicate înseamnă două propoziţii diferite. Pot fi însă nume predicative multiple.

Subiecte multiple

Subiectele care au un predicat comun şi se leagă între ele cu ajutorul intonaţiei de enumerare sau al conjuncţiilor sînt multiple. Ele pot fi bimembre şi polimembre, simple şi dezvoltate, închise, deschise şi mixte:

De-aşa vremi se-nvredniciră ***cronicarii*** *şi* ***rapsozii****.* (M. Eminescu)

Nume predicative multiple

Cîteva nume predicative pe lîngă un verb copulativ sau semicopulativ formează un singur predicat nominal cu părţi nominale multiple. Ele pot fi bimembre şi polimembre, închise, deschise sau mixte:

Văzduhu-i ***aspru, greu*** *şi* ***argintat****.* (N. Labiş)

Fata moşneagului însă era ***frumoasă, harnică, ascultătoare*** *şi* ***bună*** *la inimă.* (I. Creangă)

În acest răstimp de vreme satul a fost de multe ori ***bogat*** *şi* ***sărac, voinic*** *şi* ***bicisnic...*** (I. Druţă)

Atribute multiple

Atributele multiple determină unul şi acelaşi cuvînt din propoziţie şi sînt legate între ele prin conjuncţii sau prin juxtapunere. Ele indică diverse varietăţi ale obiectului determinat sau diverse însuşiri ale aceluiaşi obiect:

Clipeau în noapte semnale ***roşii****,* ***galbene*** *şi* ***verzi*** *de manevre.* (V. Alecsandri)

Pe mirişte ară două tractoare puternice lăsînd nişte brazde ***late*** *şi* ***negre,*** *ca de smoală.* (G. Meniuc)

Nota 1. Cînd două sau mai multe atribute caracterizează cuvîntul determinat din diferite puncte de vedere, ele nu sînt multiple:

Fapte ***mari de bărbăţie,*** *iată ce i-oi dărui.* (L. Deleanu)

Primul din cele două atribute de pe lîngă substantivul *fapte* indică o proprietate fizică (dimensiunea), iar al doilea — o calitate morală.

Nota 2. Cîteodată două sau mai multe atribute ce determină acelaşi cuvînt pot fi interpretate atît ca multiple, cît şi ca nemultiple. Dacă în propoziţia ***Vesela verde*** *cîmpie acu-i tristă, veştejită.* (V. Alecsandri) primul determinativ (*vesela*) se referă la întreaga îmbinare *verde cîmpie*, atributele *vesela* şi *verde* nu sînt considerate multiple. Dacă însă determinativele date sînt înţelese ca diferite semne ale obiectului (*vesela*, *verde*), ele ar putea fi considerate multiple.

După structura lor atributele multiple atît cele acordate, cît şi cele neacordate, pot fi bimembre şi polimembre, fiecare membru, la rîndul său, putînd fi simplu sau dezvoltat şi făcînd parte dintr-un grup închis sau deschis:

Neguri albe, strălucite */ Naşte luna argintie.* (M. Eminescu)

Toamna e hotarul unui an întreg ***de muncă, de dragoste, de vise.*** (I. Druţă)

Din aer nu lipseau sunetele ***vioarelor*** *şi* ***ale fluierelor.*** (A. Mateevici)

Se ivesc nişte cuvinte noi
Şi le înghit pe altele
Mai vechi** şi **mai slabe. (Gr. Vieru)

Notă. În clasa atributelor multiple trebuie încadrate şi două sau mai multe apoziţii care se referă la acelaşi cuvînt:
*Oaspeţii caselor noastre, **cocostîrci** şi **rîndunele,***
Părăsit-au a lor cuiburi ş-au fugit de zile rele. (V. Alecsandri)

În mod obişnuit atributele multiple stau după cuvîntul determinat. Pentru a obţine însă un efect stilistic special, atributele multiple se plasează înaintea cuvîntului determinat:

***Gînditoare** şi **tăcută,** luna-n cale-i se opreşte.* (V. Alecsandri)

Complemente directe multiple

Din punctul de vedere al structurii şi al legăturii între ele, complementele directe pot fi şi ele de diferite tipuri ca şi celelalte părţi de propoziţie:

*Într-o bună dimineaţă Porojan a fost dat pe mîna unui brutar pentru ca să înveţe a plămădi **pîini, ciuperci, colaci, cozonaci** ş. a.* (V. Alecsandri)

În propoziţia de mai sus complementele directe sînt legate între ele prin intonaţia de enumerare, dar ele pot fi legate şi prin conjuncţie:

*Amîndoi erau din Ciutura şi sortit le era să împartă frăţeşte în două şi **noaptea de vară,** şi **cîmpia**, şi **fînul din căruţă**.* (I. Druţă)

Complemente indirecte multiple

Complementele indirecte multiple pot fi de asemenea de tipuri diferite şi membrii lor pot fi legaţi prin diverse conjuncţii:

*Ieşea în paneraşul ei cu doi cai **la arat, la secerat, la maşină**.* (M. Sadoveanu)

*— Am pîine multă, tată, am poduri pline cu grîu că o să-mi ajungă şi **mie,** şi **matale,** şi **lui Arion.*** (I. Druţă);

(Împăratul) *nu zîmbea **nici la cîntecul nevinovat al copilului, nici la surîsul plin de aur al soţiei lui tinere, nici la poveştile bătrîne şi glumeţe ale ostaşilor.*** (M. Eminescu)

Complemente circumstanţiale multiple

Complementele circumstanţiale multiple sînt exprimate, de obicei, prin aceleaşi părţi de vorbire, deşi acestea pot fi şi diferite. De exemplu:

*Pe la şcoală mai dam noi **aşa, cîteodată, de formă.*** (I. Creangă)

Circumstanţialele multiple pot fi de asemenea de toate tipurile posibile:

În grădini, în cîmp, pe dealuri, prin poiene** şi **prin vii
Ard movili buruienoase scoţînd fumuri cenuşii. (V. Alecsandri)

*Acum cred că mă cunoşti **şi de urît şi de frumos, şi de bătrîn şi de tînăr, şi de slab şi de puternic.*** (I. Creangă)

Zbierăt, răget, ţipăt, vaiet, mii de glasuri spăimîntate
*Se ridică **de prin codri, de pe dealuri, de prin sate...*** (V. Alecsandri)

*Ichim cîntă **din fluier, din stuf, din solz, din frunză...*** (G. Meniuc)

Dintre toate felurile de circumstanţiale multiple mai frecvente sînt cele de mod, de loc şi de timp, care pot fi foarte variate ca mijloace de exprimare:

***Din vorbă în vorba, din hohot în hohot** şi **din cîntec în cîntec** ne trezirăm deodată în mijlocul Bistriţei.* (V. Alecsandri)

CUVINTELE GENERALIZATOARE LA PĂRŢILE DE PROPOZIŢIE MULTIPLE

Membrii părţilor multiple de propoziţie sînt însoţiţi deseori de aşa-numitele cuvinte generalizatoare, ce înglobează toată enumerarea. Ele pot sta atît înaintea părţilor multiple, cît şi în urma lor:

Îndată s-au adunat ***toate vietăţile****: cele din ape, cele de pe uscat şi cele zburătoare.* (Folclor)

Aratul, semănatul, secerişul: ***toate nevoile*** *estea le-a dat împreună cu hectarele sale colhozului.* (I. Druţă)

Cînd cuvintele generalizatoare se află la sfîrşit, ele încheie enumerarea, rezumă, adună împreună membrii părţilor de propoziţie multiple. În vorbire înaintea lor se face pauză redată în scris prin două puncte. Ele sînt exprimate, de obicei, prin pronume sau adverbe:

O zare rotundă de horboţică albastră, întinsuri largi şi grele, o gară cu patru plopi, o sumedenie de drumuri înnodate la încheieturi: ***atîta*** *primeşte cîmpeanul în ziua naşterii sale...* (I. Druţă)

Notă. Uneori înaintea cuvîntului generalizator de la sfîrşitul enumerării pot să apară cuvintele incidente *într-un cuvînt, mai pe scurt:*

Au fost prezenţi: bărbaţi, femei, bătrîni, copii, ***într-un cuvînt,*** *tot satul.* (Din presă)

Cînd cuvintele generalizatoare sînt antepuse, părţile multiple de propoziţie urmează ca o explicaţie a lor:

Arma lui era o secure grozavă cu care despică în două pe ***oricine: boier, negustor, ţăran****.* (C. Negruzzi)

Acum cerul mohorît învăluise ***totul: şi văi, şi sate, şi dealuri cu fîşii piezişe de ploaie.*** (A. Lipcan)

Raporturile explicative dintre cuvintele generalizatoare antepuse şi părţile de propoziţie multiple se reflectă în pauza obligatorie dintre ele (redată în scris prin două puncte) şi în intonaţia de enumerare.

FOLOSIREA INSTRUMENTELOR GRAMATICALE ÎNAINTEA PĂRŢILOR DE PROPOZIŢIE MULTIPLE

La folosirea propoziţiilor înaintea părţilor de propoziţie multiple trebuie distinse două cazuri, după cum prepoziţiile sînt diferite sau nu:

l. Dacă prepoziţiile sînt diferite, repetarea lor înaintea fiecărui element coordonat este întotdeauna obligatorie. Comp.:

În *fund,* ***pe*** *cer albastru,* ***în*** *zarea depărtată,*
La *răsărit,* ***sub*** *soare un negru punct se-arată...* (V. Alecsandri)

2. Cînd părţile de propoziţie multiple sînt precedate de aceleaşi prepoziţii, repetarea lor înaintea fiecărui membru poate să fie obligatorie sau facultativă.

A. Prepoziţia poate să apară numai o singură dată în faţa primului element al părţilor de propoziţie multiple atunci cînd aceasta nu dă naştere la confuzii în ceea ce priveşte interpretarea funcţiei lor sintactice.

Peste spice, flori, întinderi */ Stropi mi-s presuraţi.* (Gr. Vieru)

Prepoziţia se omite mai ales cînd părţile de propoziţie multiple sînt exprimate prin substantive neînsoţite de determinative, iar numărul termenilor coordonaţi este mic:

Fatală-i bucuria ***de a găsi*** *şi-**a pierde.*** (V. Teleucă)

Notă. Cînd autorul urmăreşte anumite scopuri stilistice (de a evidenţia sau a atrage atenţia asupra fiecărui cuvînt multiplu), prepoziţia urmează să fie repetată înaintea fiecărei părţi de propoziţie multiple.

De acum de dimineaţă pînă seara cobor dinspre vii spre sat căruţele încărcate ***cu mere, cu nuci, cu lăzi pline de poamă.*** (A. Lipcan)

B. Există situaţii cînd folosirea prepoziţiei înaintea fiecărui element coordonat este obligatorie. Aceasta are loc în următoarele cazuri:

a) dacă părţile de prepoziţie multiple sînt juxtapuse:

Prăşitorii cum venea amiaza coborau şi ***ei la umbră, la iarbă verde, la apă rece.*** (I. Druţă)

b) dacă conjuncţia apare înaintea fiecărui element coordonat:

Lui Bulgăre nu-i este în drum ***nici cu maşinile, nici cu trenurile, nici cu avioanele.*** (I. Druţă)

c) dacă părţile de propoziţie multiple sînt legate prin elemente corelative (conjuncţii, locuţiuni conjuncţionale, adverbe):

Feredeile de mare mi-au foarte priit ***atît la piept, cît şi la ochi.*** (M. Kogălniceanu)

d) dacă părţile de propoziţie multiple sînt legate cu ajutorul conjuncţiilor adversative:

Meseria se cîştigă nu cu banul, ***dar*** *cu anul.* (Em. Bucov)

e) dacă lanţul de părţi de propoziţie multiple este prea lung şi, mai ales, dacă cuvintele multiple sînt dezvoltate:

O armată de femei fugeau încoace şi încolo ***cu oale pîntecoase legate cu sîrmă, cu ciubere de curechi pentru sarmale, cu găleţile după apă, cu coarde roşii şi busuioc în brîu.*** (I. C. Ciobanu)

Cînd părţile de propoziţie multiple sînt atribute exprimate prin substantive în genitiv, articolul (*al, a, ai, ale*) trebuie să se pună înaintea termenilor coordonaţi începînd cu cel de al doilea element.

Bunelul se uită la locul ***jocului*** *şi* ***al pămîntului...*** (Vl. Beşleagă)

Notă. În limba vorbită articolul genitival uneori nu se repetă înaintea fiecărui termen coordonat. Acest fenomen se atestă chiar şi în limba scrisă:

O dată cu toamna în cîmpia Sorocii vin mirii şi miresele, vine vremea ***nunţilor*** *şi* (a) ***petrecerilor.*** (I. Druţă)

Cînd părţile de propoziţie multiple sînt exprimate prin substantive proprii masculine la cazurile genitiv-dativ, înaintea fiecărui component se repetă de obicei articolul hotărît proclitic:

Lui Petru *şi* ***lui Ion*** *li s-a acordat un premiu.*

Articolul adjectival (*cel, cea, cei, cele*) apare, de regulă, numai înaintea primului atribut multiplu:

Zdrobiţi orînduiala ***cea crudă*** *şi* ***nedreaptă,***
Ce lumea o împarte în mizeri şi bogaţi! (M. Eminescu)

Notă. Dacă al doilea atribut are valoare substantivală, adjectivul se repetă înaintea fiecărui component:

Iedul ***cel mai mare*** *şi cu* ***cel mijlociu*** *dau prin băţ de obraznici ce erau.* (I. Creangă)

Cînd atributele multiple sînt exprimate prin adjective la gradul superlativ relativ, articolul adjectival *cel* se repetă înaintea fiecărui element coordonat:

A început să sune cîntecul ***cel mai frumos, cel mai falnic, cel mai cu suflet*** *ce am auzit eu pe lume*. (V. Alecsandri)

De asemenea adverbele cu ajutorul cărora se formează gradele comparativ şi superlativ absolut (*mai*, *foarte*...) trebuie repetate în faţa fiecărui component. De ex.:

Nimic pe lume nu e ***mai scump*** *şi* ***mai slăvit*** *decît libertatea*. (V. Alecsandri)

SEMNELE DE PUNCTUAŢIE LA PĂRŢILE DE PROPOZIŢIE MULTIPLE

Părţile de propoziţie multiple (simple sau dezvoltate) introduse fără conjuncţii sau cu ajutorul conjuncţiilor repetate (începînd cu a doua) se despart prin virgulă:

Un fir de iarbă verde [,] o rază-ncălzitoare [,]
Un gîndăcel [,] un flutur [,] un clopoţel în floare [,]
După o iarnă lungă ş-un dor nemărginit
Aprind un soare dulce în sufletul uimit! (V. Alecsandri)

La părţile de propoziţie multiple grupate două cîte două şi legate prin conjuncţia *şi* virgula se pune nu în interiorul grupurilor, ci între grupuri:

În ziduri se răsfrîngea ca într-o oglindă de argint ***dumbravă şi luncă*** *[,]* ***lac şi ţărmuri***. (M. Eminescu)

Acum cred că mă cunoşti ***şi de urît şi de frumos*** *[,]* ***şi de bătrîn şi de tînăr*** *[,]* ***şi de slab şi de puternic***. (I. Creangă)

Se izolează prin virgulă şi părţile de propoziţie multiple legate prin conjuncţiile adversative (*dar* (*da*), *iar, însă, ci*):

Albina alege florile nu ***după frumuseţe*** *[,]* ***ci după dulceaţă***. (Folclor)

Era odată o babă care avea trei feciori ***nalţi ca nişte brazi şi tari de virtute*** *[,]* ***dar slabi de minte***. (I. Creangă)

Dacă cuvîntul generalizator stă înaintea părţilor de propoziţie multiple, după el se pun două puncte:

Văd ***poeţi*** *ce-au scris o limbă ca un fagure de miere[:] /* ***Cichindeal gură de aur***, ***Mumulean glas de durere***, */* ***Prale firea cea întoarsă***, ***Daniil cel trist şi mic***... (M. Eminescu)

La ospăţ au fost poftiţi cei mai străluciţi ***oaspeţi*** *[:]* ***împăraţi, crai, voievozi, căpitanii*** *oraşelor şi alte* ***feţe*** *cinstite*. (I. Creangă)

Tot două puncte se pun cînd cuvintele care încheie enumerarea se află după părţile de propoziţie multiple:

Bătăi crude, osîndiri la foame şi la fum, închidere în închisori *particulare, aruncaţi goi în zăpadă sau în rîuri îngheţate [:]* ***iată*** *soarta nenorociţilor ţigani*. (M. Kogălniceanu)

Şi arătura, şi miriştile, şi păpuşoiştile *[:]* ***toate*** *păreau mulţumite*. (I. Druţă)

Dansul, muzica, poezia *[:]* ***pe acestea*** *le-ndrăgii*. (M. Eminescu)

În aceste cazuri se poate pune însă şi liniuţă.

ELEMENTELE NELEGATE GRAMATICAL DE PROPOZIŢIE

Se ştie că părţile de propoziţie sînt strîns legate între ele atît din punct de vedere logic, cît şi gramatical. Dar în vorbirea curentă sînt folosite deseori şi elemente lipsite de funcţii sintactice, adică nelegate gramatical cu enunţul de bază. Ele se integrează în context numai prin conţinut şi printr-o anumită intonaţie, avînd menirea să dea construcţiei sintactice în care sînt utilizate sau unei părţi a acesteia nuanţe suplimentare de sens. Din clasa dată de elemente fac parte adresările, cuvintele şi expresiile incidente, propoziţiile şi frazele incidente, interjecţiile şi cuvintele-propoziţii.

ADRESĂRILE

Adresarea reprezintă un cuvînt sau o îmbinare de cuvinte ce denumeşte obiectul căruia i se adresează vorbitorul. De aceea la baza celor mai multe adresări stă un nume sau un substitut al acestuia la cazul vocativ cu sau fără determinative. Dar ele pot fi exprimate şi prin diferite alte cuvinte, îmbinări de cuvinte şi chiar propoziţii întregi.

Adresările sînt răspîndite mai cu seamă în vorbirea dialogată, în care joacă un rol important, deoarece exteriorizează relaţia „vorbitor — interlocutor". Ele atrag atenţia interlocutorului asupra celor comunicate de vorbitor:

Dar cînd apuca ursul de piciorul vulpii, ea striga: „Trage, ***nătărăule,*** *mie nu-mi pasă, că tragi de copac... Iar cînd anina cîrligul de copac, ea striga: „Valeu,* ***cumătre!*** *nu trage, că-mi rupi piciorul!"* (I. Creangă)

Întrebuinţate izolat, adresările se caracterizează printr-o intonaţie specifică, care devine un mijloc de redare a legăturii dintre adresare şi conţinutul comunicării şi serveşte, de regulă, la exprimarea unui îndemn, a unei chemări, a anumitor sentimente şi emoţii. De exemplu:

Ia poftim, ***puiculiţă,*** *de cinsteşte dumneata întîi!* (I. Creangă)

Atenţie! *îl înştiinţă, cu aceeaşi voce scăzută, caporalul.* (M. Sadoveanu)

Începe a striga: ***Copii, copii, copii,*** *veniţi la mama să vă leie!* (I. Creangă)

În exemplele citate adresările, exprimînd un apel al vorbitorului, se aseamănă, din punct de vedere intonaţional, cu interjecţia sau cu un imperativ care de asemenea se separă de restul propoziţiei prin semne de punctuaţie.

Vorbirea poate fi adresată atît persoanelor, fiinţelor, cît şi obiectelor inanimate. Cînd adresarea se referă la diverse obiecte sau fiinţe personificate (denumiri geografice, fenomene ale naturii, denumiri de plante, păsări, animale, noţiuni abstracte ş. a.), ea posedă bogate nuanţe stilistico-expresive. Asemenea adresări au o largă răspîndire în literatura artistică, în special, în poezie:

— ***Geană,*** *dormi! Ce foieşti?/ Pe mămica o trezeşti.* (Gr. Vieru)

O, ***nor tainic şi ferice,*** *ia-mă pe aripa ta...* (V. Alecsandri)

Frumoasă eşti, ***pădurea mea,*** */ Cînd umbra-i încă rară.* (G. Topîrceanu)

După structură, adresările pot fi simple şi dezvoltate.

Simple sînt adresările formate dintr-un singur cuvînt (de cele mai multe ori un substantiv la vocativ).

Ia-mă cu mata, ***minere,*** */ Ia-mă cu mata,* ***plugare!*** (Gr. Vieru)

— Bună să-ţi fie inima, ***cumătre,*** *cum ţi-i cătătura...* (I. Creangă)

Substantivul în rol de adresare poate apărea în propoziţie atît cu desinenţa zero, adică cu formă echivalentă cu nominativul (*mamă, tată, copii*), cît şi cu desinenţe speciale (*-e, -ule* — pentru masculin singular, *-o* — pentru feminin singular şi *-lor* — pentru ambele genuri la plural):

Nepoţico, *dacă nu ţi-e greu, adă-mi ochelarii.* (V. Roşca)

Noroc, ***fraţilor!*** *La mulţi ani!* (I. Pas)

Mulţam, ***voinice!*** (M. Eminescu)

Da ce vînt te-o adus pe la noi, ***soro dragă?*** (V. Alecsandri)

Pentru ambele cazuri mijlocul principal de semnalare a adresării în vorbire îl constituie intonaţia. Numai datorită intonaţiei speciale substantivul cu funcţie de adresare poate apărea în propoziţie şi fără desinenţă specifică. De exemplu:

În părul tău, ***mamă,*** *albeşte sarea lacrimilor mele.* (Gr. Vieru)

Trebuie să ştii, ***cumnăţică,*** *că de cînd m-am dezbărat de Calipsiţa şi Aristiţa ... am întinerit.* (V. Alecsandri)

— Ia, ***băieţi,*** *săriţi şi deschideţi uşa...* (I. Creangă)

Adresarea poate fi exprimată de asemenea printr-un adjectiv, participiu sau altă parte de vorbire substantivizată.

Zi cu soare, ger cu stele! Hai, ***iubită,*** *la plimbare.* (V. Alecsandri)

Mintiosule! *de unde vii? — o Vulpe pe Măgar văzînd l-a întrebat.* (A. Donici)

În noaptea aceasta, ***oacheşo,*** */ Cu tine vreau să rămîn.* (Gr. Vieru)

În cazuri rare, pronumele personal de persoana a II-a cu valoare substantivală, fiind rostit cu intonaţia corespunzătoare, se foloseşte cu funcţie de adresare:

Revino, ***tu*** */ În cale / Aşterne-voi sub talpă / Sub rana tălpii tale / Dulceaţa lui cea albă* (Gr. Vieru)

Tu!... *nu vezi... nu-ţi aflu nume.* (M. Eminescu)

Uneori adresările simple sînt însoţite de interjecţii de tipul *bre, hei, hăi, fa, măi* ş. a.:

— Bună vreme, ***măi băiete!*** */ — Mulţămim, voinic străin! / — Cum te cheamă,* ***măi copile?*** */ — Ca pe tată-meu, Călin.* (M. Eminescu)

Da deschide uşa, ***bre omule*** *... măi, că încă aşa ligioaie n-am văzut!* (V. Alecsandri)

Vidro fa, *nevastă rea!* (V. Alecsandri)

— Saftă hăi! *Încotro s-o fi ducînd Onache acela?* (I. Druţă)

Alteori interjecţiile singure pot fi adresări simple:

Spune aici, ***bre,*** *ce ai de spus.* (I. Druţă)

Tăceţi, ***fa,*** *că nu-i tîrziu...* (A. Lupan)

Măi, *ia dă-te jos şi vezi ce are cocoşul cela în plisc* (I. Creangă)

Notă. Interjecţia poate să se repete: prima dată însoţeşte adresarea, iar a doua oară se izolează de cuvintele de adresare, formînd singură o adresare:

Alungă scroafa, strînge bobocii în poală şi porneşte prin livezi strigînd:

— ***Măi Grigoriţă-ă-ă, măi!*** (Gr. Adam)

Trebuie menţionat că unele adresări uzuale ca *Doamne, mamă, frate, soră,*

vere ş. a. şi-au pierdut cu totul sensul lor lexical iniţial şi se întrebuinţează în vorbire ca adresări abstracte:

Şi, ***Doamne,*** *frumos mai era pe atunci...* (I. Creangă)

Şi se puseră, ***frate,*** *pe ospăţ, aduseră carne şi vin.* (I. Pop-Reteganul)

Adresările dezvoltate sînt alcătuite din îmbinări de cuvinte. Ele pot fi formate din:

— substantive sau alte cuvinte substantivizate la vocativ, însoţite de adjective sau pronume:

Cobori în jos, ***luceafăr blînd,***
Alunecînd pe-o rază. (M. Eminescu)

Mergi cu bine, ***fătul meu.*** (I. Creangă)

— substantive sau alte cuvinte substantivizate, însoţite de un nume la cazul genitiv:

— *Unde eşti,* ***băiatul mamei?*** (P. Zadnipru)

— nume proprii însoţite de substantive comune de tipul *babă, bade, cetăţene, cumetre, cumnate, domn(ule), fiică, frate, lele, moş(ule), nene* ş. a.:

Bade Onache, *cam cît plăteşti mata lăutarilor...?* (I. Druţă)

Ridică-te, ***moş Ioane,*** *şi spune-mi fără sfială, ce durere ai?* (I. Creangă)

— substantive însoţite de cîteva determinative:

Bună vreme, ***fată mîndră de-mpărat.*** (M. Eminescu)

Spicule din vîrf de pai, *spune, cîte boabe ai?* (Gr. Vieru)

— substantive-vocative repetate:

Moşnege, moşnege! *— zice baba — nu rîde...* (I. Creangă)

Doină, doină, *vers cu foc, cînd răsuni, eu stau pe loc.* (Folclor)

Notă. Uneori componentul al doilea al adresărilor repetate poate să fie un diminutiv:
Codrule, codruţule, */ Ce mai faci, drăguţule?* (M. Eminescu)
Căpitane, frăţioare, *ce se vede despre soare?* (A. Alecsandri)

— părţi de propoziţie multiple legate cu sau fără conjuncţii:

Cosînzene, ţărăncuţe, vetrelor de sub colnic, */ Prindeţi flori-bujori în gîţe şi primiţi-l pe voinic.* (A. Lupan)

Iertaţi-mă, ***oameni buni şi boieri dumneavoastră!*** (I. Creangă)

... măi Ştefane şi Smărăndică, *nu vă mai îngrijiţi atîta!* (I. Creangă)

— vocative însoţite de diferite determinative (atribute, apoziţii şi chiar propoziţii întregi):

Corbuşor, pasăre dragă, / corbuşor cu pana neagră, */ ce-ai venit: ochii să-mi strici / ori faţa să mi-o mănînci?* (Folclor)

Na-vă de cheltuială, ***ghiavoli ce sînteţi.*** (I. Creangă)

LOCUL ADRESĂRILOR ÎN PROPOZIŢIE

Adresările nu au loc stabil în propoziţie. Ele pot sta la începutul, la mijlocul sau la sfîrşitul propoziţiei, atribuindu-i anumite nuanţe afective:

Măi Zaharie, *nu mai ai tu vreo poştă de cele undeva?* (I. Creangă)

Ei las', ***cornoraţilor,*** *de mi-ţi mai pica vreodată în mînă, turbinca are să vă ştie de ştire.* (I. Creangă)

Bradul meu e foarte mare, / Hai veniţi la el, ***copii.*** (Gr. Vieru)

SEMNELE DE PUNCTUAŢIE LA ADRESĂRI

l. Cînd adresarea se plasează la începutul propoziţiei, ea se izolează prin virgulă. Dacă intonaţia afectivă este puternică, după adresare se pune semnul exclamării. În asemenea cazuri, cuvîntul următor ar trebui să se scrie cu literă mare, cu toate acestea sînt multe propoziţii în care el se scrie cu literă mică:

Pămîntule *[,] eu dragoste îţi jur.* (Gr. Vieru)

Măi Michiduţă *[!] Ia chiuie tu întîi...* (I. Creangă)

Doamne, Doamne *[!] învăţat mai trebuie să fie acel care face gramatici.* (I. Creangă)

2. Cînd adresarea este intercalată în propoziţie, ea se izolează prin virgule din ambele părţi.

Scoală [,] ***dugleşule*** *[,] înainte de răsăritul soarelui!* (I. Creangă)

Nu plînge [,] ***puiul tatei*** *[,] bădiţa degrabă o să vină.* (I. C. Ciobanu)

3. Cînd adresarea e situată la sfîrşitul propoziţiei, înaintea ei se pune virgulă, iar după dînsa — semnul cerut de înţelesul propoziţiei (punct, semnul exclamării sau semnul întrebării):

Văd că te-ai săturat şi-ţi arde de joacă, ***nebunule.*** (L. Rebreanu)

Nu căta în depărtare fericirea ta [,] ***iubite!*** (M. Eminescu)

Cum te cheamă [,] ***măi copile?*** (M. Eminescu)

4. Apoziţiile de pe lîngă adresări se despart prin virgulă (conform regulii generale):

Murguleţ [,] ***căluţul meu*** *[,] ce te-abaţi din drum mereu!* (Folclor)

E timpul, slugă veche şi celui rău, / ***Tu, omule şi frate,*** *să-ţi fii stăpînul tău.* (T. Arghezi)

5. Adresările repetate se despart una de alta prin virgule:

Stăpîne *[,]* ***stăpîne*** *[,] / Îţi cheamă şi-un cîine.* (Mioriţa)

Băieţii mamei *[,]* ***băieţi,*** *frumuşei şi cucuieţi!* (I. Creangă)

6. Interjecţiile *bre, fa, hăi, măi* ş. a. de pe lîngă adresări nu se despart de acestea prin virgule, deoarece formează în rostire o singură unitate:

Hai [,] ***măi frate*** *[,] hai [,]* ***măi frate*** *[,] / Zorile s-aprind.* (A. Mateevici)

Dar ce mîncăm noi [,] ***fetelor hăi?*** (I. Creangă)

7. Celelalte interjecţii care însoţesc adresările se despart de acestea prin virgulă:

— *Ei [,]* ***jupîneşică dragă*** *[,] asta nu se poate spune...* (I. Creangă)

Of [,] ***Doamne*** *[,]* [bărbate], *cînd ai să prinzi şi tu la minte?* (I. Creangă)

Vai *[,]* ***bădiţă*** *[,] o fi adevărat ce se spune prin oameni?* (M. Sadoveanu)

8. Adresările dezvoltate se izolează prin virgule împreună cu toate determinativele lor:

Doamnă tînără şi frumoasă *[,] poftim păhărelul acesta de miere.* (G. Meniuc)

Sfătosule bunic din Humuleşti *[,] / cît haz ai pus, cît păs şi cîtă jale / în tîlcul slovei tale ţărăneşti.* (L. Deleanu)

ELEMENTELE INCIDENTE

Pot fi incidente cuvinte şi expresii aparte, precum şi propoziţii şi chiar fraze întregi, care, deşi nu sînt legate sintactic de enunţul de bază, realizează o

comunicare suplimentară în interiorul acestuia, fiind izolate prin pauze în rostire şi prin punctuaţie în scris.

Elementele incidente pot să se refere semantic atît la întreaga propoziţie, cît şi la una dintre părţile ei componente, plasîndu-se în orice loc faţă de comunicarea de bază: la început, la sfîrşit sau în interiorul ei. De exemplu:

În scurt, *în seara dintîi Toderică a potrivit să cîştige numai atît, cît să plătească masa şi chiria pe o lună.* (C. Negruzzi)

Expresia incidentă *în scurt* se referă la întreaga frază.

Ar vrea să oprească apa şi s-o abată în altă parte, înapoi ***bunăoară,*** *dar îi rece, de-l taie pînă la os.* (Gr. Adam)

Aici cuvîntul incident *bunăoară* se referă numai la o parte de propoziţie şi anume la complementul circumstanţial *înapoi*. De regulă, în asemenea cazuri el se izolează împreună cu cuvîntul pe care-l precizează.

Numai lunganul de poet de lîngă mine îl susţine în vorbă pe volubilul prozator şi chiar din cînd în cînd rostea versuri de Horaţiu (***despre monument, mi se pare***). (G. Meniuc)

Aici propoziţia incidentă *despre monument, mi se pare* este plasată la sfîrşitul frazei şi se referă numai la complementul direct *versuri*.

După structura lor, se poate vorbi despre cuvinte şi construcţii incidente, pe de o parte, şi propoziţii şi fraze incidente, pe de alta.

CUVINTE INCIDENTE

În calitate de cuvînt incident pot apărea diferite părţi de vorbire. De cele mai multe ori în rol de cuvinte incidente apar adverbe şi locuţiuni adverbiale (*adevărat, aşadar, bineînţeles, bunăoară, cică, desigur, dimpotrivă, fireşte, gata, natural, pesemne, ca întotdeauna, de altfel, în definitiv, în general, pe scurt* ş. a.), substantive cu sau fără prepoziţii (*chipurile, cu siguranţă, de exemplu, de pildă, de regulă, din (ne)fericire, din nenorocire, din păcate, Doamne, în concluzie, în consecinţă, în parte, într-un cuvînt, prin urmare, fără îndoială, de obicei, în sfîrşit* ş. a.), pronume cu prepoziţie (*după mine, după tine, după unii, printre altele* ş. a.), numerale (*întîi, al doilea, terţio* ş. a.), verbe şi locuţiuni verbale (*cred, pare-se, poate, să zicem, se înţelege, se pare, se vede* ş. a.), conjuncţii şi locuţiuni conjuncţionale (*deci, însă, totuşi, vasăzică* ş. a.), interjecţii şi imprecaţii de tot felul (*de, drace, vai, vai de mine, zău* ş. a.).

EXPRESII INCIDENTE

Expresiile incidente sînt foarte variate din punctul de vedere al elementelor componente. Mai răspîndite sînt cele formate din verb sau substantiv cu diferite determinative: *cu alte cuvinte, cu toată părerea de rău, de bună seamă, din punctul (cuiva) de vedere, Doamne fereşte, dragă Doamne, fără doar şi poate, într-o măsură oarecare, la drept vorbind, la urma urmei, în primul rînd, pe de o parte, pur şi simplu, scurtă vorbă, spre marea mea uimire, ce-i drept, mai bine zis, mă rog, se prea poate, ştii colea, te pomeneşti, vezi bine, bată-l pustia, lua-l-ar dracul* ş. a.

Cuvintele şi expresiile incidente exprimă sub aspect semantic mai multe valori. Cele mai răspîndite dintre ele sînt:

— atitudinea vorbitorului faţă de comunicare, aprecierea afectivă sau logică a acesteia (*cu părere de rău, din* (*ne*)*fericire, din* (*ne*)*norocire, din păcate, spre marea mea supărare, spre marea mea uimire, spre mirarea mea* ş. a.);

— gradul de verosimilitate, de încredere a vorbitorului în justeţea celor comunicate (*adevărat, bineînţeles, cu adevărat, cu siguranţă, de bună seamă, desigur, fără doar şi poate, fără îndoială, fireşte, într-adevăr, natural, negreşit, nici vorbă, se înţelege, ştiut lucru; ce-i drept, cică, cum se vede, parcă, pe cît se pare, pesemne, probabil, posibil, să zicem, se cheamă, se pare, se prea poate, se vede, vorbă să fie* ş. a.);

— izvorul comunicării (*din punctul* (*cuiva*) *de vedere, după mine, după părerea* (*cuiva*), *după spusele* (*cuiva*), *după unii, se zice, vorba ceea* ş. a.);

— legătura logică între părţile comunicării sau între comunicare şi un text anterior (*bunăoară, ca totdeauna, de altminteri, de altfel, de exemplu, de fapt, de obicei, de pildă, de regulă, oricum, vasăzică, aşadar, cu alte cuvinte, deci, în cele din urmă, în concluzie, în definitiv, în fine, în fond, în general, în genere, în încheiere, în sfîrşit, într-un cuvînt, prin urmare, de altfel, dimpotrivă, din contra, pe de o parte, pe de altă parte, cu toate acestea, dar, în ciuda, în consecinţă, însă* ş. a.);

— măsura, cantitatea, gradul de obişnuinţă sau de frecvenţă a celor comunicate (*ca de obicei, cel mult, cel puţin, în parte, mai ales* ş. a.);

— justificarea celor comunicate (*adică, dragă Doamne, maică sfîntă, mă rog, ştii prea bine, vezi bine, vorba ceea* ş. a.);

— ordinea gîndurilor expuse (*întîi, în primul rînd, în rîndul întîi, mai întîi, mai întîi de toate, întîi şi-ntîi, în cele din urmă, în fine, la urma urmei* ş. a.);

— mijloacele, modul şi felurile de exprimare a gîndurilor (*cu alte cuvinte, pe scurt, într-un cuvînt, la drept vorbind, mai în scurt* ş. a.);

— imprecaţii, jurăminte, blesteme (*arz-o focul, bată-l norocul, bată-l vina, bat-o pustia, Doamne fereşte, lua-l-ar dracul, mînca-l-ar focul, zău* ş. a.).

Unele dintre cuvintele şi expresiile incidente sînt lipsite de sens lexical, motiv pentru care sînt numite cuvinte de „umplutură“. Provenind, de obicei, din cuvinte şi expresii mai des folosite în vorbire, ele întrerup şirul expunerii logice, fără să aducă, de fapt, vreo idee în plus. Cu toate acestea, uneori, pot să adauge o notă afectivă.

Cuvintele de umplutură, cum sînt *adicătelea, al naibii, vasăzică, care va să zică, chipurile, Doamne, Doamne-Dumnezeule, domnule, dragă, frate, în fine, la drept vorbind, maică, mă-nţelegi, mă rog, soră, tată, vere, vorba ceea* ş. a., apar în special în limba vorbită. În limba literară sînt utilizate mai ales în stilul beletristic, servind drept mijloc de individualizare a unor personaje:

Onache a coborît numaidecît de pe cuptor cu mănunchiul de hîrtii, ***mă rog,*** *să judece băiatul singur cu mintea lui.* (I. Druţă)

Vorba ceea: *şi piatra prinde muşchi dacă şede mult într-un loc.* (I. Creangă)

Aveam şi eu, ***chipurile,*** *un ibovnic în sat.* (G. Ibrăileanu)

Dacă însă se recurge prea des la ele, cuvintele de umplutură devin, pur şi simplu, nişte ticuri verbale supărătoare.

PROPOZIŢII INCIDENTE

După cum s-a menţionat, există nu numai cuvinte şi expresii incidente, ci şi propoziţii, ba chiar fraze întregi, constînd, de regulă, dintr-o regentă şi o subordonată. Ele nu fac parte din structura sintactică de bază, deşi sînt intercalate în propoziţia la care se referă.

Numai în grădina ursului, ***dacă-i fi auzit de dînsa,*** *se află sălăţi de aceste.* (I. Creangă)

Într-o zi (***abia era atunci Zamfira de şapte ani***) *un dorobanţ veni la tatăl ei şi îi porunci să-l urmeze cu ţiganii la ocîrmuire.* (V. Alecsandri)

În exemplele citate, între propoziţiile evidenţiate şi restul comunicării nu se stabileşte un raport sintactic evident. Ele manifestă independenţă faţă de propoziţia regentă, chiar dacă din punctul de vedere al înţelesului comunicării prezenţa lor în context este motivată.

Notă. Sînt considerate tot incidente propoziţiile, intercalate în vorbirea directă sau puse la sfîrşitul acesteia, ce reprezintă cuvintele autorului:

— *Spuneţi celui ce v-au trimis,* ***strigă către ei Spancioc,*** *că ne vom vedea pîn-a nu muri!* (C. Negruzzi)

Fii încredinţat că inima ta cea bună te ajută..., ***zise Sfînta Duminică.*** (I. Creangă)

Ca şi expresiile incidente, propoziţiile incidente se caracterizează prin faptul că întrerup desfăşurarea unui enunţ, la rostire sînt izolate prin pauze şi se caracterizează prin altă intensitate şi înălţimea tonului. Astfel, dacă în interiorul unui enunţ intervine o incidentă, intonaţia obişnuită se întrerupe, incidenta se pronunţă cu un ton mai jos, pentru ca apoi să se reia intonaţia obişnuită.

Dar, ***să nu vă fie cu supărare,*** *ia palmele aceste ţărăneşti ale noastre... vă ţin pe dumneavoastră de atîta amar de vreme.* (I. Creangă)

Alexandru Marian privea la fîntîna de lîngă drum — ***Vica n-o observase*** *— o fîntînă cu o cumpănă veche...* (V. Beşleagă)

Incidente pot fi considerate şi unele precizări sau observaţii complementare care, deşi se izolează în scris prin paranteze, linii de pauză sau cel puţin prin virgule, sînt totuşi coordonate cu enunţul de bază sau subordonate lui chiar prin intermediul unei conjuncţii (ceea ce contravine, de fapt, definiţiei cuvintelor incidente ca nelegate gramatical):

Într-una din zile — ***era iarmaroc pe şesul Frumoasei*** *— un plăcintar s-a dus cu o pohace s-o vîndă.* (C. Negruzzi)

După trecere de patruzeci de ani (***Toderică era acum de şaptezeci***) *moartea a intrat la dînsul.* (C. Negruzzi)

— *Ştefănescule* (***căci aşa mă numeam la Folticeni***), *astăzi nu mai mergem la şcoală...* (I. Creangă)

Un curtezan — ***unde nu-şi vîră coada!*** *— ... umbla de mult să se facă vornic...* (C. Negruzzi)

Tipul acesta de propoziţii sau fraze incidente ar fi mai nimerit să fie numite intercalate. Ele se întîlnesc foarte des atît în exprimarea orală, cît şi în cea scrisă:

Printr-o claie prăf uită de cărţi vechi (***am o predilecţiune pentru vechituri***) *am dat peste un volum mai nou.* (M. Eminescu)

Fratele cel sărac — ***sărac să fie de păcate!*** *— tot avea şi el o pereche de boi.* (I. Creangă)

SEMNELE DE PUNCTUAŢIE LA ELEMENTELE INCIDENTE DIN PROPOZIŢIE

Indiferent de locul pe care îl ocupă în cadrul propoziţiei, elementele incidente se despart prin virgule, linii de pauză sau paranteze.

În fine *[,] ajunserăm acasă*. (M. Eminescu)

Malca [—] ***aşa era numele nurorii lui jupîn Ştrul*** *[—] a ieşit afară*. (I. Creangă)

Dacă elementele incidente se referă numai la o anumită parte a propoziţiei, ele se izolează împreună cu cuvîntul pe care îl precizează:

Călătoriile în Moldova [,] **la munte mai ales***[,] se aseamănă cu hagealîcurile la Meca*. (A. Russo)

Notă. Cuvintele incidente *însă*, *deci*, *totuşi* nu se izolează:
De la o vreme încoace ***însă*** *... era tot galeş, trist, şi dus pe gînduri.* (P. Ispirescu)
Era ***deci*** *încă o dată de un spirit critic.* (G. Ibrăileanu)
Şi vezi, eu ***totuşi*** *am venit*. (L. Rebreanu)

Sintaxa frazei

NOŢIUNI GENERALE

Fraza este unitatea sintactică alcătuită din îmbinarea a două sau a mai multe propoziţii cu scopul de a face o comunicare mai amplă. Fiind o unitate superioară propoziţiei, ea se caracterizează printr-o varietate de forme gramaticale şi prin mai multe posibilităţi de exprimare. În mod obişnuit, într-o frază există atîtea propoziţii, cîte predicate sînt.

*Şi **mă băgam** în ochii moşneagului şi **făceam** un tărăboi, de **se strînsese** lumea ca la comedie împrejurul nostru*. (I. Creangă)

În fraza dată avem trei predicate, deci trei propoziţii, ce constituie un ansamblu unitar din punct de vedere semantic, gramatical şi intonaţional.

Sînt însă şi cazuri de neexprimare totală sau parţială a predicatelor. În această situaţie e necesară reconstituirea lor:

Măriuca era de şapte ani. Vlad, de cinci (G. Galaction) (din structura predicatului nominal lipseşte verbul copulativ — era de cinci).

Şi cînd ciocîrlanul pe jos, cînd drumeaţa pe sus, cînd ea pe jos, cînd el pe sus. (I. Creangă) (aici în toate propoziţiile lipsesc predicatele).

PROPOZIŢII PRINCIPALE, SECUNDARE ŞI REGENTE

După gradul lor de independenţă, propoziţiile în frază sînt de două feluri: principale (cînd nu depind de altă structură sintactică) şi secundare sau subordonate (cînd sînt o parte neobligatorie a altei structuri din frază):

S-a întors[1], *cînd începuse a cînta cocoşii de miezul nopţii*[2]. (I. Druţă)

Prima propoziţie, desprinsă din frază, poate exprima singură o comunicare, de aceea ea este principală. Propoziţia a doua este secundară (subordonată), pentru că depinde de prima propoziţie şi desprinsă de aceasta nu are înţeles independent.

Propoziţiile principale servesc drept centru de organizare a frazei. Prezenţa lor e obligatorie.

Propoziţiile secundare sînt dependente şi întregesc conţinutul altor propoziţii în frază. Prezenţa lor este, de obicei, facultativă.

Propoziţia de care depinde o altă propoziţie (subordonată) poartă numele de regentă. Regenta poate fi atît principală în frază, cît şi secundară, subordonată, la rîndul ei, altei regente:

Tocmai cînd suia un deal lung şi trăgănat (subordonată), *alt om venea dinspre tîrg cu un car nou* (principală regentă). (I. Creangă)

Părea (principală regentă) *că printre nouri s-a fost deschis o poartă* (subordonată regentă) */ Prin care trece albă regina nopţii moartă* (subordonată neregentă). (M. Eminescu)

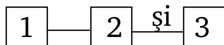
RAPORTURILE DE COORDONARE ŞI SUBORDONARE

Îmbinarea propoziţiilor în frază se realizează prin raporturi sintactice de coordonare şi de subordonare. În felul acesta vom avea două tipuri de propoziţii: coordonate şi subordonate.

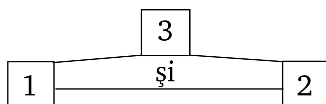
Fraza formată numai prin coordonare constă exclusiv din propoziţii principale (două sau mai multe), gramatical independente una de alta:

Iarna vine[1], *vara trece*[2] */ Şi pădurea s-a rărit*[3]. (V. Alecsandri)

La prezentarea schematică ele se aranjează în linie orizontală, adică se înlănţuiesc una după alta:

Raporturi de coordonare se pot stabili şi între propoziţiile subordonate, dacă ele determină acelaşi cuvînt din propoziţia regentă. Schema următoarei fraze: *Cînd mama nu mai putea de oboseală*[1] *şi se lăsa cîte oleacă ziua să se hodinească*[2], *noi, băieţii, tocmai atunci ridicam casa în slavă*[3]. (I. Creangă), ar arăta astfel:

Raportul de subordonare este o relaţie de dependenţă între o propoziţie principală şi una secundară sau între propoziţii secundare ce depind una de alta. Schematic, legătura se prezintă pe linie verticală:

Tată, eu cred[1] *că mie mi se cuvine această cinste*[2], *pentru că eu sînt cel mai mare dintre fraţi*[3]. (I. Creangă)

Notă. În literatura de specialitate sînt recunoscute şi alte relaţii dintre propoziţii: de inerenţă (între subiective şi predicative, de exemplu) şi de echivalenţă. Astfel, în fraza: *Şi a pus părintele pravilă*[1] *şi a zis*[2] *ca în fiecare sîmbătă să se procitească băieţii şi fetele*[3], *adică să asculte dascălul pe fiecare de tot*[4]... (I. Creangă)

TIPURI DE FRAZE

După raporturile dintre propoziţii, frazele pot fi

— formate numai prin coordonare:

Nourii curg[1], *raze-a lor şiruri despică*[2], */ Streşine vechi casele-n lună ridică*[3], */ Scîrţîie-n vînt cumpăna de la fîntînă*[4], */ Valea-i în fum*[5], *fluiere murmură-n stînă*[6]. (M. Eminescu)

Schema:

— formate prin subordonare:

Cred[1] *că cea mai înţeleaptă limbă*[2] *este limba care îl ajută pe om a-şi tălmăci gîndul într-un chip*[3], *ca toţi ascultătorii să-l poată înţelege*[4]. (A. Russo)

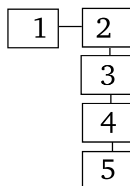
S c h e m a:

— şi formate prin coordonare şi subordonare (mixte):

— *Du-te chiar acum la stăpînul moşiei*[1] *şi spune-i*[2] *că te prinzi*[3] *să-i dai în girezi tot grîul*[4] *cît îl are semănat*[5]. (I. C r e a n g ă)

S c h e m a:

Propoziţiile coordonate pot fi copulative, adversative, disjunctive, conclusive.

Cele subordonate au denumiri corespunzătoare părţilor de propoziţie a căror funcţie o îndeplinesc: subiective, predicative, atributive, completive directe, completive indirecte, circumstanţiale de loc, de timp etc.

MIJLOACE DE LEGĂTURĂ A PROPOZIŢIILOR ÎN FRAZĂ

Raporturile de coordonare şi de subordonare între propoziţiile din cadrul frazei se realizează prin juxtapunere (fără cuvinte de legătură) sau prin joncţiune (cu ajutorul diferitelor cuvinte/instrumente de legătură: conjuncţii, locuţiuni conjuncţionale, adverbe, pronume, adjective pronominale):

Da, vom rîde fiecare[1], *ea de mine cu trufie*[2], *eu de dînsa cu turbare*[3]. (B. P. H a s d e u)

Ele trec în harnici unde[1] *şi suspină-n flori molatic*[2]. / *Cînd coboară-n ropot dulce din tăpşanul prăvălatic*[3]. (M. E m i n e s c u)

Atît pentru coordonare, cît şi pentru subordonare se foloseşte joncţiunea prin conjuncţii şi locuţiuni conjuncţionale coordonatoare (*ba, dar, ci, fie, nici, şi, nu numai,..., dar şi* etc.), conjuncţii şi locuţiuni conjuncţionale subordonatoare (*că, căci, fiindcă, deoarece, dacă, de, deşi, cu toate că, de vreme ce, o dată ce, pentru că* etc.), pronume (şi adjective pronominale) şi adverbe relative, interogative sau nehotărîte (*care, ce, cine, oricine, orice, cînd, cum, după cum, încotro, oricum, precum*).

Afară de cuvintele joncţionale din subordonată, în propoziţia regentă se folosesc adesea cuvinte corelative. E vorba de unele adverbe şi pronume cărora le corespund în subordonată anumite elemente de relaţie. Ele formează cupluri corelative, întrebuinţate aproape la toate tipurile de propoziţii subordonate: *acel* (*acela, acea, acei, acele*)... *care* (*cine, ce*), *acolo... unde, atunci... cînd, aşa... cum, deşi... totuşi, dacă... atunci* etc.:

Unde nu gîndeşti, acolo-l găseşti. (V. A l e c s a n d r i)

Cum îţi vei aşterne, aşa vei dormi. (F o l c l o r)

PROPOZIŢIILE COORDONATE

Coordonarea constă în legătura dintre două sau mai multe propoziţii care stau pe acelaşi plan sintactic şi se completează ca înţeles, fără să depindă una de alta. Raportul de coordonare se poate stabili:

— între propoziţii principale:

Amurgul aprinde culmile, prundurile se întunecă, apele curg posomorîte cu scînteieri întunecoase. (M. Sadoveanu)

— între propoziţii secundare de acelaşi fel, subordonate aceleiaşi regente:

Cu cît o carte era plină de sisteme, cu cît era mai neînţeleasă, cu atît se părea mai frumoasă şi mai sublimă. (A. Russo)

— între propoziţii secundare de diferite feluri, subordonate aceleiaşi regente:

Acum degrabă să-mi aduci pe fata Împăratului Roş, de unde ştii şi cum îi şti tu. (I. Creangă)

Coordonarea se realizează prin juxtapunere şi prin joncţiune cu ajutorul conjuncţiilor şi locuţiunilor conjuncţionale coordonatoare:

Peste vîrfuri trece lună, / Codru-şi bate frunza lin, / Dintre ramuri de arin / Melancolic cornul sună. (M. Eminescu)

Şi părintele mă ia la dragoste, şi Smărăndiţa începe din cînd în cînd a mă fura cu ochiul, şi bădiţa Vasile mă pune să ascult pe alţii, şi altă făină se macină acum la moară. (I. Creangă)

Adesea juxtapunerea se îmbină cu folosirea conjuncţiilor şi locuţiunilor conjuncţionale de coordonare:

Satul se trezeşte de acum, cîteva trăsuri i-o luase lui Nichifor înainte, ba una chiar ajunsese tocmai hăt la movilă. (I. Druţă)

Notă. Pe lîngă juxtapunere şi joncţiune pentru coordonarea propoziţiilor se pot folosi şi unele adverbe de legătură (*apoi, totuşi, dimpotrivă* ş. a.):

Încuie uşa... apoi (= şi) se dezbracă repede. (M. Sadoveanu)

Frazele formate prin juxtapunere predomină în stilurile livreşti, în special în cel artistic. Cu ajutorul lor mînuitorii de condei redau o informaţie complexă în anumite descrieri, aprecieri, situaţii, informaţie ce reiese din suma înţelesurilor tuturor propoziţiilor coordonate ale frazei. De exemplu, în strofa: *Sara pe deal buciumul sună cu jale*[1]*, / Turmele-l urc*[2]*, stelele scapără-n cale*[3]*, / Apele plîng clar izvorînd în fîntîne*[4]*, / Sub un salcîm, dragă, m-aştepţi tu pe mine* [5]. (M. Eminescu), fiecare dintre cele cinci propoziţii coordonate, deşi dispune de integritate gramaticală şi de o anumită plenitudine semantică, se completează reciproc. Numai toate împreună sînt apte să transmită informaţia pe care intenţiona să ne-o comunice poetul.

Coordonarea prin joncţiune e mai specifică vorbirii orale şi operelor beletristice a căror caracteristică este oralitatea exprimării:

***Dar** vremea trecea cu amăgele şi eu creşteam pe nesimţite; **şi** tot alte gînduri îmi zburau prin cap **şi** alte plăceri mi se deşteptau în suflet; **şi** în loc de înţelepciune, mă făceam tot mai neastîmpărat **şi** dorul meu era acum nemărginit...* (I. Creangă)

După natura logică şi gramaticală a relaţiei dintre propoziţiile coordonate, coordonarea poate fi diferită. Propoziţiile copulative şi cele disjunctive sînt în general mai independente unele faţă de altele, pe cînd adversativele şi conclusivele au un grad mai mic de independenţă, exprimînd, de fapt, o continuare a celor expuse în propoziţia precedentă:

Eram să mă duc şi eu, numai că tata n-avea pe cine lăsa casa. (I. Druţă)

La precizarea valorii propoziţiilor trebuie ţinut cont şi de mijloacele de exprimare a coordonării, unele din ele (de exemplu: *deci, nici, ori, precum şi, ba..., ba*) indicînd numai un anumit raport sintactic.

PROPOZIŢII COORDONATE COPULATIVE

Propoziţiile coordonate copulative exprimă acţiuni simultane sau succesive legate printr-un raport de asociere. Pot fi coordonate copulative atît propoziţii principale, cît şi propoziţii subordonate:

Şi cîntecul sună-n ogoare, / ***Şi mîndru vorbeşte de drepturi şi voie***, / ***Şi-ţi pare aprinsă a ţării nevoie*** / ***De versuri de foc arzătoare***. (A. Mateevici)

Astfel sosi timpul ***cînd bruma cade şi vîntul scutură frunzele copacilor*** *şi* ***răreşte pădurile.*** (I. Slavici)

Dar cine-mi ajută mie ***să lucrez răzăşia, să samăn, să culeg?*** (M. Sadoveanu)

Raportul copulativ se exprimă prin joncţiune, prin juxtapunere sau prin combinarea joncţiunii şi a juxtapunerii.

A mai numărat o dată rublele, pe urmă le-a legat într-un colţ de basma, a ascuns băsmăluţa în mîneca coftei şi a ieşit în ogradă. (I. Druţă)

Du-te de mori pentru binele moşiei dumitale... (C. Negruzzi)

Legătura dintre propoziţiile coordonate copulative se realizează cu ajutorul conjuncţiilor *şi, nici* (ambele pot fi folosite în perechi sau în serii), *iar* (cu sens de „şi"), *de* (cu sens de „şi") şi al locuţiunilor conjuncţionale *ca şi*; *precum şi*; *nu numai..., ci şi*; *nu numai că..., dar şi*:

A plecat cu graba ***şi*** *s-a întîlnit cu zăbava*. (Folclor)

Azi vine Rusanda ***şi*** *din nou trosneşte uşurel mătura în mîinile ei, şi din nou vuieşte focul în sobă,* ***şi*** *din nou umblă mîţa căutîndu-şi un loc potrivit, pentru a-şi sfîrşi caierul început aseară*. (I. Druţă)

Stai ***de*** *nu mă săgeta*. (G. Dem. Teodorescu)

Ionel ***nu numai că*** *întîrzie la şcoală, dar nici nu-şi pregăteşte lecţiile*.

Conjuncţia *iar* stabileşte raport copulativ cu uşoară nuanţă adversativă:

Păru-i galben, / Faţa ei lucesc în lună. / ***Iar*** *în ochii ei albaştri / Toate basmele s-adună*. (M. Eminescu)

Conjuncţia *nici* se întrebuinţează (singură sau repetată) numai în fraze care conţin negaţia *nu*:

Nu *caut vorbe pe ales, /* ***Nici*** *ştiu cum aş începe*. (M. Eminescu)

Norodul din împăcarea aceasta ***nu*** *aştepta vreun bine,* ***nici*** *prepunea vreun rău*. (C. Negruzzi)

Notă. Conjuncţia *de* cu sens de „şi" realizează un raport copulativ ce se apropie de cel final:
Şi cum iese Sfînta Duminică afară, odată şi porneşte desculţă prin rouă ***de*** *culege o poală de somnoroase, pe care o fierbe la un loc cu o vadră de lapte dulce...* (I. Creangă)

Cea mai frecventă pentru coordonarea copulativă este conjuncţia *şi*. Ea leagă într-un întreg sintactic propoziţii care pot exprima:

— acţiuni simultane (care se efectuează paralel):

Pe crengile pădurii un roi de păsărele / Cu-o lungă ciripire, la soare se-ncălzesc / ***Şi*** *pe deasupra bălţii nagîţii se-nvîrtesc*. (V. Alecsandri)

— acţiuni succesive (care urmează una după alta):

***Şi** aşa se aleg vreo doi oameni din sat şi se duc la casa leneşului, îl umflă pe sus, îl pun într-un car cu boi, ca pe un butuc nesimţitor, **şi** hai cu dînsul la locul de spînzurătoare.* (I. Creangă)

— acţiuni alternative care se succedă:

*Pescarii se întorceau seara tîrziu **şi** plecau în zori de ziuă.* (G. Meniuc)

Propoziţiile copulative legate prin conjuncţia *şi* pot realiza şi alte raporturi de coordonare: adversativ şi conclusiv.

O răspîndire largă are mai ales raportul adversativ realizat cu *şi*, care uneşte propoziţii cu sens opus. În aceste cazuri conjuncţia *şi* este sinonimă cu adversativele propriu-zise (*dar, iar, ci, însă*) servind astfel la crearea contrastului:

*Aurul se încearcă în foc, **şi** prietenul — la nevoie.* (Folclor)

*Sîmbăta trecută ai zis c-ai să vii, eu te-am aşteptat, **şi** tu n-ai venit.* (I. C. Ciobanu)

*Ar zîmbi, **şi** nu se-ndură, ar răcni, **şi** nu cutează.* (M.Eminescu)

Propoziţiile copulative introduse prin *şi* (sinonimă cu *de aceea*) care exprimă raporturi de coordonare conclusive sînt destul de rare în limba literară. Ele apar doar în unele opere beletristice.

De la o vreme nimeni nu-l mai mîngîia (pe Trofimaş), *nu căuta să afle cît a plătit tatăl său pe costum **şi** el nu-şi putu da seama ce s-a întîmplat.* (I. Druţă)

Afară de raporturi de coordonare, propoziţiile copulative cu *şi* pot realiza şi raporturi semantico-gramaticale specifice subordonării (temporale, consecutive, condiţionale ş. a.):

*Venea seara **şi** aerul se făcea răcoros.* (Gh. Gheorghiu)

*Soarele se cufundase după muchia de deal **şi** rumeneala amurgului umplea, ca un fum auriu, rariştea de fagi.* (M. Sadoveanu)

*Iarba coaptă străluceşte, ea se clatină la vînt / **Ş**-a ei umbră lin se mişcă în dungi negre de pămînt.* (V. Alecsandri)

Trebuie remarcat că nuanţele de sens caracteristice subordonării nu schimbă calitatea formală de coordonate copulative a propoziţiilor respective.

Punctuaţia la coordonarea joncţională este diferită, după situaţie. Astfel, coordonatele legate prin *şi* copulativ nerepetat nu se separă prin virgule:

*Vîntul urla cumplit **şi** ploaia cădea măruntă şi rece pe geamurile ferestrei.* (M. Eminescu)

Notă. Cînd conjuncţia *şi* este echivalentă cu *dar,* înaintea ei se pune virgulă:
*Inima-mi crapă de foc, **şi** lui îi arde de joc.* (Folclor)
*O iarnă lungă cît un veac a tot umblat pe drumuri, **şi** nimeni nu i-a aflat necazurile.* (I. Druţă)

Virgula este obligatorie cînd conjuncţiile *şi, nici* sînt repetate:

***Şi** ne coborîm noi, **şi** ne tot coborîm cu mare greutate pe nişte povîrnişuri primejdioase...* (I. Creangă)

*Dar Ipate acuma **nici** de treabă nu-şi mai căuta, **nici** mîncarea nu se mai prindea de dînsul, **nici** somnul nu-l mai fura.* (I. Creangă)

Se foloseşte virgula pentru a separa propoziţiile coordonate introduse prin *iar*:

*Cu o mînă acul ţinea, / Cu alta lacrimi ştergea, / **Iar** (şi) din grai aşa grăia.* (A. Jarnik-Bîrseanu)

Notă. În construcţia *atît..., cît şi* trebuie evitată folosirea lui *cît şi* fără corelativ, precum şi folosirea lui *atît* în corelaţie cu *ca şi.*

PROPOZIŢII COORDONATE ADVERSATIVE

Propoziţiile coordonate adversative exprimă acţiuni opuse. Spre deosebire de propoziţiile coordonate copulative, cele adversative se comportă în frază ca unităţi asociate, dar opuse. Deşi se află în opoziţie, propoziţiile adversative nu se exclud, ci se corelează între ele, exprimînd un conţinut integral.

Gradul de intensitate al opoziţiei depinde de conţinutul concret al propoziţiilor şi de elementul joncţional prin care se introduce cea de a doua propoziţie adversativă:

De departe-i trandafir, ***da*** *de-aproape-i borş cu ştir.* (Folclor)

I se părea că nu fuge, ***ci*** *cade din înaltul ceriului.* (M. Eminescu)

Raporturile adversative se exprimă în mod obişnuit prin joncţiune. Propoziţiile adversative se leagă mai rar prin juxtapunere, în special atunci cînd una dintre propoziţii este negativă: *Nu rîde de alţii, uită-te la tine.*

Conjuncţiile mai des folosite sînt *ci, dar(ă), iar(ă), însă, or, şi* (cu sens adversativ), *dacă* (= *dar*), *numai că, numai cît*:

E sfios ca şi copiii, / ***Dar*** *zîmbirea-i e vicleană...* (M. Eminescu)

Golătatea înconjoară, ***iară*** *foamea dă de-a dreptul.* (I. Creangă)

A mai venit o iarnă în cîmpie şi toate ar fi ele bune, ***numai că*** *de nins nu ninge.* (I. Druţă)

Pentru a accentua opoziţia, conjuncţiile pot apărea întărite prin alte conjuncţii şi locuţiuni conjuncţionale sau prin adverbe (*dar apoi* şi cu forma contrasă *d-apoi, dar în schimb, din păcate însă, însă totuşi, da iaca* ş. a.):

Am căutat să-l conving, ***din păcate însă*** *n-am reuşit.* (A. Busuioc)

Între diferitele conjuncţii adversative există o anumită gradaţie privind intensitatea opoziţiei exprimate. Cel mai înalt grad de opoziţie faţă de o aserţiune, de obicei negativă, îl exprimă conjuncţia *ci*:

Atunci eu, cu voie, fără voie, plec spre uşă, ies repede şi nu mă mai încurc primprejurul şcoalei, ***ci*** *o ieu la sănătoasa spre casă.* (I. Creangă)

Conjuncţia *ci* exprimă, de fapt, o opoziţie totală, o antiteză, un contrast. Arhaic şi poetic se foloseşte şi după o propoziţie afirmativă:

Trăind în cercul vostru strîmt, / Norocul vă petrece, / ***Ci*** *eu în lumea mea mă simt / Nemuritor şi rece.* (M. Eminescu)

Un grad mediu de opoziţie exprimă conjuncţiile *dar* (forma populară şi arhaică *dară*) şi *însă*, frecvente în diversele stiluri ale limbii literare:

Privighetoarea nu e frumoasă, ***dar*** *cîntecul ei este din rai.* (Al. Russo)

Afară era rece, ***însă*** *o lună frumoasă plutea în cîmpia cea albastră a aerului.* (M. Eminescu)

Notă. Un raport adversativ mai slab decît cel redat prin *ci* exprimă şi *da*, varianta popular-vorbită a lui *dar*:

Casa arde, ***da*** *baba se piaptănă.* (Folclor)

Un grad slab de opoziţie exprimă şi conjuncţia adversativă *iar* (cu varianta arhaizantă *iară*):

Lupul păru-şi schimbă, ***iar*** *năravul ba.* (Proverb)

Bădiţa Vasile a zîmbit atunci, ***iară*** *noi, şcolarii, am rămas cu ochii holbaţi unii la alţii.* (I. Creangă)

Propoziţiile adversative cu *iar* au un sens apropiat de cele copulative.

Raporturi adversative mai exprimă uneori şi conjuncţiile *şi*, *ba*, *dacă:*

Doisprezece concurenţi au purces, ***şi*** *(= da) numai cinci se înturnau.* (C. Negruzzi)

Satul se trezise de acum, cîteva trăsuri i-o luase lui Nichifor înainte, ***ba*** *(= dar, iar) una chiar ajunsese tocmai hăt la movilă.* (I. Druţă)

Pelinul nu era de nici un folos, ***dacă*** *(dar) nici pagubă nu aducea.* (I. Druţă)

În stilul publicistic raportul adversativ se poate reda şi prin conjuncţia neologică *or*, care — spre deosebire de *ori* disjunctiv — introduce o propoziţie ce exprimă o idee opusă. Ea apare la începutul unei fraze, marcînd un raport de coordonare adversativă cu propoziţia precedentă. Pentru sesizarea funcţiei adversative a lui *or* e nevoie de context:

... satira, fiind critică morală, e armă activă de divulgare, demascare şi biciuire caustică a moravurilor vicioase, a apucăturilor rele şi a devierilor de la normele morale, acceptate de o societate. ***Or,*** *judecînd după toată creaţia lui Druţă, în firea lui nu se încadrează violenţa satirică.* (V. Coroban)

Propoziţiile coordonate adversative întotdeauna se separă prin virgulă, punct sau punct şi virgulă, care se pun înaintea conjuncţiilor. Singura conjuncţie care poate fi urmată de virgulă este *or*.

PROPOZIŢII COORDONATE DISJUNCTIVE

Propoziţiile disjunctive exprimă acţiuni, situaţii care se exclud reciproc sau alternează, neputînd fi realizată decît una:

Ori *te poartă cum ţi-e vorba,* ***ori*** *vorbeşte cum ţi-e portul.* (I. Creangă)

De regulă, pot fi coordonate disjunctiv numai două propoziţii, dintre care se realizează numai acţiunea uneia. Cînd numărul propoziţiilor disjunctive creşte, raportul de excludere se atenuează, rămînînd doar o alternativă posibilă:

Mioriţă laie, / Laie bucălaie, / De trei zile-ncoace / Gura nu-ţi mai tace / ***Ori*** *iarba nu-ţi place, /* ***Ori*** *eşti bolnăvioară, / Drăguţă mioară.* (Mioriţa)

Coordonarea disjunctivă se realizează fie prin juxtapunere, fie prin joncţiune atît între propoziţii principale, cît şi între secundare:

Cît pentru străinul brunet, el părea că nu bagă seamă că e lîngă o frumuseţe... ***sau*** *că acea jună femeie îi era rudă,* ***sau*** *că inima lui era prinsă, sau că era un nesimţitor.* (C. Negruzzi)

Iar ţăranii se căzneau să ghicească — ***o fi plouat noaptea trecută, li s-o fi năzărit lor prin somn.*** (I. Druţă) (*... o fi plouat noaptea trecută* ***sau*** *li s-o fi năzărit lor prin somn?*)

Propoziţiile disjunctive se leagă între ele prin următoarele conjuncţii: *ori, sau, ba, au* (arhaic, cu sens de „ori“), *cînd* (cu sens de „ba“), *ori..., ori, sau..., sau, acum..., acum, ba..., ba, fie..., fie* ş. a.

Conjuncţiile disjunctive exprimă în frază fie o contradicţie categorică între propoziţii, fie o alternativă posibilă. Aspecte contrare se redau prin conjuncţiile *sau, ori,* care pot apărea atît între propoziţiile coordonate, cît şi înaintea celei dintîi:

Oare ochii ei o mint, / ***Sau*** *aievea-i, adevăru-i?* (M. Eminescu)

Ori *spune ceva mai bun decît tăcerea,* ***ori*** *taci.* (Folclor)

Raporturile disjunctive par mai pronunţate cînd *ori, sau, fie* sînt însoţite de *că*:

Ori că *plecase camionul,* ***ori că*** *fetiţa uitase drumul îndărăt la tabără.* (P. Boţu)

*Şi **fie că** l-am tot căutat sufletul cela şi nu l-am găsit, **fie că** îl vom tot căuta mii de ani înainte şi nu-l vom găsi, el totuşi este.* (I. Druţă)

Elementul de joncţiune *au* are colorit arhaic şi este întîlnit mai ales în operele beletristice:

*Cucule, pasăre sură, / Ce tot cînţi la noi pe şură? /**Au** ţi-i foame, **au** ţi-i sete, / **Au** ţi-i dor de codrul verde?* (A. Jarnik-Bîrseanu)

Raportul disjunctiv poate fi exprimat şi prin folosirea concomitentă a două feluri de conjuncţii:

***Au** că pămîntul s-a cutremurat, /**Ori** aerul m-a apăsat, / **Ori** că vîntul m-a suflat / Şi eu aicea am picat.* (I. Sîrbu)

Conjuncţia repetată *ba ..., ba* are valoare disjunctivă mult mai slabă şi apare cînd leagă procese alternative:

***Ba** el, omul, păşeşte înaintea boului, **ba** el, boul, păşeşte înaintea omului...* (V. Vasilache)

Alternanţa acţiunilor poate fi exprimată şi prin adverbele de timp *cînd..., cînd*; *acum..., acum* sau *acuşi..., acuşi* şi prin alte adverbe:

*Glasul ei **cînd** se accentua puternic, **cînd** se reducea la o suprimare armonioasă, **cînd** exprima cu foc tainicele aspirări ale inimii, **cînd** părea că intonează triumful fericirii dobîndite.* (V. Alecsandri)

*Pe cînd soacra horăia, dormind dusă, blajina noră migăia prin casă, **acuşi** la strujit pene, **acuşi** îmbăla tortul, **acuşi** pisa mălaiul şi-l vîntura de buc.* (I. Creangă)

Punctuaţia disjunctivelor cu conjuncţii depinde de prezenţa conjuncţiei în propoziţie. Dacă raportul disjunctiv este marcat prin conjuncţie numai în cea de a doua propoziţie, virgula nu se pune. Dacă conjuncţia disjunctivă apare înaintea primei propoziţii sau înaintea celei de a doua, se pune virgulă.

PROPOZIŢII COORDONATE CONCLUSIVE

Propoziţia care exprimă concluzia ce decurge din corelativa ei se numeşte conclusivă. Ea constituie o deducţie logică din ceea ce s-a comunicat anterior. Coordonarea conclusivă se realizează prin juxtapunere şi prin joncţiune cu ajutorul conjuncţiilor şi locuţiunilor conjuncţionale: *aşadar, deci, şi, prin urmare, de aceea, în concluzie, în consecinţă, vasăzică* ş. a.:

*S-a dus amorul, un amic — / Supus amîndurora, / **Deci** cîntecelor mele zic / Adio tuturora.* (M. Eminescu)

*Sculptura e goală, **prin urmare** chipurile ce le sculptez eu...* (M. Eminescu)

*Bărbatul e fireşte agresiv, **vasăzică** natura se repetă în fiecare exemplar în astă privinţă.* (M. Eminescu)

Ai ucis: ţi-a venit ceasul pedepsei. (M. Sadoveanu) — *Ai ucis: deci (**prin urmare, de aceea**) ţi-a venit ceasul pedepsei.*

Frazele cu propoziţii conclusive sînt destul de rare în operele artistice. Ele caracterizează stilul ştiinţific, prin excelenţă demonstrativ. Aici chiar şi alineatele pot începe cu propoziţii conclusive.

Din punctul de vedere al sensului, propoziţiile coordonate conclusive pot fi plasate între coordonare şi subordonare. Exprimînd concluzia unor fapte anterioare, ele se apropie mai mult de propoziţiile circumstanţiale consecutive, cu care se şi confundă uneori. Distincţia se face, de regulă, doar după conjuncţiile introductive.

Există o anumită corespondenţă de sens între conclusive şi cauzale. Frazele cu propoziţii coordonate conclusive se pot transforma uşor în fraze cu subordonate cauzale. La transformare fosta conclusivă devine principală, iar regenta ei — subordonată cauzală. De exemplu:

Ai avut două pîini întregi, ***doi lei ţi se cuvin.*** (I. Creangă) (*Doi lei ţi se cuvin*, ***pentru că ai avut două pîini întregi***).

Propoziţia conclusivă se desparte prin virgulă de coordonata ei. Cînd rezumă concluzia unui context întreg, poate fi izolată prin punct.

Sufletul meu se bucură că stăpînul se milostiveşte a întreba [.] ***Pot deci să mor cu bucurie***. (M. Sadoveanu)

Conjuncţia *aşadar* stă adesea după primul cuvînt al propoziţiei conclusive, virgula punîndu-se înainte şi după conjuncţie.

PROPOZIŢII COORDONATE JUXTAPUSE

Juxtapuse sînt propoziţiile construite prin coordonare fără conjuncţii şi locuţiuni conjuncţionale coordonatoare. Fiind mai concise şi mai expresive decît propoziţiile coordonate prin joncţiune (cu ajutorul conjuncţiilor), ele au o răspîndire largă mai ales în literatura artistică. În lipsa conjuncţiilor exprimarea raporturilor dintre propoziţii este compensată de intonaţie în vorbire şi de semne de punctuaţie speciale în scris.

Notă. După structura lor, frazele cu propoziţii coordonate juxtapuse pot fi deschise şi închise.

O frază formată prin juxtapunere este deschisă prin definiţie, seria de propoziţii coordonate putînd fi teoretic continuată.

Împrejurimile, neclintite, rîdeau în lumină (1); *o albină fulgeră ca un fir de aur (2)*; *o gaiţă trecu, cu penele-i albastre lucind (3); o mierlă începu o frîntură de cîntec răsunător (4); apoi tăcu deodată (5)*. (M. Sadoveanu)

Cînd şirul propoziţiilor coordonate juxtapuse se încheie cu o propoziţie legată prin conjuncţia copulativă *şi*, fraza trebuie considerată închisă (ea nefiind formată numai prin juxtapunere, ci şi prin joncţiune).

Iarba coaptă străluceşte (1), ea se clatină la vînt (2) / Ş-a ei umbră lin se mişcă în dungi negre pe pămînt (3). (V. Alecsandri)

Acţiunile exprimate prin coordonatele juxtapuse pot fi simultane sau succesive.

Vîntul ***mîna*** *de prin văi mirozna de salcie crudă, luna* ***prindea*** *cîte-o arătură proaspătă, cu brazdele despletite pe marginea drumului*. (I. Druţă)

În această frază simultaneitatea este exprimată prin aceleaşi forme de mod şi de timp ale verbelor-predicate *mîna* şi *prindea*.

Succesivitatea se exprimă de obicei prin diferite forme temporale ale verbelor-predicate:

Stricăciunea ***se făcuse,*** *vinovatul* ***trebuia să plătească.*** (I. Creangă)

Uneori însă ea este exprimată prin elemente lexicale speciale:

Anton Horodincă a mai stat..., ***pe urmă s-a urnit din loc*** *în direcţia fierăriei sale*. (G. Meniuc)

Ca şi coordonatele prin joncţiune, propoziţiile coordonate juxtapuse sînt apte să redea raporturi logico-gramaticale:

— copulative:

Mii de frînturi de gînduri scînteiau în aceeaşi secundă, se ciocneau, se amestecau, se înlănţuiau! (L. Rebreanu)

Aici putem introduce jonctivul copulativ *şi*, fără a modifica sensul frazei.

— adversative:

Nu rîde de alţii, uită-te la tine. (Folclor)

— disjunctive:

Vrei, nu vrei, bea Grigore agheasmă. (Folclor)

— conclusive:

A tăcut cucul, a trecut vara. (Folclor)

Sensul frazei este: *A tăcut cucul*, ***deci*** (***aşadar***, ***prin urmare***) *a trecut vara*.

Propoziţiile coordonate juxtapuse se despart între ele prin:

— virgulă:

Nourii curg [,] raze-a lor şiruri despică [,]
Streşine vechi casele-n lună ridică. (M. Eminescu)

— punct şi virgulă:

La poalele dealului păştea o cireadă albă de vite [;] talanga suna moale în liniştea cîmpiei. (M. Sadoveanu)

— linie de pauză:

Gura se satură [—] ochii niciodată. (Folclor)

PROPOZIŢIILE SUBORDONATE

Propoziţia subordonată determină un cuvînt din propoziţia regentă şi îndeplineşte, în formă de propoziţie, funcţia unei părţi de propoziţie a regentei. De exemplu, în fraza *Harap-Alb vede el bine unde merge treaba*. (I. Creangă) distingem două propoziţii, dintre care prima (*Harap-Alb vede el bine*) este principală (regentă) şi nu depinde nici semantic, nici gramatical de cealaltă. Propoziţia a doua (*unde merge treaba*) este dependentă, subordonată primei; ea determină verbul tranzitiv *vede* din regentă şi este completivă directă, căci răspunde la întrebarea complementului direct (*ce vede*?).

Din punctul de vedere al formei şi al conţinutului, propoziţiile subordonate se împart în două grupe mari: subordonate completive necircumstanţiale (subiective, predicative, atributive, apoziţionale, completive directe, indirecte, de agent, instrumentale, sociative, de relaţie), cumulative şi de excepţie şi subordonate circumstanţiale (de loc, de timp, de cauză, de scop, de mod, consecutive, condiţionale, concesive).

PROPOZIŢIA SUBIECTIVĂ

Propoziţia subiectivă îndeplineşte funcţia de subiect pe lîngă predicatul regentei sau pe lîngă un alt verb la un mod nepersonal (infinitiv, gerunziu) din propoziţia regentă şi răspunde la întrebările subiectului.

Cîne seamănă vînt / culege *furtună*. (Folclor)

Am auzit şi eu ***spunîndu-se*** *în biserică, la noi*, ***că pomul*** *care nu face roadă* ***se taie şi în foc se aruncă***. (I. Creangă)

Ce-i în mînă *nu-i minciună*. (Folclor)

Predicatul regentei unei propoziţii subiective poate fi verbal sau nominal. El poate fi exprimat prin:

— verb personal:

Cine are bani ***bea*** *şi* ***mănîncă***. (I. Creangă)

— verbe şi expresii personale prin formă şi impersonale prin conţinut precedate adesea de un pronume personal în dativ sau acuzativ (*a ajunge, a durea, a rămîne, a trebui, a-i conveni, a-i părea, a-i trece* (*cuiva*) *prin gînd* (*minte, cap*), *a-i face* (*cuiva*) *plăcere, a-i veni (cuiva) greu* etc.):

I se părea *că prin ceaţa lăptoasă răzbeşte iz de cărbune.* (I. Druţă)

Ne doare *c-a fost scris aşa.* (G. Coşbuc)

Notă. Cu valoare impersonală poate fi folosit şi verbul *a fi*, de obicei cu sensul „a se întîmpla, a fi dat, a fi hărăzit".

Iar dacă împreună ***va fi ca să murim*** */ Să nu ne ducă-n triste zidiri de ţintirim.* (M. Eminescu)

Cînd ***este*** *să dai peste păcate...* (I. Creangă)

— verb la reflexiv impersonal (*se admite, se aude, se cade, se cuvine, se crede, se impune, se întîmplă, se face, se poate, se pare, se spune, se zice* etc.):

Se auzea *cum vorbeşte în şoaptă lelea Catinca şi cu badea Mihălache.* (I. Druţă)

— verb la diateza pasivă folosit ca impersonal (*este admis, este cunoscut, este dat, este permis, este hotărît, este scris, este stabilit, este ştiut* etc.):

Este ştiut *că ulciorul nu merge de multe ori la apă.* (Folclor)

— expresie verbală impersonală alcătuită din persoana a III-a a verbului *a fi* plus un adverb, o locuţiune adverbială sau un substantiv (*aşa-i, e adevărat, e bine, e greu, e drept, e imposibil, e cu putinţă, e necesar, e o necesitate, este util* etc.):

E ruşine *să nu ştii limba...* (C. Negruzzi)

Nu-i rău, măi Ştefane, *să ştie şi băietul tău oleacă de carte.* (I. Creangă)

Notă. Adverbele şi adjectivele care intră în componenţa acestor expresii verbale pot fi însoţite de alte cuvinte determinative (*e foarte probabil, e destul de trist*).

— adverbe şi locuţiuni adverbiale predicative (*adevărat, bineînţeles, desigur, cu siguranţă, probabil, fără îndoială* etc.):

Probabil *că va sosi la timp.* (A. Busuioc)

Ca şi celelalte subordonate, propoziţia subiectivă se introduce în frază prin joncţiune cu ajutorul:

— pronumelor sau adjectivelor pronominale relative, interogative (*cine, ce, care, cît, cel ce, ceea ce* cu valoare neutră) sau nehotărîte (*oricine, oricare, orice*):

Cine *pleacă şi te lasă e pătruns de jale grea.* (V. Alecsandri)

Orice *la timp dăruit preţuieşte însutit.* (Folclor)

Notă. Pronumele relative pot sta şi în alt caz decît nominativul:

Nu-i frumos cine se ţine, / Ci-i frumos ***cui*** *îi stă bine.* (Folclor)

Pe cîţi *îi numim cunoscuţi / Ne pot fi vrăjmaşi nevăzuţi.* (A. Pann)

— conjuncţiilor (*ca* urmată de conjunctiv, *că, dacă, de*):

Era limpede ***că*** *se plînge pămîntul...* (I. Druţă)

Mi s-a întîmplat şi mie odată ***de*** *am văzut o claie de lăieşi în treacăt.* (V. Alecsandri)

— adverbelor relative (*cînd, cum, unde*):

E bine ***cum*** *s-a procedat în cazul de faţă.* (V. Beşleagă)

E rău ***cînd*** *rămîi singur.* (I. Druţă)

O regentă poate avea două sau mai multe subiective coordonate între ele. În acest caz cuvintele introductive ale propoziţiilor subiective pot fi folosite înaintea fiecăreia sau numai înaintea celei dintîi:

Numai ***cine*** *te iubeşte mult şi cine te urăşte mult, îţi vede păcatele.* (N. Iorga)

Pesemne ***că*** *dumneata ai luat biletul ăsta de mult şi ai plecat din Bucureşti*. (I. L. Caragiale)

Propoziţia subiectivă poate fi reluată în regentă prin pronumele demonstrative *aceea* sau *aceasta* (*asta*) cu sens neutru:

Ce înveţi la tinereţe, ***aceea*** *ştii la bătrîneţe*. (Folclor)

Că făcuse ceva neştiut de nimeni, ***asta*** *era sigur*. (T. Arghezi)

În frazele citate pronumele *aceea* şi *asta* au menirea de a evidenţia propoziţia subiectivă.

Reluarea propoziţiei subiective prin pronume demonstrative e necesară mai ales atunci cînd între subiectivă şi regentă se intercalează o altă subordonată sau cînd în frază sînt mai multe subiective coordonate:

Şi ***care dintre cai a veni la jăratic să mănînce, acela*** *are să te ducă la împărăţie*. (I. Creangă)

Să-şi puie cineva obrazul pentru unul ca tine şi să te hrănească ca pe un trîntor, *mare minune-i şi asta!* (I. Creangă)

Propoziţia subiectivă poate sta atît înainte, cît şi după regentă, dar, orice loc ar ocupa în cadrul frazei, ea nu se izolează prin virgulă.

Excepţie fac subiectivele plasate înaintea regentei, care sînt reluate printr-un pronume demonstrativ.

Cui îi plac eu [,] ***acela*** *nu-mi place mie*. (Folclor)

Cine se scoală mai dimineaţă, ***acela*** *îi mai mare în sat la el*. (I. Creangă)

PROPOZIŢIA PREDICATIVĂ

Subordonata predicativă îndeplineşte funcţia de nume predicativ pe lîngă verbul copulativ *a fi* sau pe lîngă alte verbe cu funcţie copulativă (*a deveni, a însemna, a ajunge, a ieşi, a se face, a părea, a rămîne* etc.) din propoziţia regentă.

Obiceiul lui ***era să nu şadă ziua niciodată.*** (Gr. Alexandrescu)

Fiecare stîncă ***pare că se mişcă.*** (Al. Vlahuţă)

Băiatul cu care ucenicise George ***ajunsese sa fie mîna dreaptă a împăratului.*** (P. Ispirescu)

Nota 1. Propoziţia predicativă poate fi înlocuită printr-o parte de vorbire cu funcţie de nume predicativ. Într-o frază ca *Iar toamnele cu nopţile lungi răcoroase, cu cer senin şi nalt sînt cum nu se mai poate de bune*... (I. Druţă) propoziţia predicativă *cum nu se mai poate de bune* îndeplineşte funcţia de nume predicativ pe lîngă verbul copulativ *a fi* şi echivalează cu adjectivul *bune* la gradul superlativ absolut (*sînt foarte bune*).

Asemenea înlocuiri pot servi ca mijloc de verificare pentru funcţia de nume predicativ a propoziţiei respective.

Nota 2. Verbele *a fi, a părea* şi *a rămîne* pot fi folosite şi ca impersonale şi pot deci fi urmate de propoziţii subiective. În cazul dat se cere o deosebită atenţie pentru a nu confunda propoziţiile subiective cu cele predicative.

Joncţiunea cu verbul copulativ este înfăptuită cu ajutorul:

— pronumelor relative (*care, cine, ce, cîţi, cel ce, ceea ce*) sau nehotărîte (*oricare, oricine, orice* etc.):

— *Doamne, fă ca acest izvor să fie* ***ce-a fost mai înainte.*** (M. Eminescu)

Înălţimea ta eşti / ***Oricît de slab pofteşti.*** (Gr. Alexandrescu)

— adverbelor de comparaţie şi locuţiunilor conjuncţionale comparative (*cum, ca şi cum, după cum, cît, precum*):

Ş-apoi lumea toată nu este ***cum o vezi,*** *ci* ***cum o ştii*** *că este*. (B. Delavrancea)

— conjuncţiilor (*că, dacă, de, ca*):

Singura schimbare a casei era ***că pianul venea acum de-a lungul peretelui...*** (M. Eminescu)

Acelaşi verb copulativ poate avea două sau mai multe propoziţii predicative, coordonate între ele:

Întrebarea era ***ce caută el acolo şi de ce-l priveşte pe furiş...*** (M. Sadoveanu)

Indiferent de locul pe care-l ocupă în frază, propoziţia predicativă nu se desparte prin virgulă de regenta ei.

PROPOZIŢIA ATRIBUTIVĂ

Propoziţia atributivă îndeplineşte funcţia de atribut pe lingă un substantiv sau un substitut al acestuia (pronume, numeral) din propoziţia regentă. Subordonata răspunde la întrebările atributului.

Pe drumul *de costişă* ***ce duce la Vaslui***
Venea un om, cu jale zicînd în gîndul lui... (V. Alecsandri)

Eu ziceam către domnu' subprefect că trebuie să mai fi fost ***cineva*** *de faţă,* ***care a văzut banii,*** *ş-acela-i făptaşul.* (M. Sadoveanu)

Notă. Uneori subordonatele atributive se pot referi concomitent la un substantiv şi la un verb-predicat din regentă, cumulînd două valori: una atributivă (în sens larg) şi alta circumstanţială. Astfel, în fraza *Ipate era mîhnit pentru pierderea lui Chirică,* ***care era bunătate de băiat...*** (I. Creangă), subordonata evidenţiată determină substantivul *Chirică* şi este o atributivă propriu-zisă, dar se referă şi la predicatul propoziţiei regente *era mîhnit* şi pare a fi o subordonată cauzală (*fiindcă era bunătate de băiat*). Asemenea subordonate poartă numele de atributive circumstanţiale.

Subordonarea atributivelor se realizează prin joncţiune cu ajutorul:

— pronumelor relative şi interogative (*care, ce, cine, cît, cel ce, de*), pronumelor (adjectivelor pronominale) nehotărîte (*oricare, oricine*):

La steaua ***care-a răsărit***
E-o cale-atît de lungă... (M. Eminescu)

Vrednic eşti de comoara ***ce ţi-o las.*** (I. Creangă)

— adverbelor relative şi interogative (*cînd, cît, cum, încotro, unde* — cu sau fără prepoziţii):

Solemne şi tainice sînt clipele de reculegere ***cînd*** *braţele trudite culeg sudoarea de pe frunte şi rămîn nemişcate pe genunchi.* (I. Druţă)

Moara trecuse de locul ***unde*** *stătuse podul şi luneca domol spre luncă.* (M. Sadoveanu)

Notă. Atributivele introduse prin adverbele relative *unde* şi *cînd* se referă la substantive cu o anumită semantică. Astfel, *unde* introduce atributive pe lîngă substantivele ce indică locul, iar *cînd* — pe lîngă substantivele ce indică timpul.

Îi arată apoi fîntîna ***unde*** *trebuia să se ducă trei zile de-a rîndul.* (I. Creangă)

Astfel sosi timpul ***cînd*** *bruma cade şi vîntul scutură frunzele copacilor...* (I. Slavici)

— conjuncţiilor subordonatoare (*că, să, ca... să, cum că, dacă*):

M-a străluminat ca un fulger gîndul ***că*** *Filipaş niciodată nu se va mai întoarce în această casă.* (G. Meniuc)

Nu am nici un motiv special ***ca să*** *mă simt aşa de bine.* (M. Preda)

Costea se surprinse la gîndul ***dacă*** *nu s-a îmbolnăvit cumva...* (N. Costenco)

Uneori propoziţia atributivă poate fi introdusă prin juxtapunere, marcată grafic prin două puncte (:):

Ţineţi, dar, minte aceste cuvinte:
Viaţa vegetală, viaţa socială
Totului atîrnă de la rădăcină. (Al. Donici)

Propoziţia regentă poate avea două sau mai multe propoziţii atributive care determină acelaşi cuvînt (atributive coordonate). În cazul acesta pronumele, adverbele sau conjuncţiile pot fi folosite înaintea fiecărei propoziţii atributive sau numai înaintea celei dintîi.

Voi, turcilor, aveţi un proverb, pe care nu mi-l aduc aminte, dar care se începe cu haram... (V. Alecsandri)

Notă. În propoziţiile atributive introduse prin pronumele relativ *care* cu funcţie de complement direct sau indirect, acesta este întotdeauna dublat prin pronumele personal neaccentuat la acuzativ sau dativ care ţine locul aceluiaşi substantiv ca şi pronumele *care*. Între forma cazuală a pronumelui neaccentuat care însoţeşte pronumele relativ cu funcţia de complement direct sau de complement indirect se stabileşte un acord. Comp.:

A sosit prietenul ***pe care îl aşteptam;***
Au sosit prietenii ***pe care îi aşteptam;***
Am cumpărat → *cartea* ***pe care o căutam;*** / *cărţile* ***pe care le căutam;***
A venit → *colegul* ***căruia i-am restituit banii;*** / *colega* ***căreia i-am restituit banii;***
Au venit colegii (colegele) ***cărora le-am restituit banii.***

Nu totdeauna este respectat acordul. Adesea se foloseşte greşit forma *care*, în locul construcţiei *pe care* şi în locul formelor de dativ (*căruia, căreia, cărora*). Nu este corect să spunem:

A sosit prietenul ***care îl*** *aşteptam; A venit colegul* ***care*** *i-am restituit banii.*

Ca mijloc de control pentru construirea corectă a formelor pronumelui relativ *care* poate servi funcţia sintactică a pronumelui neaccentuat din propoziţia atributivă. Dacă pronumele neaccentuat îndeplineşte funcţia de complement direct, se foloseşte pronumele relativ la acuzativ *pe care*. Dacă are funcţie de complement indirect, sînt obligatorii formele de dativ *căruia, căreia, cărora*.

Cînd subordonatele atributive se introduc în frază prin relativul *care* la genitiv (precedat de articolul posesiv), se realizează un dublu acord: articolul *al, a, ai, ale* se acordă în gen şi număr cu substantivul determinat din propoziţia atributivă, iar pronumele *care* se acordă în gen şi număr cu substantivul din propoziţia regentă al cărui loc îl ţine (acord încrucişat):

elevul ai cărui profesori
eleva al cărei profesor
copilul ale cărui jucării
copiii a căror jucărie
copilul a cărui jucărie
copiii ale căror jucării etc.

Trebuie evitat acordul mecanic cu cel mai apropiat cuvînt (de ex.: ***copiii*** *ai căror jucării*).

Se cere atenţie la acordul pronumelui relativ cu substantivul regent înlocuit

şi în cazurile cînd pronumele relativ *care* la genitiv este precedat de o prepoziţie sau de o locuţiune prepoziţională (*deasupra, dedesubtul, în jurul, în urma, în mijlocul, din pricina, prin intermediul* etc.):

Dedesubt e ***prăpastia*** *adîncă, în fundul* ***căreia*** *curge zglobie apa de munte limpede şi iute*. (Geo Bogza)

Omul împrumută aici mutismul de la ***arborii*** *în mijlocul cărora trăieşte*. (C. Hogaş)

Notă. Nu sînt recomandabile frazele cu propoziţia secundară atributivă introdusă cu ajutorul pronumelui relativ *care* în genitiv plasat după substantivul prepoziţional determinat: *Oamenii* ***braţele cărora*** *sînt vînjoase*. Sînt preferabile formulele cu relativul antepus: *Oamenii* ***ale căror braţe*** *sînt vînjoase*.

Dacă în propoziţia regentă după cuvîntul determinat de o atributivă urmează o altă subordonată sau un grup de cuvinte care îndepărtează atributiva de cuvîntul determinat, acesta este, de regulă, reluat înaintea atributivei:

Istoria mea este legată cu deosebite ***anecdote*** *ce s-au întîmplat sub ochii mei persoanelor la care m-am aflat,* ***anecdote*** *triste sau vesele, unde eu am jucat totdeauna rolul cel mai de căpetenie*... (V. Alecsandri)

PROPOZIŢII ATRIBUTIVE DETERMINATIVE ŞI EXPLICATIVE

După legătura cu termenul determinat şi după sensul lor subordonatele atributive pot fi determinative şi explicative.

Atributiva determinativă exprimă ceva necesar pentru identificarea sau calificarea obiectului denumit prin substantivul determinat. Formînd un tot semantic cu regenta (şi deci neputînd fi omise), propoziţiile atributive determinative se rostesc cu o intonaţie egală cu a propoziţiei regente, de aceea nu sînt separate prin pauză, adică sînt neizolate, iar în scris nu se despart prin virgulă:

Femeia ***care nu vrea să frămînte*** *toată ziua cerne*. (Folclor)

După două zile a venit vestea ***că soacra s-a pornit cu tot cu nepoate***. (I. Druţă)

Au pornit dezgheţurile unei ierni ***cum nu se mai pomenise din bătrîni***. (M. Sadoveanu)

Dacă s-ar omite subordonatele atributive subliniate, regentele ar avea sens incomplet, ar fi parcă neterminate.

Cu totul alta este situaţia cu propoziţiile atributive explicative. Acestea exprimă ceva suplimentar (un adaos ori o explicaţie), dar nu neapărat necesar. Ele pot lipsi din frază. În rostire au altă intonaţie decît a propoziţiei regente, din care cauză se izolează prin pauză, iar în scris se despart prin virgulă.

Pe dumneavoastră, uncheşilor, ***care-mi sînteţi părinţi şi rude bune****, tot am a vă întreba, a doua oară, ceva*. (M. Sadoveanu)

Propoziţiile atributive explicative determină adesea un nume propriu sau un pronume:

Se uită însă cu toţii întrebător la ***Andrei, care pare să fie de altă părere***. (I. Druţă)

— *Învaţă a muri* ***tu, care ştiai numai a omorî!*** (C. Negruzzi)

Nu totdeauna este uşor să se facă o delimitare strictă între atributivele determinative şi cele explicative. La delimitarea şi identificarea lor se poate apela

nu numai la criteriul semantic (menţionat anterior), ci şi la criterii de ordin oarecum formal, cum ar fi următoarele pentru atributivele determinative:

— substantivul determinat din propoziţia regentă este la forma articulată:

Îi proastă ***pasărea*** *care nu-şi iubeşte cuibul*. (Folclor)

Notă. La un substantiv cu articol hotărît se poate referi şi o atributivă explicativă, dar numai atunci cînd substantivul determinat are alte determinări. De exemplu:

Să trecem puţin la munţii ***dinspre apus, a căror origine e vulcanică.*** (Geo Bogza)

— substantivul determinat este însoţit de un corelativ al atributivei:

Şi inima aceea ***ce geme de durere,***
Şi sufletul acela ***ce cîntă amorţit***
E inima mea tristă ce n-are mîngîiere,
E sufletu-mi ce arde de dor nemărginit. (M. Eminescu)

— substantivul determinat este unul abstract de tipul *faptul*, *ideea*, *gîndul*, *impresia*, *părerea* etc.:

Ne bucură ***faptul*** *cînd între cititor şi scriitor se încheagă discuţii*... (P. Boţu)

— substantivul determinat face parte dintr-o construcţie stabilă:

În faţa ***anilor ce vin*** */ Îmi scot căciula şi mă-nchin / Pîn-la pămînt*. (P. Zadnipru)

Spre deosebire de subordonatele atributive determinative, cele explicative se despart în scris de elementul determinat prin virgulă:

Dar din cenuşa lui se făcea un izvor limpede [,] ***ce curgea pe un nisip de diamant.*** (M. Eminescu)

Dacă propoziţia atributivă explicativă este intercalată în regentă, ea se pune între virgule sau între linii de pauză:

Pe unele locuri [,] ***pe unde drumul se încovoia*** *[,] omătul se suia la genunchii boilor*. (M. Sadoveanu)

De multe ori, seara, Jap [—] ***pe care plimbarea la şosea îl întrista cu deosebire*** *[—] sărea în fereastră*... (G. Galaction)

PROPOZIŢIA APOZITIVĂ

Propoziţia apozitivă îndeplineşte funcţia de apoziţie pe lîngă un cuvînt (substantiv, pronume sau numeral), o îmbinare de cuvinte sau o propoziţie:

Mai am un singur ***dor****: /* ***În liniştea serii / Să mă lăsaţi să mor/ La marginea mării****.* (M. Eminescu)

Omul e rău ***în două feluri: cînd urăşte şi cînd ucide,...*** (T. Arghezi)

... a zis că am cîteodată ceva spirit, dar superficial... ***că adică sînt un zevzec****.* (I. L. Caragiale)

Subordonarea dintre propoziţia apozitivă şi termenul explicat se realizează prin juxtapunere, marcată prin pauză (în scris, prin două puncte) şi prin joncţiune (cu ajutorul adverbelor explicative *adică*, *anume*, *vasăzică*, *altfel spus*, *cu alte cuvinte* etc. sau al pronumelor şi adjectivelor relative *ce* şi *ceea ce*):

Zicea că e de altă părere şi ***anume****: Decît să dai de pomană la calici sîmbăta, mai bine — ceva de băut mahmurilor marţea*. (I. Creangă)

Aşa ne ducem băieţii şi fetele unii la alţii cu lucrul ca să ne luăm de urît, ***ceea ce*** *la ţară se cheamă şezătoare*. (I. Creangă)

Propoziţia apozitivă are un loc fix în frază: ea stă întotdeauna după determinat, se rosteşte cu altă intonaţie şi se izolează în scris prin virgulă, linie de pauză sau două puncte (vezi exemplele anterioare).

PROPOZIŢIA COMPLETIVĂ DIRECTĂ

Subordonata completivă directă determină un verb-predicat (sau un verb la un mod nepredicativ) din propoziţia regentă şi este echivalentă cu un complement direct, răspunzînd la întrebările acestuia.

Şi ***văzînd*** *spînul* ***cît e de frumoasă fata Împăratului Roş,*** *odată se răpede s-o ia în braţe de pe cal.* (I. Creangă)

Completivele directe sînt subordonate, de regulă, unor verbe ce ţin de anumite grupe semantice (verbele zicerii, gîndirii, percepţiilor fizice, verbele volitive ş. a.):

Apoi intră în casă (Făt-Frumos) *şi* ***spuse*** *zînei* ***că a scăpat-o de zmeu şi să fie gata de drum.*** (I. Creangă)

Abia acum vede ***că a fost aşa întocmai.*** (M. Sadoveanu)

Natura ***voieşte ca omul să-şi cînte plăcerile şi suferinţele.*** (C. Negruzzi)

Verbul din regentă poate fi determinat de două sau mai multe subordonate completive directe, coordonate prin juxtapunere sau prin diferite conjuncţii coordonatoare. Astfel, în cunoscutele versuri din balada „Mioriţa":

Să le spui curat[1] */ Că m-am însurat / Cu-o mîndră crăiasă, a lumii mireasă*[2]*; / Că la nunta mea / A căzut o stea*[3]*; / Soarele şi luna / Mi-au ţinut cununa*[4]*; / Brazi şi păltinaşi / I-am avut nuntaşi*[5], verbul *să spui* din regenta *să le spui curat* este determinat de patru subordonate completive directe: primele două sînt introduse prin conjuncţia subordonatoare *că*, iar ultimele două sînt juxtapuse.

Propoziţia completivă directă poate fi introdusă prin pronume sau adjective relative (*care*, *cine*, *ce*, *cît*), mai rar prin pronume nehotărîte (*oricare*, *oricine*, *orice*, *oricît*), precum şi prin adverbele *unde*, *cînd*, *cum*, toate acestea folosite singure sau precedate de o prepoziţie sau prin conjuncţii (*că*, *de*, *ca*):

Îi spune cu ***cine are să se întîlnească*** *şi* ***ce să vorbească.*** (I. Creangă)

Să blesteme ***pe-oricine de mine o avea milă.*** (M. Eminescu)

Nimeni nu ştia ***cînd se va întoarce băiatul.*** (V. Beşleagă)

Am jurat ***ca peste dînşii să trec falnic fără păs.*** (M. Eminescu)

Deseori subordonatele completive directe se introduc prin modul conjunctiv. În asemenea cazuri *să* — marcă a modului conjunctiv — serveşte drept mijloc de legătură a completivei directe:

— *Îţi poruncesc, Rusten,* ***să*** *iei cu tine destui oşteni ai mei cu credinţă, să treci cu ei chiar Boazul şi* ***să*** *n-ai hodină pînă la Amasia.* (M. Sadoveanu)

Dacă propoziţia completivă este plasată după regentă, ea nu se desparte de aceasta prin virgulă, iar dacă stă înaintea regentei, se desparte:

Ce ştii tu azi *[,] eu am ştiut ieri.* (M. Eminescu)

PROPOZIŢIA COMPLETIVĂ INDIRECTĂ

Propoziţia completivă indirectă îndeplineşte, faţă de propoziţia regentă, funcţia de complement indirect (pe lîngă un verb, un adjectiv, un adverb sau o interjecţie) şi răspunde la întrebările acestuia.

În cadrul regentei propoziţia completivă indirectă poate determina:

— un verb, de cele mai multe ori reflexiv, ce exprimă stări sufleteşti (*a se bucura, a se mira, a se teme, a se ruşina* etc.):

Stau şi ***mă mir*** *într-o privinţă cum de-am găsit în mine puterea să rabd atîtea şi să îndeplinesc toate.* (M. Sadoveanu)

— o locuţiune verbală, tot reflexivă (*a-şi bate joc*, *a-şi aduce aminte*, *a-şi da seama* etc.):

Îmi aduc aminte *ce zarvă a fost*. (M. Sadoveanu)

— un adjectiv:

Era chiar ***mîndră*** *că George îşi are o lume aparte*. (T. Popovici)

— un adverb:

Era ***departe*** *de ce se făcea aici*.

— o interjecţie:

Vai *de cel ce strigă în urechea surdului.* (Folclor)

Vai *de ceea ce se face*. (Folclor)

Propoziţiile completive indirecte se introduc prin conjuncţii şi locuţiuni conjuncţionale (*că*, *cum că*, *dacă*, *de*, *ca*, *pentru că*), pronume sau adjective relative-interogative şi nehotărîte (*cine, care, ce, ceea ce, cît, oricine, orice*) precum şi prin adverbe relative (*cînd, unde, cum, cît* ş. a.)

Şi ne pomenim într-una din zile ***că părintele vine la şcoală...*** (I. Creangă)

A fost odată un vînător, care povestea, ***cui vrea să-l asculte, o mulţime de întîmplări minunate.*** (Al. Odobescu)

Să ştii că tare mă miram ***cum găseşte Irinuţa ouă prin cotloanele ascunse...*** (M. Sadoveanu)

Propoziţiile completive indirecte postpuse nu se izolează de termenul regent, iar cele antepuse se separă prin virgulă. Izolarea celor din urmă însă nu este obligatorie.

PROPOZIŢIA COMPLETIVĂ DE AGENT

Subordonata completivă de agent determină un verb la diateza pasivă sau un adjectiv cu sens pasiv din regentă şi este echivalentă cu un complement de agent, răspunzînd şi la întrebările acestuia (*de cine?* sau *de către cine?*).

Propoziţia completivă de agent se introduce prin pronumele relative (*cine*, *ceea ce*) şi nehotărîte (*oricine, oricît*) precedate de prepoziţia *de* sau *de către*:

Scrisoarea a fost citită ***de cine cunoştea mai bine germana.***

Băiatul a fost impresionat ***de ceea ce a văzut.***

Premiile au fost obţinute ***de cine a meritat.***

Propoziţia completivă de agent nu se desparte prin virgulă de regentă.

PROPOZIŢIA SUBORDONATĂ INSTRUMENTALĂ

Propoziţia subordonată instrumentală arată instrumentul (sau mijlocul) cu sau prin care se realizează acţiunea sau se manifestă o însuşire din regentă. Ea corespunde complementului instrumental şi răspunde la întrebările acestuia — *cu ce?*, *prin ce* (*mijloc*)?:

Sapă ***cu ce are***. *Aruncă* ***cu ce nimereşte.*** *Călătoresc* ***cu ce-mi cade. Prin cine vede dintre cunoscuţi***, *îmi transmite salutări. Ne-a servit* ***cu ce-a avut***.

În comparaţie cu complementul corespunzător, subordonata instrumentală are o sferă de utilizare mai redusă.

Se introduce în frază prin pronume sau prin adjective pronominale relative sau nehotărîte însoţite de prepoziţiile specifice complementului instrumental *cu*, *prin*, *fără* şi prin locuţiunea conjuncţională *fără ca*.

Propoziţiile instrumentele nu se despart prin virgulă de regentă.

PROPOZIŢIA SUBORDONATĂ SOCIATIVĂ

Propoziţia sociativă arată o fiinţă sau un lucru care însoţeşte subiectul (în unele situaţii complementul direct) din regentă la săvîrşirea unei acţiuni ori la suportarea efectelor ei. Ea corespunde complementului sociativ şi răspunde la aceeaşi întrebare — *cu cine*?

A venit ***cu cine plecase.*** *Şi-a lăsat copilul* ***cu cine se înţelesese în prealabil.*** *Copilul se duce la şcoală* ***cu cine se-ntîmplă dintre colegi.***

Se leagă de regentă prin pronume sau adjective pronominale relative sau nehotărîte însoţite de prepoziţia *cu* sau de unele locuţiuni prepoziţionale în a căror componenţă intră *cu*.

Propoziţia subordonată sociativă este destul de slab reprezentată în limbă şi are o frecvenţă redusă.

Propoziţia sociativă, indiferent de locul pe care îl ocupă în frază, se află într-o legătură strînsă cu termenul determinat şi de aceea nu se izolează.

PROPOZIŢIA SUBORDONATĂ DE RELAŢIE

Propoziţia de relaţie indică o acţiune sau o stare la care se limitează acţiunea din regentă şi este, sub aspect funcţional, echivalentă cu un complement de relaţie.

Se leagă de regentă prin pronume relative sau nehotărîte însoţite de una dintre prepoziţiile *în*, *la*, *pentru*, prin adverbul relativ *cît* cu sau fără prepoziţie şi prin forma verbală de conjunctiv. (***În ce-l priveşte pe el***, *n-am de zis nimic*. ***Să lucreze***, *nu lucrează*.)

Punctuaţia propoziţiei de relaţie depinde de topică şi de gradul de fuziune cu regenta. Se izolează în special cele antepuse.

PROPOZIŢIA SUBORDONATĂ OPOZIŢIONALĂ

Propoziţia opoziţională arată o acţiune care se opune acţiunii din regentă şi este echivalentă ca funcţie complementului opoziţional. Opoziţia din subordonată se poate referi la conţinutul întregii propoziţii regente sau numai la o parte a acesteia (la predicat, la complement etc.).

Propoziţiile opoziţionale propriu-zise sînt introduse prin locuţiunea conjuncţională *în loc* urmată de un verb la conjunctiv (***În loc să vină mai dimineaţă,*** *a venit pe la amiază*) şi prin adverbul *decît* (*El crede altceva* ***decît credem noi***).

Multe subordonate opoziţionale conţin nuanţe de sens suplimentare: condiţionale (***Dacă anul trecut n-au primit premii,*** *apoi anul acesta vor primi neapărat*), temporale (*În alţi ani recolta era mai mare,* ***pe cînd anul acesta ea este foarte mică***), locale (***De unde acasă s-ar fi bucurat nespus de mult,*** *aici n-a prea manifestat bucurie*), finale (*Lucrează mai mult în prima jumătate a lunii,* ***pentru ca în a doua să-i fie mai uşor***), modale (*Îl vedea mereu de la distanţă,* ***fără ca să-i vorbească vreodată***).

Propoziţiile subordonate opoziţionale pot sta atît înainte, cît şi după regentă. Ele se izolează, indiferent de poziţia lor faţă de regentă.

PROPOZIŢIA SUBORDONATĂ CUMULATIVĂ

Propoziţia cumulativă arată la ce se adaugă cele exprimate în regentă. Ea se leagă cu ajutorul locuţiunilor conjuncţionale *pe lîngă că, după ce, în afară că* sau prin alte cuvinte auxiliare, însoţite de prepoziţiile sau locuţiunile prepoziţionale de felul: *pe lîngă, peste, în afară de* sau de adverbul *decît*. ***(Pe lîngă că e prost,** mai are şi noroc).*

Raportul exprimat de subordonatele cumulative se aseamănă întrucîtva cu cel din coordonatele copulative legate prin conjuncţia *şi*.

Propoziţia subordonată cumulativă are o sferă de circulaţie redusă. Indiferent de locul propoziţiei cumulative în frază, ea se izolează. Excepţie fac cumulativele introduse prin *decît* (*Ar mai fi vrut să cumpere şi alte fructe decît cele ce erau în magazin*.)

PROPOZIŢIA SUBORDONATĂ DE EXCEPŢIE

Propoziţia de excepţie arată ce se exclude din cele numite în regentă şi are aceeaşi funcţie ca şi complementul de excepţie. Se introduce, de regulă, prin locuţiunea conjucţională *(în) afară că,* precum şi prin alte elemente de relaţie (pronume relativ, adverbe) însoţite de locuţiunea prepoziţională *în afară de* sau prin adverbul *decît* şi are, de obicei, în regentă, drept corelative cuvintele *nimic*, *nimeni, nicăieri:*

*N-am spus nimănui **decît cui mi s-a ordonat să spun.** Nu puteam să-i spun nimic **decît că poate pleca.***

Caracteristic pentru frazele cu subordonate de excepţie e faptul că propoziţia regentă este totdeauna negativă. Atît forma negativă, cît şi prezenţa în cadrul ei a termenului de referinţă sînt două condiţii ale apariţiei subordonatei de excepţie.

Frazele cu subordonate de excepţie au o circulaţie restrînsă.

Se izolează, în special, subordonatele de excepţie antepuse ***(În afară că este inginer,** altceva nu ştiu despre el).*

Subordonatele de excepţie postpuse, de obicei, se izolează. Nu se izolează numai cele introduse prin adverbul *decît* (*Toată ziua nu face altceva **decît să doarmă***).

PROPOZIŢIILE SUBORDONATE CIRCUMSTANŢIALE

PROPOZIŢIA CIRCUMSTANŢIALĂ DE LOC

Propoziţia circumstanţială de loc precizează locul sau direcţia realizării acţiunii din propoziţia regentă şi îndeplineşte funcţia complementului circumstanţial de loc. E firesc deci să răspundă şi la întrebările acestuia.

Propoziţiile circumstanţiale de loc se introduc în frază prin adverbe cu valoare de cuvinte joncţionale *unde, încotro, dincotro* însoţite deseori de diferite prepoziţii.

Notă. A nu se confunda propoziţiile circumstanţiale de loc introduse prin adverbele relative de loc cu unele subordonate necircumstanţiale (atributive, completive directe sau indirecte) introduse prin aceleaşi mijloace. Astfel, în fraza *Nu se mai pricepe fiul craiului acum **încotro să apuce şi pe unde să meargă**.* (I. Creangă), avem de a face cu două subordonate completive introduse prin adverbele relative *încotro* şi *unde*.

La determinarea funcţiei sintactice a unor asemenea subordonate trebuie să se ţină cont atît de natura semantico-gramaticală a verbului regent, cît şi de întrebarea care se pune pentru a fi identificate.

Frazele cu circumstanţiale de loc conţin uneori cupluri corelative (*acolo ... unde; încolo ... încotro; de acolo ... de unde; peste tot ... pe unde*), ale căror elemente pot sta în apropiere imediată sau pot fi distanţate unul de altul:

La cotitură, ***acolo unde şoseaua calcă umbra copacilor de la margine,*** *se iţeşte de prin crenguş o casă veche, pe jumătate pustiită.* (I. Druţă)

Dacă vorbitorul accentuează în mod special elementul corelativ din regentă, după acesta se pune virgulă. Dacă nu, virgula se pune înaintea cuplului corelativ (ca în exemplul citat mai sus).

De topică, adică de locul propoziţiilor circumstanţiale de loc, depinde şi folosirea semnelor de punctuaţie — cele antepuse se despart prin virgulă, cele intercalate se iau între virgule, iar cele postpuse nu se izolează:

Unde e aţa mai subţire, *acolo se rupe.* (Folclor)

Şi scurtă vorbă, ***unde erau trei,*** *eu eram al patrulea.* (I. Creangă)

Ei, ei, pe bădiţa Vasile l-am pierdut, s-a dus ***unde i-a fost scris.*** (I. Creangă)

Propoziţiile circumstanţiale de loc care urmează după un complement circumstanţial de loc din regentă şi-l precizează se izolează:

În schimb, cînd a dat a doua zi să se încalţe, ciubotele nu mai erau sub laiţă, ***unde le-a pus.*** (I. Druţă)

În situaţii aparte circumstanţiala de loc mai conţine şi alte valori. Astfel, cînd se introduce prin adverbe sau prin pronume nehotărîte şi are predicatul exprimat prin verb la modul condiţional, ea se apropie mult de subordonata concesivă:

Oriunde te-ai duce, *n-ai să poţi fugi de tinereţea ta.* (I. Druţă)

Alteori propoziţia de loc conţine o nuanţă condiţională. Astfel, propoziţia ***Unde nu-i cap,*** *vai de picioare.* (Folclor) ar putea fi interpretată: ***Dacă nu-i cap,*** *vai de picioare.*

PROPOZIŢIA CIRCUMSTANŢIALĂ DE TIMP

Propoziţia circumstanţială de timp arată timpul în care se efectuează acţiunea exprimată de propoziţia regentă şi corespunde complementului circumstanţial de timp, răspunzînd la aceleaşi întrebări.

Propoziţia temporală se introduce în frază prin adverbele relative *cînd* (singur sau însoţit de prepoziţiile *pe, de, pînă* etc.), *cum* (sinonim cu locuţiunea conjuncţională de timp *îndată ce*), *cît* (sinonim cu *cît timp*) şi printr-un şir de locuţiuni conjuncţionale (*după ce, îndată ce, în timp ce, în vreme ce, pînă ce, de cîte ori, ori de cîte ori* etc.). Aceste mijloace de legătură ale circumstanţialei temporale sînt folosite corespunzător cu raportul temporal exprimat de ea.

Între acţiunea propoziţiei regente şi acţiunea celei temporale se stabilesc trei feluri de raporturi temporale: de simultaneitate, de anterioritate şi de posterioritate.

1. Raportul de simultaneitate presupune înfăptuirea concomitentă (simultană) a acţiunilor din propoziţia regentă şi din cea subordonată:

Şi cum ospăta el, *buf! cade fără sine în groapa cu jăratic.* (I. Creangă)

2. Raportul de anterioritate presupune că acţiunea din propoziţia subordonată se înfăptuieşte înaintea celei din regentă. Aceste temporale se introduc prin aceleaşi adverbe *cînd, cum,* dar şi prin locuţiuni conjuncţionale specifice: *de cum, după ce, îndată ce* (***Cum*** *a ajuns, s-a şi apucat de lucru*) etc.

3. Raportul de posterioritate presupune că acţiunea din subordonată are loc după acţiunea din regentă. Temporalele de posterioritate pot fi introduse în frază şi printr-o serie de jonctive specifice (*pînă, pînă ce, pînă cînd, înainte, înainte ca* (*A lucrat* ***pînă*** *a obosit de-a binelea.*) etc.

În unele situaţii jonctivului din propoziţia subordonată îi corespunde un element corelativ în regentă, de regulă un adverb: *cînd — atunci, cînd — apoi, cînd — tot atunci* etc.

Ea venea să-şi vadă neamurile abia ***atunci cînd*** *se abătea vreo nenorocire asupra lor.* (I. Druţă)

Propoziţiile circumstanţiale de timp exprimă cîteodată şi raporturi suplimentare (adversative, condiţionale etc.):

Doar izvoarele suspină / ***pe cînd codrul negru tace...*** (M. Eminescu) — *Izvoarele suspină,* ***iar codrul negru tace.***

Îi bun tovarăş drumul. ***Cînd taci tu*** *— tace şi el,* ***cînd spui ceva*** *— el te ascultă.* (I. Druţă) — *Îi bun tovarăş drumul.* ***Dacă taci tu,*** *tace şi el,* ***dacă spui ceva,*** *el te ascultă.*

La identificarea propoziţiilor subordonate trebuie să se ţină cont şi de conţinut, de corespondenţa lor cu o parte de propoziţie.

Punctuaţia propoziţiei circumstanţiale de timp depinde de mai mulţi factori: de gradul de importanţă al circumstanţei redate, de topică, de prezenţa altor unităţi sintactice cu funcţie echivalentă.

Propoziţiile circumstanţiale temporale care stau după regentă, de regulă, nu se izolează:

... să nu cumva să deschideţi ***pînă ce nu veţi auzi glasul meu.*** (I. Creangă)

Circumstanţialele temporale postpuse se izolează numai cînd între ele şi predicatul din regentă mai apar şi alte elemente, de regulă complemente circumstanţiale de timp:

Iar ţara dormea-n pace pe timpii cei mai răi, / ***Cît Dan veghea-n picioare la căpătîiul ei.*** (V. Alecsandri)

Propoziţiile temporale care stau înaintea regentei se izolează cînd exprimă o informaţie nedefinitorie pentru comunicare şi cînd fraza cu propoziţii temporale conţine elemente corelative:

Cînd auzi glasul tatălui, *Puiu se simţi zdrobit.* (L. Rebreanu)

Cum ne-a văzut, *pe loc ne-a sărit înainte.* (I. Creangă)

Propoziţiile circumstanţiale temporale intercalate, în special cele care se află înaintea predicatului, se izolează:

Mamă-mea, ***cînd ţi-a văzut vizdoaga,*** *mi-a luat batista şi nu mi-o mai dă înapoi...* (I. Druţă)

PROPOZIŢIA CIRCUMSTANŢIALĂ DE MOD

Propoziţia circumstanţială de mod indică modul în care se desfăşoară acţiunea sau se manifestă o stare sau o însuşire din propoziţia regentă ca şi complementul circumstanţial de mod şi răspunde la întrebările acestuia.

Propoziţiile circumstanţiale modale se divizează în mai multe tipuri: de mod propriu-zise, comparative şi de măsură progresivă. Utilizarea unui element de joncţiune sau a altuia în frazele cu circumstanţiale modale depinde de tipul subordonatei modale.

Circumstanţiala de mod propriu-zisă se introduce prin adverbele relative *cum, precum, cît*, prin conjuncţiile şi locuţiunile conjuncţionale subordonatoare *parcă, ca şi cum, după cît, fără să* ş. a. (*Lucrează* ***cum poate.*** *A intrat* ***fără să bată.***)

Circumstanţiala de mod comparativă poate fi, la rîndul ei, de două feluri: comparativă propriu-zisă şi comparativă condiţională.

Primele se construiesc cu verbe la modul indicativ şi se leagă de regentă prin: *cum, precum, după cum, decît să* ş. a., iar cele condiţionale se construiesc mai ales cu verbe la modul condiţional, indicînd modul desfăşurării acţiunii printr-o comparaţie presupusă, ireală şi se leagă de regentă prin locuţiunile conjuncţionale *de parcă, ca şi cum, întocmai cum* ş. a. (*Drumul a fost mai greu* ***decît mi-am imaginat.*** *Se uită la el* ***ca şi cum ar fi vrut să-i spună ceva***).

Circumstanţiala de măsură progresivă (sau de gradaţie), care arată că acţiunea din regentă progresează calitativ sau cantitativ proporţional cu progresul acţiunii din subordonată, se introduce prin jonctivele: *cu cît, pe cît, de ce, pe măsură ce* ş. a. (***Pe cît*** *înainta, calea i se părea tot mai anevoioasă*).

Unele elemente de relaţie prin care sînt introduse circumstanţialele modale au un cuvînt corelativ în regentă: *cum ..., astfel*; *cu cît ..., cu atît*; *aşa ..., cum.*

Cum îţi vei aşterne, aşa *vei dormi.*

Cu cît te grăbeşti, cu atît *păgubeşti.*

Uneori însă jonctivul şi cuvîntul corelativ formează o unitate sintactică nedezmembrabilă, un cuplu corelativ plasat în întregime în subordonata modală:

Bătrînul a slobozit perdeaua, aşezînd-o grijuliu, ***aşa cum*** *a fost.* (I. Druţă)

Notă. Jonctivul *cum* poate introduce nu numai circumstanţiala de mod, ci şi alte tipuri de subordonate: predicativă (*Viaţa-i* ***cum este***), subiectivă (*Se ştie* ***cum s-au petrecut lucrurile***), atributivă (*Nică era un mire* ***cum nu mai văzuse Ciutura.*** — I. Druţă), completivă directă (*Pînă ce mătuşa Frăsina chibzuia* ***cum ar face ca să-l oprească acasă...,*** *dar flăcăul era de acum gata îmbrăcat* — I. Druţă), temporală (*Noi,* ***cum a plecat bunicul,*** *a doua zi ne-am dus la şcoală* — I. Creangă), cauzală (***Cum erau filele cam unse,*** *trăgeau muştele şi bondarii la ele* — I. Creangă).

Jonctivul *cît* de asemenea este polivalent, el avînd capacitatea de a introduce şi propoziţii subordonate completive, concesive, temporale.

Punctuaţia în fraza cu propoziţii subordonate modale depinde atît de gradul de fuziune a acestora cu regenta, cît şi de prezenţa şi locul elementelor corelative.

Orice poziţie ar ocupa faţă de regentă, propoziţia circumstanţială de mod nu se izolează, dacă ceea ce exprimă ea este determinant în frază:

Ţi se plăteşte ***cum lucrezi.***

Cum măsori *ţi se măsoară.* (Proverb)

Propoziţia circumstanţială modală antepusă se izolează dacă are în regentă un element corelativ:

Cum îţi vei aşterne, aşa *vei dormi.* (Proverb)

PROPOZIŢIA CIRCUMSTANŢIALĂ DE CAUZĂ (CAUZALĂ)

Propoziţia circumstanţială de cauză arată cauza pentru care se realizează acţiunea din regentă şi îndeplineşte o funcţie similară cu cea a complementului circumstanţial corespunzător, răspunzînd la aceleaşi întrebări.

Circumstanţialele cauzale sînt de două tipuri: cauzale propriu-zise şi cauzale argumentative.

Propoziţiile cauzale propriu-zise arată o cauză directă a acţiunii din regentă (*Am ieşit repede, **fiindcă mă grăbeam.***) şi se leagă de regentă prin cele mai variate jonctive: *că, doar, căci, deoarece, fiindcă, întrucît, cum, de vreme ce, pentru că, din cauză că, pentru ce* etc. (*A plecat îndată, **deoarece** se grăbea.*)

Propoziţiile cauzale argumentative exprimă o cauză indirectă şi indică premisa pentru care vorbitorului i se pare necesară realizarea acţiunii din regentă, care este, de obicei, o propoziţie interogativă retorică sau exclamativă, şi se introduc prin jonctive de tipul: *dacă, de vreme ce, cîtă vreme, din moment ce, o dată ce* etc. (*Pleacă **din moment ce ai terminat lucrul!***)

Uneori propoziţiile subordonate cauzale pot avea elemente corelative în propoziţia regentă. Cele mai frecvente sînt: *de aceea, apoi, de asta*. (*Pentru că nu l-au invitat, **de accea** s-a supărat.*)

Acţiunea din subordonata cauzală se realizează înaintea acţiunii din regentă, indiferent de poziţia ei în frază. Acţiunea din propoziţia regentă constituie efectul acţiunii din subordonată.

Schematic, raportul temporal care se stabileşte între acţiunea din regentă şi acţiunea din subordonata cauzală ar putea fi redat în felul următor:

Subordonatele cauzale conţin deseori şi alte nuanţe circumstanţiale: temporale (*... nepoţii, **cum au auzit de pădure,** au uitat de conflictul cu bunicul* — I. C. Ciobanu), condiţionale (***Dacă nu ştii boabă de carte,** cum ai să mă înţelegi?* — I. Creangă)

Pentru identificarea unor astfel de subordonate se poate recurge atît la conţinut, la întrebare, la corespondenţa cu complementul circumstanţial, cît şi la înlocuirea jonctivului. Propoziţia circumstanţială cauzală se izolează, indiferent de poziţia pe care o ocupă în frază:

***Cum acasă nu se ocupa nimeni de mine,** am rămas o vreme destul de îndelungată în sama monitorilor.* (M. Sadoveanu)

*Porojan singur lipsea, **căci fugise a doua zi după plecarea mea la Paris.*** (V. Alecsandri)

*Cucoşul, **cum vede şi astă mare nedreptate,** începe a vărsa la apă.* (I. Creangă)

PROPOZIŢIA CIRCUMSTANŢIALĂ DE SCOP (FINALĂ)

Propoziţia circumstanţială de scop sau finală arată scopul înfăptuirii acţiunii din propoziţia regentă şi este echivalentă sub aspect funcţional cu complementul circumstanţial final, răspunzînd la întrebările acestuia. Propoziţia circumstanţială finală se introduce în frază prin: conjuncţia *ca* (sau locuţiunea conjuncţională *pentru ca*) plus un verb la modul conjunctiv sau numai printr-un verb la conjunctiv.

În vorbirea orală circumstanţialele finale pot fi introduse şi prin jonctivele *de, ca, doar, doar ca* ş. a.:

*Du-te **de mori pentru binele moşiei tale.*** (C. Negruzzi)

Propoziţia circumstanţială finală se construieşte cu verbe la unul din modurile care exprimă acţiuni nerealizate, dar realizabile.

Specific pentru frazele cu circumstanţiale finale e faptul că acţiunea din propoziţia subordonată se înfăptuieşte în urma acţiunii din regentă:

*Eu mă duc la pădure, **ca să aduc ceva de-ale mîncării.*** (I. Creangă)

Schematic, raportul dintre regentă şi subordonată ar putea fi redat în felul următor:

Eu mă duc la pădure ↑ acţiunea din subordonată

acţiunea din regentă ↓ *ca să aduc ceva de-ale mîncării*

Propoziţiile finale conţin uneori o nuanţă de loc, mai ales pe lîngă verbe ale mişcării (*S-a dus să adape vitele*). Punctuaţia în fraza cu propoziţii subordonate finale depinde atît de jonctiv, cît şi de gradul de fuziune cu propoziţia determinată.

Propoziţiile subordonate finale introduse prin conjuncţia *de* sau prin simplu conjunctiv nu se despart prin virgulă, pe cînd toate celelalte se izolează, indiferent de poziţia pe care o ocupă în cadrul frazei:

Din sfera mea venii cu greu, ***ca să-ţi urmez chemarea...*** (M. Eminescu)

PROPOZIŢIA CIRCUMSTANŢIALĂ CONDIŢIONALĂ

Propoziţia condiţională exprimă o condiţie de care depinde realizarea acţiunii din regentă şi îndeplineşte funcţia complementului circumstanţial condiţional, răspunzînd la întrebările acestuia.

Se introduce în frază prin conjuncţiile şi locuţiunile conjuncţionale *dacă*, *de*, *să*, *din moment ce*, *de vreme ce*, *în caz că*, *o dată ce* sau prin adverbele relative *cînd*, *cum*:

Cînd sînt zile şi noroc, *treci prin apă şi prin foc şi din toate scapi nevătămat*. (I. Creangă)

Unele subordonate condiţionale introduse prin conjuncţiile *dacă* şi *de* pot avea drept elemente corelative în propoziţia regentă adverbele *atunci*, *apoi* ş. a.:

Dacă nu l-oi ajuta eu, apoi *cine să-l ajute?* (I. Creangă)

Circumstanţialele condiţionale introduse prin adverbul *cînd* pot fi interpretate şi ca circumstanţiale temporale.

Propoziţia condiţională poate fi introdusă în frază şi fără conjuncţii, numai prin modul conjunctiv:

Să-l fi văzut, *îl salutai.*

Raportul condiţional poate fi redat şi prin juxtapunere:

Nu poţi, *nu te apuca*.

Condiţionala nu poate exprima o acţiune realizată, ci doar o acţiune realizabilă sau ireală. În propoziţia condiţională cu acţiune realizabilă verbul are formă de indicativ prezent sau condiţional prezent (***Dacă mă aştepţi***, *aş merge o dată cu tine*. ***Dacă m-ai aştepta***, *aş merge o dată cu tine*).

În propoziţia condiţională cu acţiune ireală verbul are formă fie de conjunctiv sau condiţional perfect, fie de indicativ imperfect (***Să mă fi aşteptat,*** *aş fi mers cu tine*. ***Dacă m-ai fi aşteptat,*** *aş fi mers cu tine*. ***Dacă mă aşteptai,*** *aş fi mers cu tine*).

Are loc, totodată, o concordanţă a timpului din subordonată cu cel din regentă.

Propoziţia circumstanţială condiţională poate conţine şi nuanţe suplimentare, temporale (*Îi veni tu acasă, coropcarule*, ***dacă te-a răzbi foamea...*** — I. Creangă) sau cauzale (***Dacă mă duc singur***, *n-au să mă creadă* — Gh. Gheorghiu), mai ales dacă şi jonctivul nu este specific condiţional (*Bucuros, dragă cumătră, dar mai bucuros eram*, ***cînd m-ai fi chemat la nuntă*** — I. Creangă).

Dar în asemenea cazuri subordonatele sînt totuşi circumstanţiale condiţionale, deoarece sensul condiţional este de bază, celelalte sensuri (temporal sau cauzal) fiind secundare.

Propoziţiile circumstanţiale condiţionale se izolează indiferent de poziţia lor faţă de regentă:

*Chiar eu m-aş tocmi la dumneata, **dacă ţi-a fi cu plăcere.*** (I. Creangă)

***De treci codri de aramă,** de departe vezi albind / Ş-auzi mîndra glăsuire a pădurii de argint.* (M. Eminescu)

PROPOZIŢIA CIRCUMSTANŢIALĂ CONCESIVĂ

Propoziţia circumstanţială concesivă arată o circumstanţă ce nu poate împiedica realizarea acţiunii din regentă şi corespunde complementului concesiv, răspunzînd şi la întrebările acestuia (***Deşi era aşteptat,** n-a venit*).

Ea se introduce în frază prin conjuncţii şi locuţiuni conjuncţionale speciale (*deşi, cu toate că, măcar, măcar că, chiar de, chiar dacă, fără ca, că, de, dacă* etc.), prin pronume nehotărîte (*oricare, orice, oricine*), prin adverbe relative şi nehotărîte (*cît, oricît, oricum*) sau prin forma de conjunctiv a verbului (***Să fi dat mii de lei,** nu găseai fir de mac printre nisip*... I. Creangă).

Ca şi alte tipuri de subordonate, circumstanţialele concesive pot avea elemente corelative (*totuşi, tot, apoi*) în propoziţia pe care o determină, formînd împreună cu jonctivul din subordonată cupluri corelative (*deşi ..., totuşi*; *măcar că ..., totuşi*; *deşi ..., tot*; *măcar că ..., tot*; *chiar dacă ..., apoi* etc.). Posibilitatea introducerii în regentă a adverbului corelativ *totuşi* (*tot*) este un mijloc de verificare a valorii concesive a circumstanţialei.

După natura raporturilor dintre acţiuni, propoziţiile concesive se divizează în propriu-zise şi ipotetice. Concesivele propriu-zise exprimă acţiuni reale şi au, de obicei, verbul-predicat la modul indicativ (***Deşi sîntem prieteni buni**, ne întîlnim foarte rar*), iar cele ipotetice arată că acţiunea din regentă s-ar realiza chiar dacă ar apărea piedica exprimată de propoziţia subordonată şi au verbul-predicat la condiţional sau la conjunctiv (***Să le fi fost cît de greu,** totdeauna **se descurcau***).

Unele tipuri de concesive, în special cele introduse prin conjuncţiile *dacă, de* sau prin conjunctiv simplu, pot avea nuanţe condiţionale, mai ales cînd sînt introduse prin conjuncţiile *dacă* sau *de* (***Dacă voi nu mă vreţi,** eu vă vreau...* — C. Negruzzi).

Pentru a verifica şi a determina raportul concesiv, conjuncţiile *dacă, de* pot fi înlocuite prin conjuncţiile sau locuţiunile conjuncţionale specializate în redarea raportului concesiv (*deşi, chiar dacă, cu toate că*), şi în regentă poate să fie introdus cuvîntul corelativ (*totuşi* sau *tot*).

Notă. La folosirea conjuncţiei *oricît* cu valoare concesivă are loc deseori o gravă eroare de exprimare —folosirea neadecvată a verbului predicativ la forma negativă (***Oricît de ocupat n-ai fi**, trebuie să-l ajuţi. **Oricît de mult nu te-ai strădui,** nu vei izbuti să-l convingi*), în timp ce corecte sînt construcţiile cu verbul la forma afirmativă (*Oricît de ocupat ai fi... Oricît de mult te-ai strădui...*).

Propoziţiile circumstanţiale concesive se izolează, indiferent de poziţia lor faţă de regentă.

*Ar fi bine, conaşule, să vă siliţi să gustaţi niţică mîncare, **chiar dacă n-aveţi poftă.*** (L. Rebreanu)

***Deşi vorbeşti pe înţeles,** / Eu nu te pot pricepe.* (M. Eminescu)

PROPOZIŢIA CIRCUMSTANŢIALĂ CONSECUTIVĂ

Propoziţia circumstanţială consecutivă arată efectul celor exprimate de conţinutul propoziţiei regente, avînd o funcţie similară cu cea a complementului circumstanţial consecutiv, răspunzînd la întrebările acestuia.

Propoziţia consecutivă se introduce prin conjuncţiile şi locuţiunile conjuncţionale *încît*, *că* (cu sensul de *încît*), *de*, *pentru ca*, urmate deseori de conjunctiv sau chiar numai prin forma de conjunctiv a verbului-predicat.

Notă. Conjuncţia *încît* serveşte ca mijloc specific de exprimare a valorii consecutive. Propoziţiile consecutive legate de regentă cu ajutorul altor tipuri de conjuncţii şi locuţiuni conjuncţionale pot fi verificate înlocuindu-le prin *încît*: *Şi aşa fugeam de tare pe prund,* ***de săreau pietrele...*** *cît mine de sus* (I. Creangă) — *...* ***încît săreau pietrele...*** *cît mine de sus*.

De cele mai multe ori consecutivele au în regentă elemente corelative (*aşa, atît, astfel, în aşa fel, pînă într-atît, atît, destul* etc.), ce arată că propoziţia consecutivă care urmează este efectul celor comunicate în regentă (*Noaptea era aşa de întunecoasă,* ***încît nu se vedea aproape nimic.*** *Striga atît de tare,* ***încît te asurzea.***)

Notă. Întrucît capacitatea de a arăta urmarea, efectul unei acţiuni sau al unei însuşiri o au şi alte tipuri de propoziţii (coordonate şi subordonate), acestea din urmă pot fi confundate cu propoziţiile circumstanţiale consecutive. E vorba, în primul rînd, de propoziţiile coordonate conclusive introduse prin cuplul *aşa că* (*Ne-am odihnit de ajuns,* ***aşa că putem continua lucrul***) şi de unele propoziţii subordonate atributive (*Are o voce* ***de-ţi taie urechea***).

Propoziţia circumstanţială consecutivă se izolează, indiferent de faptul că are sau nu elemente corelative în regentă:

Luna-i cădea drept în faţă, ***încît ochii ei albaştri străluceau mai tare*** *şi* ***clipeau loviţi ca de o rază de soare.*** (M. Eminescu)

Nu se izolează numai propoziţiile circumstanţiale consecutive introduse prin conjuncţia *de* care urmează îndată după verbul-predicat din regentă:

Moş Nichifor avea o biciuşcă cu şfichiul de mătasă cu care pocnea ***de-ţi lua auzul.*** (I. Creangă)

PROPOZIŢIA PREDICATIVĂ SUPLIMENTARĂ

Propoziţia predicativă suplimentară exprimă o acţiune simultană cu cea a regentei şi se referă la subiectul sau complementul acesteia. Ea are aceiaşi termeni regenţi ca şi elementul predicativ suplimentar.

Se pomeneşte ***că-i chemat la oaste.*** (E. Camilar)

Să te simţi neliber, mic, / Să vezi marile ***aspiraţii că-s reduse la nimic.*** (M. Eminescu)

Mă uitam ***la ei cum erau obosiţi.*** (G. Galaction)

Subordonarea este realizată prin joncţiune cu ajutorul:

— conjuncţiilor *că, fără* (urmate de conjunctiv) sau al formei simple de conjunctiv:

Aş simţi-o ***că****-i aproape şi ar şti* ***c****-o înţeleg.* (M. Eminescu)

El a fost numit ***să*** *le fie îndrumător.* (V. Roşca)

Se întorcea acasă numai cu moş Nichifor, ***fără să*** *se mai teamă de lup.* (I. Creangă)

— pronumelor şi al adjectivelor relative *cît, ce*:

Ba o ştiu de ***cîte*** *e în stare.* (M. Sadoveanu)

Te ştie lumea ***ce*** *poamă eşti.*

— adverbelor (*aşa*) *cum*, *cît*, *precum*:

Am luat un soldat care ştia drumul peste culme şi am pornit-o ***aşa cum*** *mă găseam*. (C. Petrescu)

Te ştiu ***cît*** *de bine ai răspuns*. (V. Beşleagă)

Am găsit oraşul ***precum*** *mi-l imaginam.*

De regulă, propoziţia secundară predicativă suplimentară nu se separă de regenta ei. Uneori cînd se află înaintea regentei se izolează prin intonaţie, iar în scris prin virgulă:

De ce e în stare *[,] numai eu o ştiu.*

FRAZE CU MAI MULTE PROPOZIŢII SUBORDONATE ŞI COORDONATE

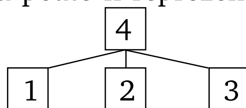
Fraza cu mai multe propoziţii subordonate poate fi constituită din subordonate ce determină aceeaşi parte a propoziţiei principale şi răspund la aceeaşi întrebare, din subordonate ce determină diferite părţi ale propoziţiei principale şi din subordonate ce se determină una pe alta. În cadrul frazei pot apărea şi subordonate de toate felurile în diferite îmbinări. Deci frazele cu cîteva subordonate pot fi de patru feluri: omogene, neomogene, succesiv subordonate şi mixte.

FRAZA CU SUBORDONATE OMOGENE

Fiind relativ independente una faţă de alta, subordonatele omogene determină acelaşi cuvînt (sau îmbinare de cuvinte) din propoziţia principală şi răspund la una şi aceeaşi întrebare:

Cînd rîndunica îşi face cuibarul (*1*), ***cînd drumeţul prinde a face cărăruşi*** (*2*), ***cînd mugurul îşi desface din faşă podoaba lui verde*** (*3*), ***atunci vine să mă vadă copilăria*** (*4*). (I. Druţă)

Subordonatele temporale (1, 2, 3) dezvăluie conţinutul oarecum general şi abstract al adverbului *atunci* din propoziţia principală (4) şi răspund toate la întrebarea *cînd*? Schematic fraza poate fi reprezentată astfel:

Propoziţiile subordonate se leagă de principală în mod obişnuit, adică fie prin juxtapunere, fie prin joncţiune cu ajutorul conjuncţiilor (locuţiunilor conjuncţionale) subordonatoare sau al altor elemente de relaţie:

Cînd *arde soarele de mai,* ***cînd*** *vîntul iernii geme, / Măreţul brad pe-naltul plai stă verde-n orice vreme*. (B. P. Hasdeu)

În vreme ce *doctorul... vorbea cu sine însuşi, da din cap, ridica sprîncenele..., tatăl Mariei fixa portretul din perete*. (M. Eminescu)

Propoziţiile subordonate omogene pot fi introduse şi prin elemente de relaţie diferite:

Acum să-mi spui tu ***cine*** *eşti,* ***de unde*** *vii şi* ***încotro*** *te duci*. (I. Creangă)

Topica propoziţiilor subordonate omogene este liberă: ele pot sta atît în antepoziţia, cît şi în postpoziţia propoziţiei principale:

De-i frig, de plouă, de bate vîntul, *în fiecare dimineaţă pe podul din marginea satului răsar doi copii*. (I. Druţă)

Te găseşti acolo ***unde n-a fost iarnă niciodată, / Unde n-a bătut furtuna niciodată pîn-acum, / Unde fiecare frunză e o inimă curată, / Unde fiecare floare e o cupă cu parfum.*** (L. D e l e a n u)

Frazele cu propoziţii subordonate omogene se întrebuinţează mai cu seamă în vorbirea poetică şi în publicistică.

Propoziţiile subordonate se despart de propoziţia principală şi între ele prin virgulă (vezi exemplele de mai sus).

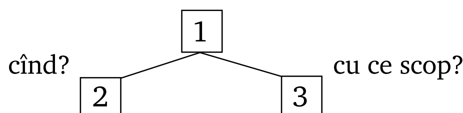
FRAZA CU SUBORDONATE NEOMOGENE

Subordonatele neomogene determină unul şi acelaşi cuvînt (îmbinare de cuvinte) din propoziţia principală şi răspund la diferite întrebări:

Rîndunelele ***cînd pleacă*** (*2*), *se gîndesc la primăvară* (*1*), */* ***Ca să se întoarcă voioase iar în cuiburile lor*** (*3*). (B. P. H a s d e u)

Subordonatele (2, 3) din exemplul citat lămuresc verbul-predicat *se gîndesc* din propoziţia principală, însă una este temporală (răspunzînd la întrebarea *cînd*?), iar a doua este finală (răspunde la întrebarea *cu ce scop*?).

S c h e m a:

Subordonatele neomogene se introduc în frază prin diferite conjuncţii sau alte elemente de relaţie şi se izolează prin virgule.

De regulă, propoziţia principală este plasată între subordonate:

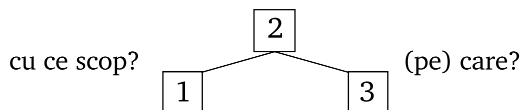
După ce-mi propuse să-nmărmuresc figura sa cea frumoasă în vr-o nuvelă a mea, *am căutat negreşit ca să fac cu el o cunoştinţă mai aproape*. (M. E m i n e s c u)

Uneori subordonatele pot fi raportate la diferite cuvinte (îmbinări de cuvinte) din propoziţia principală.

Ca să-i privegheze mai de aproape (*1*), *se mută în cetatea Hotinului* (*2*), *pe care o întări mai cu osebire* (*3*). (C. N e g r u z z i)

Fraza are două subordonate (1, 3) care determină diferite cuvinte din propoziţia principală: una se referă la verbul-predicat din propoziţia principală şi este subordonată finală, iar a doua determină substantivul *cetatea* din propoziţia principală şi este atributivă.

S c h e m a:

FRAZA CU PROPOZIŢII SUCCESIV SUBORDONATE

Fraza cu propoziţii succesiv subordonate este alcătuită dintr-o propoziţie principală şi din două sau mai multe subordonate ce se determină una pe alta (prima subordonată determină principala, a doua subordonată o determină pe prima, a treia pe a doua, a patra pe a treia etc.).

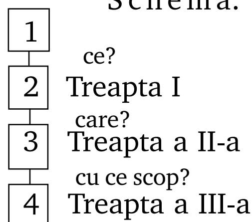
Deci subordonatele din asemenea fraze devin regente pentru cele următoare,

cu excepţia ultimei. Ele se subordonează în lanţ şi sînt numite subordonate de treapta întîi, a doua, a treia etc.

Boierii se bucurau de o schimbare (*1*) ***ce le dă nădejde*** (*2*) ***că vor putea ocupa iarăşi posturi*** (*3*), ***ca să adune nouă avuţii din sudoarea ţăranului*** (4). (C. Negruzzi)

Propoziţia principală (1) este determinată de prima subordonată — atributivă (2) care este determinată de a doua subordonată — completivă (3), care, la rîndul ei, este determinată de a treia subordonată — finală (4).

Schema:

Propoziţiile succesiv subordonate pot exprima atît unul şi acelaşi raport, cît şi diverse raporturi sintactice.

Peste un ceas soarele s-a dat după nouri (*1*), *fiindcă nu mai avea la ce se uita* (*2*), *în Hîrtoape nimeni nu mai semăna mazăre* (*3*). (I. Druţă)

Nu ştiu (*1*) *ce fel de împărat îi acesta* (*2*) *de ne lasă fără scînteie de foc în vatră* (*3*), *să degerăm aicea* (*4*). (I. Creangă)

În prima frază sînt două subordonate cauzale (2, 3) care se lămuresc consecutiv. Propoziţia principală (1) din a doua frază este determinată de o completivă directă (2), aceasta de o completivă cauzală (3) şi cauzala de o finală (4).

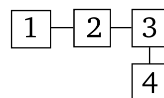
În mod obişnuit propoziţiile consecutiv subordonate sînt situate în postpoziţie faţă de propoziţia regentă şi urmează una după alta.

FRAZE MIXTE

Frazele constituite din diferite feluri de propoziţii subordonate şi coordonate sînt numite mixte.

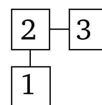
Mixtă este fraza formată din cel puţin două propoziţii coordonate şi una sau mai multe subordonate. Frazele mixte au o structură foarte variată. Ele pot fi compuse din:

— două sau mai multe propoziţii principale coordonate şi una subordonată:

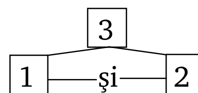
Dar voi încuiaţi uşa după mine (*1*), *ascultaţi unul de altul* (*2*) *şi să nu cumva să deschideţi* (*3*), *pînă ce nu-ţi auzi glasul meu* (*4*). (I. Creangă)

Sau:

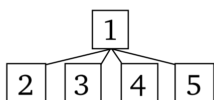

După ce s-a sfîrşit nunta (*1*), *feciorii s-au dus în treaba lor* (*2*), *iar nora rămase cu soacra* (*3*). (I. Creangă)

— două sau mai multe propoziţii subordonate omogene sau neomogene, legate între ele prin coordonare, ce determină aceeaşi propoziţie principală:

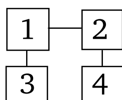

Ca să-şi amăgească gîndurile (*1*) *şi să fugă de ele* (*2*), *bătrînul îşi caută de lucru prin ogradă* (*3*). (Vl. Ioviţă)

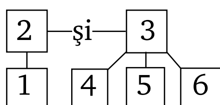
Sau:

Toate îmi sînt atît de cunoscute (*1*), *doar am trăit şi eu în aceste locuri o bună bucată de vreme* (*2*), *am alergat prin aceleaşi lunci* (*3*), *am trecut peste acelaşi pod de lemn după apă de izvor* (*4*), *am dat cîndva tîrcoale şatrelor ţigăneşti, în vale, după o drîmbă, călită bine* (*5*). (G. Meniuc)

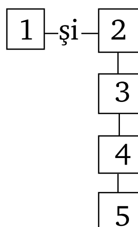
— din două sau mai multe propoziţii principale coordonate, fiecare cu subordonata sa:

Fracul îl strînge (*1*), *de-i plesnesc ochii* (*2*), *dar croitorul încredinţează* (*3*) *că parcă îi leit pe trupul său* (*4*). (C. Negruzzi)

Sau:

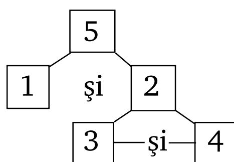
Ca să-şi poată ţine în voie copiii la şcoală (*1*), *Zinca Bălcescu a căpătat o casă încăpătoare la Bucureşti* (*2*) *şi* (*3*) *după ce a încercat în două-trei locuri* (*4*) *a găsit* (*3*) *ceea ce-i trebuia* (*5*) *cam prin mahalaua Visarionului* (*3*), *căci pe vremuri mahalalele erau foarte întinse* (*6*). (Camil Petrescu)

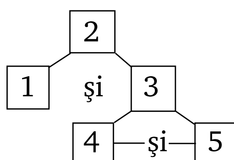
— din două sau mai multe propoziţii principale coordonate, dintre care cel puţin una este determinată de secundare succesiv subordonate:

... Şi omătul se pusese pe une-locuri pînă la brîu (*1*) *şi începuse a înnopta* (*2*) *cînd am ajuns într-o fundătură de munţi* (*3*) *unde se auzea răsunînd glasul unui pîrăuaş* (*4*), *ce venea ca şi noi din deal la vale, prăvălindu-se şi lovindu-se de cele stînci fără voinţa sa* (*5*). (I. Creangă)

Frazele mixte pot avea şi o structură mai complicată constînd, de exemplu, din două sau mai multe omogene subordonate între ele, ce determină propoziţia principală, iar una din subordonate este determinată de alte două subordonate omogene sau neomogene, coordonate (sau necoordonate) între ele:

Cînd auzeam noi de moş Luca pomenind cu drag de casă (*1*) *şi cînd mai vedeam* (*2*) *cum rămîn satele şi locurile frumoase în urmă* (*3*) *şi tot altele necunoscute se înfăţoşază înainte-ne* (*4*), *supărarea noastră creştea la culme!* (*5*). (I. Creangă)

Sau:

Cînd te-i întoarce în Moldova (*1*), *îi simţi ca şi mine acea fericire adîncă* (*2*), *ce-ţi insuflă locul iubit* (*3*), *unde te-ai născut* (*4*) *şi care îţi trezeşte în suflet o mie de suvenire scumpe* (5). (V. Alecsandri)

Aşadar, se poate spune că numărul de unităţi sintactice dintr-o frază şi posibilităţile de combinare a acestora, mai cu seamă în cadrul frazelor mixte, sînt cît se poate de variate (teoretic chiar infinite).

PERIOADA

Perioada este o construcţie sintactică, de obicei amplă, cu o structură simetrică a elementelor constitutive şi cu un anumit ritm de rostire ce exprimă un conţinut unitar. Alcătuită din propoziţii dezvoltate sau din fraze formate prin coordonare şi/sau prin subordonare, perioada are unele particularităţi specifice faţă de unităţile sintactice menţionate mai sus, constituind din punct de vedere semantic şi intonaţional o organizare arborescentă, simetrică şi bine echilibrată ce are o expresivitate deosebită.

În cadrul unei perioade se disting, de regulă, două părţi opuse — protaza şi apodoza — despărţite prin *secţiune*, fiecare cu intonaţia sa proprie (la prima — ascendentă, iar la cea de a doua — descendentă).

În mod obişnuit, p r o t a z a este alcătuită din mai multe elemente decît apodoza. Ea conţine o enumerare de obiecte, calităţi, evenimente, cauze, condiţii sau alte circumstanţe dispuse simetric şi avînd structuri sintactice similare de dimensiuni egale, legate, de obicei, prin aceleaşi instrumente joncţionale, şi cu o topică identică.

A p o d o z a constituie o generalizare a celor enumerate în protază şi de aceea coeziunea cu protaza, integritatea semantico-sintactică şi ritmico-melodică a acestor două părţi se înfăptuieşte cu ajutorul unor cuvinte generalizatoare cum sînt *acesta*, *astfel*, *iată*, *totul* ş. a., plasate în apodoză.

*Sumanele cafenii ce spînzurau pe umere, cămaşa cea albă ce slobodă dezvelea pieptul cel ars de soare ce ascundea inimi libere, cioarecii cei strîmţi şi albi, opincile cu vîrful îndoit şi legate de picior cu sfoară de lînă neagră, brîul cel verde şi chinga cea roşie cu cuţit, amnar şi cu cremene, în fine, căciula de oaie naltă şi lăsată asupra ochilor pătrunzători, // **iată** tipul ce-l vedeai repetîndu-se în felurite variante în toţi aceşti copii ai munţilor.* (M. E m i n e s c u)

Cuvîntul de generalizare *iată* din perioada de mai sus poartă accentul logic şi se pronunţă cu o intonaţie deosebită, formînd momentul de răscruce al liniei ritmico-melodice şi concentrînd astfel atenţia asupra conţinutului apodozei.

Perioadele pot fi mai simple sau mai complexe după cum elementele lor sînt mai laconice sau mai desfăşurate, după cum numărul lor este mai mic sau mai mare şi după cum structurile lor sînt mai reduse sau mai ample.

Perioadele simple sînt nişte propoziţii dezvoltate cu părţi omogene şi, de obicei, cu cuvinte de generalizare ce îndeplinesc diferite funcţii sintactice. Protaza acestor perioade este alcătuită din părţi omogene însoţite adesea de cuvinte explicative. Apodoza formează predicatul cu (sau fără) determinative.

Vorbe populare, expresii rare aproape rabelaisiene, însăilate atît de darnic în pînza artistică a operei: gînduri înţelepte despre vremuri şi oameni; tipuri active, dinamice ca pe ecran, — toate îţi trezesc o mare desfătare estetică, un fior de vrajă. (G. M e n i u c)

Perioada are în protază patru subiecte omogene însoţite de cuvinte explicative. Sensul subiectelor omogene este generalizat în apodoză de pronumele *toate*.

În unele perioade simple cuvîntul de generalizare poate fi omis, dar el se subînţelege:

Pentru vorba ta de sens/coborîtă din baladă, /pentru soarele pus/la fîntînă şi la geam, /pentru fructul de pe ram, /legănat în jos şi în sus; / pentru codru fremătînd /

limpede şi subteran, /pentru gîndul spus în gînd /la-nceput tîrziu de an; /pentru dor şi veşnicie — // mulţumesc, Moldovă, ţie. (D. Matcovschi)

Aici protaza o constituie 8 complemente indirecte omogene amplificate de determinative, iar apodoza (*mulţumesc, Moldovă, ţie*) este predicatul perioadei.

Perioadele complexe sînt formate din mai multe propoziţii legate între ele fie prin coordonare, fie prin subordonare, fie prin coordonare şi subordonare luate împreună.

De vreo două săptămîni hrăneşte cu vreascuri sobuşoara asta, de vreo două săptămîni întreabă singur şi singur îşi răspunde, de vreo două săptămîni tot ascultă, poate aude afară vreun pas de om, // dar aude numai viscolul şi trosnetul focului din vatră. (I. Druţă)

În această perioadă protaza este alcătuită din propoziţii coordonate prin juxtapunere. Apodoza este o propoziţie dezvoltată opusă prin conţinut protazei şi construită cu conjuncţia adversativă *dar*.

După ce am scris vreo şaptezeci-optzeci de cărţi, dintre care cîteva îmi vor supravieţui; după ce mai ales m-am străduit să fiu om în accepţiunea bună a cuvîntului; după ce în tinereţe am fost sol neobosit în poporul neglijat; după ce am crescut şi am educat copii mai buni decît mine; după ce am făcut tot binele posibil în tăcere şi sărac; după ce n-am obijduit pe nimeni şi n-am cunoscut necaz lîngă care să nu mă opresc; după ce m-am cheltuit întreg în afară de generozităţile bugetului public, // răsplata ar putea apărea de un delicios comic, dacă nu i-aş simţi încă savoarea amară. (M. Sadoveanu)

Aici protaza este o frază complexă formată din nouă propoziţii subordonate de timp, dintre care două sînt determinate de secundare atributive, iar una de o completivă indirectă. Apodoza este o frază formată prin subordonare din propoziţia principală (*răsplata ar putea apărea de un delicios comic*) şi subordonata condiţională (*dacă nu i-aş simţi încă savoarea amară*).

Din punct de vedere sintactic, perioadele formate prin subordonare exprimă raporturi semantico-sintactice destul de variate (spaţiale, temporale, cauzale, modale etc.). Aceasta depinde de tipul propoziţiilor din protază.

Tîrziu de tot, cînd se sfîrşesc vreascurile în bordei, cînd se opreşte gîndul la o răscruce alegînd în care parte s-o mai ia, cînd aţipeşte de viscolul la uşă, //abia atunci se găteşte badea Iacob de culcare. (I. Druţă)

Nu e greu de observat că propoziţiile subordonate din protaza acestei perioade sînt temporale, introduse prin adverbul *cînd*, iar apodoza este o propoziţie principală ce conţine cuvîntul corelativ *atunci*. Deci avem în cazul de faţă o perioadă temporală.

Punctuaţia în cadrul perioadei corespunde cu aceea din frază. Apodoza se desparte de protază prin virgulă, punct şi virgulă sau linie de pauză (vezi exemplele citate).

Constituind un tot închegat logic şi gramatical, cu un înţeles complex, nuanţat, perioada este un mijloc stilistic folosit din plin în creaţiile literare, mai ales în versuri. Ea atribuie stilului artistic, publicistic şi chiar celui ştiinţific pregnanţă, dinamism, armonie, ritm, intonaţie specifică.

Drept model de perioadă bine organizată în care unităţile ritmice mai lungi alternează cu altele mai scurte, poate servi următoarea construcţie din opera marelui povestitor humuleştean:

Nu ştiu alţii cum sînt, dar eu, cînd mă gîndesc la locul naşterii mele, la casa părintească din Humuleşti, la stîlpul hornului unde lega mama o şfară cu motocei

la capăt, de crăpau mîţele jucîndu-se cu ei, la prichiciul vetrei cel humuit, de care mă ţineam cînd începusem a merge copăcel, la cuptiorul pe care mă ascundeam, cînd ne jucam noi băieţii de-a mijoarca, şi la alte jocuri şi jucării pline de hazul şi farmecul copilăresc, // parcă-mi saltă şi acum inima de bucurie!

DEZVOLTAREA PĂRŢILOR DE PROPOZIŢIE ÎN PROPOZIŢII SUBORDONATE ŞI CONTRAGEREA PROPOZIŢIILOR SUBORDONATE ÎN PĂRŢI DE PROPOZIŢIE

Acelaşi mesaj poate fi transmis, cum s-a văzut pînă acum, prin diverse mijloace sintactice: propoziţii şi fraze. În exprimarea scrisă sau orală propoziţiile pot fi dezvoltate în fraze, iar frazele pot fi reduse la propoziţii, adică se pot efectua transformări reciproce: *Am plecat după ce s-a terminat spectacolul. Am plecat după terminarea spectacolului.*

Ambele procedee pot fi aplicate numai atunci cînd unităţile între care există corespondenţă funcţională pot realiza structuri sintactice sinonime. În caz contrar transpunerea unei construcţii de la nivelul propoziţiei la nivelul frazei şi invers este imposibilă.

Contragerea unei propoziţii într-o parte de propoziţie se înfăptuieşte în primul rînd prin modificări asupra predicatului, partea de propoziţie deosebindu-se de propoziţia subordonată corespunzătoare numai prin lipsa verbului predicativ.

În unele cazuri la o astfel de echivalenţă se ajunge prin omiterea verbului de legătură din predicatul nominal sau a verbului auxiliar din predicatul verbal la diateza pasivă. În alte cazuri verbul respectiv este menţinut sub forma unui mod nepersonal (gerunziu, participiu, supin, infinitiv). De exemplu:

Propoziţie subordonată	Parte de propoziţie
A netezit cu mîna spicele de grîu, ***care erau retezate otova ca de brici.*** (I. C. Ciobanu)	*A netezit cu mîna spicele de grîu,* ***retezate otova ca de brici.***
Cum ajung în dreptul teiului, *pun demîncarea jos, în cărare.* (I. Creangă)	***Ajungînd în dreptul teiului,*** *pun demîncarea jos, în cărare.*
Ca să-i privegheze mai de aproape, *se mută în cetatea Hotinului.* (C. Negruzzi)	***Pentru a-i veghea mai de aproape,*** *se mută în cetatea Hotinului.*

La contragere se modifică şi elementul de relaţie: pronumele şi adverbele relative (vezi exemplele citate) dispar, iar conjuncţiile sînt înlocuite, de obicei, prin prepoziţii.

La dezvoltarea părţilor de propoziţie în prepoziţii subordonate se procedează în mod invers (adică se adaugă un verb copulativ sau auxiliar, modurile nepersonale devin personale, apar conjuncţiile sau elementele de relaţie specifice frazei). De exemplu:

Parte de propoziţie	Propoziţie subordonată
Mătuşa, ***cuminte şi ascultătoare ca un copil,*** *s-a suit pe cuptor.* (I. Druţă)	*Mătuşa,* ***care era cuminte şi ascultătoare ca un copil,*** *s-a suit pe cuptor.*

Abia despre ziuă s-a îndurat Vasile Bordeianu, ***strungarul nostru,*** *de s-a dus în Humuleşti...* (I. Creangă)

Abia despre ziuă s-a îndurat Vasile Bordeianu, ***care era strungarul nostru,*** *de s-a dus în Humuleşti...*

Ajuns în vîrful dîmbului, *Toma se opri.* (Em. Loteanu)

Cînd ajunse în vîrful dîmbului, *Toma se opri.*

Avînd avantajul conciziei, contragerea apare mai ales în expuneri de dimensiuni reduse, dar care tind să prezinte mai multă informaţie. Pentru caracterul impersonal al multor construcţii (participiale, gerunziale, infinitivale), recurge la contragere şi stilul ştiinţific, precum şi cel administrativ.

Dezvoltarea părţilor de propoziţie în propoziţii subordonate (cu predicat) are avantajul clarităţii, căci acestea redau mai explicit şi mai complet diferite nuanţe ale comunicării (caracteristica temporală, raportul acţiunii faţă de realitate ş. a.).

Pentru evitarea unor repetări supărătoare sau pentru echilibrul frazei pot fi aplicate ambele procedee de transformare.

Nu orice propoziţie subordonată poate avea drept echivalent o parte secundară de propoziţie, ci doar unele propoziţii atributive, subiective, predicative, completive directe şi unele tipuri de propoziţii circumstanţiale.

Dintre propoziţiile subordonate atributive se pot transforma în atribute (de obicei dezvoltate) doar acelea care au predicat nominal sau predicat verbal la diateza pasivă şi în care pronumele relativ *care* sau *ce* este subiect.

În funcţie de forma predicatului din propoziţia subordonată, atributul echivalent al acesteia poate fi un adjectiv, un participiu sau un substantiv .

Propoziţie subordonată atributivă	Atribut
Nic-a lui Costache ***care era răguşit, balcîz şi răutăcios,*** *nu mai avea stăpînire asupra mea.* (I. Creangă)	*Nic-a lui Costache* ***cel răguşit, balcîz şi răutăcios,*** *nu mai avea stăpînire asupra mea.*
Apa, ***care era strînsă din amîndouă părţile,*** *năvălea zgomotos şi-şi căuta ieşire.* (B. Istru)	*Apa,* ***strînsă din amîndouă părţile,*** *năvălea zgomotos şi-şi căuta ieşire.*
Mătuşa Safta, ***care era cu urme de funingine pe la coate,*** *căci tocmai cocea pîine, a ieşit la poartă...* (I. Druţă)	*Mătuşa Safta,* ***cu urme de funingine pe la coate,*** *căci tocmai cocea pîine, a ieşit la poartă...*

Atributele contrase dintr-o subordonată atributivă ce determină un substantiv (ori un substitut al acestuia) pot reda şi un raport circumstanţial faţă de verbul-predicat. Exprimînd o caracteristică suplimentară a elementului determinat, care e în acelaşi timp legată şi de ideea redată de verbul-predicat, aceste atribute sînt sinonime cu propoziţiile subordonate de timp, de cauză, de mod, condiţionale, concesive, finale. Astfel, atributele acordate *trist* şi *abătut* din propoziţia ***Trist şi abătut,*** *Onache se urca pe cuptor de cu seară.* (I. Druţă) pot echivala concomitent cu o subordonată temporală (*Cînd era trist şi abătut*), condiţională (*Dacă era trist şi abătut*), de mod (*Cum era trist şi abătut*), concesivă (*Deşi era trist şi abătut*) etc.

Circumstanţialele exprimate prin gerunzii cu ori fără determinări (aşa-numitele construcţii gerunziale) pot intra în raport predicativ (de coordonare şi de subordonare) cu alte cuvinte din cadrul propoziţiei sau al frazei.

Notă. Gerunziile şi construcţiile gerunziale sînt echivalente, de obicei, cu propoziţiile subordonate circumstanţiale temporale, cauzale, condiţionale, concesive etc. Aceasta se vede la transformarea lor:

Şi fiul craiului, ***nemaiputînd struni calul...,*** *se întoarnă înapoi...* (I. Creangă)

Şi fiul craiului, ***deoarece nu mai putea struni calul...*** (cauzală).

Şi fiul craiului ***cînd nu mai putu struni calul...*** (temporală).

VORBIREA DIRECTĂ ŞI INDIRECTĂ*

Reproducerea celor exprimate de cineva în scris şi oral se poate face în două feluri: fără schimbări, exact în forma în care au fost expuse de vorbitor, sau într-o formă schimbată, păstrîndu-li-se doar conţinutul.

Comunicarea cuiva reprodusă de altă persoană întocmai, cu toate trăsăturile ei caracteristice, se numeşte vorbire directă. De exemplu:

Moş Dănuţ şoptea cu o mînă uitată pe vioară:

— ***Cîte nu mai trage, sărmanul om, în viaţa lui...*** (I. Druţă)

— ***Ia lasă-i şi tu, măi nevastă, lasă-i, că se bucură şi ei de venirea mea,*** *zicea tata, dîndu-ne huţa.* (I. Creangă)

Comunicarea cuiva redată prin cuvintele autorului se numeşte vorbire indirectă.

*Auzind vorba de cimpoi şi de horă, m-am apropiat de cioban ş****i l-am rugat să ne cînte o doină.*** (V. Alecsandri)

Tata nu voia şi zicea ***că sînt ale mele, rămase de la mama.*** (M. Sadoveanu)

Atît vorbirea directă, cît şi cea indirectă sînt introduse în textul povestirii cu ajutorul aşa-numitelor cuvinte ale autorului. Acestea sînt, de obicei, cuvinte de declaraţie care pot fi exprimate sau subînţelese. Ele arată cui îi aparţine vorbirea, cui îi este ea adresată, iar uneori chiar anumite circumstanţe legate de modul de reproducere a vorbirii.

Deosebirea dintre aceste două procedee de exprimare constă în faptul că vorbirea directă este independentă din punct de vedere gramatical faţă de cuvîntul de declaraţie. Independenţa este evidenţiată în pronunţare printr-o intonaţie specială, iar în scris prin punctuaţie (două puncte, ghilimele sau linie de dialog).

Cît priveşte vorbirea indirectă, ea se află însă în raport de subordonare sintactică faţă de cuvîntul de declaraţie. Comp.:

Vorbire directă:

— ***Mîine ţi-oi da un leac de frică,*** *a răspuns Lăpuşneanul.* (C. Negruzzi)

Vorbire indirectă:

Lăpuşneanul a răspuns ***că mîine îi va da un leac de frică.***

După cum se vede, în construcţia cu vorbire directă cuvintele autorului apar ca o propoziţie incidentă, în timp ce în construcţia cu vorbire indirectă cuvintele autorului constituie propoziţia regentă, iar cuvintele reproduse — o propoziţie completivă ce se leagă de cea regentă de obicei cu ajutorul conjuncţiei *că*.

Notă. Vorbirea directă poate apărea în limbajul vorbit şi legată prin conjuncţia *că*:

— *Ce să zică, milostivă cucoană, răspunde unul. Ia, întreabă* ***că*** *muieţi-s posmagii?* (I. Creangă)

Un astfel de procedeu e numit vorbire directă legată.

---

* În unele lucrări de specialitate se foloseşte şi termenul *stil* (mai rar *discurs*) *direct* şi *indirect*.

Vorbirea directă poate cuprinde adesea exclamaţii, interjecţii, vocative, cuvinte de afirmare şi de negare, cuvinte incidente şi diverse construcţii cu coloratură afectivă, ceea ce o apropie de exprimarea orală, o face să redea toate particularităţile acesteia, să poarte un caracter mai vioi şi mai expresiv. Cu totul altă situaţie avem în vorbirea indirectă, care, avînd doar intonaţie enunţiativă, nu poate reda toate nuanţele emoţionale ale exprimării orale. Iată de ce vorbirea directă este întrebuinţată în special în operele artistice ca mijloc de înviorare a exprimării şi de individualizare a eroilor.

VORBIREA DIRECTĂ

Între cuvîntul de declaraţie şi enunţul reprodus nu se stabileşte vreun raport de dependenţă sintactică, ci există doar o legătură de sens, adică o dependenţă semantică.

Vorbirea directă apare sub formă de dialog, monolog, replică dată în afară de dialog, note ale autorului.

Cea mai răspîndită formă de vorbire directă este dialogul, care reprezintă convorbirea dintre două sau mai multe persoane. De exemplu:

— *Saftă băi! încotro s-o fi ducînd Onache acela?*
— *La pădure.*
— *Poate ne ducem şi noi?*
— *De dragul cui?*
— *Te pomeneşti că au pornit ciupercile.*
— *Ziceai că nu-ţi plac ciupercile!*
— *Cele de anul trecut, e drept, nu mi-au plăcut, iar amu ştiu eu...* (I. Druţă)

În literatura artistică prin vorbirea directă autorul poate reproduce nu numai spusele, ci şi gîndurile eroilor. Acestea, fiind o varietate a vorbirii directe, poartă numele de vorbire internă sau monolog intern. De exemplu:

Văzînd eu că nu-i chip de stat împotriva părinţilor, începui a mă gîndi la pornire, zicînd în sine-mi cu amărăciune: ***Ce necaz pe capul meu! Preuţii noştri din sat n-au mai trepădat pe la Socola, şi mila sfîntului! nu-i încape cureaua de pîntecoşi ce sînt.*** (I. Creangă)

Va veni primăvara, pomii vor da în muguri şi pe locul ruinelor va răsări pădurea de schele a caselor noi*, s-a gîndit Xenea şi pe faţa ei a trecut lumina unui zîmbet.* (Em. Bucov)

Nota 1. În literatura beletristică vorbirea internă poate fi prezentată nu numai sub formă de monolog, ci şi sub formă de dialog intern:

Arhitectule, şi-a spus el, viitorul locatar te-ntreabă unde să se odihnească după lucru? Răspunde-i! Şi tot Cangaş spune: ***„Dragă tovarăşe, în ogradă sînt doua pavilioane cu pereţi vii cu hamei. În pavilioane sînt şi măsuţe. Se poate citi, juca table, şah...“.*** (Em. Bucov)

Nota 2. Vorbirea directă propriu-zisă poate să se îmbine uneori cu cea internă, ambele aparţinînd aceleiaşi persoane. De exemplu:

— De ce? îl întreba Chiriţă cu un ton de parcă i-ar fi zis: ***„Că prost mai eşti!“*** (A. Lupan)

Vorbirea directă poate consta dintr-un cuvînt, dintr-o îmbinare de cuvinte, dintr-o propoziţie ori o frază. Ea îşi păstrează autonomia gramaticală, fiind separată de cuvintele autorului:

Cînd brigadierul Toader Scurtu a întrebat: ***„Cine vrea să fie azi de serviciu?“*** *el a răspuns scurt: „****Eu****“.* (B. Istru)

— Doamne, cumătre, Doamne, *zise capra suspinînd.* ***De ce ţi-i mai drag în lume, tocmai de-aceea n-ai parte.*** (I. Creangă)

În vorbirea directă verbul de declaraţie poate apărea înaintea, la mijlocul sau la sfîrşitul comunicării redate:

La aceste vorbe, ţăranii ceilalţi au început... a se uita unul la altul şi ***a zice:***

— Ia, poate că şi Roată al nostru să aibă dreptate!... (I. Creangă)

Măi fîrtaţi, Călin le ***zise,*** *nu-ţi putea trece prin crînguri.* (M. Eminescu)

— Ce a fost aici?! ***zise*** *el tulburat.* (I. Slavici)

Vorbirea directă este introdusă prin verbele zicerii şi cugetării (*a zice, a spune, a afirma, a întreba, a striga, a şopti, a răspunde, a crede, a nega, a gîndi, a scrie, a striga* ş. a.) sau prin locuţiuni verbale cu aceeaşi valoare (*a lăsa vorbă, a atrage atenţia, a da de înţeles, a aduce la cunoştinţă, a-şi da seama, a-şi aduce aminte* ş. a.).

Notă. Uneori în cuvintele autorului în locul verbului de declaraţie se folosesc şi alte cuvinte sau expresii (*vorba ceea, povestea cîntecului, vorba omului, cînd colo* ş. a.):

Vorba ceea:

— Măi Ioane, dragi ţi-s fetele?

— Dragi.

— Dar tu lor?

— Şi ele mie!... (I. Creangă)

Alteori, din anumite motive, verbul de declaraţie în cuvintele autorului poate lipsi cu totul, dar se subînţelege uşor:

Ba la un loc, mi-aduc aminte... am răsturnat masa omului cu bucate cu tot... Dar el tot cu bunătate:

— De unde nu-i, de-acolo nu se varsă, fiilor, însă mai multă băgare de seamă nu strică! (I. Creangă)

Verbele de declaraţie lipsesc mai ales în dialog. În asemenea cazuri contextul indică cui aparţine vorbirea directă:

— Ce faci aici, creţule?

— Stau de strajă, cucoane.

— Singur, singurel?

— Ba, cu această ghioagă.

— De ce n-ai luat mai bine o puşcă?

— Ce să fac cu ea? Să trag o dată ş-apoi să-mi pierd vremea cu încărcatul? (V. Alecsandri)

Un fel de vorbire directă sînt şi citatele, care sînt nişte fragmente din spusele cuiva sau din operele scrise ale unui anumit autor. Citatele şi cuvintele autorului constituie, de regulă, două construcţii deosebite. De exemplu:

*Alecu Russo scrie: „****Datinile, poveştile, muzica şi poezia sînt arhivele popoarelor****”.*

SEMNELE DE PUNCTUAŢIE LA VORBIREA DIRECTĂ

Indiferent de locul pe care îl ocupă, dacă nu e însoţită de linia de dialog, vorbirea directă se marchează prin ghilimele, care se pun la începutul şi la sfîrşitul acesteia:

*„****Eu,*** *zise moşul,* ***nu mă pun de pricină****”.* (I. Ciocanu)

Isai da din mînă: ***„Eh! Şi eu credeam că ai făcut treabă“.*** (V. Beşleagă)

Nota 1. Între ghilimele se pune şi aşa-zisa vorbire internă, adică gîndurile cuiva:

Pentru Onofrei începură ceasuri chinuitoare de aşteptare. ***„Va fi împuşcat undeva pe drum? Va fi adus la oraş?“*** *Acestea erau întrebările ce-l chinuiau.* (A. Lipcan)

Nota 2. Tot între ghilimele se pun unele cuvinte sau expresii luate din vorbirea cuiva, precum şi cuvintele reproduse cu nuanţă ironică:

Chiar că se juca o comedie bengoasă cu aceşti ***„cuceritori ai lumii“*** (I. C. Ciobanu)

Răzăşul sta gînditor, luminat de foc şi aştepta răstimpul cînd ***„clopotul moşneagului“,*** *cum îi spunea el, conteneşte.* (M. Sadoveanu)

La dialoguri spusele fiecărei persoane se scriu de fiecare dată din rînd nou, cu literă mare, avînd înainte linie de dialog. La sfîrşit se pune semnul cerut de propoziţia respectivă (punct, semnul exclamării, semnul întrebării, puncte de suspensie):

— *Ce faci tu, spicule?*
— *Fac colaci, voinicule!*
— *Pentru cine, spicule?*
— *Pentru tine, micule!* (Gr. Vieru)

Notă. Cînd se pune linia de dialog, nu se întrebuinţează ghilimelele.

Între cuvintele autorului (termenul de declaraţie) şi vorbirea directă (textul reprodus) se folosesc diferite semne de punctuaţie, în funcţie de locul termenului de declaraţie:

— cînd vorbirea directă stă după termenul de declaraţie, între ele se pun două puncte, iar la sfîrşit semnul de punctuaţie cerut de conţinutul propoziţiei (*Scridon şi-**a zis**: „Aici, frate, îi de trai“* — I. Druţă)

Notă. Dacă după vorbirea directă trebuie să stea semnul întrebării sau al exclamării, ghilimelele se pun după aceste semne (... *Un om cărunt îl întrerupsese, **întrebîndu-l:** „Pentru ce s-au răsculat boierii?“* — V. Alecsandri)

— cînd vorbirea directă precedă termenul de declaraţie, după ea se pune semnul cerut, separîndu-se de restul propoziţiei prin virgulă sau prin linia de pauză:

— *Mamă, **grăi ea zîmbind,** lasă-l pe jupîn Ionuţ să răsufle, abia a descălicat.* (M. Sadoveanu)

— cînd termenul de declaraţie este intercalat în interiorul vorbirii directe, el se desparte din ambele părţi prin virgule sau linii de pauză; partea a doua a vorbirii directe începe cu literă mică:

— *O, şopteşte-mi, zice dînsul, tu cu ochii plini d-eres, / Dulci cuvinte ne-nţelese, însă pline de-nţeles.* (M. Eminescu)

După semnul întrebării sau al exclamării se pune, de regulă, linia de pauză:

*„Hai! — **zise** — a venit ceasul, am cîştigat rămăşagul, a mea e lumea“.* (Al. Russo)

Cînd termenul de declaraţie stă între două sau mai multe propoziţii independente ce fac parte din vorbirea directă, înaintea lui se pune virgulă sau linie de pauză, iar după — semnul cerut de fiecare propoziţie în parte, textul fiind continuat cu literă mare:

„De-aş putea ajunge mai repede, îi trecu prin minte lui Adrian. Dintr-atîţia cunoscuţi voi găsi pe cineva, nu s-au evacuat chiar toţi.“ (G. Meniuc)

VORBIREA INDIRECTĂ

Vorbirea indirectă este reproducerea comunicării cuiva, păstrînd intact numai conţinutul acesteia, dar schimbîndu-i întrucîtva forma.

Vorbirea indirectă nu păstrează trăsăturile individuale ale vorbirii cuiva (sintaxa, intonaţia, procedeele expresive). Ea redă toate aceste elemente numai într-un plan descriptiv.

Spre deosebire de vorbirea directă, cea indirectă nu-şi păstrează autonomia gramaticală. Ea este subordonată unui verb tranzitiv de declaraţie sau de percepţie care nu poate fi suprimat ca în vorbirea directă. Din punct de vedere sintactic, enunţul reprodus este o propoziţie subordonată necircumstanţială

(completivă directă, subiectivă, mai rar predicativă sau atributivă, în funcţie de natura morfologică şi sintactică a termenului de declaraţie), introdusă printr-o conjuncţie subordonatoare (*că, dacă, de, ca*) sau printr-un alt cuvînt joncţional (*care, cine, ce, cînd, cît, unde*).

Cel mai frecvent mijloc de legătură a vorbirii indirecte cu termenul de declaraţie este conjuncţia subordonatoare *că*. Aceasta leagă direct propoziţia subordonată de termenul de declaraţie din propoziţia regentă:

Obştea ne-a trimis pre noi să-ţi spunem ***că*** *norodul nu te vrea*. (C. Negruzzi)

Vorbirea indirectă poate să fie legată de propoziţia principală şi cu ajutorul conjuncţiei *ca* însoţită de conjunctiv sau numai prin conjunctiv:

Am jurat ***ca*** *peste dînşii să trec falnic, fără păs.* (M. Eminescu)

Mi-a zis mîndra-n miezul-nopţii ***s****-o* ***aştept*** *în faţa porţii.* (Folclor)

TRANSPUNEREA VORBIRII DIRECTE ÎN VORBIRE INDIRECTĂ

Redarea spuselor cuiva în vorbire indirectă este posibilă numai atunci cînd cuvintele autorului conţin un verb sau o locuţiune verbală de declaraţie. În urma acestei transpuneri termenul de declaraţie devine propoziţie regentă, iar vorbirea directă se transformă într-o propoziţie subordonată, fiind legată de regentă printr-o conjuncţie subordonatoare. În asemenea situaţii termenul de declaraţie se plasează întotdeauna înaintea vorbirii indirecte. Atunci cînd cuvintele autorului sînt inversate, datorită faptului că acestea sînt intercalate în vorbirea directă ori stau în urma ei, se revine la topica obişnuită, normală. Comp.:

Vorbire directă:	Vorbire indirectă:
— ***Toţi sînt la posturile lor,*** *zise el*. (V. Alecsandri)	*El zise* ***că toţi sînt la posturile lor.***
— ***Solului nu i se taie capul,*** *zise Spancioc*. (C. Negruzzi)	*Spancioc zise* ***că solului nu i se taie capul.***

Atunci cînd termenul de declaraţie precedă vorbirea directă, el nu suferă nici un fel de modificări. Comp.:

Vorbire directă:	Vorbire indirectă:
Spre chindii moş Mihail a pus cîrja la locul ei şi şi-a zis în gîndul lui: — ***Am să fac o sanie.*** (I. Druţă)	*Spre chindii moş Mihail a pus cîrja la locul ei şi şi-a zis în gîndul lui* ***că are să facă o sanie.***

La transpunerea vorbirii directe în vorbire indirectă se produc modificări legate de schimbarea de situaţie: vorbitor — povestitor — alte persoane implicate. Modificările au loc mai ales atunci cînd persoanele implicate sînt exprimate prin pronume.

Forma personală a verbului şi diferitele forme de pronume se schimbă în funcţie de persoana care face comunicarea în vorbirea directă, ea trecînd în vorbirea indirectă la persoana a III-a ca şi celelalte persoane exprimate prin pronume:

Vorbire directă:	Vorbire indirectă:
— ***Eu*** *nu înţeleg nimic, a răspuns Moraru încurajat*. (I. C. Ciobanu)	*Moraru a răspuns încurajat ca* ***el*** *nu înţelege nimic.*
— *Dacă* ***voi*** *nu* ***mă*** *vreţi,* ***eu vă*** *vreau, răspunse Lăpuşneanul*. (C. Negruzzi)	*Lăpuşneanul răspunse că dacă* ***ei*** *nu-****l*** *vor,* ***el îi*** *vrea.*

Cînd vorbirea directă şi cuvintele autorului au acelaşi subiect exprimat printr-un pronume la persoana I, această persoană se păstrează şi în vorbirea indirectă:

Vorbire directă:	Vorbire indirectă:
*„Nu **ne**-am deprins cu mămăliga în armată!" — strigam **noi.*** (I. C. Ciobanu)	***Noi** strigam că nu **ne**-am deprins cu mămăliga în armată.*

În procesul de transpunere a vorbirii directe în vorbire indirectă are loc de asemenea adaptarea la context a adverbelor de timp sau de loc, a pronumelor demonstrative de apropiere şi de depărtare, care se substituie prin opusul lor:

Vorbire directă:	Vorbire indirectă:
*— ... Hai să intrăm **ici** în ograda **asta,** zise Zaharia lui Gîtlan, că ne trece vremea stînd în mijlocul drumului.* (I. Creangă)	*Zaharia zise lui Gîtlan să intre **acolo,** în ograda **aceea,** că le trece vremea stînd în mijlocul drumului.*
*— **Atunci** trebuie s-o întreb pe mama cum am nimerit eu acasă, s-a gîndit Efim.* (I. C. Ciobanu)	*Efim s-a gîndit că **acum** trebuie s-o întrebe pe mamă-sa cum a nimerit el acasă.*

Dar există situaţii cînd adverbele şi pronumele demonstrative de depărtare sau de apropiere rămîn neschimbate:

Vorbire directă:	Vorbire indirectă:
*— Ce-i **acolo,** a strigat baba înspăimîntată.* (I. Creangă)	*Baba a strigat înspăimîntată ce-i **acolo.***
*— **Acum** maşini sînt cîte vrei, a zis Tudorache.* (I. C. Ciobanu)	*Tudorache a zis că **acum** maşini sînt cîte vrei.*

Se produc unele modificări de asemenea în adresările, cuvintele şi construcţiile incidente, interjecţiile, construcţiile specific exclamative şi în alte elemente afective:

Vorbire directă:	Vorbire indirectă:
*— **Iată** cum plăteşte Alexandru-Vodă la cei ce pradă ţara! — ziseră trimişii tiranului.* (C. Negruzzi)	*Trimişii tiranului ziseră că **aşa** plăteşte Alexandru-Vodă la cei ce pradă ţara.*
*Şi cum dormea, sărmanul, cu faţa în sus, îi pune cărbunele pe pieptul gol, zicînd: — **Na!** satură-te de făcut şagă cu mine, cîrpaciule!* (I. Creangă)	*Şi cum dormea, sărmanul, cu faţa în sus, îi pune cărbunele pe pieptul gol, zicînd să se sature de făcut şagă cu dînsul.*

În primul exemplu interjecţia *iată* este substituită prin adverbul *aşa*; în exemplul al doilea interjecţia *na* şi adresarea *cîrpaciule* sînt omise cu totul, iar în locul imperativului *satură-te* se întrebuinţează conjunctivul *să se sature*.

Uneori, la transpunerea vorbirii directe în vorbire indirectă pot apărea chiar unele elemente noi. De cele mai multe ori apare verbul de declaraţie, dacă el lipsea în cuvintele autorului:

Onache i-a luat apărarea ginerelui: — Las'că o duc ele bine, oiţele. (I. Druţă)	*Onache i-a luat apărarea ginerelui, zicînd că o duc ele bine, oiţele.*

Vorbirea indirectă nu poate reproduce întocmai exprimarea diferitelor sentimente conţinute în vorbirea directă. Comunicarea vorbitorului este redată de aceea într-un plan descriptiv, prin mijloace mai mult sau mai puţin adecvate, iar în anumite situaţii ea aproape că nici nu poate fi redată decît foarte aproximativ.

Caracterul modificărilor în structura comunicării reproduse depinde şi de felul propoziţiilor din vorbirea directă. Nu se pretează la reproducere mai ales propoziţiile exclamative:

— Ei, ei! Acum scoate, lupe, ce-ai mîncat! — zise capra. (I. Creangă)

Atunci capra zise lupului să scoată ce a mîncat.

Propoziţiile imperative îşi pierd intonaţia caracteristică, iar verbul la imperativ în vorbirea directă trece la conjunctiv în vorbirea indirectă:

— Adă sacii, bădie! Trage căruţa! — strigau cei de la ţuhali. (I. C. Ciobanu)

Cei de la ţuhali îi strigau lui bădia să aducă sacii, să tragă căruţa.

Propoziţiile interogative transpuse în vorbire indirectă devin interogative indirecte (legate de verbul de declaraţie prin conjuncţia *dacă* sau fără ea):

— N-ai de gînd să te opreşti aici? — îl întrebai. (V. Alecsandri)

Îl întrebai dacă n-are de gînd să se oprească aici.

Dacă vorbirea directă conţine propoziţii subordonate, la transpunerea în vorbire indirectă ele rămîn subordonate ale aceloraşi regente:

Pavăl, neştiindu-se vinovat, zise cu dispreţ:
— Ia ascultă, dascăle Mogoroge, nu te prea întrece cu vorba, că nu-ţi şede bine. (I. Creangă)

Pavăl, neştiindu-se vinovat, zise cu dispreţ dascălului Mogorogea să nu se prea întreacă cu vorba că nu-i şede bine.

VORBIREA INDIRECTĂ LIBERĂ

Vorbirea indirectă liberă reprezintă o formă intermediară între celelalte două moduri de reproducere a enunţului, examinate mai sus.

Spre deosebire de vorbirea indirectă obişnuită, vorbirea indirectă liberă nu este introdusă în frază prin intermediul unui verb tranzitiv de declaraţie, al unei conjuncţii subordonatoare sau altui cuvînt joncţional. De exemplu:

Şi de aici supărarea părintelui Oşlobanu ajunsese la culme: să nu vadă sămînţă de călugăr pe la biserica lui că-i potopeşte. (I. Creangă)

Vorbirea indirectă liberă păstrează unele particularităţi proprii vorbirii directe (intonaţia, exclamaţia şi, în genere, procedeele expresive). După părerea unor cercetători, existenţa unei intonaţii interogative sau exclamative constituie elementul esenţial în caracteristica vorbirii indirecte libere.

Ca şi la vorbirea directă, interogativa indirectă din cadrul vorbirii indirecte libere se introduce prin aceleaşi pronume şi adverbe interogative:

Cum oare am ajuns aici?
Cum oare?
De ce îi umblă-n creieri năluciri? (L. Deleanu)

Putînd îngloba în structura sa adresări, interjecţii, cuvinte de afirmare ori de negare, precum şi alte mijloace lexico-gramaticale afective, vorbirea indirectă liberă dispune de largi posibilităţi stilistice de expresivitate, de o bogată emotivitate şi plasticitate. De aceea are întrebuinţare largă în literatura artistică, pentru a reda, mai ales în monologuri interioare, gîndurile cuiva, prezentîndu-le ca din partea autorului. De pildă:

Onache s-a oprit, şi-a scuipat mucul de ţigară în drum, a zîmbit. Stai, bade, să vedem bine că, adică, ce s-a întîmplat? A ars Ciutura? Să tot ardă mult şi bine, n-a văzut el pojare prin Rusia? De atîta vreme lumea din jur e numai foc şi pară — mare lucru dacă mai ard două sute de căsuţe într-o vale!... (I. D r u ţ ă)

Acest procedeu de reproducere a vorbirii cuiva este un mijloc foarte expresiv şi poate reda starea psihică, motivarea acţiunilor şi trăsăturile caracteristice ale personajelor etc., atribuind în felul acesta dinamism şi varietate stilului.

Topica cuvintelor în propoziţie şi a propoziţiilor în frază

Caracterizîndu-se printr-o îmbinare de elemente sintetice şi analitice, limba română are o topică relativ liberă, adică nici fixă (cum este în limbile analitice, de exemplu, în franceză), dar nici absolut liberă (ca, de exemplu, în rusă). Existenţa flexiunii şi larga folosire a prepoziţiilor şi a altor mijloace de marcare a funcţiei sintactice a cuvintelor permit schimbarea ordinii părţilor de propoziţie fără ca, în principiu, sensul propoziţiei să sufere modificări. Cu toate acestea, şi în limba română există norme specifice care determină în bună măsură ordinea părţilor de propoziţie. Pentru limba română este caracteristică topica directă sau gramaticală (unii specialişti o mai numesc progresivă sau descendentă), conform căreia ordinea cuvintelor este de la cunoscut spre necunoscut, de la subiect la atribut, predicat, complement direct, indirect, circumstanţial:

O locomotivă veche şi josuţă ducea nişte vagoane în urma ei. (I. Druţă)

Topica dată corespunde desfăşurării logice a gîndirii de la subiectul acţiunii la acţiunea propriu-zisă, apoi la obiectul ei şi, în cele din urmă, la împrejurările în care ea se desfăşoară. Neexprimînd nuanţe suplimentare, această ordine a părţilor de propoziţie este obiectivă, directă şi se întîlneşte, mai ales, în textele neutre din punct de vedere stilistic (cele tehnico-ştiinţifice şi oficial-administrative).

Există însă şi topica subiectivă, inversă, cu valoare stilistică, caracteristică pentru vorbirea afectivă. Ea redă diferite stări emotive. În asemenea situaţii se „răstoarnă“ tiparul logic, obişnuit, normal şi se aduc pe prim-plan acele cuvinte care sînt considerate de vorbitor mai importante, mai necesare pentru expresivitatea comunicării. În consecinţă, are loc inversarea membrilor propoziţiei: elementul nou, necunoscut trece înainte (predicatul înaintea subiectului, complementul înaintea predicatului, atributul înaintea determinatului ş. a. m. d.):

O dată cu plăcintele în casa lui Onache apăreau poveştile. (I. Druţă)

La scară îl aştepta un frumos armăsar negru. (C. Negruzzi)

Cele mai multe modificări de topică apar în limbajul poetic. Din raţiuni de versificaţie (măsură, rimă, ritm ş. a.), poeţii se văd nevoiţi să recurgă foarte des la inversiuni de tot felul.

TOPICA PĂRŢILOR PRINCIPALE ALE PROPOZIŢIEI

Părţile principale ale propoziţiei sînt, de fapt, elemente independente aflate în raport de inerenţă. Realizarea acestui raport presupune un determinat (subiect) şi un determinativ (predicat). Din această cauză e şi firesc ca subiectul (împreună cu grupul atributiv) să ocupe primul loc în propoziţiile bimembre complete.

Lingurarii noştri *cîntau acum îndrăcit pe ogor...* (I. Creangă)

Lingurarii noştri *cîntau acum îndrăcit pe ogor*... (I. Creangă)

Ordinea subiect—predicat se păstrează în topica directă nu numai cînd cei doi termeni ce constituie nucleul propoziţiei sînt alăturaţi, ci şi atunci cînd sînt distanţaţi, cînd între ei se intercalează alte părţi de propoziţie (sau propoziţii întregi):

Mihalcea Hîncu, pe lîngă toate acestea, mai avea o voinţă tare şi nestrămutată. (Al. Hîjdău)

Subiectul se plasează înaintea predicatului cînd este exprimat prin pronume (personale, nehotărîte, demonstrative, relative) care au rolul de a indica legătura de continuitate contextuală.

Pe pod doi oameni duceau o căruţă — ***unul*** *o trăgea de oişte,* ***celălalt*** *o împingea din urmă*. (I. Druţă)

Ordinea directă subiect—predicat se impune cînd propoziţia începe cu un participiu, gerunziu, infinitiv (ori construcţiile respective):

Ieşind din pădure, *Făt-Frumos trecu iar prin pustiu*... (M. Eminescu)

Întors de la lucru, *Iefim iar a simţit pe inimă o greutate*. (I. C. Ciobanu)

Această ordine este obligatorie şi atunci cînd cuvintele autorului precedă vorbirea directă:

Împăratul cuvîntează: *„Ăst voinic e cel mai mare"*. (M. Eminescu)

Inversarea subiectului şi a predicatului în propoziţie este condiţionată de anumiţi factori şi este marcată în vorbire printr-o intonaţie specială:

Au devenit ruginii *cîmpiile.* (Z. Stancu)

Predicatul se plasează înaintea subiectului în propoziţiile interogative şi exclamative:

Vezi *tu acolo pe cineva ghemuit şi mititel?* (I. Creangă)

Să mergem odată! Ce tot vorbim atîta!? (M. Preda)

Nu poate avea loc inversarea numai în propoziţiile interogative care încep cu cuvintele interogative *cîţi*, *cîte*, *cine*, *ce*.

Inversarea predicat—subiect se înfăptuieşte de cele mai multe ori cînd propoziţia începe cu un complement circumstanţial care, de regulă, trebuie să stea după verbul predicativ:

În văzduh *plutea răcoarea dimineţii*. (G. Meniuc)

Inversarea subiectului este o normă obligatorie în cuvintele autorului, cînd acestea sînt intercalate sau urmează după vorbirea directă:

— *Nu-i acasă Ion,* ***zise mătuşa Mărioara.*** (I. Creangă)

Dacă predicatul este nominal, în prim-plan se plasează numele predicativ, care, datorită topicii inverse, capătă semne puternice ale predicativităţii logice, devine nucleul comunicării.

Un demon *sufletul tău este*. (M. Eminescu)

Plasarea predicatului înaintea subiectului e caracteristică pentru propoziţiile enunţiative cu subiect reluat de tipul *ştie el tata, a veni el vremea* (specifice mai cu seamă vorbirii populare şi celei familiare):

S-a mai învîrti el roata, *n-ai grijă*. (A. Lupan)

A veni el *iară* ***vremea*** *noastră, s-a ridica el iară neamul*... *nevoii*. (B. Istru)

Inversarea subiectului şi a predicatului în stilurile publicistic şi beletristic îndeplineşte anumite funcţii stilistice, sporind astfel încărcătura emoţională. În limba literară, mai ales în stilul ei artistic, plasarea predicatului înaintea subiectului introduce (sau sugerează), de cele mai multe ori, o atmosferă de

calm, redă o acţiune lentă, o mişcare continuă, descrie un tablou static. Compară fragmentul:

Dar iată aţipeşte vîntul. Slăbeşte gerul. Se subţie norii, se înviorează soarele. (M. G. Cibotaru)

Punîndu-se pe locul întîi predicatul, se accentuează acţiunea, căci accentul logic cade asupra acestuia:

Trecu *o zi,* ***trecură*** *trei/ Şi iarăşi, noaptea, vine,*
Luceafărul deasupra ei / Cu razele-i senine. (M. Eminescu)

Trăia *pe atunci în Iaşi Ovanes Pascal.* (Al. Hîjdău)

Inversarea verbului auxiliar în componenţa predicatului se foloseşte în creaţia populară orală, precum şi în limbajul poetic cult, avînd menirea fie să îmbogăţească textul cu nuanţe stilistice noi, fie să asigure contopirea celor două elemente componente ale formelor verbale într-o singură unitate fonică:

Jelui-m-aş şi n-am cui. /Jelui-m-aş codrului... (Folclor)
Adormi-vom, troieni-va / Teiul floarea-i peste noi. (M. Eminescu)

În componenţa unor imprecaţii, blesteme, injurii cu predicatul la modul condiţional, care au prin însăşi natura lor un pronunţat caracter afectiv, inversiunea subiect—predicat şi auxiliar—verb de bază este de asemenea normă:

— Vai! ***Osîndi-v-ar*** *Dumnezeu să vă osîndească, soiuri păcătoase ce sînteţi!* (I. Creangă)

— Da acum dormiţi, ***dormire-aţi*** *somnul de veci...* (I. Creangă)

În cazul predicatului nominal, numele predicativ din propoziţiile enunţiative neexclamative stă, de obicei, după verbul copulativ.

Şi eu eram ***vesel*** *ca vremea cea bună...* (I. Creangă)

Uneori între numele predicativ şi verbul copulativ se intercalează alte părţi de propoziţie:

Pămîntu-ntreg e ***numai*** *lan de grîu...* (L. Blaga)
Erai ***în munţi*** *o maiestate.* (T. Arghezi)

Dacă accentul cade asupra numelui predicativ, acesta se aşază înaintea verbului copulativ:

Crud şi cumplit *este omul acesta, fiica mea.* (C. Negruzzi)

Numele predicativ exprimat prin pronume relativ-interogative sau adverbe relativ-interogative stă totdeauna înaintea verbului copulativ:

Al cui *este cîinele?* ***Cum*** *a fost spectacolul? Spune-mi* ***ce*** *înseamnă purtarea aceasta?*

Tot înaintea verbului copulativ stau şi numele predicative din propoziţiile exclamative formate cu *ce, cît* (*de*): ***Ce*** **(*cît de*)** *bogată este toamna*!

TOPICA PĂRŢILOR SECUNDARE ALE PROPOZIŢIEI

După poziţia pe care o ocupă părţile secundare ale propoziţiei faţă de termenul regent distingem două feluri de topică: topică descendentă, cînd regentul se află înaintea determinantului (*masă de scris, ţărmurile mării, vorbeşte rar*), şi topică ascendentă, cînd determinantul precedă regentul (*altă gîscă, vesela copilărie* ş. a.). Atît într-un caz, cît şi în celălalt modificarea locului obişnuit al determinanţilor produce un efect stilistic. De aceea procedeul este utilizat din plin în beletristică.

A. Locul atributului

Atributele pot sta în mod obişnuit atît înaintea determinatului, cît şi după dînsul.

Astfel, locul obişnuit al atributului adjectival este în postpoziţia cuvîntului determinat:

Apele mici fac rîurile mari. (Folclor)

În cazul mai multor atribute adjectivale, ordinea lor depinde de legătura mai strînsă sau mai puţin strînsă pe care o au ele cu substantivul determinat:

Ghenarul îi aruncă în faţă o batistă roşie, uşoară, mirositoare. (M. Eminescu)

Alta este situaţia cînd primul atribut adjectival determină substantivul, iar cele care îl urmează determină întreg grupul precedent (substantiv + atribut s. a. m. d.).

În fraza, de exemplu, *Condiţiile atmosferice nefavorabile făcuseră ca lucrările de urgenţă să fie întrerupte.* (N. Costenco) ordinea atributelor nu poate fi schimbată, deoarece *atmosferice* determină substantivul *condiţiile*, iar *nefavorabile* determină în întregime grupul *condiţii atmosferice*.

Din motive de expresivitate atributul adjectival poate sta însă şi înaintea cuvîntului determinat:

*... **Frumosul** grîu de primăvară rămînea dezgolit printre bulgări...* (I. Druţă)

Notă. Adjectivele *aşa*, *atare*, *asemenea*, *biet*, locuţiunea *astfel de* şi-au fixat locul înaintea determinatului, în timp ce *gata*, *net*, *numeric* apar numai în postpoziţie: *aşa vreme*, *haine gata*, *venit net*.

Antepunerea atributului adjectival se explică uneori prin faptul că pe lîngă determinat sînt mai multe atribute. Astfel, cînd substantivul este însoţit de un atribut adjectival şi unul substantival, primul se plasează, de regulă, înaintea determinatului:

*Alexis se retrase încet strîngînd la pieptu-i **un mic buchet de flori.*** (V. Alecsandri)

Notă. Locul atributului adjectival este dictat uneori şi de sensul adjectivului respectiv. Astfel, în îmbinările *omul sărac* şi *săracul om* adjectivul *sărac* înseamnă o dată „nevoiaş“, iar a doua oară „biet, nenorocit”. Comp.:

*La **omul sărac** nici boii nu trag*. (I. Creangă)

***Săracul om,** n-a mai ajuns să-şi vadă feciorul însurat*. (I. Creangă)

În îmbinările stabile topica atributelor adjectivale este fixă faţă de cuvîntul determinat. Comp.: (*semne de*) *bună purtare*, *costum bărbătesc*, *unghi ascuţit*, *Gura Galbenă*, *Oceanul Pacific* etc.

Topica fixă a atributului adjectival poate fi determinată şi de unele situaţii gramaticale. Astfel, atributul adjectival construit cu articolul adjectival *cel* (*cea*, *cei*, *cele*) este plasat, de regulă, după substantiv:

***Omul cel harnic** ştie preţul pîinii.*

Locul atributului adjectival faţă de termenul regent este influenţat într-o oarecare măsură şi de gradul de comparaţie la care se află adjectivul. Atributele exprimate prin adjective la gradul comparativ stau după cuvîntul pe care-l determină:

*După zile frumoase urmează nopţi **şi mai frumoase** şi vremea se numără nu după ceasuri, ci după plăcere*. (C. Negruzzi)

*Priveşte împrejuru-ţi cu ochi **mai bărbăteşti.*** (V. Alecsandri)

Cele exprimate printr-un adjectiv la superlativ dispun de o mobilitate mai mare. Ele se folosesc atît în prepoziţie, cît şi în postpoziţie:

*Priveliştea era vrednică de a încînta sufletele **cele mai adormite** şi vrăjmăşii **cei mai aprigi** ai naturii.* (V. Alecsandri)

***Cel mai bun pămîn**t pe care îl avea... ajungea cu un capăt pînă la marginea satului.* (I. Druţă)

Atributele exprimate prin numerale cardinale sau nehotărîte stau înaintea cuvîntului determinat:

*Şi mergînd ei să le-ajungă, au trecut peste **nouă** mări şi **nouă** ţări.* (I. Creangă)

Aşa eram eu la vîrsta cea fericită şi aşa cred că au fost toţi copiii de cînd îi lumea asta şi pămîntul. (I. Creangă)

Cele exprimate prin numerale ordinale, multiplicative sau colective stau atît înaintea, cît şi în urma cuvîntului determinat:

*A răsărit **întîiul** ghiocel.* (L. Deleanu)

*Trecuse o bună jumătate din ziua **a patra.*** (I. Druţă)

Atributul pronominal apare în mod obişnuit în urma substantivului determinat:

*Du-te de mori pentru binele moşiei **dumitale,** cum ziceai însuţi.* (C. Negruzzi)

Determinanţii exprimaţi prin adjective pronominale relativ-interogative (*care, ce, cît*), demonstrative (*acelaşi, aceeaşi*), nehotărîte (*alde, alt*(*ă*), *atît*(*a*), *cîteva, niscai, niscaiva, oricare, orice, oricît, fiecare, ceva, un*), negative (*nici un, nici o*) au poziţie fixă înaintea cuvîntului pe lîngă care stau:

***Care** om nu ţine la viaţa lui.* (I. Creangă)

*Pentru **fiecare** fîntînă, pîrău, vălicică, dumbravă şi **alte** locuri drăgălaşe ce lăsam în urma-ne scoteam cîte un suspin adînc din piepturile noastre!* (I. Creangă)

Celelalte feluri de adjective pronominale au topică liberă.

Cînd un substantiv este însoţit de două atribute — unul adjectival şi unul substantival (prepoziţional sau genitival), imediat după substantiv se plasează atributul adjectival şi apoi vine cel substantival:

*Mai adia vîntul **răcoritor al verii.*** (B. P. Hasdeu)

Dacă substantivul este determinat de mai multe atribute substantivale — unul prepoziţional, iar altul genitival — cel prepoziţional se plasează înaintea celui genitival:

*Drumurile **de aur ale prieteniei** ne legau de mult cu Bulgaria legendară.* (G. Meniuc)

Aşezarea mai departe de substantiv a atributului genitival se datoreşte faptului că genitivul este însoţit de articolul pronominal *al* (*a, ai, ale*) care se acordă cu substantivul determinat.

În opoziţie cu cel genitival, atributul prepoziţional nu se acordă cu substantivul determinat, din care cauză coeziunea dintre ele e mai greu de sesizat. Afară de aceasta, atributul prepoziţional este, de fapt, un sinonim al atributului exprimat printr-un adjectiv (comp.: *cîntec de viteaz* are acelaşi sens ca şi *cîntec vitejesc*). Dar, cum s-a arătat mai sus, atributul adjectival stă înaintea celui substantival. Aşadar, pentru a înlesni înţelegerea şi a evita confuzia posibilă, atributul prepoziţional trebuie aşezat în imediata apropiere a substantivului determinat.

Notă. Plasarea atributului genitival înaintea celui prepoziţional sau adjectival duce la confundarea raporturilor sintactice dintre cuvinte, schimbînd totodată sensul enunţului (comp.: *somnul dulce al copilului* şi *somnul copilului dulce*).

Atributele substantivale şi adjectivale sînt plasate deci în mod normal după substantivul determinat în următoarea ordine: substantiv + atribut adjectival + atribut substantival cu prepoziţie + atribut substantival în genitiv.

Locul apoziţiei, ca şi al celorlalte atribute substantivale, este în postpoziţia cuvîntului determinat:

Şi împăratul, ***fratele craiului***, *se numea Verde-Împarat*... (I. Creangă)

Dacă substantivul (sau echivalentul acestuia) este determinat de mai multe atribute, apoziţia urmează, de obicei, imediat după substantiv:

Era Gîlcă, ***vecinul meu***, *înalt*, *gras*, *rubicond*. (N. Costenco)

B. Locul complementului direct

În mod obişnuit complementul direct stă după verbul determinat.

Văd poeţi ce-au scris ***o limbă*** *ca un fagure de miere*. (M. Eminescu)

Cînd vorbitorul subliniază în mod expres complementul direct, acesta poate sta şi înaintea verbului regent:

Lupul ***păru****-şi schimbă, iar năravul ba*. (C. Negruzzi)

Plasarea complementului direct înaintea predicatului poate avea loc şi în cazul cînd complementul este reluat printr-un pronume. Reluarea are loc atunci cînd complementul direct precedă verbul şi este exprimat prin: substantiv articulat enclitic, nume de persoană precedat de prepoziţia *pe*, prin unele nume proprii sau prin pronume demonstrative nehotărîte (*unul*, *altul*), relative-interogative şi personale, forme accentuate în acuzativ. Această inversare cere ca ambele exprimări ale complementului direct să se plaseze înaintea predicatului:

Banii pentru pîine ***îi*** *avea în pungă*. (I. Creangă)

Pe bădiţa Vasile ***îl*** *prinsese la oaste cu arcanul*. (I. Creangă)

Danţul, muzica, pădurea / Pe acestea ***le****-ndrăgii*. (M. Eminescu)

Dacă verbul determinat este la infinitiv sau la conjunctiv, complementul direct exprimat printr-un pronume personal neaccentuat se intercalează între prepoziţia infinitivului sau conjuncţia *să* şi verb: *pentru a-l ajuta; pentru a vă explica; să-l ajute*.

Cînd complementul direct exprimat printr-un pronume neaccentuat (personal sau reflexiv) determină un verb la infinitiv, plasat după verbul *a putea*, pronumele cu funcţia de complement al infinitivului se aşază înaintea verbului *a putea*: *mă pot duce, te pot vedea, se poate opri*.

C. Locul complementului indirect

Complementul indirect stă, de regulă, după verbul determinat:

Lăpuşneanul se trezise ***din letargia sa.*** (C. Negruzzi)

Harap-Alb mulţumeşte ***furnicii pentru ajutorul*** *făgăduit*. (I. Creangă)

Complementul indirect se plasează înaintea verbului regent numai dacă asupra lui cade accentul logic:

Solului *nu i se taie capul*. (C. Negruzzi)

Din pămînt *ciutureanul îşi poate drege orice*... (I. Druţă)

Înaintea verbului se plasează şi complementul indirect exprimat printr-un pronume interogativ (în dativ sau acuzativ cu prepoziţie):

Inima ***cui*** *să ţi-o dai întreagă?* (Em. Bucov)

Cînd vin la scoală, ***de cine*** *să întreb?* (I. Druţă)

Complementul indirect exprimat printr-un nume în dativ poate fi anticipat sau reluat de un pronume personal sau reflexiv neaccentuat în cazul dativ:

Călătorului îi *şade bine cu drumul.* (Folclor)

Şi fiindcă pe Oşlobanu toţi aveau ciudă mai mare, ***lui i****-am făcut pocinog.* (I. Creangă)

Cînd verbul are două complemente, dintre care unul direct, iar altul indirect, topica obişnuită este verb + complement direct + complement indirect:

Vreau să cînt ***un cîntec tinereţii.*** (L. Deleanu)

Cînd o astfel de ordine produce anumite confuzii, topica se poate inversa. Aceasta are loc atunci cînd complementul direct este exprimat printr-un substantiv articulat cu articol hotărît determinat de un substantiv sau pronume cu genitiv-dativ (*dau scrisoarea mătuşii, am dat cartea acestuia*). În asemenea cazuri nu se ştie dacă substantivul sau pronumele care urmează după complementul direct este la genitiv (adică atribut) ori e la dativ (complement indirect). Pentru evitarea confuziei e necesar ca obiectul indirect exprimat printr-un substantiv sau pronume în dativ să fie plasat înaintea complementului direct, deci se foloseşte următoarea ordine: verb + complement indirect (în dativ) + complement direct:

Rubanca n-a spus ***nimănui nici un cuvînt.*** (I. Druţă)

Cînd complementele directe şi indirecte sînt exprimate printr-o formă neaccentuată a pronumelui personal sau reflexiv, ele au o topică fixă — cel indirect stă înaintea celui direct:

Şi odată ***mi ţi-o*** *înşfacă ei* (*pe fata împăratului*)... (I. Creangă)

... Şi se sfătuiră / La apus de soare, / Ca să ***mi-l*** *omoare.* (Mioriţa)

Ordinea dată se păstrează şi atunci cînd complementul direct este un substantiv:

*— Moş Andrei, îl ruga uneori vreo nevastă cu ochii înroşiţi de colb, dă-****mi*** *pe o minută* ***ochelarii*** *matale.* (I. Druţă)

D. Locul complementelor circumstanţiale

În mod normal, complementele circumstanţiale stau după predicat:

Ipate se îmbogăţise ***însutit*** *şi* ***înmiit.*** (I. Creangă)

Ordinea aceasta nu este însă obligatorie. Cînd cel care vorbeşte vrea să atragă atenţia în mod special asupra circumstanţei de enunţ, ea poate fi plasată înaintea predicatului, chiar la începutul propoziţiei:

Balta vesel clocoteşte de-un concert asurzitor... (V. Alecsandri)

După furtună *vine şi vreme bună.* (Folclor)

Unele complemente circumstanţiale (de exemplu, cele exprimate prin adverbele de mod *cam, mai, tot, prea*) au loc stabil faţa de verbul-predicat şi anume înaintea lui:

Vai! Tot ***mai*** *gîndeşti la anii cînd visam în academii.* (M. Eminescu)

Fiul craiului... face o săritură înapoi şi una înainte şi se ***cam mai*** *duce la împărăţie.* (I. Creangă)

Cînd în propoziţie sînt mai multe circumstanţiale, topica lor este liberă:

Sara pe deal buciumul sună cu jale. (M. Eminescu)

Numai rareori *îşi ridică ochii, şi se uită împrejur nedumerit.* (L. Rebreanu)

Circumstanţialele plasate la începutul propoziţiei îndeplinesc nu numai funcţii emotiv-expresive, ci şi fac legătură logică cu propoziţiile precedente.

Am dat peste mocani coborîţi din munţi, de departe, aşezaţi ulterior de nevoie pe malurile dunărene. ***Aici*** *l-am cunoscut pe moş Ichim, un cioban bătrîn...* (G. Meniuc)

Cînd într-o propoziţie există mai multe circumstanţiale, cele de mod (mai ales dacă sînt exprimate printr-un adverb) tind să ocupe locul imediat după verbul regent:

Dealurile se ridicau ca nişte ziduri întunecoase ***în faţa lui.*** (I. Slavici)

Luna cobora ***încet-încet*** *după o stîncă.* (A. Russo)

Dacă circumstanţialele sînt de acelaşi fel, pe primul loc se plasează, de regulă, complementele care exprimă o circumstanţă mai generală, urmînd ca celelalte s-o precizeze pe aceasta:

Tot acolo, sub cerul *siniliu,* ***pe o creangă*** *uscată de ulm, Saveta zărise o păsărică stingheră.* (G. Meniuc)

E. Locul elementului predicativ suplimentar

Elementul predicativ suplimentar are topica liberă.

Vulturul ***uimit*** *asculta ciocîrlia ciripind.* (V. Alecsandri)

Nu-l ştiu pe acela, dar ***Chirică*** *mă cheamă.* (I. Creangă)

Atunci tu prin întuneric te apropii ***surîzîndă.*** (M. Eminescu)

TOPICA PĂRŢILOR DE PROPOZIŢIE MULTIPLE

Ordinea părţilor de propoziţie multiple depinde atît de natura elementului de relaţie, cît şi de felul coordonării. Cuvintele legate prin conjuncţii copulative, disjunctive sau prin juxtapunere au, de fapt, topica liberă.

De sub marginile acelui brîu mare de foc izvorau domol satele ***cu cîmpurile, cu pădurile, cu imaşurile*** *lor şi razele amurgului semănau iz de basm peste dealuri, peste văi.* (I. Druţă)

Uneori însă topica acestora depinde de condiţii extrasintactice (de semantica fiecărei părţi multiple, de conţinutul întregii propoziţii). În asemenea cazuri realitatea obiectivă a comunicării impune o anumită ordine, ţinîndu-se seama de ierarhia cronologică, semantică, logică (ascendentă sau descendentă).

Lunile de toamnă sînt septembrie, octombrie şi noiembrie.

Vîntul clatină uşa, lovind-o de perete, sfîrîie lampa a somn, iar ei tot stau şi stau acolo — ***un ceas, o noapte, o veşnicie*** *nu se mai întorcea Nuţa...* (I. Druţă)

Schimbarea locurilor părţilor multiple în aceste exemple ar modifica sensul comunicării.

Cînd părţile de propoziţie multiple sînt introduse într-un cuplu corelativ cu sens adversativ (*nu numai..., ci şi*; *nu numai că..., dar şi*), termenii cuplului au un loc fix, iar părţile multiple pot să se permute. De exemplu:

Nu numai *în povestiri şi „Amintiri“,* ***ci*** *şi în poveşti Creangă introduce pe aceiaşi ţărani în felurite chipuri de eroi fantastici.* (G. Meniuc)

Aici părţile multiple de propoziţie pot să-şi schimbe locurile între ele fără să ducă la alterarea sensului iniţial al comunicării. (Comp.: *Nu numai în poveşti, ci şi în povestiri...*).

Părţile de propoziţie multiple legate prin conjuncţii adversative au topica fixă:

Împăratul Verde nu avea feciori, ***ci*** *numai fete*. (I. Creangă)

Locul fix al acestor cuvinte multiple este dictat de semantica propoziţiei: opoziţia termenilor afirmaţi faţă de cei negaţi.

ORDINEA PROPOZIŢIILOR ÎN FRAZĂ

OBSERVAŢII GENERALE

În comparaţie cu topica părţilor de propoziţie, topica propoziţiilor este în general mai liberă din punctul de vedere al obligaţiei de a respecta anumite reguli. Totuşi, propoziţiile nu pot fi aşezate oricum. Ordinea lor în frază depinde de asemenea de diverşi factori gramaticali. Astfel, topica propoziţiilor coordonate, cu excepţia unor copulative şi a disjunctivelor, este fixă. Schimbarea ordinii poate duce la modificarea funcţiei gramaticale a propoziţiilor, la transformarea sensului frazei.

Topica propoziţiilor subordonate introduse prin conjuncţii este mai liberă, deşi depinde de structura propoziţiilor, de elementul de relaţie, de locul altor propoziţii în frază. Un loc fix în frază au subordonatele juxtapuse. De exemplu, propoziţia condiţională formulată fără conjuncţie se plasează în mod obligatoriu înaintea regentei. (*Ai carte, ai parte*).

În continuare vom expune doar unele reguli mai generale.

TOPICA PROPOZIŢIILOR COORDONATE

Topica unităţilor sintactice coordonate copulative din cadrul frazei este de regulă liberă. Numai la copulativele ale căror acţiuni sînt succesive topica este fixă, cea impusă de logica lucrurilor.

Trecu o lună, trecură două, trecură nouă... (M. Eminescu)

Ordinea propoziţiilor adversative în frază este fixă: cea logică. Propoziţia la care apare conjuncţia sau locuţiunea conjuncţională ocupă locul al doilea:

Rîde cofa de căldare, ***da*** *ea întîi se prăvale*. (Folclor)

Nu te uita la cojoc, ***ci*** *te uită cum te joc*. (Folclor)

Notă. Excepţie face conjuncţia *însă* care apare deseori şi în interiorul propoziţiei coordonate: *Biata babă era umflată cît o bute..., simţirea însă nu şi-o pierduse de tot*. (I. Creangă)

Propoziţiile disjunctive cu sens pozitiv au topica liberă în frază. Astfel, propoziţiile din fraza *Ori chersînul a crăpat, ori cumătrul a strănutat*. (I. Creangă) pot fi aranjate şi astfel: *Ori cumătrul a strănutat, ori chersînul a crăpat*, fără ca înţelesul frazei să se modifice.

Dacă dintre cele două propoziţii disjunctive una este pozitivă şi alta negativă, negativa ocupă, de obicei, locul al doilea:

Oare să se însoare, ***ori să nu se însoare?*** (C. Negruzzi)

Topica propoziţiilor conclusive este fixă. Conclusiva se plasează întotdeauna în urma coordonatei sau în urma contextului a cărui concluzie o exprimă:

Ai ucis: ***ţi-a venit ceasul pedepsei.*** (M. Sadoveanu)

O luptă-i viaţa, ***deci te luptă/Cu dragoste de ea, cu dor.*** (G. Coşbuc)

Inversarea propoziţiilor atrage după sine schimbarea sensului general al enunţului.

TOPICA PROPOZIŢIILOR SUBORDONATE

Subordonatele ocupă în frază de regulă locul pe care îl au în propoziţie părţile corespunzătoare lor.

Propoziţiile subiective şi predicative apar atît înaintea, cît şi în urma regentei:

Cei ce poartă jugul şi-a trăi mai vor*/Merită să-l poarte spre ruşinea lor*. (D. Bolintineanu)

Cum e tanda *e şi manda*. (Folclor)

Se zicea că ***moş Dănilă are ceva de ţigan în firea lui.*** (I. Druţă)

Soarele părea ***că lunecase pe alt tărîm.*** (M. Sadoveanu)

Topica propoziţiei subiective diferă după cum verbul regentei este personal sau impersonal. În primul caz, subiectiva precedă regenta, iar în al doilea, stă după ea:

Cine seamănă vînt *culege furtună*. (Folclor)

Este ştiut ***că ulciorul nu merge de multe ori la apă***. (Folclor)

Se pare ***cum că alte valuri/Cobor mereu pe-acelaşi vad.*** (M. Eminescu)

Propoziţia atributivă, de obicei, este intercalată în regentă (imediat după cuvîntul pe care-l determină), dar poate sta şi după regentă:

Cîinele ***care latră*** *nu muşcă*. (Folclor)

Vrednic eşti de comoara ***ce ţi-o las***. (I. Creangă)

În propoziţia regentă pot fi intercalate două sau mai multe atributive care urmează una după alta (dacă sînt coordonate) sau îndată după cuvîntul determinat (dacă nu sînt coordonate).

Ideea ***că are de împlinit o datorie şi că trebuie să facă asta cu toată stăruinţa şi cu toată puterea*** *îl cucerea tot mai mult*. (M. Sadoveanu)

Placa înfierbîntată de soare, ce o poartă pe trunchi, cu inscripţia anului ***cînd a fost smuls din pămîntul ţării lui şi peste care se înclină curiozitatea trecătorilor,*** *îl arde ca un stigmat*... (D. Anghel)

Propoziţia apozitivă are un loc fix în frază: ea stă întotdeauna după termenul determinat:

Mai am un singur dor: / ***În liniştea serii / Să mă lăsaţi să mor / La marginea mării.*** (M. Eminescu)

Propoziţiile completive directe, indirecte şi de agent apar în mod obişnuit după verbul de care depind:

Ş-apoi mult stau eu cîteodată şi mă gîndesc în mintea mea ***de unde ai tu atîta putere***. (I. Creangă)

Şi cît de mult îmi pare rău/ ***Că nu mai sufăr încă***. (M. Eminescu)

Cînd vorbitorul vrea să atragă atenţia asupra conţinutului lor, ele pot sta şi înaintea regentei:

De unde s-a luat nucul cela la noi în ogradă, *nu ştiu*. (I. Druţă)

Despre cine sîntem, de unde venim şi unde ne ducem, *să nu se afle nimic.* (M. Sadoveanu)

De cei ce vînd parfum *cînd eşti atins, / Tu-n haine prinzi mirosul lor distins.* (G. Coşbuc)

Propoziţiile circumstanţiale ocupă în frază locul pe care îl au în propoziţie complementele circumstanţiale corespunzătoare lor.

De obicei, propoziţia subordonată de loc stă după propoziţia determinată, dar poate sta şi înaintea sau în interiorul propoziţiei regente:

Iar tu, Hyperion, rămîi / ***oriunde ai apune.*** (M. Eminescu)

Unde nu e foc, *fum nu iese.* (Folclor)

De altfel, pe aici, ***oriîncotro te întorci,*** *numai moşii boiereşti ai să vezi.* (L. Rebreanu)

Circumstanţiala temporală poate sta înainte, după sau în interiorul regentei:

Cînd pisica nu-i acasă, *şoarecii joacă pe masă.* (Folclor)

E uşor a scrie versuri/ ***Cînd nimic nu ai a spune.*** (M. Eminescu)

Tot neamul Basarabilor, ***pînă să nu prindă de veste,*** *trecuse Dunărea.* (Al. Odobescu)

Propoziţiile subordonate de mod au topica liberă. Ele pot fi antepuse, postpuse sau intercalate în regentă:

Fără să zică ceva, *băieţelul se sculă, intră în casă şi ieşi cu o cofiţă.* (C. Hogaş)

Şi era una la părinţi / Şi mîndră-n toate cele, / ***Cum e fecioara între sfinţi*** */ Şi luna între stele.* (M. Eminescu)

Şi împăratul, ***după cum s-a hotărît,*** *pe toţi i-a tăiat...* (I. Creangă)

Cînd însă elementul de relaţie este reluat în regentă printr-un element corelativ (*aşa*, *astfel*, (*pe*) *atît*, *de ce*,... (*de aceea*), atunci circumstanţiala de mod stă înaintea regentei:

Cum e ţiganul, ***aşa*** *e şi ciocanul.* (Folclor)

Cu cît rîul e mai adînc, ***cu atît*** *curge mai lin.* (Folclor)

Loc fix (obligatoriu) în urma regentelor lor au şi subordonatele de mod comparative, introduse prin *de cum*, *de cît*, (*de*) *parcă:*

În acea zi [a răscoalei] *se vor auzi mai multe vaiete* ***de cum*** *s-au auzit de cînd lumea.* (A. Russo)

E mai bine să taci ***decît*** *să vorbeşti rău.* (Folclor)

Cum ieşea afară la drum, ***parcă*** *era altul.* (I. Creangă)

Circumstanţialele cauzale şi de scop (sau finale), în ordinea directă, sînt aşezate după regentele lor:

Munceau vara şi iarna, ***fiindcă visa şi el să aibă o gospodărie în rînd cu lumea.*** (I. Druţă)

Bate şaua ***să priceapă calul.*** (Folclor)

Uneori, spre a insista asupra lor, cauzalele şi finalele sînt plasate înaintea regentelor:

Fiindcă eram toţi obosiţi, *ne lungirăm care-ncotro prin moară...* (M. Eminescu)

Pentru ca să nu-mi pară aşteptarea prea lungă, *citeam o broşură...* (C. Negruzzi)

Însă nu toate propoziţiile cauzale şi finale pot apărea atît înaintea, cît şi în urma regentei.

Subordonatele cauzale introduse prin *cum* apar numai înainte, iar cele introduse prin *că* şi *căci* stau totdeauna după regentă:

Cum ei... se ceartă şi se-ntreabă, */ Nu văd în fundul nopţii o umbră de roşeaţă.* (M. Eminescu)

Codru sună, se frămîntă, / ***Că rămîne fără noi...*** (G. Vieru)

Eu îi cunosc pe boierii noştri, **căci** *am trăit cu dînşii.* (C. Negruzzi)

Stau numai în urma regentei de asemenea propoziţiile construite cu conjuncţiile *să* sau *de*:

Unchiaşul... se culcă **să doarmă în patul de flori.** (M. Eminescu)

Haide! Luaţi-l **de-l daţi norodului.** (C. Negruzzi)

Propoziţiile circumstanţiale condiţionale şi concesive pot sta în antepoziţie, în interpoziţie şi în postpoziţie faţă de regentă:

Ai intrat în horă, *trebuie să joci.* (Folclor)

Măcar că e aşa de întuneric, *deosebesc tare bine firele de mac de cele de năsip.* (I. Creangă)

A fost odată ca niciodată, că, **de n-ar fi,** *nici nu s-ar povesti.* (Folclor)

Calul, **că are patru picioare**, *şi tot se poticneşte.* (Folclor)

Multe sînt de făcut şi puţine de vorbit, **dacă ai cu cine te înţelege.** (I. Creangă)

Tot mai citesc măiastra-ţi carte, / **Deşi o ştiu pe dinafară.** (Al. Vlahuţă)

Subordonatele consecutive, avînd menirea să informeze despre consecinţele unei acţiuni sau ale unei caracteristici deosebite, stau întotdeauna în postpoziţia regentei:

Şi făceam un tărăboi, **de se strînsese lumea ca la comedie împrejurul nostru...** (I. Creangă)

Topica subordonatelor de excepţie depinde de elementele lor introductive. Astfel, cele construite cu *în afară, în afara de,* (*în*) *afară ca* pot fi atît antepuse, cît şi postpuse, iar cele legate de regentă prin *decît* stau numai în postpoziţie.

Propoziţiile subordonate instrumentale, sociative, de relaţie, opoziţionale, cumulative, predicative suplimentare au topica liberă în frază şi poziţia lor depinde doar de intenţiile expresive ale vorbitorului.